శ్రీరామాయ నమః

శ్రీ మద్వాల్మీకి మహర్షి ప్రణీత

శ్రీమద్రామాయణము

ఉత్తరకాండము

(మొదటి సంపుటము)

ఆచార్య శ్రీ పుల్లెల శ్రీరామచంద్రుడుగారు రచించిన
బాలానందినీ వ్యాఖ్యతో కూడినది

ప్రచురణ

ఆర్ష విజ్ఞాన ట్రస్టు
హైదరాబాదు
1994

ప్రథమ ముద్రణ - భావ విజయదశమీ (13-10-'94)

ప్రతులు_2000

ప్రతులకు :

శ్రీ పమిడిఘంటం శ్రీరఘురామ్,
శ్రీరామసదనము, ప్లాట్ నం. 1361, రోడ్ నం. 45,
జూబ్లీ హిల్సు కో-ఆపరేటివ్ హౌసింగ్ సొసైటీ,
హైదరాబాదు-500 034.

ఆచార్య పుల్లెల శ్రీరామచంద్రుడు,
నందనం, 7-1-32/4, ప్లాట్ నం. 2,
బేగంపేట, హైదరాబాదు-500 016.

మూల్యము రూ. 80_00

ముద్రణ :
శివాజీ ప్రెస్,
గంజ్ బజార్,
సికింద్రాబాదు-3

ప్రథమ ముద్రణ - భావ విజయదశమి (13-10-'94)

ప్రతులు-2000

ప్రతులకు :

శ్రీ పమిడిఘంటం శ్రీరఘురామ్,
శ్రీరామసదనము, ప్లాట్ నం. 1361, రోడ్ నం. 45,
జూబ్లీ హిల్సు కో-ఆపరేటివ్ హౌసింగ్ సొసైటీ,
హైదరాబాదు-500 034.

ఆచార్య పుల్లెల శ్రీరామచంద్రుడు,
నందనం, 7-1-32/4, ప్లాట్ నం. 2,
బేగంపేట, హైదరాబాదు-500 016.

మూల్యము రూ. 80-00

ముద్రణ :
శివాజీ ప్రెస్,
గంజ్ బజార్,
సికింద్రాబాదు-3.

ఆర్ష విజ్ఞాన ట్రస్టు
శ్రీరామసదనము
ప్లాట్ నం. 1361, రోడ్ నం. 45
జూబ్లీ హిల్స్ కో-ఆపరేటివ్ హౌసింగ్ సొసైటీ
హైదరాబాదు-500 034.

ముందుమాట

జస్టిస్ పమిడిఘంటం కోదండరామయ్య
ఆంధ్రప్రదేశ్ హైకోర్టు మాజీ న్యాయమూర్తి
ఆర్ష విజ్ఞాన ట్రస్టు స్థాపకాధ్యక్షులు.

శ్రీరామసదనం
జూబ్లీహిల్సు,
హైదరాబాదు-500 034.

ఈ ఉత్తరకాండ ప్రచురణతో ఆర్ష విజ్ఞాన సంస్థవారు తలపెట్టిన సారస్వత యజ్ఞమున ఒక ముఖ్యమైన ఘట్టము పూర్తి అయినది. రామాయణమునకు సీతా చరితము, పౌలస్త్యవధము అని మరి రెండు పేర్లుకూడ ఉన్నవి. ఈ కాండయందు రావణుని పరాక్రమము, అతడు సాధించిన విజయపరంపరలు సుదీర్ఘంగా వర్ణించ బడినవి.

ఈ కాండ అధ్యయనమువలన రెండు విషయములు స్థూలముగా మన హృదయమున నెలకొనును. అందొకటి రావణుని స్వభావమువల్ల తెలియదగినది-

హనుమంతుడు మొట్టమొదట రావణుని చూడగానే—

"అహో రూప మహో ధైర్యమహో సత్త్వమహో ద్యుతిః,
అహో రాక్షసరాజస్య సర్వలక్షణయుక్తతా."

(సుందర. 49-17)

"ఆహా ! ఏమి ఈ రావణుని రూపము ! ఏమి ధైర్యము ! ఏమి బలము ! ఏమి కాంతి ! ఏమి సర్వలక్షణ సంపన్నత్వము ! బలవత్తరమైన అధర్మప్రవర్తన లేనిచో ఇంద్రునితో సహా దేవలోకాని కంతటికి ప్రభువై ఉండేవాడు." అని భావించాడు.

రాముడు కూడా అతనిని మొదట చూచినపుడు—

"అహో ! దీప్తో మహాతేజా రావణో రాక్షసేశ్వరః.
ఆదిత్య ఇవ దుష్ప్రేక్షో రశ్మిభిర్భాతి రావణః."

(యుద్ధ. 59-26)

"అహో! ఈ రాక్షసరాజగు రావణుడు దివ్య తేజముతో వెలుగుచున్నా
మహా ప్రతాపుడుగ నున్నాడు. ఆశ్చర్యము! ఇతడు తేజమున సూర్యునివలె
శక్యముకాక వెలుగుచున్నాడు."

చివరిసారి రావణుడు సర్వసన్నద్ధుడై వచ్చినపుడు ఇతనిని జయించగ
అని రాముడు చింతించగా అగస్త్యుడు వచ్చి ఆదిత్య హృదయము ఉపదేశిం

విభీషణుడు కూడా రావణవధను పురస్కరించుకొని-

గతః సేతుః సునీతానాం గతో ధర్మస్య విగ్రహః,
గతః సత్త్వస్య సంక్షేపః ప్రస్తావానాం గతి ర్గతా.

యుద్ధ. 112-6

'సమస్త నీతులు తెలిసినవాడు నశించెను. ధర్మము యొక్క ఆకారమే
దగినవాడు నశించెను. సమస్తలోకములందు అందరికన్న బలవంతు డన
వాడు మృతినొందెను. అందరికిని స్తోత్రపాత్రమైనవాడు పడిపోయెను.'
అనెను.

ఈ సీతాపహరణ మహాపాపకార్యమువల్ల ఇతని కీ దుర్గతి పట్టెను. అ
భార్య మందోదరి తీవ్రముగా విలపించెను. 'నీవు ఇంద్రియములను జయి
ముల్లోకములు జయించితివి. ఇపుడు ఇంద్రియములకు లోబడుటచే హతుడ
వని చింతించెను. పరస్త్రీయైన సీతవిషయమున మోహము పొందితివి. నీచ
స్త్రీచౌర్యము చేసితివి. అదే నీ ఈ గతికి కారణమని విలపించెను.

శ్రీరాముడు లంకపై దండెత్తి వచ్చినపుడు రాముని తల కల్పించి, దా
ధనుఃసహితముగా విద్యుజ్జిహ్వునిచే తెప్పించి, రాముడు మరణించెనని ఘోర
అసత్యముపలికి సీతను వశపరచుకొన చూచెను. రావణుడు వేదాధ్యయనమున
గొప్ప నిష్ణాతుడు. అతని పాఠక్రమము ఈనాటికి దేశమున అనుసరింత
ధర్మము, సత్యము ఉల్లంఘించిన వారికి వేదాధ్యయనము నిష్ప్రయోజన
కావున ఈ కాండ అధ్యయనము వలన రామునివలె ప్రవర్తించవలెను కాని రావణ
వలె కాదని రూఢిగా తెలియును.

శ్రీరాముడు ఆదర్శపురుషుడే కాక ఆదర్శపరిపాలకుడుగా కూడ ఈ వ
కావ్యమున రూపొందెను. ఈ రాజధర్మము సామాన్య మానవధర్మమునకు పైస్థా

సమకూర్చిన ఆచార్య పుల్లెల శ్రీరామచంద్రుడుగారు తాము కృతకృత్యు
సంస్థ సభ్యులను ధన్యజీవులను చేసిరి. ఆయన దీర్ఘతరమైన తన శ్రమకు ఆ
ఏ విధమైన ప్రతిఫలమును అంగీకరింపని సౌజన్యశీలుడు. గ్రంథము
ఆయన రచించిన—

'దేవతానుగ్రహః పిత్రోస్తప శ్చాచార్యసత్కృపా,
కర్త్రాస్మద్గ్రంథజాతస్య కరణం కేవలం వయమ్."

తను రచించిన కృతులకుదేవతానుగ్రహము, మాతృ-పితృపాదుల త
ఆచార్యుల కృపా కారణమని, తాను కేవలము ఉపకరణమని తెలిపిన వారి వా
వారికి ఆర్షసంప్రదాయమునందు కల విశ్వాసమును వేనోళ్ళ చాటుచున్నది.
త్వరుడు వీరికి సర్వశ్రేయస్సులు సమకూర్చుగాక.

ఈ గ్రంథరాజముల ముద్రణమునకు సహాయపడిన వదాన్యులందరి
ఆర్ష విజ్ఞాన సంస్థ పక్షమున కృతజ్ఞతా పూర్వక వందనములు.

భావ విజయదశమి

పమిడిఘంటం కోదండరావ

శ్రీః

ఓం స్వస్తి శ్రీగణేశాయ నమః

శ్రీరామచన్ద్రపరబ్రహ్మణే నమః

బాలానందినీసహితమగు

శ్రీమద్రామాయణము - ఉత్తరకాండము

(మొదటి సంపుటము)

ప్రథమః సర్గః

[రాముని సభకు మహర్షులు వచ్చుట, వారితో రాముడు సంభాషించుచు వారిని కొన్ని విషయములు అడుగుట.]

మూ. ప్రాప్తరాజ్యస్య రామస్య రాక్షసానాం వధే కృతే,
ఆజగ్ముర్మునయః సర్వే రాఘవం ప్రతినన్దితుమ్. 1

కౌశికోఽథ యవక్రీతో గార్గ్యో గాలవ ఏవ చ,
కణ్వో మేధాతిథేః పుత్రః పూర్వస్యాం దిశి యే శ్రితాః. 2

ప్ర. అ. రాక్షసానామ్ = రాక్షసులయొక్క, వధే = వధ, కృతే = చేయబడినదగుచుండగా, రామస్య = రాముడు, ప్రాప్తరాజ్యస్య = పొందబడిన రాజ్యము కలవాడగుచుండగా, రాఘవమ్ = రాముణ్ణి, ప్రతినన్దితుమ్ = అభినందించుటకు, సర్వే = సమస్తమైన, మునయః = మునులు, ఆజగ్ముః = వచ్చిరి. పూర్వస్యామ్ = తూర్పు, దిశి = దిక్కునందు, యే = ఎవరు, శ్రితాః = ఆశ్రయించి ఉన్నారో, అట్టి, కౌశికః = కౌశికుడు, అథ = మరియు, యవక్రీతః = యవక్రీతుడు, గార్గ్యః = గార్గ్యుడు, గాలవ ఏవ చ = గాలవుడు, మేధాతిథేః = మేధాతిథియొక్క, పుత్రః = పుత్రుడైన, కణ్వః = కణ్వుడు, (ఆజగ్ముః = వచ్చిరి).

తా. రాక్షసులను సంహరించిన పిమ్మట రాముడు రాజ్యమును ే యుండగా ఆతనిని అభినందించుటకై మును లందరూ వచ్చిరి. తూర్పుది నందు నివసించుచున్న కౌశికుడు, యవక్రీతుడు, గార్గ్యుడు, గాలవుడు, మేధ పుత్రుడైన కణ్వుడు ఆ ప్రాంతమునుండి వచ్చిరి.

మూ. అథాత్రేయశ్చ భగవాన్నముచిః ప్రముచిస్తథా,
అగస్త్యోత్రిశ్చ భగవాన్సుముఖో విముఖస్తథా,
ఆజగ్ముస్తే సహాగస్త్యా యే శ్రితా దక్షిణాం దిశమ్.

ప్ర. అ. అథ=పిమ్మట, యే=ఎవరు, దక్షిణాం దిశమ్=దక్షిణదిక్కు శ్రితాః=ఆశ్రయించినారో, తే=అట్టి, ఆత్రేయశ్చ=ఆత్రేయుడు, భగవా పూజ్యుడైన, నముచిః=నముచి, తథా=మరియు, ప్రముచిః=ప్రముచి, తథ మరియు, అగస్త్యః=అగస్త్యుడు, అత్రిశ్చ=అత్రి, భగవాన్=పూజ్యు సుముఖః=సుముఖుడు, తథా=మరియు, విముఖః=విముఖుడు, సహాగ =అగస్త్యసహితులై, ఆజగ్ముః=వచ్చిరి.

తా. దక్షిణదిక్కునందు నివసించు ఆత్రేయుడు, నముచి, ప్రమ అగస్త్యుడు, అత్రి, సుముఖుడు, విముఖుడు అగస్త్యుణ్ణి ముందు ఉంచుకొని వచ్చి

మూ. నృషఙ్గః కవషీ ధౌమ్యః కౌషేయశ్చ మహానృషిః,
తేఽప్యాజగ్ముః సశిష్యా వై యే శ్రితాః పశ్చిమాం దిశ

ప్ర. అ. నృషఙ్గః=నృషంగుడు, కవషీ=కవషి, ధౌమ్యః=ధౌమ్యు కౌషేయశ్చ=కౌషేయుడను, మహాన్=గొప్ప, ఋషిః=ఋషి, యే=ఏ మును పశ్చిమాం దిశమ్=పశ్చిమదిక్కును, శ్రితాః=ఆశ్రయించినారో, తేఽపి=వ కూడా, సశిష్యాః=శిష్యసహితులై, ఆజగ్ముః=వచ్చిరి.

తా. పశ్చిమదిక్కునందు నివసించు నృషంగుడు, కవషి, ధౌమ్యు కౌషేయు డను మహర్షి-పశ్చిమదిక్కునందు నివసించు ఈ ఋషులు కూడ శి లతో కలసి వచ్చిరి.

మూ. వసిష్ఠః కశ్యపోఽథాత్రిర్విశ్వామిత్రః సగౌతమః,
జమదగ్నిర్భరద్వాజస్తేఽపి సప్తర్షయస్తథా,
ఉదీచ్యాం దిశి సప్తైతే నిత్యమేవ నివాసినః.

అగస్త్యః = అగస్త్యుడు, ద్వాఃస్థమ్ = ద్వారపాలకుని గూర్చి, ప్రోవాచ = పలికెను ఋషీన్ = ఋషులమైన, అస్మాన్ = మమ్ములను, ఉపాగతాన్ = వచ్చినవారినిగా దాశరథేః = రామునకు, నివేద్యతామ్ = తెలుపబడుగాక.

తా. ధర్మాత్ముడైన అగస్త్యమహాముని ద్వారపాలకునితో- "ఋషులమై మేము వచ్చినట్లు రామునకు చెప్పుము" అని పలికెను.

మూ. ప్రతీహారస్తతస్తూర్ణమగస్త్యవచనాద్ద్రుతమ్, 9
సమీపం రాఘవస్యాశు ప్రవివేశ మహాత్మనః.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, ప్రతీహారః = ద్వారపాలకుడు, అగస వచనాత్ = అగస్త్యుని మాటవలన, తూర్ణమ్ = శీఘ్రముగా, మహాత్మనః = మహాత్ము డైన, రాఘవస్య = రాముని యొక్క, సమీపమ్ = సమీపమును, ద్రుతమ్ = పరుగెత్తు చున్నట్లుగా, ఆశు = శీఘ్రముగా, ప్రవివేశ = ప్రవేశించెను.

తా. పిమ్మట ఆ ద్వారపాలకుడు అగస్త్యుని మాట విని, శీఘ్రముగా పరుగెత్తుచున్నట్లుగా, వెంటనే, మహాత్ముడైన రాముని సమీపమునకు వెళ్లెను.

మూ. నయేఙ్గితజ్ఞః సద్వృత్తో దక్షో ధైర్యసమన్వితః, 10
స రామం వీక్ష్య సహసా పూర్ణచన్ద్రసమద్యుతిమ్,
అగస్త్యం కథయామాస సంప్రాప్తమృషిసత్తమమ్. 11

ప్ర. అ. నయేఙ్గితజ్ఞః = నీతిని, మనోభావములను ఎరిగినవాడు, సద్వృత్త = మంచి నడవడిక గలవాడు, దక్షః = సమర్థుడు, ధైర్యసమన్వితః = ధైర్యముతో కూడినవాడు అయిన, సః = ద్వారపాలకుడు, పూర్ణచన్ద్రసమద్యుతిమ్ = పూర్ణ చంద్రునితో సమానమైన కాంతి గల, రామమ్ = రాముణ్ణి, సహసా = శీఘ్రముగా వీక్ష్య = చూచి, ఋషిసత్తమమ్ = ఋషిశ్రేష్ఠుడైన, అగస్త్యమ్ = అగస్త్యుణ్ణి సంప్రాప్తమ్ = వచ్చినవానినిగా, కథయామాస = చెప్పెను.

తా. నీతిని, ఇతరుల మనోభావమును ఎరిగినవాడు, మంచి నడవడిక కల వాడు, సమర్థుడు, ధైర్యవంతుడు అయిన ఆ ద్వారపాలకుడు చంద్రునితో సమాన మైన కాంతి గల ఆ రాముణ్ణి చూచి అగస్త్యమహాముని వచ్చినట్లు చెప్పెను. 10,11

మృగచర్మయుతేషు చ = కృష్ణాజినములతో కూడిన, తేషు = ఆ, ఆసనేషు = ఆసనములయందు, తే = ఆ, ఋషిపుఙ్గవాః = ఋషిశ్రేష్ఠులు, యథార్హమ్ = త విధముగా, ఉపవిష్టాః = కూర్చున్నారు.

తా. రాముడు నమస్కరించి, నియమవంతుడై వారికి ఆసనముల చూపెను. ఆ ఋషిపుంగవులు బంగారముచేత చిత్రములైన, అడుగున కుశ పరచిన, మృగచర్మముతో కూడిన శ్రేష్ఠములైన ఆ గొప్ప ఆసనములమీద త విధముగా కూర్చుండిరి. 14, 1

మూ. రామేణ కుశలం పృష్టాః సశిష్యాః సపురోగమాః,
మహర్షయో వేదవిదో రామం వచనమబ్రువన్,
కుశలం నో మహాబాహో సర్వత్ర రఘునన్దన. 16

ప్ర. అ. రామేణ = రామునిచేత, కుశలమ్ = కుశలమును, పృష్టాః = అడగబడిన, సపురోగమాః = ముందు నడచు పరివారముతో కూడిన, సశిష్యాః = శిష్యులతో కూడిన, వేదవిదః = వేదవేత్తలైన, మహర్షయః = మహర్షులు రామమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, వచనమ్ = వచనమును, అబ్రువన్ = పలికిరి మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు గలవాడా! రఘునన్దన = రామా! నః = మాకు సర్వత్ర = అంతటా, కుశలమ్ = క్షేమము.

తా రాముడు కుశలప్రశ్న చేయగా, శిష్యులతోను, ముందు నడచ పరివారముతోను కూడిన ఆ వేదవేత్తలైన మహర్షులు రామునితో ఇట్లు పలికిరి– "గొప్ప బాహువులు గల రామా! మేము అన్ని విషయములందు క్షేమముగా ఉన్నాము. 16

మూ. త్వాం తు దిష్ట్యా కుశలినం పశ్యామో హతశాత్రవమ్,
దిష్ట్యా త్వయా హతో రాజన్ రావణో లోకరావణః. 17

ప్ర. అ. దిష్ట్యా = భాగ్యవశముచేత, హతశాత్రవమ్ = చంపబడిన శత్రువులుగల, కుశలినమ్ = కుశలవంతుడవైన, త్వామ్ = నిన్ను, పశ్యామః = చూచుచున్నాము. రాజన్ = రాజా!, దిష్ట్యా = భాగ్యవశముచేత, లోకరావణః = లోకములను ఏడ్పించిన, రావణః = రావణుడు, త్వయా = నీచేత, హతః = చంపబడినాడు.

నీకు హితమును చేసిన, భ్రాతా = సోదరుడైన, లక్ష్మణేన = లక్ష్మణునితోను, మాతృభిః = తల్లులతోను, భ్రాతృసహితమ్ = సోదరులతో కూడిన నిన్ను, వయమ్ = మేము, అద్య = నేడు, దిష్ట్యా = భాగ్యవశముచేత, పశ్యామః = చూచుచున్నాము.

తా. ధర్మాత్ముడవైన రాజా! నీకు హితమును చేయువాడైన సోదరుడైన లక్ష్మణునితోను, తల్లులతోను, ఇతర సోదరులతోను కూడిన నిన్ను అదృష్ట వశముచేత ఇప్పుడు చూడగల్గుచున్నాము. 20

మూ. దిష్ట్యా ప్రహస్తో వికటో విరూపాక్షో మహోదరః,
అకమ్పనశ్చ దుర్ధర్షో నిహతాస్తే నిశాచరాః. 21

ప్ర. అ. దిష్ట్యా = భాగ్యవశముచేత, ప్రహస్తః = ప్రహస్తుడు, వికటః = వికటుడు, విరూపాక్షః = విరూపాక్షుడు, మహోదరః = మహోదరుడు, దుర్ధర్షః = ఎదిరింప శక్యముకాని, అకమ్పనశ్చ = అకంపనుడు, నిశాచరాః = ఈ రాక్షసులు, తే = నీకు, నిహతాః = చంపబడిరి.

తా. అదృష్టవశముచేత నీవు ప్రహస్తుడు, వికటుడు, విరూపాక్షుడు, మహోదరుడు, ఎదిరింపశక్యము కాని అకంపనుడు-ఈ రాక్షసులను సంహరించినావు. 21

మూ. యస్య ప్రమాణాద్విపులం ప్రమాణం నేహ విద్యతే,
దిష్ట్యా తే సమరే రామ కుమ్భకర్ణో నిపాతితః. 22

ప్ర. అ. రామ = రామా! యస్య = ఎవనియొక్క, ప్రమాణాత్ = ప్రమాణముకంటె, విపులమ్ = పెద్దదైన, ప్రమాణమ్ = ప్రమాణము, ఇహ = ఇక్కడ, న విద్యతే = లేదో, కుమ్భకర్ణః = అట్టి కుంభకర్ణుడు, దిష్ట్యా = భాగ్యవశముచేత, సమరే = యుద్ధమునందు, తే = నీకు, నిపాతితః = పడగొట్టబడినాడు.

తా. ఎవని ప్రమాణమును మించిన ప్రమాణము ఈ ప్రపంచకములో లేదో అట్టి కుంభకర్ణుణ్ణి అదృష్టవశముచేత యుద్ధములో సంహరించినావు. 23

మూ. త్రిశిరాశ్చాతికాయశ్చ దేవాన్తకనరాన్తకౌ,
దిష్ట్యా తే నిహతా రామ మహావీర్యా నిశాచరాః. 23

తా. ప్రలయకాలమునందు సంహారము చేయు యమునితో సమానులైన యుద్ధోన్మత్త-మత్తులు, బలవంతుడైన యజ్ఞకోపుడు, ధూమ్రాక్షుడు- ఘోరమైన యుద్ధము చేయు శస్త్రాస్త్రములయందు నిపుణులైన ఈ రాక్షసులందరినీ, అదృష్టవశముచేత నీవు యముని వంటి బాణాలచేత సంహరించినావు. 25, 26

మూ. దిష్ట్యా త్వం రాక్షసేన్ద్రేణ ద్వన్ద్వయుద్ధముపాగతః,
దేవతానామవధ్యేన విజయం ప్రాప్తవానసి. 27

ప్ర. అ. దేవతానామ్ = దేవతలకు కూడ, అవధ్యేన = అవధ్యుడైన, రాక్షసేన్ద్రేణ = రావణునితో, ద్వన్ద్వయుద్ధమ్ = ద్వంద్వయుద్ధమును, ఉపాగతః = పొందిన, త్వమ్=నీవు, దిష్ట్యా=భాగ్యవశము చేత, విజయమ్=విజయమును, ప్రాప్తవాన్ అసి = పొందినావు.

తా. దేవతలు కూడ చంపజాలని, రాక్షసరాజైన రావణునితో ద్వంద్వయుద్ధములో పాల్గొని అదృష్టవశముచేత విజయము పొందినావు. 27

మూ. సంఖ్యే తస్య న కించిత్తు రావణస్య పరాభవః,
ద్వన్ద్వయుద్ధమనుప్రాప్తో దిష్ట్యా తే రావణిర్హతః, 28

ప్ర. అ. సంఖ్యే = యుద్ధమునందు, తస్య రావణస్య = ఆ రావణుని యొక్క, పరాభవః = పరాభవము, న కించిత్తు = ఏమీ కాదు. దిష్ట్యా = భాగ్యవశముచేత, ద్వన్ద్వయుద్ధమ్ = ద్వంద్వయుద్ధమును, అనుప్రాప్తః = పొందిన, రావణిః = ఇంద్రజిత్తు, తే = నీకు, హతః చంపబడినాడు.

తా. యుద్ధములో (ప్రత్యక్షముగా కనబడే) రావణుని చంపుట అంత గొప్ప పని కాదు. కాని ద్వంద్వయుద్ధములో నిలచిన ఇంద్రజిత్తును నీవు (నీ సోదరుడు) అదృష్టవశముచేత చంపినావు. 28

మూ. దిష్ట్యా తస్య మహాబాహో కాలస్యేవాభిధావతః,
ముక్తః సురరిపోర్వీర ప్రాప్తశ్చ విజయస్త్వయా. 29

ప్ర. అ. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు గలవాడా. వీర = వీరుడా! దిష్ట్యా = భాగ్యవశముచేత, కాలస్యేవ = యముడు వలె, అభిధావతః = పరుగెత్తి

అదృష్టవశముచేత ఈ రాక్షసులను, స్వేచ్ఛా రూపధారులైన చాలమంది ఇతర రాక్షసులను చంపినావు. 31

మూ. దత్త్వా పుణ్యామిమాం వీర సౌమ్యామభయదక్షిణామ్,
దిష్ట్యా వర్ధసి కాకుత్స్థ జయేనామిత్రకర్శన. 32

ప్ర. అ. వీర = వీరుడా ! అమిత్రకర్శన = శత్రువినాశకా ! కాకుత్స్థ = రామా ! పుణ్యామ్ = పుణ్యమైన, ఇమామ్ = ఈ, సౌమ్యామ్ = సౌమ్యమైన, అభయదక్షిణామ్ = అభయ మనే దక్షిణను, దత్త్వా = ఇచ్చి, దిష్ట్యా = భాగ్యవశముచేత, జయేన = జయముతో, వర్ధసి = వృద్ధిపొందుచున్నావు.

తా. వీరుడవు, శత్రుసంహారకుడవు అయిన ఓ! రామా ! పుణ్యమైన, సౌమ్యమైన ఈ అభయదక్షిణను ఇచ్చి అదృష్టవశముచేత జయముతో వృద్ధి పొందుచున్నావు. 32

మూ. శ్రుత్వా తు వచనం తేషాం మునీనాం భావితాత్మనామ్,
విస్మయం పరమం గత్వా రామః ప్రాఞ్జలిరబ్రవీత్. 33

ప్ర. అ. భావితాత్మనామ్ = పవిత్రమైన మనస్సు గల, తేషాం మునీనామ్ = ఆ మునులయొక్క, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, రామః = రాముడు, పరమమ్ = గొప్ప, విస్మయమ్ = ఆశ్చర్యమును, గత్వా = పొంది, ప్రాఞ్జలిః = కట్టబడిన దోసిలి కలవాడై, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. పవిత్రమైన మనస్సు గల ఆ మునుల వచనమును విని రాముడు ఆశ్చర్యపడుచు, చేతులు జోడించి నమస్కరించుచు పలికెను. 33

మూ. భవన్తః కుమ్భకర్ణం చ రావణం చ నిశాచరమ్,
అతిక్రమ్య మహావీర్యౌ కిం ప్రశంసథ రావణిమ్. 34

ప్ర. అ. భవన్తః = మీరు, మహావీర్యౌ = గొప్ప పరాక్రమము గల, కుమ్భకర్ణం చ = కుంభకర్ణుణ్ణి, నిశాచరమ్ = రాక్షసుడైన, రావణం చ = రావణుణ్ణి, అతిక్రమ్య = అతిక్రమించి, రావణిమ్ = ఇంద్రజిత్తును, కిమ్ = ఎందువలన, ప్రశంసథ = ప్రశంసించుచున్నారు ?

ఏషః = ఇతడు, కేన వా = ఏ, కారణేన = కారణముచేత, రావణాత్ = రావణుని కంటె, అతిరిచ్యతే = గొప్పవాడగుచున్నాడు ?

తా. అతని ప్రభావము ఎట్టిది ? బలము ఎట్టిది ? పరాక్రమము ఎట్టిది ? అతడు ఏ కారణము చేత రావణునికంటె గొప్పవాడు ? 37

మూ. శక్యం యది మయా శ్రోతుం న ఖల్వాజ్ఞాపయామి వః,
యది గుహ్యం న చేద్వక్తుం శ్రోతుమిచ్ఛామి కథ్యతామ్. 38

ప్ర. అ. మయా = నాచేత, శ్రోతుమ్ = వినుటకు, శక్యం యది = శక్యమైనచో, వక్తుమ్ = చెప్పుటకు, గుహ్యమ్ = రహస్యమైనది, న చేత్ = కానిచో, శ్రోతుమ్ = వినుటకు, ఇచ్ఛామి = కోరుచున్నాను, కథ్యతామ్ = చెప్పబడుగాక, వః = మిమ్ములను, న ఆజ్ఞాపయామి ఖలు = ఆజ్ఞాపించుటలేదు కదా !

తా. నేను వినుటకు యోగ్యమైనచో, చెప్పుటకు అది రహస్యము కానిచో, నేను వినవలె నని కోరుచున్నాను; చెప్పుడు; కాని మిమ్ములను ఆజ్ఞాపింపజాలను.

మూ. శక్రోఽపి విజితస్తేన కథం లబ్ధవరశ్చ సః,
కథం చ బలవాన్పుత్రో న పితా తస్య రావణః. 39

ప్ర. అ. తేన = వానిచేత, శక్రోఽపి = దేవేంద్రుడు కూడ, కథమ్ = ఎట్లు, విజితః = జయింపబడినాడు ? సః = అతడు, కథమ్ = ఎట్లు, లబ్ధవరశ్చ = పొందబడిన వరములు గలవాడు ? పుత్రః = పుత్రుడు, కథమ్ = ఎట్లు, బలవాన్ = బలముగలవాడు, తస్య = వానియొక్క, పితా = తండ్రియైన, రావణః = రావణుడు, న = కాడు ?

తా. అతడు దేవేంద్రుణ్ణి కూడ ఎట్లు జయించినాడు ? వరములు ఎట్లు పొందినాడు ? కుమారుడే ఎట్లు అధికబలవంతుడు ? తండ్రి ఎందువలన కాడు ?

మూ. కథం పితుశ్చాప్యధికో మహాహవే
శక్రస్య జేతా హి కథం స రాక్షసః,
వరాశ్చ లబ్ధాః కథయస్వ మేఽద్య
తత్ప్రచ్ఛతశ్చాస్య మునీన్ద్ర సర్వమ్. 40

అథ ద్వితీయః సర్గః

[అగస్త్యుడు పులస్త్యుని గుణములను తపస్సును వర్ణించి చెప్పి ఆతనికి విశ్రవస్సు పుట్టుటను చెప్పుట.]

మూ. తస్య తద్ వచనం శ్రుత్వా రాఘవస్య మహాత్మనః,
కుమ్భయోనిర్మహాతేజా వాక్యమేతదువాచ హ. 1

ప్ర. అ. మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, తస్య రాఘవస్య = ఆ రాముని యొక్క, తత్ వచనమ్ = ఆ వచనమును, శ్రుత్వా = విని, మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, కుమ్భయోనిః = అగస్త్యుడు, ఏతత్ = ఈ, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ఉవాచ హ = పలికెను.

తా. మహాత్ముడైన రాముని మాటలు విని గొప్ప తేజస్సు గల అగస్త్యుడిట్లు పలికెను. 1

మూ. శృణు రామ తథా వృత్తం తస్య తేజో బలం మహత్,
జఘాన శత్రూన్యేనాసౌ న చ వధ్యః స శత్రుభిః. 2

ప్ర. అ. రామ = రామా ! తస్య = ఆ ఇంద్రజిత్తుయొక్క, వృత్తమ్ = చరిత్రను, తేజః = తేజస్సును, తథా = మరియు, మహత్ = గొప్పదైన, బలమ్ = బలమును, శృణు = వినుము; యేన = దేనిచేత, అసౌ = ఇతడు, శత్రూన్ = శత్రువులను, జఘాన = చంపెనో; సః = అట్టి, అసౌ చ = ఇతడు, శత్రుభిః = శత్రువులచేత, న వధ్యః = చంప శక్యము కానివాడో.

తా. రామా ! ఏ తేజోబలాదులచేత ఈ ఇంద్రజిత్తు శత్రువులను వధించెనో, తాను వధింప శక్యముకానివాడై ఉండెనో అట్టి వాని చరితమును, తేజస్సును, గొప్ప బలమును వినుము. 2

మూ. ప్రజాపతిసుతత్వేన దేవానాం వల్లభో హి సః,
ఇష్టః సర్వస్య లోకస్య గుణైః శుభ్రైర్మహామతిః. 6

ప్ర. అ. సః = పులస్త్యుడు, ప్రజాపతిసుతత్వేన = బ్రహ్మపుత్రుడగుట చేత, దేవానామ్ = దేవతలకు, వల్లభః హి = ఇష్టుడు కదా ? మహామతిః = గొప్ప బుద్ధి గల అతడు, శుభ్రైః = శుభ్రములైన, గుణైః = గుణములచేత, సర్వస్య లోకస్య = సమస్తలోకమునకు, ఇష్టః = ఇష్టుడు.

తా. ఆ పులస్త్యుడు ప్రజాపతిపుత్రు డగుటచేత దేవతలకు ఇష్టుడు. గొప్ప బుద్ధిగల అతడు పరిశుద్ధములైన గుణములచేత సమస్తలోకమునకు ఇష్టుడు. 6

మూ. స తు ధర్మప్రసంగేన మేరోః పార్శ్వే మహాగిరేః,
తృణబిన్ద్వాశ్రమం గత్వా న్యవసన్మునిపుఙ్గవః. 7

ప్ర. అ. సః = ఆ, మునిపుఙ్గవః = మునిశ్రేష్ఠుడు, ధర్మప్రసంగేన = ధర్మప్రసంగముచేత, మహాగిరేః = మహాపర్వతమైన, మేరోః = మేరువుయొక్క, పార్శ్వే = పార్శ్వమునందు, తృణబిన్ద్వాశ్రమమ్ = తృణబింద్వాశ్రమమునుగూర్చి, గత్వా = వెళ్ళి, న్యవసత్ = నివసించెను.

తా. ఆ మహాముని ధర్మాచరణమునందు ఆసక్తిచేత మేరుమహాపర్వత పార్శ్వమునం దున్న తృణబింద్వాశ్రమమునకు వెళ్ళి అక్కడ నివసించెను. 7

మూ. తపస్తేపే స ధర్మాత్మా స్వాధ్యాయనియతేన్ద్రియః,
గత్వాశ్రమపదం తస్య విఘ్నం కుర్వన్తి కన్యకాః. 8

ప్ర. అ. సః = ఆ, ధర్మాత్మా = ధర్మాత్ముడు, స్వాధ్యాయనియతేన్ద్రియః = స్వాధ్యాయమునందు నియమింపబడిన ఇంద్రియములు కలవాడై, తపః = తపస్సును, తేపే = చేసెను. కన్యకాః = కన్యకలు, తస్య = వానియొక్క, ఆశ్రమ పదమ్ = ఆశ్రమస్థానమును గూర్చి, గత్వా = వెళ్ళి, విఘ్నమ్ = విఘ్నమును, కుర్వన్తి = చేయుచుండిరి.

తా. ధర్మాత్ముడైన ఆ పులస్త్యుడు స్వాధ్యాయమునందు ఇంద్రియములను

లాసయన్త్యః = నాట్యముచేయుచు. తపస్వినః = తపస్సు గల, తస్య మునేః = ఆ మునికి, విఘ్నమ్ = విఘ్నమును, చక్రుః = చేసిరి.

తా. ఆ పులస్త్యుడు ఉన్న ఆ ప్రదేశము సుందర మగుటచేత దోషరహితలైన ఆ కన్యకలు అక్కడ గానము చేయుచు, వాద్యములు వాయించుచు, నాట్యమాడుచు తపఃశాలియైన ఆ మునికి విఘ్నము చేసిరి. 11

మూ. అథ రుష్టో మహాతేజా వ్యాజహార మహామునిః, 12
యా మే దర్శనమాగచ్ఛేత్సా గర్భం ధారయిష్యతి.

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, రుష్టః = కోపించిన, మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల మహామునిః = ఆ మహాముని, వ్యాజహార పలికెను. యా = ఏ స్త్రీ, మే = నాయొక్క, దర్శనమ్ = దర్శనమును, ఆగచ్ఛేత్ = పొందునో, సా = ఆమె, గర్భమ్ = గర్భమును, ధారయిష్యతి = ధరించగలదు.

తా. అప్పుడు మహాతేజఃశాలియైన ఆ మహాముని కోపించి "నా కంటబడిన స్త్రీ గర్భము ధరించును" అని పలికెను. 12

మూ. తాస్తు సర్వాః ప్రతిశ్రుత్య తస్య వాక్యం మహాత్మనః, 13
బ్రహ్మశాపభయాద్భీతాస్తం దేశం నోపచక్రముః.

ప్ర. అ. తాః సర్వాః = ఆ అందరు కన్యలు, మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, తస్య = ఆ పులస్త్యునియొక్క, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ప్రతిశ్రుత్య = విని, బ్రహ్మశాపభయాత్ = బ్రాహ్మణశాపభయమువలన, భీతాః = భయపడినవారై, తం దేశమ్ = ఆ ప్రదేశమును, నోపచక్రముః = వెళ్ళలేదు.

తా. ఆ కన్యక లందరూ ఆ పులస్త్యుని మాట విని, బ్రాహ్మణశాపమునకు భయపడి ఆ ప్రదేశమునకు వెళ్ళుట మానివేసిరి. 13

మూ. తృణబిన్దోస్తు రాజర్షేస్తనయా న శృణోతి తత్, 14
గత్వాశ్రమపదం తత్ర విచచార సునిర్భయా.

ప్ర. అ. రాజర్షేః = రాజర్షియైన, తృణబిన్దోః = తృణబిందువుయొక్క, తనయా తు = కుమార్తె అయితే, తత్ = ఆ వాక్యమును, న శృణోతి = వినలేదు.

ప్ర. అ. ఆత్మనః = తనయొక్క, తత్ = ఆ, దోషమ్ = దోషమును, దృష్ట్వా = చూచి, సముద్విగ్నా = దిగులుచెందినదై, బభూవ చ = ఆయెను. మే = నాయొక్క, ఇదమ్ = ఇది, కిం తు = ఏమి, ఇతి = అని, జ్ఞాత్వా = ఆలోచించి, గత్వా = వెళ్ళి, పితుః = తండ్రియొక్క, ఆశ్రమే = ఆశ్రమము నందు, స్థితా = ఉన్నది.

తా. ఆమె తనలో గలిగిన ఆ దోషమును చూచి, దిగులుచెందెను. నాకు ఇదేమి, ఇట్లు జరిగినది అని ఆలోచించుకొనుచు తిరిగి వెళ్ళి తండ్రి ఆశ్రమములో ఉండెను. 18

మూ. తాం తు దృష్ట్వా తథాభూతాం తృణబిన్దురథాబ్రవీత్,
కిం త్వమేత త్త్వసదృశం ధారయస్యాత్మనో వపుః. 19

ప్ర. అ. అథ = అనంతరము, తృణబిన్దుః = తృణబిందువు, తథా భూతామ్ = ఆ విధముగా ఉన్న, తామ్ = ఆమెను, దృష్ట్వా = చూచి, త్వమ్ = నీవు, అసదృశమ్ = తగని, ఏతత్ = ఈ, ఆత్మనః వపుః = నీ శరీరమును, ధారయసి = ధరించుచున్నావు; కిమ్ = ఇది ఏమి ? అని, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. అప్పుడు తృణబిందువు ఆ విధముగా ఉన్న ఆమెను చూచి "నీ శరీరము ఉండవలసిన విధముగా లేదు; ఇది ఏమి ?" అని ప్రశ్నించెను. 19

మూ. సా తు కృత్వాఞ్జలిం దీనా కన్యోవాచ తపోధనమ్,
న జానే కారణం తాత యేన మే రూపమీదృశమ్. 20

ప్ర. అ. సా కన్యా తు = ఆ కన్య అయితే, దీనా = దీనురాలై, అఞ్జలిమ్ = దోసిలిని, కృత్వా = చేసి, తపోధనమ్ = ఆ రాజర్షిని గూర్చి, ఉవాచ = పలికెను. తాత = తండ్రీ, యేన = ఏ కారణముచేత, మే = నాయొక్క, రూపమ్ = రూపము, ఈదృశమ్ = ఇట్టిదిగా అయినదో, కారణమ్ = ఆ కారణమును, న జానే = ఎరుగను.

తా. ఆ కన్య దీనురాలై, అంజలి ఘటించి ఇట్లు చెప్పెను :- "తండ్రీ ! నా రూపము ఇట్లు ఎందుచేత అయినదో నాకు తెలియదు." 20

మూ. స తు విజ్ఞాయ తం శాపం మహర్షేర్భావితాత్మనః,
గృహీత్వా తనయాం గత్వా పులస్త్యమిదమబ్రవీత్. 24

ప్ర. అ. సః = అతడు, భావితాత్మనః = పవిత్రమైన మనస్సు గల, మహర్షేః = మహర్షియొక్క, తం శాపమ్ = ఆ శాపమును, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, తనయామ్ = కుమార్తెను, గృహీత్వా = తీసికొని, గత్వా = వెళ్ళి, పులస్త్యమ్ = పులస్త్యుణ్ణి గూర్చి, ఇదమ్ = ఈ వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. అతడు పవిత్రమైన మనసుగల ఆ మహర్షి ఇచ్చిన శాపమును తెలిసికొని, కుమార్తెను తీసికొని వెళ్ళి పులస్త్యునితో ఇట్లు పలికెను. 24

మూ. భగవంస్తనయాం మే త్వం గుణైః స్వైరేవ భూషితామ్,
భిక్షాం ప్రతిగృహాణేమాం మహర్షే స్వయముద్యతామ్. 25

ప్ర. అ. భగవన్ = పూజ్యుడా! మహర్షే = మహర్షీ! స్వైః = తన సంబంధమైన, గుణైరేవ = గుణములచేతనే, భూషితామ్ = అలంకరించబడిన, మే తనయామ్ = నా కుమార్తెయైన, ఇమామ్ = ఈమెను, స్వయమ్ = స్వయముగా, ఉద్యతామ్ = ఇవ్వబడిన, భిక్షామ్ = భిక్షనుగా, ప్రతిగృహాణ = స్వీకరించుము.

తా. పూజ్యుడవైన ఓ మహర్షీ! ఈమె నా కుమార్తె. తన గుణములచేతనే అలంకరించబడినది. ఈమెను తనంతట తానుగా వచ్చిన భిక్షనుగా స్వీకరింపుము. 25

మూ. తపశ్చరణయుక్తస్య శ్రామ్యమాణేన్ద్రియస్య తే,
శుశ్రూషణపరా నిత్యం భవిష్యతి న సంశయః 26

ప్ర. అ. తపశ్చరణయుక్తస్య = తపస్సును ఆచరించుటయందు లగ్నమైన, శ్రామ్యమాణేన్ద్రియస్య = శ్రమపడుచున్న ఇంద్రియములు గల, తే = నీయొక్క, నిత్యమ్ = నిత్యమూ, శుశ్రూషణపరా = శుశ్రూషణమునందు ఆసక్తి కలది, భవిష్యతి = కాగలదు. సంశయః = సంశయము, న = లేదు.

తా. తపస్సు చేయుచు శ్రమపడుచున్న ఇంద్రియములు గల నీకు నిత్యమూ శుశ్రూష చేయుటయందే ఈమె ఆసక్తి గలదై ఉండగలదు; సందేహము లేదు. 26

సంతోషించెను. గొప్ప తేజస్సు గల ఆ పులస్త్యుడు సంతోషించి ఈ వాక్యమును పలికెను. 29

మూ. పరితుష్టోఽస్మి సుశ్రోణి గుణానాం సంపదా భృశమ్,
తస్మాద్దేవి దదామ్యద్య పుత్రమాత్మసమం తవ,
ఉభయోర్వంశకర్తారం పౌలస్త్య ఇతి విశ్రుతమ్. 30

ప్ర. అ. సుశ్రోణి = ఓ! సుందరీ! గుణానామ్ = గుణములయొక్క, సంపదా = సంపదచేత, భృశమ్ = మిక్కిలి, పరితుష్టః అస్మి = సంతోషించితిని. దేవి = ఓ! దేవీ! తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, తవ = నీకు, ఆత్మసమమ్ = నాతో సమానుడు, ఉభయోః = మన ఇద్దరియొక్క, వంశకర్తారమ్ = వంశమును చేయువాడు, పౌలస్త్యః ఇతి = పౌలస్త్యుడు అని, విశ్రుతమ్ = ప్రసిద్ధుడూ అయిన, పుత్రమ్ = పుత్రుణ్ణి, అద్య = ఇప్పుడు, దదామి = ఇచ్చుచున్నాను.

తా. ఓ! సుందరీ! నీ గుణసంపదకు చాలా సంతోషించినాను. అందువలన నీకు, ఇప్పుడు, ఉభయవంశములను ఉద్ధరించు, పౌలస్త్యుదను కుమారుణ్ణి ఇచ్చెదను. 30

మూ. యస్మాత్తు విశ్రుతో వేదస్త్వయేహాధ్యయతో మమ,
తస్మాత్స విశ్రవా నామ భవిష్యతి న సంశయః. 31

ప్ర. అ. ఇహ = ఇక్కడ, మమ = నేను, అధ్యయతః = చదువుచుండగా, వేదః = వేదము, యస్మాత్ = ఏ కారణమువలన, విశ్రుతః = వినబడినదో, తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, విశ్రవాః నామ = విశ్రవస్సు అను పేరుగలవాడు, భవిష్యతి = కాగలడు. సంశయః = సంశయము, న = లేదు.

తా. నేను ఇక్కడ వేదాధ్యయనము చేయుచుండగా నీవు విని ఉన్నావు కదా? అందుచేత వానికి "విశ్రవుడు" అను పేరు వచ్చును; సందేహములేదు. 31

మూ. ఏవముక్తా తు సా దేవీ ప్రహృష్టేనాన్తరాత్మనా,
అచిరేణైవ కాలేనాసూత విశ్రవసం సుతమ్,
త్రిషు లోకేషు విఖ్యాతం యశోధర్మసమన్వితమ్. 32

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తా = పలకబడిన, సా దేవీ = ఆ దేవి,

అథ తృతీయః సర్గః

[విశ్రవసుకు వైశ్రవణుడు అను పుత్రుడు జనించుట. అతడు తపస్సు చేసి వరములు పొంది లంకలో నివసించుట.]

మూ. అథ పుత్రః పులస్త్యస్య విశ్రవా మునిపుఙ్గవః,
అచిరేణైవ కాలేన పితేవ తపసి స్థితః. 1

ప్ర. అ. అథ=అటుపిమ్మట, పులస్త్యస్య=పులస్త్యునియొక్క, పుత్రః=పుత్రుడైన, మునిపుంగవః = మునిశ్రేష్ఠుడైన, విశ్రవాః = విశ్రవసుడు, పితేవ = తండ్రివలె, అచిరేణైవ = అల్పమైన, కాలేన = కాలముచేత, తపసి = తపస్సునందు, స్థితః = ఉండెను.

తా. పులస్త్యుని కుమారుడైన మునిశ్రేష్ఠుడైన విశ్రవసుడు అల్పకాలమునందే తండ్రి వలె తపోనిష్ఠాగరిష్ఠు డాయెను. 1

మూ. సత్యవాన్ శీలవాన్ దాన్తః స్వాధ్యాయనిరతః శుచిః,
సర్వభోగేష్వసంసక్తో నిత్యం ధర్మపరాయణః. 2

ప్ర. అ. సత్యవాన్ = సత్యవంతుడు, శీలవాన్=మంచి శీలము గలవాడు, దాన్తః = ఇంద్రియనిగ్రహవంతుడు, స్వాధ్యాయనిరతః = స్వాధ్యాయమునందు ఆసక్తి కలవాడు, శుచిః = పరిశుద్ధుడు, సర్వభోగేషు = సమస్తభోగములయందు, అసంసక్తః = ఆసక్తిలేనివాడు, నిత్యమ్=ఎల్లప్పుడూ, ధర్మపరాయణః=ధర్మమునందు ఆసక్తి కలవాడు అయి ఉండెను.

తా. స్వాధ్యాయాధ్యయనము నందు ఆసక్తుడై, ఇంద్రియనిగ్రహముతో పవిత్రుడుగా ఉన్న ఆతడు సత్యసచ్ఛీలములతో ఏ భోగములయందును ఆసక్తి లేనివాడై నిత్యము ధర్మము నాచరించుచుండెను. 2

శ్రేయస్సును కోరుచు ఆ భరద్వాజుని కుమార్తెను ధర్మానుసారముగా స్వీకరించి, ఆమెయందు పరాక్రమవంతుడు, చాల ఆశ్చర్యమును కలిగించువాడు, సమస్తమైన బ్రాహ్మణగుణములతో కూడినవాడు అయిన పుత్రుణ్ణి జనింపచేసెను. 4,5

మూ. తస్మిన్ జాతే తు సంహృష్టః స బభూవ పితామహః. 6
దృష్ట్వా శ్రేయస్కరీం బుద్ధిం ధనాధ్యక్షో భవిష్యతి,
నామ చాస్యాకరోత్ప్రీతః సార్ధం దేవర్షిభి స్తదా. 7

ప్ర. అ. తస్మిన్ = అతడు, జాతే = పుట్టినవాడగుచుండగా, సః = ఆ, పితామహః = పితామహుడు, సంహృష్టః = సంతోషించినవాడు, బభూవ హ = ఆయెను. శ్రేయస్కరామ్ = శ్రేయస్కరమైన, బుద్ధిమ్ = బుద్ధిని, దృష్ట్వా = చూచి, ధనాధ్యక్షః = ధనాధ్యక్షుడు, భవిష్యతి = కాగలడు (అని పలికెను). ప్రీతః = సంతోషించినవాడై, తదా = అప్పుడు, దేవర్షిభిః సార్ధమ్ = దేవర్షులతో కూడ కలిసి, అస్య = వీనికి, నామ చ = పేరును కూడ, అకరోత్ = చేసెను.

తా. అతడు పుట్టుటచే పితామహుడైన పులస్త్యుడు సంతోషించెను. ఆతని శ్రేయస్కరమైన బుద్ధిని గుర్తించి "ఇతడు ధనాధ్యక్షుడు కాగలడు"అని పలికెను. అప్పుడు దేవర్షులతో కూడి సంతోషపూర్వకముగా ఇతనికి నామధేయము చేసెను.

మూ. యస్మాద్విశ్రవసోఽపత్యం సాదృశ్యాద్విశ్రవా ఇవ,
తస్మాద్వైశ్రవణో నామ భవిష్యత్యేష విశ్రుతః. 8

ప్ర. అ. యస్మాత్ = ఏ కారణమువలన, విశ్రవసః = విశ్రవసుని యొక్క, అపత్యమ్ = సంతానమో, సాదృశ్యాత్ = సాదృశ్యమువలన, విశ్రవాః ఇవ = విశ్రవస్సు వలె ఉన్నాడో, తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, ఏషః = ఇతడు, వైశ్రవణో నామ = వైశ్రవణు డని, విశ్రుతః = ప్రసిద్ధుడు, భవిష్యతి = కాగలడు.

తా. విశ్రవసుని పుత్రుడైన ఇతడు విశ్రవసుని పోలికలో ఉన్నాడు. అందుచేత ఇతడు వైశ్రవణు డని ప్రసిద్ధి పొందగలడు. 8

మూ. స తు వైశ్రవణ స్తత్ర తపోవనగత స్తదా,
అవర్ధతాహుతిహుతో మహాతేజా యథానలః. 9

ప్ర. అ. పూర్ణే = పూర్ణమైన, వర్షసహస్రాన్తే = వేయి సంవత్సరముల అంతమునందు, జలాశీ = జలమును మాత్రమే భుజించుచు, మారుతాహారః = వాయువే ఆహారముగా కలవా డగుచు, తథైవ చ = మరియు, నిరాహారః = ఆహారములేని వాడగుచు, తం తమ్ = ఆ యా, విధిమ్ = నియమమును, అకల్పయత్ = కల్పించుకొనెను. ఏవమ్ = ఇట్లు, తాని = ఆ, వర్షసహస్రాణి = వేలకొలది సంవత్సరములు, ఏకవర్షవత్ = ఒకే సంవత్సరము వలె, జగ్ముః = వెళ్ళినవి.

తా. వేయి సంవత్సరముల కాలము పూర్తిఅయిన పిమ్మట అతడు జలము మాత్రమే త్రాగుట, వాయువు మాత్రమే ఆహారముగా తీసికొనుట, ఆహార మేమీ లేకపోవుట మొదలైన ఆ యా నియమములను పాటించెను. ఈ విధముగా వేల కొలది సంవత్సరములు ఒక్క సంవత్సరముగా గడచిపోయెను. 12

మూ. అథ ప్రీతో మహాతేజాః సేన్ద్రైః సురగణైః సహ,
గత్వా తస్యాశ్రమపదం బ్రహ్మేదం వాక్యమబ్రవీత్. 13

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, బ్రహ్మ = బ్రహ్మ, ప్రీతః = సంతోషించినవాడై, సేన్ద్రైః = ఇంద్రునితో కూడిన, సురగణైః సహ = దేవతాగణములతో కూడ, తస్య = అతనియొక్క, ఆశ్రమ పదమ్ = ఆశ్రమస్థానమును గూర్చి, గత్వా = వెళ్ళి, ఇదమ్ = ఈ, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. పిమ్మట గొప్ప తేజస్సు గల బ్రహ్మదేవుడు సంతోషించి, ఇంద్రునితో కూడిన దేవతాగణములతో కూడ అతని ఆశ్రమమునకు వెళ్ళి ఇట్లు పలికెను. 13

మూ. పరితుష్టోఽస్మి తే వత్స కర్మణానేన సువ్రత,
వరం వృణీష్వ భద్రం తే వరార్హస్త్వం మహామతే. 14

ప్ర. అ. సువ్రత = మంచి నియమములు గలవాడా! వత్స = నాయనా! తే = నీయొక్క, అనేన = ఈ, కర్మణా = కర్మచేత, పరితుష్టః అస్మి = సంతోషించితిని. మహామతే = గొప్ప బుద్ధి కలవాడా, త్వమ్ = నీవు, వరార్హః = వరములకు తగినవాడవు. వరమ్ = వరమును, వృణీష్వ = కోరుకొనుము. తే = నీకు, భద్రమ్ = క్షేమ మగు గాక.

ప్ర. అ. ధర్మజ్ఞ=ధర్మము తెలిసినవాడా! అహమ్=నేను, లోకపాలానామ్ = లోకపాలులైన, యమేన్ద్రవరుణానాం చ = యమ - ఇంద్ర - వరుణులకు, చతుర్థమ్ = నాల్గవవానిని, స్రష్టుమ్ = సృజించుటకు, ఉద్యతః = ఉద్యుక్తుడనై ఉన్నాను. తవ = నీకు, యత్ = ఏది, ఈప్సితమ్ = ఇష్టమైనదో, తత్ = దానిని, గచ్ఛ = పొందుము. బత = ఆహా! నిధీశత్వమ్ = నిధులకు ఆధిపత్యమును, అవాప్నుహి = పొందుము, త్వమ్ = నీవు, శక్రామ్బుపయమానామ్ = ఇంద్ర - వరుణ—యములకు, చతుర్థః = నాల్గవవాడవు, భవిష్యసి = కాగలవు.

తా. ధర్మములు తెలిసిన ఓ! వైశ్రవణుడా! ప్రస్తుతము లోకపాలులుగా ఉన్న యమ-ఇంద్ర-వరుణులు కాక మరొక నాల్గవ లోకపాలుణ్ణి సృష్టించవలె నని అనుకొనుచున్నాను. అందుచేత నీ కిష్టమైన లోకపాలత్వమును పొందుము. నిధులకు అధిపతివిగా కూడ అగుము; నీవు ఇటుపై ఇంద్ర-వరుణ-యములకు నాల్గవవాడవు కాగలవు. 17, 18

మూ. ఏతచ్చ పుష్పకం నామ విమానం సూర్యసంనిభమ్,
ప్రతిగృహ్ణీష్వ యానార్థం త్రిదశైః సమతాం వ్రజ. 19

ప్ర. అ. యానార్థమ్ = ప్రయాణముకొరకు, సూర్యసంనిభమ్ = సూర్యునితో సమానమైన, ఏతత్ = ఈ, పుష్పకం నామ = పుష్పక మను పేరు గల, విమానమ్ = విమానమును, ప్రతిగృహ్ణీష్వ=గ్రహించుము. త్రిదశైః=దేవతలతో, సమతామ్ = సమత్వమును, వ్రజ = పొందుము.

తా. నీవు సంచారము చేయుటకై సూర్యునితో సమానమైన ఈ పుష్పక విమానమును స్వీకరించుము; దేవతలతో సమానుడవు అగుము. 19

మూ. స్వస్తి తేఽస్తు గమిష్యామః సర్వ ఏవ యథాగతమ్,
కృతకృత్యా వయం తాత దత్త్వా తవ వరద్వయమ్. 20

ప్ర. అ. తే = నీకు, స్వస్తి = క్షేమము, అస్తు = అగుగాక. సర్వే ఏవ= అందరమూ, యథాగతమ్ = వచ్చినట్లుగా, గమిష్యామః = వెళ్లెదము. తాత = నాయనా! తవ = నీకు, వరద్వయమ్ = రెండు వరములను, దత్త్వా = ఇచ్చి; వయమ్ = మేము, కృతకృత్యాః = కృతకృత్యులము అయినాము.

తమ్ = అట్టి, కంచిత్ = ఒకానొక, నివాసమ్ = నివాసమును, సాధు=బాగుగా, పశ్య = చూడుము; యత్ర = ఎక్కడ, యస్య కస్య చిత్=ఏ ఒక్క, ప్రాణినః = ప్రాణికి, పీడా = పీడ, న భవేత్ = కలగదో.

తా. సర్వసమర్థుడవైన ఓ! పూజ్యుడా! నాకొరకై ఏ ప్రాణికి కూడ పీడ కలగని నివాసస్థానమును చూడుము. 23

మూ. ఏవముక్తస్తు పుత్రేణ విశ్రవా మునిపుఙ్గవః,
వచనం ప్రాహ ధర్మజ్ఞః శ్రూయతామితి సత్తమ. 24

ప్ర. అ. పుత్రేణ = పుత్రునిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలకబడిన, ధర్మజ్ఞః = ధర్మములు ఎరిగిన, మునిపుఙ్గవః = మునిశ్రేష్ఠుడైన, విశ్రవాః = విశ్రవుడు, సత్తమ=చాల మంచివాడా, శ్రూయతామ్ = వినబడుగాక, ఇతి=అని, వచనమ్ = వచనమును, ప్రాహ = పలికెను.

తా. మునిశ్రేష్ఠుడు, ధర్మములు ఎరిగినవాడూ అయిన విశ్రవసుడు పుత్రుని మాటలు విని, "ఓ! సత్పురుషుడా! వినుము" అని పలికెను. 24

మూ. దక్షిణస్యోదధేస్తీరే త్రికూటో నామ పర్వతః,
తస్యాగ్రే తు విశాలా సా మహేన్ద్రస్య పురీ యథా. 25

లఙ్కా నామ పురీ రమ్యా నిర్మితా విశ్వకర్మణా,
రాక్షసానాం నివాసార్థం యథేన్ద్రస్యామరావతీ. 26

ప్ర. అ. దక్షిణస్య ఉదధేః = దక్షిణ సముద్రముయొక్క, తీరే = తీరమునందు, త్రికూటో నామ=త్రికూట మను పేరు గల, పర్వతః=పర్వత మున్నది. తస్య = దానియొక్క, అగ్రే = అగ్రమునందు, మహేన్ద్రస్య = మహేంద్రునియొక్క, పురీ యథా = పట్టణము వలె, విశాలా = విశాలమైన, సా పురీ = ఆ పట్టణ మున్నది. రమ్యా = రమ్యమైన, లఙ్కా నామ = లంక అను, పురీ = పట్టణము, ఇన్ద్రస్య = ఇంద్రునియొక్క, అమరావతీ యథా = అమరావతి వలె, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులయొక్క, నివాసార్థమ్ = నివాసముకొరకు, నిర్మితా = నిర్మించబడినది.

తా. దక్షిణ సముద్రతీరమునందు త్రికూట మను పర్వత మున్నది. దాని

తా. రాక్షసు లందరూ రసాతలముక్రిందికి వెళ్ళిపోయినారు. అక్కడ ఎవ్వరూ లేరు. ఈ విధముగా ఇప్పుడు లంక శూన్యముగా ఉన్నది. దానికి ప్రభువు ఎవ్వడూ లేడు. 29

మూ. స త్వం తత్ర నివాసాయ గచ్ఛ పుత్ర యథాసుఖమ్,
నిర్దోష స్తత్ర తే వాసో న బాధ స్తత్ర కస్య చిత్. 30

ప్ర. అ. పుత్ర = పుత్రుడా! సః = అట్టి, త్వమ్ = నీవు, తత్ర = అక్కడ, నివాసాయ = నివాసముకొరకు, యథాసుఖమ్ = సుఖముగా, గచ్ఛ = వెళ్లుము. తత్ర = అక్కడ, తే = నీయొక్క, వాసః = నివాసము, నిర్దోషః = దోషములు లేనిది. తత్ర = అక్కడ, కస్య చిత్ = ఎవనియొక్కా, బాధః = బాధ, న = లేదు.

తా. పుత్రా! నీవు అక్కడ నివసించుటకు సుఖముగా వెళ్లుము. అక్కడ నీవు నివసించుటలో ఏ దోషమూ ఉండదు. ఎవరి బాధా కూడ ఉండదు. 30

మూ. ఏతచ్ఛ్రుత్వా స ధర్మాత్మా ధర్మిష్ఠం వచనం పితుః,
నివాసయామాస తదా లఙ్కాం పర్వతమూర్ధని. 31

ప్ర. అ. ధర్మాత్మా = ధర్మాత్ముడైన, సః = అతడు, పితుః = తండ్రి యొక్క, ధర్మిష్ఠమ్ = ధర్మసంమతమైన, ఏతత్ = ఈ, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, పర్వతమూర్ధని = పర్వతాగ్రమునందు, లఙ్కామ్ = లంకను, తదా = అప్పుడు, నివాసయామాస = నివాసముగా ఏర్పరచెను.

తా. ధర్మాత్ముడైన ఆ వైశ్రవణుడు తండ్రి పలికిన ధర్మ సంమతమైన ఆ వాక్యము విని పర్వతశిఖరముమీద ఉన్న లంకను నివాసముగా ఏర్పరచు కొనెను. 31

మూ. నైర్ఋతానాం సహస్రైస్తు హృష్టైః ప్రముదితైః సదా,
అచిరేణైవ కాలేన సంపూర్ణా తస్య శాసనాత్. 32

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, తస్య = ఆతనియొక్క, శాసనాత్ = శాసనము వలన, అచిరేణ కాలేనైవ = కొద్ది కాలముచేతనే, హృష్టైః = సంతోషించిన,

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
తృతీయః సర్గః.

ప్ర. అ. దేవగన్ధర్వగణైః = దేవతలయొక్క, గంధర్వులయొక్క, గణములచేత, అభిష్టుతః = స్తుతించబడిన, తథా = మరియు, అప్సరోనృత్యవిభూషితాలయః = అప్సరస్త్రీల నృత్యములచేత అలంకరించబడిన గృహము గల, సః = ఆ, సః = ప్రసిద్ధుడైన, విత్తపః = ధనాధ్యక్షుడు, గభస్తిభిః = కిరణములచేత, సూర్యః ఇవ = సూర్యుడు వలె, అవభాసయన్ = ప్రకాశింపచేయుచు, పితుః = తండ్రియొక్క, సమీపమ్ = సమీపమును గూర్చి, ప్రయయౌ = వెళ్ళెను.

తా. దేవతాగణములచేతను, గంధర్వగణములచేతను స్తుతింపబడినవాడు, అప్సరస్త్రీల నృత్యములచేత అలంకరించబడిన గృహము గలవాడు అయిన ఆ వైశ్రవణుడు కిరణములచేత సూర్యుడు వలె ప్రకాశింపచేయుచు తండ్రి సమీపము నకు వెళ్లెను. 35

"బాలానందిని"అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు ఉత్తరకాండలో మూడవ సర్గ సమాప్తము.

ప్ర. అ. భగవన్ = పూజ్యుడా! ఏషా = ఈ, లఙ్కా = లంక, పూర్వమపి = పూర్వముకూడా, పిశితాశినామ్ = రాక్షసులయొక్క నివాసముగా, ఆసీత్ = ఉండెను అని, ఇదమ్ = ఈ, భగవద్వాక్యమ్ = పూజ్యుడవైన నీ వాక్యమును, శ్రుత్వా = విని, మే = నాకు, పరః = అధికమైన, విస్మయః = ఆశ్చర్యము కలిగినది.

తా. పూజ్యుడా! ఈ లంక పూర్వము కూడ రాక్షసుల నివాసముగా ఉండేదని నీ మాటలు విని నాకు చాల అధికమైన ఆశ్చర్యము కలుగుచున్నది. 3

మూ. పులస్త్యవంశాదుద్భూతా రాక్షసా ఇతి నః శ్రుతమ్,
ఇదానీమన్యతశ్చాపి సంభవః కీర్తిత స్త్వయా. 4

ప్ర. అ. రాక్షసాః = రాక్షసులు, పులస్త్యవంశాత్ = పులస్త్యవంశమునుండి, ఉద్భూతాః ఇతి = పుట్టినారు అని, నః = మాకు, శ్రుతమ్ = వినబడినది. ఇదానీమ్ = ఇప్పుడు, త్వయా = నీచేత, అన్యతశ్చాపి = ఇతరులవల్ల కూడ, సంభవః = పుట్టుక, కీర్తితః = చెప్పబడినది.

తా. రాక్షసులు పులస్త్యవంశమునందే పుట్టినారని మేము విని ఉన్నాము. కాని ఇప్పుడు నీవు, ఇతరవంశములందు పుట్టిన రాక్షసులు కూడ ఉండెడివారని చెప్పుచున్నావు. 4

మూ. రావణాత్కుమ్భకర్ణాచ్చ ప్రహస్తాద్వికటాదపి,
రావణస్య చ పుత్రేభ్యః కిం ను తే బలవత్తరాః. 5

ప్ర. అ. తే = వాళ్ళు, రావణాత్ = రావణునికంటె, కుమ్భకర్ణాచ్చ = కుంభకర్ణునికంటె, ప్రహస్తాత్ = ప్రహస్తునికంటె, వికటాదపి = వికటునికంటె, రావణస్య = రావణునియొక్క, పుత్రేభ్యః = పుత్రులకంటె, బలవత్తరాః కిం ను = ఎక్కువ బలము కలవారా?

తా. ఆ రాక్షసులు రావణ- కుంభకర్ణ-ప్రహస్త-వికటులకంటెను, రావణపుత్రులకంటెను అధికబలవంతులా? 5

మూ. క ఏషాం పూర్వకో బ్రహ్మన్ కింనామా చ బలోత్కటః,
అపరాధం చ కం ప్రాప్య విష్ణునా ద్రావితాః కథమ్. 6

ప్ర. అ. సలిలసంభవః=ఉదకమునుండి పుట్టిన, పద్మసంభవః=పద్మము నుండి పుట్టిన, ప్రజాపతిః = బ్రహ్మదేవుడు, అపః = ఉదకములను, సృష్ట్వా = సృష్టించి, తాసామ్ = వాటియొక్క, గోపాయనే = రక్షణమునందు, సత్త్వాన్ = ప్రాణులను, అసృజత్ = సృజించెను.

తా. జలములో పద్మమునుండి పుట్టిన బ్రహ్మదేవుడు పగలు గడచిన పిమ్మట భూమిక్రింద ఉన్న సముద్రరూపమైన జలమును సృష్టించి రాత్ర్యంతము నందు ఆ ఉదకమునందే విష్ణునాభికమలములో ఉండి, ఆ ఉదకమును రక్షించు టకై జంతువులను సృజించెను. (ఇది గోవిందరాజులు చెప్పిన భావము). 9

మూ. తే సత్త్వాః సత్త్వకర్తారం వినీతవదుపస్థితాః,
కిం కుర్మ ఇతి భాషన్తః క్షుత్పిపాసాభయార్దితాః. 10

ప్ర. అ. తే = ఆ, సత్త్వాః = ప్రాణులు, క్షుత్పిపాసాభయార్దితాః = ఆకలిచేత, దప్పికచేత, భయముచేత పీడితులై, కిమ్ = ఏమి, కుర్మః = చేయుదుము, ఇతి = అని, భాషన్తః = పలుకుచు, సత్త్వకర్తారమ్ = ప్రాణులను సృష్టించిన ఆ బ్రహ్మదేవుణ్ణి, వినీతవత్ = వినయవంతులై, ఉపస్థితాః = సమీపించిరి.

తా. ఆ ప్రాణులు ఆకలిచేత, దప్పికచేత, భయముచేత పీడితులై, "మేము ఏమి చేయవలెను?" అని పలుకుచు, తమను సృష్టించిన ఆ బ్రహ్మదేవునివద్దకు వినయపూర్వకముగా వెళ్ళిరి. 10

మూ. ప్రజాపతిస్తు తాన్ సర్వాన్ ప్రత్యాహ ప్రహసన్నివ,
ఆభాష్య వాచా యత్నేన రక్షధ్వమితి మానవాః. 11

ప్ర. అ. ప్రజాపతిస్తు=బ్రహ్మదేవుడైతే, ప్రహసన్నివ = నవ్వుచు, తాన్ = ఆ, సర్వాన్ = అందరినీ, వాచా=వాక్కుతో, ఆభాష్య = పలకరించి, మానవాః = మానవులారా! యత్నేన = ప్రయత్నముతో, రక్షధ్వమ్=రక్షించుడు, ఇతి = అని, ప్రత్యాహ = తిరిగి పలికెను.

తా. బ్రహ్మదేవుడు వారి నందరిని మంచి మాటలతో పలకరించి,

తా. ఆ రాక్షసులలో మధుకైటభులతో సమానులైన, శత్రుసంహారకులైన, హేతి, ప్రహేతి అను రాక్షసనాయకులైన సోదరులు ఉండిరి. 14

మూ. ప్రహేతిర్ధార్మిక స్తత్ర తపోవనగత స్తదా,
హేతిర్దారక్రియార్థే తు పరం యత్నమథాకరోత్. 15

ప్ర. అ. తత్ర = వారిలో, ధార్మికః = ధార్మికుడైన, ప్రహేతిః = ప్రహేతి, తదా = అప్పుడు, తపోవనగతః = తపోవనమును పొందెను. అథ = పిమ్మట, హేతిః తు = హేతియైతే, దారక్రియార్థే = వివాహమునిమిత్తము, పరమ్ = గొప్ప, ప్రయత్నమ్ = ప్రయత్నమును, అకరోత్ = చేసెను.

తా. వారిలో ప్రహేతి చాల ధార్మికుడు. అతడు తపోవనమునకు వెళ్ళి పోయెను. అప్పుడు హేతిమాత్రము వివాహము చేసికొనవలె నని గొప్ప ప్రయత్నము చేసెను. 15

మూ. స కాలభగినీం కన్యాం భయాం నామ మహాభయామ్,
ఉదావహదమేయాత్మా స్వయమేవ మహామతిః. 16

ప్ర. అ. అమేయాత్మా = గొప్ప బలము గల, మహామతిః = గొప్పబుద్ధి గల, సః = హేతి, కాలభగినీమ్ = యముని సోదరి, మహాభయామ్ = చాల భయంకరురాలు అయిన, భయాం నామ = భయ అను పేరు గల, కన్యామ్ = కన్యను, స్వయమేవ = స్వయముగనే, ఉదావహత్ = వివాహమాడెను.

తా. గొప్ప బుద్ధిపరాక్రమములు గల ఆ హేతి తానే స్వయముగా వెళ్ళి కోరి యముని సోదరియైన, చాల భయంకరురాలైన భయ అను కన్యను వివాహ మాడెను. 16

మూ. స తస్యాం జనయామాస హేతీ రాక్షసపుంగవః,
పుత్రం పుత్రవతాం శ్రేష్ఠో విద్యుత్కేశమితి శ్రుతమ్.

ప్ర. అ. పుత్రవతామ్ = పుత్రవంతులలో, శ్రేష్ఠః = శ్రేష్ఠుడు, రాక్షస పుంగవః = రాక్షసశ్రేష్ఠుడు అయిన, సః హేతిః = ఆ హేతి, తస్యామ్ = ఆమె యందు, విద్యుత్కేశమితి = విద్యుత్కేశు డను, శ్రుతమ్ = ప్రసిద్ధుడైన, పుత్రమ్ = పుత్రుణ్ణి, జనయామాస = జనింపచేసెను.

తా. పిమ్మట రాక్షసశ్రేష్ఠుడైన హేతి తన కుమారుని నిమిత్తమై సంధ్యతో సమానురాలైన సంధ్యాపుత్రికను వరించెను. 20

మూ. అవశ్యమేవ దాతవ్యా పరస్మై సేతి సంధ్యయా,
చిన్తయిత్వా సుతా దత్తా విద్యుత్కేశాయ రాఘవ. 21

ప్ర. అ. రాఘవ = రామా ! అవశ్యమేవ = తప్పక, పరస్మై = పరునకు, దాతవ్యా = ఇవ్వదగినది, ఇతి = అని, చిన్తయిత్వా = ఆలోచించి, సంధ్యయా = సంధ్యచేత, సా సుతా = ఆ పుత్రిక, విద్యుత్కేశాయ = విద్యుత్కేశునకు, దత్తా = ఇవ్వబడినది.

తా. తప్పక పరునకు ఇవ్వవలసినదే కదా అని ఆలోచించి సంధ్య ఆ పుత్రికను విద్యుత్కేశునకు ఇచ్చెను. 21

మూ. సంధ్యాయాస్తనయాం లబ్ధ్వా విద్యుత్కేశో నిశాచరః,
రమతే స్మ తయా సార్ధం పౌలోమ్యా మఘవానివ. 22

ప్ర. అ. నిశాచరః = రాక్షసుడైన, విద్యుత్కేశః = విద్యుత్కేశుడు, సంధ్యాయాః = సంధ్యయొక్క, తనయామ్ = కుమార్తెను, లబ్ధ్వా = పొంది, మఘవాన్ = ఇంద్రుడు, పౌలోమ్యా ఇవ = శచీదేవితో వలె, తయా సార్ధమ్ = ఆమెతో కూడ, రమతే స్మ = క్రీడించెను.

తా. విద్యుత్కేశుడు సంధ్య కుమార్తెను పొంది, దేవేంద్రుడు శచీదేవితో క్రీడించినట్లు ఆమెతో క్రీడించెను. 22

మూ. కేనచిత్త్వథ కాలేన రామ సాలఙ్కటఙ్కటా,
విద్యుత్కేశాద్గర్భమాప ఘనరాజిరివార్ణవాత్. 23

ప్ర. అ. రామ = రామా ! అథ = అటుపిమ్మట, సాలఙ్కటఙ్కటా = సాలంకటంకట, కేనచిత్ = ఒకానొక, కాలేన = కాలముచేత, ఘనరాజిః = మేఘపంక్తి, అర్ణవాత్ ఇవ = సముద్రమునుండి వలె, విద్యుత్కేశాత్ = విద్యుత్కేశునివలన, గర్భమ్ = గర్భమును, ఆప = పొందెను.

ద్యుతిః = శరత్కాలసూర్యునివంటి కాంతి గల, సః శిశుః = ఆ శిశువు, స్వయమ్ = తానే, ఆస్యే = ముఖమునందు, ముష్టిమ్ = పిడికిలిని, నిధాయ = ఉంచి, తదా = అప్పుడు, శనకైః = మెల్లగా, రురోద = ఏడ్చెను.

తా. ఆమె ఇట్లు విడచివేయగా శరత్కాలసూర్యునివంటి కాంతి గల ఆ శిశువు తానే నోట్లో పిడికిలి పెట్టుకొని మెల్లగా ఏడ్చెను. 26

మూ. తతో వృషభమాస్థాయ పార్వత్యా సహితః శివః,
వాయుమార్గేణ గచ్ఛన్వై శుశ్రావ రుదితస్వనమ్. 27

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, వృషభమ్ = వృషభమును, ఆస్థాయ = అధిష్ఠించి, వాయుమార్గేణ = వాయుమార్గముచేత, గచ్ఛన్ = వెళ్ళుచున్న, పార్వత్యా = పార్వతితో, సహితః = కూడిన, శివః = ఈశ్వరుడు, రుదితస్వనమ్ = రోదనధ్వనిని, శుశ్రావ = వినెను.

తా. అప్పుడు పార్వతీసమేతుడై, నందిని ఎక్కి వాయుమార్గములో వెళ్ళుచున్న పరమేశ్వరుడు ఆ ఏడ్పును వినెను. 27

మూ. అపశ్యదుమయా సార్ధం రుదన్తం రాక్షసాత్మజమ్.
కారుణ్యభావాత్పార్వత్యా భవస్త్రిపురసూదనః. 28

ప్ర. అ. పార్వత్యా = పార్వతితో కూడిన, త్రిపురసూదనః = త్రిపుర సంహారకుడైన, భవః = ఈశ్వరుడు, రుదన్తమ్ = ఏడ్చుచున్న, రాక్షసాత్మజమ్ = రాక్షసకుమారుణ్ణి, ఉమయా సార్ధమ్ = పార్వతితో కూడ, కారుణ్యభావాత్ = కారుణ్యముతో, అపశ్యత్ = చూచెను.

తా. పార్వతీసహితుడైన త్రిపురసంహారకుడైన ఈశ్వరుడు ఏడ్చుచున్న ఆ రాక్షసపుత్రుణ్ణి జాలితో చూచెను. 28

మూ. తం రాక్షసాత్మజం చక్రే మాతురేవ వయఃసమమ్,
అమరం చైవ తం కృత్వా మహాదేవోఽక్షరోఽవ్యయః.
పురమాకాశగం ప్రాదాత్పార్వత్యాః ప్రియకామ్యయా,
ఉమయాపి వరో దత్తో రాక్షసీనాం నృపాత్మజ. 30

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే చతుర్థః సర్గః

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, మహాన్ = గొప్పవాడు, మహామతిః = గొప్ప బుద్ధి గలవాడు అయిన, సుకేశః = సుకేశుడు, ప్రభోః = ప్రభువైన, హరస్య = ఈశ్వరునియొక్క, పార్శ్వతః=పార్శ్వమునుండి, శ్రియమ్=ఐశ్వర్యమును, ప్రాప్య = పొంది, వరదానగర్వితః = వరదానము చేత గర్వించినవాడై, ఖగమ్ = ఆకాశమునందు సంచరించు, పురమ్ = పురమును, ప్రాప్య = పొంది, పురందరో యథా = దేవేంద్రుడు వలె, సర్వత్ర = అంతటా, చచార = సంచరించెను.

తా. గొప్పవాడు, గొప్ప తేజస్సు కలవాడు అయిన సుకేశుడు ప్రభువైన మహేశ్వరుని వైపునుండి ఐశ్వర్యమును పొంది, ఆకాశమునందు సంచరించు నగరమును పొంది దేవేంద్రుడు వలె అంతటా సంచరించెను. 32

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు ఉత్తరకాండలో నాల్గవసర్గ సమాప్తము.

లతో ప్రకాశించుచున్న రెండవ లక్ష్మీదేవియా అన్నట్లున్న దేవవతి అను కుమార్తె ఉండెను. ధర్మాత్ముడైన ఆతడు ఆమెను, రాక్షసరాజ్యలక్ష్మిని వలె, సుకేశునకు ఇచ్చెను. 2

మూ. వరదానకృతైశ్వర్యం సా తం ప్రాప్య పతిం ప్రియమ్, 3
ఆసీద్దేవవతీ తుష్టా ధనం ప్రాప్యేవ నిర్ధనః.

ప్ర. అ. సా = ఆ, దేవవతీ = దేవవతి, వరదానకృతైశ్వర్యమ్ = వరదానము చేత చేయబడిన ఐశ్వర్యము గల, ప్రియమ్ = ప్రియుడైన, తమ్ = ఆతనిని, పతిమ్ = భర్తనుగా, ప్రాప్య = పొంది, నిర్ధనః = ధనము లేనివాడు, ధనమ్ = ధనమును, ప్రాప్యేవ = పొంది వలె, తుష్టా = సంతోషించినది, ఆసీత్ = ఆయెను.

తా. వరదానముచేత ఐశ్వర్యవంతుడైన, ప్రియుడైన ఆతనిని భర్తనుగా పొంది దేవవతి, ధనమును పొందిన నిర్ధనుడు వలె, చాల సంతోషించెను. 3

మూ. స తయా సహ సంయుక్తో రరాజ రజనీచరః, 4
అఞ్జనాదభినిష్క్రాన్తః కరేణ్వేవ మహాగజః.

ప్ర. అ. తయా సహ = ఆమెతో కూడ, సంసక్తః = కూడిన, సః రజనీచరః = ఆ రాక్షసుడు, అఞ్జనాత్ = అంజన మను దిగ్గజమునుండి, అభినిష్క్రాన్తః = పుట్టిన, మహాగజః = మహాగజము, కరేణ్వేవ = ఆడఏనుగుతో వలె, రరాజ = ప్రకాశించెను.

తా. ఆమెతో కూడిన ఆ రాక్షసుడు అంజన మను దిగ్గజమునకు పుట్టిన, మహాగజము ఆడఏనుగుతో కలిసి ప్రకాశించినట్లు ప్రకాశించెను. 4

మూ. తతః కాలే సుకేశస్తు జనయామాస రాఘవ,
త్రీన్ పుత్రాన్ జనయామాస త్రేతాగ్నిసమవిగ్రహాన్. 5

ప్ర. అ. రాఘవ = రామా! తతః = అటుపిమ్మట, సుకేశస్తు = సుకేశుడు, కాలే = తగినకాలమునందు, జనయామాస = పుత్రులను కనెను. త్రేతాగ్నిసమవిగ్రహాన్ = మూడు అగ్నులతోసమానములైన శరీరములు గల, త్రీన్ = ముగ్గురు, పుత్రాన్ = పుత్రులను, జనయామాస = కనెను.

మూడు దోషములు వలె ఉన్న, త్రేతాగ్నితో సమానమైన తేజస్సు గల సుకేశుని ముగ్గురు పుత్రులు ఉపేక్షించబడిన వ్యాధులు వలె అక్కడ వృద్ధి పొందిరి. 7,8

మూ. వరప్రాప్తిం పితుస్తే తు జ్ఞాత్వైశ్వర్యం తపోబలాత్,
తప స్తప్తుం గతా మేరుం భ్రాతరః కృతనిశ్చయాః. 9

ప్ర. అ. తే భ్రాతరః = ఆ సోదరులు, పితుః = తండ్రియొక్క, వరప్రాప్తిమ్ = వరముల ప్రాప్తిని, తపోబలాత్ = తపోబలమువల్ల, ఐశ్వర్యమ్ = ఐశ్వర్యమును, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, కృతనిశ్చయాః = చేయబడిన నిశ్చయము గలవారై, తపః = తపస్సును, తప్తుమ్ = చేయుటకు, మేరుమ్ = మేరుపర్వతమును గూర్చి, గతాః = వెళ్ళిరి.

తా. తమ తండ్రికి వరములు లభించిన విషయమును, తపోబలముచేత ఐశ్వర్యము లభించినట్లూ తెలిసికొని ఆ సోదరులు తపస్సు చేయవలె నని నిశ్చయించుకొని, మేరుపర్వతమునకు వెళ్ళిరి. 9

మూ. ప్రగృహ్య నియమాన్ ఘోరాన్ రాక్షసా నృపసత్తమ,
విచేరుస్తే తపో ఘోరం సర్వభూతభయావహమ్. 10

ప్ర. అ. నృపసత్తమ = రాజశ్రేష్ఠుడా ! తే = ఆ, రాక్షసాః = రాక్షసులు, ఘోరాన్ = భయంకరములైన, నియమాన్ = నియమములను, ప్రగృహ్య = గ్రహించి, సర్వభూతభయావహమ్ = సకలప్రాణులకు భయమును కలిగించు, ఘోరమ్ = ఘోరమైన, తపః = తపస్సును, చేరుః = చేసిరి.

తా. రామా ! ఆ రాక్షసులు కఠినములైన నియమములను అవలంబించి, సకలప్రాణులకు భయమును కలిగించు ఘోరమైన తపస్సు చేసిరి. 10

మూ. సత్యార్జవశమోపేతైస్తపోభిర్భువి దుర్లభైః,
సంతాపయన్తస్త్రీన్ లోకాన్సదేవాసురమానుషాన్. 11

ప్ర. అ. సత్యార్జవశమోపేతైః = సత్యముతోను, ఋజుత్వముతోను, శమముతోను కూడిన, భువి = భూమియందు, దుర్లభైః = దుర్లభములైన, తపోభిః = తపస్సులచేత, సదేవాసురమానుషాన్ = దేవతలతోను, అసురులతోను, మానవుల

ప్ర. అ. దేవ=ఓ! ప్రభూ! తపసా=తపస్సు చేత, ఆరాధితః=పూజించబడిన నీవు, నః= మాకు, వరమ్ = వరమును, దిశసే యది = ఇచ్చినట్లయితే, అజేయాః = జయింప శక్యము కానివారము, శత్రుహన్తారః = శత్రువులను సంహరించేవారము, తథైవ = మరియు చిరజీవినః=చిరకాలము జీవించువారము, ప్రభవిష్ణవః = సర్వసమర్థులము, పరస్పరమ్ = పరస్పరమూ, అనువ్రతాః = ప్రేమకలవారము, భవామ = అగుదుముగాక, ఇతి = అని (పలికిరి).

తా. ప్రభూ ! మా తపస్సుచేత సంతోషించినవాడవై మాకు వరములు ఇవ్వదలచినచో , మేము శత్రువులను నశింపచేసేవారముగాను, జయింప శక్యము కానివారముగాను, చిరకాలము జీవించువారముగాను, అత్యధిక సామర్థ్యము ఉన్నవారముగాను, పరస్పరము స్నేహము కలవారముగాను అగునట్లు వరమిమ్ము.14

మూ. ఏవం భవిష్యథేత్యుక్త్వా సుకేశతనయాన్విభుః,
స యయౌ బ్రహ్మలోకాయ బ్రహ్మ బ్రాహ్మణవత్సలః

ప్ర. అ. విభుః = ప్రభువైన, బ్రాహ్మణవత్సలః = బ్రాహ్మణులయందు ప్రేమ గల, సః బ్రహ్మ = ఆ బ్రహ్మదేవుడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, భవిష్యథ = కాగలరు, ఇతి = అని, సుకేశతనయాన్ = సుకేశుని కుమారులను గూర్చి, ఉక్త్వా = పలికి, బ్రహ్మలోకాయ = బ్రహ్మలోకముకొరకు, యయౌ = వెళ్ళెను.

తా. ప్రభువైన, బ్రాహ్మణులయందు ప్రేమ గల ఆ బ్రహ్మదేవుడు సుకేశుని కుమారులతో "అట్లే అయ్యెదరు" అనిపలికి బ్రహ్మలోకానికి వెళ్ళిరి. 15

మూ. వరం లబ్ధ్వా తు తే సర్వే రామ రాత్రించరా స్తదా,
సురాసురాన్ ప్రబాధ న్తే వరదానసునిర్భయాః. 16

ప్ర. అ. రామ = రామా! తదా = అప్పుడు, నర్వే = సమస్తమైన, తే నిశాచరాః = రాక్షసులు, వరమ్ = వరమును, లబ్ధ్వా = పొంది, వరదానసునిర్భయాః = వరదానముచేత చాల భయములేనివారై, సురాసురాన్ = సురులను అసురులను కూడ, ప్రబాధ న్తే = బాధించుచున్నారు

తా. రామా ! ఆ రాక్షసులందరు వరములు పొంది, వరములు పొందుట చేత ఏ మాత్రము భయము లేనివారై సురులను, అసురులను బాధించిరి. 16

మూ. అస్మాకమపి తావత్త్వం గృహం కురు మహామతే,
హిమవన్తముపాశ్రిత్య మేరుమన్దరమేవ వా, 20
మహేశ్వరగృహప్రఖ్యం గృహం నః క్రియతాం మహత్.

ప్ర. అ. మహామతే = గొప్ప బుద్ధి కలవాడా ! హిమవన్తమ్ = హిమవత్పర్వతమును గానీ, మేరుమన్దరమేవ వా = మేరుపర్వతమును గాని, మందర పర్వతమును గాని, ఉపాశ్రిత్య = ఆశ్రయించి, అస్మాకమపి = మాకు కూడ, త్వమ్ = నీవు, గృహమ్ = గృహమును, కురు తావత్ = నిర్మించుము. నః = మాకు, మహేశ్వరగృహప్రఖ్యమ్ = మహేశ్వరుని గృహమువంటి, మహత్ = గొప్పదైన, గృహమ్ = గృహము, క్రియతామ్ = నిర్మించబడుగాక

తా. గొప్ప బుద్ధి గలవాడా! హిమవత్పర్వతము మీద గాని, మేరుపర్వతము మీద గాని, మందరపర్వతముమీద గాని మాకు కూడ గృహమును నిర్మింపుము. మాకు మహేశ్వరుని గృహము వంటి గృహమును నిర్మింపుము. 20

మూ. విశ్వకర్మా తతస్తేషాం రాక్షసానాం మహాభుజః, 21
నివాసం కథయామాస శక్రస్యేవామరావతీమ్.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, మహాభుజః = గొప్ప భుజములు గల, విశ్వకర్మా = విశ్వకర్మ, శక్రస్య = దేవేంద్రునియొక్క, అమరావతీమివ = అమరావతి వంటి, నివాసమ్ = నివాసమును, తేషాం రాక్షసానామ్ = ఆ రాక్షసులకు, కథయామాస = చెప్పెను.

తా. పిమ్మట గొప్ప భుజములు గల విశ్వకర్మ దేవేంద్రుని అమరావతితో సమానమైన నివాసమును గూర్చి ఆ రాక్షసులకు చెప్పెను. 21

మూ. దక్షిణస్యోదధేస్తీరే త్రికూటో నామ పర్వతః, 22
సువేల ఇతి చాప్యన్యో ద్వితీయో రాక్షసేశ్వరాః.

ప్ర అ. రాక్షసేశ్వరాః = రాక్షస ప్రభువులారా ! దక్షిణస్య = దక్షిణపు, ఉదధేః = సముద్రముయొక్క, తీరే = తీరమునందు, త్రికూటో నామ = త్రికూట మను, పర్వతః = పర్వత మున్నది. సువేలః ఇతి = సువేల మను, అన్యః = మరియొక, ద్వితీయోఽపి చ = రెండవది కూడ (ఉన్నది).

= పొంది, సేన్ద్రాః = ఇంద్రునితో కూడిన, దివౌకసః ఇవ = దేవతలు వలె, తస్యామ్ = దానియందు, వసత = నివసించండి.

తా. రాక్షసశ్రేష్ఠులారా! మీరు ఆ నగరములో, అమరావతిని పొంది ఇంద్రాదిదేవతలు వలె, ఎదిరింప శక్యముకానివారై నివసించండి. 26

మూ. లఙ్కాదుర్గం సమాసాద్య రాక్షసైర్బహుభిర్వృతాః,
భవిష్యథ దురాధర్షాః శత్రూణాం శత్రుసూదనాః. 27

ప్ర. అ. శత్రుసూదనాః=శత్రుసంహారకులారా! లఙ్కాదుర్గమ్ = లంకా దుర్గమును, సమాసాద్య=పొంది, బహుభిః=అనేకులైన, రాక్షసైః=రాక్షసులతో, వృతాః = కూడినవారై, శత్రూణామ్ = శత్రువులకు, దురాధర్షాః = ఎదిరింప శక్యముకానివారు, భవిష్యథ = కాగలరు.

తా. శత్రుసంహారకులారా! లంకాదుర్గము చేరి, అనేకరాక్షసులతో కూడిన మిమ్ములను శత్రువు లెవ్వరూ ఎదిరింపజాలరు. 27

మూ. విశ్వకర్మవచః శ్రుత్వా తతస్తే రాక్షసోత్తమాః,
సహస్రానుచరా భూత్వా గత్వా తామవసన్పురీమ్. 28

ప్ర. అ. తే రాక్షసోత్తమాః = ఆ రాక్షసశ్రేష్ఠులు, విశ్వకర్మవచః = విశ్వ కర్మవచనమును, శ్రుత్వా = విని, తతః = అటుపిమ్మట, సహస్రానుచరాః = వేల కొలది అనుచరులు కలవారై, తామ్ = ఆ, పురీమ్ = పట్టణమును గూర్చి, గత్వా = వెళ్ళి, అవసన్ = నివసించిరి.

తా. రాక్షసశ్రేష్ఠులైన ఆ ముగ్గురూ విశ్వకర్మ మాటలు విని వేలకొలది అనుచరులతో కూడినవారై ఆ పురమునకు వెళ్ళి నివసించిరి. 28

మూ. దృఢప్రాకారపరిఖాం హైమైర్గృహశతైర్వృతామ్,
లఙ్కామవాప్య తే హృష్టా న్యవసన్ రజనీచరాః. 29

ప్ర. అ. తే రజనీచరాః = ఆ రాక్షసులు, దృఢప్రాకారతోరణామ్ = దృఢ మైన ప్రాకారము పరిఖా గల, హైమైః = బంగారువికారమైన, గృహశతైః =

తా. ఆ నర్మదకు హ్రీదేవి, శ్రీదేవి, కీర్తిదేవి వంటి ముగ్గురు కుమార్తెలు ఉండిరి. రాక్షసజాతికి చెందని ఆ నర్మద పూర్ణచంద్రుని వంటి ముఖములు గల ఆ కన్యకలను జ్యేష్ఠక్రమమున, అనగా పెద్దవానికి పెద్ద కుమార్తెను, రెండవవానికి రెండవ కుమార్తెను, మూడవవానికి మూడవ కుమార్తెను, సంతోషపూర్వకముగా ఇచ్చెను. మహాభాగ్యవతులైన ఆ ముగ్గురు గంధర్వకన్యలను తల్లి ఆ రాక్షస శ్రేష్ఠులకు భగుడు దేవతగా గల ఉత్తరఫల్గునీ నక్షత్రముతో కూడిన దివసము నందు ఇచ్చెను. 31, 32

మూ. కృతదారాస్తు తే రామ సుకేశతనయాస్తదా, 33
చిక్రీడుః సహ భార్యాభిరప్సరోభి రివామరాః.

ప్ర. అ. రామ = రామా! తదా = అప్పుడు, కృతదారాః = వివాహమాడిన, తే = ఆ, సుకేశతనయాః = సుకేశుని పుత్రులు, అమరాః = దేవతలు, అప్సరోభిరివ = అప్సరఃస్త్రీలతో వలె, భార్యాభిః సహ = భార్యలతో కూడ, చిక్రీడుః = క్రీడించిరి.

తా. రామా! అప్పుడు వివాహము చేసికొనిన పిమ్మట సుకేశుని పుత్రులు, దేవతలు అప్సరఃస్త్రీలతో క్రీడించినట్లు క్రీడించిరి. 33

మూ. తతో మాల్యవతో భార్యా సున్దరీ నామ సున్దరీ, 34
స తస్యాం జనయామాస యదపత్యం నిబోధ తత్.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, మాల్యవతః = మాల్యవంతుని యొక్క, భార్యా = భార్య, సున్దరీ నామ = సుందరి అను, సున్దరీ = సౌందర్యవతి. సః = అతడు, తస్యామ్ = ఆమెయందు, యత్ = ఏ, అపత్యమ్ = సంతానమును, జనయామాస = పుట్టించెనో, తత్ = దానిని గూర్చి, నిబోధ = తెలిసికొనుము.

తా. సుందరి అను పేరు గల సౌందర్యవతి మాల్యవంతుని భార్య. ఆతడు ఆమెయందు ఏ సంతానమును పుట్టించెనో తెలిసికొనుము. (వినుము). 34

మూ. వజ్రముష్టి ర్విరూపాక్షో దుర్ముఖశ్చైవ రాక్షసః, 35
సుప్తఘ్నో యజ్ఞకోపశ్చ మత్తోన్మత్తౌ తథైవ చ,
అనలా చాభవత్కన్యా సున్దర్యాం రామ సున్దరీ. 36

సంహ్రాదిః ప్రఘసశ్చైవ భాసకర్ణశ్చ రాక్షసః,
రాకాపుష్పోత్కటా చైవ కైకసీ చ శుచిస్మితాః,
కుమ్భీనసీ చ ఇత్యేతే సుమాలేః ప్రసవాః స్మృతాః. 40

ప్ర. అ. ప్రహస్తః = ప్రహస్తుడు, అకమ్పనశ్చైవ = అకంపనుడు, వికటః = వికటుడు, కాలికా ముఖః = కాలికాముఖుడు, ధూమ్రాక్షశ్చైవ = ధూమ్రాక్షుడు, దణ్డశ్చ=దండుడు, మహాబలః=గొప్పబలము గల, సుపార్శ్వశ్చ = సుపార్శ్వుడు, సంహ్రాదిః = సంహ్రాది, ప్రఘసః చైవ=ప్రఘసుడు, రాక్షసః= రాక్షసుడైన, భాసకర్ణశ్చ = భాసకర్ణుడు, శుచిస్మితాః = తెల్లని చిరునవ్వు గల, రాకా = రాక, పుష్పోత్కటా చైవ = పుష్పోత్కట, కైకసీ = కైకసి, కుమ్భీనసీ చ = కుంభీనసి, ఇత్యేతే = వీళ్ళు, సుమాలేః = సుమాలియొక్క, ప్రసవాః = సంతానముగా, స్మృతాః = చెప్పబడినారు.

తా. ప్రహస్తుడు, అకంపనుడు, వికటుడు, కాలికాముఖుడు, ధూమ్రాక్షుడు, దండుడు, సుపార్శ్వుడు, సంహ్రాది, ప్రఘసుడు, భాసకర్ణుడు అను పుత్రులు, తెల్లని చిరునవ్వు గల రాక, పుష్పోత్కట, కైకసి, కుంభీనసి అను కుమార్తెలు సుమాలి సంతానము. 39, 40

మూ. మాలేస్తు వసుదా నామ గన్ధర్వీ రూపశాలినీ,
భార్యాసీత్పద్మపత్రాక్షీ స్వక్షీ యక్షీవరోపమా. 41

ప్ర. అ. రూపశాలినీ = రూపముతో ప్రకాశించునది, పద్మపత్రాక్షీ = పద్మపత్రములవంటి నేత్రములు కలది, స్వక్షీ = అందమైన నేత్రము గలది, యక్షీవరోపమా = శ్రేష్ఠమైన యక్షస్త్రీతో సమానురాలు అయిన, వసుదా నామ=వసుద అను, గన్ధర్వీ = గంధర్వస్త్రీ, మాలేః = మాలియొక్క, భార్యా = భార్యగా, ఆసీత్ = ఆయెను.

తా. సౌందర్యముతో ప్రకాశించునది, పద్మపత్రములవంటి నేత్రములు గలది, అందమైన నేత్రములు గలది, శ్రేష్ఠురాలైన యక్షస్త్రీతో సమానురాలు అయిన వసుద అను గంధర్వస్త్రీ మాలికి భార్య ఆయెను. 41

మూ. సుమాలేరనుజస్తస్యాం జనయామాస యత్ప్రభో,
అపత్యం కథ్యమానం తు మయా త్వం శృణు రాఘవ.

మూ. జగద్భ్రమన్తోఽనిలవద్దురాసదా
రణేషు మృత్యుప్రతిమానతేజసః.
వరప్రదానాదపి గర్వితా భృశం
క్రతుక్రియాణాం ప్రశమంకరాః సదా. 45

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
పఞ్చమః సర్గః.

ప్ర. అ. అనిలవత్ = వాయువు వలె, జగత్ = జగత్తును, భ్రమన్తః = తిరుగుచున్నవారై, దురాసదాః = ఎదిరింప శక్యముకానివారై, రణేషు = యుద్ధములయందు, మృత్యుప్రతిమానతేజసః = మృత్యువుతో సమానమైన తేజస్సు కలవారై, వరప్రదానాత్ అపి = వరములను ఇచ్చుటవలన కూడ, భృశమ్ = మిక్కిలి, గర్వితాః = గర్వించినవారై, సదా = ఎల్లప్పుడు, క్రతుక్రియాణామ్ = యజ్ఞక్రియలకు, ప్రశమంకరాః = శాంతిని చేయుచున్నవారై, (దేవాదులను బాధించిరి).

తా. యుద్ధములందు మృత్యువుతో సమానమైన తేజస్సు గలవారు, ఎదిరింప శక్యము కానివారు, బ్రహ్మ వరములు ఇచ్చుటచేత మిక్కిలి గర్వితులు అయిన ఆ రాక్షసులు ఎల్లప్పుడు యజ్ఞములకు విఘాతము చేయుచు, వాయువు వలె జగత్తునందు అంతటా తిరుగుచు అందరినీ బాధించిరి. 45

'బాలానందిని' అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు ఉత్తరకాండలో
ఐదవ సర్గ సమాప్తము.

ముల శత్రువు, త్రిలోచనమ్ = మూడు నేత్రములు కలవాడు అయిన మహేశ్వరుణ్ణి, సమేత్య = చేరి, ప్రాఞ్జలయః = కట్టబడిన దోసిళ్ళు గలవారై, భయగద్గదభాషిణః = భయముచేత గద్గదముగా మాటలాడుచు, ఊచుః = పలికిరి.

తా. జగత్సృష్టిలయములు చేయువాడు, పుట్టుక లేనివాడు, వ్యక్తము కాని రూపము గలవాడు, సకలలోకములకు ఆధారమైనవాడు, అందరూ ఆరాధించ దగిన పరమగురువు, మన్మథశత్రువు, మూడు పురముల శత్రువు, మూడు నేత్రములు గలవాడు అయిన మహేశ్వరునివద్దకు వెళ్ళి, దేవతలు అంజలులు ఘటించి, భయముచేత డగ్గుత్తిక పొందిన కంఠస్వరములతో ఇట్లు పలికిరి. 2, 3.

మూ. సుకేశపుత్రైర్భగవన్ పితామహవరోద్ధతైః,
ప్రజాధ్యక్ష ప్రజాః సర్వా బాధ్యన్తే రిపుబాధకైః. 4

ప్ర. అ. ప్రజాధ్యక్ష = ప్రజలకు ప్రభువైనవాడా! భగవన్ = పూజ్యుడా! పితామహవరోద్ధతైః = బ్రహ్మవరములచేత దృప్తులైన, రిపుబాధకైః = శత్రువులను బాధించు, సుకేశపుత్రైః = సుకేశుని పుత్రులచేత, సర్వాః = సమస్తమైన, ప్రజాః = ప్రజలు, బాధ్యన్తే = బాధింపబడుచున్నారు.

తా. ప్రజల ప్రభువైన ఓ! పూజ్యుడా! బ్రహ్మ ఇచ్చిన వరములచేత గర్వించి ఉన్న, శత్రువులను బాధించువారైన సుకేశుని పుత్రులు ప్రజల నందరిని బాధించుచున్నారు. 4

మూ. శరణాన్యశరణ్యాని హ్యాశ్రమాణి కృతాని నః,
స్వర్గాచ్చ దేవాన్ ప్రచ్యావ్య స్వర్గే క్రీడన్తి దేవవత్. 5

ప్ర. అ. నః = మాయొక్క, శరణాని = గృహములు, ఆశ్రమాణి = ఆశ్రమములు, అశరణ్యాని = రక్షణమును ఇచ్చునవి కానివిగా, కృతాని = చేయబడినవి. స్వర్గాత్ = స్వర్గమునుండి, దేవాన్ = దేవతలను, ప్రచ్యావ్య = తొలగించి, స్వర్గే = స్వర్గమునందు, దేవవత్ = దేవతలవలె, క్రీడన్తి = క్రీడించుచున్నారు.

తా. ఆ రాక్షసులు మా గృహములను, ఆశ్రమములను రక్షణ ఇవ్వని ప్రదేశములుగా చేసివేసినారు. స్వర్గమునుండి దేవతలను వెడలగొట్టి స్వర్గములో దేవతల వలె క్రీడించుచున్నారు.

మూ. ఇత్యుక్తస్తు సురైః సర్వైః కపర్దీ నీలలోహితః,
సుకేశం ప్రతి సాపేక్షః ప్రాహ దేవగణాన్ ప్రభుః. 9

ప్ర. అ. సర్వైః = సమస్తమైన, సురైః = దేవతలచేత, ఇతి = ఇట్లు, ఉక్తః = పలకబడిన, కపర్దీ = కపర్ద మను జట ధరించిన, ప్రభుః = ప్రభువైన, నీలలోహితః = శివుడు, సుకేశం ప్రతి = సుకేశుణ్ణి గూర్చి, సాపేక్షః = ప్రేమ కలవాడై, దేవగణాన్ = దేవతాగణములను గూర్చి, ప్రాహ = పలికెను.

తా. దేవతలు అందరు ఈ విధముగా ప్రార్థింపగా జటాధారి, ప్రభువు అయిన శివుడు తనను ఆశ్రయించిన సుకేశుని విషయమున పక్షపాతము గల వాడగుటచేత, దేవగణములతో ఇట్లు పలికెను. 9

మూ. అహం తాన్న హనిష్యామి మమావధ్యా హి తే సురాః,
కిం తు మన్త్రం ప్రదాస్యామి యో వై తాన్నిహనిష్యతి.

ప్ర. అ. సురాః = దేవతలారా ! అహమ్ = నేను, తాన్ = వాళ్ళను, న హనిష్యామి = చంపను. తే = వాళ్ళు, మమ = నాకు, అవధ్యాః హి = చంపదగనివారు కదా. కిం తు = కాని, యః వై = ఎవడు, తాన్ = వాళ్ళను, నిహనిష్యతి = చంపగలడో, మన్త్రమ్ = అట్టి ఆలోచనను, ప్రదాస్యామి = ఇచ్చెదను.

తా. దేవతలారా ! వాళ్ళు నేను చంపదగినవారు కాదు, అందుచేత నేను వాళ్ళను చంపను. కాని ఎవడు వాళ్ళను చంపగలడో దానిని గూర్చిన ఆలోచన చెప్పెదను. 10

మూ. ఏతమేవ సముద్యోగం పురస్కృత్య మహర్షయః,
గచ్ఛధ్వం శరణం విష్ణుం హనిష్యతి స తాన్ ప్రభుః.

ప్ర. అ. మహర్షయః = మహర్షులారా ! ఏతమ్ = ఈ, సముద్యోగమ్ ఏవ = ప్రయత్నమునే, పురస్కృత్య = పురస్కరించుకొని, విష్ణుమ్ = విష్ణువును, శరణమ్ = శరణము, గచ్ఛధ్వమ్ = పొందుడు. ప్రభుః = సమర్థుడైన, సః = అతడు, తాన్ = వాళ్ళను, హనిష్యతి = చంపగలడు.

తా. మహర్షులారా ! ఈ ప్రయత్నమునే పురస్కరించుకొని విష్ణువును శరణుపొందుడు. సమర్థుడైన అతడు వాళ్ళను చంపగలడు. 11

ప్ర. అ. దుర్గా = ప్రవేశింప శక్యము కాని, లఙ్కా నామ = లంక అను, పురీ = పట్టణము, త్రికూటశిఖరే = త్రికూటపర్వతశిఖరమునందు, స్థితా = ఉన్నది. తత్ర = దానియందు, స్థితాః = ఉన్నవారై, క్షణదాచరాః = రాక్షసులు, నః = మమ్ములను, సర్వాన్ = అందరినీ, ప్రబాధన్తే = బాధించుచున్నారు.

తా. త్రికూటపర్వతశిఖరముమీద లంక అను ఇతరులు ప్రవేశింప శక్యము కాని పట్టణ మున్నది. రాక్షసులు దానియందు నివసించుచు మమ్ముల నందరినీ బాధించుచున్నారు. 15

మూ. స త్వమస్మద్ధితార్థాయ జహి తాన్మధుసూదన,
శరణం త్వాం వయం ప్రాప్తా గతిర్భవ సురేశ్వర. 16

ప్ర. అ. సురేశ్వర = దేవతాప్రభువైన, మధుసూదన = ఓ ! మధుసూదనా! సః త్వమ్ = అట్టి నీవు, అస్మద్ధితార్థాయ = మా హితముకొరకు, తాన్ = వాళ్ళను, జహి = చంపుము. వయమ్ = మేము, త్వామ్ = నిన్ను, శరణం ప్రాప్తాః = శరణు పొందినాము. గతిః = గతివిగా, భవ = అగుము.

తా. దేవతల ప్రభువైన ఓ ! మధుసూదనా ! అట్టి నీవు మా హితము కొరకై ఆ రాక్షసులను చంపుము. నిన్ను శరణుజొచ్చినాము. మాకు గతివి అగుము. 16

మూ. చక్రకృత్తాస్యకమలాన్నివేదయ యమాయ వై,
భయేష్వభయదోఽస్మాకం నాన్యోఽస్తి భవతా వినా. 17

ప్ర. అ. చక్రకృత్తాస్యకమలాన్ = చక్రముచేత తెగగొట్టబడిన ముఖపద్మములు గల ఆ రాక్షసులను, యమాయ = యమునికొరకు, నివేదయ = సమర్పించుము; భవతా వినా = నీవు తప్ప, అస్మాకమ్ = మాకు, భయేషు = భయములయందు, అభయదః = అభయము నిచ్చువాడు, అన్యః = మరియొకడు, నాస్తి = లేడు.

తా. ఆ రాక్షసుల ముఖపద్మములను చక్రముచేత ఛేదించి వాళ్ళను యమలోకమునకు పంపుము. భయములు కలిగినప్పుడు అభయ మిచ్చువాడు నీవు తప్ప మాకు మరెవ్వరూ లేరు. 17

మూ. తానహం సమతిక్రాన్తమర్యాదాన్ రాక్షసాధమాన్,
నిహనిష్యామి సంక్రుద్ధః సురా భవత విజ్వరాః. 21

ప్ర. అ. సురాః = దేవతలారా! సమతిక్రాన్తమర్యాదాన్ = దాటబడిన కట్టుబాట్లు గల, తాన్ = ఆ, రాక్షసాధమాన్ = రాక్షసాధములను, సంక్రుద్ధః = కోపించిన, అహమ్ = నేను, నిహనిష్యామి = చంపగలను. విగతజ్వరాః = పోయిన మనస్తాపము గలవారుగా, భవత = అగుడు.

తా. దేవతలారా! కట్టుబాట్లు అతిక్రమించిన ఆ రాక్షసులను నేను కోపావిష్టుడనై సంహరించెదను. మనస్తాపమును విడిచిపెట్టుడు. 21

మూ. ఇత్యుక్తాస్తే సురాః సర్వే విష్ణునా ప్రభవిష్ణునా,
యథావాసం యయుర్హృష్టాః ప్రశంసన్తో జనార్దనమ్. 22

ప్ర. అ. ప్రభవిష్ణునా = సమర్థుడైన, విష్ణునా = విష్ణువుచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తాః = పలకబడిన, సర్వే = సమస్తమైన, తే = ఆ, సురాః = దేవతలు, హృష్టాః = సంతోషించినవారై, జనార్దనమ్ = విష్ణువును, ప్రశంసన్తః = ప్రశంసించుచు, యథావాసమ్ = తమ తమ నివాసములను అనుసరించి, యయుః = వెళ్ళిరి.

తా. సమర్థుడైన విష్ణువు మాటలు విని ఆ దేవత లందరు సంతోషించి, విష్ణువును ప్రశంసించుచు తమ తమ గృహములకు వెళ్ళిరి. 22

మూ. విబుధానాం సముద్యోగం మాల్యవాంస్తు నిశాచరః,
శ్రుత్వా తౌ భ్రాతరౌ వీరావిదం వచనమబ్రవీత్. 23

ప్ర. అ. నిశాచరః = రాక్షసుడైన, మాల్యవాంస్తు = మాల్యవంతుడైతే, విబుధానామ్ = దేవతలయొక్క, సముద్యోగమ్ = ప్రయత్నమును, శ్రుత్వా = విని, వీరౌ = వీరులైన, తౌ = ఆ, భ్రాతరౌ = సోదరులను గూర్చి, ఇదమ్ = ఈ, వచనమ్ = వచనమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. రాక్షసుడైన మాల్యవంతుడు దేవతల ప్రయత్నమును గూర్చి విని, వీరులైన తన సోదరులతో ఇట్లు పలికెను. 23

మూ. తదస్మాకం హితార్థాయ జహి తాంశ్చ త్రిలోచన,
రాక్షసాన్ హుంకృతేనైవ దహ ప్రదహతాం వర. 27

ప్ర. అ. త్రిలోచన = ఓ ! మహేశ్వరా ! తత్ = ఆకారణమువలన, అస్మాకమ్ = మాయొక్క, హితార్థాయ = హితముకొరకు, తాన్ = వాళ్ళను, జహి = చంపుము. ప్రదహతామ్ = కాల్చివేయువారిలో, వర = శ్రేష్ఠుడా ! రాక్షసాన్ = రాక్షసులను, హుంకృతేనైవ = హుంకారముచేతనే, దహ = కాల్చివేయుము. 27

తా. మూడు నేత్రములు కలవాడా ! అందువలన మా హితముకొరకై వాళ్ళను చంపివేయుము. దహించువారిలో శ్రేష్ఠుడా ! ఆ రాక్షసులను హుంకారముచేతనే కాల్చివేయుము. 27

మూ. ఇత్యేవం త్రిదశైరుక్తో నిశమ్యాన్ధకసూదనః,
శిరః కరౌ చ ధున్వాన ఇదం వచనమబ్రవీత్. 28

ప్ర. అ. త్రిదశైః = దేవతలచేత, ఇత్యేవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలకబడిన, అన్ధకసూదనః = అంధకాసురసంహారియైన ఈశ్వరుడు, నిశమ్య = విని, శిరః = శిరస్సును, కరౌ చ = హస్తములను, ధున్వానః = కదల్చుచు, ఇదం వచనమ్ = ఈ వచనమును. అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. దేవతల మాటలు విని మహేశ్వరుడు శిరస్సు, హస్తములు కదల్చుచు ఇట్లు పలికెను. 28

మూ. అవధ్యా మమ తే దేవాః సుకేశతనయా రణే,
మన్త్రం తు వః ప్రదాస్యామి యస్తాన్వై విహనిష్యతి.

ప్ర. అ. దేవాః = దేవతలారా ! తే = ఆ, సుకేశతనయాః = సుకేశపుత్రులు, రణే = యుద్ధమునందు, మమ = నాకు, అవధ్యాః = చంపదగనివారు. యః = ఎవడు, తాన్ = వాళ్ళను, విహనిష్యతి = చంపగలడో, మన్త్రం తు = ఆలోచననైతే, వః = మీకు, ప్రదాస్యామి = ఇచ్చెదను.

తా. దేవతలారా ! నేను యుద్ధములో సుకేశుని పుత్రులను చంపుటకు వీలులేదు. వాళ్ళను ఎవడు చంపగలడో ఆ ఉపాయమును మీకు చెప్పెదను. 29

మూ. దేవానాం భయభీతానాం హరిణా రాక్షసర్షభౌ,
ప్రతిజ్ఞాతో వధోఽస్మాకం చిన్త్యతాం యదిహ క్షమమ్.

ప్ర. అ. రాక్షసర్షభౌ = రాక్షసశ్రేష్ఠులారా ! భయభీతానామ్ = భయ హేతువువలన భయపడిన, దేవానామ్ = దేవతలకు, హరిణా = విష్ణువుచేత, అస్మాకమ్ = మనయొక్క, వధః = వధ, ప్రతిజ్ఞాతః = ప్రతిజ్ఞచేయబడినది. ఇహ = ఈ విషయమునందు, యత్ = ఏది, క్షమమ్ = యుక్తమో, చిన్త్యతామ్ ఆలోచించబడుగాక.

తా. ఓ ! రాక్షసశ్రేష్ఠులారా ! మనలను చంపెద నని విష్ణువు భయార్తులైన దేవతలకు ప్రతిజ్ఞచేసి చెప్పినాడు. ఈ విషయమునందు ఏమి చేయుట యుక్తమో ఆలోచించుడు. 33

మూ. హిరణ్యకశిపోర్మృత్యురన్యేషాం చ సురద్విషామ్,
నముచిః కాలనేమిశ్చ సంహ్రాదో వీరసత్తమః. 34
రాధేయో బహుమాయీ చ లోకపాలోఽథ ధార్మికః,
యమలార్జునౌ చ హార్దిక్యః శుమ్భశ్చైవ నిశుమ్భకః. 35
అసురా దానవాశ్చైవ సత్త్వవన్తో మహాబలాః,
సర్వే సమరమాసాద్య న శ్రూయన్తేఽపరాజితాః. 36

ప్ర. అ. హిరణ్యకశిపోః = హిరణ్యకశిపునకు, అన్యేషామ్ = ఇతరులైన, సురద్విషాం చ = రాక్షసులకు, మృత్యుః = మరణము (వచ్చినది). నముచిః = నముచి, కాలనేమిశ్చ = కాలనేమి, వీరసత్తమః = ఉత్తమవీరుడైన, సంహ్రాదః = సంహ్రాదుడు, బహుమాయీ = చాల మాయలు గల, రాధేయః = రాధేయుడు, అథ = మరియు, ధార్మికః = ధార్మికుడైన, లోకపాలః = లోకపాలుడు, యమలార్జునౌ చ = యమలార్జునులు, హార్దిక్యః = హార్దిక్యుడు, శుమ్భశ్చైవ = శుంభుడు, నిశుమ్భకః = నిశుంభకుడు, సత్త్వవన్తః = ధైర్యముగల, మహాబలాః = గొప్ప బలము గల, అసురాః = అసురులు, దానవాశ్చైవ = దానవులు, సర్వే = వీరందరూ, సమరమ్ = యుద్ధమును, ఆసాద్య = పొంది, అపరాజితాః = పరాజయము పొందింపబడనివారుగా, న శ్రూయన్తే = వినబడుటలేదు.

తా. ఈ విషయమును తెలిసికొని మన అందరికీ తగిన కార్యము చేయుడు. మనలను చంపుటకై నిర్ణయించుకొన్న నారాయణుణ్ణి జయించుట కష్టము. 38

మూ. తతః సుమాలీ మాలీ చ శ్రుత్వా మాల్యవతో వచః,
ఊచతుర్భ్రాతరం జ్యేష్ఠమశ్వినావివ వాసవమ్. 39

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సుమాలీ = సుమాలి, మాలీ చ = మాలీ కూడ, మాల్యవతః = మాల్యవంతునియొక్క, వచః = వాక్యమును, శ్రుత్వా = విని, అశ్వినౌ = అశ్వినీదేవతలు, వాసవమివ = ఇంద్రుని గూర్చి వలె, జ్యేష్ఠం భ్రాతరమ్ = అన్నగారిని గూర్చి, ఊచతుః = పలికిరి.

తా. అన్నగారి మాటలు విన్న సుమాలి, మాలీ కూడ, అశ్వినీదేవతలు దేవేంద్రునితో పలికి నట్లు అన్నగారితో ఇట్లు పలికిరి. 39

మూ. స్వధీతం దత్తమిష్టం చ ఐశ్వర్యం పరిపాలితమ్,
ఆయుర్నిరామయం ప్రాప్తం సుధర్మః స్థాపితః పథి. 40

ప్ర. అ. స్వధీతమ్ = బాగా అధ్యయనము చేయబడినది. దత్తమ్ = ఇవ్వ బడినది. ఇష్టం చ = యాగము చేయబడినది. ఐశ్వర్యమ్ = ఐశ్వర్యము, పరిపాలితమ్ = పాలించబడినది. నిరామయమ్ = రోగములు లేని, ఆయుః = ఆయుర్దాయము, ప్రాప్తమ్ = పొందబడినది. సుధర్మః = మంచి ధర్మము, పథి = మార్గమునందు, స్థాపితః = స్థాపించబడినది.

తా. మనము బాగా అధ్యయనము చేసినాము. దానములు ఇచ్చినాము. యాగాలు చేసినాము. ఐశ్వర్యము పాలించినాము. రోగములు లేని ఆయుర్దాయమును పొందినాము. మంచి ధర్మమార్గమును నిలిపినాము. 40

మూ. దేవసాగరమక్షోభ్యం శస్త్రైః సమవగాహ్య చ,
జితా ద్విషో హ్యప్రతిమాస్తన్నో మృత్యుకృతం భయమ్.

ప్ర. అ. అక్షోభ్యమ్ = క్షోభింప శక్యము కాని, దేవసాగరమ్ = దేవతా సముద్రమును, శస్త్రైః = ఆయుధములతో, సమవగాహ్య చ = ప్రవేశించి, అప్రతిమాః = సాటి లేని, ద్విషః = శత్రువులు, జితాః = జయించబడినారు. తత్ =

యేభ్యః = ఏ దేవతలనుండి, దోషః = ఈ దోషము, సముత్థితః = కలిగినదో, దేవానేవ = అట్టి దేవతలనే, జిఘాంసామః = చంపుటకు ఇచ్ఛయించెదము.

తా. అందువలన ఇప్పుడే కలిసి వెళ్ళి. ఒకరి నొకరు రక్షించుకొనుచు, ఈ దోషమునకు కారణభూతులైన దేవతలను చంపెదము. 44

మూ. ఏవం సంమన్త్ర్య బలినః సర్వే సైన్యసమావృతాః,
ఉద్యోగం ఘోషయిత్వా తు సర్వే నైరృతపుంగవాః, 45
యుద్ధాయ నిర్యయుః క్రుద్ధా జమ్భవృత్రాదయో యథా.

ప్ర. అ. బలినః = బలవంతులైన, సర్వే = సమస్తమైన, నైరృతపుంగవాః = రాక్షసశ్రేష్ఠులు, ఏవమ్ = ఇట్లు, సంమన్త్ర్య = ఆలోచించి, సర్వసైన్యసమావృతాః = సమస్తసైన్యముతో కూడినవారై, ఉద్యోగమ్ = తమప్రయత్నమును, ఘోషయిత్వా = చాటించి, క్రుద్ధాః = కోపించినవారై, జమ్భవృత్రాదయో యథా = జంభుడు వృత్రాసురుడు మొదలైనవారు వలె, యుద్ధాయ = యుద్ధముకొరకు, నిర్యయుః = బయలుదేరిరి.

తా. బలవంతులైన ఆ రాక్షసశ్రేష్ఠులు ఈ విధముగా ఆలోచించి సకల సైన్యములతో కూడినవారై తమ ప్రయత్నమును చాటించి, జంభ-వృత్రాసురాదులు వలె, కోపముతో యుద్ధానికి బయలుదేరిరి. 45

మూ. ఇతి తే రామ సంమన్త్ర్య సర్వోద్యోగేన రాక్షసాః, 46
యుద్ధాయ నిర్యయుః సర్వే మహాకాయా మహాబలాః.

ప్ర. అ. రామ = రామా ! మహాకాయాః = గొప్ప దేహములు గల, మహాబలాః = గొప్పబలము గల, సర్వే = సమస్తమైన, తే రాక్షసాః = ఆ రాక్షసులు, ఇతి = ఇట్లు, సంమన్త్ర్య = ఆలోచించి, సర్వోద్యోగేన = సమస్తప్రయత్నముచేత, యుద్ధాయ = యుద్ధముకొరకు, నిర్యయుః = బయలుదేరిరి.

తా. రామా ! పెద్ద శరీరములు గల, మహాబలశాలులైన ఆ రాక్షసులందరూ ఈ విధముగా ఆలోచించి అన్ని విధముల ప్రయత్నములు చేసి యుద్ధమునకై బయలుదేరిరి. 46

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, లఙ్కాలయాని = లంక నివాసముగా గల, యాని = ఏ, భూతాని = ప్రాణులు గలవో అవి, లఙ్కావిపర్యయమ్ = లంకలోని మార్పును, దృష్ట్వా = చూచి, సర్వశః = అన్ని వైపులా, భయదర్శిని = భయమును చూచుచున్నవై, విమనస్కాని = ఉత్సాహశూన్యమైన మనస్సులు కలవి అయినవి.

తా. పిమ్మట లంకలో నివసించు ప్రాణులన్నీ లంకలో కనబడుచున్న లోకవిరుద్ధములైన విషయములను చూచి, భయము రానున్న దని భావించుచు, మనస్సులో దిగులు చెందినవి. 50

మూ. రథోత్తమైరుహ్యమానాః శతశోఽథ సహస్రశః, 51
ప్రయాతా రాక్షసాస్తూర్ణం దేవలోకం ప్రయత్నతః,
రక్షసామేవ మార్గేణ దైవతాన్యపచక్రముః. 52

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, శతశః = వందలకొలది, సహస్రశః = వేలకొలది, రాక్షసాః = రాక్షసులు, రథోత్తమైః = శ్రేష్ఠములైన రథములచేత, ఉహ్యమానాః = మోయబడుచున్నవారై, ప్రయత్నతః = ప్రయత్నపూర్వకముగా, తూర్ణమ్ = శీఘ్రముగా, దేవలోకమ్ = దేవలోకమును గూర్చి, ప్రయాతాః = వెళ్ళిరి. దైవతాని = దేవతలు, రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, మార్గేణైవ = మార్గముచేతనే, అపచక్రముః = పారిపోయిరి.

తా. వందలకొలది, వేలకొలది రాక్షసులు శ్రేష్ఠములైన రథము లెక్కి, శీఘ్రముగా, ప్రయత్నపూర్వకముగా స్వర్గలోకమునకు వెళ్ళిరి. వాళ్ళు అటు బయలుదేరగానే దేవతలు ఇటు పారిపోయిరి. 51, 52

మూ. భౌమాశ్చైవాన్తరిక్షాశ్చ కాలాజ్ఞప్తా భయావహాః,
ఉత్పాతా రాక్షసేన్ద్రాణామభవాయ సముత్థితాః. 53

ప్ర. అ. భౌమాశ్చైవ = భూమికి సంబంధించినవి, ఆన్తరిక్షాశ్చ = అంతరిక్షమునకు సంబంధించినవి అయిన, భయావహాః = భయంకరములైన, ఉత్పాతాః = దుశ్శకునములు, కాలాజ్ఞప్తాః = కాలముచేత అజ్ఞాపించబడినవై, రాక్షసేన్ద్రాణామ్ = రాక్షసప్రభువులయొక్క, అభావాయ = వినాశముకొరకు, సముత్థితాః = బయలుదేరినవి.

మూ. సంపతన్త్యథ భూతాని దృశ్యన్తే చ యథాక్రమమ్,
గృధ్రచక్రం మహచ్చాత్ర ప్రజ్వాలోద్గారిభిర్ముఖైః. 56
రక్షోగణస్యోపరిష్టాత్పరిభ్రమతి కాలవత్.

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, భూతాని = పృథివ్యాది భూతములు (లేదా ప్రాణులు) యథాక్రమమ్ = క్రమానుసారముగా, సంపతన్తి = పడిపోవుచున్నవిగా, దృశ్యన్తే = కనబడుచున్నవి. అత్ర = ఇక్కడ, మహత్ = గొప్పదైన, గృధ్ర చక్రమ్ = గ్రద్దల సముదాయము, ప్రజ్వాలోద్గారిభిః = గొప్ప జ్వాలలను విడచు చున్న, ముఖైః = ముఖములతో, కాలవత్ = యముడువలె, రక్షోగణస్య = రాక్షస సముదాయము యొక్క, ఉపరి = పైన, భ్రమతి = తిరుగుచున్నది.

తా పృథివ్యాదిమహాభూతములు (లేదా ప్రాణులు) క్రమానుసారముగా పడిపోవుచున్నట్లు కనబడెను. గ్రద్దల పెద్ద గుంపు జ్వాలలు కక్కుచున్న ముఖాలతో యముడు వలె రాక్షసుల పైన తిరుగుచుండెను. 56

మూ. కపోతా రక్తపాదాశ్చ సారికా విద్రుతా యయుః, 57
కాకా వాశ్యన్తి తత్రైవ బిడాలాశ్చ ద్విపాదికాః.

ప్ర. అ. రక్తపాదాః = ఎఱ్ఱని పాదములు గల, కపోతాః = పావురములు, సారికాః = గోరింకలు, విద్రుతాః = పరుగెత్తినవై, యయుః = వెళ్ళినవి. తత్రైవ = అక్కడనే, కాకాః = కాకులు, బిడాలాశ్చ = పిల్లులు, ద్విపాదికాః = రెండు పాదములు గలవి, వాశ్యన్తి = కూయుచున్నవి.

తా. ఎఱ్ఱని పాదాలు గల పావురములు, గోరింకలు పరుగెత్తుచు అక్కడికి వచ్చెను. కాకులు, పిల్లులు, ద్విపాదికలు కూయుచుండెను. 57

మూ. ఉత్పాతాంస్తాననాదృత్య రాక్షసా బలదర్పితాః, 58
యాన్త్యేవ న నివర్తన్తే మృత్యుపాశావపాశితాః.

ప్ర. అ. బలదర్పితాః = బలముచేత గర్వించిన, రాక్షసాః = రాక్షసులు, తాన్ = ఆ, ఉత్పాతాన్ = అపశకునములను, అనాదృత్య = అనాదరము చేసి, మృత్యుపాశావపాశితాః = మృత్యుపాశముచేత కట్టబడినవారై, యాన్త్యేవ = వెళ్ళు చునే ఉన్నారు, న నివర్తన్తే = మరలుట లేదు.

తా. మహామేఘముల వలె అధికముగా గర్జించుచున్న ఆ రాక్షససైన్యము మాలి నాయకత్వములో, జయమును కోరుచు దేవలోకమునకు వెళ్ళెను. 61

మూ. రాక్షసానాం సముద్యోగం తం తు నారాయణః ప్రభుః,
దేవదూతాదుపశ్రుత్య చక్రే యుద్ధే తదా మనః. 62

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, ప్రభుః = ప్రభువైన, నారాయణః = విష్ణువు, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులయొక్క, తమ్ = ఆ, సముద్యోగమ్ = ప్రయత్నమును, దేవదూతాత్ = దేవదూతవలన, ఉపశ్రుత్య = విని, యుద్ధాయ = యుద్ధముకొరకు, మనః = మనస్సును, చక్రే = చేసెను.

తా. అప్పుడు ప్రభువైన శ్రీ మహావిష్ణువు దేవదూతద్వారా రాక్షసుల ప్రయత్నమును గూర్చి విని యుద్ధము చేయవలె నని సంకల్పించెను. 62

మూ. స సజ్జాయుధతూణీరో వైనతేయోపరి స్థితః, 63
ఆసాద్య కవచం దివ్యం సహస్రార్కసమద్యుతి,
ఆబధ్య శరసంపూర్ణే ఇషుధీ విమలే తదా. 64

శ్రోణిసూత్రం చ ఖడ్గం చ విమలం కమలేక్షణః,
శఙ్ఖచక్రగదాశార్ఙ్గఖడ్గాంశ్చైవ వరాయుధాన్ 65

సుపర్ణం గిరిసంకాశం వైనతేయమథాస్థితః,
రాక్షసానామభావాయ యయౌ తూర్ణతరం ప్రభుః. 66

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, కమలేక్షణః = పద్మముల వంటి నేత్రములు గల, ప్రభుః = ప్రభువైన, సః = ఆ విష్ణువు, సజ్జాయుధతూణీరః = సిద్ధముగా ఉన్న ఆయుధములు అంబులపొదలు గలవాడై, వైనతేయోపరి = గరుత్మంతుని పైన, స్థితః = ఉన్నవాడై, సహస్రార్కసమద్యుతి = వేయి సూర్యులతో సమానమైన కాంతి గల, దివ్యమ్ = దివ్యమైన, కవచమ్ = కవచమును, ఆసాద్య = పొంది, శరసంపూర్ణే = బాణములతో నిండిన, విమలే = నిర్మలమైన, ఇషుధీ = అంబులపొదులను, ఆబధ్య = కట్టుకొని, శ్రోణిసూత్రం చ = నడుముకు కట్టుకొను త్రాడును, విమలమ్ = నిర్మలమైన, ఖడ్గం చ = ఖడ్గమును, శఙ్ఖచక్రగదాశార్ఙ్గ

సిద్ధదేవర్షిమహోరగైశ్చ = సిద్ధులచేతను, దేవర్షులచేతను, మహోరగులచేతను, గన్ధర్వయక్షైః = గంధర్వులచేతను, యక్షులచేతను, ఉపగీయమానః = స్తుతింప బడుచున్నవాడై, చక్రాసిశార్‌ఙ్గాయుధ శఙ్ఖపాణిః = చక్రము, ఖడ్గము, శార్‌ఙ్గము అను ఆయుధములు, శంఖము హస్తములందు గలవాడై, సమాససాద = సమీపించెను

తా. ఆ శ్రీమహావిష్ణువు, సిద్ధులు, దేవర్షులు, మహోరగులు, గంధర్వులు, యక్షులు స్తుతించుచుండగా, చక్ర - ఖడ్గ - శార్‌ఙ్గ - శంఖములను హస్తములందు ధరించి, రాక్షససైన్యసంహారము చేయువాడై ఆ సైన్యమును సమీపించెను.

మూ. సుపర్ణపక్షానిలనున్నపక్షం
భ్రమత్పతాకం ప్రవికీర్ణశస్త్రమ్,
చచాల తద్రాక్షసరాజసైన్యం
చలోపలం నీలమివాచలాగ్రమ్. 69

ప్ర. అ. సుపర్ణపక్షానిల నున్నపక్షమ్ = గరుత్మంతుని రెక్కల గాలిచేత ఎగురకొట్టబడిన వీరులు గలది, భ్రమత్పతాకమ్ = తిరుగుచున్న పతాకలు గలది, ప్రవికీర్ణశస్త్రమ్ = చిమ్మివేయబడిన ఆయుధములు గలది అయిన, తత్ = ఆ, రాక్షసరాజసైన్యమ్ = రాక్షసరాజుయొక్క సైన్యము, చలోపలమ్ = కదలుచున్న రాళ్ళు గల, నీలమ్ = నల్లని, అచలాగ్రమివ = పర్వతశిఖరము వలె, చచాల = చలించెను.

తా. గరుత్మంతుని రెక్కల గాలిచే ఆ రాక్షససైన్యము ఎగిరిపోవుచుండెను. పతాకలు తిరిగిపోవుచుండెను. ఆయుధములు చెల్లాచెదరగుచుండెను. ఆ విధముగ ఆ రాక్షససైన్యము ఎగురుచున్న రాళ్ళు గల నల్లని పర్వతశిఖరము వలె కదలిపోయెను. 69

మూ. తతః శితైః శోణితమాంసరూషితై
ర్యుగాన్తవైశ్వానరతుల్యవిగ్రహైః,
నిశాచరాః సంపరివార్య మాధవం
వరాయుధైర్నిర్బిభిదుః సహస్రశః. 70

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే షష్ఠః సర్గః.

అథ సప్తమః సర్గః

[శ్రీమహావిష్ణువు రాక్షసులను సంహరించుట. రాక్షసులు పారిపోవుట]

మూ. నారాయణగిరిం తే తు గర్జన్తో రాక్షసామ్బుదాః,
వవర్షుః శరవర్షేణ వర్షేణేవాద్రిమమ్బుదాః. 1

ప్ర. అ. తే = ఆ, రాక్షసామ్బుదాః = రాక్షసు లనే మేఘములు, గర్జన్తః = గర్జించుచున్నవై, అమ్బుదాః = మేఘములు, వర్షేణ = వర్షముచేత, అద్రిమివ = పర్వతమును వలె, నారాయణగిరిమ్ = నారాయణు డనే పర్వతమును, శరవర్షేణ = బాణవర్షముచేత, వవర్షుః = వర్షించినవి.

తా. రాక్షసు లనే మేఘములు, గర్జించుచు, మేఘములు పర్వతము మీద వర్షించినట్లు నారాయణు డనే పర్వతముమీద బాణవర్షము కురిపించిరి. 1

మూ. శ్యామావదాతస్తైర్విష్ణుర్నీలైర్నక్తంచరోత్తమైః,
వృతోఽఞ్జనగిరీవాసీద్వర్షమాణైః పయోధరైః. 2

ప్ర. అ. నీలైః = నల్లనైన, తైః = ఆ, నక్తంచరోత్తమైః = రాక్షసశ్రేష్ఠులచేత, వృతః = చుట్టుముట్టబడిన, శ్యామావదాతః = నల్లగాను, శుభ్రముగాను ఉన్న, విష్ణుః = విష్ణువు, వర్షమాణైః = వర్షించుచున్న, పయోధరైః = మేఘములచేత కప్పబడిన, అఞ్జనగిరిః ఇవ = అంజనపర్వతము వలె, ఆసీత్ = ఉండెను.

తా. నల్లని రాక్షసు లందరూ చుట్టుముట్టగా, నల్లగా శుభ్రముగా ఉన్న విష్ణువు వర్షించుచున్న మేఘములచేత కప్పబడిన అంజనగిరి వలె ఉండెను. 2

మూ. శలభా ఇవ కేదారం మశకా ఇవ పావకమ్,
యథామృతఘటం దంశా మకరా ఇవ చార్ణవమ్. 3

రూడులు, అశ్వముల నెక్కి వచ్చిన ఆశ్వికులు, ఆకాశముమీద నిలచిన కాలిబంట్లు, పర్వతములవంటి రాక్షసశ్రేష్ఠులు బాణములచేతను, శక్తులచేతను, ఋష్టులచేతను, తోమరములచేతను, విష్ణుమూర్తిని, ప్రాణాయామములు బ్రాహ్మణుని వలె ఊపిరి లేనివానినిగా చేసిరి (ఊపిరిసలపకుండా చేసిరి). 5, 6

మూ. నిశాచరైస్తాడ్యమానో మీనైరివ మహోదధిః,
శార్ఙ్గమాయమ్య దుర్ధర్షో రాక్షసేభ్యోఽసృజచ్ఛరాన్. 7

ప్ర. అ. మీనైః = మీనములచేత, మహోదధిః ఇవ = మహాసముద్రము వలె, నిశాచరైః = రాక్షసులచేత, తాడ్యమానః = కొట్టబడుచున్న, దుర్ధర్షః = ఎదిరింప శక్యము కాని విష్ణువు, శార్ఙ్గమ్ = శార్ఙ్గధనస్సును, ఆయమ్య = వంచి, రాక్షసేభ్యః = రాక్షసులకు, శరాన్ = బాణములను, అసృజత్ = విడచెను.

తా. మీనములు మహాసముద్రమును కొట్టినట్లు రాక్షసులు కొట్టుచుండగా, ఎదురింప శక్యముకాని ఆ మహావిష్ణువు శార్ఙ్గధనస్సును ఎక్కుపెట్టి రాక్షసులపై బాణములు ప్రయోగించెను. 7

మూ. శరైః పూర్ణాయతోత్సృష్టైః వ్రజకల్పైర్మనోజవైః,
చిచ్ఛేద విష్ణుర్నిశితైః శతశోఽథ సహస్రశః 8

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, విష్ణుః = విష్ణువు, పూర్ణాయతోత్సృష్టైః = పూర్తిగా లాగుటచేత విడవబడిన, వజ్రకల్పైః = వజ్రముతో సమానమైన, నిశితైః = వాడియైన, శతశః = వందలకొలది, సహస్రశః = వేలకొలది, శరైః = బాణములచేత, చిచ్ఛేద = భేదించెను.

తా. పిమ్మట శ్రీమహావిష్ణువు వజ్రముతో సమానములైన, మనోవేగమువంటి వేగము గల వందలకొలది వేలకొలది బాణములను పూర్తిగా లాగి రాక్షసులను ఛేదించెను. 8

మూ. విద్రావ్య శరవర్షేణ వర్షం వాయురివోత్థితమ్,
పాఞ్చజన్యం మహాశఙ్ఖం ప్రదధ్మౌ పురుషోత్తమః. 9

మూ. న శేకురశ్వాః సంస్థాతుం విమదాః కుఞ్జరాభవన్,
స్యన్దనేభ్యశ్చ్యుతా వీరాః శఙ్ఖరావితదుర్బలాః. 12

ప్ర. అ. శఙ్ఖరావితదుర్బలాః = శంఖధ్వనిచేత దుర్బలములై, అశ్వాః = గుఱ్ఱములు, సంస్థాతుమ్ = నిలచుటకు, న శేకుః = సమర్థములు కాలేదు. కుఞ్జరాః = ఏనుగులు, విమదాః = మదములేనివి, అభవన్ = అయినవి. వీరాః = వీరులు, స్యన్దనేభ్యః = రథములనుండి, చ్యుతాః = జారిపడిరి.

తా. శంఖధ్వని వినగానే బలము ఉడిగిపోయి అశ్వములు నిలవలేక పోయినది. ఏనుగుల మదము అణగిపోయెను. వీరులు రథములనుండి జారిపడి పోయిరి. 12

మూ. శార్ఙ్గచాపవినిర్ముక్తా వజ్రతుల్యాననాః శరాః,
విదార్య తాని రక్షాంసి సుపుఙ్ఖా వివిశుః క్షితిమ్. 13

ప్ర. అ. శార్ఙ్గచాపవినిర్ముక్తాః = శార్ఙ్గ మను ధనస్సునుండి విడువబడిన, వజ్రతుల్యాననాః = వజ్రముతో సమానమైన అగ్రభాగములుగల, సుపుఙ్ఖాః = మంచి పొన్నులుగల, శరాః = బాణములు, తాని రక్షాంసి = ఆ రాక్షసులను, విదార్య = చీల్చి, క్షితిమ్ = భూమిని, వివిశుః = ప్రవేశించినవి.

తా. శార్ఙ్గధనస్సునుండి బయలుదేరిన, వజ్రమువంటి అగ్రభాగములు, అందమైన పొన్నులు గల బాణములు ఆ రాక్షసులను చీల్చివేసి నేలలో ప్రవేశించినవి. 13

మూ. భిద్యమానాః శరైః సంఖ్యే నారాయణకరచ్యుతైః,
నిపేతూ రాక్షసా భూమౌ శైలా వజ్రహతా ఇవ 14

ప్ర. అ. నారాయణకరచ్యుతైః = విష్ణువుయొక్క హస్తములనుండి జారిన, శరైః = బాణములచేత, సంఖ్యే = యుద్ధమునందు, భిద్యమానాః = బద్దలుకొట్టబడుచున్న, రాక్షసాః = రాక్షసులు, వజ్రహతాః = వజ్రముచేత కొట్టబడిన, శైలాః ఇవ = పర్వతములు వలె, భూమౌ = నేలమీద, నిపేతుః = పడిరి.

తా. శ్రీ మహావిష్ణువు ప్రయోగించిన బాణములచేత యుద్ధమునందు బ్రద్దలు

తా. ఆ శ్రీమహావిష్ణువు బాణాలచేత ఆ రాక్షసుల కదల్చబడుచున్న కంఠములను, బాణములను, ధ్వజములను, ధనస్సులను, రథములను, పతాకలను, అంబులపొందులను చేదించెను. 17

మూ. సూర్యాదివ కరా ఘోరా వార్యోఘా ఇవ సాగరాత్,
పర్వతాదివ నాగేన్ద్రా ధారౌఘా ఇవ చామ్బుదాత్. 18

తథా శార్ఙ్గవినిర్ముక్తాః శరా నారాయణేరితాః,
నిర్ధావన్తీషవస్తూర్ణం శతశోఽథ సహస్రశః. 19

ప్ర. అ. అథ = అటు పిమ్మట, నారాయణేరితాః = విష్ణువుచేత ప్రయోగించబడిన, శార్ఙ్గవినిర్ముక్తాః = శార్ఙ్గమునుండి విడువబడిన, శతశః = వందలకొలది, సహస్రశః = వేలకొలది, శరాః = సంహారకములైన, ఇషవః = బాణములు, సూర్యాత్ = సూర్యునినుండి, ఘోరాః = భయంకరములైన, కరాః ఇవ = కిరణములు వలె, సాగరాత్ = సముద్రమునుండి, వార్యోఘాః ఇవ = జలప్రవాహములు వలె, పర్వతాత్ = పర్వతమునుండి, నాగేన్ద్రాః ఇవ = గజేంద్రములు వలె, అమ్బుదాత్ = మేఘమునుండి, ధారౌఘాః ఇవ = జలధారాసముదాయములు వలె, తథా = అట్లు, తూర్ణమ్ = శీఘ్రముగా, నిర్ధావన్తి = పరుగెత్తివచ్చినవి.

తా. విష్ణువు ప్రయోగింపగా శార్ఙ్గమునుండి బయల్వెడలిన, శత్రువులను హింసించు, వందలకొలది వేలకొలది బాణములు సూర్యుని నుండి భయంకరములైన కిరణములు వలె, సముద్రమునుండి జలప్రవాహములు వలె, పర్వతములనుండి గజేంద్రముల వలె, మేఘమునుండి జలప్రవాహము వలె శీఘ్రముగా వచ్చినవి. 18,19

మూ. శరభేణ యథా సింహాః సింహేన ద్విరదా యథా,
ద్విరదేన యథా వ్యాఘ్రా వ్యాఘ్రేణ ద్వీపినో యథా.

ద్వీపినేవ యథా శ్వానః శునా మార్జారకో యథా,
మార్జారేణ యథా సర్పాః సర్పేణ చ యథాఖవః. 21

తథా తే రాక్షసాః సర్వే విష్ణునా ప్రభవిష్ణునా,
ద్రవన్తి ద్రావితా శ్చాన్యే శాయితాశ్చ మహీతలే. 22

పడిన, శఙ్ఖనాదసువిహ్వలమ్ = శంఖధ్వనిచేత చాల వ్యాకులమైన, రాక్షసం బలమ్ = రాక్షససేన, ప్రభగ్నమ్ = ఓడిపోయినదై, లఙ్కామ్ అభిముఖమ్ = లంకను గూర్చి అభిముఖమై, యయౌ = వెళ్లెను.

తా. ఆ రాక్షససైన్యము నారాయణుని బాణాలకు భయపడి, శంఖధ్వని చేత వ్యాకులత చెంది, ఓడిపోయి లంకవైపు పారిపోయెను. 24

మూ. ప్రభగ్నే రాక్షసబలే నారాయణశరాహతే,
సుమాలీ శరవర్షేణ నివవార రణే హరిమ్. 25

ప్ర. అ. రాక్షసబలే=రాక్షససైన్యము, నారాయణశరాహతే=నారాయణుని శరములచేత కొట్టబడినదై, ప్రభగ్నే = భగ్నమైన దగుచుండగా, సుమాలీ = సుమాలి, రణే = యుద్ధమునందు, హరిమ్ = విష్ణువును, శరవర్షేణ = బాణవర్షము చేత, నివవార = వారించెను.

తా. ఆ రాక్షససైన్యము నారాయణుని బాణములచేత కొట్టబడి ఓడిపోవుట చూచి సుమాలి బాణవర్షముచేత విష్ణువును నివారించెను. 25

మూ. స తు తం ఛాదయామాస నీహార ఇవ భాస్కరమ్,
రాక్షసాః సత్త్వసంపన్నాః పునర్ధైర్యం సమాదధుః. 26

ప్ర. అ. సః తు = ఆ సుమాలియైతే, తమ్ = విష్ణువును, నీహారః = పొగమంచు, భాస్కరం యథా = సూర్యుణ్ణి వలె, ఛాదయామాస = కప్పివేసెను. సత్త్వసంపన్నాః = బలముతో కూడిన, రాక్షసాః = రాక్షసులు, పునః = మరల, ధైర్యమ్ = ధైర్యమును, సమాదధుః = పొందిరి.

తా. ఆ సుమాలి విష్ణువును, పొగమంచు సూర్యుణ్ణి కప్పివేసినట్లు బాణాలతో కప్పివేసెను. అప్పుడు బలవంతులైన రాక్షసులకు మరల ధైర్యము కలిగెను. 26

మూ. అథ సోఽభ్యపతద్రోషాద్రాక్షసో బలదర్పితః,
మహానాదం ప్రకుర్వాణో రాక్షసాన్ జీవయన్నివ. 27

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, బలదర్పితః = బలముచేత గర్వించిన, సః=ఆ, రాక్షసః = రాక్షసుడు, మహానాదమ్=గొప్ప ధ్వనిని, ప్రకుర్వాణః =

ప్ర. అ. రాక్షసేశ్వరః = రాక్షసప్రభువైన, సుమాలీ = సుమాలి, భ్రాన్తైః = తిరిగిపోవుచున్న, తైః = ఆ, అశ్వైః = అశ్వములచేత, పరిభ్రాన్తైః = తిరిగి పోవుచున్న, ఇన్ద్రియాశ్వైః = ఇంద్రియము లనే అశ్వములచేత, ధృతిహీనః = ధైర్యవిహీనుడైన, నరః యథా = నరుడు వలె, భ్రామ్యతే = త్రిప్పివేయబడు చున్నాడు.

తా. సారథి లేని గుఱ్ఱాలు స్వేచ్ఛగా తిరుగుటతో, ఇంద్రియము లనే గుఱ్ఱములు స్వేచ్ఛగా తిరుగుచుండగా నిలకడలేని మానవుడు వలె, రాక్షసప్రభు వైన సుమాలి తిరిగిపోయెను. 30

మూ. తతో విష్ణుం మహాబాహుం ప్రపతన్తం రణాజిరే,
హృతే సుమాలేరశ్వైశ్చ రథే విష్ణురథం ప్రతి,
మాలీ చాభ్యద్రవద్యుక్తః ప్రగృహ్య సశరాసనమ్. 31

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సుమాలేః = సుమాలియొక్క, రథే = రథము, అశ్వైః = అశ్వములచేత, హృతే = హరించబడిన దగుచుండగా, సః = ఆ, మాలీ = మాలి, యుక్తః = సన్నద్ధుడై, శరాసనమ్ = ధనస్సును, ప్రగృహ్య = గ్రహించి, రణాజిరే = యుద్ధభూమియందు, ప్రపతన్తమ్ = వచ్చి మీదపడుచున్న, మహాబాహుమ్ = గొప్ప బాహువులు గల, విష్ణుమ్ = విష్ణువును గూర్చి, విష్ణురథం ప్రతి = విష్ణువుయొక్క రథమును గూర్చి, అభ్యద్రవత్ = శీఘ్రముగా పరు గెత్తెను.

తా. సుమాలిరథమును గుఱ్ఱములు దూరముగా తీసికొనిపోయెను. అప్పుడు మాలి యుద్ధసన్నద్ధుడై ధనస్సు ధరించి, యుద్ధభూమిలో వచ్చుచున్న మహాబాహువైన విష్ణువు మీదికి, ఆతని రథముమీదికి శీఘ్రముగా వెళ్లెను. 31

మూ. మాలేర్ధనుశ్చ్యుతా బాణాః కార్తస్వరవిభూషితాః,
వివిశుర్హరిమాసాద్య క్రౌఞ్చం పత్రరథా ఇవ. 32

ప్ర. అ. మాలేః = మాలియొక్క, ధనుశ్చ్యుతాః = ధనస్సునుండి జారిన, కార్తస్వరవిభూషితాః = బంగారముచేత అలంకరించబడిన, బాణాః = బాణములు, పత్రరథాః = పక్షులు, క్రౌఞ్చమ్ ఇవ = క్రౌంచపర్వతమును వలె, హరిమ్ = విష్ణువును, ఆసాద్య = సమీపించి, వివిశుః = ప్రవేశించినవి.

= పొంది నాగాః = సర్పములు, సుధారసమ్ ఇవ = అమృతరసమును వలె, తస్య = వానియొక్క, రుధిరమ్ = రక్తమును, పిబన్తి = త్రాగుచున్నవి.

తా. వజ్రాయుధము వలె, మెరపుల వలె ప్రకాశించుచున్న ఆ బాణములు మాలి దేహమును సమీపించి, సర్పములు అమృతమును త్రాగి నట్లు ఆతని రక్తమును త్రాగినవి. 35

మూ. మాలినం విముఖం కృత్వా శఙ్ఖచక్రగదాధరః,
మాలిమౌలిం ధ్వజం చాపం వాజినశ్చాప్యపాతయత్. 36

ప్ర. అ. శఙ్ఖచక్రగదాధరః = శంఖచక్రగదలను ధరించిన ఆ విష్ణువు, మాలినమ్ = మాలిని, విముఖమ్ = విముఖుణ్ణిగా, కృత్వా = చేసి, మాలిమౌలిమ్ = మాలియొక్క కిరీటమును, ధ్వజమ్ = ధ్వజమును, చాపమ్ = ధనస్సును, వాజినశ్చాపి = గుఱ్ఱములను, అపాతయత్ = పడగొట్టెను.

తా. శంఖ-చక్ర-గదలు ధరించిన శ్రీమహావిష్ణువు మాలిని యుద్ధవిముఖునిగా చేసి ఆతని కిరీటమును, ధ్వజమును, ధనస్సును, గుఱ్ఱములను పడగొట్టెను.

మూ. విరథస్తు గదాం గృహ్య మాలీ నక్తంచరోత్తమః,
ఆపుప్లువే గదాపాణిర్గిర్యగ్రాదివ కేసరీ. 37

ప్ర. అ. నక్తంచరోత్తమః = రాక్షసులలో శ్రేష్ఠుడైన, మాలీ = మాలి, విరథః = రథము లేనివాడై, గదామ్ = గదను, గృహ్య = గ్రహించి, గదాపాణిః = గద హస్తమునందు కలవాడై, గిర్యగ్రాత్ = పర్వతాగ్రమునుండి, కేసరీ ఇవ = సింహము వలె, ఆపుప్లువే = దుమికెను.

తా. రథము లేని మాలి గద ధరించి, పర్వతాగ్రమునుండి సింహము వలె, క్రిందికి దుమికెను. 37

మూ. గదయా గరుడేశానమీశానమివ చాన్తకః,
లలాటదేశేఽభ్యహనద్వజ్రేణేవ యథాచలమ్. 38

ప్ర. అ. అన్తకః = యముడు, ఈశానమివ = ఈశ్వరుణ్ణి వలె, వజ్రేణ = వజ్రముచేత, ఇన్ద్రః = ఇంద్రుడు, అచలమివ = పర్వతమును వలె, గదయా =

యొక్క, రావమ్ = ధ్వనిని, శ్రుత్వా = విని, సంక్రుద్ధః = కోపించినవాడై, పక్షిశే = గరుత్మంతునియందు, తిర్యక్ = అడ్డముగా, ఆస్థాయ = కూర్చుండి, పరాఙ్ముఖః = వెనుకకు తిరిగిన ముఖము గలవాడైనను, మాలేః = మాలియొక్క, జిఘాంసయా = చంపవలె నను ఇచ్ఛచేత, చక్రమ్ = చక్రమును, ఉత్ససర్జ = విడచెను.

తా. ఇంద్రుని తమ్ముడైన భగవంతుడైన శ్రీమహావిష్ణువు అరచుచున్న ఆ రాక్షసుల అరపులు విని, గరుత్మంతునిమీద అడ్డముగా కూర్చుండి, మాలిని చంపుటకై, వెనుకకు తిరిగి ఉండియే చక్రమును ప్రయోగించెను. 41

మూ. తత్సూర్యమణ్డలాభాసం స్వభాసా భాసయన్నభః, 42
కాలచక్రనిభం చక్రం మాలేః శీర్షమపాతయత్.

ప్ర. అ. సూర్యమణ్డలాభాసమ్ = సూర్యమండలము వలె ప్రకాశించుచున్న, కాలచక్రనిభమ్ = కాలచక్రముతో సమానమైన, తత్ చక్రమ్ = ఆ చక్రము, స్వభాసా = తన కాంతిచేత, నభః = ఆకాశమును, భాసయత్ = ప్రకాశింపచేయుచు, మాలేః = మాలియొక్క, శీర్షమ్ = శిరస్సును. అపాతయత్ = పడవేసెను.

తా. కాలచక్రము వలె తిరుగుచున్న, సూర్యమండలము వంటి కాంతి గల ఆ చక్రము తన కాంతిచేత ఆకాశమును ప్రకాశింపచేయుచు మాలి శిరస్సును పడగొట్టెను. 42

మూ. తచ్ఛిరో రాక్షసేన్ద్రస్య చక్రోత్కృత్తం విభీషణమ్,
పపాత రుధిరోద్గారి పురా రాహుశిరో యథా. 43

ప్ర. అ. రాక్షసేన్ద్రస్య = రాక్షసరాజుయొక్క, చక్రోత్కృత్తమ్ = చక్రముచేత నరికివేయబడిన, విభీషణమ్ = భయంకరమైన, తత్ శిరః = ఆ శిరస్సు, రుధిరోద్గారి = రక్తమును కార్చుచున్నదై, పురా = పూర్వము, రాహుశిరో యథా = రాహువు శిరస్సు వలె, పపాత = పడెను.

తా. చక్రముచేత ఛేదించబడిన ఆ రాక్షసుని భయంకరమైన శిరస్సు, పూర్వము రాహువు శిరస్సు వలె, రక్తము కార్చుచు క్రింద పడెను. 43

= పొంది నాగాః = సర్పములు, సుధారసమ్ ఇవ = అమృతరసమును వలె, తస్య = వానియొక్క, రుధిరమ్ = రక్తమును, పిబన్తి = త్రాగుచున్నవి.

తా. వజ్రాయుధము వలె, మెరవుల వలె ప్రకాశించుచున్న ఆ బాణములు మాలి దేహమును సమీపించి, సర్పములు అమృతమును త్రాగినట్లు ఆతని రక్తమును త్రాగినవి. 35

మూ. మాలినం విముఖం కృత్వా శఙ్ఖచక్రగదాధరః,
మాలిమౌలిం ధ్వజం చాపం వాజినశ్చాప్యపాతయత్. 36

ప్ర. అ. శఙ్ఖచక్రగదాధరః = శంఖచక్రగదలను ధరించిన ఆ విష్ణువు, మాలినమ్ = మాలిని, విముఖమ్ = విముఖుణ్ణిగా, కృత్వా = చేసి, మాలిమౌలిమ్ = మాలియొక్క కిరీటమును, ధ్వజమ్ = ధ్వజమును, చాపమ్ = ధనస్సును, వాజినశ్చాపి = గుఱ్ఱములను, అపాతయత్ = పడగొట్టెను.

తా. శంఖ-చక్ర-గదలు ధరించిన శ్రీమహావిష్ణువు మాలిని యుద్ధవిముఖునిగా చేసి ఆతని కిరీటమును, ధ్వజమును, ధనస్సును, గుఱ్ఱములను పడగొట్టెను.

మూ. విరథస్తు గదాం గృహ్య మాలీ నక్తంచరోత్తమః,
ఆపుప్లువే గదాపాణిర్గిర్యగ్రాదివ కేసరీ. 37

ప్ర. అ. నక్తంచరోత్తమః = రాక్షసులలో శ్రేష్ఠుడైన, మాలీ = మాలి, విరథః = రథము లేనివాడై, గదామ్ = గదను, గృహ్య = గ్రహించి, గదాపాణిః = గద హస్తమునందు కలవాడై, గిర్యగ్రాత్ = పర్వతాగ్రమునుండి, కేసరీ ఇవ = సింహము వలె, ఆపుప్లువే = దుమికెను.

తా. రథము లేని మాలి గద ధరించి, పర్వతాగ్రమునుండి సింహము వలె, క్రిందికి దుమికెను. 37

మూ. గదయా గరుడేశానమీశానమివ చాన్తకః,
లలాటదేశేఽభ్యహనద్వజ్రేణేవ యథాచలమ్. 38

ప్ర. అ. అన్తకః = యముడు, ఈశానమివ = ఈశ్వరుణ్ణి వలె, వజ్రేణ = వజ్రముచేత, ఇన్ద్రః = ఇంద్రుడు, అచలమివ = పర్వతమును వలె, గదయా =

= పొంది నాగాః = సర్పములు, సుధారసమ్ ఇవ = అమృతరసమును వలె, తస్య = వానియొక్క, రుధిరమ్ = రక్తమును, పిబన్తి = త్రాగుచున్నవి.

తా. వజ్రాయుధము వలె, మెరపుల వలె ప్రకాశించుచున్న ఆ బాణములు మాలి దేహమును సమీపించి, సర్పములు అమృతమును త్రాగి నట్లు ఆతని రక్తమును త్రాగినవి. 35

మూ. మాలినం విముఖం కృత్వా శఙ్ఖచక్రగదాధరః,
మాలిమౌలిం ధ్వజం చాపం వాజినశ్చాప్యపాతయత్. 36

ప్ర. అ. శఙ్ఖచక్రగదాధరః = శంఖచక్రగదలను ధరించిన ఆ విష్ణువు, మాలినమ్ = మాలిని, విముఖమ్ = విముఖుణ్ణిగా, కృత్వా = చేసి, మాలిమౌలిమ్ = మాలియొక్క కిరీటమును, ధ్వజమ్ = ధ్వజమును, చాపమ్ = ధనస్సును, వాజినశ్చాపి = గుఱ్ఱములను, అపాతయత్ = పడగొట్టెను.

తా. శంఖ-చక్ర-గదలు ధరించిన శ్రీమహావిష్ణువు మాలిని యుద్ధవిముఖునిగా చేసి ఆతని కిరీటమును, ధ్వజమును, ధనస్సును, గుఱ్ఱములను పడగొట్టెను.

మూ. విరథస్తు గదాం గృహ్య మాలీ నక్తంచరోత్తమః,
ఆపుప్లువే గదాపాణిర్గిర్యగ్రాదివ కేసరీ. 37

ప్ర. అ. నక్తంచరోత్తమః = రాక్షసులలో శ్రేష్ఠుడైన, మాలీ = మాలి, విరథః = రథము లేనివాడై, గదామ్ = గదను, గృహ్య = గ్రహించి, గదాపాణిః = గద హస్తమునందు కలవాడై, గిర్యగ్రాత్ = పర్వతాగ్రమునుండి, కేసరీ ఇవ = సింహము వలె, ఆపుప్లువే = దుమికెను.

తా. రథము లేని మాలి గద ధరించి, పర్వతాగ్రమునుండి సింహము వలె, క్రిందికి దుమికెను. 37

మూ. గదయా గరుడేశానమీశానమివ చాన్తకః,
లలాటదేశేఽభ్యహనద్వజ్రేణేవ యథాచలమ్. 38

ప్ర. అ. అన్తకః = యముడు, ఈశానమివ = ఈశ్వరుణ్ణి వలె, వజ్రేణ = వజ్రముచేత, ఇన్ద్రః = ఇంద్రుడు, అచలమివ = పర్వతమును వలె, గదయా =

యొక్క, రావమ్ = ధ్వనిని, శ్రుత్వా = విని, సంక్రుద్ధః = కోపించినవాడై, పక్షీశే = గరుత్మంతునియందు, తిర్యక్ = అడ్డముగా, ఆస్థాయ = కూర్చుండి, పరాఙ్ముఖః = వెనుకకు తిరిగిన ముఖము గలవాడైనను, మాలేః = మాలియొక్క, జిఘాంసయా = చంపవలె నను ఇచ్ఛచేత, చక్రమ్ = చక్రమును, ఉత్ససర్జ = విడచెను.

తా. ఇంద్రుని తమ్ముడైన భగవంతుడైన శ్రీమహావిష్ణువు అరచుచున్న ఆ రాక్షసుల అరపులు విని, గరుత్మంతునిమీద అడ్డముగా కూర్చుండి, మాలిని చంపుటకై, వెనుకకు తిరిగి ఉండియే చక్రమును ప్రయోగించెను. 41

మూ. తత్సూర్యమణ్డలాభాసం స్వభాసా భాసయన్నభః, 42
కాలచక్రనిభం చక్రం మాలేః శీర్షమపాతయత్.

ప్ర. అ. సూర్యమణ్డలాభాసమ్ = సూర్యమండలము వలె ప్రకాశించుచున్న, కాలచక్ర నిభమ్ = కాలచక్రముతో సమానమైన, తత్ చక్రమ్ = ఆ చక్రము, స్వభాసా = తన కాంతిచేత, నభః = ఆకాశమును, భాసయత్ = ప్రకాశింపచేయుచు, మాలేః = మాలియొక్క, శీర్షమ్ = శిరస్సును. అపాతయత్ = పడవేసెను.

తా. కాలచక్రము వలె తిరుగుచున్న, సూర్యమండలము వంటి కాంతి గల ఆ చక్రము తన కాంతిచేత ఆకాశమును ప్రకాశింపచేయుచు మాలి శిరస్సును పడగొట్టెను. 42

మూ. తచ్ఛిరో రాక్షసేన్ద్రస్య చక్రోత్కృత్తం విభీషణమ్,
పపాత రుధిరోద్గారి పురా రాహుశిరో యథా. 43

ప్ర. అ. రాక్షసేన్ద్రస్య = రాక్షసరాజుయొక్క, చక్రోత్కృత్తమ్ = చక్రముచేత నరికివేయబడిన, విభీషణమ్ = భయంకరమైన, తత్ శిరః = ఆ శిరస్సు, రుధిరోద్గారి = రక్తమును కార్చుచున్నదై, పురా = పూర్వము, రాహుశిరో యథా = రాహువు శిరస్సు వలె, పపాత = పడెను.

తా. చక్రముచేత చేదించబడిన ఆ రాక్షసుని భయంకరమైన శిరస్సు, పూర్వము రాహువు శిరస్సు వలె, రక్తము కార్చుచు క్రింద పడెను. 43

మూ. చక్రకృత్తాస్యకమలా గదాసంచూర్ణితోరసః,
లాఙ్గలగ్లపితగ్రీవా ముసలైర్భిన్నమస్తకాః. 47
కేచిచ్ఛైవాసినా భిన్నా స్తథాన్యే శరతాడితాః,
నిపేతురమ్బరాత్తూర్ణం రాక్షసాః సాగరామ్బసి. 48

ప్ర. అ. కేచిత్ = కొందరు, రాక్షసాః = రాక్షసులు, చక్రకృత్తాస్య కమలాః = చక్రముచేత ఛేదించబడిన ముఖపద్మములు గలవారై, గదాసంచూర్ణితోరసః = గదచేత చూర్ణముచేయబడిన వక్షఃస్థలములుగలవారై, లాఙ్గలగ్లపితగ్రీవాః = నాగలిచేత వాడిపోవునట్లు చేయబడిన కంఠములు గలవారై, ముసలైః = రోకళ్లచేత, భిన్నమస్తకాః = బ్రద్దలుకొట్టబడిన శిరస్సులు కలవారై, అసినా = ఖడ్గముచేత, ఛిన్నాః = ఛేదించబడినవారై, తథా = మరియు, అన్యే = మరికొందరు, శరతాడితాః = బాణములచేత కొట్టబడినవారై, తూర్ణమ్ = శీఘ్రముగా, అమ్బరాత్ = ఆకాశము నుండి, సాగరామ్బసి = సముద్రజలమునందు, నిపేతుః = పడిరి.

తా. కొందరు రాక్షసుల ముఖపద్మములు చక్రముచేత ఛేదింపబడెను. కొందరి వక్షఃస్థలములు గదచేత చూర్ణము చేయబడెను. కొందరి కంఠములు నాగలి దెబ్బకు వాడిపోవునట్లు చేయబడెను. కొందరి తలలు ముసలముచేత బద్దలు కొట్టబడెను. కొందరు ఖడ్గముచేత ఛేదించబడిరి. మరికొందరు బాణములచేత కొట్టబడిరి. ఈ విధముగా ఆ రాక్షసులు ఆకాశమునుండి వెంటనే సముద్రములో పడిపోయిరి. 47, 48

మూ. నారాయణోఽపీషువరాశనీభి
ర్విదారయామాస ధనుర్విముక్తైః,
నక్తంచరాన్ ధూతవిముక్తకేశాన్
యథాశనీభిః సతడిన్మహాభ్రైః. 49

ప్ర. అ. నారాయణోఽపి = విష్ణువు, సతడిత్ = మెరుపులతో కూడిన, మహాభ్రైః = మహా మేఘము, అశనీభిః యథా = పిడుగులచేత వలె, ధనుర్విముక్తైః = ధనస్సునుండి విడవబడిన, ఇషువరాశనీభిః = పిడుగులవంటి శ్రేష్ఠములైన బాణములచేత, ధూతవిముక్తకేశాన్ = కదల్చబడిన విడిపోయిన కేశములు గల, నక్తంచరాన్ = రాక్షసులను, విదారయామాస = చీల్చివేసెను.

తా. శ్రీమహావిష్ణువు మర్దించగా ఏనుగులతో సహా రాక్షసుల ధ్వనులు, వేగము సింహముచేత ఆక్రమించబడిన ఏనుగుల ధ్వనివేగముల వలె ఉండెను.

మూ. తే వార్యమాణా హరిబాణజాలైః
స్వబాణజాలాని సముత్సృజన్తః,
ధావన్తి నక్తంచరకాలమేఘా
వాయుప్రణున్నా ఇవ కాలమేఘాః. 52

ప్ర. అ. హరిబాణజాలైః = విష్ణువుయొక్క బాణముల సముదాయముల చేత, వార్యమాణాః = నివారింపబడుచున్న, స్వబాణజాలాని = తమ బాణముల సముదాయములను, సముత్సృజన్తః = విడచుచున్న, తే = ఆ, నక్తంచరకాలమేఘాః = కాలమేఘముల వంటి రాక్షసులు, వాయుప్రణున్నాః = వాయువుచేత ఎగరగొట్టబడిన, కాలమేఘా ఇవ = నల్లని మేఘములు వలె, ధావన్తి = పరుగెత్తుచున్నారు.

తా. విష్ణువు ప్రయోగించిన బాణములచేత నివారింపబడుచు, తమ బాణములను విడచుచున్న, కాలమేఘముల వంటి ఆ రాక్షసులు వాయువుచేత ఎగురగొట్టబడిన నల్లని మేఘములు వలె పారిపోయిరి. 52

మూ. చక్రప్రహారైర్వినికృత్తశీర్షాః
సంచూర్ణితాఙ్గాశ్చ గదాప్రహారైః,
అసిప్రహారైర్ద్వివిధా విభిన్నాః
పతన్తి శైలా ఇవ రాక్షసేన్ద్రాః. 53

ప్ర. అ. చక్రప్రహారైః = చక్రము దెబ్బలచేత, వినికృత్తశీర్షాః = ఛేదించబడిన శిరస్సులు కలవారు, గదాప్రహారైః=గద దెబ్బలచేత, సంచూర్ణితాఙ్గాశ్చ= చూర్ణముచేయబడిన శరీరములు గలవారు, అసిప్రహారైః = ఖడ్గప్రహారములచేత, ద్వివిధాః = రెండు ముక్కలుగా, విభిన్నాః = భేదింపబడినవారు అయిన, రాక్షసేన్ద్రాః = రాక్షసనాయకులు, శైలాః ఇవ = పర్వతములు వలె, పతన్తి = పడుచున్నారు.

తా. ఆ రాక్షసవీరు లందరు చక్రము దెబ్బలచేత శిరస్సులు తెగి, గద

అథ అష్టమః సర్గః

[మాల్యవంతుడు యుద్ధము చేసి పరాజితు డగుట, సుమాలి మొదలైన రాక్షసులు రసాతలములో ప్రవేశించుట.]

మూ. హన్యమానే బలే తస్మిన్ పద్మనాభేన పృష్ఠతః,
మాల్యవాన్ సంనివృత్తోఽథ వేలామేత్య ఇవార్ణవః. 1

ప్ర. అ. తస్మిన్ = ఆ, బలే = సేన, పద్మనాభేన = విష్ణువుచేత, పృష్ఠతః = వెనుకనుండి, హన్యమానే = చంపబడుచుండగా, అథ = అటుపిమ్మట, మాల్యవాన్ = మాల్యవంతుడు, వేలామ్ = తీరమును, ఏత్య = పొంది, అర్ణవః ఇవ = సముద్రము వలె, సంనివృత్తః = మరలినాడు.

తా విష్ణువు సైన్యమును వెనుకనుండి చంపివేయుచుండగా మాల్యవంతుడు, తీరమును దాటి సముద్రము వచ్చినట్లు, వెనుకకు వచ్చెను. 1

మూ. సంరక్తనయనః క్రోధాచ్చలన్మౌలిర్నిశాచరః,
పద్మనాభమిదం ప్రాహ వచనం పురుషోత్తమమ్. 2

ప్ర. అ. నిశాచరః = ఆ రాక్షసుడు, సంరక్తనయనః = ఎఱ్ఱనైన నేత్రములు కలవాడై, క్రోధాత్ = కోపమువలన, చలన్మౌలిః = కదలుచున్న శిరస్సు కలవాడై, పురుషోత్తమమ్ = పురుషులలో శ్రేష్ఠుడైన, పద్మనాభమ్ = విష్ణువును గూర్చి, ఇదం వచనమ్ = ఈ వచనమును, ప్రాహ = పలికెను.

తా. మాల్యవంతుడు కోపముచేత ఎఱ్ఱనైన నేత్రములతో, శిరస్సు కదలుచుండగా పురుషోత్తముడైన పద్మనాభునితో ఇట్లు పలికెను. 2

మూ. నారాయణ న జానీషే క్షాత్రధర్మం పురాతనమ్,
అయుద్ధమనసో భీతానస్మాన్ హంసి యథేతరః. 3

మూ. మాల్యవన్తం స్థితం దృష్ట్వా మాల్యవ న్తమివాచలమ్,
ఉవాచ రాక్షసేన్ద్రం తం దేవరాజానుజో బలీ. 6

ప్ర. అ. బలీ = బలవంతుడైన, దేవరాజానుజః = విష్ణువు; మాలవ్యన్తమ్ = మాల్యవంత మను; అచలమివ = పర్వతము వలె; స్థితమ్ = నిలచిన, రాక్షసేన్ద్రమ్ = రాక్షసరాజైన, తం మాల్యవన్తమ్ = ఆ మాల్యవంతుణ్ణి, దృష్ట్వా = చూచి, ఉవాచ = పలకెను.

తా. బలవంతుడైన శ్రీమహావిష్ణువు మాల్యవత్పర్వతము వలె నిలచిన రాక్షసరాజైన ఆ మాల్యవంతుణ్ణి చూచి ఇట్లనెను. 6

మూ. యుష్మత్తో భయభీతానాం దేవానాం వై మయాభయమ్,
రాక్షసోత్సాదనం దత్తం తదేతదనుపాల్యతే. 7

ప్ర. అ. మయా = నాచేత; యుష్మత్తః = మీనుండి; భయభీతానామ్ = భయకారణమువలన భయపడిన; దేవానామ్ = దేవతలకు; రాక్షసోత్సాదనమ్ = రాక్షససంహార రూపమైన; అభయమ్ = అభయము; దత్తమ్ = ఇవ్వబడినది. తదేవ = అదియే; అనుపాల్యతే = పాలింపబడుచున్నది.

తా. మీవలన వచ్చిన అపాయమునుండి భయపడిన దేవతలకు నేను, రాక్షససంహారము చేయుదు నని అభయ మిచ్చి ఉన్నాను. ఆ ప్రతిజ్ఞనే పాలించుచున్నాను. 7

మూ. ప్రాణైరపి ప్రియం కార్యం దేవానాం హి సదా మయా,
సోఽహం వో నిహనిష్యామి రసాతలగతానపి. 8

ప్ర. అ. మయా = నాచేత, సదా = ఎల్లప్పుడు, దేవానామ్ = దేవతలకు. ప్రాణైరపి = ప్రాణములచేత కూడ, ప్రియమ్ = ప్రియము, కార్యమ్ = చేయదగినది. సః అహమ్ = అట్టి నేను, రసాతలగతానపి = రసాతలమును పొందినను, వః = మిమ్ములను, నిహనిష్యామి = చంపెదను.

తా. నేను నా ప్రాణములైన ఇచ్చి ఎల్లప్పుడు దేవతలకు ప్రియము చేయవలసి ఉన్నది. అట్టి నేను మీరు రసాతలమునకు వెళ్ళినను మిమ్ములను చంపెదను. 8

మూ. స్కన్దోత్సృష్టేవ సా శక్తిర్గోవిన్దకరనిఃసృతా,
కాఙ్క్షన్తీ రాక్షసం ప్రాయాన్మహోల్కేవాఞ్జనాచలమ్. 12

ప్ర. అ. గోవిన్దకరనిఃసృతా = విష్ణుహస్తమునుండి బయల్వెడలిన, సా శక్తిః = ఆ శక్తి, స్కన్దోత్సృష్టేవ = కుమారస్వామిచేత విడవబడిన శక్తి వలె, రాక్షసమ్ = రాక్షసుణ్ణి, కాఙ్క్షన్తీ = కోరుచున్నదై, మహోల్కా = గొప్ప ఉల్క, అఞ్జనాచలమ్ ఇవ = అంజనాచలమును గూర్చి వలె, ప్రాయాత్ = వెళ్ళెను.

తా. విష్ణువు హస్తమునుండి బయల్వెడలిన ఆ శక్తి కుమారస్వామి ప్రయోగించిన శక్తి వలె, ఆ రాక్షసుని మీదకు, కొరవి అంజన పర్వతముమీదికి వెళ్ళినట్లు వెళ్ళెను. 12

మూ. సా తస్యోరసి విస్తీర్ణే హారభారావభాసితే,
ఆపతద్రాక్షసేన్ద్రస్య గిరికూట ఇవాశనిః. 13

ప్ర. అ. సా = ఆ శక్తి, హారభారావభాసితే = హారముల భారముచేత ప్రకాశింపచేయబడిన, విస్తీర్ణే = విశాలమైన, తస్య రాక్షసేన్ద్రస్య = ఆ రాక్షస రాజుయొక్క, ఉరసి = వక్షఃస్థలమునందు, గిరికూటే = పర్వతశిఖరమునందు, అశనిః ఇవ = పిడుగు వలె, అపతత్ = పడెను.

తా. ఆ శక్తి హారముల సముదాయముతో ప్రకాశించుచున్న, విశాలమైన ఆ రాక్షసరాజు వక్షఃస్థలముమీద పర్వతశిఖరముమీద పిడుగు పడినట్లు పడెను.

మూ. తయా భిన్నతనుత్రాణః ప్రావిశద్విపులం తమః,
మాల్యవాన్ పునరాశ్వస్తస్తస్థౌ గిరిరివాచలః. 14

ప్ర. అ. తయా = దానిచేత, భిన్నతనుత్రాణః = భేదించబడిన కవచము గలవాడై, మాల్యవాన్ = మాల్యవంతుడు, విపులమ్ = అధికమైన, తమః = చీకటిని (మోహమును), ప్రావిశత్ = ప్రవేశించెను. పునః = మరల, ఆశ్వస్తః = తెప్పిరిల్లిన వాడై, గిరిరివ = పర్వతమువలె, అచలః = చలించనివాడై, తస్థౌ = నిలచెను.

తా. ఆ శక్తి దెబ్బకు కవచము బ్రద్దలైపోగా మాల్యవంతుడు మూర్ఛపోయెను. మరల తెప్పిరిల్లి పర్వతము వలె కదలకుండ నిలబడెను. 14

మూ. వైనతేయస్తతః క్రుద్ధః పక్షవాతేన రాక్షసమ్,
వ్యపోహద్బలవాన్వాయుః శుష్కపర్ణచయం యథా. 18

ప్ర. ప. తతః = అటుపిమ్మట, వైనతేయః = గరుత్మంతుడు, క్రుద్ధః = కోపించినవాడై, రాక్షసమ్ = ఆ రాక్షసుణ్ణి, పక్షవాతేన = రెక్కల గాలిచేత, బలవాన్ = బలముగల, వాయుః = వాయువు, శుష్కపత్రచయం యథా = ఎండుటాకుల ప్రోగును వలె, వ్యపోహత్ = ఎగురగొట్టెను.

తా. అప్పుడు గరుత్మంతుడు కోపించి, బలముగల వాయువు ఎండుటాకుల ప్రోగును ఎగురగొట్టినట్లు, ఆ రాక్షసుణ్ణి రెక్కల గాలిచేత ఎగురగొట్టెను. 18

మూ. ద్విజేన్ద్రపక్షవాతేన ద్రావితం వీక్ష్య పూర్వజమ్,
సుమాలీ స్వబలైః సార్ధం లఙ్కామభిముఖో యయౌ. 19

ప్ర. అ. ద్విజేన్ద్రపక్షవాతేన = గరుత్మంతుని రెక్కల గాలిచేత, ద్రావితమ్ = ఎగురగొట్టబడిన, పూర్వజమ్ = అన్నను, వీక్ష్య = చూచి, సుమాలీ = సుమాలి, స్వబలైః సార్ధమ్ = తన సేనలతో కూడ, లఙ్కామ్ = లంకను గూర్చి, అభిముఖః = అభిముఖుడై, యయౌ = వెళ్ళెను.

తా. తన అన్నయైన మాల్యవంతుడు గరుత్మంతుని రెక్కల గాలికి ఎగిరిపోవుట చూచి సుమాలి సైన్యముతో లంక వైపు వెళ్ళిపోయెను. 19

మూ. పక్షవాతబలోద్ధూతో మాల్యవానపి రాక్షసః,
స్వబలేన సమాగమ్య యయౌ లఙ్కాం హ్రియా వృతః.

ప్ర. అ. పక్షవాతబలోద్ధూతః = రెక్కల గాలియొక్క బలముచేత ఎగురగొట్టబడిన, రాక్షసః = రాక్షసుడైన, మాల్యవానపి = మాల్యవంతుడు కూడ, స్వబలేన = తన సైన్యముతో, సమాగమ్య = కలిసి, హ్రియా = సిగ్గుతో, వృతః = కూడినవాడై, లఙ్కామ్ = లంకను గూర్చి, యయౌ = వెళ్ళెను.

తా. బలమైన గరుత్మంతుని రెక్కల గాలి ఎగురగొట్టివేయగా మాల్యవంతుడు కూడ సిగ్గుపడుచు సైన్యముతో లంకలో ప్రవేశించెను. 20

ఆ రాక్షసులు సుమాలి పాలనలో ఉండిరి. (సాలకటంకట మాల్యవంతుడు మొద లైనవాళ్ళ పితామహి, విద్యుత్కేశుని భార్య). 23

మూ. యే త్వయా నిహతాస్తే తు పౌలస్త్యా నామ రాక్షసాః,
సుమాలీ మాల్యవాన్మాలీ యే చ తేషాం పురఃసరాః,
సర్వ ఏతే మహాభాగా రావణాద్బలవత్తరాః. 24

ప్ర. అ. త్వయా = నీచేత, యే రాక్షసాః = ఏ రాక్షసులు, నిహతాః = చంపబడినారో, తే తు = వారు, పౌలస్త్యాః నామ = పౌలస్త్యు లను పేరు గలవారు. సుమాలీ = సుమాలి, మాల్యవాన్ = మాల్యవంతుడు, మాలీ = మాలి, తేషామ్ = వాళ్ళకు, పురఃసరాః = ముందు ఉన్న, యే చ = ఎవరు గలరో, సర్వే = సమస్త మైన, మహాభాగాః = మహాభాగ్యవంతులైన, సర్వే = అందరూ, రావణాత్ = రావణునికంటె, బలవత్తరాః = ఎక్కువ బలము గలవారు.

తా. నీవు చంపిన రాక్షసులు పులస్త్యవంశమునకు చెందినవారు. సుమాలి, మాల్యవంతుడు, మాలి, వాళ్ళ పూర్వీకులు, వాళ్ళందరూ చాల గొప్పవాళ్లు. రావణునికంటె కూడ అధికబలవంతులు. 24

మూ. న చాన్యో రాక్షసాన్ హన్తా సురారీన్ దేవకణ్టకాన్,
ఋతే నారాయణం దేవం శఙ్ఖచక్రగదాధరమ్. 25

ప్ర. అ. శఙ్ఖచక్రగదాధరమ్ = శంఖచక్రగదాధారియైన, దేవమ్ = ప్రభు వైన, నారాయణమ్ ఋతే = నారాయణుడు తప్ప, అన్యః = మరి యెవ్వడును. సురారీన్ = దేవతాశత్రువులు, దేవకణ్టకాన్ = దేవతలకు బాధ కలిగించువారు అయిన, రాక్షసాన్ = రాక్షసులను, న హన్తా = చంపగలవాడు కాదు.

తా. శంఖచక్రగదాధారి, భగవంతుడు, నారాయణుడు తప్ప మరెవ్వడూ దేవతాశత్రువులు, దేవతలకు బాధ కలిగించువారు అయిన రాక్షసులను చంపగల వాడు లేదు. 25

మూ. భవాన్నారాయణో దేవశ్చతుర్బాహుః సనాతనః,
రాక్షసాన్ హన్తుముత్పన్నో హ్యజయ్యః ప్రభురవ్యయః.

తా. మహారాజా ! రామా ! రాక్షసుల జన్మవృత్తాంతమును గూర్చి నీకింత వరకు నివేదించితిని. ఇప్పుడు రావణునియొక్క, ఆతని పుత్రులయొక్క జన్మ వృత్తాంతమును, సాటి లేని వాళ్ళ ప్రభావము నంతనూ గూర్చి చెప్పెదను; వినుము. 28

మూ. చిరాత్సుమాలీ వ్యచరద్రసాతలం
సరాక్షసో విష్ణుభయార్దిత స్తదా,
పుత్రైశ్చ పౌత్రైశ్చ సమన్వితో బలీ
తతస్తు లఙ్కామవసద్ధనేశ్వరః. 29

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
అష్టమః సర్గః.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, సుమాలీ = సుమాలి, విష్ణుభయార్దితః = విష్ణువు వలన భయముచేత పీడితుడై, సరాక్షసః = రాక్షసులతో కూడినవాడై, చిరాత్ = చిరకాలము, రసాతలమ్ = పాతాళమును, వ్యచరత్ = సంచరించెను. తతః = అటు పిమ్మట, బలీ = బలవంతుడైన, ధనేశ్వరః = కుబేరుడు, పుత్రైశ్చ = పుత్రులతోను, పౌత్రైశ్చ = పౌత్రులతోను, సమన్వితః = కూడినవాడై, లఙ్కామ్ = లంకను, అవసత్ = నివసించెను.

తా. అప్పుడు సుమాలి, విష్ణువునకు భయపడి, రాక్షసులతో కూడి చాల కాలము రసాతలములో సంచరించెను. అటుపిమ్మట బలశాలియైన కుబేరుడు పుత్ర పౌత్రులతో కలిసి లంకలో నివసించెను. 29

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు ఉత్తరకాండలో
అష్టమ సర్గ సమాప్తము.

తా. అప్పుడు పద్మములు ధరించని లక్ష్మి వలె ఉన్న, అవివాహితయైన కుమార్తెను వెంటబెట్టుకొని భూలోకమునందు సంచరించుచున్న, నీలమేఘసమానుడు, పరిశుద్ధమైన బంగారు కుండలములు ధరించినవాడు అయిన ఆ సుమాలి, పుష్పకముమీద ఎక్కి వెళ్ళుచున్న కుబేరుణ్ణి చూచెను. 2, 3

మూ. గచ్ఛన్తం పితరం ద్రష్టుం పులస్త్యతనయం విభుమ్,
తం దృష్ట్వామరసంకాశం స్వచ్ఛన్దం పావకోపమమ్, 4

రసాతలం ప్రవిష్టః సన్ మర్త్యలోకాత్సవిస్మయః.
ఇత్యేవం చిన్తయామాస రాక్షసానాం మహామతిః, 5
కిం కృత్వా శ్రేయ ఇత్యేవం వర్ధేమహి కథం వయమ్.

ప్ర. అ. మహామతిః = గొప్ప బుద్ధి గల అతడు, పితరమ్ = తండ్రిని, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు, గచ్ఛన్తమ్ = వెళ్ళుచున్నవాడు, విభుమ్ = సమర్థుడు, అమరసంకాశమ్ = దేవతాతుల్యుడు, స్వచ్ఛన్దమ్ = స్వేచ్ఛగా ఉన్నవాడు, పావకోపమమ్ = అగ్నితో సమానుడు అయిన, పులస్త్యతనయమ్ = పులస్త్యుని పుత్రుడైన కుబేరుణ్ణి, దృష్ట్వా = చూచి, సవిస్మయః = ఆశ్చర్యముతో కూడినవాడై, మర్త్యలోకాత్ = మనుష్యలోకమునుండి, రసాతలమ్ = పాతాళమును, ప్రవిష్టః సన్ = ప్రవేశించినవాడై, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులవిషయమున, ఇత్యేవమ్ = ఇట్లు, చిన్తయామాస = ఆలోచించెను. శ్రేయః = శ్రేయస్కరమైన, కిమ్ = ఏమి, కృత్వా = చేసి, వయమ్ = మనము, కథమ్ = ఎట్లు, ఇత్యేవమ్ = ఈ విధముగా, వర్ధేమహి = వృద్ధిపొందెదము ?

తా. పులస్త్యుని కుమారుడైన ఆ కుబేరుడు తండ్రిని చూచుటకై వెళ్ళుచుండెను. సర్వసమర్థుడైన, స్వేచ్ఛగా సంచరించుచున్న, అతడు దేవతుల్యుడై, అగ్నివలె ప్రకాశించుచుండెను. మహాబుద్ధిశాలియైన సుమాలి అతనిని చూచి, ఆశ్చర్యచకితుడై, భూలోకమునుండి రసాతలమునకు తిరిగి వెళ్ళి రాక్షసులను గూర్చి ఇట్లు ఆలోచించెను. "మనము ఏ మంచి పనులు చేసినచో ఎట్లు ఈ కుబేరుడు వలె వృద్ధిపొందెదము ?" 4, 5

మూ. అథాబ్రవీత్సుతాం రక్షః కైకసీం నామ నామతః, 6
పుత్రి ప్రదానకాలోఽయం యౌవనం వ్యతివర్తతే.

ఆత్మాభిమానవంతు లందరికీ కన్యకు తలిదండ్రులై ఉండుట దుఃఖకారణము. ఎట్టి వాడు, వచ్చి కన్యను వరించునో తెలియదు కదా ? 8, 9

మూ. మాతుః కులం పితృకులం యత్ర చైవ చ దీయతే,
కులత్రయం సదా కన్యా సంశయే స్థాప్య తిష్ఠతి. 10

ప్ర. అ. కన్యా = కన్య, మాతుః = తల్లియొక్క, కులమ్ = కులమును, పితృకులమ్ = తండ్రియొక్క కులమును, యత్ర = ఏ కులమునందు, దీయతే = ఇవ్వబడుచున్నదో అ కులమును, కులత్రయమ్ = కులముల త్రయమును, సదా = ఎల్లప్పుడూ, సంశయే = సంశయమునందు, స్థాప్య = ఉంచి, తిష్ఠతి = ఉండును.

తా. కన్య తల్లివంశము, తండ్రివంశము, ఏ వంశమునకు వెళ్ళునో ఆ వంశము, ఈ మూడు వంశములను సర్వదా సంశయములో ఉంచును. 10

మూ. సా త్వం మునివరం శ్రేష్ఠం ప్రజాపతికులోద్భవమ్,
భజ విశ్రవసం పుత్రి పౌలస్త్యం వరయ స్వయమ్. 11

ప్ర. అ. పుత్రి = ఓ! పుత్రీ! సా త్వమ్ = అట్టి నీవు, మునివరమ్ = మునులలో ఉత్తముడు, శ్రేష్ఠమ్ = శ్రేష్ఠుడు, ప్రజాపతికులోద్భవమ్ = బ్రహ్మ యొక్క కులమునందు పుట్టినవాడు అయిన, విశ్రవసమ్ = విశ్రవసుణ్ణి, భజ = సేవించుము. పౌలస్త్యమ్ = పులస్త్యుని పుత్రుడైన ఆతనిని, స్వయమ్ = స్వయముగా, వరయ = వరించుము.

తా. పుత్రీ ! నీవు మునులలో గొప్పవాడు, శ్రేష్ఠుడు, ప్రజాపతివంశములో పుట్టినవాడు అయిన విశ్రవసుణ్ణి సేవించుము. నీవు స్వయముగా ఆ పులస్త్య కుమారుణ్ణి వరించుము. 11

మూ. ఈదృశాస్తే భవిష్యన్తి పుత్రాః పుత్రి న సంశయః,
తేజసా భాస్కరసమో యాదృశోఽయం ధనేశ్వరః. 12

ప్ర. అ. పుత్రి = పుత్రీ! తేజసా = తేజస్సుచేత, భాస్కరసమః = సూర్యునితో సమానుడైన, అయం ధనేశ్వరః = ఈ కుబేరుడు, యాదృశః = ఎట్టివాడో, ఈదృశాః = ఇట్టి, పుత్రాః = పుత్రులు, తే = నీకు, భవిష్యన్తి = పుట్టగలరు. సంశయః = సంశయము, న = లేదు.

చున్నదై, చరణాధోముఖీ = చరణమువైపు క్రిందికి ఉన్న ముఖము గలదై, తస్య = ఆతనియొక్క, అగ్రతః = ఎదుట, స్థితా = నిలచినది.

తా. ఆ కైకసి తండ్రియందు దున్న గౌరవముచేత, ఆ సమయము దారుణమైన దని కూడ ఆలోచించక, ఆ ముని పాదముల వైపు చూచుచు, కాలి బొటనవ్రేలిచేత మాటిమాటికి నేల వ్రాయుచు, ఆతని ఎదుట నిలచెను. 15

మూ. స తు తాం వీక్ష్య సుశ్రోణీం పూర్ణచన్ద్రనిభాననామ్, 16
అబ్రవీత్పరమోదారో దీప్యమానాం స్వతేజసా.

ప్ర. అ. పరమోదారః = చాల ఉత్తమస్వభావము గల, సః = విశ్రవస్సు, సుశ్రోణీమ్ = అందమైన పిరుదులు గల, పూర్ణచన్ద్రనిభాననామ్ = పూర్ణచంద్రునితో సమానమైన ముఖము గల, స్వతేజసా = తన తేజస్సుతో, దీప్యమానామ్ = ప్రకాశించుచున్న, తామ్ = ఆమెను, వీక్ష్య = చూచి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. చాల ఉత్తమమైన స్వభావము గల ఆ విశ్రవస్సు, అందమైన కటిప్రదేశము, పూర్ణచంద్రుని వంటి ముఖమూ గల, సహజతేజస్సుతో ప్రకాశించుచున్న ఆ కైకసిని చూచి ఇట్లు పలికెను. 16

మూ. భద్రే కస్యాసి దుహితా కుతో వా త్వమిహాగతా,
కిం కార్యం కస్య వా హేతో స్తత్త్వతో బ్రూహి శోభనే.

ప్ర. అ. భద్రే = మంగళప్రదురాలా ! త్వమ్ = నీవు, కస్య = ఎవనియొక్క, దుహితా = కుమారైవు, అసి = అయిఉన్నావు ? శోభనే = ఓ ! సుందరీ ! కుతః వా = ఎక్కడినుండి, కస్య వా హేతోః = ఏ కారణమువలన, ఇహ = ఇక్కడికి, ఆగతా = వచ్చినావు ? కార్యమ్ = పని, కిమ్ = ఏమి ?

తా. మంగళప్రదురాలా ! నీవు ఎవరి కుమారైవు? ఎక్కడినుండి, ఎందుకు ఇక్కడికి వచ్చినావు ? ఓ ! సుందరీ ! నీవు ఏపనిమీద ఇక్కడికి వచ్చినావు? 17

మూ. ఏవముక్తా తు సా కన్యా కృతాఞ్జలిరథాబ్రవీత్,
ఆత్మప్రభావేణ మునే జ్ఞాతుమర్హసి మే మతమ్. 18

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తా = పలకబడిన, సా కన్యా = ఆ కన్య, అథ

శృణు తస్మాత్సుతాన్ భద్రే యాదృశాన్ జనయిష్యసి,
దారుణాన్ దారుణాకారాన్ దారుణాభిజనప్రియాన్. 22
ప్రసవిష్యసి సుశ్రోణి రాక్షసాన్ క్రూరకర్మణః.

ప్ర. అ. మత్తమాతఙ్గగామిని = మదించిన ఏనుగు వలె నడచుదానా! మత్తః = నావలన, తే = నీకు, సుతాభిలాషః = పుత్రుల అభిలాష ఉన్నది. తు = కాని, త్వమ్ = నీవు, యస్మాత్ = ఏ కారణమువలన, దారుణాయామ్ = దారుణమైన, వేలాయామ్ = సమయమునందు, మామ్ = నన్ను, ఉపస్థితా = చేరినావో, తస్మాత్ = అందువలన, భద్రే = మంగళప్రదురాలా! యాదృశాన్ = ఎట్టి, సుతాన్ = కుమారులను, జనయిష్యసి = కనెదవో, శృణు = వినుము. సుశ్రోణి = అందమైన పిరుదులు గలదానా! దారుణాన్ = క్రూరులు, దారుణాకారాన్ = భయంకరమైన ఆకారము గలవారు, దారుణాభిజనప్రియాన్ = దారుణులైన బందుజనులు ప్రియులుగా గలవారు, క్రూరకర్మణః = క్రూరమైన కర్మలు గలవారు అయిన, రాక్షసాన్ = రాక్షసులను, ప్రసవిష్యసి = కనగలవు.

తా. ఓ! మత్తగజగమనా! నీకు నావలన పుత్రులు కలగవలెనను కోరిక ఉన్నది. కాని నీవు నా వద్దకు దారుణమైన సంధ్యాసమయమునందు వచ్చినావు. అందుచే నీకు ఎట్టి పుత్రులు కలిగెదరో వినుము. నీకు భయంకరులు, భయంకరమైన ఆకారము గలవారు, క్రూరులైన బంధువులయందు ప్రీతి కలవారు, క్రూరములైన పనులు చేయువారు అయిన రాక్షసులు పుత్రులుగా పుట్టెదరు. 21,22

మూ. సా తు తద్వచనం శ్రుత్వా ప్రణిపత్యాబ్రవీద్వచః. 23
భగవన్నీదృశాన్ పుత్రాంస్త్వత్తోఽహం బ్రహ్మవాదినః,
నేచ్ఛామి సుదురాచారాన్ ప్రసాదం కర్తుమర్హసి. 24

ప్ర. అ. సా తు = ఆమె యైతే, తత్ = ఆ, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, ప్రణిపత్య = నమస్కరించి, వచః = వచనమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. భగవన్ = పూజ్యుడా! బ్రహ్మవాదినః = వేదాధ్యేతవైన, త్వత్తః = నీనుండి, అహమ్ = నేను, ఈదృశాన్ = ఇట్టి, సుదురాచారాన్ = చాల చెడ్డ నడవడిక గల, పుత్రాన్ = పుత్రులను, నేచ్ఛామి = కోరను, ప్రసాదమ్ = అనుగ్రహమును, కర్తుమ్ = చేయుటకు, అర్హసి = తగిఉన్నావు.

తా. రామా! విశ్రవసుడు ఇట్లు చెప్పిన కొంతకాలానికి ఆ కన్య, భయంకరుడు, చాలక్రూరుడు అయిన, రాక్షసరూపము గల పుత్రుని కనెను. 27

మూ. దశగ్రీవం మహాదంష్ట్రం నీలాఞ్జనచయోపమమ్,
తామ్రోష్ఠం వింశతిభుజం మహాస్యం దీప్తమూర్ధజమ్. 28

ప్ర. అ. దశగ్రీవమ్ = పది కంఠములు గలవాడు, మహాదంష్ట్రమ్ = గొప్ప కోరలు గలవాడు, నీలాఞ్జనచయోపమమ్ = నల్లని కాటుకతో సమానుడు, తామ్రోష్ఠమ్ = ఎఱ్ఱని పెదవులు గలవాడు, వింశతిభుజమ్ = ఇరువది భుజములు గలవాడు, మహాస్యమ్ = గొప్ప ముఖములు గలవాడు, దీప్తమూర్ధజమ్ = ప్రకాశించుచున్న కేశములు గలవాడు అయిన (పుత్రుని కనెను).

తా. ఆ పిల్లవానికి పది కంఠములు, పెద్ద కోరలు, ఎఱ్ఱని పెదవులు, ఇరవై చేతులు, పెద్ద నోళ్లు, ప్రకాశించుచున్న జుట్టు ఉండెను. అతడు నల్లని కాటుక కుప్ప వలె ఉండెను. 28

మూ. తస్మిన్ జాతే తు తత్కాలే సజ్వాలకవలాః శివాః,
క్రవ్యాదాశ్చాపసవ్యాని మణ్డలాని ప్రచక్రముః. 29

ప్ర. అ. తత్కాలే = ఆ కాలమునందు, తతః = అటుపిమ్మట, తస్మిన్ = అతడు, జాతే = పుట్టినవాడగుచుండగా, సజ్వాలకవలాః = జ్వాలాకబళములతో కూడిన, శివాః = ఆడనక్కలు, క్రవ్యాదాశ్చ = మాంసము తిను మృగములు, అపసవ్యాని = అపసవ్యములైన, మణ్డలాని = మండలములను, ప్రచక్రముః = తిరిగినవి.

తా. అతడు పుట్టగానే నిప్పు ముద్దలు నోళ్ళలో ఉన్న ఆడు నక్కలు, మాంసము తిను మృగాలు, అపసవ్యముగా, గుండ్రముగా తిరిగినవి.

మూ. వవర్ష రుధిరం దేవో మేఘాశ్చ ఖరనిఃస్వనాః,
ప్రబభౌ న చ సూర్యో వై మహోల్కాశ్చాపతన్ భువి. 30

ప్ర. అ. దేవః = దేవుడు, రుధిరమ్ = రక్తమును, వవర్ష = వర్షించెను. మేఘాశ్చ = మేఘములు కూడ, ఖరనిఃస్వనాః = కటువైన ధ్వని గలవి. సూర్యః

తా. దశగ్రీవుని తరవాత మహాబలవంతుడైన కుంభకర్ణుడు పుట్టెను. ఆతని శరీర ప్రమాణమును మించిన ప్రమాణము ఈ లోకములో లేదు. 33

మూ. తతః శూర్పణఖా నామ సంజజ్ఞే వికృతాననా,
విభీషణశ్చ ధర్మాత్మా కైకస్యాః పశ్చిమః సుతః. 34

ప్ర. అ. తతః = పిమ్మట, వికృతాననా = వికృతమైన ముఖము గల, శూర్పణఖా నామ = శూర్పణఖ అనునది, సంజజ్ఞే = పుట్టెను, ధర్మాత్మా = ధర్మాత్ముడైన, విభీషణశ్చ = విభీషణుడు, కైకస్యాః = కైకసియొక్క, పశ్చిమః సుతః = చివరి పుత్రుడుగా జనించెను.

తా. పిమ్మట వికృతమైన ముఖము గల శూర్పణఖ పుట్టెను. ధర్మాత్ముడైన విభీషణుడు కైకసి చివరి పుత్రుడుగా జనించెను. 34

మూ. తస్మిన్ జాతే మహాసత్త్వే పుష్పవర్షం పపాత హ,
నభఃస్థలే దున్దుభయో దేవానాం ప్రాణదంస్తథా.
వాక్యం చైవాన్తరిక్షే చ సాధు సాధ్వితి తత్తదా. 35

ప్ర. అ. మహాసత్త్వే = గొప్ప బుద్ధి గల, తస్మిన్ = అతడు, జాతే = పుట్టినవాడగుచుండగా, పుష్పవర్షమ్ = పుష్పవర్షము, పపాత హ = పడెను, తథా = మరియు, నభఃస్థలే = ఆకాశమునందు, దేవదున్దుభయః = దేవతల దుందుభులు, ప్రాణదన్ = ధ్వనిచేసినవి. తదా = అప్పుడు, అన్తరిక్షే = ఆకాశమునందు, సాధు సాధు ఇతి = బాగు బాగు అని, వాక్యమ్ = వాక్యము (వినబడెను).

తా. మహాబుద్ధిశాలియైన విభీషణుడు పుట్టినప్పుడు పుష్పవర్షము కురిసెను. ఆకాశమునందు దేవదుందుభులు మ్రోగెను. ఆకాశమునందు "బాగు బాగు" అను మాటలు వినబడెను. 35

మూ. తౌ తు తత్ర మహారణ్యే వవృధాతే మహౌజసౌ,
కుమ్భకర్ణదశగ్రీవౌ లోకోద్వేగకరౌ తదా. 36

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, మహౌజసౌ = గొప్ప తేజస్సు గల, లోకోద్వేగకరౌ = లోకమునకు భయము కలిగించు, తౌ = ఆ, కుమ్భకర్ణదశగ్రీవౌ

పుష్పకేణ = పుష్పకముచేత, తత్ర = అక్కడికి, పితరమ్ = తండ్రిని, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు, ఆగతః = వచ్చినాడు.

తా. పిమ్మట కొంత కాలమునకు ధనాధిపతియైన దేవుడు కుబేరుడు తండ్రి దర్శనమునకై పుష్పకముమీద అక్కడికి వచ్చెను. 39

మూ. తం దృష్ట్వా కైకసీ తత్ర జ్వలన్తమివ తేజసా,
ఆగమ్య రాక్షసీ తత్ర దశగ్రీవమువాచ హ. 40

ప్ర. అ. తత్ర = ఆ సమయమునందు, రాక్షసీ = రాక్షసస్త్రీయైన, కైకసీ = కైకసి, తత్ర = అక్కడ, తేజసా = తేజస్సుతో, జ్వలన్తమివ = ప్రజ్వలించు చున్నట్లున్న, తమ్ = ఆతనిని, దృష్ట్వా = చూచి, ఆగమ్య = వచ్చి, దశగ్రీవమ్ = దశగ్రీవుణ్ణి గూర్చి, ఉవాచ హ = పలికెను.

తా. అపుడు రాక్షసియైన కైకసి అక్కడ తేజస్సుతో మండుచున్నాడా అన్నట్లు ఉన్న ఆ కుబేరుణ్ణి చూచి దశగ్రీవునివద్దకు వచ్చి ఇట్లు పలికెను. 40

మూ. పుత్ర వైశ్రవణం పశ్య భ్రాతరం తేజసావృతమ్,
భ్రాతృభావే సమానేఽపి పశ్యాత్మానం త్వమీదృశమ్. 41

ప్ర. అ. పుత్ర = పుత్రుడా ! తేజసా = తేజస్సుతో, వృతమ్ = కూడిన, భ్రాతరమ్ = సోదరుడైన, వైశ్రవణమ్ = కుబేరుణ్ణి, పశ్య = చూడుము. భ్రాతృభావే = సోదరత్వము, సమానేఽపి = సమానమే అయినను, త్వమ్ = నీవు, ఈదృశమ్ = ఈవిధముగా ఉన్న, ఆత్మానమ్ = తనను, పశ్య = చూచుకొనుము.

తా. పుత్రా ! నీ సోదరుడైన కుబేరుడు తేజస్సుతో ఎట్లు ప్రకాశించుచున్నాడో చూడుము. సోదరత్వము సమానమే అయినను ఈ విధముగా ఉన్న నిన్ను చూచుకొనుము. 41

మూ. దశగ్రీవ తథా యత్నం కురుష్వామితవిక్రమ,
యథా త్వమపి మే పుత్ర భవేర్వైశ్రవణోపమః. 42

ప్ర. అ. పుత్ర = కుమారా ! అమితవిక్రమ = సాటిలేని పరాక్రమము గలవాడా ! దశగ్రీవ = దశగ్రీవుడా ! త్వమపి = నీవు కూడ, యథా = ఎట్లు,

చేయ శక్యము కాని, కర్మ = పనిని, చికీర్షుః = చేయదలచినవాడై, తపసే = తపస్సుకొరకు, ధృతమానసః = నిశ్చయింపబడిన మనస్సుకలవా డయ్యెను.

తా. పిమ్మట సోదరసహితుడైన దశగ్రీవుడు ఆ కోపావేశముతోనే కూడి, ఎవ్వరూ చేయజాలని పని చేయ దలచినవాడై తపస్సు చేయుటకు నిశ్చయించు కొనెను.

మూ. ప్రాప్స్యామి తపసా కామమితి కృత్వాధ్యవస్య చ,
ఆగచ్ఛదాత్మసిద్ధ్యర్థం గోకర్ణస్యాశ్రమం శుభమ్. 46

ప్ర. అ. తపసా = తపస్సుచేత, కామమ్ = కోరికను, ప్రాప్స్యామి = పొందగలను, ఇతి = ఇట్లు, (మనః) కృత్వా = మనస్సు చేసి, అధ్యవస్య చ = నిర్ణయించి, ఆత్మసిద్ధ్యర్థమ్ = తన కార్యసిద్ధికొరకై, శుభమ్ = శుభమైన, గోకర్ణస్య = గోకర్ణక్షేత్రముయొక్క, ఆశ్రమం ప్రతి = ఆశ్రమమును గూర్చి, ఆగచ్ఛత్ = వచ్చెను.

తా. తపస్సుచేత కోరికను సాధించవలె నను దృఢసంకల్పముతో ఆతడు తన కార్యము సిద్ధించుటకై పవిత్రమైన గోకర్ణక్షేత్రమును చేరెను. 46

మూ. స రాక్షస స్తత్ర సహానుజ స్తదా
తపశ్చచారాతులముగ్రవిక్రమః,
అతోషయచ్చాపి పితామహం విభుం
దదౌ స తుష్టశ్చ వరాన్ జయావహాన్. 47

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
నవమః సర్గః.

ప్ర. అ. ఉగ్రపరాక్రమః = ఉగ్రమైన పరాక్రమము గల, సః రాక్షసః = ఆ రాక్షసుడు, సహానుజః = అనుజులతో కూడినవాడై, తదా = అప్పుడు, తత్ర = అక్కడ, అతులమ్ = సాటిలేని, తపః = తపస్సును, చచార = చేసెను. విభుమ్ = ప్రభువైన, పితామహమ్ = బ్రహ్మదేవుణ్ణి, అతోషయచ్చ = సంతోషపెట్టెను,

అథ దశమః సర్గః

[రావణాదులు తపస్సు చేసి వరములు పొందుట.]

మూ. అథాబ్రవీన్మునిం రామః కథం తే భ్రాతరో వనే,
కీదృశం తు తదా బ్రహ్మంస్తపస్తేపుర్మహాబలాః. 1

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, రామః = రాముడు, మునిమ్ = మునిని గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. బ్రహ్మన్ = ఓ ! బ్రాహ్మణోత్తముడా, మహాబలాః = గొప్ప బలము గల, తే భ్రాతరః = ఆ సోదరులు, వనే = వనమునందు, తదా = అప్పుడు, కీదృశమ్ = ఎట్టి, తపః = తపస్సు, తేపుః = చేసిరి.

తా. పిమ్మట రాముడు అగస్త్యమహామునిని - "ఓ ! బ్రాహ్మణోత్తమా ! అపుడు మహాబలశాలులైన ఆ సోదరులు ఎట్లు తపస్సు చేసిరి ?"అని ప్రశ్నించెను.

మూ. అగస్త్యస్త్వబ్రవీత్తత్ర రామం సుప్రీతమానసమ్,
తాంస్తాన్ ధర్మవిధీంస్తత్ర భ్రాతరస్తే సమావిశన్.

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, సంప్రీతమానసమ్ = సంతోషించిన మనస్సు గల, రామమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, అగస్త్యస్తు = అగస్త్యుడు, అబ్రవీత్ = పలికెను. తే = ఆ, భ్రాతరః = సోదరులు, తత్ర = అక్కడ, తాంస్తాన్ = ఆ యా, ధర్మవిధీన్ = ధర్మవిధానములను, సమావిశన్ = ప్రవేశించిరి.

తా. చాల ఆసక్తితో కూడిన మనస్సు గల రామునితో అగస్త్యుడు ఇట్లు చెప్పెను-"ఆ సోదరులు ఆ యా ధర్మవిధానములను ఆచరించిరి". 2

మూ. కుమ్భకర్ణస్తతో యత్తో నిత్యం ధర్మపథే స్థితః,
తతాప గ్రీష్మకాలే తు పఞ్చాగ్నీన్ పరితః స్థితః. 3

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, కుమ్భకర్ణః = కంభకర్ణుడు, యత్తః =

మూ. విభీషణస్తు ధర్మాత్మా నిత్యం ధర్మపరః శుచిః,
పఞ్చ వర్షసహస్రాణి పాదేనైకేన తస్థివాన్. 6

ప్ర. అ. ధర్మాత్మా=ధర్మాత్ముడైన, విభీషణస్తు=విభీషణుడైతే, నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడు, ధర్మపరః = ధర్మాసక్తుడై, శుచిః = పవిత్రుడై, పఞ్చ = ఐదు, వర్షసహస్రాణి = సంవత్సరముల వేలు, ఏకేన = ఒక, పాదేన = పాదముచేత, తస్థివాన్ = నిలచినాడు.

తా. ధర్మాత్ముడైన విభీషణుడు నిత్యము ధర్మపరుడై, పవిత్రుడై ఐదు వేలసంవత్సరములు ఒక్క పాదముమీద నిలబడెను. 6

మూ. సమాప్తే నియమే తస్య ననృతుశ్చాప్సరోగణాః,
పపాత పుష్పవర్షం చ తుష్టువుశ్చాపి దేవతాః. 7

ప్ర. అ. తస్య = అతనియొక్క, నియమే = నియమము, సమాప్తే = సమాప్తమైనదగుచుండగా, అప్సరోగణాః = అప్సరఃస్త్రీగణములు, ననృతుశ్చ = నృత్యము చేసినవి. పుష్పవర్షం చ = పుష్పవర్షము కూడ, పపాత = పడెను. దేవతాశ్చాపి = దేవతలు కూడ, తుష్టువుః = స్తోత్రము చేసిరి.

తా. అతని నియమము పూర్తి అయినప్పుడు అప్సరఃస్త్రీలు నృత్యము చేసిరి. పుష్పవర్షము కురిసెను. దేవతలు కూడ స్తుతించిరి. 7

మూ. పఞ్చ వర్షసహస్రాణి సూర్యం చైవాన్వవర్తత,
తస్థౌ చోర్ధ్వశిరోబాహుః స్వాధ్యాయే ధృతమానసః. 8

ప్ర. అ. పఞ్చ = ఐదు, వర్షసహస్రాణి=సంవత్సరముల వేలు, సూర్యమ్ = సూర్యుణ్ణి, అన్వవర్తతచ=అనుసరించెను. స్వాధ్యాయే=స్వాధ్యాయమునందు, ధృతమానసః = స్థిరముచేయబడిన మనస్సుగలవాడై, ఊర్ధ్వశిరోబాహుః = పైకి శిరస్సు బాహువులు కలవాడై, తస్థౌ = నిలచెను.

తా. స్వాధ్యాయమునందు మనస్సును స్థిరముగా నిలిపి, ముఖము బాహువులు పైకి ఎత్తి నిలచి ఐదు వేల సంవత్సరములు సూర్యుణ్ణి అనుసరించెను. (సూర్యుడు ఏ దిక్కున ఉండునో ఆ దిక్కుకు ముఖము త్రిప్పి సూర్యుని చూచుచు నిలచెను). 8

సంవత్సరములు గడచినవి. అతని తొమ్మిది శిరస్సులు అగ్నిలో హోమముచేయ బడినవి. 11

మూ. అథ వర్షసహస్రే తు దశమే దశమం శిరః,
ఛేత్తుకామే దశగ్రీవే ప్రాప్తస్తత్ర పితామహః. 12

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, దశమే = పదవ, వర్షసహస్రే = సంవత్సరముల సహస్రమునందు, దశగ్రీవే = దశగ్రీవుడు, దశమమ్ = పదవ, శిరః = శిరస్సును, ఛేత్తుకామే = ఛేదించుటకు కోరికగలవా డగుచుండగా, పితామహః = బ్రహ్మదేవుడు, తత్ర = అక్కడికి, ప్రాప్తః = వచ్చినాడు.

తా. పదివేల సంవత్సరములు పూర్తి అయిన పిమ్మట దశగ్రీవుడు పదవ శిరస్సు ఛేదించుటకు ఉద్యుక్తు డగుచుండగా బ్రహ్మదేవుడు అక్కడికి వచ్చెను.

మూ పితామహస్తు సుప్రీతః సార్ధం దేవై రుపస్థితః,
తవ తావద్దశగ్రీవ ప్రీతోఽస్మీత్యభ్యభాషత. 13

ప్ర. అ. పితామహస్తు = బ్రహ్మదేవుడైతే, సుప్రీతః = చాల సంతోషించినవాడై, దేవైః సార్ధమ్ = దేవతలతో కూడ, ఉపస్థితః = వచ్చినాడు. దశగ్రీవ = దశగ్రీవుడా! తవ = నీకు, ప్రీతః = సంతోషించినవాడను, అస్మి తావత్ = అయినాను; ఇతి = అని, అభ్యభాషత = పలికెను.

తా. బ్రహ్మదేవుడు సంతోషించి, దేవతలతో కలిసి వచ్చి-"దశగ్రీవా! నీ విషయమున సంతోషించినాను"అని పలికెను. 13

మూ శీఘ్రం వరయ ధర్మజ్ఞ వరో యస్తేఽభికాఙ్క్షితః,
కం తే కామం కరోమ్యద్య న వృథా తే పరిశ్రమః. 14

ప్ర. అ. ధర్మజ్ఞ = ధర్మములు తెలిసినవాడా! తే = నీకు, యః = ఏ, వరః = వరము, అభికాఙ్క్షితః = కోరబడినదో, దానిని, శీఘ్రమ్ = శీఘ్రముగా, వరయ = కోరుము. అద్య = ఇప్పుడు, తే = నీయొక్క, కమ్ = ఏ, కామమ్ = కోరికను, కరోమి = చేయుదును ? తే = నీయొక్క, పరిశ్రమః = శ్రమ, వృథా = వ్యర్థముగా, న = కాకూడదు.

= పూర్తిగా మరణము లేకపోవుట, నాస్తి = లేదు. అన్యమ్ = మరియొక, పరమ్ = వరమును, మే = నానుండి, వృణీష్వ = కోరుము.

తా. ఆ మాటలు విని బ్రహ్మదేవుడు దశగ్రీవునితో ఇట్లు పలికెను- "నీకు పూర్తిగా మరణము లేకుండుట అనునది లేదు. మరొక వరమేదైన కోరుకొనుము." 17

మూ. ఏవముక్తే తదా రామ బ్రహ్మణా లోకకర్తృణా,
దశగ్రీవ ఉవాచేదం కృతాఞ్జలిరథాగ్రతః. 18

ప్ర. అ. రామ = రామా! తదా = అప్పుడు, లోకకర్తృణా = లోకముల సృష్టికర్తయైన, బ్రహ్మణా = బ్రహ్మచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తే = చెప్పబడగా, అథ = అటుపిమ్మట, దశగ్రీవః = దశగ్రీవుడు, అగ్రతః = ఎదుట, కృతాఞ్జలిః = చేయబడిన దోసిలి కలవాడై, ఇదమ్ = ఈ వాక్యమును, ఉవాచ = పలికెను.

తా. రామా! లోకములను సృజించిన బ్రహ్మదేవుడు పలికిన మాటలు విని దశగ్రీవుడు అంజలి ఘటించి ఎదుట నిలచి ఇట్లు పలికెను. 18

మూ. సుపర్ణనాగయక్షాణాం దైత్యదానవరక్షసామ్,
అవధ్యోఽహం ప్రజాధ్యక్ష దేవతానాం చ శాశ్వత. 19

ప్ర. అ. ప్రజాధ్యక్ష = ప్రజల ప్రభువైనవాడా! శాశ్వత = నిత్యుడా! అహమ్ = నేను, సుపర్ణనాగయక్షాణామ్ = పక్షులకు, నాగులకు, యక్షులకు, దైత్యదానవరక్షసామ్ = దైత్యులకు, దానవులకు రాక్షసులకు, దేవతానాం చ = దేవతలకు, అవధ్యః = చంప శక్యము కానివాడను అగుదును గాక.

తా. నిత్యుడవైన ఓ! ప్రజాపతీ! నన్ను పక్షులు, నాగులు, యక్షులు, దైత్యులు, దానవులు, రాక్షసులు, దేవతలు చంపజాలకుండునట్లు వర మిమ్ము. 19

మూ. న హి చిన్తా మమాన్యేషు ప్రాణిష్వమరపూజిత,
తృణభూతా హి తే మన్యే ప్రాణినో మానుషాదయః. 20

ప్ర. అ. అమరపూజిత = దేవతలచేత పూజించబడినవాడా! మమ = నాకు, అన్యేషు = ఇతరములైన, ప్రాణిషు = ప్రాణులవిషయమునందు, చిన్తా = చింత,

ప్ర. అ. అనఘ=దోషములు లేనివాడా ! రాక్షస=రాక్షసుడా ! త్వయా =నీచేత, పూర్వమ్=పూర్వము, యాని శీర్షాణి=ఏ శిరస్సులు, అగ్నౌ=అగ్ని యందు, హుతాని=హోమముచేయబడినవో, తాని=అవి, తవ=నీకు, తథైవ= అట్లే, పునః=మరల, భవిష్యన్తి=కాగలవు.

తా. దోషములు లేని రాక్షసుడా ! పూర్వము నీవు అగ్నిలో హోమము చేసిన శిరస్సులు నీకు మరల పూర్వమువలెనే రాగలవు. 23

మూ. వితరామీహ తే సౌమ్య వరం చాన్యం దురాసదమ్, 24
ఛన్దత స్తవ రూపం చ మనసా యద్యదీప్సితమ్,
భవిష్యతి న సన్దేహో మద్వరాత్తవ రాక్షస. 25

ప్ర. అ. సౌమ్య=సౌమ్యుడా ! ఇహ=ఇప్పుడు, దురాసదమ్=పొంద శక్యముకాని, అన్యం వరం చ=మరియొక వరమును కూడ, వితరామి=ఇచ్చు చున్నాను. రాక్షస=రాక్షసుడా ! మనసా=మనస్సుచేత, యత్=ఏది, యథా =ఎట్లు, ఈప్సితమ్=ఇష్టమో, రూపం చ=అట్టి రూపము కూడ, తవ= నీయొక్క, ఛన్దతః=ఇచ్ఛవలన, మద్వరాత్=నా వరమువలన, తవ=నీకు, భవిష్యతి=కాగలదు. సన్దేహః=సందేహము, న=లేదు.

తా. ఓ! సౌమ్యుడా ! చాల దుర్లభమైన మరొక వరము కూడ నీ కిచ్చు చున్నాను. నీ మనస్సుకు ఏ రూపము, ఎట్లు ఇష్టమో అది నీ ఇచ్ఛానుసారము, నా వరముచే లభించగలదు; సందేహము లేదు. 24, 25

మూ. ఏవం పితామహోక్తస్య దశగ్రీవస్య రక్షసః,
అగ్నౌ హుతాని శీర్షాణి పునస్తాన్యుత్థితాని వై. 26

ప్ర. అ. ఏవమ్=ఇట్లు, పితామహోక్తస్య=బ్రహ్మదేవునిచేత చెప్పబడిన, రక్షసః=రాక్షసుడైన, దశగ్రీవస్య=దశగ్రీవునియొక్క, అగ్నౌ=అగ్నియందు, హుతాని=హోమముచేయబడిన, తాని=ఆ, శీర్షాణి=శిరస్సులు, పున,=మరల, ఉత్థితాని వై=మొలచినవి.

తా. బ్రహ్మదేవుడు చెప్పిన ప్రకారము, పూర్వము దశగ్రీవుడు హోమము చేసిన శిరస్సులన్నీ మరల మొలచెను. 26

మూ. భగవన్ కృతకృత్యోఽహం యన్మే లోకగురుః స్వయమ్,
ప్రీతేన యది దాతవ్యో వరో మే శృణు సువ్రత. 30

ప్ర. అ. భగవన్ = పూజ్యుడా ! లోకగురుః = లోకమునకుగురువైన నీవు, స్వయమ్ = స్వయముగా, యత్ = ఏ కారణమువలన, మే = నావిషయమున (సంతోషించినావో) (అందువలన), అహమ్ = నేను, కృతకృత్యః = కృతకృత్యుడను. సువ్రత = మంచి వ్రతము గలవాడా ! ప్రీతేన = సంతోషించిన నీచేత, మే = నాకు, వరః = వరము, దాతవ్యః యది = ఇవ్వదగినచో, శృణు = వినుము.

తా. భగవంతుడా ! లోకమునకంతకు పూజ్యుడవైన నీవు స్వయముగా నా విషయమునందు సంతోషించినందుకు నేను కృతకృత్యుడను. ఆనందించిన నీవు నాకు వరము ఇవ్వదలచినచో, ఓ! మంచి నిర్ణయముగలవాడా ! వినుము. 30

మూ. పరమాపద్గతస్యాపి ధర్మే మమ మతిర్భవేత్,
అశిక్షితం చ బ్రహ్మాస్త్రం భగవన్ ప్రతిభాతు మే. 31

ప్ర. అ. పరమాపద్గతస్యాపి = గొప్ప ఆపదలను పొందినవాడనైనను, మమ = నాయొక్క, మతిః = బుద్ధి, ధర్మే = ధర్మమునందు భవేత్ = అగుగాక. భగవన్ = భగవంతుడా ! అశిక్షితమ్ = నేర్పబడకపోయినను, బ్రహ్మాస్త్రమ్ = బ్రహ్మాస్త్రము, మే = నాకు, ప్రతిభాతు = స్ఫురించుగాక.

తా. భగవంతుడా ! ఎట్టి ఆపదలలో ఉన్నను నా బుద్ధి ధర్మమునందే స్థిరముగా ఉండుగాక. ఉపదేశము లేకున్నను నాకు బ్రహ్మాస్త్రము స్ఫురించుగాక. 31

మూ. యా యా మే జాయతే బుద్ధిర్యేషు యేష్వాశ్రమేషు చ,
సా సా భవతు ధర్మిష్ఠా తం తం ధర్మం చ పాలయే. 32

ప్ర. అ. యేషు యేషు = ఏ యే, ఆశ్రమేషు = ఆశ్రమములయందు, మే = నాకు, యా యా = ఏ యే, బుద్ధిః = బుద్ధి, జాయతే = పుట్టునో, సా సా = ఆ యా బుద్ధి, ధర్మిష్ఠా = ధర్మ సంమతము, భవతు = అగుగాక. తం తమ్ = ఆ యా, ధర్మమ్ = ధర్మమును, పాలయే చ = పాలించెదను గాక.

తా. శత్రుసంహారకా! నీవు రాక్షసవంశములో పుట్టినను నీ బుద్ధి అధర్మము నందు ప్రసరించుటలేదు. అందుచేత నీకు మరణము లేకపోవుటను వరముగా ఇచ్చుచున్నాను. 35

మూ. ఇత్యుక్త్వా కుమ్భకర్ణాయ వరం దాతుమవస్థితమ్,
ప్రజాపతిం సురాః సర్వే వాక్యం ప్రాఞ్జలయోఽబ్రువన్.

ప్ర. అ. ఇతి = ఇట్లు, ఉక్త్వా = పలికి, కుమ్భకర్ణాయ = కుంభకర్ణుని కొరకు, వరమ్ = వరమును, దాతుమ్ = ఇచ్చుటకు, అవస్థితమ్ = నిలచిన, ప్రజాపతిమ్ = బ్రహ్మదేవుని గూర్చి, సర్వే = సమస్తమైన, సురాః = దేవతలు, ప్రాఞ్జలయః = కట్టబడిన దోసిళ్ళుగలవారై, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రువన్ = పలికిరి.

తా. విభీషణునితో ఇట్లు పలికి కుంభకర్ణునికి వరము లిచ్చుటకై నిలచిన బ్రహ్మదేవునితో దేవత లందరు అంజలులు ఘటించి ఇట్లు పలికిరి. 36

మూ. న తావత్కుమ్భకర్ణాయ ప్రదాతవ్యో వర స్త్వయా,
జానీషే హి యథా లోకాంస్త్రాసయత్యేష దుర్మతిః. 37

ప్ర. అ. త్వయా = నీచేత, కుమ్భకర్ణాయ = కుంభకర్ణునకు, వరః = వరము, న ప్రదాతవ్యః తావత్ = ఇవ్వదగినది కాదు. దుర్మతిః = దుర్మతియైన, ఏషః = ఇతడు, లోకాన్ = లోకములను, యథా = ఎట్లు, త్రాసయతి = భయపెట్టుచున్నాడో, జానీషే హి = ఎరుగుదువు కదా?

తా. నీవు కుంభకర్ణునకు వరము ఇవ్వవద్దు. దుర్మతియైన ఇతడు లోకములను ఎట్లు బాధించుచున్నాడో నీకు తెలియును కదా? 37

మూ. నన్దనేఽప్సరసః సప్త మహేన్ద్రానుచరా దశ,
అనేన భక్షితా బ్రహ్మన్నృషయో మానుషా స్తథా. 38

ప్ర. అ. బ్రహ్మన్ = బ్రహ్మదేవుడా! అనేన = వీనిచేత, నన్దనే = నందనము నందు, సప్త = ఏడుగురు, అప్సరసః = అప్సరఃస్త్రీలు, దశ = పదిమంది, మహేన్ద్రానుచరాః = మహేంద్రుని అనుచరులు, ఋషయః = ఋషులు, తథా = మరియు, మానుషాః = మనుష్యులు, భక్షితాః = భక్షింపబడినారు.

తా. దేవతల మాట విని, పద్మమునందు పుట్టిన బ్రహ్మ సరస్వతిని తలచెను. ఆతడు తలచిన వెంటనే సరస్వతీదేవి ఆతనివద్దకు వచ్చెను.

మూ. ప్రాఞ్జలిః సా తు పార్శ్వస్థా ప్రాహ వాక్యం సరస్వతీ,
ఇయమస్మ్యాగతా దేవ కిం కార్యం కరవాణ్యహమ్. 42

ప్ర. అ. సా సరస్వతీ=ఆ సరస్వతి, ప్రార్శ్వస్థా=పార్శ్వమునందున్నదై, ప్రాఞ్జలిః=కట్టబడిన దోసిలికలదై, వాక్యమ్=వాక్యమును, ప్రాహ=పలికెను. దేవ=ఓ! ప్రభూ! ఇయమ్=ఈ నేను, ఆగతా అస్మి=వచ్చి ఉన్నాను. అహమ్=నేను, కిమ్=ఏ, కార్యమ్=కార్యమును, కరవాణి=చేయుదును.

తా. ఆ సరస్వతి పార్శ్వమునందు నిలిచి, అంజలి ఘటించి ఇట్లు పలికెను. "ఓ! దేవా! ఇదిగో నేను వచ్చినాను. నేను ఏమి చేయవలెను? 42

మూ. ప్రజాపతిస్తు తాం ప్రాప్తాం ప్రాహ వాక్యం సరస్వతీమ్,
వాణి త్వం రాక్షసేన్ద్రస్య భవ వాగ్దేవతేప్సితా. 43

ప్ర. అ. ప్రజాపతిస్తు=బ్రహ్మదేవుడు, ప్రాప్తామ్=వచ్చిన, తాం సరస్వతీమ్=ఆ సరస్వతినిగూర్చి, వాక్యమ్=వాక్యమును, ప్రాహ=పలికెను. వాణి=ఓ! సరస్వతీ! త్వమ్=నీవు, దేవతేప్సితా=దేవతలకు ఇష్టమైన, వాక్=వాక్కుగా, రాక్షసేన్ద్రస్య=కుంభకర్ణునకు, భవ=అగుము.

తా. బ్రహ్మదేవుడు వచ్చిన ఆ సరస్వతితో ఇట్లు పలికెను. ఓ! వాణీ! నీవు కుంభకర్ణునియందు, దేవతలకు ఇష్టమైన వాక్కుగా అగుము. 43

మూ. తథేత్యుక్త్వా ప్రవిష్టా సా ప్రజాపతిరథాబ్రవీత్,
కుమ్భకర్ణ మహాబాహో వరం వరయ యో మతః. 44

ప్ర. అ. సా=ఆమె, తథేతి=అట్లే అని, ఉక్త్వా=పలికి, ప్రవిష్టా=ప్రవేశించినది. అథ=అటుపిమ్మట, ప్రజాపతిః=బ్రహ్మదేవుడు, అబ్రవీత్=పలికెను. మహాబాహో=గొప్ప బాహువులుగలవాడా! కుమ్భకర్ణ=కుంభకర్ణుడా! యః=ఏది, మతః=ఇష్టమో, వరమ్=అట్టి వరమును, వరయ=కోరుము.

తా. "అట్లే చేసెదను" అని పలికి ఆ సరస్వతి వాని నోట ప్రవేశించెను.

మూ. కుమ్భకర్ణస్తు దుష్టాత్మా చిన్తయామాస దుఃఖితః,
ఈదృశం కిమిదం వాక్యం మమాద్య వదనాచ్చ్యుతమ్,
అహం వ్యామోహితో దేవైరితి మన్యే తదాగతైః.

ప్ర. అ. దుష్టాత్మా = దుష్టబుద్ధి గల, కుమ్భకర్ణస్తు = కుంభకర్ణుడైతే, దుఃఖితః = దుఃఖించినవాడై, చిన్తయామాస = ఆలోచించెను. అద్య = ఇప్పుడు, మమ = నాయొక్క, వదనాత్ = ముఖమునుండి, ఈదృశమ్ = ఇట్టి, వాక్యమ్ = వాక్యము, చ్యుతమ్ = జారినది; ఇదమ్ = ఇది, కిమ్ = ఏమి? అహమ్ = నేను, తదా = అప్పుడు, ఆగతైః = వచ్చిన, దేవైః = దేవతలచేత, వ్యామోహితః = మోహింపచేయబడినాను, ఇతి = అని, మన్యే = తలచెదను.

తా. దుష్టాత్ముడైన కుంభకర్ణుడు దుఃఖించుచు ఇట్లు ఆలోచించెను- "నా నోటినుండి ఇప్పుడు ఇట్టి మాట జారినది; ఇది ఏమి ? ఇక్కడికి వచ్చిన ఆ దేవతలు నా కిట్లు మోహము కలిగించి ఉందురు". 48

మూ. ఏవం లబ్ధవరాః సర్వే భ్రాతరో దీప్తతేజసః, 49
శ్లేష్మాతకవనం గత్వా తత్ర తే న్యవసన్ సుఖమ్.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
దశమః సర్గః.

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు, లబ్ధవరాః = పొందబడిన వరములు గల, దీప్తతేజసః = ప్రకాశించుచున్న తేజస్సు గల, తే = ఆ, సర్వే = సమస్తమైన, భ్రాతరః = సోదరులు, శ్లేష్మాతకవనమ్ = శ్లేష్మాతకవృక్షముల వనమును గూర్చి, గత్వా = వెళ్ళి, తత్ర = అక్కడ, సుఖమ్ = సుఖముగా, న్యవసన్ = నివసించిరి.

తా. తేజస్సుతో ప్రకాశించుచున్న ఆ సోదరు లందరు ఈ విధముగా వరములు పొంది శ్లేష్మాతకవనమునకు వెళ్ళి అక్కడ సుఖముగా నివసించిరి. 49

"బాలానందిని"అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
ఉత్తరకాండలో దశమసర్గ సమాప్తము.

శ్రేష్ఠులతో కూడ, వృతః = కూడిన, సుమాలీ = సుమాలి, దశగ్రీవమ్ = దశగ్రీవుణ్ణి, అభిగమ్య = సమీపించి, పరిష్వజ్య = కౌగలించుకొని, ఇదమ్ = ఈ వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. సుమాలి మంత్రులైన రాక్షసశ్రేష్ఠులతో కలిసి వచ్చి దశగ్రీవుణ్ణి కౌగలించుకొని ఇట్లు పలికెను. 3

మూ. దిష్ట్యా తే వత్స సంప్రాప్తశ్చిన్తితోఽయం మనోరథః,
యస్త్వం త్రిభువనశ్రేష్ఠాల్లబ్ధవాన్వరముత్తమమ్. 4

ప్ర. అ. వత్స = నాయనా! యః = ఏ, త్వమ్ = నీవు, త్రిభువనశ్రేష్ఠాత్ = మూడు లోకాలలో శ్రేష్ఠుడైన బ్రహ్మదేవునినుండి, ఉత్తమమ్ = ఉత్తమమైన, వరమ్ = వరమును, ప్రాప్తః = పొందినావో, తే = అట్టి నీయొక్క, చిన్తితః = ఆలోచించబడిన, అయమ్ = ఈ, మనోరథః = మనోరథము, దిష్ట్యా = అదృష్టవశముచేత, లబ్ధః = పొందబడినది.

తా. నాయనా! నీవు బ్రహ్మదేవునినుండి ఉత్తమమైన వరమును పొందినావు. అదృష్టవశముచేత నీవు కోరిన కోరిక సిద్ధించినది. 4

మూ. యత్కృతే చ వయం లఙ్కాం త్యక్త్వా యాతా రసాతలమ్,
తద్గతం నో మహాబాహో మహద్విష్ణుకృతం భయమ్. 5

ప్ర. అ. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు గలవాడా, వయమ్ = మేము, యత్కృతే చ = దేని మూలమున, లఙ్కామ్ = లంకను, త్యక్త్వా = విడచి, రసాతలమ్ = రసాతలమును గూర్చి, యాతాః = వెళ్ళినామో, తత్ = ఆ, నః = మాయొక్క, విష్ణుకృతమ్ = విష్ణువువలన ఏర్పడిన, మహత్ = గొప్ప, భయమ్ = భయము, గతమ్ = పోయినది.

తా. ఓ! మహాబాహూ! విష్ణువువలన కలిగిన ఏ మహాభయముచేత మేము లంకను విడచి రసాతలమునకు వెళ్ళితిమో ఆ భయము తొలగినది. 5

మూ. అసకృత్తద్భయాద్భగ్నాః పరిత్యజ్య స్వమాలయమ్,
విద్రుతాః సహితాః సర్వే ప్రవిష్టాః స్మ రసాతలమ్. 6

మూ. త్వం చ లఙ్కేశ్వరస్తాత భవిష్యసి న సంశయః,
త్వయా రాక్షసవంశోఽయం నిమగ్నోఽపి సముద్ధృతః, 9
సర్వేషాం నః ప్రభుశ్చైవ భవిష్యసి మహాబల.

ప్ర. అ. తాత = నాయనా ! త్వంచ = నీవు, లఙ్కేశ్వరః = లంకాధిపతివిగా, భవిష్యసి = కాగలవు; సంశయః = సంశయము, న = లేదు. నిమగ్నోఽపి = మునిగిపోయినను, అయమ్ = ఈ, రాక్షసవంశః = రాక్షసవంశము, త్వయా = నీచేత, సముద్ధృతః = ఉద్ధరించబడినది. మహాబల = గొప్ప బలము గలవాడా! నః = మాకు, సర్వేషామ్ = అందరికీ, ప్రభుఃచైవ = ప్రభువుగా కూడ, భవిష్యసి = కాగలవు.

తా. నాయనా ! నీవు ఈ లంకకు అధిపతివి కాగలవు. మునిగిపోయిన ఈ రాక్షసవంశమును నీవు ఉద్ధరించినావు. గొప్ప బలముగల నీవు మాకందరికీ ప్రభువు కాగలవు. 9

మూ. అథాబ్రవీద్దశగ్రీవో మాతామహముపస్థితమ్, 10
విత్తేశో గురురస్మాకం నార్హసే వక్తుమీదృశమ్.

ప్ర. అ. అథ = అటు పిమ్మట, దశగ్రీవః = దశగ్రీవుడు, ఉపస్థితమ్ = వచ్చిన, మాతామహమ్ = మాతామహుణ్ణి గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. విత్తేశః = కుబేరుడు, అస్మాకమ్ = మాకు, గురుః = పూజ్యుడు. ఈదృశమ్ = ఇట్టి వాక్యమును, వక్తుమ్ = పలుకుటకు, నార్హసే = తగవు.

తా. అప్పుడు దశగ్రీవుడు దగ్గరకు వచ్చిన మాతామహునితో ఇట్లు పలికెను. "కుబేరుడు మాకు పూజ్యుడు; నీవు ఇట్లు పలుకుట తగదు." 10

మూ. సామ్నా హి రాక్షసేన్ద్రేణ ప్రత్యాఖ్యాతో గరీయసా, 11
కించిన్నాహ తదా రక్షో జ్ఞాత్వా తస్య చికీర్షితమ్.

ప్ర. అ. గరీయసా = గొప్పవాడైన, రాక్షసేన్ద్రేణ = రాక్షసశ్రేష్ఠుడైన రావణునిచేత, సామ్నా = సామముచేతనే, ప్రత్యాఖ్యాతః = ప్రత్యాఖ్యానముచేయబడిన, రక్షః = ఆ రాక్షసుడు, తదా = అప్పుడు, తస్య = వానియొక్క, చికీర్షితమ్

ప్ర. అ. పరమరూపిణ్యౌ = గొప్ప రూపము గల, భగిన్యౌ = సోదరీలు అయిన, తే = ఆ, అదితిశ్చ = అదితీ, దితిశ్చ = దితీ, సహితే = కలిసినవారై, ప్రజాపతేః = ప్రజాపతియైన, కశ్యపస్య = కశ్యపునియొక్క, భార్యే = భార్యలు.

తా. పరమసౌందర్యవతులు, తోబుట్టువులూ అయిన అదితీ, దితీ ఇద్దరూ కూడ కశ్యపప్రజాపతి భార్యలు. 14

మూ. అదితిర్జనయామాస దేవాంస్త్రిభువనేశ్వరాన్, 15
దితి స్త్వజనయద్దైత్యాన్ కశ్యపస్యాత్మసంభవాన్.

ప్ర. అ. అదితిః = అదితి, త్రిభువనేశ్వరాన్ = మూడులోకాలకీ ప్రభువు వైన, దేవాన్ = దేవతలను, జనయామాస = కనెను. దితిస్తు = దితియైతే, కశ్యపస్య = కశ్యపునియొక్క, ఆత్మసంభవాన్ = కుమారులైన, దైత్యాన్ = దైత్యులను, అజనయత్ = కనెను.

తా. అదితి మూడు లోకాలకీ ప్రభువులైన దేవతలను కనెను. దితి కశ్యపుని వలన దైత్యులను కనెను. 15

మూ. దైత్యానాం కిల ధర్మజ్ఞ పురేయం వసనార్ణవా, 16
సపర్వతా మహీ వీర తేఽభవన్ ప్రభవిష్ణవః.

ప్ర. అ. ధర్మజ్ఞ = ధర్మములు తెలిసినవాడా! వీర = వీరుడా! పురా = పూర్వము, వసనార్ణవా = సముద్రము వస్త్రముగా గల, సపర్వతా = పర్వతములతో కూడిన, ఇయం మహీ = ఈ భూమి, దైత్యానాం కిల = దైత్యులదట. తే = వాళ్ళు, ప్రభవిష్ణవః = ప్రభువులుగా; అభవన్ = ఉండిరి.

తా. ధర్మములు తెలిసిన ఓ! వీరుడా! సముద్రము వస్త్రముగా గల, పర్వతములతో కూడిన ఈ భూమి పూర్వము దైత్యులకు చెందినదై ఉండెను. ఆ దైత్యులు దీనిపై అధికారము కలవారై ఉండిరి. 16

మూ. నిహత్య తాంస్తు సమరే విష్ణునా ప్రభవిష్ణునా, 17
దేవానాం వశమానీతం త్రైలోక్యమిదమవ్యయమ్.

ప్ర. అ. ప్రభవిష్ణునా = సమర్థుడైన, విష్ణునా = విష్ణువుచేత, సమరే =

తస్మిన్ అహని = ఆ దివసమునందే, తేన హర్షేణైవ = ఆ ఉత్సాహముతోనే, తైః = ఆ, క్షణదాచరైః సహ = రాక్షసులతో కూడ, వనమ్ = వనమును గూర్చి, గతః = వెళ్ళినాడు.

తా. పరాక్రమవంతుడైన ఆ దశగ్రీవుడు ఆ ఉత్సాహముతోనే, ఆ రోజు నందే, ఆ రాక్షసు లందరితో కలిసి వనమునకు వెళ్లెను. 20

మూ. త్రికూటస్థః స తు తదా దశగ్రీవో నిశాచరః, 21
ప్రేషయామాస దౌత్యేన ప్రహస్తం వాక్యకోవిదమ్

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, త్రికూటస్థః = త్రికూటపర్వతముమీద నున్న, నిశాచరః = రాక్షసుడైన, సః దశగ్రీవః = ఆ దశగ్రీవుడు, వాక్యకోవిదమ్ = వాక్యములు ఎరిగిన, ప్రహస్తమ్ = ప్రహస్తుణ్ణి, దౌత్యేన = దౌత్యముచేత, ప్రేషయామాస = పంపెను.

తా. అప్పుడు రాక్షసుడైన ఆ రావణుడు త్రికూటపర్వతముపై ఉండి, మాటలతో నేర్పరియైన ప్రహస్తుణ్ణి దౌత్యము చేయుటకై పంపెను. 21

మూ. ప్రహస్త శీఘ్రం గచ్ఛ త్వం బ్రూహి నైరృతపుంగవమ్,
వచసా మమ విత్తేశం సామపూర్వమిదం వచః.

ప్ర. అ. ప్రహస్త = ప్రహస్తుడా! త్వమ్ = నీవు, శీఘ్రమ్ = శీఘ్రముగా, గచ్ఛ = వెళ్ళుము, విత్తేశమ్ = ధనాధిపతియైన, నైరృత పుంగవమ్ = కుబేరుని గూర్చి, మమ = నాయొక్క, వచసా = వచనముచేత, సామపూర్వమ్ = సామపూర్వకముగా, ఇదమ్ = ఈ, వచః = వచనమును, బ్రూహి = చెప్పుము.

తా. ప్రహస్తా! నీవు శీఘ్రముగా వెళ్ళి ధనాధిపతియైన కుబేరునితో నా మాటగా ఇట్లు, సామపూర్వకముగా (బ్రతిమాలుకొనుచున్నట్లు) చెప్పుము. 22

మూ. ఇయం లఙ్కాపురీ రాజన్ రాక్షసానాం మహాత్మనామ్, 23
త్వయా నివేశితా సౌమ్య నైతద్యుక్తం తవానఘ.

ప్ర. అ. సౌమ్య = సౌమ్యుడా, అనఘ = దోషములులేనివాడా! రాజన్ = ఓ! కుబేరా! మహాత్మనామ్ = మహాత్ములైన, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులదైన,

ప్ర. అ. సువ్రత=మంచి నియమములు కలవాడా! మహాబాహో=గొప్ప బాహువులు గలవాడా! సర్వశస్త్రభృతామ్ = సమస్తమైన శస్త్రధారులలో, వర= శ్రేష్ఠుడా! అహమ్=నేను, తవ=నీయొక్క, భ్రాతా=సోదరుడైన, దశగ్రీవేణ= దశగ్రీవునిచేత, త్వత్సమీపమ్ = నీ సమీపమును, ప్రేషితః=పంపబడితిని.

తా. మంచి నియమములు గలవాడా, మహాబాహూ! సర్వశస్త్రధారులలో శ్రేష్ఠుడా! నీ సోదరుడైన దశగ్రీవుడు నన్ను నీవద్దకు పంపినాడు. 26

మూ. తచ్ఛ్రూయతాం మహాప్రాజ్ఞ సర్వశాస్త్రవిశారద, 27
వచనం మమ విత్తేశ యద్బ్రవీతి దశాననః.

ప్ర. అ. మహాప్రాజ్ఞ = గొప్ప బుద్ధిమంతుడా! సర్వశాస్త్రవిశారద = సమస్తశాస్త్రములలో విశారదుడా! విత్తేశ = కుబేరుడా! దశాననః = దశాననుడు, యత్ = దేనిని, బ్రవీతి = చెప్పుచున్నాడో. తత్ = ఆ, మమ వచనమ్ = నా వచనము, శ్రూయతామ్ = వినబడుగాక.

తా. గొప్ప బుద్ధి గలవాడా! సకలశాస్త్రములందు పండితుడా! ధనాధీశా! దశాసుని ఆజ్ఞచేత నేను చెప్పుచున్న వాక్యము వినుము. 27

మూ. ఇయం కిల పురీ రమ్యా సుమాలిప్రముఖైః పురా, 28
భుక్తపూర్వా విశాలాక్ష రాక్షసైర్భీమవిక్రమైః.

ప్ర. అ. విశాలాక్ష = విశాలములైన నేత్రములు గలవాడా! రమ్యా = రమ్యమైన, ఇయం పురీ=ఈ పట్టణము, పురా=పూర్వము, సుమాలిప్రముఖైః= సుమాలి మొదటగా గల, భీమవిక్రమైః = భయంకరమైన పరాక్రమము గల, రాక్షసైః= రాక్షసులచేత, భుక్తపూర్వాకిల = పూర్వము (ముందుగా) అనుభవించ బడినది కదా?

తా. విశాలములైన నేత్రములు గలవాడా! పూర్వము, రమ్యమైన ఈ లంకానగరమును భయంకరమైన పరాక్రమము గల సుమాలి మొదలైన రాక్షసులు ముందుగా అనుభవించినారు కదా? 28

మూ. తేన విజ్ఞాప్యతే సోఽయం సాంప్రతం విశ్రవాత్మజ, 29
తదేషా దీయతాం తాత యాచతస్తస్య సామతః.

మూ. బ్రూహి గచ్ఛ దశగ్రీవం పురీ రాజ్యం చ యన్మమ, 32
తవాప్యేతన్మహాబాహో భుఙ్క్ష్వ రాజ్యమకణ్టకమ్.
అవిభక్తం త్వయా సార్ధం రాజ్యం యచ్చాపి మే వసు, 33

ప్ర. అ. గచ్ఛ=వెళ్ళుము, దశగ్రీవమ్=దశగ్రీవుణ్ణి గూర్చి, బ్రూహి= చెప్పుము, మహాబాహో=మహాబాహూ! పురీ=పట్టణము, మమ=నాయొక్క, యత్=ఏ, రాజ్యమ్=రాజ్యమున్నదో, ఏతత్=ఇది, తవాపి=నీకు కూడ సంబంధించినది. అకణ్టకమ్ = కంటకములు లేని, రాజ్యమ్ = రాజ్యమును, భుఙ్క్ష్వ=అనుభవింపుము. మే=నాయొక్క, రాజ్యమ్=రాజ్యము, యత్=ఏ, వసు చ అపి=ధనము కూడ ఉన్నదో అదీ, త్వయా సార్ధమ్=నీతో కూడ, అవిభక్తమ్=విభజింపబడనిది.

తా. నీవు వెళ్ళి దశగ్రీవునితో చెప్పుము-"ఓ! మహాబాహూ! ఈ పట్టణము, నా ఈరాజ్యమూ నీకు కూడ సంబంధించినవే. ఏ బాధలూ లేని రాజ్యమును అనుభవింపుము. నా రాజ్యము, ధనమూ కూడ నీతో నేను పంచుకొనవలసిన పనిలేదు. ఇవి మనమిద్దరము కలసి అనుభవించవలసినవి." 32, 33

మూ. ఏవముక్త్వా ధనాధ్యక్షో జగామ పితురన్తికమ్,
అభివాద్య గురుం ప్రాహ రావణస్య యదీప్సితమ్. 34

ప్ర. అ. ధనాధ్యక్షః=కుబేరుడు, ఏవమ్=ఇట్లు, ఉక్త్వా=పలికి, పితుః= తండ్రియొక్క, అన్తికమ్=సమీపమును గూర్చి, జగామ=వెళ్ళెను. గురుమ్= తండ్రిని, అభివాద్య=నమస్కరించి, రావణస్య=రావణుని యొక్క, యత్=ఏ, ఈప్సితమ్=కోరిక గలదో దానిని, ప్రాహ=చెప్పెను.

తా. కుబేరుడు ఇట్లు పలికి తండ్రి దగ్గరకు వెళ్ళి ఆయనకు అభివాదనము చేసి, రావణుని మనస్సులోని కోరికను చెప్పెను. 34

మూ. ఏష తాత దశగ్రీవో దూతం ప్రేషితవాన్మమ
దీయతాం నగరీ లఙ్కా పూర్వం రక్షోగణోషితా, 35
మయాత్ర యదనుష్ఠేయం తన్మమాచక్ష్వ సువ్రత

ప్ర. అ. తాత=తండ్రీ! ఏషః=ఈ, దశగ్రీవః=దశగ్రీవుడు, మమ=

తా. మహాబాహువైన ఆ దశగ్రీవుడు ఈ విషయమును నాదగ్గరకూడ చెప్పినాడు. నేను చాల దుష్టబుద్ధి గల వానిని మందలించి అనేకవిధాల చెప్పితిని. 37

మూ. సక్రోధేన మయా చోక్తో ధ్వంససే చ పునః పునః, 38
శ్రేయోభియుక్తం ధర్మ్యం చ శృణు పుత్ర వచో మమ.

ప్ర. అ. సక్రోధేన = కోపముతో కూడిన, మయా = నాచేత, ధ్వంససే = నశించుచున్నావు అని, పునః పునః = మాటిమాటికి, ఉక్తః = పలకబడినాడు, పుత్ర = పుత్రా ! శ్రేయోభియుక్తమ్ = శ్రేయస్సుతో కూడినది, ధర్మ్యం చ = ధర్మసంమతమూ అయిన, మమ = నాయొక్క, వచః = వచనమును, శృణు = వినుము.

తా. నేను కోపముతో - "ఇట్లు చేసినచో నీవు నశించెదవు"అని అనేక పర్యాయములు చెప్పినాను. కుమారా ! శ్రేయస్కరము, ధర్మసంమతమూ అయిన నేను చెప్పుచున్న మాట వినుము. 38

మూ. వరప్రదానసంమూఢో మాన్యామాన్యం సుదుర్మతిః, 39
న వేత్తి మమ శాపాచ్చ ప్రకృతిం దారుణాం గతః.

ప్ర. అ. వరప్రదానసంమూఢః = వరప్రదానముచేత మిక్కిలి మూఢుడై, మమ = నాయొక్క, శాపాత్ = శాపమువలన, దారుణామ్ = దారుణమైన, ప్రకృతిం చ = స్వభావమును కూడ, గతః = పొందిన, సుదుర్మతిః = మిక్కిలి దుర్మతి అయిన ఆ దశగ్రీవుడు, మాన్యామాన్యమ్ = గౌరవింపదగినదా (వా) నిని గూర్చి, గౌరవింపదగనిదా(వా)నినిగూర్చి, న వేత్తి = ఎరుగడు.

తా. వరప్రదానముచేత ఏమీ తెలియని స్థితిలో ఉన్న, చాల దుర్మతియైన ఆ రావణుడు నా శాపముచేత కూడ దారుణమైన స్వభావమును పొందినాడు. వాని కేమీ మంచిచెడ్డలు తెలియుటలేదు. 39

మూ. తస్మాద్గచ్ఛ మహాబాహో కైలాసం ధరణీధరమ్, 40
నివేశయ నివాసార్థం త్యక్త్వా లఙ్కాం సహానుగః.

ప్ర. అ. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు గలవాడా ! తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, లఙ్కామ్ = లంకను, త్యక్త్వా = విడచి, సహానుగః = అనుచరు

తా. ఎల్లప్పుడూ విహరించే స్వభావము గల దేవతలు, గంధర్వులు, అప్సరఃస్త్రీలు, ఉరగులు, కింనరులు, సర్వదా ఆప్రాంతమునందు నివసించుచు క్రీడించుచుందురు. 43

మూ. న హి క్షమం తవానేన వైరం ధనద రక్షసా,
జానీషే హి యథానేన లబ్ధః పరమకో వరః. 44

ప్ర. అ. ధనద = కుబేరా ! తవ = నీకు, అనేన రక్షసా = ఈ రాక్షసునితో, వైరమ్ = వైరము, క్షమమ్ = యుక్తము, న హి = కాదు కదా ? అనేన = వీనిచేత, పరమకః = గొప్పదైన, వరః = వరము, యథా = ఎట్లు, లబ్ధః = పొందబడినదో, జానీషే హి = ఎరుగుదువు కదా ?

తా. కుబేరా ! నీవు ఈ రాక్షసునితో వైరము పెట్టుకొనుట మంచిది కాదు. ఇతడు గొప్ప వరమును సంపాదించిన విషయము నీకు తెలియును కదా ? 44

మూ. ఏవముక్తో గృహీత్వా తు తద్వచః పితృగౌరవాత్, 45
సదారపుత్రః సామాత్యః సవాహనధనో గతః.

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలకబడిన కుబేరుడు, తత్ = ఆ, వచః = వచనమును, పితృగౌరవాత్ = తండ్రియందలి గౌరవముచేత, గృహీత్వా = గ్రహించి, సదారపుత్రః = భార్యాపుత్రులతో కూడినవాడై, సామాత్యః = మంత్రులతో కూడినవాడై, సవాహనధనః = వాహనములతోను, ధనములతోను కూడినవాడై, గతః = వెళ్ళిపోయినాడు.

తా. కుబేరుడు ఆ మాటలను తండ్రియందు ఉన్న గౌరవముచే అంగీకరించి, భార్యాపుత్రులతోను, అమాత్యులతోను కలిసి, వాహనములు, ధనములు వెంట తీసికొని వెళ్ళిపోయెను. 45

మూ. ప్రహస్తోఽథ దశగ్రీవం గత్వా వచనమబ్రవీత్,
ప్రహృష్టాత్మా మహాత్మానం సహామాత్యం సహానుజమ్.

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, ప్రహస్తః = ప్రహస్తుడు, ప్రహృష్టాత్మా = సంతోషించిన మనస్సు గలవాడై, సహామాత్యమ్ = అమాత్యులతో కూడిన, సహానుజమ్ = తమ్ములతో కూడిన, మహాత్మానమ్ = మహాత్ముడైన, దశగ్రీవమ్ =

బడిన విశాలమార్గములు గల ఆ లంకను, దేవాధిపః = దేవేంద్రుడు, స్వర్గం యథా = స్వర్గమును వలె, ఆరురోహ = ఎక్కెను.

తా. దేవతల శత్రువైన ఆ రావణుడు కుబేరుడు విడిచి పెట్టివేసిన, బాగుగా విభజింపబడిన విశాలమార్గములు గల ఆ లంకలో, దేవేంద్రుడు స్వర్గములో ప్రవేశించినట్లు ప్రవేశించెను. 48

మూ. స చాభిషిక్తః క్షణదాచరైస్తదా,
నివేశయామాస పురీం దశాననః.
నికామపూర్ణా చ బభూవ సా పురీ,
నిశాచరైర్నీలబలాహకోపమైః. 50

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, క్షణదాచరైః = రాక్షసులచేత, అభిషిక్తః = అభిషేకింపబడిన, సః దశాననః = ఆ రావణుడు, పురీమ్ = లంకను, నివేశయామాస = నివాసముగా చేసికొనెను. సా పురీ = ఆ పట్టణము, నీలబలాహకోపమైః = నల్లని మేఘములవంటి, నిశాచరైః = రాక్షసులతో, నికామపూర్ణా = చాలా నిండినది, బభూవ = ఆయెను.

తా. అప్పుడా దశాననుడు రాక్షసులచేత రాజ్యమునందు అభిషిక్తుడై ఆ నగరమును నివాసముగా ఏర్పరచుకొనెను. ఆ నగరము నల్లని మేఘముల వలె ఉన్న రాక్షసులతో పూర్తిగా నిండిపోయెను. 50

మూ. ధనేశ్వరస్త్వథ పితృవాక్యగౌరవా,
న్న్యవేశయచ్ఛశివిమలే గిరౌ పురీమ్.
స్వలంకృతైర్భవనవరైర్విభూషితాం,
పురందరః స్వరివ యథామరావతీమ్. 51

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
ఏకాదశః సర్గః.

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, ధనేశ్వరస్తు = కుబేరుడైతే, పితృవాక్య గౌరవాత్ = తండ్రి మాటమీద గౌరవమువలన, శశివిమలే = చంద్రుడు వలె నిర్మలమైన, గిరౌ = కైలాసపర్వతముమీద, స్వలంకృతైః = బాగా అలకరించ

అథ ద్వాదశః సర్గః

[శూర్పణఖ వివాహము; రావణాదుల వివాహములు, ఇంద్రజిత్తు పుట్టుట.]

మూ. రాక్షసేన్ద్రోఽభిషిక్తస్తు భ్రాతృభ్యాం సహితస్తదా,
తతః ప్రదానం రాక్షస్యాః భగిన్యాః సమచిన్తయత్. 1

ప్ర అ. తదా = అప్పుడు, అభిషిక్తః = అభిషేకింపబడిన, రాక్షసేన్ద్రః = రావణుడు, తతః = అటుపిమ్మట, భ్రాతృభ్యామ్ = సోదరులతో, సహితః = కూడినవాడై, భగిన్యాః = సోదరియైన, రాక్షస్యాః = రాక్షసియొక్క, ప్రదానమ్ = దానమును గూర్చి, సమచిన్తయత్ = ఆలోచించెను

తా. రాజ్యాభిషిక్తుడైన రావణుడు సోదరులతో కలిసి సోదరియైన శూర్పణఖ వివాహమును గూర్చి ఆలోచించెను. 1

మూ. స్వసారం కాలకేయాయ దానవేన్ద్రాయ రాక్షసీమ్,
దదౌ శూర్పణఖాం నామ విద్యుజ్జిహ్వాయ రాక్షసః. 2

ప్ర. అ. రాక్షసః = రావణుడు, రాక్షసీమ్ = రాక్షసియైన, శూర్పణఖాం నామ = శూర్పణఖ అను ప్రసిద్ధి గల, స్వసారమ్ = సోదరిని, కాలకేయాయ = కాలకుని పుత్రుడైన, దానవేన్ద్రాయ = దానవప్రభువైన, విద్యుజ్జిహ్వాయ = విద్యుజ్జిహ్వునకు, దదౌ = ఇచ్చెను.

తా. రావణుడు సోదరియైన శూర్పణఖను కాలకుని పుత్రుడైన, దానవ నాయకుడైన విద్యుజ్జిహ్వునకు ఇచ్చి వివాహము చేసెను. 2

మూ. అథ దత్త్వా స్వయం రక్షో మృగయామటతే స్మ తత్,
తత్రాపశ్యత్తతో రామ మయం నామ దితేః సుతమ్. 3

మయుడు ఇట్లు పలికెను. ఇది ఎట్లు జరిగినదో దానిని అంతనూ నీకు చెప్పెదను: వినుము. 5

మూ. హేమా నామాప్సరాస్తాత శ్రుతపూర్వా యది త్వయా, 6
దైవతైర్మమ సా దత్తా పౌలోమీవ శతక్రతోః.

ప్ర. అ. తాత = నాయనా ! హేమా నామ = హేమ అను, అప్సరాః = అప్సరఃస్త్రీ, త్వయా = నీచేత, శ్రుతపూర్వా యది = పూర్వము వినబడి ఉండ వచ్చును. సా = ఆమె, శతక్రతోః = దేవేంద్రునకు, పౌలోమీవ = శచీదేవి వలె, మమ = నాకు, దైవతైః = దేవతలచేత, దత్తా = ఇవ్వబడినది.

తా. నాయనా ! హేమ అను అప్సరఃస్త్రీ ఉన్నది. నీవు వినిఉండవచ్చును. దేవతలు ఆమెను నాకు, దేవేంద్రునకు శచీదేవిని ఇచ్చినట్లు ఇచ్చినారు. 6

మూ. తస్యాం సక్తమనా హ్యాసం దశవర్షశతాన్యహమ్, 7
సా చ దైవతకార్యేణ త్రయోదశసమా గతాః,
వర్షం చతుర్దశం చైవ తతో హేమమయం పురమ్, 8
వజ్రవైదూర్యచిత్రం చ మాయయా నిర్మితం మయా.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, దశ = పది, వర్షసహస్రాణి = సంవత్సరముల సహస్రములను, తస్యామ్ = ఆమెయందు, సక్తమనాః = లగ్నమైన మనస్సు కల వాడను, ఆసమ్ = అయితిని. సా చ = ఆమె, దైవతకార్యేణ = దేవతల కార్యము చేత, వెళ్ళినది. త్రయోదశ = పదమూడు, సమాః = సంవత్సరములు, గతాః = గడచినవి. చతుర్దశమ్ = పదునాల్గవ, వర్షం చ = సంవత్సరము కూడ, గడచి పోయినది. తతః = అటుపిమ్మట, మయా = నాచేత, మాయయా = మాయచేత, హేమమయమ్ = బంగారము వికారమైన, వజ్రవైదూర్యచిత్రం చ = వజ్రముల తోను వైదూర్యములతోను చిత్రమైన, పురమ్ = పట్టణము, నిర్మితమ్ = నిర్మించ బడినది.

తా. నేను పది వేల సంవత్సరముల కాలము ఆమెయందు లగ్నమైన మనస్సుతో గడిపితిని. ఆమె దేవతల పనిమీద వెళ్ళినది. పదమూడు సంవత్సరములు గడచినవి. పదునాల్గవ సంవత్సరము కూడ గడచిపోయినది. అప్పుడు

తా. గౌరవమును కోరు ప్రతివారికీ కన్యకు తండ్రి అయి ఉండుట దుఃఖానికి కారణము కదా? కన్య తలితండ్రుల రెండు వంశాలను, నిత్యము సంశయస్థితిలో ఉంచును కదా? 11

మూ. పుత్రద్వయం మమాప్యస్యాం భార్యాయాం సంబభూవ హ,
మాయావీ ప్రథమస్తాత దున్దుభిస్తదనన్తరః. 12

ప్ర. అ. మమ = నాకు, అస్యాం భార్యాయామ్ = ఈ భార్యయందు, పుత్రద్వయమ్=పుత్రులద్వయము, సంబభూవ హ = పుట్టెను. తాత=నాయనా! మాయావీ = మాయావి, ప్రథమః = మొదటివాడు. తదనన్తరః = వానితరవాతవాడు, దున్దుభిః = దుందుభి.

తా. నాకు ఈ భార్యయందు ఇద్దరు పుత్రులు పుట్టినారు. మాయావి మొదటివాడు, రెండవవాడు దుందుభి. 12

మూ. ఏవం తే సర్వమాఖ్యాతం యాథాతథ్యేన పృచ్ఛతః, 13
త్వమిదానీం కథం తాత జానీయాం కో భవానితి.

ప్ర. అ. పృచ్ఛతః=అడుగుచున్న, తే = నీకు, ఏవమ్ = ఇట్లు, సర్వమ్ = సమస్తమూ, యాథాతథ్యేన = యథార్థముగా, ఆఖ్యాతమ్ = చెప్పబడినది. తాత = నాయనా! త్వమ్ = నీవు, కథమ్ = ఎట్లు వచ్చినావు? భవాన్ = నీవు, కః ఇతి = ఎవ్వరవు అని, ఇదానీమ్ = ఇప్పుడు, జానీయామ్ = తెలిసికొందునా?

తా. నీవు ప్రశ్నించినావు గాన నేను ఈ విషయ మంతా యథార్థముగా చెప్పినాను. ఇప్పుడు నీవు ఎవరవో, ఇక్కడికి ఎందుకు వచ్చినావో తెలిసికొనగోరుచున్నాను. 13

మూ. ఏవముక్తం తు తద్రక్షో వినీతమిదమబ్రవీత్, 14
అహం పౌలస్త్యతనయో దశగ్రీవశ్చ నామతః,
మునేర్విశ్రవసో యస్తు తృతీయో బ్రహ్మణోఽభవత్. 15

ప్ర. అ. ఏవమ్=ఇట్లు, ఉక్తమ్=పలకబడిన, తత్ రక్షః=ఆ రాక్షసుడు, వినీతమ్ = వినయముకలవాడై, ఇదమ్ = ఈ వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

మూ. ఇయం మమాత్మజా రాజన్ హేమయాప్సరసా ధృతా, 18
కన్యా మన్దోదరీ నామ పత్న్యర్థం ప్రతిగృహ్యతామ్.

ప్ర. అ. రాజన్ = రాజా! ఇయమ్ = ఈ, కన్యా = కన్య, అప్సరసా = అప్సరసయైన, హేమయా = హేమచేత, ధృతా = (గర్భములో) ధరించబడిన, మన్దోదరీ నామ = మందోదరి అను పేరు గల, మమ = నాయొక్క, ఆత్మజా = కుమార్తె. పత్న్యర్థమ్ = భార్య అగుటకొరకు, ప్రతిగృహ్యతామ్ = స్వీకరింపబడుగాక.

తా. రాజా! ఈమె అప్సరసయైన హేమ గర్భమునందు పుట్టిన మందోదరి అను నా కుమార్తెయైన కన్యక. ఈమెను పత్నిగా స్వీకరింపుము. 18

మూ. బాఢమిత్యేవ తం రామ దశగ్రీవోఽభ్యభాషత, 19
ప్రజ్వాల్య తత్ర చైవాగ్నిమకరోత్పాణిసంగ్రహమ్.

ప్ర. అ. రామ = రామా! దశగ్రీవః = దశగ్రీవుడు, తమ్ = ఆతనిని గూర్చి, బాఢమ్ ఇత్యేవ = తప్పక అట్లే అని, అభ్యభాషత = పలికెను. తత్ర = అక్కడ, అగ్నిమ్ = అగ్నిని, ప్రజ్వాల్య = మండించి, పాణిసంగ్రహమ్ = పాణిగ్రహణమును, అకరోత్ = చేసెను.

తా. రామా! దశగ్రీవుడు మయునితో "తప్పక అట్లే చేసెదను"అని చెప్పి, అక్కడ అగ్నిని ప్రజ్వలింపచేసి ఆమెను వివాహమాడెను. 19

మూ. స హి తస్య మయో రామ శాపాభిజ్ఞస్తపోధనాత్, 20
విదిత్వా తేన సా దత్తా తస్య పైతామహం కులమ్.

ప్ర. అ. రామ = రామా! సః మయః = ఆ మయుడు, తపోధనాత్ = విశ్రవసునుండి, తస్య = ఆ దశగ్రీవునియొక్క, శాపాభిజ్ఞః = శాపమును ఎరిగినవాడు. తేన = ఆతనిచేత, తస్య = వానియొక్క, పైతామహమ్ = పితామహునకు సంబంధించిన, కులమ్ = కులమును, విదిత్వా = తెలిసికొని, సా = ఆమె, దత్తా = ఇవ్వబడినది.

తా. "ఇతడు దారుణస్వభావుడు కాగలడు"అని విశ్రవసుడు రావణునికి

తా. రావణుడు వైరోచనుని దౌహిత్రి అయిన వజ్రజ్వాల అను కన్యను కుంభకర్ణునకు భార్యనుగా చేసెను.

మూ. గన్ధర్వరాజస్య సుతాం శైలూషస్య మహాత్మనః, 24
సరమాం నామ ధర్మజ్ఞాం లేభే భార్యాం విభీషణః.

ప్ర. అ. విభీషణః = విభీషణుడు, మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, గన్ధర్వరాజస్య = గంధర్వరాజైన, శైలూషస్య = శైలూషునియొక్క, సుతామ్ = కుమార్తెయైన, ధర్మజ్ఞామ్ = ధర్మములు తెలిసిన, సరమాం నామ = సరమ అను కన్యను, భార్యామ్ = భార్యనుగా, లేభే = పొందెను.

తా. విభీషణుడు మహాత్ముడైన గంధర్వరాజైన శైలూషుని కుమార్తెయైన, ధర్మము లన్నీ తెలిసిన సరమను వివాహ మాడెను. 24

మూ. తీరే తు సరసో వై తు సంజజ్ఞే మానసస్య హి, 25
సర స్తదా మానసం తు వవృధే జలదాగమే.

ప్ర. అ. మానసస్య = మానస మను, సరసః = సరస్సుయొక్క, తీరే = తీరమునందు, సంజజ్ఞే వై తు హి = పుట్టెను. తదా = అప్పుడు, జలదాగమే = వర్షాకాలమునందు, మానసం సరః తు = ఆ మానససరస్సు, వవృదే = వృద్ధి పొందెను.

తా. ఆ కన్య మానససరోవరతీరమునందు పుట్టెను. అప్పుడు వర్షాకాలమునందు ఆ మానససరస్సు వృద్ధి పొందెను. 25

మూ. మాత్రా తు తస్యాః కన్యాయాః స్నేహేనాక్రన్దితం వచః,
సరో మా వర్ధయస్వేతి తతః సా సరమాభవత్. 26

ప్ర. అ. తస్యాః కన్యాయాః = ఆ కన్యయొక్క, మాత్రా తు = తల్లిచేత, స్నేహేన = స్నేహముచేత, సరః = ఓ ! సరస్సా ! మా వర్ధయస్వ = పెరగకుము, ఇతి = అని, వచః = వచనము, ఆక్రన్దితమ్ = అరవబడినది, తతః = ఆకారణము వలన, సా = ఆ కన్య, సరమా = సరమగా, అభవత్ = అయెను.

తా. అప్పుడు ఆ శిశువు తల్లి స్నేహముతో - "ఓ ! సరస్సా ! పెరగకుము" అని పలికినది, అందువలన ఆ కన్యకు 'సరమ' అను పేరు వచ్చెను.

ప్ర. అ. రాఘవ = రామా ! తస్య = వానియొక్క, నాదేన = ధ్వనిచేత, సా లఙ్కా = ఆ లంక, జడీకృతా చ = జడముగా చేయబడినది, పితా = తండ్రి, తస్య = వానియొక్క, నామ = పేరును, మేఘనాదః ఇతి = మేఘనాదుడు అని, స్వయమ్ = స్వయముగా, అకరోత్ = చేసెను.

తా. రామా ! ఆతడు చేసిన ధ్వనికి లంకాపట్టణ మంతా జడమైపోయెను. తండ్రి ఆతనికి "మేఘనాదుడు" అని స్వయముగా నామకరణము చేసెను. 30

మూ. సోఽవర్ధత తదా రామ రావణాన్తఃపురే శుభే, 31
రక్ష్యమాణో వరస్త్రీభిశ్ఛన్నః కాష్ఠైరివానలః,
మాతాపిత్రోర్మహాహర్షం జనయన్ రావణాత్మజః. 32

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
ద్వాదశః సర్గః.

ప్ర. అ. రామ = రామా ! సః రావణాత్మజః = ఆ రావణపుత్రుడు, మాతాపిత్రోః = తలిదండ్రులకు, మహాహర్షమ్ = గొప్ప సంతోషమును, జనయన్ = పుట్టించుచు, వరస్త్రీభిః = ఉత్తమస్త్రీలచేత, రక్ష్యమాణః = రక్షింపబడుచు, కాష్ఠైః = కర్రలచేత, ఛన్నః = కప్పబడిన, అనలః ఇవ = అగ్ని వలె, తదా = అప్పుడు, శుభే = సుందరమైన, రావణాన్తఃపురే = రావణుని అంతఃపురమునందు, అవర్ధత = పెరిగెను.

తా. రామా ! అప్పుడా రావణపుత్రుడైన మేఘనాదుడు, తలిదండ్రులకు సంతోషము కలిగించుచు, ఉత్తమలైన స్త్రీల సంరక్షణమునందు, కర్రలు కప్పిన నిప్పు వలె, రమ్యమైన రావణాంతఃపురములో పెరిగెను.

"బాలానందిని"అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
ఉత్తరకాండలో పండ్రెండవ సర్గ సమాప్తము.

మూ. వినియుక్తాస్తతో రాజ్ఞా శిల్పినో విశ్వకర్మవత్,
విస్తీర్ణం యోజనం స్నిగ్ధం తతో ద్విగుణమాయతమ్, 3
దర్శనీయం నిరాబాధం కుమ్భకర్ణస్య చక్రిరే.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, రాజ్ఞా = రాజుచేత, వినియుక్తాః = ఆజ్ఞాపింపబడిన, శిల్పినః = శిల్పులు, విశ్వకర్మవత్ = విశ్వకర్మ వలె, యోజనమ్ = యోజనము, విస్తీర్ణమ్ = విస్తృతమైనది, తతః = దానికంటె, ద్విగుణమ్ = రెండు రెట్లు, ఆయతమ్ = పొడవైనది, స్నిగ్ధమ్ = సుందరము, దర్శనీయమ్ = చూడదగినది, నిరాబాధమ్ = ఇరుకు లేనిది అయిన గృహమును, కుమ్భకర్ణస్య = కుంభకర్ణునకు, చక్రిరే = చేసిరి.

తా. అప్పుడు రావణుడు ఆజ్ఞాపించగా విశ్వకర్మ వంటి శిల్పులు ఒక యోజనము (ఎనిమిది లేదా పది మైళ్ళు) వెడల్పు, దానికి రెండు రెట్లు (మూడు యోజనములు) పొడవు ఉన్న, చూచుటకు అందముగా ఉన్న విశాలమైన గృహమును కుంభకర్ణునకై నిర్మించిరి. 2, 3

మూ. స్ఫాటికైః కాఞ్చనైశ్చిత్రైః స్తమ్భైః సర్వత్ర శోభితమ్,
వైడూర్యకృతసోపానం కిఙ్కిణీజాలకం తథా,
దాన్తతోరణవిన్యస్తం వజ్రస్ఫటికవేదికమ్, 5
మనోహరం సర్వసుఖం కారయామాస రాక్షసః.

ప్ర. అ. రాక్షసః = రావణుడు, స్ఫాటికైః = స్ఫటికవికారమైన, కాఞ్చనైః = బంగారువికారమైన, చిత్రైః = చిత్రములైన, స్తమ్భైః = స్తంభములతో, సర్వత్ర = అంతటా, శోభితమ్ = శోభింపచేయబడినది, వైడూర్యకృతసోపానమ్ = వైడూర్యమాణిక్యములతో చేయబడిన మెట్లు కలది, తథా = మరియు, కిఙ్కిణీజాలకమ్ = చిరుగంటల సముదాయము గలది, దాన్తతోరణవిన్యస్తమ్ = దంతవికారమైన ముఖద్వారవిన్యాసముగలది, వజ్రస్ఫటికవేదికమ్ = వజ్రవికారమైన, స్ఫటికమణిమయమైన అరుగులు గలది అయిన, మనోహరమ్ = అందముగా ఉన్న, సర్వసుఖమ్ = అన్ని సుఖములూ గల గృహమును, కారయామాస = చేయించెను.

తా. రావణుడు నిర్మింపచేసిన ఆ మనోహరమైన గృహము అన్ని సుఖ

మూ. ఉద్యానాని విచిత్రాణి నన్దనాదీని యాని చ,
తాని గత్వా సుసంక్రుద్ధో భినత్తి స్మ దశాననః. 9

ప్ర. అ. విచిత్రాణి = విచిత్రములైన, నన్దనాదీని = నందనము మొదలైన, యాని = ఏ, ఉద్యానాని = ఉద్యానములు కలవో, తాని = వాటిని గూర్చి, గత్వా = వెళ్ళి, దశాననః = రావణుడు, సుసంక్రుద్ధః = మిక్కిలి కోపించినవాడై, భినత్తి స్మ = భేదించెను.

తా. చాల కోపించిన రావణుడు నందనము మొదలైన విచిత్రములైన ఉద్యానములకు వెళ్ళి వాటిని నశింపచేసెను. 9

మూ. నదీం గజ ఇవ క్రీడన్ వృక్షాన్ వాయురివ క్షిపన్,
నగాన్ వజ్ర ఇవోత్సృష్టో విధ్వంసయతి రాక్షసః. 10

ప్ర. అ. క్రీడన్ = క్రీడించుచున్న, గజః = ఏనుగు, నదీమివ = నదిని వలె, క్షిపన్ = విసిరివేయుచున్న, వాయుః = వాయువు, వృక్షానివ = వృక్షములను వలె, ఉత్సృష్టః = విడవబడిన, వజ్రః = వజ్రము, నగానివ = పర్వతములను వలె, రాక్షసః = రాక్షసుడు, విధ్వంసయతి = నశింపచేసెను.

తా. క్రీడించుచున్న ఏనుగ నదిని వలె, ఎగురగొట్టుచున్న వాయువు వృక్షములను వలె, విడవబడిన వజ్రాయుధము పర్వతములను వలె, రావణుడు ఉద్యానాదులను ధ్వంసము చేసెను. 10

మూ. తథావృత్తం తు విజ్ఞాయ దశగ్రీవం ధనేశ్వరః,
కులానురూపం ధర్మజ్ఞో వృత్తం సంస్మృత్య చాత్మనః.
సౌభ్రాత్రదర్శనార్థం తు దూతం వైశ్రవణస్తదా,
లఙ్కాం సంప్రేషయామాస దశగ్రీవస్య వై హితమ్. 12

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, ధనేశ్వరః = ధనాధిపతి, ధర్మజ్ఞః = ధర్మములు తెలిసినవాడు అయిన, వైశ్రవణః = కుబేరుడు, దశగ్రీవమ్ = దశగ్రీవుణ్ణి, తథావృత్తమ్ = అట్టి నడవడిక గలవానినిగా, విజ్ఞాయ = తెలిసికొని, ఆత్మనః = తనయొక్క, కులానురూపమ్ = కులమునకు తగిన, వృత్తమ్ = ప్రవర్తనను,

ప్ర. అ. సః = ఆ దూత, తత్ర = అక్కడ, స్వతేజసా = తన తేజస్సుతో, దీప్యమానమ్ = ప్రకాశించుచున్న, రాజానమ్ = రాక్షసరాజును, దృష్ట్వా = చూచి, జయ ఇతి = జయ అను, వాచా = వాక్కుచేత, సంపూజ్య = పూజించి, తూష్ణీమ్ = మౌనముగా, సమభివర్తత = ఉండెను.

తా. ఆ దూత, అక్కడ తన సహజతేజస్సుతో ప్రజ్వలించుచున్న ఆ రాక్షసరాజును చూచి "జయ విజయీ భవ" అని పలికి క్షణకాలము ఊరకుండెను.

మూ. తం తత్రోత్తమపర్యఙ్కే వరాస్తరణశోభితే,
ఉపవిష్టం దశగ్రీవం దూతో వాక్యమథాబ్రవీత్. 16

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, దూతః = దూత, తత్ర = అక్కడ, వరాస్తరణశోభితే = శ్రేష్ఠమైన ఆస్తరణముచేత ప్రకాశింపచేయబడిన, ఉత్తమ పర్యఙ్కే = ఉత్తమమైన పర్యంకము (సోఫా) నందు, ఉపవిష్టమ్ = కూర్చున్న, దశగ్రీవమ్ = దశగ్రీవుణ్ణి గూర్చి, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. పిమ్మట ఆ దూత, శ్రేష్ఠమైన ఆస్తరణముతో ప్రకాశించుచున్న ఉత్తమమైన పర్యంకముపై కూర్చొని ఉన్న రావణునితో ఇట్లు పలికెను. 16

మూ. రాజన్ వదామి తే సర్వం భ్రాతా తవ యదబ్రవీత్,
ఉభయోః సదృశం వీర వృత్తస్య చ కులస్య చ. 17

ప్ర. అ. వీర = వీరుడా, రాజన్ = రాజా, తవ భ్రాతా = నీ సోదరుడు, ఉభయోః = మీ ఇద్దరియొక్క, వృత్తస్య = చరిత్రకు, కులస్య చ = కులమునకు, సదృశమ్ = తగిన, యత్ = దేనిని, అబ్రవీత్ = పలికెనో, సర్వమ్ = దానినంతనూ, తే = నీకు, వదామి = చెప్పుచున్నాను.

తా. వీరుడవైన రాజా! మీ ఇద్దరి చరిత్రకు, కులమునకు తగు విధముగా నీ సోదరుడు చెప్పిన దంతా చెప్పెదను. 17

మూ. సాధు పర్యాప్తమేతావత్కృతశ్చారిత్రసంగ్రహః,
సాధు ధర్మే వ్యవస్థానం క్రియతాం యది శక్యతే. 18

ప్ర. అ. చారిత్రసంగ్రహః = సచ్చరితసంపాదనము, కృతః = చేయ

ప్ర. అ. అహమ్=నేను, రౌద్రమ్=రుద్రునకు సంబంధించిన, వ్రతమ్=వ్రతమును, సమాస్థాయ = అవలంబించి, నియతః = నియమవంతుడనై, నియతేన్ద్రియః=నియమించబడిన ఇంద్రియములుగలవాడనై, ధర్మమ్=ధర్మమును, ఉపాసితుమ్=ఉపాసించుటకు, హిమవత్పృష్ఠమ్ = హిమవత్పర్వతము పైభాగమును గూర్చి, గతః=వెళ్ళితిని.

తా. నేను రుద్రుని అనుగ్రహమును సంపాదించు వ్రతమును అవలంభించి నియమవంతుడనై, ఇంద్రియములను నిగ్రహించుకొని ధర్మమును ఉపాసించుటకై హిమవత్పర్వతముపైకి వెళ్ళితిని. 21

మూ. తత్ర దేవో మయా దృష్ట ఉమయా సహితః ప్రభుః,
సవ్యం చక్షుర్మయా దైవాత్తత్ర దేవ్యాం నిపాతితమ్. 22

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, ఉమయా = పార్వతితో, సహితః = కూడిన, ప్రభుః = సర్వసమర్థుడైన, దేవః = మహాదేవుడు, మయా = నా చేత, దృష్టః = చూడబడినాడు. దైవాత్ = దైవమువలన, తత్ర = అక్కడ, మయా = నాచేత, సవ్యమ్ = ఎడమదైన, చక్షుః = నేత్రము, దేవ్యామ్ = దేవిమీద, నిపాతితమ్ = పడవేయబడినది.

తా. అక్కడ నేను పార్వతితో కూడి ఉన్న సర్వసమర్థుడైన పరమేశ్వరుణ్ణి చూచితిని. దైవవశముచేత నా ఎడమ కన్ను అక్కడ ఉన్న పార్వతి దేవి పై ప్రసరించినది. 32

మూ. కాన్వేషేతి మహారాజ న ఖల్వన్యేన హేతునా,
రూపం చానుపమం కృత్వా రుద్రాణీ తత్ర తిష్ఠతి. 23

ప్ర. అ. మహారాజ = మహారాజా! ఏషా = ఈమె, కా ను = ఎవరు, ఇతి = అని నా నేత్రము ప్రసరించినది. అన్యేన = మరియొక, హేతునా = హేతువు చేత, న ఖలు = కాదు. రుద్రాణీ = పార్వతి, అనుపమమ్ = సాటి లేని, రూపమ్ = రూపమును, కృత్వా = చేసి, తత్ర = అక్కడ, తిష్ఠతి = ఉన్నది.

తా. రాక్షసరాజా ! ఈమె ఎవరై ఉండునా అను ఉద్దేశముతోనే

తా. ఆ నియమము పూర్తియైన పిమ్మట అక్కడ, సమర్థుడైన మహేశ్వరుడు సంతోషించిన మనస్సుతో, నాతో ఇట్లు పలికెను. 26

మూ. ప్రీతోఽస్మి తవ ధర్మజ్ఞ తపసానేన సువ్రత,
మయా చైతద్వ్రతం, చీర్ణం త్వయా చైవ ధనాధిప. 27

ప్ర. అ. ధర్మజ్ఞ = ధర్మములు తెలిసినవాడా! సువ్రత = మంచి నియమము గలవాడా! ధనాధిప = కుబేరా! తవ = నీకు, ప్రీతః అస్మి = సంతోషించితిని. ఏతత్ = ఈ, వ్రతమ్ = వ్రతము, మయా చ = నాచేతను, త్వయా చైవ = నీచేతను, చీర్ణమ్ = చేయబడినది.

తా. ధర్మములు తెలిసిన, మంచి నియమములు గల ఓ! కుబేరా! నీ విషయమునందు సంతోషించితిని. ఈ వ్రతమును నేను చేసితిని; ఇప్పుడు నీవు చేసినావు. 27

మూ. తృతీయః పురుషో నాస్తి యశ్చరేద్వ్రతమీదృశమ్,
వ్రతం సుదుష్కరం హ్యేత న్మయైవోత్పాదితం పురా.

ప్ర. అ. ఈదృశమ్ = ఇట్టి, వ్రతమ్ = వ్రతమును, యః = ఎవడు, చరేత్ = ఆచరించునో, అట్టి, తృతీయః = మూడవ, పురుషః = పురుషుడు, నాస్తి = లేడు. సుదుష్కరమ్ = చేయుటకు చాల కష్టమైన, ఏతత్ = ఈ, వ్రతమ్ = వ్రతము, పురా = పూర్వము, మయైవ = నా చేతనే, ఉత్పాదితమ్ = పుట్టింపబడినది.

తా. ఇట్టి వ్రతము చేయగల మూడవవాడు ఎవ్వడూ లేడు. చేయుటకు చాల కష్టమైన ఈ వ్రతమును పూర్వము నేనే కనుగొన్నాను. 28

మూ. తత్సఖిత్వం మయా సౌమ్య రోచయస్వ ధనేశ్వర,
తపసా నిర్జిత శ్చైవ సఖా భవ మమానఘ. 29

ప్ర. అ. ధనేశ్వర = కుబేరా! తత్ = ఆ కారణమువలన, మయా = నాతో, సఖిత్వమ్ = మిత్రత్వమును, రోచయస్వ = అంగీకరించుము. అనఘ = దోషములు లేనివాడా! మమ = నాకు, తపసా = తపస్సుచేత, నిర్జితః చైవ = జయింపబడిన, సఖా = మిత్రుడవుగా, భవ = అగుము.

ప్ర. అ. తత్ = అ కారణమువలన, కులదూషణాత్ = కులమును దూషించు, అధర్మిష్ఠసంయోగాత్ = ధర్మసంమతము కాని కార్యముతో సంబంధమునుండి, నివర్త = మరలుము. సర్షిసంఘైః = ఋషుల సంఘములతో కూడిన, సురైః = దేవతలచేత, తవ = నీయొక్క, వధోపాయః = వధకు ఉపాయము, చిన్త్యతే = ఆలోచించబడుచున్నది.

తా. అందువలన కులమునకు అపకీర్తిని తెచ్చు అధర్మకార్యములనుండి దూరముగా ఉండుము. ఋషులు, దేవతలు కలిసి నిన్ను చంపుటకు ఉపాయమును ఆలోచించుచున్నారు. 32

మూ. ఏవముక్తో దశగ్రీవః కోపసంరక్తలోచనః, 33
హస్తాన్ దన్తాంశ్చ సంపీడ్య వాక్యమేతదువాచ హ

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలకబడిన, దశగ్రీవః = రావణుడు, కోపసంరక్తలోచనః = కోపముచేత ఎఱ్ఱనైన నేత్రములు గలవాడై, హస్తాన్ = హస్తములను, దన్తాంశ్చ=దంతములను, సంపీడ్య=పీడించి, ఏతత్ = ఈ, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ఉవాచ హ = పలికెను.

తా. ఆ మాటలు విన్న రావణుడు కోపముచేత కళ్లు ఎఱ్ఱబడగా, చేతులు చరచి, పళ్లు కొరుకుచు ఇట్లు పలికెను. 33

మూ. విజ్ఞాతం తే మయా దూత వాక్యం యత్త్వం ప్రభాషసే,
నైవ త్వమసి నైవాసౌ భ్రాతా యేనాసి చోదితః.

ప్ర. అ. దూత = దూతా! త్వమ్ = నీవు, యత్ = ఏ, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ప్రభాషసే = మాటలాడుచున్నావో, తే = నీయొక్క ఆ వాక్యము, విజ్ఞాతమ్ = తెలియబడినది. త్వమ్ = నీవు, నైవ అసి = ఇంక లేవు. యేన = ఏ, భ్రాతా = సోదరునిచేత, చోదితః = ప్రేరేపింపబడితివో, అసౌ = ఇతడు కూడ, నైవ = లేడు.

తా. ఓ! దూతా! నీవు పలికిన మాటలు విన్నాను. నీవు గాని, నిన్ను పంపిన నా సోదరుడు గాని ఇంక ఉండరు. 34

తా. కాని, ఇప్పుడు వాని మాటలు విన్న పిమ్మట బాహుపరాక్రమముచేత మూడు లోకములను జయింపవలె నని నిశ్చయించుకొన్నాను. 38

మూ. ఏతన్ముహూర్తమేవాహం తస్యైకస్య తు వై కృతే,
చతురో లోకపాలాంస్తాన్నయిష్యామి యమక్షయమ్. 39

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, ఏతన్ముహూర్తమేవ = ఈ క్షణమునందే, ఏకస్య = ఒక్క, తస్య కృతే = వానిమూలమున, తాన్ = ఆ, చతురః = నలుగురు, లోకపాలాన్ = లోకపాలకులను, యమక్షయమ్ = యమలోకమును, నయిష్యామి = పొందించెదను.

తా. ఆ కుబేరుడు ఇట్లు పలికినందుకు నేను ఈ క్షణమునందే ఆ నలుగురు లోకపాలకులను యమలోకమునకు పంపివేసెదను. 39

మూ. ఏవముక్త్వా తు లఙ్కేశో దూతం ఖడ్గేన జఘ్నివాన్,
దదౌ భక్షయితుం హ్యేనం రాక్షసానాం దురాత్మనామ్.

ప్ర. అ. లఙ్కేశః = రావణుడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్వా = పలికి, దూతమ్ = దూతను, ఖడ్గేన = ఖడ్గముచేత, జఘ్నివాన్ = చంపినవాడై, ఏనమ్ = వీనిని, దురాత్మనామ్ = దుష్టులైన, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులకు, భక్షయితుమ్ = భక్షించుటకు, దదౌ = ఇచ్చెను.

తా. రావణుడు ఇట్లు పలికి, ఖడ్గముతో ఆ దూతను చంపి వానిని దుష్టులైన రాక్షసులకు భక్షించుటకై ఇచ్చెను. 40

మూ. తతః కృతస్వస్త్యయనో రథమారుహ్య రావణః,
త్రైలోక్యవిజయాకాఙ్క్షీ యయౌ యత్ర ధనేశ్వరః. 41

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
త్రయోదశః సర్గః.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, రావణః = రావణుడు, కృతస్వస్త్యయనః = చేయబడిన స్వస్త్యయనము కలవాడై, రథమ్ = రథమును, ఆరుహ్య = ఎక్కి,

అథ చతుర్దశః సర్గః

[రావణుడు మంత్రులతో కలిసి వెళ్లి యక్షులపై ఆక్రమణము చేయుట: యక్షులు ఓడిపోవుట.]

మూ. తతః స సచివైః సార్ధం షడ్భిర్నిత్యబలోద్ధతః,
మహోదరప్రహస్తాభ్యాం మారీచశుకసారణైః. 1

ధూమ్రాక్షేణ చ వీరేణ నిత్యం సమరగర్ధినా,
వృతః సంప్రయయౌ శ్రీమాన్ క్రోధాల్లోకాన్ దహన్నివ.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, నిత్యబలోద్ధతః = నిత్యమూ బలముచేత ఉద్ధతుడైన, శ్రీమాన్ = శ్రీమంతుడైన, సః = ఆ రావణుడు, మహోదర ప్రహస్తాభ్యామ్ = మహోదర ప్రహస్తులతోను, మారీచశుకసారణైః = మారీచ-శుక-సారణులతోను, నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడు, సమరగర్ధినా = యుద్ధమునందు ఆసక్తి గల, వీరేణ = వీరుడైన, ధూమ్రాక్షేణ = ధూమ్రాక్షునితోను, షడ్భిః = ఆరుగురు, సచివైః సార్ధమ్ = మంత్రులతో, వృతః = కూడినవాడై, క్రోధాత్ = కోపమువలన, లోకాన్ = లోకములను, దహన్నివ = కాల్చుచున్నవాడు వలె, సంప్రయయౌ = బయలుదేరి వెళ్ళెను.

తా. నిత్యము బలముచేత ఉద్ధతుడైన శ్రీమంతుడైన ఆ రావణుడు, మహోదర-ప్రహస్త-మారీచ-శుక-సారణులతోను, నిత్యము యుద్ధమును కోరు వీరుడైన ధూమ్రాక్షునితోను, ఈ ఆరుగురు సచివులతో కలిసి, కోపమువలన లోకములను కాల్చివేయుచున్నాడా అన్నట్లు బయలుదేరి వెళ్ళెను. 1, 2

మూ. పురాణి స నదీః శైలాన్వనాన్యుపవనాని చ,
అతిక్రమ్య ముహూర్తేన కైలాసం గిరిమాగమత్. 3

ప్ర. అ. ముహూర్తేన = ముహూర్తకాలముచేత, పురాణి = పట్టణములను,

మూ. అనుజ్ఞాతా యయుర్హృష్టా యుద్ధాయ ధనదేన తే, 6
తతో బలానాం సంక్షోభో వ్యవర్ధత ఇవోదదేః.
తస్య నైరృతరాజస్య శైలం సంచలయన్నివ. 7

ప్ర. అ. తే = వాళ్ళు, ధనదేన = కుబేరుని చేత, అనుజ్ఞాతాః = అనుజ్ఞ ఇవ్వబడినవారై, హృష్టాః = సంతోషించినవారై, యుద్ధాయ = యుద్ధముకొరకు, యయుః = వెళ్ళిరి. తతః = అటుపిమ్మట, తస్య = ఆ, నైరృతరాజస్య = కుబేరుని యొక్క, బలానామ్ = సైన్యములయొక్క, సంక్షోభః = సంక్షోభము, ఉదధేః ఇవ = సముద్రము సంక్షోభము వలె, శైలమ్ = పర్వతమును, సంచలయన్నివ = కదల్చుచున్నదివలె, వ్యవర్ధత = వృద్ధిపొందెను.

తా. పిమ్మట ఆ యక్షులు కుబేరుని అనుమతి పొంది సంతోషించుచు యుద్ధమునకు వెళ్ళిరి. అప్పుడు ఆ కుబేరుని సైన్యముల సంక్షోభము సముద్ర సంక్షోభము వలె. ఆ పర్వతమును కదల్చి వేయుచున్నదా అన్నట్లు వృద్ధి పొందెను. 6, 7

మూ. తతో యుద్ధం సమభవద్యక్షరాక్షససంకులమ్,
వ్యథితాశ్చాభవం స్తత్ర సచివా రాక్షసస్య తే. 8

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, యక్షరాక్షససంకులమ్ = యక్షులతోను, రాక్షసులతోను వ్యాకులమైన, యుద్ధమ్ = యుద్ధము, సమభవత్ = అయెను. తత్ర = అక్కడ, రాక్షసస్య = రాక్షసునియొక్క, తే = ఆ, సచివాః = మంత్రులు, వ్యథితాః = వ్యథ చెందినవారుగా, అభవన్ = అయిరి.

తా. అప్పుడు యక్షరాక్షసుల మధ్య సంకులమైన యుద్ధము జరిగెను. అప్పుడు రావణుని మంత్రులు వ్యథ చెందిరి. 8

మూ. స దృష్ట్వా తాదృశం సైన్యం దశగ్రీవో నిశాచరః,
హర్షనాదాన్ బహూన్ కృత్వా స క్రోధా దభ్యధావత. 9

ప్ర. అ. సః = ప్రసిద్ధుడైన, సః = ఆ, నిశాచరః = రాక్షసుడైన, దశగ్రీవః = రావణుడు, తాదృశమ్ = అట్టి, సైన్యమ్ = సైన్యమును, దృష్ట్వా = చూచి,

అడకుండగా, వధ్యమానః=కొట్టబడు, సః దశాననః=ఆ రావణుడు, అవరుధ్యత=అడ్డుకొనబడెను.

తా. వర్షించుచున్న మేఘములు వలె ఆ యక్షులు బాణాదులధారలతో ఊపిరి ఆడకుండే టట్లు కొట్టుచు ఆ రావణుని అడ్డుకొనిరి. 12

మూ. న చకార వ్యథాం చైవ యక్షశస్త్రైః సమాహతః,
మహీధర ఇవామ్భోదైర్ధారాశతసముక్షితః. 13

ప్ర. అ. యక్షశస్త్రైః = యక్షుల శస్త్రములచేత, సమాహతః = కొట్టబడిన ఆ రావణుడు, అమ్భోదైః = మేఘములచేత, ధారాశతసముక్షితః = అనేక జలధారలచేత తడబడిన, మహీ ధరః ఇవ=పర్వతము వలె, వ్యథామ్=వ్యథను, న చకార = చేయలేదు.

తా. యక్షులు ఆయుధములో కొట్టుచున్నను ఆ రావణుడు, మేఘముల చేత, జలధారలతో కొట్టబడిన పర్వతము వలె, ఏ మాత్రము వ్యథ చెందలేదు. 13

మూ. స మహాత్మా సముద్యమ్య కాలదణ్డోపమాం గదామ్,
ప్రవివేశ తతః సైన్యం నయన్ యక్షాన్ యమక్షయమ్.

ప్ర. అ. తతః= ఆటుపిమ్మట, మహాత్మా=గొప్ప మనస్సు గల, సః= ఆతడు, కాలదణ్డోపమామ్= యమదండముతో సమానమైన, గదామ్ = గదను, సముద్యమ్య= ఎత్తి, యక్షాన్ = యక్షులను, యమక్షయమ్ = యమలోకమును, నయన్ = పొందించుచు, సైన్యమ్ = సైన్యమును, ప్రవివేశ = ప్రవేశించెను.

తా. అపుడు అ రావణుడు యమదండముతో సమానమైన గదను గ్రహించి యక్షులను యమలోకమునకు పంపుచు ఆ సైన్యములో ప్రవేశించెను. 14

మూ. స కక్షమివ విస్తీర్ణం శుష్కేన్ధనమివాకులమ్,
వాతేనాగ్నిరివాదీప్తో యక్షసైన్యం దదాహ తత్. 15

ప్ర. అ. సః= అతడు, వాతేన= వాయువుచేత, ఆదీప్తః= ప్రజ్వలించుచున్న, అగ్నిరివ= అగ్ని వలె, విస్తీర్ణమ్= విశాలమైన, శుష్కేన్ధనమ్=ఎండిన కట్టెలు గల, ఆకులమ్=వ్యాకులమైన, కక్షమివ=డొంకను వలె, తత్=ఆ, యక్షసైన్యమ్=యక్షులసైన్యమును, దదాహ= కాల్చెను.

తా. అప్పుడు కొందరు యక్షులు అలసిపోయి, శస్త్రములు జారవిడచి, ఒకరి నొకరు కౌగలించుకొనుచు, నీటిచేత నదుల ఒడ్లు వలె కూలిపోయిరి. 18

మూ. హతానాం గచ్ఛతాం స్వర్గం యుధ్యతామథ ధావతామ్,
ప్రేక్షతామృషిసంఘానాం బభూవ న తదాన్తరమ్. 19

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, హతానామ్ = చంపబడిన యక్షులు, స్వర్గమ్ = స్వర్గమును గూర్చి, గచ్ఛతామ్ = వెళ్ళుచుండగా, యుధ్యతామ్ = యుద్ధముచేయుచున్నవాళ్ళు, ధావతామ్ = పారిపోవుచుండగా, తదా = అప్పుడు, ప్రేక్షతామ్ = చూచుచున్న, ఋషిసంఘానామ్ = ఋషుల సముదాయములకు, అన్తరమ్ = అవకాశము, న బభూవ = లేకపోయెను.

తా. చంపబడిన యక్షు లందరు స్వర్గమునకు పోవుచుండిరి. యుద్ధము చేయుచున్న కొందరు పారిపోవుచుండిరి. అందుచే అక్కడ చూచుటకై వచ్చిన ఋషులకు ఆకాశమున నిలచుటకు చోటు లేకపోయెను. 19

మూ. భగ్నాంస్తు తాన్ సమాలక్ష్య యక్షేన్ద్రాంస్తు మహాబలాన్,
ధనాధ్యక్షో మహాబాహుః ప్రేషయామాస యక్షకాన్. 20

ప్ర. అ. మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల, ధనాధ్యక్షః = కుబేరుడు, భగ్నాన్ = ఓడిపోయిన, మహాబలాన్ = గొప్ప బలముగల, తాన్ = ఆ, యక్షేన్ద్రాన్ = యక్షాధిపతులను, సమాలక్ష్య = చూచి, యక్షకాన్ = యక్షులను, ప్రేషయామాస = పంపెను.

తా. గొప్ప బాహువులు గల కుబేరుడు ఆ యక్షనాయకులు ఓడిపోవుట చూచి మరికొందరు యక్షులను పంపెను. 20

మూ. ఏతస్మిన్నన్తరే రామ విస్తీర్ణబలవాహనః,
ప్రేషితో న్యపతద్యక్షో నామ్నా సంయోధకణ్టకః. 21

ప్ర. అ. రామ = రామా! ఏతస్మిన్ = ఈ, అన్తరే = మధ్యయందు, విస్తీర్ణ బలవాహనః = అధికమైన సైన్యము వాహనములు గల, నామ్నా = పేరుచేత, సంయోధకణ్టకః = సంయోధకంటకు డను, యక్షః = యక్షుడు, ప్రేషితః = పంపబడినవాడై, న్యపతత్ = శీఘ్రముగా వచ్చెను.

మర్యాదామ్ = హద్దు అయిన, తోరణాన్తరమ్ = ముఖద్వారమధ్యమును, ఆవిశత్ = ప్రవేశించెను.

తా. పిమ్మట రావణుడు ద్వారపాలకులు నిలచు సరిహద్దు అయిన ముఖ ద్వార మధ్యభాగములో ప్రవేశించెను. దాని భాగములు బంగారముచేత విచిత్రములుగా ఉండెను. ఆప్రాంతములందు వైడూర్యమాణిక్యముల పొడి చల్లబడెను. 24

మూ. తం తు రాజన్ దశగ్రీవం ప్రవిశన్తం నిశాచరమ్,
సూర్యభానురితి ఖ్యాతో ద్వారపాలో న్యవారయత్. 25

ప్ర. అ. రాజన్ = రాజా! ప్రవిశన్తమ్ = ప్రవేశించుచున్న, నిశాచరమ్ = రాక్షసుడైన, తమ్ = ఆ, దశగ్రీవమ్ = రాక్షసుణ్ణి, సూర్యభానుః ఇతి = సూర్యభానుడు అని, ఖ్యాతః = ప్రసిద్ధి చెందిన, ద్వారపాలః = ద్వారపాలుడు, న్యవారయత్ = నివారించెను.

తా. రామా! నిశాచరుడైన రావణుడు ప్రవేశించుచుండగా అతనిని సూర్యపాలు డను ద్వారపాలుడు అడ్డుకొనెను. 25

మూ. స వార్యమాణో యక్షేణ ప్రవివేశ నిశాచరః,
యదా తు వారితో రామ న వ్యతిష్ఠత్సరాక్షసః, 26
తతస్తోరణముత్పాట్య తేన యక్షేణ తాడితః.

ప్ర. అ. సః నిశాచరః = అ రావణుడు, యక్షేణ = యక్షునిచేత, వార్యమాణః = నివారింపబడుచున్నను, ప్రవివేశ = ప్రవేశించెను. రామ = రామా! వారితః = నివారింపబడిన, సః రాక్షసః = ఆ రాక్షసుడు, యదా = ఎప్పుడు, న వ్యతిష్ఠత్ = నిలబడలేదో, తతః = అటుపిమ్మట, తోరణమ్ = తోరణమును, ఉత్పాట్య = పెకలించి, తేన యక్షేణ = ఆ యక్షునిచేత, తాడితః = కొట్టబడెను. 26

తా. ఆ విధముగా యక్షునిచేత నివారింపబడుచున్నను రావణుడు ప్రవేశించెను. రామా! నివారించినను ఆగని ఆ రాక్షసుణ్ణి యక్షుడు ఆ తోరణమును పెకలించి కొట్టెను. 26

మూ. రుధిరం ప్రస్రవన్ భాతి శైలో ధాతుస్రవైరివ, 27
స శైలశిఖరాభేణ తోరణేన సమాహతః,
జగామ న క్షతిం వీరో వరదానాత్ స్వయంభువః. 28

=అటు పిమ్మట, భయపీడితాః=భయముచేత పీడింపబడినవారై, త్యక్తప్రహరణాః =విడవబడిన ఆయుధములు గలవారై, శ్రాన్తాః=అలసినవారై, తదా=అప్పుడు, వివర్ణవదనాః= రంగులు చెడిన ముఖములు గలవారై, నదీః= నదులను, గుహాః శ్చైవ= గుహలను, వివిశుః= ప్రవేశించిరి.

తా. పిమ్మట యక్షులందరూ ఆ రాక్షసుని పరాక్రమమును చూచి పారిపోయిరి. భయపీడితులై, అలసి, ఆయుధములు విడచి, రంగుమారిపోయిన ముఖాలతో నదులలోను, గుహలలోను ప్రవేశించిరి. 30

"బాలానందిని"అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
ఉత్తరకాండలో పదునాల్గవ సర్గ సమాప్తము.

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలకబడిన, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల, సుదుర్జయః = జయించుటకు మిక్కిలి శక్యము కాని, మాణిభద్రః = మాణిభద్రుడు, చతుర్భిః = నాలుగు, యక్షసహస్రైః = యక్షుల సహస్రములతో, వృతః = కూడినవాడై, సమయోధయత్ = యుద్ధము చేయించెను.

తా. గొప్ప బాహువులు గల, జయించుటకు ఏ మాత్రమూ శక్యము కాని ఆ మాణిభద్రుడు ఆ మాటలు విని, నాలుగువేలమంది యక్షులతో కలిసి వెళ్ళి యుద్ధము చేసెను. 3

మూ. తే గదాముసలప్రాసైః శక్తితోమరముద్గరైః,
అభిఘ్నన్తస్తదా యక్షా రాక్షసాన్ సముపాద్రవన్. 4

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, తే యక్షాః = ఆ యక్షులు, రాక్షసాన్ = రాక్షసులను, గదాముసలప్రాసైః = గదలతోను, రోకళ్ళతోను, ప్రాసలతోను, శక్తితోమరముద్గరైః = శక్తులతోను తోమరములతోను, ముద్గరములతోను, అభిఘ్నన్తః = కొట్టుచు, సముపాద్రవన్ = శీఘ్రముగా వెళ్ళిరి.

తా. అప్పుడు ఆ యక్షులు రాక్షసులను గదలతోను, ముసలములతోను, ప్రాసలతోను, శక్తులతోను, తోమరములతోను, ముద్గరములతోను కొట్టుచు, శీఘ్రముగా వాళ్ళమీదికి పరుగెత్తి వెళ్ళిరి. 4

మూ. కుర్వన్తస్తుములం యుద్ధం చరన్తః శ్యేనవల్లఘు,
బాఢం ప్రయచ్ఛ నేచ్ఛామి దీయతామితి భాషిణః. 5

ప్ర. అ. తుములమ్ = వ్యాకులమైన, యుద్ధమ్ = యుద్ధమును, కుర్వన్తః = చేయుచున్నవారై, శ్యేనవత్ = డేగల వలె, లఘు = శీఘ్రముగా, చరన్తః = సంచరించుచున్నవారై, బాఢమ్ = తప్పక, ప్రయచ్ఛ = ఇమ్ము. న ఇచ్ఛామి = ఇచ్ఛయించను. దీయతామ్ = ఖండించబడుగాక. ఇతి = అని, భాషిణః = మాటలాడుచు, (వెళ్ళిరి).

తా. ఆ యక్షులు చాల వ్యాకులమైన యుద్ధము చేయుచు, డేగల వలె శీఘ్రముగా సంచరించుచు, "తప్పక (యుద్ధమును)ఇమ్ము; (వెనుకకు మరలుటకు) ఇచ్ఛయించను. (వాని ఆయుధాదికము) ఖండించుము"అని పలుకుచు వెళ్ళిరి. 5

ప్ర. అ. పురుషవ్యాఘ్ర = పురుషులలో శ్రేష్ఠుడవైన రామా ! యక్షార్జవమ్ = యక్షుల అర్జవముతో కూడిన (కపటములేని), యుద్ధమ్ = యుద్ధము, క్వ చ = ఎక్కడ ? రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, మాయాబలాశ్రయమ్ = మాయాబలము ఆశ్రయముగా గల యుద్ధము, క్వ చ = ఎక్కడ ? తేన = ఆ కారణముచేత, తే = ఆ రాక్షసులు, యుధి = యుద్ధమునందు, అభ్యధికాః = అధికులు.

తా. పురుషశ్రేష్ఠుడవైన రామా ! కపటము లేని యక్షుల యుద్ధ మెక్కడ; మాయాబలముమీద ఆధారపడిన రాక్షసుల యుద్ధము ఎక్కడ ? ఆ కారణము చేతనే రాక్షసులు యుద్ధములో అధికులు. 9

మూ. ధూమ్రాక్షేణ సమాగమ్య మాణిభద్రో మహారణే,
ముసలేనోరసి క్రోధాత్తాడితో న చ కమ్పితః. 10

ప్ర. అ. మహారణే = మహాయుద్ధమునందు, ధూమ్రాక్షేణ = ధూమ్రాక్షుని చేత, సమాగమ్య = వచ్చి, మాణిభద్రః = మాణిభద్రుడు, ముసలేన = ముసలము చేత, క్రోధాత్ = కోపమువలన, ఉరసి = వక్షఃస్థలముమీద, తాడితః = కొట్టబడెను; న చ కమ్పితః = కంపించలేదు.

తా. ఆ మహాయుద్ధములో ధూమ్రాక్షుడు మాణిభద్రుని సమీపించి ముసలముతో ఆతని వక్షఃస్థలముమీద కొట్టెను; కాని అతడు కంపించలేదు. 10

మూ. తతో గదాం సమావిధ్య మాణిభద్రేణ రాక్షసః,
ధూమ్రాక్షస్తాడితో మూర్ధ్ని విహ్వలః స పపాత హ. 11

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, రాక్షసః = రాక్షసుడైన, ధూమ్రాక్షః = ధూమ్రాక్షుడు, మాణిభద్రేణ = మాణిభద్రునిచేత, గదామ్ = గదను, సమావిధ్య = గట్టిగా ఊపి, మూర్ధ్ని = శిరస్సుపై, తాడితః = కొట్టబడెను. సః = అతడు, విహ్వలః = వ్యాకులుడై, పపాత హ = పడెను.

తా. పిమ్మట మాణిభద్రుడు గదను వేగముగా ఊపి ధూమ్రాక్షుని వక్షఃస్థలముమీద కొట్టగా అతడు వ్యాకులుడై పడిపోయెను. 11

మూ. ధూమ్రాక్షం తాడితం దృష్ట్వా పతితం శోణితోక్షితమ్,
అభ్యధావత సంగ్రామే మాణిభద్రం దశాననః. 12

తతః ప్రభృతి = అది మొదలు, అసౌ యక్షః = ఈ యక్షుడు, పార్శ్వమౌలిః = పార్శ్వమౌలిగా (ప్రక్కకు శిరస్సు కలవాడుగా) అభూత్ కిల = అయెనట.

తా. పిమ్మట ఆ మాణిభద్రుడు యుద్ధముచేయుచు ఎదిరించినను రావణుడు కంపించలేదు. అది మొదలు మణిభద్రుడు 'పార్శ్వమౌలి'గా ప్రసిద్ధి చెందెను. 15

మూ. తస్మింస్తు విముఖీభూతే మాణిభద్రే మహాత్మని,
సంనాదః సుమహాన్ రాజంస్తస్మిన్ శైలే వ్యవర్ధత. 16

ప్ర. అ. రాజన్ = రాజా ! మహాత్మని = మహాత్ముడైన, తస్మిన్ = ఆ, మాణిభద్రే = మాణిభద్రుడు, విముఖీభూతే = విముఖు డగుచుండగా, తస్మిన్ శైలే = ఆ పర్వతమునందు, సుమహాన్ = చాల గొప్పదైన, సంనాదః = ధ్వని, వ్యవర్ధత = పెరిగెను.

తా. రాజా ! మహాత్ముడైన ఆ మాణిభద్రుడు విముఖుడై వెళ్ళిపోగా ఆ పర్వతము మీద చాల అధికమైన శబ్దము వృద్ధి పొందెను. 16

మూ. తతో దూరాత్ప్రదదృశే ధనాధ్యక్షో గదాధరః,
శుక్రప్రౌష్ఠపదాభ్యాం చ పద్మశఙ్ఖసమావృతః. 17

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, ధనాధ్యక్షః = కుబేరుడు, గదాధరః = గదను ధరించినవాడై, శుక్రప్రౌష్ఠపదాభ్యాం చ = శుక్రప్రౌష్ఠపదులతో, పద్మశఙ్ఖ సమావృతః = పద్మము, శంఖము అను నిధులతో కూడినవాడై, దూరాత్ = దూరమునుండి, ప్రదదృశే = చూడబడెను.

తా. పిమ్మట కుబేరుడు శుక్రుడు, ప్రౌష్ఠపదుడు అను మంత్రులతోను, పద్మము, శంఖము అను నిధుల అధిష్ఠానదేవతలతోను కూడి, గద ధరించి దూరమునుండి కనబడెను. 17

మూ. స దృష్ట్వా భ్రాతరం సంఖ్యే శాపాద్విభ్రష్టగౌరవమ్,
ఉవాచ వచనం ధీమాన్ యుక్తం పైతామహే కులే. 18

ప్ర. అ. ధీమాన్ = బుద్ధిమంతుడైన, సః = ఆ కుబేరుడు, సంఖ్యే = యుద్ధమునందు, శాపాత్ = శాపమువలన, విభ్రష్టగౌరవమ్ = నశించిన గౌరవము

చేత, దేవతాః = దేవతలు, నాభినన్దన్తి = అభినందించరు. త్వమ్ = నీవు, యేన= దేనిచేత, ఈదృశమ్ = ఇట్టి భావమ్ = భావమును, నీతః = పొందించబడితివో, తచ్చ = దానిని కూడ, నావబుధ్యసే = తెలిసికొనుటలేదు.

తా. నీవు ఏదైన ధర్మసంమతమైన పని చేసినను దేవతలు అభినందించరు. నీకు ఇట్టి దుష్టబుద్ధి ఎందుకు కలిగినదో ఆ విషయమును తెలిసికొనజాలకున్నావు.

మూ. మాతరం పితరం విప్రమాచార్యం చావమన్య వై,
స పశ్యతి ఫలం తస్య ప్రేతరాజవశం గతః. 22

ప్ర. అ. మాతరమ్ = తల్లిని, పితరమ్ = తండ్రిని, విప్రమ్ = బ్రాహ్మణుని, ఆచార్యమ్ = గురువును, అవమన్య వై = అవమానించి, సః = వాడు, ప్రేతరాజవశమ్ = యముని వశమును, గతః = పొందినవాడై, తస్య ఫలమ్ = దాని ఫలమును, పశ్యతి = చూచును.

తా. తల్లిని, తండ్రిని, బ్రాహ్మణుని, గురువును అవమానించినవాడు మరణానంతరము తాను చేసిన పనికి ఫలము అనుభవించగలడు. 22

మూ. అధ్రువే హి శరీరే యో న కరోతి తపోర్జనమ్,
స పశ్చాత్తప్యతే మూఢో మృతో గత్వాత్మనో గతిమ్. 23

ప్ర. అ. శరీరే = శరీరము, అధ్రువే = అస్థిరమై ఉండగా, యః = ఎవడు, తపోర్జనమ్ = తపఃసంపాదనమును, న కరోతి = చేయడో, మూఢః = మూఢుడైన, సః = అతడు, మృతః = మరణించినవాడై, ఆత్మనః = తనయొక్క, గతిమ్ = గతిని, గత్వా = పొంది, పశ్చాత్ = తరువాత, తప్యతే = దుఃఖించును.

తా. ఈ శరీరము అస్థిరము. అట్టి ఈ శరీర మున్నప్పుడే తపస్సంపాదన చేయని మూఢుడు మరణానంతరము తాను పొందవలసిన దుర్గతిని పొంది పశ్చాత్తాపపడును. 23

మూ. ధర్మాద్రాజ్యం ధనం సౌఖ్యమధర్మాద్దుఃఖమేవ చ,
తస్మాద్ధర్మం సుఖార్థాయ కుర్యాత్పాపం విసర్జయేత్. 24

ప్ర. అ. ధర్మాత్ = ధర్మమువలన, రాజ్యమ్ = రాజ్యము, ధనమ్ = ధనము,

మూ. బుద్ధిరూపం ఫలం పుత్రాన్విత్తం శూరత్వమేవ చ,
ప్రాప్నువన్తి నరా లోకే నిర్జితం పుణ్యకర్మభిః. 27

ప్ర. అ. లోకే = లోకమునందు, నరాః = మానవులు, పుణ్యకర్మభిః = పుణ్యకర్మలచేత, నిర్జితమ్ = జయింపబడిన, బుద్ధిరూపమ్ = బుద్ధిరూపమైన, ఫలమ్ = ఫలమును, పుత్రాన్ = పుత్రులను, విత్తమ్ = ధనమును, శూరత్వమేవ చ = శూరత్వమును, ప్రాప్నువన్తి = పొందుదురు.

తా. లోకములో నరులు పుణ్యకర్మలచేత జయించి బుద్ధిరూపమైన ఫలమును, పుత్రులను, ధనమును, శూరత్వమును పొందుదురు 27

మూ. ఏవం నిరయగామీ త్వం యస్య తే మతిరీదృశీ,
న త్వాం సమభిభాషిష్యేఽసద్వృత్తేష్వేష నిర్ణయః. 28

ప్ర. అ. యస్య తే = ఏ నీయొక్క, మతిః = బుద్ధి, ఈదృశీ = ఇట్టిదో, త్వమ్ = అట్టి నీవు, ఏవమ్ = ఇట్లు, నిరయగామీ = నరకమునకు వెళ్ళువాడవు. త్వామ్ = నిన్ను (నీతో), న సమభిభాషిష్యే = మాటలాడను. దుర్వృత్తేషు = చెడ్డ నడవడిక కలవారి విషయమునందు, ఏషః = ఇదే, నిర్ణయః = నిర్ణయము.

తా. ఇట్టి దుర్బుద్ధి గల నీవు నరకమునకే వెళ్ళనున్నావు. నేను నీతో మాటలాడను. చెడ్డ నడవడిక గలవారివిషయమునందు ఇదే నిర్ణయము. 28

మూ. ఏవముక్తాస్తతస్తేన తస్యామాత్యాః సమాహతాః,
మారీచప్రముఖాః సర్వే విముఖా విప్రదుద్రువుః. 29

ప్ర. అ. తేన = ఆతనిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తాః = పలకబడిన, మారీచప్రముఖాః = మారీచుడు మొదలైన, సర్వే = సమస్తమైన, అమాత్యాః = అమాత్యులు, సమాహతాః = కొట్టబడినవారై, విముఖాః = విముఖులై, విప్రదుద్రువుః = పారిపోయిరి.

తా. మారీచుడు మొదలైన రావణుని అమాత్యు లందరితోను కూడ కుబేరుడు ఇట్లు పలికి వాళ్ళను కొట్టగా వాళ్ళు యుద్ధవిముఖులై పారిపోయిరి.

మూ. తతస్తేన దశగ్రీవో యక్షేన్ద్రేణ మహాత్మనా,
గదయాఽభిహతో మూర్ధ్ని న చ స్థానాత్ప్రకమ్పితః.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, రాక్షసీమ్ = రాక్షససంబంధమైన, మాయామ్ = మాయను, ప్రవిష్టః = ప్రవేశించిన, అసౌ = ఈ, రాక్షసేశ్వరః = రావణుడు, వినాశాయ = కుబేరుని నాశముకొరకు, రూపాణామ్ = రూపముల యొక్క, శతసాహస్రమ్ = నూరు సహస్రములను, చకార = చేసెను.

తా. అప్పుడు రావణుడు రాక్షసమాయలో ప్రవేశించి కుబేరుని నశింప చేయుటకై ఎన్నో వేల రూపములు సృజించెను. 33

మూ. వ్యాఘ్రో వరాహో జీమూతః పర్వతః సాగరో ద్రుమః,
యక్షో దైత్యస్వరూపీ చ సోఽదృశ్యత దశాననః. 34

ప్ర. అ. సః దశాననః = ఆ రావణుడు, వ్యాఘ్రః = పెద్దపులిగాను, వరాహః = వరాహముగాను, జీమూతః = మేఘముగాను, పర్వతః = పర్వతముగాను, సాగరః = సముద్రముగాను, ద్రుమః = వృక్షముగాను, యక్షః = యక్షుడుగాను, దైత్యస్వరూపీ చ = దైత్యరూపము గలవాడుగాను, అదృశ్యత = చూడబడెను.

తా. రావణుడు పెద్దపులిగాను, వరాహముగాను, మేఘముగాను, పర్వతముగాను, సముద్రముగాను, వృక్షముగాను, యక్షుడుగాను, దైత్యుడుగాను కనబడెను. 34

మూ. బహూని చ కరోతి స్మ దృశ్యతే న త్వసౌ తతః,
ప్రతిగృహ్య తతో రామ మహదస్త్రం దశాననః, 35
జఘాన మూర్ధ్ని ధనదం వ్యావిద్ధ్య మహతీం గదామ్.

ప్ర. అ. బహూని చ = అనేకరూపములను కూడ, కరోతి స్మ = చేసెను. అసౌ తు = ఇతడైతే, న దృశ్యతే = కనబడుటలేదు. తతః = అటుపిమ్మట, రామ = రామా! దశాననః = రావణుడు, మహత్ = గొప్ప, అస్త్రమ్ = అస్త్రమైన, మహతీమ్ = గొప్ప, గదామ్ = గదను, ప్రతిగృహ్య = గ్రహించి, వ్యావిద్ధ్య = గట్టిగా ఊపి, ధనదమ్ = కుబేరుణ్ణి, మూర్ధ్ని = శిరస్సుమీద, జఘాన = కొట్టెను.

తా. రామా! రావణుడు ఇంకా అనేకరూపములు కూడ సృజించెను. తాను

తా. రావణుడు ఆ కుబేరుని జయించి, మనస్సులో సంతోషించుచు, అతని పుష్పకవిమానమును విజయచిహ్నముగా అపహరించెను. 38

మూ. కాఞ్చన స్తమ్భసంవీతం వైడూర్యమణితోరణమ్. 39
ముక్తాజాలప్రతిచ్ఛన్నం సర్వకాలఫలద్రుమమ్,
మనోజవం కామగమం కామరూపం విహంగమమ్. 40

మణికాఞ్చనసోపానం తప్తకాఞ్చనవేదికమ్,
దేవోపవాహ్యమక్షయ్యం సదాదృష్టిమనఃసుఖమ్. 41

బహ్వాశ్చర్యం భక్తిచిత్రం బ్రహ్మణా పరినిర్మితమ్,
నిర్మితం సర్వకామైస్తు మనోహరమనుత్తమమ్. 42

న తు శీతం న చోష్ణం చ సర్వర్తుసుఖదం శుభమ్,
స తం రాజా సమారుహ్య కామగం వీర్యనిర్జితమ్. 43

జితం త్రిభువనం మేనే దర్పోత్సేకాత్సుదుర్మతిః,
జిత్వా వైశ్రవణం దేవం కైలాసాత్సమవాతరత్. 44

ప్ర. అ. సుదుర్మతిః = చాల దుష్టబుద్ధి గల, సః రాజా = ఆ రాక్షస రాజు, కాఞ్చన స్తమ్భసంవీతమ్ = బంగారు స్తంభములతో కూడినది, వైడూర్య మణితోరణమ్ = వైడూర్యమణుల ముఖద్వారము గలది, ముక్తాజాలప్రతిచ్ఛన్నమ్ = ముత్యముల గుంపులచేత కప్పబడినది, సర్వకాలఫలద్రుమమ్ = సమస్తకాలము లందు పండ్లు ఇచ్చు వృక్షములు గలది, మనోజవమ్ = మనస్సువంటి వేగము గలది, కామగమమ్ = ఇచ్ఛానుసారము వెళ్ళునది, కామరూపమ్ = ఇచ్ఛాను సారము రూపము గలది, విహఙ్గమమ్ = ఆకాశమునందు పోవునది, మణికాఞ్చన సోపానమ్ = మాణిక్యసువర్ణవికారమైన మెట్లు గలది, తప్తకాఞ్చనవేదికమ్ = శుద్ధమైన బంగారము వికారమైన అరుగులు గలది, దేవోపవాహ్యమ్ = దేవతలకు వాహనము, అక్షయ్యమ్ = నాశము లేనిది, సదా = ఎల్లప్పుడూ, దృష్టిమనఃసుఖమ్ = దృష్టికి మనస్సుకూ సుఖకరమూ, బహ్వాశ్చర్యమ్ = చాల ఆశ్చర్యకరము, భక్తిచిత్రమ్ = నగిషీలచేత చిత్రముగా ఉన్నదీ, బ్రహ్మణా = బ్రహ్మచేత, పరి నిర్మితమ్ = నిర్మింపబడినది, సర్వకామైః = సమస్తకామములతో, నిర్మితమ్ =

ప్ర. అ. ప్రతాపవాన్ = ప్రతాపము గలవాడు, విమలకిరీటహారవాన్ = నిర్మలమైన కిరీటము హారములు కలవాడు అయిన, సః నిశాచరః = ఆ రాక్షసుడు, తేజసా = తేజస్సుచేత, విపులమ్ = అధికమైన, జయమ్ = ఆ జయమును, అవాప్య = పొంది, తం పరమవిమానమ్ = ఆ గొప్ప విమానమును, ఆస్థితః = అధిష్ఠించినవాడై, సదసి = యజ్ఞసదస్సునందు, గతః = ఉన్న, అనలః యథా = అగ్నివలె, రరాజ వై = ప్రకాశించెను.

తా. నిర్మలములైన కిరీటము, హారములు ధరించిన ప్రతాపవంతుడైన ఆ రావణుడు తేజస్సుచేత గొప్ప విజయమును పొంది, ఆ గొప్ప విమానమును అధిష్ఠించి, యజ్ఞశాలలో ఉన్న అగ్ని వలె ప్రకాశించెను. 41

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు ఉత్తరకాండలో పదునైదవ సర్గ సమాప్తము.

ప్ర. అ. రామ = రామా! సః = అతడు, రమ్యవనాన్తరమ్ = సుందరములైన వనమధ్యప్రదేశములు గల, కం చిత్ = ఒకానొక, పర్వతమ్ = పర్వతమును, సమారుహ్య = ఎక్కి, తదా = అప్పుడు, తత్ర = అక్కడ, విష్టమ్భితమ్ = కదలకుండ చేయబడిన, పుష్పకమ్ = పుష్పకమును, అపశ్యత్ = చూచెను.

తా. రామా! అతడు రమ్యములైన వనమధ్యప్రదేశములు గల ఒక పర్వతము నెక్కెను. అప్పుడు తన పుష్పకము అక్కడ కదలకుండా నిలచిపోవుట చూచెను. 3

మూ. విష్టబ్ధం పుష్పకం దృష్ట్వా హ్యగమం కామగం కృతమ్,
అచిన్తయద్రాక్షసేన్ద్రః సచివైః స్వైః సమావృతః. 4

ప్ర. అ. సచివైః = మంత్రులతో, సమావృతః = కూడిన, రాక్షసేన్ద్రః = రావణుడు, కామగమ్ = ఇచ్ఛానుసారము వెళ్లు, పుష్పకమ్ = పుష్పకమును, అగమమ్ = వెళ్లనిదిగా, కృతమ్ = చేయబడినదిగాను, విష్టబ్ధమ్ = నిలచిపోయినదానినిగాను, దృష్ట్వా = చూచి, అచిన్తయత్ = ఆలోచించెను.

తా. స్వేచ్ఛగా సంచరించు ఆ పుష్పకము ముందుకు వెళ్లకుండ చేయబడినదై కదలకుండా నిలచిపోవుటను చూచి రావణుడు మంత్రులతో కలిసి ఆలోచించెను. 4

మూ. కింనిమిత్తం చేచ్ఛయా మే నేదం గచ్ఛతి పుష్పకమ్,
పర్వతస్యోపరిష్ఠస్య కర్మేదం కస్య చిద్భవేత్. 5

ప్ర. అ. ఇదం పుష్పకమ్ = ఈ పుష్పకము, మే = నాయొక్క, ఇచ్ఛయా = ఇచ్ఛచేత, న గచ్ఛతి = వెళ్ళుట లేదు. నిమిత్తమ్ = కారణము, కిమ్ = ఏమి? ఇదమ్ = ఇది, పర్వతస్య = పర్వతముయొక్క, ఉపరిష్ఠస్య = పైన ఉన్న, కస్య చిత్ = ఎవనియొక్కయో, కర్మ = పని, భవేత్ = అయి ఉండును.

తా. ఈ పుష్పకము నా ఇచ్ఛ ప్రకారము నడుచుటలేదు. కారణము ఏమై ఉండును? ఇది పర్వతముమీద ఉన్న ఎవని పనియో అయి ఉండును. 5

మూ. తతోఽబ్రవీత్తదా రామ మారీచో బుద్ధికోవిదః,
నేదం నిష్కారణం రాజన్ పుష్పకం యన్న గచ్ఛతి. 6

న్థ్రిమ్ = రావణుని గూర్చి, ఇదమ్ = ఈ, వచః చ = వచనమును కూడ, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. అతని మాట పూర్తికాకుండగానే, ఇంతలో శివుని అనుచరుడు, నిత్యానందవంతుడు అయిన నందీశ్వరుడు నిర్భయముగా రావణునివద్దకు వచ్చి ఇట్లు చెప్పెను. దూసరవర్ణములో ఉన్న అతడు ముండితశిరస్కుడై పొట్టిగా, వికృతముగా, భయంకరుడుగా ఉండెను. బలవంతుడైన అతని భుజములు పొట్టిగా ఉండెను. 8, 9

మూ. నివర్తస్వ దశగ్రీవ శైలే క్రీడతి శంకరః,
సుపర్ణనాగయక్షాణాం దేవగన్ధర్వరక్షసామ్. 10

సర్వేషామేవ భూతానామగమ్యః పర్వతః కృతః,
తన్నివర్తస్వ దుర్బుద్ధే మా వినాశమవాప్స్యసి. 11

ప్ర. అ. దశగ్రీవ = రావణా! నివర్తస్వ = మరలుము, శైలే = పర్వతముమీద, శంకరః = శివుడు, క్రీడతి = క్రీడించుచున్నాడు. పర్వతః = పర్వతము, సుపర్ణనాగయక్షాణామ్ = పక్షులకు, నాగులకు, యక్షులకు, దేవగన్ధర్వరక్షసామ్ = దేవతలకు, గంధర్వులకు, రాక్షసులకు, సర్వేషామ్ = సమస్తమైన, భూతానామ్ = ప్రాణులకు, అగమ్యః = పొంద శక్యము కానిదిగా, కృతః = చేయబడినది. దుర్బుద్ధే = ఓ! చెడ్డబుద్ధి గలవాడా! తత్ = ఆ కారణమువలన, నివర్తస్వ = మరలుము. వినాశమ్ = నాశమును, మా అవాప్స్యసి = పొందకుండెదవుగాక.

తా. రావణా! వెనుకకు మరలి పొమ్ము. పర్వతముమీద శంకరుడు క్రీడించుచున్నాడు. పక్షులు, నాగులు, యక్షులు, దేవతలు, గంధర్వులు, రాక్షసులు, ఏ ఇతర భూతములూ, (ప్రాణులూ) కూడ ఈ పర్వతముమీదికి రాకూడదని శాసింపబడినది. అందువలన, ఓ! దుర్బుద్ధీ! వెనుకకు మరలుము. లేకున్నచో నశించగలవు. 10, 11

మూ. ఇతి నన్దివచః శ్రుత్వా క్రోధాత్కమ్పితకుణ్డలః,
రోషాత్తు తామ్రనయనః పుష్పకాదవరుహ్య సః. 12
కోఽయం శంకర ఇత్యుక్త్వా శైలమూలముపాగతః.

మూ. తం క్రుద్ధో భగవాన్నన్దీ శంకరస్యాపరా తనుః, 15
అబ్రవీత్తత్ర తద్రక్షో దశాననముపస్థితమ్.

ప్ర. అ. శంకరస్య = శంకరునియొక్క, అపరా = మరియొక, తనుః = శరీరమైన, భగవాన్ = పూజ్యుడైన, నన్దీ = నంది, తత్ర = అక్కడ, ఉపస్థితమ్ = వచ్చి ఉన్న, తం దశాననమ్ = ఆ రావణుని గూర్చి, క్రుద్ధః = కోపించినవాడై, తత్ రక్షః = ఆ రాక్షసుణ్ణి గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. శంకరుని రెండవ రూపమువంటివాడైన పూజ్యుడైన ఆ నందీశ్వరుడు కోపించి, అక్కడకు వచ్చిన ఆ రావణునితో ఇట్లు పలికెను. 15

మూ. యస్మాద్వానరరూపం మామవజ్ఞాయ దశానన, 16
అశనీపాతసంకాశమపహాసం ప్రముక్తవాన్,
తస్మాన్మద్రూపసంపన్నా మద్వీర్యసమతేజసః. 17
ఉత్పత్స్యన్తి వధార్థం హి కులస్య తవ వానరాః.

ప్ర. అ. దశానన = రావణా! యస్మాత్ = ఏ కారణమువలన, వానర రూపమ్ = వానరునివంటి రూపము గల, మామ్ = నన్ను, అవజ్ఞాయ = అనాదరముచేసి, అశనీపాతసంకాశమ్ = వజ్రపాతముతో సమానమైన, అపహాసమ్ = నవ్వును, ప్రముక్తవాన్ = ప్రయోగించినావో, తస్మాత్ = ఆకారణమువలన, మద్రూపసంపన్నాః = నా రూపము వంటి రూపముతో కూడిన, మద్వీర్యసమతేజసః = నా పరాక్రమముతో సమానమైన తేజస్సు గల, వానరాః = వానరులు, తవ = నీయొక్క, కులస్య = కులముయొక్క, వధార్థమ్ = వధకొరకు, ఉత్పత్స్యన్తి = పుట్టగలరు.

తా. ఓ రావణా! నా వానరరూపము వంటి రూపమును చూచి, నన్ను అవమానించుచు పిడుగు వలె ధ్వని చేయుచు నవ్వినావు. అందుచేత నావంటి రూపము, నాతో సమానమైన పరాక్రమము గల వానరులు నీ కులమును నశింపచేయుటకై పుట్టగలరు. 16, 17

మూ. నఖదంష్ట్రాయుధాః క్రూర మనఃసంపాతరంహసః, 18
యుద్ధోన్మత్తా బలోద్రిక్తాః శైలా ఇవ విసర్పిణః,

ఇతి = ఇట్లు, ఉదీరితవాక్యే = పలకబడిన వాక్యము కలవాడగుచుండగా, దేవదున్దుభయః = దేవతల దుందుభులు, నేదుః = ధ్వనిచేసినవి. ఖాత్ = ఆకాశమునుండి, పుష్పవృష్టిశ్చ = పుష్పవర్షము కూడ, చ్యుతా = జారినది.

తా. మహాత్ముడైన ఆ నందీశ్వరుడు ఇట్లు పలకగానే దేవదుందుభులు మ్రోగినవి. ఆకాశమునుండి పుష్పవర్షము కూడ పడినది. 21

మూ. అచిన్తయిత్వా స తదా నన్దివాక్యం మహాబలః, 22
పర్వతం తు సమాసాద్య వాక్యమాహ దశాననః.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, మహాబలః = గొప్ప బలము గల, సః దశాననః = ఆ రావణుడు, నన్దివాక్యమ్ = నంది మాటను, అచిన్తయిత్వా = ఆలోచించక, పర్వతం తు = పర్వతమును, సమాసాద్య = పొంది, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ఆహ = పలికెను.

తా. అప్పుడు గొప్ప బలము గల దశాననుడు నంది మాటలను లెక్క చేయక పర్వతమును సమీపించి ఇట్లు పలికెను. 22

మూ. పుష్పకస్య గతిశ్ఛిన్నా యత్కృతే మమ గచ్ఛతః, 23
త మిమం శైలమున్మూలం కరోమి తవ గోపతే.

ప్ర. అ. గోపతే = ఈశ్వరుడా ! యత్కృతే = దేని మూలమున, గచ్ఛతః = వెళ్ళుచున్న, మమ = నాయొక్క, పుష్పకస్య = పుష్పకముయొక్క, గతిః = గమనము, ఛిన్నా = ఛేదించబడినదో, తవ = నీయొక్క, ఇమమ్ = ఈ, తం శైలమ్ = ఆ పర్వతమును, ఉన్మూలమ్ = పెకలించబడినదానినిగా, కరోమి = చేయుచున్నాను.

తా. ఈశ్వరుడా ! నేను వెళ్లుచుండగా దేని మూలమున నా పుష్పకము నడక ఆగిపోయినదో అట్టి ఈ నీ పర్వతమును పెకలించివేసెదను. 23

మూ. కేన ప్రభావేణ భవో నిత్యం క్రీడతి రాజవత్, 24
విజ్ఞాతవ్యం న జానీతే భయస్థానముపస్థితమ్.

ప్ర. అ. భవః = ఈశ్వరుడు, కేన ప్రభావేణ = ఏ ప్రభావముచేత, నిత్యమ్

ప్రవరః = శ్రేష్ఠుడు, హరః = పాపములను హరించువాడూ అయిన, మహాదేవః = మహేశ్వరుడు, తం శైలమ్ = ఆ పర్వతమును, లీలయా = విలాసచేత, పాదాఙ్గుష్ఠేన = కాలి బొటనవ్రేలితో, పీడయామాస = పీడించెను.

తా. రామా! అప్పుడు, దేవతలలో శ్రేష్ఠుడు, సకల పాపహరుడు అయిన మహేశ్వరుడు కాలి బొటనవ్రేలితో, అనాయాసముగా ఆ పర్వతమును నొక్కెను.

మూ. పీడితాస్తు తత స్తస్య శైలస్యాధోగతా భుజాః, 28
విస్మితాశ్చాభవం స్తత్ర సచివా స్తస్య రక్షసః.

ప్ర. అ. తతః=అటుపిమ్మట, శైలస్య=పర్వతముయొక్క, అధోగతాః= క్రింద ఉన్న, తస్య భుజాః = వాని భుజములు, పీడితాః తు = పీడింపబడినవి, తత్ర = అక్కడ, తస్య రక్షసః = ఆ రాక్షసునియొక్క, సచివాః = మంత్రులు, విస్మితాః చ = ఆశ్చర్యము చెందినవారు, అభవన్ = అయిరి.

తా. అప్పుడు ఆ పర్వతము క్రింద పడి అతని చేతులు నలిగిపోయినవి. అక్కడ ఉన్న ఆతని సచివులు ఆశ్చర్యపడిరి. 28

మూ. రక్షసా తేన రోషాచ్చ భుజానాం పీడనాత్తదా, 29
ముక్తో విరావః సహసా త్రైలోక్యం యేన కమ్పితమ్.

ప్ర. అ. తేన రక్షసా = ఆ రాక్షసునిచేత, రోషాచ్చ = కోపమువలనా, తథా = మరియు, భుజానామ్ = భుజములయొక్క, పీడనాత్ = పీడనమువలనా, సహసా = వెంటనే, విరావః = ధ్వని, ముక్తః = విడవబడినది, యేన = దేనిచేత, త్రైలోక్యమ్ = మూడు లోకముల సముదాయము, కమ్పితమ్=కంపింపబడినదో.

తా. అప్పుడు ఆ రాక్షసుడు రోషమువలనా, భుజములు నలిగిపోవుట వలనా వెంటనే బిగ్గరగా అరచెను. దానితో మూడులోకములు అదరిపోయెను. 29

మూ. మేనిరే వజ్రనిష్పేషం తస్యామాత్యా యుగక్షయే, 30
తదా వర్త్మసు చలితా దేవా ఇన్ద్రపురోగమాః.

ప్ర. అ. తస్య = వానియొక్క, అమాత్యాః = మంత్రులు, యుగక్షయే = యుగాంతమునందు, వజ్రనిష్పేషమ్ = వజ్రమువలన కలిగిన నలుగుటనుగా,

పెట్టుము. ఈ విషయమున రక్షించగలవాడు అతడు తప్ప మరెవ్వడూ మాకు కనబడుటలేదు." 32, 33

మూ. స్తుతిభిః ప్రణతో భూత్వా తమేవ శరణం వ్రజ,
కృపాలుః శఙ్కరస్తుష్టః ప్రసాదం తే విధాస్యతి. 34

ప్ర. అ. స్తుతిభిః = స్తోత్రములతో, ప్రణతః = వంగినవాడవు, భూత్వా = అయి, తమేవ = ఆ మహాదేవుణ్ణే, శరణమ్ = శరణమునుగా, వ్రజ = పొందుము. కృపాలుః = కృపగల, శంకరః = శంకరుడు, తుష్టః = సంతోషించినవాడై, తే = నీకు, ప్రసాదమ్ = అనుగ్రహమును, కరిష్యతి = చేయగలడు.

తా. నీవు స్తుతించుచు నమస్కరించి ఆ మహాదేవుణ్ణే శరణుపొందుము. దయాశాలియైన ఆ శంకరుడు సంతోషించి నిన్ను అనుగ్రహించగలడు. 34

మూ. ఏవముక్తస్తదామాత్యైస్తుష్టావ వృషభధ్వజమ్,
సామభిర్వివిధైః స్తోత్రైః ప్రణమ్య స దశాననః. 35

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, అమాత్యైః = మంత్రులచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలకబడిన, సః దశాననః = ఆ దశాననుడు, ప్రణమ్య = నమస్కరించి, సామభిః = సామలచేతను, వివిధైః = అనేకవిధములైన, స్తోత్రైః = స్తోత్రముల చేతను, వృషభధ్వజమ్ = పరమేశ్వరుణ్ణి, తుష్టావ = స్తుతించెను.

తా. అమాత్యుల మాటలు విని దశాననుడు ఆ శివునకు నమస్కరించి, సామలచేతను, అనేకవిధములైన స్తోత్రములచేతను ఆయనను స్తుతించెను. 35

మూ. సంవత్సరసహస్రం తు రుదతో రక్షసో గతమ్,
తతః ప్రీతో మహాదేవః శైలాగ్రే విష్ఠితః ప్రభుః, 36
ముక్త్వా చాస్య భుజాన్ రామ ప్రాహ వాక్యం దశాననమ్.

ప్ర. అ. రక్షసః = ఆ రాక్షసుడు, రుదతః = ఏడ్చుచుండగా, సంవత్సర సహస్రమ్ = వేయి సంవత్సరముల కాలము, గతమ్ = వెళ్ళినది. రామ = రామా! తతః = అటు పిమ్మట, శైలాగ్రే = పర్వతశిఖరమునందు, విష్ఠితః = నిలచిన, ప్రభుః = సర్వసమర్థుడైన, మహాదేవః = మహాదేవుడు, ప్రీతః = సంతోషించిన

వారందరూ, త్వామ్ = నిన్ను, ఏవమ్ = ఇట్లు, లోకరావణమ్ = లోకములను ఏడ్పించిన, రావణమ్ = రావణునిగా, అభిధాస్యన్తి = చెప్పగలరు.

తా. దేవతలు, మానవులు, యక్షులు, భూమిమీద ఉన్న ఇతరులు నిన్ను ఈ విధముగా లోకమును ఏడ్పించిన రావణుణ్ణిగా చెప్పుచుందురు. 39

మూ. గచ్ఛ పౌలస్త్య విస్రబ్ధం పథా యేన త్వమిచ్ఛసి, 40
మయా చైవాభ్యనుజ్ఞాతో రాక్షసాధిప గమ్యతామ్.

ప్ర. అ. పౌలస్త్య = రావణా ! త్వమ్ = నీవు, యేన పథా = ఏ మార్గము చేత, ఇచ్ఛసి = కోరుచున్నావో ఆ మార్గముచేత, విస్రబ్ధమ్ = నమ్మకముగా, గచ్ఛ = వెళ్ళుము. రాక్షసాధిప = రాక్షసరాజా, మయా = నాచేత, అభ్యనుజ్ఞాతః = అనుమతింపబడితివి; గమ్యతామ్ = వెళ్ళుము.

తా. రావణా ! నీవు ఏ మార్గమున వెళ్ళవలె నని కోరుకొనుచున్నావో ఆ మార్గమున నిర్భయముగా వెళ్ళుము. రాక్షసరాజా ! నేను అనుజ్ఞ ఇచ్చుచున్నాను, వెళ్ళుము. 40

మూ. ఏవముక్తస్తు లఙ్కేశః శంభునా స్వయమబ్రవీత్, 41
ప్రీతో యది మహాదేవ వరం మే దేహి యాచతః.

ప్ర. అ. శంభునా = ఈశ్వరునిచేత, స్వయమ్ = స్వయముగా, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలకబడిన, లఙ్కేశః = రావణుడు, అబ్రవీత్ = పలికెను. మహాదేవ = ఓ ! మహాదేవా ! ప్రీతః యది = సంతోషించినట్లయితే, యాచతః = కోరుచున్న, మే = నాకు, వరమ్ = వరమును, దేహి = ఇమ్ము.

తా. మహేశ్వరుడు స్వయముగా పలికిన మాటలు విని రావణుడు ఇట్లు అనెను. "మహాదేవా ! నీవు అనుగ్రహించినట్లయితే యాచించుచున్న నాకు ఒక వరము ఇమ్ము. 41

మూ. అవధ్యత్వం మయా ప్రాప్తం దేవగన్ధర్వదానవైః, 42
రాక్షసైర్గుహ్యకైర్నాగైర్యే చాన్యే బలవత్తరాః.

ప్ర. అ. దేవగన్ధర్వదానవైః = దేవతలచేతా, గంధర్వులచేతా, దానవుల

ప్ర. అ. తేన రావణేన = ఆ రావణునిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః=పలక బడిన, సః శఙ్కరః = ఆ శంకరుడు, చన్ద్రహాసమితి = చంద్రహాసము అని, శ్రుతమ్ = ప్రసిద్ధమైన, మహాదీప్తమ్ = గొప్ప కాంతి గల, ఖడ్గమ్ = ఖడ్గమును, దదౌ = ఇచ్చెను. తదా = అప్పుడు, భూతపతిః = ఈశ్వరుడు, ఆయుషః = ఆయుస్సుయొక్క. శేషం చ = శేషమును కూడ, దదౌ = ఇచ్చెను.

తా. అప్పుడు రావణుడు అట్లు కోరగా శంకరుడు ఆతనికి చంద్రహాస మని ప్రసిద్ధి పొందిన గొప్ప కాంతి గల ఖడ్గమును, ఆయుర్దాయశేషమును, అనగా అతడు చేయు పాపకృత్యములకు ఫలితముగా అకాలమృత్యువు రాకుండు నట్లు వరమును ఇచ్చెను. 45

మూ. దత్త్వోవాచ తతః శమ్భుర్నావజ్ఞేయమిదం త్వయా, 46
అవజ్ఞాతం యది హి తే మామేవైష్యత్యసంశయః.

ప్ర. అ. శమ్భుః = ఈశ్వరుడు, దత్త్వా = ఇచ్చి, తతః = అటుపిమ్మట, ఉవాచ = పలికెను. ఇదమ్ = ఈ ఖడ్గము, త్వయా = నీచేత, నావజ్ఞేయమ్ = అనాదరింపదగినదికాదు. తే = నీకు (నీచేత) అవజ్ఞాతం యది = అవమానించ బడినట్లయితే, మామేవ = నన్నే, ఏష్యతి = పొందగలదు. అసంశయః = సంశ యము లేదు.

తా. శివుడు ఆ ఖడ్గమును ఇచ్చి-"నీవు దీనిని అవమానించకూడదు. అవమానించినట్లైతే ఇది మరల నా దగ్గరికి వచ్చివేయును; సందేహము లేదు"అని పలికెను. 46

వి. 41-46½ శ్లోకాలు ప్రాచ్యప్రతిలో లేవు.

మూ. ఏవం మహేశ్వరేణైవ కృతనామా స రావణః, 47
అభివాద్య మహాదేవమారురోహాథ పుష్పకమ్.

ప్ర. అ. ఏవమ్=ఇట్లు, మహేశ్వరేణైవ=మహేశ్వరునిచేతనే, కృతనామా = చేయబడిన పేరుగల, సః = ఆ, రావణః = రావణుడు, మహాదేవమ్ = మహే శ్వరుణ్ణి, అభివాద్య = నమస్కరించి, అథ = అటుపిమ్మట, పుష్పకమ్ = పుష్పక మును, ఆరురోహ = ఎక్కెను.

జానన్తః=ఎగిరినవారై, బలదర్పితమ్=బలముచేత గర్వించి ఉన్న, రాక్షసమ్= ఆ రాక్షసుణ్ణి గూర్చి, జితాః స్మః=జయించబడినాము, ఇతి=అని, అభాషన్త= పలికిరి.

తా. బుద్ధిమంతులైన మరి కొందరు క్షత్రియులు ఈ రాక్షసుణ్ణి జయించుట కష్టమని గ్రహించి, బలముచేత దృప్తుడై ఉన్న ఆతనితో "మేము ఓడిపోయినాము" అని పలికిరి.

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు ఉత్తరకాండలో పదహారవ సర్గ సమాప్తము.

మూ. స దృష్ట్వా రూపసంపన్నాం కన్యాం తాం సుమహావ్రతామ్,
కామమోహపరీతాత్మా పప్రచ్ఛ ప్రహసన్నివ. 3

ప్ర. అ. రూపసంపన్నామ్=రూపముతో కూడిన, సుమహావ్రతామ్=చాల గొప్ప వ్రతము గల, తాం కన్యామ్=ఆ కన్యను, దృష్ట్వా=చూచి, సః=అతడు, కామమోహపరీతాత్మా = కామమోహములతో నిండిన మనస్సు గలవాడై, ప్రహసన్నివ = నవ్వుచు, పప్రచ్ఛ = అడిగెను.

తా. ఆ రావణుడు గొప్ప నియమమును అవలంబించి ఉన్న మంచి సౌందర్యముగల, ఆ కన్యను చూడగానే కామమోహములతో నిండిన మనస్సుతో నవ్వుచు ఇట్లు పలికెను. 3

మూ. కిమిదం వర్తసే భద్రే విరుద్ధం యౌవనస్య తే,
న హి యుక్తా తవైతస్య రూపస్యేదం ప్రతిక్రియా. 4

ప్ర. అ. భద్రే = మంగళప్రదురాలా ! తే = నీయొక్క, యౌవనస్య = యౌవనమునకు, విరుద్ధమ్ = విరుద్ధముగా, వర్తసే = ప్రవర్తించుచున్నావు; ఇదమ్ = ఇది, కిమ్ = ఏమి ? తవ=నీయొక్క, ఏతస్య రూపస్య= ఈ రూపమునకు, ఇదంప్రతిక్రియా = ఈ విరుద్ధమైన క్రియ, న యుక్తా హి = యుక్తము కాదు కదా.

తా. ''మంగళప్రదురాలా ! ఏమిది! నీవు నీ యౌవనమునకు విరుద్ధముగా ప్రవర్తించుచున్నావు? నీ ఈ సౌందర్యమునకు విరుద్ధముగా ఇట్టి ప్రవర్తన యుక్తము కాదు కదా ?" 4

మూ. రూపం తేఽనుపమం భీరు కామోన్మాదకరం నృణామ్,
న యుక్తం తపసి స్థాతుం నిర్గతో హ్యేష నిర్ణయః. 5

ప్ర. అ. భీరు = భయస్వభావము గలదానా ! తే = నీయొక్క, అనుపమమ్ = సాటిలేని, రూపమ్ = రూపము, నృణామ్ = మానవులకు, కామోన్మాదకరమ్ = కామోన్మాదమును కలిగించునది, తపసి = తపస్సునందు, స్థాతుమ్ = ఉండుటకు, న యుక్తమ్ = యుక్తము కాదు. ఏషః = ఈ, నిర్ణయః = నిర్ణయము, నిర్గతః హి = ప్రసిద్ధము కదా ?

మూ. కుశధ్వజో నామ పితా బ్రహ్మర్షిరమితప్రభః, 8
బృహస్పతిసుతః శ్రీమాన్ బుద్ధ్యా తుల్యో బృహస్పతేః.

ప్ర. అ. అమితప్రభః = గొప్ప కాంతి గలవాడు, బృహస్పతిసుతః = బృహస్పతి కుమారుడు, శ్రీమాన్ = శోభాయుక్తుడు, బుద్ధ్యా = బుద్ధిచేత, బృహస్పతేః = బృహస్పతికి, తుల్యః = సమానుడు అయిన, కుశధ్వజో నామ = కుశధ్వజు డను, బ్రహ్మర్షిః = బ్రహ్మర్షి, పితా = నా తండ్రి.

తా. గొప్ప తేజస్సు గలవాడు, బృహస్పతి కుమారుడు, బుద్ధిచేత బృహస్పతితో సమానుడు, శోభావంతుడు అయిన కుశధ్వజు డనే బ్రహ్మర్షి నా తండ్రి.

మూ. తస్యాహం కుర్వతో నిత్యం వేదాభ్యాసం మహాత్మనః,
సంభూతా వాఙ్మయీ కన్యా నామ్నా వేదవతీ స్మృతా.

ప్ర. అ. నిత్యమ్ = నిత్యమూ, వేదాభ్యాసమ్ = వేదాభ్యాసమును, కుర్వతః = చేయుచున్న, మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, తస్య = ఆతనికి, అహమ్ = నేను, వాఙ్మయీ = వేదవాఙ్మయురాలైన, కన్యా = కన్యనుగా, సంభూతా = పుట్టితిని. నామ్నా = పేరుచేత, వేదవతీ = వేదవతిగా, స్మృతా = చెప్పబడితిని.

తా. నిత్యమూ వేదాభ్యాసము చేయు ఆ మహాత్మునకు వేదవాఙ్మయ స్వరూపిణినైన నేను కన్యగా పుట్టినాను. నా పేరు వేదవతి. 9

మూ. తతో దేవాః సగన్ధర్వా యక్షరాక్షసపన్నగాః,
తే చాపి గత్వా పితరం వరణం రోచయన్తి మే. 10

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సగన్ధర్వాః = గంధర్వులతో కూడిన, దేవాః = దేవతలు, తే = ఆ, యక్షరాక్షసపన్నగాః చాపి = యక్షులు, రాక్షసులు, పన్నగులు కూడ, పితరమ్ = తండ్రిని గూర్చి, గత్వా = వెళ్ళి, మే = నాయొక్క, వరణమ్ = వరణమును గూర్చి, రోచయన్తి = ఇష్టపడిరి.

తా. అప్పుడు దేవతలు, గంధర్వులు, యక్షులు, రాక్షసులు, పన్నగులు నా తండ్రి దగ్గరకు వెళ్ళి తమకు నన్ను ఇమ్మని కోరిరి. 10

మూ. తతో మే జననీ దీనా తచ్ఛరీరం పితుర్మమ,
పరిష్వజ్య మహాభాగా ప్రవిష్టా హవ్యవాహనమ్. 14

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, మహాభాగా = మహాభాగ్యవంతురాలైన, మే జననీ = నా తల్లి, దీనా = దీనురాలై, మమ పితుః = నా తండ్రియొక్క, తత్ = ఆ, శరీరమ్ = శరీరమును, పరిష్వజ్య = కౌగలించుకొని, హవ్యవాహనమ్ = అగ్నిని, ప్రవిష్టా = ప్రవేశించినది.

తా. పిమ్మట మహాభాగ్యవంతురాలైన నా తల్లి దీనురాలై నా తండ్రి శరీరమును కౌగలించుకొని అగ్నిలో ప్రవేశించినది. 14

మూ. తతో మనోరథం సత్యం పితుర్నారాయణం ప్రతి,
కరోమీతి తమేవాహం హృదయేన సముద్వహే. 15

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, అహమ్ = నేను, నారాయణం ప్రతి = విష్ణువును గూర్చి, పితుః = తండ్రియొక్క, మనోరథమ్ = మనోరథమును, సత్యమ్ = సత్యమైనదానినిగా, కరోమీతి = చేయుదును అని, తమేవ = ఆ నారాయణునే, హృదయేన = హృదయముచేత, సముద్వహే = వహించుచున్నాను.

తా. నారాయణుణ్ణి గూర్చి మా తండ్రికి ఉన్న మనోరథమును సత్యమైన దానినిగా చేయవలె నని నిశ్చయించుకొని నేను ఆ నారాయణుణ్ణే హృదయములో ఉంచుకొని ఉన్నాను. 15

మూ. ఇతి ప్రతిజ్ఞామారుహ్య చరామి విపులం తపః,
ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం మయా రాక్షసపుంగవ. 16

ప్ర. అ. ఇతి = ఇట్లు, ప్రతిజ్ఞామ్ = ప్రతిజ్ఞను, ఆరుహ్య = అధిష్ఠించి, విపులమ్ = అధికమైన, తపః = తపస్సును, చరామి = ఆచరించుచున్నాను. రాక్షసపుంగవ = రాక్షసశ్రేష్ఠుడా ! మయా = నాచేత, ఏతత్ = ఈ, సర్వమ్ = అంతా, తే = నీకు, ఆఖ్యాతమ్ = చెప్పబడినది.

తా. ఈ విధముగా ప్రతిజ్ఞ చేసి గొప్ప తపస్సు చేయుచున్నాను. రాక్షస శ్రేష్ఠుడా ! ఈ విషయ మంతా నీకు చెప్పినాను. 16

తా. మన్మథశరములచేత పీడింపబడిన ఆ రావణుడు విమానాగ్రభాగము నుండి దిగి, గొప్ప తపస్సు చేయుచున్న ఆ కన్యతో మరల ఇట్లనెను. 19

మూ. అవలిప్తాసి సుశ్రోణి యస్యాస్తే మతిరీదృశీ,
వృద్ధానాం మృగశాబాక్షి భ్రాజతే పుణ్యసంచయః. 20

ప్ర. అ. సుశ్రోణి = అందమైన పిరుదులు గలదానా ! యస్యాః = ఏ, తే = నీయొక్క, మతిః = బుద్ధి, ఈదృశీ = ఈ విధముగా ఉన్నదో (అట్టి నీవు), అవలిప్తా = గర్వించినదానవు, అసి = అయి ఉన్నావు. మృగశాబాక్షి = లేడిపిల్ల నేత్రములవంటి నేత్రములు గలదానా ! పుణ్యసంచయః = పుణ్యమును ప్రోగు చేయుట, వృద్ధానామ్ = ముసలివాళ్ళకు, శోభతే = శోభించును.

తా. ఓ ! సుశ్రోణీ ! ఇట్టి ఆలోచన గల నీవు గర్వముతో ఉన్నావు. ఓ ! బాలమృగనయనా ! ఈ విధముగా తపస్సు చేయుట అనునది ముసలివాళ్ళకు మాత్రమే తగిన పని. 20

మూ. త్వం సర్వగుణసంపన్నా నార్హసే వక్తుమీదృశమ్,
త్రైలోక్యసున్దరీ భీరు యౌవనం తేఽతివర్తతే. 21

ప్ర. అ. భీరు = భయస్వభావముగలదానా ! త్వమ్ = నీవు, సర్వగుణసంపన్నా = సమస్తగుణములతో కూడినదానవు. త్రైలోక్యసున్దరీ = మూడు లోకముల సముదాయమునందూ సుందరివి. ఈదృశమ్ = ఈ విధమైన వాక్యమును, వక్తుమ్ = చెప్పుటకు, నార్హసే = తగవు. తే = నీయొక్క, యౌవనమ్ = యౌవనము, అతివర్తతే = దాటిపోవుచున్నది.

తా. భయస్వభావముగలదానా! సమస్తసద్గుణములు ఉన్నదానవు. మూడు లోకములలో సుందరివి అయిననీవు ఇట్లు పలుకుట తగదు. నీ యౌవనము దాటిపోవుచున్నది. 21

మూ. అహం లఙ్కాపతిర్భద్రే దశగ్రీవ ఇతి శ్రుతః,
తస్య మే భవ భార్యా త్వం భుఙ్క్ష్వ భోగాన్యథాసుఖమ్.

ప్ర. అ. భద్రే = మంగళప్రదురాలా ! అహమ్ = నేను, లఙ్కాపతిః = లంకాధిపతిని. దశగ్రీవః ఇతి = దశగ్రీవుడు అని, శ్రుతః = ప్రసిద్ధుడను. త్వమ్

మూ. త్రైలోక్యాధిపతిం విష్ణుం సర్వలోకనమస్కృతమ్,
త్వదృతే రాక్షసేన్ద్రాన్యః కోఽవమన్యేత బుద్ధిమాన్. 25

ప్ర. అ. రాక్షసేన్ద్ర = రాక్షసరాజా ! త్వదృతే = నీవు తప్ప, బుద్ధిమాన్ = బుద్ధిమంతుడైన, అన్యః = మరొకడు, కః = ఎవడు, త్రైలోక్యాధిపతిమ్ = మూడు లోకముల అధిపతి, సర్వలోకనమస్కృతమ్ = సమస్తలోకములచేత నమస్కరించబడినవాడు అయిన, విష్ణుమ్ = విష్ణువును, అవమన్యేత = అవమానించును ?

తా. రాక్షసరాజా ! నీవు తప్ప బుద్ధిమంతుడైన మరెవ్వడైనా, మూడు లోకముల అధిపతీ, సర్వలోకములచేత నమస్కరింపబడేవాడూ అయిన విష్ణువును అవమానించునా ? 25

మూ. ఏవముక్తస్తయా తత్ర వేదవత్యా నిశాచరః,
మూర్ధజేషు తదా కన్యాం కరాగ్రేణ పరామృశత్. 26

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, తయా = ఆ, వేదవత్యా = వేదవతిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలకబడిన, నిశాచరః = రాక్షసుడు, తదా = అప్పుడు, కన్యామ్ = ఆ కన్యను, కరాగ్రేణ = హస్తాగ్రముచేత, మూర్ధజేషు = కేశముల యందు, పరామృశత్ = స్పృశించెను.

తా. ఆ వేదవతి అట్లు చెప్పుచుండగా రావణుడు హస్తాగ్రముతో ఆమె శిరోజములను పట్టుకొనెను. 26

మూ. తతో వేదవతీ క్రుద్ధా కేశాన్ హస్తేన సాచ్ఛినత్,
అసిర్భూత్వా కరస్తస్యాః కేశాంశ్ఛిన్నాంస్తదాకరోత్. 27

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సా = ఆ, వేదవతీ = వేదవతి, క్రుద్ధా = కోపించినదై, హస్తేన = హస్తముచేత, కేశాన్ = కేశములను, అచ్ఛినత్ = ఛేదించెను. తదా = అప్పుడు, తస్యాః = ఆమెయొక్క, కరః = హస్తము, అసిః = కత్తిగా, భూత్వా = అయి, కేశాన్ = కేశములను, ఛిన్నాన్ = ఛేదింపబడినవానినిగా, అకరోత్ = చేసెను.

తా. పాపాత్ముడవైన నీవు నన్ను వనములో అవమానించినావు. అందు వలన నిన్ను చంపుటకై నేను మరల జన్మించెదను. 30

మూ. న హి శక్యః స్త్రియా హన్తుం పురుషః పాపనిశ్చయః,
శాపే త్వయి మయోత్సృష్టే తపసశ్చ వ్యయో భవేత్. 31

ప్ర. అ. పాపనిశ్చయః = పాపమైన నిశ్చయము గల, పురుషః = పురుషుడు, స్త్రియా = స్త్రీచేత, హన్తుమ్ = చంపుటకు, న శక్యః హి = శక్యమైనవాడు కాడు కదా ? త్వయి = నీయందు, శాపే = శాపము, మయా = నాచేత, ఉత్సృష్టే = విడవబడినదగుచుండగా, తపసః = తపస్సుయొక్క, వ్యయశ్చ = వ్యయము కూడ, భవేత్ = అగును.

తా. పాపనిశ్చయము గల పురుషుణ్ణి స్త్రీ చంపజాలదుకదా ? నీకు శాపమిచ్చినచో నా తపస్సు వ్యయమైపోవును. 31

మూ. యది త్వస్తి మయా కించిత్కృతం దత్తం హుతం తథా,
తస్మాత్త్వయోనిజా సాధ్వీ భవేయం ధర్మిణః సుతా. 32

ప్ర. అ. మయా = నాచేత, కించిత్ = ఏమైనా, కృతమ్ = చేయబడినది, దత్తమ్ = ఇవ్వబడినది తథా = మరియు, హుతమ్ = హోమముచేయబడినదీ, అస్తి యది = ఉన్నట్లయితే, తస్మాత్ = దానివలన, అయోనిజా = అయోనిజ (గర్భవాసము చేసి జనించనిది)యైన, సాధ్వీ = పతివ్రతయైన, ధర్మిణః సుతా = ధర్మాత్ముని కుమార్తెగా, భవేయమ్ = అగుదును.

తా. నేను ఏదైన మంచి పని కాని, దానము కాని, హోమము కాని చేసి ఉన్నచో దానికి ఫలితముగా రాబోవు జన్మలో ఒక ధర్మాత్ముని అయోనిజయైన కుమార్తెగా, పతివ్రతగా పుట్టగలను. 32

మూ. ఏవముక్త్వా ప్రవిష్టా సా జ్వలితం జాతవేదసమ్,
పపాత చ దివో దివ్యా పుష్పవృష్టిః సమన్తతః. 33

ప్ర. అ. సా = ఆమె, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్వా = పలికి, జ్వలితమ్ = ప్రజ్వలింపచేయబడిన, జాతవేదసమ్ = అగ్నిని, ప్రవిష్టా = ప్రవేశించినది. దివః

తా. సాముద్రికలక్షణములు తెలిసిన ఆ మంత్రి ఆ శిశువును చూడగానే రావణునితో "ఈమె నీ వధకొరకే గృహము చేరినది"అని పలికెను. 36

మూ. ఏతచ్ఛ్రుత్వార్ణవే రామ తాం ప్రచిక్షేప రావణః,
సా చైవ క్షితిమాసాద్య యజ్ఞాయతనమధ్యగా,
రాజ్ఞో హలముఖోత్కృష్టా పునరప్యుత్థితా సతీ. 37

ప్ర. అ. రామ = రామా ! ఏతత్ = దీనిని, శ్రుత్వా = విని, రావణః = రావణుడు, తామ్ = ఆమెను, అర్ణవే = సముద్రమునందు, చిక్షేప = విసిరివేసెను. సతీ = ఉత్తమురాలైన, సా చైవ = ఆమె, క్షితిమ్ = భూమిని, ఆసాద్య = పొంది, యజ్ఞాయతనమధ్యగా = యజ్ఞగృహమధ్యమును పొందినదై, రాజ్ఞః = రాజుయొక్క, హలముఖోత్కృష్టా = నాగలి అగ్రభాగముచేత రాయబడినదై, పునరపి = మరల, ఉత్థితా = పైకి లేచినది.

తా. రామా ! ఆ మాట విని రావణుడు ఆమెను సముద్రములోనికి విసిరివేసెను. ఉత్తమురాలైన ఆమె భూమిని చేరి, జనకుని నాగలి అగ్రభాగముచేత గీయబడినదై మరల పైకి వచ్చినది.

వి. 34-37 శ్లోకాలు చాలా ప్రతులలో లేవు. వ్యాఖ్యాతలు కూడ వ్యాఖ్యానించలేదు. 37

మూ. సైషా జనకరాజస్య ప్రసూతా తనయా ప్రభో,
తవ భార్యా మహాబాహో విష్ణుస్త్వం హి సనాతనః. 38

ప్ర. అ. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు కలవాడా ! ప్రభో = ఓ ! ప్రభూ ! జనకరాజస్య = జనకమహారాజుయొక్క, తనయా = కుమార్తెగా, ప్రసూతా = పుట్టిన, సా ఏషా = అట్టి ఈమెయే, తవ = నీయొక్క, భార్యా = భార్య. త్వమ్ = నీవు, సనాతనః = సనాతనుడవైన, విష్ణుః హి = విష్ణువుకదా !

తా. ఓ ! ప్రభూ ! జనకుని కుమార్తెగా పుట్టిన ఈమెయే నీ భార్య. ఓ ! మహాబాహూ ! నీవు సనాతనుడవైన విష్ణుమూర్తివే కదా! 38

మూ. పూర్వం క్రోధహతః శత్రు ర్యయాసౌ నిహత స్త్వయా,
ఉపాశ్రయిత్వా శైలాభ స్తవ వీర్యమనుత్తమమ్. 39

త్రేతాయుగమ్ = త్రేతాయుగమును, అనుప్రాప్య = పొంది, తస్య రక్షసః = ఆ రాక్షసునియొక్క, వధార్థమ్ = వధకొరకు, మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, జనకస్య = జనకునియొక్క, మైథిలకులే = మిథిలానగరమునకు చెందిన వంశమునందు, ఉత్పన్నా = పుట్టినది. పునః = మరల, సీతోత్పన్నా = నాగలిచాలునుండి పుట్టిన ఈమె, మానుషైః = మానవులచేత, సీతేతి = సీత అని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది.

తా. పూర్వము కృతయుగమునందు వేదవతి అను పేరుతో ఉన్న ఈమె త్రేతాయుగమునందు రావణుని సంహరించుటకై మహాత్ముడైన జనకుని కులమునందు జనించినది. సీతనుండి (నాగలిచాలునుండి) జనించుటచే ఈమెను మానవులు 'సీత'అని అనుచున్నారు 42

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు ఉత్తరకాండలో పదిహేడవ సర్గ సమాప్తము.

ప్ర. అ. బృహస్పతేః = బృహస్పతియొక్క, సాక్షాత్ భ్రాతా = సాక్షాత్తు సోదరుడు, ధర్మజ్ఞః=ధర్మములు తెలిసినవాడు అయిన, సంవర్తో నామ=సంవర్తు డను, బ్రహ్మర్షిః = బ్రహ్మర్షి, సర్వైః = సమస్తమైన, దేవగణైః = దేవతాగణములతో, వృతః = కూడినవాడై, యాజయామాస = యాగము చేయించెను.

తా. సాక్షాత్తు బృహస్పతి సోదరుడు, ధర్మములు ఎరిగినవాడూ అయిన సంవర్తు డను బ్రహ్మర్షి సమస్తదేవతాగణములతో కూడినవాడై యాగము చేయించెను. 3

మూ. దృష్ట్వా దేవాస్తు తద్రక్షో వరదానేన దుర్జయమ్,
తిర్యగ్యోనిసమావిష్టాస్తస్య ధర్షణభీరవః. 4

ప్ర అ. దేవాః తు=దేవతలు, వరదానేన=వరదానముచేత, దుర్జయమ్= జయింప శక్యముకాని, తత్ రక్షః = ఆ రాక్షసుణ్ణి, దృష్ట్వా = చూచి, తస్య = వానియొక్క, ధర్షణభీరవః = ఎదిరించుటనుండి భయపడుచున్నవారై, తిర్యగ్యోని సమావిష్టాః = తిర్యగ్ జంతువులయందు ప్రవేశించిరి.

తా. వరదానముచేత జయింప శక్యము కాని ఆ రాక్షసుణ్ణి చూచి, దేవతలు ఆతడు ఎదిరించు నని భయపడి తిర్యగ్జంతువులలో ప్రవేశించిరి. 4

మూ. ఇన్ద్రో మయూరః సంవృత్తో ధర్మరాజస్తు వాయసః,
కృకలాసో ధనాధ్యక్షో హంసశ్చ వరుణోఽభవత్. 5

ప్ర. అ. ఇన్ద్రః = ఇంద్రుడు, మయూరః = నెమలిగా, సంవృత్తః = అయినాడు, ధర్మరాజస్తు = యమధర్మరాజు, వాయసః = కాకి అయినాడు, ధనాధ్యక్షః = కుబేరుడు, కృకలాసః = తొండగాను, వరుణః=వరుణుడు, హంసశ్చ= హంసగాను, అభవత్ = ఆయెను.

తా. ఇంద్రుడు నెమలిగాను, యముడు కాకిగాను, కుబేరుడు తొండగాను, వరుణుడు హంసగాను ఆయెను. 5

మూ. అన్యేష్వపి గతేష్వేవం దేవేష్వరినిషూదన,
రావణః ప్రావిశద్యజ్ఞం సారమేయ ఇవాశుచిః. 6

ప్ర. అ. పార్థివ = రాజా ! యః = ఏ నీవు, ధనదస్య = కుబేరునియొక్క, అనుజమ్ = తమ్ముడనైన, రావణమ్ = రావణుడనైన, మామ్ = నన్ను గూర్చి, నావగచ్ఛసి = తెలుసుకొనుటలేదో, తవ = అట్టి నీయొక్క, అకుతూహలభావేన = ఆశ్చర్యము లేకపోవుటచేత, ప్రీతః = సంతోషించినవాడను, అస్మి = అయి ఉన్నాను.

తా. రాజా ! కుబేరుని తమ్ముడను, రావణుడను అయిన నన్ను కూడ నీవు గుర్తించలేదన్నచో నీలో ఉన్న ఆశ్చర్యపడకపోవుట (తెలియవలసిన విషయములు కూడ తెలిసికొనకపోవుట) అనే గుణము చూచి నేను సంతోషించుచున్నాను. 9

మూ. త్రిషు లోకేషు కోఽన్యోఽస్తి యో న జానాతి మే బలమ్,
భ్రాతరం యేన నిర్జిత్య విమానమిదమాహృతమ్. 10

ప్ర. అ. యేన = ఏ నాచేత, భ్రాతరమ్ = సోదరుణ్ణి, నిర్జిత్య = జయించి, ఇదమ్ = ఈ, విమానమ్ = విమానము, ఆహృతమ్ = తీసికొనిరాబడినదో, మే = అట్టి నాయొక్క, బలమ్ = బలమును, యః = ఎవడు, న జానాతి = ఎరుగడో అట్టి, అన్యః = మరియొకడు, కః = ఎవడు, త్రిషు = మూడు, లోకేషు = లోకములలో, అస్తి = ఉన్నాడు.

తా. సోదరుణ్ణి జయించి ఈ విమానమును హరించిన నా బలమును గూర్చి తెలియనివాడు ఈ మూడు లోకాలలో నీవు తప్ప మరొకడు ఎవడు ఉన్నాడు ?

మూ. తతో మరుత్తః స నృపస్తం రావణమథాబ్రవీత్,
ధన్యః ఖలు భవాన్యేన జ్యేష్ఠో భ్రాతా రణే జితః. 11

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సః = ఆ, నృపః = రాజైన, మరుత్తః = మరుత్తుడు, అథ = అటుపిమ్మట, రావణమ్ = రావణుని గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. యేన = ఏ నీచేత, రణే = యుద్ధమునందు, జ్యేష్ఠః = పెద్దవాడైన, భ్రాతా సోదరుడు, జితః = జయింపబడినాడో, భవాన్ = అట్టి నీవు, ధన్యః ఖలు = అదృష్టవంతుడవు కదా !

తా. అప్పుడు మరుత్తమహారాజు రావణునితో ఇట్లు పలికెను-"యుద్ధములో అన్నగారిని జయించిన నీవు ఎంత ధన్యుడవు !" 11

తిరిగి వెళ్ళవు. అద్య = ఇప్పుడు, నిశితైః = వాడియైన, బాణైః = బాణములచేత, త్వామ్ = నిన్ను, యమక్షయమ్ = యమలోకమును గూర్చి, ప్రేషయామి = పంపుచున్నాను.

తా. ఓ! దుర్మతీ! నిలబడుము; నీవు ప్రాణాలతో తిరిగి వెళ్ళవు. ఇపుడు వాడియైన బాణాలచేత నిన్ను యమలోకమునకు పంపెదను. 14

మూ. తతః శరాసనం గృహ్య సాయకాంశ్చ నరాధిపః, 15
రణాయ నిర్యయౌ క్రుద్ధః సంవర్తో మార్గమావృణోత్.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, నరాధిపః = ఆ రాజు, క్రుద్ధః = కోపించినవాడై, శరాసనమ్ = ధనస్సును, సాయకాంశ్చ = బాణములను, గృహ్య = గ్రహించి, రణాయ = యుద్ధముకొరకు, నిర్యయౌ = బయలువెడలెను. సంవర్తః = సంవర్తుడు, మార్గమ్ = మార్గమును, ఆవృణోత్ = ఆవరించెను.

తా. పిమ్మట ఆ మరుత్తుడు కోపించి, ధనస్సును, బాణములను గ్రహించి యుద్ధమునకై బయలుదేరగా సంవర్తుడు అతనిని అడ్డగించెను. 15

మూ. సోఽబ్రవీత్స్నేహసంయుక్తం మరుత్తం తం మహానృషిః,
శ్రోతవ్యం యది మద్వాక్యం సంప్రహారో న తే క్షమః.

ప్ర. అ. సః = అ, మహాన్ = గొప్పవాడైన, ఋషిః = ఋషి, తం మరుత్తమ్ = ఆ మరుత్తుణ్ణి గూర్చి, స్నేహసంయుక్తమ్ = స్నేహముతో కూడుకొన్నట్లుగా, అబ్రవీత్ = పలికెను. మద్వాక్యమ్ = నా వాక్యము, శ్రోతవ్యం యది = వినదగినట్లయితే, తే = నీకు, సంప్రహారః = యుద్ధము, న క్షమః = తగినది కాదు.

తా, మహాఋషియైన ఆ సంవర్తుడు మరుత్తునితో స్నేహపూర్వకముగా ఇట్లు పలికెను. "నీవు నా మాట విన్నచో-ఇప్పుడు యుద్ధము చేయుట తగదు."

మూ. మాహేశ్వరమిదం సత్రమసమాప్తం కులం దహేత్. 17
దీక్షితస్య కుతో యుద్ధం క్రోధిత్వం దీక్షితే కుతః.

ప్ర. అ. మాహేశ్వరమ్ = మహేశ్వరసంబంధమైన, ఇదమ్ = ఈ,

తా. పిమ్మట శుకుడు ఆతడు జయింపబడినట్లు గ్రహించి ఆ విధముగా చాటించెను. "రావణుడు సర్వోత్కర్షగా ఉన్నాడు" అని బిగ్గరగా అరచెను. 20

మూ. తాన్ భక్షయిత్వా తత్రస్థాన్ మహర్షీన్ యజ్ఞమాగతాన్,
విత్రుప్తో రుధిరై స్తేషాం పునః సంప్రయయౌ మహీమ్.

ప్ర. అ. యజ్ఞమ్ = యజ్ఞమును గూర్చి, ఆగతాన్ = వచ్చిన, తత్రస్థాన్ = అక్కడ ఉన్న, ఋషీన్ = ఋషులను, భక్షయిత్వా = భక్షించి, తేషామ్ = వాళ్ళయొక్క, రుధిరైః = రక్తములచేత, విత్రుప్తః = బాగా తృప్తిచెందినవాడై, పునః = మరల, మహీమ్ = భూమిని గూర్చి, సంప్రయయౌ = వెళ్ళెను.

తా. యజ్ఞము నిమిత్తమై వచ్చి అక్కడ ఉన్న ఋషులను భక్షించి, వాళ్ళ రక్తముచేత బాగా తృప్తిచెంది రావణుడు మరల భూలోకమునకు వెళ్ళెను.

మూ. రావణే తు గతే దేవాః సేన్ద్రాశ్చైవ దివౌకసః,
తతః స్వాం యోనిమాసాద్య తాని సత్త్వాని చాబ్రువన్.

ప్ర. అ. రావణే = రావణుడు, గతే = వెళ్ళినవాడగుచుండగా, దేవాః = ప్రకాశించువారైన, సేన్ద్రాశ్చైవ = ఇంద్రునితో కూడిన, దివౌకసః = దేవతలు, తతః = అటుపిమ్మట, స్వామ్ = తమ సంబంధమైన, యోనిమ్ = జన్మను (రూపమును), ఆసాద్య = పొంది, తాని = ఆ, సత్త్వాని = జంతువులను గూర్చి, అబ్రువన్ = పలికిరి.

తా. రావణుడు వెళ్ళిపోయిన పిమ్మట ఇంద్రుడు మొదలైన ఆ దేవతలు తమ తమ రూపములు దాల్చి ఆ జంతువులతో ఇట్లు పలికిరి. 22

మూ. హర్షాత్తదాబ్రవీదిన్ద్రో మయూరం నీలబర్హిణమ్,
ప్రీతోఽస్మి తవ ధర్మజ్ఞ భుజంగాద్ధి న తే భయమ్. 23

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, ఇన్ద్రః = ఇంద్రుడు, హర్షాత్ = సంతోషము వలన, నీలబర్హిణమ్ = నల్లని పింఛము గల, మయూరమ్ = నెమలిని గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. ధర్మజ్ఞ = ధర్మము తెలిసినదానా! తవ = నీకు, ప్రీతః = సంతోషించినవాడను, అస్మి = అయి ఉన్నాను. తే = నీకు, భుజంగాత్ = సర్పము వలన, భయమ్ = భయము, న హి = ఉండదు.

ప్ర. అ. ధర్మరాజః = యమధర్మరాజు, ప్రాగ్వంశే = యజ్ఞశాలలోని కఱ్ఱమీద ఉన్న, వాయసం ప్రతి = కాకిని గూర్చి, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. పక్షిన్ = ఓ! పక్షి! తవ = నీకు, సుప్రీతః = చాల సంతోషించినవాడను, అస్మి = అయిఉన్నాను. ప్రీతస్య = సంతోషించుచున్న నాయొక్క, వచనమ్ = వచనమును, శృణు = వినుము.

తా. యజ్ఞశాలలోని కఱ్ఱమీద ఉన్న కాకితో యముడు ఇట్లు పెలికెను- "ఓ! పక్షి! నీ విషయమున సంతోషించితిని. సంతోషించుచున్న నా మాట వినుము." 26

మూ. యథాన్యే వివిధై రోగైః పీడ్యన్తే ప్రాణినో మయా, 27
తేన తే ప్రభవిష్యన్తి మయి ప్రీతే న సంశయః.

ప్ర. అ. అన్యే = ఇతరములైన, ప్రాణినః = ప్రాణులు, మయా = నాచేత, వివిధైః = అనేకవిధములైన, రోగైః = రోగములచేత, యథా = ఎట్లు, పీడ్యన్తే = పీడించబడుచున్నారో, ఆ విధముగా, తే = ఆ రోగములు, మయి = నేను, ప్రీతే = సంతోషించిన వాడనగుచుండగా, తే = నీ విషయమునందు, న ప్రభవన్తి = సమర్థములు కావు. సంశయః = సంశయము, న = లేదు.

తా. "ఇతరప్రాణులను నేను వివిధరోగాలచే పీడించుచుందును. కాని నీ విషయమున సంతోషించినాను గాన నీకు ఆ రోగాల బాధ ఉండదు. సందేహము లేదు." 27

మూ. మృత్యుతస్తే భయం నాస్తి వరాన్మమ విహంగమ, 28
యావత్త్వాం న వధిష్యన్తి నరాస్తావద్భవిష్యసి.

ప్ర. అ. విహంగమ = ఓ! పక్షి! మమ = నాయొక్క, వరాత్ = వరము వలన, తే = నీకు, మృత్యుతః = మృత్యువువలన, భయమ్ = భయము, నాస్తి = లేదు. నరాః = నరులు, త్వామ్ = నిన్ను, యావత్ = ఎంతవరకు, న వధిష్యన్తి = చంపరో, తావత్ = అంతవరకు, భవిష్యసి = ఉండగలవు.

తా. ఓ! పక్షి! నేను వరము ఇచ్చుచున్నాను; నీకు మృత్యుభయము లేదు. నరులు నిన్ను చంపేవరకు నీవు జీవించి ఉందువు." 28

మూ. మచ్ఛరీరం సమాసాద్య కాన్తో నిత్యం భవిష్యసి, 32
ప్రాప్స్యసే చాతులాం ప్రీతిమేతన్మే ప్రీతిలక్షణమ్.

ప్ర. అ. మచ్ఛరీరమ్ = నా శరీరమును, సమాసాద్య = పొంది, నిత్యమ్= ఎల్లప్పుడూ, కాన్తః = సుందరమైనదానవు, భవిష్యసి = కాగలవు. అతులామ్ = సాటిలేని, ప్రీతిం = సంతోషమును, ప్రాప్స్యసే చ = పొందగలవు. ఏతత్= ఇది, మే = నాయొక్క, ప్రీతిలక్షణమ్ = ప్రేమకు లక్షణము.

తా. "నీవు నా శరీరమైన జలముమీద ఎల్లప్పుడూ విహరించుచు, మనోహరముగా ఉందువు; అధికమైన సంతోషము పొందెదవు. ఇది నాకు నీ విషయమున కలిగిన సంతోషమునకు లక్షణము(గుర్తు)." 32

మూ. హంసానాం హి పురా రామ న వర్ణః సర్వపాణ్డురః, 33
పక్షా నీలాగ్రసంవీతాః క్రోడాః శష్పాగ్రనిర్మలాః.

ప్ర. అ. రామ = రామా! పురా = పూర్వము, హంసానామ్ = హంసల యొక్క, వర్ణః = రంగు, సర్వపాణ్డురః = పూర్తిగా తెల్లనిదిగా, న= లేదు. పక్షాః = రెక్కలు, నీలాగ్రసంవీతాః = నీలమైన అగ్రభాగములతో కూడినవి. క్రోడాః = వక్షఃస్థలములు, శష్పాగ్రసంనిభాః = పచ్చగడ్డి చిగుళ్ళతో సమానలు.

తా. రామా! పూర్వము హంసలు పూర్తిగా తెల్లగా ఉండేవి కాదు. వాటి రెక్కల చివరి భాగములు నీలవర్ణముతోను, వక్షఃస్థలము పచ్చగడ్డి చిగుళ్ళ రంగులోను ఉండెడివి. 33

మూ. అథాబ్రవీద్వైశ్రవణః కృకలాసం గిరౌ స్థితమ్, 34
హైరణ్యం సంప్రయచ్ఛామి వర్ణం ప్రీతస్తవాప్యహమ్.

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, వైశ్రవణః= కుబేరుడు, గిరౌ= పర్వతము మీద, స్థితమ్ = ఉన్న, కృకలాసమ్ = తొండను గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. అహమ్ = నేను, తవాపి = నీ విషయమునందు కూడా, ప్రీతః = సంతోషించితిని.

దత్త్వా = ఇచ్చి, రాజ్ఞా సహ = రాజుతో కూడ, నివృత్తాః = మరలినవారై, పునః = మరల, స్వభవనమ్ = తమ భవనమును గూర్చి, గతాః = వెళ్ళిరి.

తా. ఆ యజ్ఞమహోత్సవమునందు ఆ దేవతలు వాటికి ఈ విధముగా వరములు ఇచ్చి ఆ రాజుతో కలిసి వెళ్ళి మరల తమ ఇండ్లకు వెళ్ళిపోయిరి. 36

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
ఉత్తరకాండలో పద్దెనిమిదవ సర్గ సమాప్తము.

బ్రూత = చెప్పండి. ఏషః = ఇది, మే = నాయొక్క, సునిశ్చయః హి = దృఢమైన నిశ్చయము కదా ? అన్యథా = మరియొక విధముగా, కుర్వతామ్ = చేయువారికి, ఏవమ్ = ఇట్లు, మోక్షః = మోక్షము, నైవోపపద్యతే = ఉపపన్నము కాదు.

తా. లేదా ఓడిపోయినా మని ఒప్పుకొనండి. ఇదే నా దృఢమైన నిశ్చయము. మరొక విధముగా చేసినచో మీకు మోక్షము (విడుదల) లేదు. 3

మూ. తత స్త్వభీరవః ప్రాజ్ఞాః పార్థివా ధర్మనిశ్చయాః,
మన్త్రయిత్వా తతోఽన్యోన్యం రాజానః సమహాబలాః.
నిర్జితాః స్మేత్యభాష న్త జ్ఞాత్వా వరబలం రిపోః.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, అభీరవః = భయము లేనివారు, ప్రాజ్ఞాః = బుద్ధిమంతులు, పార్థివాః = భూమికి అధిపతులు, ధర్మనిశ్చయాః = ధర్మనిశ్చయము గలవారు, సమహాబలాః = గొప్ప బలములతో కూడినవారు అయిన, రాజానః = రాజులు, అన్యోన్యమ్ = పరస్పరము, మన్త్రయిత్వా = ఆలోచించుకొని, రిపోః = శత్రువుయొక్క, వరబలమ్ = వరములవల్ల లభించిన బలమును, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, తతః = అటుపిమ్మట, నిర్జితాః స్మః = జయింపబడినాము, ఇతి = అని, అభాషన్త = పలికిరి.

తా. అప్పుడు భయము లేనివారు, బుద్ధిమంతులు, భూమికి ప్రభువులు, ధర్మసంమతమైన నిశ్చయము గలవారు. సైన్యములతో కూడినవారు అయిన రాజులు ఒకరితో ఒకరు ఆలోచించుకొని, శత్రువున కున్న వరబలమును తెలిసికొని "ఓడిపోయినాము"అని ఒప్పుకొనిరి. 4

మూ. దుష్య న్తః సురథో గాధిర్గయో రాజా పురూరవః, 5
ఏతే సర్వేఽబ్రువంస్తాత నిర్జితాః స్మేతి పార్థివాః.

ప్ర. అ. తాత = తండ్రీ! దుష్యన్తః = దుష్యంతుడు, సురథః = సురథుడు, గాధిః = గాధి, గయః = గయుడు, రాజా = రాజైన, పురూరవః = పురూరవుడు, ఏతే సర్వే = ఈ సమస్తమైన, పార్థివాః = రాజులు, నిర్జితాః స్మ = జయించబడినాము, ఇతి = అని, అబ్రువన్ = పలికిరి.

శ్రుత్వా=విని, అథ = అటుపిమ్మట, సంక్రుద్ధః=కోపించినవాడై, రాక్షసేన్ద్రమ్= ఆ రాక్షసరాజును గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. అయోధ్యాప్రభులైన ఆ అనరణ్యుడు పాపాత్ముడైన అతని మాటలు విని, మిక్కిలి కోపించి ఇట్లు పలికెను. 9

మూ. దీయతే ద్వన్ద్వయుద్ధం తే రాక్షసాధిపతే మయా,
సంతిష్ఠ క్షిప్రమాయత్తో భవ చైవం భవామ్యహమ్. 10

ప్ర. అ. రాక్షసాధిపతే = రాక్షసరాజా! తే = నీకు, మయా = నా చేత, ద్వన్ద్వయుద్ధమ్ = ద్వంద్వయుద్ధము, దీయతే = ఇవ్వబడుచున్నది. సంతిష్ఠ = నిలబడుము. క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, ఆయత్తః = సంనద్ధుడవు, భవ = అగుము. అహమ్ = నేను కూడా, ఏవమ్=ఇట్లు, (సన్నద్ధుడను), భవామి=అగుచున్నాను.

తా. "రాక్షసరాజా! నీకు నేను యుద్ధము నిచ్చెదను. నిలువుము. వెంటనే సన్నద్ధుడవు అగుము; నేను కూడ సిద్ధ మగుచున్నాను." 10

మూ. అథ పూర్వం శ్రుతార్థేన నిర్జితం సుమహద్బలమ్,
నిష్క్రామత్తన్నరేన్ద్రస్య బలం రక్షోవధోద్యతమ్. 11

ప్ర. అ. ఈ శ్లోకం అన్వయం సరిగా కుదురుటలేదు. ప్రాచ్యపాఠం బాగున్నది:—

"అథ పూర్వం శ్రుతార్థేన నిశ్చితం సుమహద్బలమ్
నిశ్చక్రామ నరేన్ద్రశ్చ రాక్షసేన్ద్రవధే ద్రుతమ్."

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, శ్రుతార్థేన = వినబడిన విషయము గల అనరణ్యునిచేత, పూర్వమ్=పూర్వమే, నిశ్చితమ్=నిశ్చయింపబడిన, సుమహత్ = చాల గొప్పదైన, బలమ్ = సైన్యము, నరేన్ద్రశ్చ = రాజూ, రాక్షసేన్ద్రవధే = రావణుని వధనిమిత్తమై, ద్రుతమ్ = శీఘ్రముగా, నిశ్చక్రామ = బయలుదేరెను.

తా. రావణుని గూర్చి విని ఉన్న అనరణ్యుడు ముందుగానే నిశ్చయించిన చాల పెద్ద సైన్యము, ఆ రాజూ కూడా రావణుని చంపుటకై శీఘ్రముగా బయలు దేరిరి. 11

ప్రాప్య = పొంది, అనలే=అగ్నియందు, హుతమ్ = హోమముచేయబడిన, హవ్యమివ = హోమద్రవ్యము వలె, ప్రాణశ్యత = నశించెను.

తా. అప్పుడు ఆ రాజు సైన్యమంతా రావణసైన్యమును చేరి, అగ్నిలో హోమము చేసిన హోమద్రవ్యము వలె నశించెను. 14

మూ. యుద్ధ్వా చ సుచిరం కాలం కృత్వా విక్రమముత్తమమ్,
ప్రజ్వలన్తం తమాసాద్య క్షిప్రమేవావశేషితమ్.
ప్రావిశత్సంకులం తత్ర శలభా ఇవ పావకమ్. 16

ప్ర. అ. అవశేషితమ్ = మిగిలిన సైన్యము, సుచిరం కాలమ్ = చాల కాలము, యుద్ధ్వా చ=యుద్ధము చేసి, ఉత్తమమ్=ఉత్తమమైన, విక్రమమ్=పరాక్రమమును, కృత్వా=చేసి, ప్రజ్వలన్తమ్ = ప్రజ్వలించుచున్న, తమ్=ఆతనిని, సమాసాద్య = సమీపించి, సంకులమ్ = వ్యాకులమై, శలభాః = మిడతలు, పావకమివ = అగ్నిని వలె, తత్ర = వానియందు, ప్రావిశత్ = ప్రవేశించెను.

తా. మిగిలిన సైన్యము చాల సేపు యుద్ధము చేసి, గొప్ప పరాక్రమము చూపి, ప్రజ్వలించుచున్న ఆ రావణుని సమీపించి, వ్యాకులమై, అగ్నిలో మిడతలు ప్రవేశించి నట్లు ఆతనిలో ప్రవేశించినది. 15,16

మూ. సోఽపశ్యత్తన్నరేన్ద్రస్తు నశ్యమానం మహాబలమ్,
మహార్ణవం సమాసాద్య వనాపగశతం యథా. 17

ప్ర. అ. సః నరేన్ద్రః తు = ఆ రాజు, మహార్ణవమ్=మహాసముద్రమును, సమాసాద్య=పొంది, వనాపగశతం యథా=నీటితో నిండిన నదుల శతము వలె, నశ్యమానమ్ = నశించుచున్న, తత్ = ఆ, మహాబలమ్ = గొప్ప సైన్యమును, అపశ్యత్ = చూచెను.

తా. మహాసముద్రమును చేరి అదృశ్యమై పోవుచున్న వందలకొలది నదుల వలె నశించి పోవుచున్న ఆ మహాసైన్యమును రాజు చూచెను. 17

మూ. తతః శక్రధనుఃప్రఖ్యం ధనుర్విస్ఫారయన్ స్వయమ్,
ఆససాద నరేన్ద్రస్తం రావణం క్రోధమూర్ఛితః. 18

మేఘములనుండి, గిరిమూర్ధని = పర్వతశిఖరమునందు, పతన్త్యః = పడుచున్న, వారిధారాః ఇవ = జలధారలు వలె, తస్య = వానికి, క్వచిత్ = ఎక్కడను, క్షతమ్ = దెబ్బను, న చక్రిరే = చేయలేదు.

తా. రావణునిమీద పడుచున్న ఆ బాణములు, మేఘములనుండి పర్వత శిఖరముమీద పడుచున్న జలధారలు వలె ఆతనికి ఏ మాత్రము పీడ కలిగించ లేదు. 21

మూ. తతో రాక్షసరాజేన క్రుద్ధేన నృపతిస్తదా,
తలేనాభిహతో మూర్ధ్ని స రథాన్నిపపాత హ. 22

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, క్రుద్ధేన = కోపించిన, రాక్షసరాజేన = రావణునిచేత, తదా = అప్పుడు, తలేన = అరచేతితో, మూర్ధ్ని = శిరస్సుమీద, అభిహతః = కొట్టబడెను. సః నృపతిః = ఆ రాజు, రథాత్ = రథమునుండి, నిపపాత హ = పడిపోయెను.

తా. అపుడు కోపించిన రావణుడు అరచేతితో శిరస్సుమీద కొట్టగా ఆ రాజు రథమునుండి పడిపోయెను. 22

మూ. స రాజా పతితో భూమౌ విహ్వలః పరివేపితః,
వజ్రదగ్ధ ఇవారణ్యే సాలో నిపతితో యథా. 23

ప్ర. అ. సః రాజా = ఆ రాజు, అరణ్యే = అరణ్యమునందు, వజ్రదగ్ధః = పిడుగుచేత కాల్చబడిన, నిపతితః = పడిన, సాలో యథా = సాలవృక్షము వలె, విహ్వలః = వ్యాకులుడై, పరివేపితః = వణకుచున్నవాడై, భూమౌ = నేలమీద, పతితః = పడినాడు.

తా. ఆ రాజు వ్యాకులుడై, వణకుచు, అరణ్యములో పిడుగుపాటుకు కాలి పడిపోయిన సాలవృక్షము వలె నేలపై కూలెను. 23

మూ. తం ప్రహస్యాబ్రవీద్రక్ష ఇక్ష్వాకుం పృథివీపతిమ్,
కిమిదానీం ఫలం ప్రాప్తం మాం త్వయా ప్రతియుధ్యతా.

ప్ర. అ. రక్షః = రావణుడు, ప్రహస్య = నవ్వి, ఇక్ష్వాకుమ్ = ఇక్ష్వాకు

మూ. న హ్యాహం నిర్జితో రక్షస్త్వయా వీరప్రశంసినా,
కాలేనైవ విపన్నోఽహం హేతుభూతస్తు మే భవాన్. 27

ప్ర. అ. రక్షః = ఓ! రాక్షసుడా, అహమ్ = నేను, వీరప్రశంసినా = వీరుడ నని ప్రశంసించుకొనుచున్న, త్వయా = నీచేత, న నిర్జితః హి = జయింపబడలేదు కదా! అహమ్ = నేను, కాలేనైవ = కాలముచేతనే, విపన్నః = ఆపదను చెందితిని. భవాన్ తు = నీవైతే, హేతుభూతః = కారణమైనవాడవు.

తా. ఓ! రాక్షసుడా ! వీరుడ నని చెప్పుకొనుచున్న నీవు నన్ను జయించలేదు. కాలమే నాకి ఆపద కలిగించినది. నీవు కేవలము నిమిత్త మాత్ర మైనావు."

మూ. కిం త్విదానీం మయా శక్యం కర్తుం ప్రాణపరిక్షయే,
న హ్యాహం విముఖీ రక్షో యుధ్యమానస్త్వయా హతః.

ప్ర. అ. రక్షః = ఓ ! రాక్షసుడా ! ప్రాణపరిక్షయే = ప్రాణములకు క్షయము కలిగినప్పుడు, ఇదానీమ్ = ఇప్పుడు, మయా = నాచేత, కిం తు = ఏమి, కర్తుమ్ = చేయుటకు, శక్యమ్ = శక్యమైనది? అహమ్ = నేను, విముఖీ = (యుద్ధమునుండి) విముఖుడను, న హి = కాను కదా? యుధ్యమానః = యుద్ధము చేయుచున్న నేను, త్వయా = నీచేత, హతః = కొట్టబడితిని.

తా. రాక్షసుడా! కాలప్రభావముచేత ప్రాణాపాయము వచ్చినపుడు నేను ఏమి చేయగలుగుదును? నేను యుద్ధమునుండి పారిపోలేదుకదా? యుద్ధము చేయుచుండగానే నన్ను నీవు చంపినావు (మరణించేటట్లు కొట్టినావు). 28

మూ. ఇక్ష్వాకుపరిభావిత్వాద్వచో వక్ష్యామి రాక్షస,
యది దత్తం యది హుతం యది మే సుకృతం తపః. 29
యది గుప్తాః ప్రజాః సమ్యక్తదా సత్యం వచోఽస్తు మే.

ప్ర. అ. రాక్షస = రాక్షసుడా! ఇక్ష్వాకుపరిభావిత్వాత్ = ఇక్ష్వాకురాజులను తిరస్కరించినవాడ వగుటవలన, వచః = వాక్యమును, వక్ష్యామి = పలికెదను. దత్తం యది = దానము చేయబడినట్లతే, యది హుతమ్ = హోమము చేయబడినట్లయితే, మే = నాకు, (నాచేత) తపః = తపస్సు, సుకృతమ్ = బాగా చేయబడినట్లయితే, ప్రజాః = ప్రజలు, సమ్యక్ = బాగుగా, గుప్తాః యది = రక్షించబడి

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే ఏకోనవింశః సర్గః.

ప్ర. అ. రాజేన్ద్ర = రామా ! తతః = అటుపిమ్మట, సః రాజా = ఆ రాజు, త్రివిష్టపమ్ = స్వర్గము అను, స్థానమ్ = స్థానమును గూర్చి, గతః = వెళ్లెను, తస్మిన్ = ఆ, నృపే = రాజు, స్వర్గతే = స్వర్గమునకు వెళ్ళినవాడగుచుండగా, సః రాక్షసః = ఆ రాక్షసుడు, అపసర్పత = వెళ్ళెను.

తా. రామా ! అటుపిమ్మట అనరణ్యుడు స్వర్గస్థు డయ్యెను. ఆతడు స్వర్గస్థుడైన పిమ్మట రావణుడు అచటినుండి వెళ్ళిపోయెను. 32

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు ఉత్తరకాండలో పందొమ్మిదవ సర్గ సమాప్తము.

మూ. నారదస్తు మహాతేజా దేవర్షిరమితప్రభః,
అబ్రవీన్మేఘపృష్ఠస్థో రావణం పుష్పకే స్థితమ్. 3

ప్ర. అ. మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గలవాడు, దేవర్షిః = దేవర్షి, అమితప్రభః = సాటిలేని కాంతి గలవాడు అయిన, నారదస్తు = నారదుడు, మేఘపృష్ఠస్థః = మేఘము పైభాగమునందున్నవాడై, పుష్పకే = పుష్పకమునందు, స్థితమ్ = ఉన్న, రావణమ్ = రావణుని గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. గొప్ప తేజస్సు, అధికమైన కాంతి గల, దేవర్షియైన నారదుడు మేఘముపైన ఉండి, పుష్పకములో ఉన్న రావణునితో ఇట్లు పలికెను. 3

మూ. రాక్షసాధిపతే సౌమ్య తిష్ఠ విశ్రవసః సుత,
ప్రీతోఽస్మ్యభిజనోపేత విక్రమైరూర్జితైస్తవ. 4

ప్ర. అ. సౌమ్య = సౌమ్యుడా! విశ్రవసః సుత = విశ్రవసుని కుమారుడా! రాక్షసాధిపతే = రాక్షసరాజా! తిష్ఠ = నిలువుము, అభిజనోపేత = మంచి బంధుజనముతో కూడినవాడా! తవ = నీయొక్క, ఊర్జితైః = గొప్ప, విక్రమైః = పరాక్రమములచేత, ప్రీతః = సంతోషించినవాడను, అస్మి = అయితిని.

తా. విశ్రవసుని కుమారుడవు, సౌమ్యుడవు అయిన ఓ! రాక్షసరాజా! ఆగుము. మంచి బంధువులు కలవాడా! నీ గొప్ప పరాక్రమములకు సంతోషించితిని. 4

మూ. విష్ణునా దైత్యఘాతైశ్చ గన్ధర్వోరగఘర్షణైః,
త్వయా సమం విమర్దైశ్చ భృశం హి పరితోషితః 5

ప్ర. అ. విష్ణునా = విష్ణువుచేత, దైత్యఘాతైశ్చ = దైత్యుల సంహారములచేతను, గన్ధర్వోరగఘర్షణైః = గంధర్వోరగుల యుద్ధములచేతను, త్వయా సమమ్ = నీతో కూడ, విమర్దైశ్చ = యుద్ధములచేతను, భృశమ్ = మిక్కిలి, పరితోషితో హి = సంతోషింప చేయబడితిని కదా?

తా. విష్ణువు చేసిన దైత్యసంహారములు, గంధర్వ-ఉరగుల మధ్య జరిగిన యుద్ధాలు నీవు చేసిన యుద్ధాలు చూచి సంతోషించితిని. 5

వధ్యుడవు కాని, త్వయా = నీచేత, మానుష్యః లోకః = మనుష్యసంబంధమైన లోకము, క్లేష్టుమ్ = బాధించుటకు, న యోగ్యః = యోగ్యము కాదు.

తా. నిన్ను దేవ-దానవ-దైత్యులు గాని, యక్ష-గంధర్వ-రాక్షసులు గాని చంప జాలరు కదా. అట్టి నీవు మనుష్యలోకమును బాధించుట యుక్తము కాదు. 8

మూ. నిత్యం శ్రేయసి సంమూఢం మహద్భిర్వ్యసనైర్వృతమ్, 9
హన్యాత్కస్తాదృశం లోకం జరావ్యాధిశతైర్యుతమ్.

ప్ర. అ. నిత్యమ్ = నిత్యమూ, శ్రేయసి = శ్రేయస్సు విషయమునందు, సంమూఢమ్ = మూఢముగా (తెలియనిదిగా) ఉన్నది, మహద్భిః = గొప్ప, వ్యసనైః = వ్యసనములతో, వృతమ్ = కూడినదీ, జరావ్యాధిశతైః = మునలితనముతోను, అనేక వ్యాధులతోను కూడినదీ అయిన, తాదృశమ్ = అట్టి, లోకమ్ = లోకమును, కః = ఎవడు, హన్యాత్ = చంపును.

తా. ఈ మనుష్యలోకము ఏది తనకు శ్రేయస్కరమో తెలియని స్థితిలో ఉన్నది. అనేకములైన గొప్ప ఆపదలలో చిక్కుకొను చుండును. ముసిలితనము చేత, వందలకొలది రోగములచేత బాధింపబడుచున్నది. అట్టి ఈ భూలోకమును ఎవరు చంపుదురు ? 9

మూ. తైస్తైరనిష్టోపగమైరజస్రం యత్ర కుత్ర కః, 10
మతిమాన్మానుషే లోకే యుద్ధేన ప్రణయీ భవేత్.

ప్ర. అ. అజస్రమ్ = ఎల్లప్పుడూ తైః తైః = ఆ యా, అనిష్టోపగమైః = అనిష్టముల ప్రాప్తిచేత (బాధింపబడుచున్న), కః = ఏ, మతిమాన్ = బుద్ధిమంతుడు, మానుషే = మనుష్యసంబంధమైన, లోకే = లోకమునందు, యత్ర కుత్ర = ఎక్కడనైనా, యుద్ధేన = యుద్ధముచేత (యుద్ధమునందు), ప్రణయీ = కోరిక గలవాడు, భవేత్ = అగునా?

తా. ఎల్లప్పుడూ ఆ యా అనిష్టములు ప్రాప్తించుటచేత బాధ పడుచు ఉండు ఎవడైనా మనుష్యలోకములో, ఎక్కడనైనా, యుద్ధమునందు ఆసక్తి కలిగి ఉండునా? 10

చుందురు. మరి కొన్ని చోట్ల కొందరు దుఃఖితులై కన్నీళ్ళతో నిండిన నేత్రము లతో, ముఖములతో ఏడ్చుచుందురు. 13

మూ. మాతాపితృసుతస్నేహభార్యాబన్ధుమనోరమైః, 14
మోహితోఽయం జనో ధ్వస్తః క్లేశం స్వం నావబుధ్యతే.

ప్ర. అ. అయమ్ = ఈ, జనః = జనము, మాతాపితృసుతస్నేహభార్యా బన్ధుమనోరమైః = తల్లిదండ్రులయందు, సుతులయందు స్నేహముచేత, భార్యల యందు, బంధువులయందు ప్రేమచేత, మోహితః = మోహింపబడినదై, ధ్వస్తః = నశింపచేయబడి, స్వమ్ = తన సంబంధమైన, క్లేశమ్ = క్లేశమును, నావ బుధ్యతే = తెలుసుకొనుటలేదు.

తా. మనుష్యలోకములోని జనులు తల్లి, తండ్రి, పుత్రులు, భార్య, బంధు వులు మొదలైనవారిపై ప్రేమచేత మోహము చెంది, దానితో బాధపడుచున్నను తమ క్లేమును గుర్తించజాలకున్నారు. 14

మూ. తత్కిమేవం పరిక్లిశ్య లోకం మోహనిరాకృతమ్, 15
జిత ఏవ త్వయా సౌమ్య మర్త్యలోకో న సంశయః.

ప్ర. అ. సౌమ్య = ఓ! సౌమ్యుడా! ఏవమ్ = ఇట్లు, మోహనిరాకృతమ్ = మోహముచేత తిరస్కృతమై ఉన్న, లోకమ్ = లోకమును, పరిక్లిశ్య = బాధించి, కిమ్ = ఏమి ప్రయోజనము. త్వయా = నీచేత, మర్త్యలోకః = మర్త్య లోకము, జితః ఏవ = జయింపబడినదే; సంశయః = సంశయము, న = లేదు.

తా. ఓ! సౌమ్యుడా! ఈ విధముగా మోహముతో కొట్టుమిట్లాడుచున్న ఈ లోకాన్ని ఇంకా బాధపెట్టి ఏమి ప్రయోజనము? దీనిని నీవు జయించినట్లే; సందేహము లేదు. 15

మూ. అవశ్యమేభిః సర్వైశ్చ గన్తవ్యం యమసాదనమ్, 16
తన్నిగృహ్ణీష్వ పౌలస్త్య యమం పరపురంజయ.

ప్ర. అ. ఏభిః = ఈ, సర్వైః = అందరిచేత, యమసాదనమ్ = యమ లోకమును గూర్చి, గన్తవ్యమేవ = వెళ్ళవలసియే ఉన్నది. పరపురంజయ =

మూ. తతో లోకత్రయం జిత్వా స్థాప్య నాగాన్ సురాన్ వశే,
సముద్రమమృతార్థం చ మథిష్యామి రసాలయమ్. 20

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, లోకత్రయమ్=లోకముల త్రయమును, జిత్వా=జయించి, నాగాన్=నాగులను, సురాన్=దేవతలను, వశే=వశమునందు, స్థాప్య=ఉంచి, అమృతార్థమ్=అమృతముకొరకు, రసాలయమ్=జలమునకు స్థానమైన, సముద్రమ్=సముద్రమును, మథిష్యామి=మథించగలను.

తా. పిమ్మట మూడు లోకములను జయించి, నాగులను, దేవతలను వశము చేసికొని, అమృతము కొరకై సముద్రమును మథించెదను. 20

మూ. అథాబ్రవీద్దశగ్రీవం నారదో భగవానృషిః,
క్వ ఖల్విదానీం మార్గేణ త్వయా హ్యన్యేన గమ్యతే. 21

ప్ర. అ. అథ=అటు పిమ్మట, భగవాన్=పూజ్యుడైన, నారదఃఋషిః =నారదమహర్షి, దశగ్రీవమ్ = రావణుణ్ణి గూర్చి, అబ్రవీత్=పలికెను. ఇదానీమ్=ఇప్పుడు, త్వయా=నీచేత, అన్యేన మార్గేణ=మరొక మార్గము చేత, క్వ ఖలు=ఎక్కడికి, గమ్యతే=గమనము చేయబడుచున్నది.

తా. అప్పుడు భగవంతుడైన నారదమహర్షి రావణునితో ఇట్లనెను- "నీవు ఇప్పుడు మరొక మార్గముచేత ఎక్కడికి వెళ్ళుచున్నావు ?" (రసాతలమునకు వెళ్ల దలచిన నీవు మరొక మార్గమున వెళ్ళుచున్నావేమి ? అని భావము). 21

మూ. అయం ఖలు సుదుర్గమ్యః ప్రేతరాజపురం ప్రతి,
మార్గో గచ్ఛతి దుర్ధర్ష యమస్యామిత్రకర్శన. 22

ప్ర. అ. దుర్ధర్ష=ఎదిరింప శక్యము కానివాడా! అమిత్రకర్శన=శత్రువులను పీడించువాడా! సుదుర్గమ్యః=వెళ్ళుటకు చాల కష్టమైన, అయమ్=ఈ, మార్గః=మార్గము, యమస్య=యమునియొక్క, ప్రేతరాజపురం ప్రతి=యమలోకమును గూర్చి, గచ్ఛతి=వెళ్లును.

తా. ఎదిరింప శక్యముకానివాడా! శత్రువులను పీడించువాడా! వెళ్లుటకు చాల కష్టమైన ఈ మార్గము యమలోకమునకు వెళ్లును. (రసాతలమునకు వెళ్ళే మార్గము కాదు అని అర్థము). 22

మూ. తదిహ ప్రస్థితోఽహం వై యమరాజపురం ప్రతి,
ప్రాణిసంక్లేశకర్తారం యోజయిష్యామి మృత్యునా. 26

ప్ర. అ. తత్ = ఆ కారణమువలన, అహమ్ = నేను, ఇహ = ఇప్పుడు, యమరాజపురం ప్రతి = యముని నగరమును గూర్చి, ప్రస్థితః = ప్రయాణమైనాను. ప్రాణిసంక్లేశకర్తారమ్ = ప్రాణులకు క్లేశము కలిగించు అతనిని, మృత్యునా = మృత్యువుతో, యోజయిష్యామి = చేర్చెదను.

తా. అందువలన నేనిప్పుడు యమలోకమునకు వెళ్ళి ప్రాణులకు క్లేశము కలిగించు ఆ యముణ్ణి చంపివేసెదను. 26

మూ. ఏవముక్త్వా దశగ్రీవో మునిం తమభివాద్య చ,
ప్రయయౌ దక్షిణామాశాం ప్రవిష్టః సహ మన్త్రిభిః. 27

ప్ర. అ. దశగ్రీవః = రావణుడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్వా = పలికి, తం మునిమ్ = ఆ మునీశ్వరుణ్ణి, అభివాద్య చ = నమస్కరించి, దక్షిణామ్ ఆశామ్ = దక్షిణదిక్కును గూర్చి, ప్రయయౌ = వెళ్ళెను. సహ మన్త్రిభిః = మంత్రులతో కూడ ప్రవిష్టః = ప్రవేశించెను.

తా. రావణుడు ఇట్లు పలికి, నారదునకు అభివాదనము చేసి, దక్షిణపు దిక్కు వైపు వెళ్ళి మంత్రులతో కూడ ఆ దక్షిణదిగ్భాగమును ప్రవేశించెను. 27

మూ. నారదస్తు మహాతేజా ముహూర్తం ధ్యానమాస్థితః,
చిన్తయామాస విప్రేన్ద్రో విధూమ ఇవ పావకః. 28

ప్ర. అ. మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, విధూమః = ధూమము లేని, పావకః ఇవ = అగ్నివలె ఉన్న, విప్రేన్ద్రః = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుడైన, నారదస్తు = నారదుడైతే, ముహూర్తమ్ = ముహూర్తకాలమును, ధ్యానమ్ = ధ్యానమును, ఆస్థితః = అవలంబించినవాడై, చిన్తయామాస = ఆలోచించెను.

తా. గొప్ప తేజస్సు గలవాడు, ధూమము లేని అగ్ని వలె ఉన్నవాడు, బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుడు అయిన నారదుడు క్షణకాలము ధ్యానములో ఉండి ఇట్లు ఆలోచించెను. 28

మూ. యో విధాతా చ ధాతా చ సుకృతం దుష్కృతం తథా,
త్రైలోక్యం విజితం యేన తం కథం విజయష్యతే.
అపరం కిం తు కృత్వాయం విధానం సంవిధాస్యతి. 33

ప్ర. అ. యః = ఎవడు, ధాతా = (లోకమునకు) కర్తయో, విధాతా చ = విశేషముగా కర్త యో, తథా = మరియు, సుకృతమ్ = పుణ్యమో, దుష్కృతమ్ = పాపమో, యేన = ఎవనిచేత, త్రైలోక్యమ్ = మూడు లోకముల సముదాయము, విజితమ్ = జయించబడినదో, తమ్ = అట్టి యముణ్ణి, కథమ్ = ఎట్లు, విజేష్యతే = జయించగలడు? అయమ్ = ఇతడు, అపరమ్ = మరియొక, విధానమ్ = విధానమును (ఉపాయమును), కృత్వా = చేసి, సంవిధాస్యతి కిమ్ = జయమును చేయునా?

తా. లోకమును సామాన్యరూపమున, విశేషరూపమున సృష్టించినవాడు యముడు. పుణ్యాపాపఫలములను ఇచ్చువాడు; మూడు లోకములను జయించిన వాడు. అట్టి యముణ్ణి మరేదైనా ఉపాయము అవలంబించి ఇతడు జయించునా?

మూ. కౌతూహలసముత్పన్నో యాస్యామి యమసాదనమ్,
విమర్దం ద్రష్టుమనయోర్యమరాక్షసయోః స్వయమ్. 34

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
వింశః సర్గః.

ప్ర. అ. కౌతూహలసముత్పన్నః = పుట్టిన కుతూహలము గల నేను, అనయోః = ఈ, యమరాక్షసయోః = యమరాక్షసులయొక్క, విమర్దమ్ = యుద్ధమును, స్వయమ్ = స్వయముగా, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు, యమసాదనమ్ = యమలోకమును గూర్చి, యాస్యామి = వెళ్లెదను.

తా. ఈ యమ-రావణ యుద్ధమును స్వయముగా చూడవలెనని నాకు కుతూహలముగా ఉన్నది. అందుచేత యమలోకమునకే వెళ్లెదను. 34

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
ఉత్తరకాండలో ఇరువదవ సర్గ సమాప్తము.

ప్ర. అ. సః = ఆ, యమః తు = యముడు, తత్ర = అక్కడికి, ఆగతమ్ = వచ్చిన, మహర్షిమ్ = మహర్షియైన, నారదమ్ = నారదుణ్ణి, దృష్ట్వా = చూచి, ధర్మతః = ధర్మానుసారము, అర్ఘ్యమ్ = అర్ఘ్యమును, అవేద్య = తెలిపి (ఇచ్చి), సుఖమ్ = సుఖముగా, ఆసీనమ్ = కూర్చొని ఉన్న అతనిని గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. యముడు అక్కడికి వచ్చిన నారదమహర్షిని చూచి, ధర్మానుసారము అర్ఘ్యము సమర్పించి, సుఖముగా కూర్చున్న అతనితో ఇట్లు పలికెను. 3

మూ. కచ్చిత్ క్షేమం ను దేవర్షే కచ్చిద్ధర్మో న నశ్యతి,
కిమాగమనకృత్యం తే దేవగన్ధర్వసేవిత. 4

ప్ర. అ. దేవర్షే = ఓ ! దేవర్షి ! క్షేమం కచ్చిత్ ను = క్షేమమే కదా? ధర్మః = ధర్మము, న నశ్యతి కచ్చిత్ = నశించుటలేదు కదా? దేవగన్ధర్వసేవిత = దేవతలచేతను గంధర్వులచేతను సేవించబడినవాడా ! తే = నీయొక్క, అగమన కృత్యమ్ = వచ్చుటకు పని, కిమ్ = ఏమి?

తా. దేవర్షీ! అంతా క్షేమమే కద? ధర్మము నశించుటలేదు కద? దేవతల చేతను, గంధర్వులచేతను సేవించబడే ఓ! మునీ! నీవు వచ్చిన పని ఏమి? 4

మూ. అబ్రవీత్తు తదా వాక్యం నారదో భగవానృషిః,
శ్రూయతామభిధాస్యామి విధానం చ విధీయతామ్. 5

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, భగవాన్ = పూజ్యుడైన, నారదః ఋషిః = నారద మహర్షి, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను, అభిధాస్యామి = చెప్పెదను. శ్రూయతామ్ = వినబడుగాక, విధానం చ = ఉపాయము, విధీయతామ్ = చేయబడుగాక.

తా. నారదమహర్షి ఆ వాక్యము విని ఇట్లు పలికెను. చెప్పెదను, వినుము. తగు ఉపాయము కూడ చేయుము. 5

మూ. ఏష నామ్నా దశగ్రీవః పితృరాజ నిశాచరః,
ఉపయాతి వశం నేతుం విక్రమైస్త్వాం సుదుర్జయమ్. 6

ఆ పుష్పకముయొక్క, ప్రభయా = కాంతి చేత, తం దేశమ్ = ఆ ప్రదేశమును, సర్వమ్ = అంతనూ, వితిమిరమ్ = చీకటి లేనిదానినిగా, కృత్వా = చేసి, సమీపమ్ = సమీపమును, అభ్యవర్తత = చేరెను.

తా. మహాబలవంతుడైన ఆ రావణుడు ఆ విమానము కాంతిచేత ఆ ప్రదేశము నంతనూ చీకటి లేనిదానినిగా చేయుచు సమీపించెను. 9

మూ. సోఽపశ్యత్స మహాబాహుర్దశగ్రీవస్తతస్తతః,
ప్రాణినః సుకృతం చైవ భుఞ్జానాంశ్చైవ దుష్కృతమ్.

ప్ర. అ. సః = ప్రసిద్ధుడైన, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల, సః దశగ్రీవః = ఆ రావణుడు, తతస్తతః = ఆ యా ప్రదేశములలో, సుకృతం చైవ = పుణ్యమును, దుష్కృతం చైవ = పాపమును, భుఞ్జానాన్ = అనుభవించుచున్న, ప్రాణినః = ప్రాణులను, అపశ్యత్ = చూచెను.

తా. మహాబాహువైన ఆ రావణుడు అక్కడక్కడ పుణ్యఫలమును, పాప ఫలమునూ అనుభవించుచున్న ప్రాణులను చూచెను. 10

మూ. అపశ్యత్ సైనికాంశ్చాస్య యమస్యానుచరైః సహ,
యమస్య పురుషైరుగ్రైః ఘోరరూపైర్భయానకైః. 11

దదర్శ వధ్యమానాంశ్చ క్లిశ్యమానాంశ్చ దేహినః,
క్రోశతశ్చ మహానాదం తీవ్రనిష్టనతత్పరాన్. 12

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, యమస్య = యమునియొక్క, అనుచరైః సహ = అనుచరులతో కూడ, అస్య = వీనియొక్క, సైనికాంశ్చ = సైనికులను కూడ, అపశ్యత్ = చూచెను. ఉగ్రైః = ఉగ్రులైన, ఘోరరూపైః = ఘోరములైన రూపములు గల, భయానకైః = భయంకరులైన, యమస్య పురుషైః = యమభటులచేత, వధ్యమానాన్ చ = కొట్టబడుచున్న, క్లిశ్యమానాన్ = బాధ పెట్టబడుచున్న, మహానాదమ్ = గొప్ప ధ్వని కలుగునట్లుగా, క్రోశతః చ = అరచుచున్న, తీవ్రనిష్టనతత్పరాన్ = తీవ్రమైన ధ్వనియందు ఆసక్తులైన, దేహినః చ = ప్రాణులను కూడ, దదర్శ = చూచెను.

భిద్యమానాన్ = భేదింపబడుచున్న, అధార్మికాన్ = పాపాత్ములను, రౌరవే = రౌరవనరకమునందు, క్షారనద్యాం చ = కారమునీళ్ళు ఉన్న నదియందు, క్షుర ధారాసు చైవ = కత్తుల పదనైన అగ్రభాగములమీదా బాధింపబడుచున్నవారిని (చూచెను).

తా. కొందరు పాపాత్ములను అసిపత్రవనములో నడిపించి వారి దేహములు తెగిపోవునట్లు చేయుచుండిరి. కొందరిని రౌరవనరకములోని క్షారనదిలోను, కత్తుల అగ్రభాగములమీద పడవేయుచుండిరి. 15

మూ. పానీయం యాచమానాంశ్చ తృషితాన్ క్షుధితానపి,
శవభూతాన్ కృశాన్ దీనాన్ వివర్ణాన్ ముక్తమూర్ధజాన్.

ప్ర. అ. పానీయమ్ = జలమును, యాచమానాన్ = యాచించుచున్న, తృషితాన్ = దప్పికొన్నవాళ్ళను, క్షుధితానపి = ఆకలిగొన్నవాళ్ళను, శవభూతాన్ = శవముల వలె అయిపోయినవాళ్ళను, కృశాన్ = చిక్కినవాళ్ళను, దీనాన్ = దీనులను, వివర్ణాన్ = మారిపోయిన రంగు గలవార్లను, ముక్తమూర్ధజాన్ = విడవబడిన కేశములు కలవాళ్ళను (చూచెను).

తా. అక్కడ ఆకలితో, దప్పికతో బాధపడుచున్న కొందరు జలమును యాచించుచుండిరి. కొందరు కృశించి, దీనులై, రంగు మారి, జుట్టు విరబోసికొని శవముల వలె ఉండిరి. 16

మూ. మలపఙ్కధరాన్ దీనాన్ రూక్షాంశ్చ పరిధావతః,
దదర్శ రావణో మార్గే శతశోఽథ సహస్రశః. 17

ప్ర. అ. రావణః = రావణుడు, మార్గే = మార్గమునందు, మలపఙ్కధరాన్ = మలమును బురదను ధరించినవారిని, దీనాన్ = దీనులను, రూక్షాన్ = మొరటుగా ఉన్నవాళ్ళను, పరిధావతః = ఇటు అటు పరుగెత్తుచున్నవాళ్ళను, శతశః = వందలకొలది, అథ = మరియు, సహస్రశః = వేలకొలది, దదర్శ = చూచెను.

తా. రావణుడు మార్గములో మలముతోను, పంకముతోను నిండిన దేహాలు కలవారిని దీనులను, మొరటుగా ఉన్నవారిని, ఇటు అటు పరుగులెత్తుచున్న వాళ్ళను, వందలకొలది, వేలకొలది ప్రాణులను చూచెను. 17

దాభిః=స్త్రీలతో కూడిన వారు, స్వతేజసా=తమ తేజస్సుతో, దీప్యమానాన్=ప్రకాశించుచున్నవారు అయిన, అపరాన్ = మరి కొందరు, ధార్మికాన్ = ధార్మికులను, దదర్శ=చూచెను.

తా. గొప్ప బాహువులు గల, రాక్షసరాజైన ఆ రావణుడు అక్కడ తమ తేజస్సుతో ప్రకాశించుచున్న మరికొందదు ధార్మికులను కూడ చూచెను. వారు బంగారము, మణులు, ముత్యములు అలంకరించుకొని స్త్రీలతో విహరించుచుండిరి. 20

మూ. తతస్తాన్భిద్యమానాంశ్చ కర్మభిర్దుష్కృతైః స్వకైః, 21
రావణో మోచయామాన విక్రమేణ బలాద్బలీ.

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, బలీ=బలవంతుడైన, రావణః=రావణుడు, స్వకైః=తమ సంబంధమైన, దుష్కృతైః=పాపరూపములైన, కర్మభిః=కర్మలచేత, భిద్యమానాన్ = భేదించబడుచున్న, తాన్ = ఆ పాపాత్ములను, బలాత్= బలాత్కారముగా, విక్రమేణ = పరాక్రమముచేత, మోచయామాస=విడిపించెను.

తా. పిమ్మట బలవంతుడైన రావణుడు తమ పాపములకు ఫలితముగా చీల్చివేయబడుచున్న ఆ పాపాత్ములను బలాత్కారముగా, పరాక్రమముచేత విడిపించెను. 21

మూ. ప్రాణినో మోక్షితాస్తేన దశగ్రీవేణ రక్షసా, 22
సుఖమాపుర్ముహూర్తం తే హ్యతర్కితమచిన్తితమ్.

ప్ర. అ. రక్షసా = రాక్షసుడైన, తేన దశగ్రీవేణ = ఆ రావణునిచేత, మోక్షితాః = విడిపించబడిన, తే = ఆ, ప్రాణినః = ప్రాణులు, అతర్కితమ్ = ఊహించబడని, అచిన్తితమ్ = ఆలోచించబడని, సుఖమ్ = సుఖమును, ముహూర్తమ్ = ముహూర్తకాలము, ఆపుః = పొందిరి.

తా. రావణునిచేత విడిపింపబడిన ఆ ప్రాణులు క్షణకాలముపాటు తలవని విధముగా, ఊహింప శక్యముకాకుండగా వచ్చిన సుఖమును పొందిరి. 22

మూ. ప్రేతేషు ముచ్యమానేషు రాక్షసేన మహీయసా, 23
ప్రేతగోపాః సుసంక్రుద్ధా రాక్షసేన్ద్రమభిద్రవన్.

ప్ర. అ. తే = ఆ యోధులు, మధుకరా ఇవ = తేనెటీగల వలె, తస్య పుష్పకస్య = ఆ పుష్పకముయొక్క, ఆసనాని = ఆసనములను, ప్రాసాదాన్ = మేడలను, వేదికాః = అరుగులను, తోరణాని చ = ముఖద్వారములను, శీఘ్రమ్= శీఘ్రముగా, బభఞ్జుః = విరిచివేసిరి.

తా. ఆ యోధులు తేనెటీగల వలె శీఘ్రముగా ముసురుకొని ఆ పుష్పకము లోని ఆసనాలను, ప్రాసాదములను, వేదికలను, తోరణాలను విరుగగొట్టిరి. 26

మూ. దేవనిష్ఠానభూతం తద్విమానం పుష్పకం మృధే, 27
భజ్యమానం తథైవాసీదక్షయం బ్రహ్మతేజసా.

ప్ర. అ. మృధే = యుద్ధమునందు, భజ్యమానమ్=విరుగగొట్టబడుచున్న, దేవనిష్ఠానభూతమ్ = దేవతలకు స్థానమైన, తత్ = ఆ, పుష్పకం విమానమ్ = పుష్పకవిమానము, బ్రహ్మతేజసా = బ్రహ్మదేవుని తేజస్సుచేత, అక్షయమ్ = నాశరహితమై, తథైవ = వెనుకటి వలెనే, ఆసీత్ = ఉండెను.

తా. దేవతలు ఎక్కే ఆ పుష్పకవిమానము యుద్ధములో యోధులు పగల గొట్టుచున్నను బ్రహ్మదేవుని తేజస్సుచేత నశించకుండా పూర్వమువలెనే ఉండెను.

మూ. అసంఖ్యా సుమహత్యాసీత్తస్య సేనా మహాత్మనః, 28
శూరాణామగ్రయాతౄణాం సహస్రాణి శతాని చ.

ప్ర. అ. మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, తస్య = యమునియొక్క, సేనా = సేన, అసంఖ్యా = సంఖ్య లేనిదై, సుమహతీ = చాలపెద్దదిగా, ఆసీత్ = ఉండెను. అగ్రయాతౄణామ్ = ముందు వెళ్ళే, శూరాణామ్ = శూరులయొక్క, సహస్రాణి చ = సహస్రములు, శతాని చ = శతములు ఉండెను.

తా. మహాత్ముడైన ఆ యముని గొప్ప సేన లెక్కలేకుండ ఉండెను. వందలకొలది, వేలకొలది శూరులు ముందుకు వచ్చుచుండిరి. 28

మూ. తతో వృక్షైశ్చ శైలైశ్చ ప్రాసాదానాం శతైస్తథా, 29
తతస్తే సచివాస్తస్య యథాకామం యథాబలమ్,
అయుధ్యన్త మహావీరాః స చ రాజా దశాననః. 30

మూ. అమాత్యాంస్తాంస్తు సంత్యజ్య యమయోధా మహాబలాః,
తమేవ చాభ్యధావన్త శూలవర్షైర్దశాననమ్. 33

ప్ర. అ. మహాబలాః = గొప్ప బలము గల, యమయోధాః = యముని యోధులు, తాన్ = ఆ, అమాత్యాన్ = అమాత్యులను, సంత్యజ్య = విడచి, శూల వర్షైః = శూలముల వర్షములచేత, తమ్ = ఆ, దశాననమేవ = రావణుని గూర్చి, అభ్యధావన్త = ఎదురుగా పరుగెత్తిరి.

తా. గొప్ప బలము గల ఆ యమయోధులు ఆ మంత్రులను విడచి, శూలములు వర్షించుచు ఆ రావణునిమీదికి శీఘ్రముగా వెళ్ళిరి. 33

మూ. తతః శోణితదిగ్ధాఙ్గః ప్రహారైర్జర్జరీకృతః,
పుల్లాశోక ఇవాభాతి పుష్పకే రాక్షసాధిపః. 34

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, శోణితదిగ్ధాఙ్గః = రక్తముచేత పూయబడిన శరీరము గల, ప్రహారైః = ఆయుధములచేత, జర్జరీకృతః = శిథిలముగా చేయబడిన, రాక్షసాధిపః = రావణుడు, పుష్పకే = పుష్పకమునందు, పుల్లాశోక ఇవ = వికసించిన అశోకము వలె, ఆభాతి = ప్రకాశించుచున్నాడు.

తా. ఆయుధములచేత తూట్లుపడిన శరీరముపై రక్తముతో నిండిన ఆ రావణుడు పుష్పకవిమానమునందు వికసించిన అశోకవనము వలె ఉండెను. 34

మూ. స తు శూలగదాప్రాసాన్ శక్తితోమరసాయకాన్,
ముసలాని శిలావృక్షాన్ముమోచాస్త్రబలాద్బలీ. 35

ప్ర. అ. బలీ = బలము గల, స చ = ఆ రావణుడు కూడ, అస్త్రబలాత్ = అస్త్రబలమువలన, శూలగదాప్రాసాన్ = శూలములను, గదలను, ప్రాసలను, శక్తితోమరసాయకాన్ = శక్తులను, తోమరములను, బాణములను, ముసలాని = ముసలములను, శిలావృక్షాన్ = శిలలను, వృక్షములను, ముమోచ = విడచెను.

తా. బలవంతుడైన ఆ రావణుడైతే అస్త్రబలమువలన శూల-గదా-ప్రాస-శక్తి-తోమర-బాణములను, శిలలను, వృక్షములను ప్రయోగించెను. 35

మూ. విముక్తకవచః క్రుద్ధః సిక్తః శోణితవిస్రవైః,
తతః స పుష్పకం త్యక్త్వా పృథివ్యామవతిష్ఠత. 39

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, విముక్తకవచః = విడవబడిన కవచము గలవాడు, శోణితవిస్రవైః = రక్తప్రవాహములచేత, సిక్తః = తడపబడినవాడు అయిన, సః = అతడు, క్రుద్ధః = కోపించినవాడై, పుష్పకమ్ = పుష్పకమును, త్యక్త్వా = విడచి, పృథివ్యామ్ = నేలమీద, అవతిష్ఠత = నిలచెను.

తా. అప్పుడు కవచము జారిపోగా, రక్తప్రవాహములచేత తడిసిన రావణుడు కోపించి, పుష్పకమును వదలి నేలమీద నిలచెను. 39

మూ. తతః సకార్ముకీ బాణీ సమరే చాభివర్ధత,
లబ్ధసంజ్ఞో ముహూర్తేన క్రుద్ధస్తస్థౌ యథాన్తకః. 40

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, కార్ముకీ = ధనస్సు కలవాడు, బాణీ = బాణములు గలవాడు అయిన, సః = అతడు, సమరే = యుద్ధమునందు, అభివర్ధత = వృద్ధిపొందెను. ముహూర్తేన = ముహూర్తముచేత, లబ్ధసంజ్ఞః = పొందబడిన సంజ్ఞగల, క్రుద్ధః = కోపించిన అతడు, అన్తకఃయథా = యముడు వలె, తస్థౌ = నిలచెను.

తా. పిమ్మట ధనుర్బాణములు ధరించిన అతడు యుద్ధమునందు ఉత్సాహవంతు డయ్యెను. ముహూర్తకాలములో సంజ్ఞ పొందిన అతడు కోపించి యముడు వలె నిలచెను. 40

మూ. తతః పాశుపతం దివ్యమస్త్రం సంధాయ కార్ముకే,
తిష్ఠ తిష్ఠేతి తానుక్త్వా తచ్చాపం వ్యపకర్షత. 41

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, దివ్యమ్ = దివ్యమైన, పాశుపతమ్ అస్త్రమ్ = పాశుపతాస్త్రమును, కార్ముకే = ధనస్సునందు, సంధాయ = సంధించి, తిష్ఠ తిష్ఠ ఇతి = నిలుపుము, నిలువుము అని, తాన్ = వాళ్ళను గూర్చి, ఉక్త్వా = పలికి, తత్ = ఆ, చాపమ్ = ధనస్సును, వ్యపకర్షత = లాగెను.

తా. పిమ్మట అతడు పాశుపతాస్త్రమును ధనస్సుమీద సంధించి "నిలువుము, నిలువుము" అని వాళ్ళతో పలుకుచు ఆ ధనస్సును లాగెను. 41

నుండియే పుట్టిన క్రూరమృగాలచేత అనుసరించబడిన ఆ బాణము పొదలను, వృక్షాలను భస్మముచేయుచు శీఘ్రముగా వెళ్లెను. 44

మూ. తే తస్య తేజసా దగ్ధాః సైన్యా వైవస్వతస్య తు,
బలే తస్మిన్నిపతితా మాహేన్ద్రా ఇవ కేతవః. 45

ప్ర. అ. తస్య = దానియొక్క, తేజసా = తేజస్సుచేత, దగ్ధాః = కాల్చివేయబడిన, తే = అ, వైవస్యతస్వ సైన్యాః = యముని సైన్యములు, మాహేన్ద్రాః = మహేంద్రుని సంబంధమైన, కేతవః ఇవ = ధ్వజములు వలె, తస్మిన్ = అ, బలే = సైన్యమునందు, నిపతితాః = పడిపోయిరి.

తా. ఆ యముని సైన్యములోని సైనికులు ఆ బాణము తేజస్సుచేత కాల్చబడి, ఇంద్రధ్వజముల వలె పడిపోయిరి. 45

మూ. తతస్తు సచివైః సార్ధం రాక్షసో భీమవిక్రమః,
ననాద సుమహానాదం కమ్పయన్నివ మేదినీమ్. 46

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
ఏకవింశః సర్గః.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, భీమవిక్రమః = భయంకరమైన పరాక్రమము గల, రాక్షసః = రాక్షసుడు, సచివైః సార్ధమ్ = మంత్రులతో కూడ, మేదినీమ్ = భూమిని, కమ్పయన్నివ = కంపింపచేయుచున్నవాడు వలె, సుమహానాదమ్ = చాల గొప్ప ధ్వని కలుగునట్లుగా, ననాద = ధ్వని చేసెను.

తా. అప్పుడు మంత్రులతో కూడిన ఆ భయంకర పరాక్రమవంతుడైన రావణుడు భూమిని కంపింపచేయుచున్నాడా అన్నట్లు భిగ్గరగా సింహనాదము చేసెను. 46

"బాలానందిని"అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు ఉత్తరకాండలో ఇరవైఒకటవ సర్గ సమాప్తము.

మూ. తస్య సూతస్తదా దివ్యముపస్థాప్య మహారథమ్,
స్థితః స చ మహాతేజా అధ్యారోహత తం రథమ్. 3

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, సూతః = సారథి, తస్య = ఆతనియొక్క, దివ్యమ్ = దివ్యమైన, మహారథమ్ = మహారథమును, ఉపస్థాప్య = తీసికొనివచ్చి, స్థితః = నిలబడినాడు. సః చ = అతడు, తం మహారథమ్ = ఆ మహారథమును, అధ్యారోహత = ఎక్కెను.

తా. అప్పుడా సారథి ఆతని దివ్యమైన రథమును తీసికొని వచ్చి నిల చెను. ఆ యముడు ఆ మహారథమును ఎక్కెను. 3

మూ. ప్రాసముద్గరహస్తశ్చ మృత్యుస్తస్యాగ్రతః స్థితః,
యేన సంక్షిప్యతే సర్వం త్రైలోక్యమిదమవ్యయమ్. 4

ప్ర. అ. యేన = ఏ మృత్యువుచేత, ఇదమ్ = ఈ, అవ్యయమ్ = నిత్యమైన, సర్వమ్ = సమస్తమైన, త్రైలోక్యమ్ = మూడు లోకముల సముదాయము, సంక్షిప్యతే = నశింపచేయబడునో, మృత్యుః = అట్టి మృత్యువు, ప్రాసముద్గరహస్తశ్చ = ప్రాసముద్గరములు హస్తములందు గలవాడై, తస్య = యముని యొక్క, అగ్రతః = ఎదుట, స్థితః = నిలచెను.

తా. నిత్యమైన ఈ మూడు లోకములను నశింపచేయుచుండు మృత్యు దేవుడు ప్రాసముద్గరములు హస్తములలో ధరించి వచ్చి యముని ఎదుట నిలబడెను.

మూ. కాలదణ్డస్తు పార్శ్వస్థో మూర్తిమానస్య చాభవత్,
యమప్రహరణం దివ్యం తేజసా జ్వలదగ్నిమత్. 5

ప్ర. అ. తేజసా = తేజస్సుతో, జ్వలత్ = మండుచున్న, అగ్నిమత్ = అగ్నికల, దివ్యమ్ = దివ్యమైన, యమప్రహరణమ్ = యముని ఆయుధము అయిన, కాలదణ్డః తు = కాలదండమైతే, మూర్తిమాన్ = మూర్తి ధరించినదై, అస్య = యమునకు, పార్శ్వస్థః = పార్శ్వమునం దున్నది, అభవత్ = ఆయెను.

తా. తేజస్సుతో ప్రజ్వలించుచున్నది, అగ్నితో కూడినది, యముని దివ్యమైన ఆయుధమూ అయిన కాలదండము ఆకారమును ధరించి యముని ప్రక్క నిలబడెను. 5

మూ. ముహూర్తేన యమం తే తు హయా హరిహయోపమాః,
ప్రాపయన్ మనసస్తుల్యా యత్ర తత్ప్రస్తుతం రణమ్. 9

ప్ర. అ. హరిహయోపమాః = ఇంద్రుని అశ్వములతో సమానములైన, మనసః = మనస్సుకు, తుల్యాః = సమానములైన, తే హయాః = ఆ గుఱ్ఱములు, ముహూర్తేన = ముహూర్తకాలములో, తత్ = ఆ, రణమ్ = యుద్ధము, యత్ర = ఎక్కడ, ప్రస్తుతమ్ = ప్రారంభించబడినదో అక్కడికి, యమమ్ = యముణ్ణి, ప్రాపయన్ = పొందించినవి.

తా. మనోవేగము వంటి వేగము గల, ఇంద్రుని అశ్వముల వంటి అశ్వములు ముహూర్తకాలములో యముణ్ణి యుద్ధము జరుగుచున్న ప్రదేశమునకు తీసికొనివెళ్ళినవి. 9

మూ. దృష్ట్వా తథైవ వికృతం రథం మృత్యుసమన్వితమ్,
సచివా రాక్షసేన్ద్రస్య సహసా విప్రదుద్రువుః. 10

ప్ర. అ. రాక్షసేన్ద్రస్య = రావణునియొక్క, సచివాః = మంత్రులు, తథైవ = ఆ విధముగా, వికృతమ్ = భయంకరముగా ఉన్న, మృత్యుసమన్వితమ్ = మృత్యువుతో కూడిన, రథమ్ = రథమును, దృష్ట్వా = చూచి, సహసా = వెంటనే, విప్రదుద్రువుః = పారిపోయిరి.

తా. మృత్యుదేవతలతో కూడి భయంకరముగా ఉన్న ఆ రథమును చూడగానే రావణుని మంత్రులు పారిపోయిరి. 10

మూ. లఘుసత్త్వతయా తే హి నష్టసంజ్ఞా భయార్దితాః,
నేహ యోద్ధుం సమర్థాః స్మ ఇత్యుక్త్వా ప్రయయుర్దిశః.

ప్ర. అ. తే = వాళ్ళు, లఘుసత్త్వతయా = అల్పబలము గలవారగుట చేత, నష్టసంజ్ఞాః = నష్టమైన సంజ్ఞ గలవారై, భయార్దితాః = భయపీడితులై, ఇహ = ఇక్కడ, యోద్ధుమ్ = యుద్ధముచేయుటకు, సమర్థాః = సమర్థులము, న స్మః = కాము, ఇతి = అని, ఉక్త్వా = పలికి, దిశః = దిక్కులను గూర్చి, ప్రయయుః = వెళ్ళిరి.

తా. వాళ్ళు అల్పబలము కలవారగుటచేత సంజ్ఞ కోల్పోయి, భయపీడితులై

తా. పిమ్మట రావణుడు స్వస్థుడై, మేఘము జలమును వర్షించినట్లు ఆ యముని రథముమీద బాణములు వర్షించెను. 14

మూ. తతో మహాశక్తిశతైః పాత్యమానైర్మహోరసి,
నాశక్నోత్ప్రతికర్తుం స రాక్షసః శరపీడితః. 15

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, శరపీడితః = బాణములచేత పీడింపబడిన, సః రాక్షసః = ఆ రాక్షసుడు, మహోరసి = విశాలమైన వక్షస్థలముమీద, పాత్యమానైః = పడవేయబడుచున్న, మహాశక్తిశతైః = గొప్ప శక్తుల శతములచేత, ప్రతికర్తుమ్ = ప్రతిక్రియ చేయుటకు, నాశక్నోత్ = సమర్థుడు కాలేదు.

తా. బాణములచేత పీడింపబడిన ఆ రాక్షసుడు వందలకొలది శక్తులు తన విశాలమైన వక్షఃస్థలముమీద పడవేయబడుచుండగా వాటికి ప్రతిక్రియ చేయజాలకపోయెను. 15

మూ. ఏవం నానాప్రహరణైర్యమేనామిత్రకర్శిణా,
సప్తరాత్రం కృతః సంఖ్యే విసంజ్ఞో విముఖో రిపుః. 16

ప్ర. అ. అమిత్రకర్శిణా = శత్రువులను పీడించు, యమేన = యముని చేత, నానాప్రహరణైః = అనేకవిధములైన ఆయుధములచేత, రిపుః = శత్రువు, సంఖ్యే = యుద్ధమునందు, సప్తరాత్రమ్ = ఏడు రాత్రులను, ఏవమ్ = ఈ విధముగా, విసంజ్ఞః = సంజ్ఞ లేనివాడుగాను. విముఖః = విముఖుడుగాను, కృతః = చేయబడినాడు.

తా. శత్రువులను పీడించు యముడు యుద్ధములో అనేకవిధములైన ఆయుధములు ప్రయోగించి ఏడు రోజులపాటు శత్రువును సంజ్ఞ లేనివానిని గాను యుద్ధపరాఙ్ముఖునిగాను చేసెను. 16

మూ. తదాసీత్తుములం యుద్ధం యమరాక్షసయోర్ద్వయోః,
జయమాకాఙ్క్షతోర్వీర సమరేష్వనివర్తినోః. 17

ప్ర. అ. వీర = వీరుడా! జయమ్ = జయమును, ఆకాఙ్క్షతోః = కోరుచున్న, సమరేషు = యుద్ధములయందు, అనివర్తినోః = వెనుకకు మరలని,

చరచి, తతః = అటుపిమ్మట, ఆకాశమ్ = ఆకాశమును, నిరన్తరమివ = అవకాశము లేనిదానిని వలె, కుర్వన్ = చేయుచు, బాణాన్ = బాణములను, అసృజత్ = విడచెను.

తా. రావణుడు కూడ ఇంద్రుని వజ్రాయుధము వంటి కాంతి గల ధనస్సును చరచి, ఆకాశమునందు అవకాశము లేకుండ చేయుచు బాణములు విడచెను. 20

మూ. మృత్యుం చతుర్భిర్విశిఖైః సూతం సప్తభిరార్దయత్,
యమం శతసహస్రేణ శీఘ్రం మర్మస్వతాడయత్. 21

ప్ర. అ. చతుర్భిః = నాలుగు, విశిఖైః = బాణములచేత, మృత్యుమ్ = మత్యువును, సప్తభిః = ఏడు బాణములచేత, సూతమ్ = సారథిని, ఆర్దయత్ = పీడించెను. శతసహస్రేణ = లక్ష బాణములచేత, యమమ్ = యముణ్ణి, శీఘ్రమ్ = శీఘ్రముగా, మర్మసు = మర్మస్థానములయందు, అతాడయత్ = కొట్టెను.

తా. నాలుగు బాణాలతో మృత్యువును, ఏడు బాణాలతో సారథినీ పీడించి లక్ష బాణములతో యముని మర్మస్థానములయందు కొట్టెను. 21

మూ. తతః క్రుద్ధస్య వదనాద్యమస్య సమజాయత,
జ్వాలామాలీ సనిఃశ్వాసః సధూమః కోపపావకః. 22

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, క్రుద్ధస్య = కోపించిన, యమస్య = యమునియొక్క, వదనాత్ = ముఖమునుండి, జ్వాలామాలీ = జ్వాలామాలలు గల, సధూమః = ధూమముతో కూడిన, సనిఃశ్వాసః = నిట్టూర్పులతో కూడిన, కోపపావకః = కోపాగ్ని, సమజాయత = పుట్టెను.

తా. అప్పుడు కోపించిన యముని ముఖమునుండి నిట్టూర్పులతో కలిసి జ్వాలామాలలతోను ధూమముతోను కూడిన కోపాగ్ని బయలుదేరెను. 22

మూ. తదాశ్చర్యమథో దృష్ట్వా దేవదానవసంనిధౌ,
ప్రహర్షితౌ సుసంరబ్ధౌ మృత్యుకాలౌ బభూవతుః. 23

ప్ర. అ. అథో = అటుపిమ్మట, దేవదానవసంనిధౌ = దేవదానవుల సంనిధి

శ్రీమంతుడైన, నముచిః = నముచి, తథా = మరియు, శమ్బరః = శంబరుడు, విసంధిః = విసంధి, ధూమకేతుశ్చ = ధూమకేతువు, వైరోచనః = విరోచనుని కుమారుడైన, బలిః = బలి, దైత్యః = దైత్యుడైన, దమ్భః = దంభుడు, మహారాజః = మహారాజైన, వృత్రః = వృత్రుడు, తథైవ చ = మరియు, బాణః = బాణుడు, శాస్త్రవిదః = శాస్త్రవేత్తలైన, రాజర్షయః = రాజర్షులు, సమహోరగాః = మహోరగులతో కూడిన, గన్ధర్వాః = గంధర్వులు, ఋషయః = ఋషులు, పన్నగాః = పన్నగులు, దైత్యాః = దైత్యులు, యక్షాః చ అపి = యక్షులు, అప్సరోగణాః = అప్సరఃస్త్రీగణములు, యుగాన్తపరివర్తే = యుగాంతమునందు వచ్చు ప్రళయమునందు, సమహార్ణవా = మహాసముద్రముతో కూడిన, సపర్వతసరిద్ద్రుమా = పర్వతములతోను నదులతోను వృక్షములతోను కూడిన, పృథివీ చ = భూమీ, క్షయమ్ = క్షయమును, నీతాః = పొందించబడిరి.

తా. మహారాజా! ఇప్పుడు ఈ రాక్షసుడు ఇంక జీవించకూడదు. ఇది స్వభావసిద్ధమైన మర్యాద (కట్టుబాటు)కదా ? శ్రీమంతుడైన హిరణ్యకశిపుడు, నముచి, శంబరుడు, విసంధి, ధూమకేతువు, విరోచనుని కుమారుడైన బలి, దంభుడను దైత్యుడు, మహారాజైన వృత్రుడు, బాణుడు, శాస్త్రవేత్తలైన రాజర్షులు, గంధర్వులు, మహోరగులు, ఋషులు, పన్నగులు, దైత్యులు, యక్షులు, అప్సరసలు, ప్రళయకాలమునందు మహాసముద్రములతో, పర్వతములతో, నదులతో, వృక్షములతో కూడిన భూమీ నాచేత నశింపచేయబడినారు. 25-28

మూ. ఏతే చాన్యే చ బహవో బలవన్తో దురాసదాః,
వినిపన్నా మయా దృష్టాః కిముతాయం నిశాచరః. 29

ప్ర. అ. ఏతే చ = వీళ్లు, దురాసదాః = ఎదిరింప శక్యము కాని, బలవన్తః = బలవంతులైన, బహవః = అనేకులైన, అన్యే చ = ఇతరులు, మయా = నాచేత, దృష్టాః = చూడబడినవారై, విపన్నాః = నశించినారు. అయమ్ = ఈ, నిశాచరః = రాక్షసుడు, కిముత = చెప్పనేల ?

తా. వీళ్ళు, ఎదిరింపశక్యము కాని బలవంతులైన ఇంకను ఎందరో వీరులు నేను చూడగానే నశించినారు. ఈ నిశాచరుని మాట చెప్పవలెనా ? 29

మూ. తతః సంరక్తనయనః క్రుద్ధో వైవస్వతః ప్రభుః,
కాలదణ్డమమోఘం తు తోలయామాస పాణినా. 33

ప్ర. అ. తతః = పిమట, క్రుద్ధః = కోపించిన, సంరక్తనయనః = ఎఱ్ఱనైన నేత్రములు గల, ప్రభుః = సమర్థుడైన, వైవస్వతః = యముడు, అమోఘమ్ = వ్యర్థము కాని, కాలదణ్డమ్ = కాలదండమును, పాణినా = హస్తముచేత, తోలయామాస = కదల్చెను.

తా. పిమ్మట కోపముతో ఎఱ్ఱనైన నేత్రములు గల ప్రభువైన యముడు, వ్యర్థము కాని కాలదండమును చేతితో కదల్చెను (చేత పట్టెను). 33

మూ. యస్య పార్శ్వే సునిహితాః కాలపాశాః ప్రతిష్ఠితాః,
పావకాశనిసంకాశో ముద్గరో మూర్తిమాన్ స్థితః. 34

దర్శనాదేవ యః ప్రాణాన్ ప్రాణినామథ కర్షతి,
కిం పునః స్పృశ్యమానస్య పాత్యమానస్య వా పునః. 35

స జ్వాలాపరివారస్తు నిర్దహన్నివ రాక్షసమ్,
తేన స్పృష్టో బలవతా మహాప్రహరణోఽస్ఫురత్. 36

ప్ర. అ. యస్య = దేనియొక్క, పార్శ్వే = పార్శ్వమునందు, సునిహితాః = బాగుగా ఉంచబడిన, కాలపాశాః = కాలపాశములు, ప్రతిష్ఠితాః = స్థిరముగా ఉన్నవో, పావకాశనిసంకాశః = అగ్నితోను, వజ్రముతోను సమానమైన, మూర్తిమాన్ = మూర్తి గల, ముద్గరః = ముద్గరము, స్థితః = ఉన్నదో, యః = ఏది, దర్శనాదేవ = దర్శనమువలననే, ప్రాణినామ్ = ప్రాణులయొక్క, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, అథ = పిమ్మట, కర్షతి = లాగివేయునో, స్పృశ్యమానస్య = స్పృశింపబడుచున్నది గాని, వా = లేదా, పాత్యమానస్య = మీద పడవేయబడుచున్నది గాని అయినచో, కిం పునః = చెప్పనేల, బలవతా = బలవంతుడైన, తేన = యమునిచేత, స్పృష్టః = స్పృశించబడిన, జ్వాలాపరివారః = అగ్నిజ్వాలల పరివారము గల, సః = ఆ, మహాప్రహరణః = గొప్ప ఆయుధము, రాక్షసమ్ = రాక్షసుణ్ణి, నిర్దహన్నివ = కాల్చివేయుచున్నదా అన్నట్లు, అస్ఫురత్ = ప్రకాశించెను.

తా. ఆ యమదండము ప్రక్కలయందు కాలపాశములు అమర్చబడి

ప్ర. అ. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు కలవాడా ! అమితవిక్రమ = అమితమైన పరాక్రమము కలవాడా ! వైవస్వత = యముడా ! ఏషః నిశాచరః = ఈ రాక్షసుడు, త్వయా = నీ చేత, ఏతేన దణ్డేన = ఈ దండముచేత, న న హన్తవ్యః = చంపదగినవాడు కాడు, కాడు.

తా. గొప్ప బాహువులూ, అమితమైన పరాక్రమమూ గల ఓ యమధర్మ రాజా ! నీవు ఈ రాక్షసుణ్ణి ఈ దండముతో చంపవద్దు, చంపవద్దు. 39

మూ. వరః ఖలు మయైతస్మై దత్తస్త్రిదశపుంగవ,
సత్వయా నానృతః కార్యో యన్మయా వ్యాహృతం వచః.

ప్ర. అ. త్రిదశపుంగవ = దేవతలలో శ్రేష్ఠుడా, మయా = నాచేత, ఏతస్మై = ఇతనికి, వరః = వరము, దత్తః ఖలు = ఇవ్వబడినది కదా. సః = అది, త్వయా = నీచేత, అనృతః = అసత్య మైనదిగా, న కార్యః = చేయదగినది కాదు. మయా = నాచేత, యత్ = ఏ, వచః = వచనము, వ్యాహృతమ్ = పలకబడినదో అది, అసత్యః న కార్యః = అసత్యముగా చేయదగినది కాదు.

తా. ఓ ! దేవతాశ్రేష్ఠుడా ! నే నీతనికి వరము ఇచ్చినాను కదా ? ఆ వరమును, నా మాటను నీవు అసత్య మయేటట్లు చేయవద్దు. 40

మూ. యో హి మామనృతం కుర్యాద్దేవో వా మానుషోఽ పి వా,
త్రైలోక్యమనృతం తేన కృతం స్యాన్నాత్ర సంశయః. 41

ప్ర. అ. దేవో వా = దేవతాపురుషుడైనా, మానుషోఽపి వా = మనుష్యుడైనా, యః = ఎవడు, మామ్ = నన్ను, అనృతమ్ = అసత్యము పలికినవానినిగా, కుర్యాత్ = చేయునో, తేన = వానిచేత, త్రైలోక్యమ్ = మూడు లోకముల సముదాయము, అన్యతమ్ = అసత్యముగా, కృతమ్ = చేయబడినది, స్యాత్ = అగును; అత్ర = ఈ విషయమున, సంశయః = సంశయము, న = లేదు.

తా. దేవతాపురుషుడే అయినా, మానవుడైనా ఎవడైన నా మాటను అసత్యము చేసినచో అతడు మూడు లోకాలను అసత్యము చేసినట్లే; సందేహము లేదు. 41

మూ. యది హ్యస్మిన్నిపతితే న మ్రియేతైష రాక్షసః,
మ్రియతే వా దశగ్రీవ స్తదాప్యుభయతో ఒనృతమ్. 45

ప్ర. అ. అస్మిన్ = ఇది, నిపతితే = పడిన దగుచుండగా, ఏషః = ఈ, రాక్షసః = రాక్షసుడైన, దశగ్రీవః = రావణుడు, న మ్రియేత యది = మరణించక పోయినట్లయితే, మ్రియతే వా = మరణించినట్లయినా, తదా = అప్పుడు, ఉభయతః అపి = రెండు విధాలా కూడ, అనృతమ్ = అసత్యము అగును.

తా. నీ దండము పడిన పిమ్మట ఈ రావణుడు మరణించినా, మరణించక పోయినా కూడ, రెండు విధాలా నా మాట అసత్య మగును. 45

మూ. తన్నివర్తయ లఙ్కేశాద్దణ్డ మేతం సముద్యతమ్,
సత్యం చ మాం కురుష్వాద్య లోకాం స్త్వం యద్యవేక్షసే. 46

ప్ర. అ. తత్ = ఆ కారణమువలన, త్వమ్ = నీవు, అద్య = ఇప్పుడు, లోకాన్ = లోకములను, అవేక్షసే యది = చూచినట్లయితే, సముద్యతమ్ = ఎత్తబడిన, ఏతం దణ్డమ్ = ఈ దండమును, లఙ్కేశాత్ = రావణునినుండి, నివర్తయ = మరల్చుము. మాం చ = నన్ను కూడ, సత్యమ్ = సత్యవాక్యము కలవానినిగా, కురుష్వ = చేయుము.

తా. అందువలన నీకు ఈ లోకాలను రక్షించ వలె నను అభిప్రాయ మున్నచో రావణుని మీద ప్రయోగించుటకు ఎత్తిన ఈ దండమును ఉపసంహరించుము. నా మాట సత్య మగునట్లు చేయుము. 46

మూ. ఏవముక్తస్తు ధర్మాత్మా ప్రత్యువాచ యమ స్తదా,
ఏష వ్యావర్తితో దణ్డః ప్రభవిష్ణుర్హి నో భవాన్. 47

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలకబడిన, ధర్మాత్మా = ధర్మాత్ముడైన, యమః = యముడు, ప్రత్యువాచ = తిరిగి పలికెను. ఏషః = ఇదిగో, దణ్డః = దండము, వ్యావర్తితః = మరల్చబడినది. భవాన్ = నీవు, నః = మాకు, ప్రభవిష్ణుః హి = ప్రభువువు కదా ?

తా. ధర్మాత్ముడైన యముడు ఆ మాటలు విని ఇట్లు పలికెను. "ఇదిగో

రావణు డీ విధముగా యముణ్ణి జయించి, తన పేరు చాటి, మరల పుష్ప
కము ఎక్కి యమలోకమునుండి బయలుదేరి వెళ్ళెను. 50

మూ. స తు వైవస్వతో దేవైః సహ బ్రహ్మపురోగమైః,
జగామ త్రిదివం హృష్టో నారదశ్చ మహామునిః. 51

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
ద్వావింశః సర్గః.

ప్ర. అ. సః = ఆ, వైవస్వతః తు = యముడైతే, బ్రహ్మపురోగమైః = బ్రహ్మ మొదలైన, దేవైః సహ = దేవతలతో కూడ, హృష్టః = సంతోషించినవాడై, త్రిదివమ్ = స్వర్గమును గూర్చి, జగామ = వెళ్లెను. మహామునిః = మహాముని యైన, నారదశ్చ = నారదుడు కూడ వెళ్లెను.

తా. బ్రహ్మ మొదలైన దేవతలతో కూడి యముడు సంతోషముతో స్వర్గము
నకు వెళ్ళెను. నారదమహాముని కూడ వెళ్ళెను. 51

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
ఉత్తరకాండలో ఇరువదిరెండవ సర్గ సమాప్తము.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, మారీచప్రముఖాః = మారీచుడు మొదలైన వాళ్లు, జయేన = జయశబ్దముచేత, వర్ధయిత్వా = వృద్ధి పొందించి, రావణేన = రావణునిచేత, సాన్త్వితాః = ఓదార్చబడినవారై, పుష్పకమ్ = పుష్పకమును, భేజిరే = పొందిరి.

తా. అప్పుడు మారీచుడు మొదలైన రాక్షసులు జయజయధ్వానములతో ఆ రావణుని అభినందించిరి. రావణుడు వారికి ధైర్యము చెప్పెను. వారందరూ పుష్పకమును ఎక్కిరి. 3

మూ. తతో రసాతలం రక్షః ప్రవిష్టః పయసాం నిధిమ్,
దైత్యోరగగణాధ్యుష్టం వరుణేన సురక్షితమ్. 4

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, రక్షః = రావణుడు, రసాతలమ్ = రసాతలమును గూర్చి (వెళ్లుచు), దైత్యోరగగణాధ్యుష్టమ్ = దైత్యులయొక్క, ఉరగులయొక్క సముదాయములచేత అధిష్ఠించబడినది, వరుణేన = వరుణునిచేత, సురక్షితమ్ = బాగుగా రక్షింపబడినదీ అయిన, పయసాం నిధిమ్ = సముద్రమును, ప్రవిష్టః = ప్రవేశించినాడు.

తా. పిమ్మట రావణుడు రసాతలమునకు వెళ్లుటకై దైత్యుల, ఉరగుల సముదాయములకు నివాసము, వరుణునిచేత బాగుగా రక్షింపబడినదీ అయిన సముద్రములో ప్రవేశించెను. 4

మూ. స తు భోగవతీం గత్వా పురీం వాసుకిపాలితామ్,
కృత్వా నాగాన్ వశే హృష్టో యయౌ మణిమయీం పురీమ్.

ప్ర. అ. సః = అతడు, వాసుకిపాలితామ్ = వాసుకిచేత పాలింపబడిన, భోగవతీమ్ = భోగవతిని గూర్చి, గత్వా = వెళ్ళి, నాగాన్ = నాగములను, వశే = వశమునందు, కృత్వా = చేసికొని, హృష్టః = సంతోషించినవాడై, మణిమయీమ్ = మణిమయి అను, పురీమ్ = పట్టణమును గూర్చి, యయౌ = వెళ్ళెను.

తా. రావణుడు వాసుకి పాలించుచున్న భోగవతీపురికి వెళ్ళి, నాగులను తన వశము చేసికొని మణిమయపురమునకు వెళ్ళెను. 5

త్రిశూలములు, పట్టిశములు, ఖడ్గములు, గొడ్డళ్ళు మొదలైన ఆయుధాలతో ప్రద్దలు కొట్టిరి. 8

మూ. తేషాం తు యుధ్యమానానాం సాగ్రః సంవత్సరో గతః,
న చాన్యతరత స్తత్ర విజయో వా క్షయోఽపి వా. 9

ప్ర. అ. తేషామ్ = వాళ్ళు, యుధ్యమానానామ్ = యుద్ధము చేయుచుండగా, సాగ్రః = కొంత చివరి భాగముతో కూడిన, సంవత్సరః = సంవత్సరము, గతః = గడచినది. తత్ర = అక్కడ, అన్యతరతః = ఒక పక్షమునందు, విజయో వా = జయము కాని, క్షయోఽపి వా = పరాజయము గాని, న = లేకుండెను.

తా. వాళ్ళు ఆ విధముగా యుద్ధము చేయుచుండగా కొంచెము ఎక్కువగా సంవత్సరకాలము గడచెను. ఎవరికీ కూడ జయము కాని, పరాజయము కాని కలగలేదు. 9

మూ. తతః పితామహ స్తత్ర త్రైలోక్యగతిరవ్యయః,
ఆజగామ ద్రుతం దేవో విమానవరమాస్థితః. 10

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, త్రైలోక్యగతిః = మూడు లోకములకు గతి అయినవాడు, అవ్యయః = నాశరహితుడు, దేవః = దేవుడు అయిన, పితామహః = బ్రహ్మ, విమానవరమ్ = శ్రేష్ఠమైన విమానమును, ఆస్థితః = అధిష్ఠించినవాడై, ద్రుతమ్ = శీఘ్రముగా, తత్ర = అక్కడికి, ఆజగామ = వచ్చెను.

తా. ఇంతలో మూడు లోకములకు గతి అయిన, నాశరహితుడైన బ్రహ్మ దేవుడు, శ్రేష్ఠమైన విమానము నెక్కి అచటికి వచ్చెను. 10

మూ. నివాతకవచానాం తు నివార్య రణకర్మ తత్,
వృద్ధః పితామహో వాక్యమువాచ విదితార్థవత్. 11

ప్ర. అ. వృద్ధః = వృద్ధుడైన, పితామహః = బ్రహ్మదేవుడు, నివాతకవచనామ్ = నివాతకవచుల యొక్క, తత్ = ఆ, రణకర్మ = యుద్ధమును, నివార్య = నివారించి, విదితార్థవత్ = తెలియబడిన అర్థము గల, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ఉవాచ = పలికెను.

తా. పిమ్మట రావణుడు అగ్నిసాక్షికముగా అక్కడ నివాతకవచులతో స్నేహము చేసికొని చాల సంతోషించెను. 14

మూ. అర్చితస్తైర్యథాన్యాయం సంవత్సర మథోషితః,
స్వపురాన్నిర్విశేషం చ ప్రియం ప్రాప్తో దశాననః. 15

ప్ర. అ. తైః=వాళ్ళచేత, యథాన్యాయమ్=న్యాయానుసారముగా, అర్చితః పూజింపబడిన, దశాననః = రావణుడు, అథ = పిమ్మట, తత్ర = అక్కడ, సంవత్సరమ్ = సంవత్సరకాలము, ఉషితః = నివసించినవాడై, స్వపురాత్ = తన పురముకంటె, నిర్విశేషమ్ = భేదములేని, ప్రియమ్ = సంతోషమును, ప్రాప్తః = పొందినాడు.

తా. రావణుడు న్యాయానుసారము వాళ్ళనుండి పూజలను అందుకొనుచు ఒక సంవత్సరము అక్కడ నివసించి తన పురమునందు వలెనే సంతోషమును పొందెను. 15

మూ. తత్రోపధార్య మాయానాం శతమేకం సమాప్తవాన్,
సలిలేన్ద్రపురాన్వేషీ భ్రమతి స్మ రసాతలమ్. 16

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, ఉపధార్య = వాళ్ళను అనుసరించి, మాయానామ్ = మాయలయొక్క, ఏకం శతమ్ = ఒక శతమును, సమాప్తవాన్ = పొందినాడు. సలిలేన్ద్రపురాన్వేషీ = వరుణుని పురమును వెదకుచున్న వాడై, రసాతలమ్ = రసాతలమును, భ్రమతి స్మ = తిరిగెను.

తా. రావణుడు ఆ మణిమయపురమునందు ఆ నివాతకవచులకు అనుగుణముగా ప్రవర్తించుచు నూరు మాయలను నేర్చుకొనెను. వరుణుని పురము కొరకు అన్వేషించుచు రసాతలమునందు సంచరించెను. 16

మూ. తతోఽశ్మనగరం నామ కాలకేయైరధిష్ఠితమ్,
గత్వా తు కాలకేయాంశ్చ హత్వా తత్ర బలోత్కటాన్. 17

శూర్పణఖ్యాశ్చ భర్తారమసినా ప్రాచ్ఛినత్తదా,
శ్యాలం చ బలవన్తం చ విద్యుజ్జిహ్వం బలోత్కటమ్. 18

తా. పిమ్మట రావణుడు తెల్లని మేఘము వలె ఉన్న, కైలాసము వలె ప్రకాశించుచున్న దివ్యమైన వరుణుని గృహమును చూచెను. 20

మూ. క్షరన్తీం చ పయస్తత్ర సురభిం గామవస్థితామ్,
యస్యాః పయోఽభినిష్యన్దాత్ క్షీరోదో నామ సాగరః. 21

ప్ర. అ. యస్యాః = ఏ కామధేనువుయొక్క, పయోభినిష్యన్దాత్ = పాల యొక్క ప్రవాహము (కారుట)వలన, క్షీరోదో నామ = క్షీరసముద్ర మను, సాగరః = సముద్రము జన్మించెనో అట్టి, పయః = పాలను, క్షరన్తీమ్ = స్రవించుచున్న, అవస్థితామ్ = నిలచి ఉన్న, సురభిం గామ్ = కామధేనువును, తత్ర = అక్కడ, చూచెను.

తా. అక్కడ నిలచి పాలను స్రవించుచున్న కామధేనువును చూచెను. ఆ కామధేనువు కార్చుచున్న పాలవలననే క్షీరసముద్రము పుట్టినది. 21

మూ. దదర్శ రావణస్తత్ర గోవృషేన్ద్రవరారణిమ్,
యస్మాచ్చన్ద్రః ప్రభవతి శీతరశ్మిర్నిశాకరః. 22

యం సమాశ్రిత్య జీవన్తి ఫేనపాః పరమర్షయః,
అమృతం యత్ర చోత్పన్నం స్వధా చ స్వధభోజినామ్.

ప్ర. అ. రావణః = రావణుడు, తత్ర = అక్కడ, గోవృషేన్ద్రవరారణిమ్ = రుద్రుని వృషభరాజుకు కారణమైన (తల్లియైన) కామధేనువును, దదర్శ = చూచెను. యస్మాత్ = దేనినుండి, శీతరశ్మిః = చల్లని కిరణములుగల, నిశాకరః = రాత్రినిచేయు, చన్ద్రః = చంద్రుడు, ప్రభవతి = పుట్టుచున్నాడో, ఫేనపాః = నురుగును త్రాగు, పరమర్షయః = మహర్షులు, యమ్ = దేనిని, సమాశ్రిత్య = ఆశ్రయించి, జీవన్తి = జీవించుచుందురో, యత్ర = దేనియందు, అమృతమ్ = అమృతము, ఉత్పన్నమ్ = పుట్టినదో, స్వధభోజినామ్ = స్వధను తినేవారికి, స్వధా చ = స్వధయు, పుట్టినదో అట్టి క్షీరసముద్రమునకు కారణమైన కామధేనువును చూచెను.

తా. రావణుడు అక్కడ రుద్రుని వాహనమైన మహావృషభమునకు తల్లియైన కామధేనువును చూచెను. ఆ కామధేనువునుండి పుట్టిన క్షీరసముద్రమునుండి

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, బలాధ్యక్షాన్ = సేనాధ్యక్షులను, హత్వా = చంపి, సమరే = యుద్ధమునందు, తైః = వాళ్ళచేత, తాడితశ్చ = కొట్టబడినవాడై (రావణుడు), తతః = పిమ్మట, యోధాన్ = యోధులను గూర్చి, అబ్రవీత్ చ = పలికెను. రాజా = మీ రాజు, శీఘ్రమ్ = శీఘ్రముగా, నివేద్యతామ్ = తెలుపబడుగాక.

తా. పిమ్మట రావణుడు యుద్ధమునందు సేనాధ్యక్షులను చంపి, వారి ప్రహారములను తిని, పిమ్మట ఆ యోధులతో ఇట్లు పలికెను. "శీఘ్రముగా వెళ్ళి మీ రాజుతో ఇట్లు చెప్పుడు. 26

మూ. యుద్ధార్థీ రావణః ప్రాప్తస్తస్య యుద్ధం ప్రదీయతామ్, 27
వద వా న భయం తేఽస్తి నిర్జితోఽస్మీతి సాఞ్జలిః.

ప్ర. అ. రావణః = రావణుడు, యుద్ధార్థీ = యుద్ధమును కోరుచున్నవాడై, ప్రాప్తః = వచ్చినాడు. తస్య = వానికి, యుద్ధమ్ = యుద్ధము, ప్రదీయతామ్ = ఇవ్వబడుగాక. తే = నీకు, భయమ్ = భయము, నాస్తి = లేదు అని గాని, వా = లేక, సాఞ్జలిః = దోసిలితో కూడినవాడవై, నిర్జితః అస్మి ఇతి = జయించబడినాను అని గాని, వద = చెప్పుము.

తా. "రావణుడు యుద్ధమును కోరి వచ్చినాడు. ఆతనికి యుద్ధము ఇమ్ము. నీకు భయము లేదని అయినా చెప్పుము; లేదా అంజలి ఘటించి జయించబడినానని ఒప్పుకొనుము." 27

మూ. ఏతస్మిన్నన్తరే క్రుద్ధా వరుణస్య మహాత్మనః, 28
పుత్రాః పౌత్రాశ్చ నిష్క్రామన్ గౌశ్చ పుష్కర ఏవ చ.

ప్ర. అ. ఏతస్మిన్ = ఈ, అన్తరే = మధ్యయందు, మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, వరుణస్య = వరుణునియొక్క, పుత్రాః = పుత్రులు, పౌత్రాశ్చ = పౌత్రులు, గౌశ్చ = గౌ అనువాడు, పుష్కర ఏవ చ = పుష్కరుడు, క్రుద్ధాః = కోపించినవారై, నిష్క్రామన్ = బైటకు వచ్చిరి.

తా. ఇంతలో మహాత్ముడైన వరుణుని పుత్రులు, పౌత్రులు, వాళ్ళ బలాధ్యక్షులైన గో-పుష్కరులు కోపముతో బైలుదేరి వచ్చిరి. 28

మూ. సమీక్ష్య స్వబలం సంఖ్యే వరుణస్య సుతాస్తదా, 32
అర్దితాః శరజాలేన నివృత్తా రణకర్మణః.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, వరుణస్య = వరుణునియొక్క, సుతాః = కుమారులు, సంఖ్యే = యుద్ధమునందు, స్వబలమ్ = తమ సైన్యమును, సమీక్ష్య = చూచి, శరజాలేన = బాణముల సముదాయముచేత, అర్దితాః = పీడింపబడినవారై, రణకర్మణః = యుద్ధముచేయుటనుండి, నివృత్తాః = మరలిరి.

తా. అప్పుడు వరుణుని కుమారులు యుద్ధములో తమ సైన్యములు పడిపోవుట చూచి, బాణములచేత పీడితులై యుద్ధమునుండి విరమించిరి. 32

మూ. మహీతలగతాస్తే తు రావణం దృశ్య పుష్పకే, 33
ఆకాశమాశు వివిశుః స్యన్దనైః శీఘ్రగామిభిః.

ప్ర. అ. మహీతలగతాః = నేలమీద ఉన్న, తే = వారు, పుష్పకే = పుష్పకమునందు, రావణమ్ = రావణుణ్ణి, దృశ్య = చూచి, శీఘ్రగామిభిః = శీఘ్రముగా వెళ్ళ, స్యన్దనైః = రథములతో, ఆకాశమ్ = ఆకాశమును, వివిశుః = ప్రవేశించిరి.

తా. నేలమీద ఉన్న ఆ వరుణపుత్రులు పుష్పకములో ఉన్న రావణుణ్ణి చూచి శీఘ్రముగా నడచు రథములతో ఆకాశములోనికి వెళ్ళిరి. 33

మూ. మహదాసీత్తతస్తేషాం తుల్యం స్థానమవాప్య తత్, 34
ఆకాశయుద్ధం తుములం దేవదానవయోరివ.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, తత్ = ఆ, తుల్యమ్ = సమానమైన, స్థానమ్ = స్థానమును, అవాప్య = పొంది, తేషామ్ = వాళ్ళకు, దేవదానవయోరివ = దేవదానవులకు వలె, తుములమ్ = వ్యాకులమైన, మహత్ = గొప్ప, ఆకాశయుద్ధమ్ = ఆకాశమునందు యుద్ధము, ఆసీత్ = ఆయెను.

తా. పిమ్మట సమానస్థానములలో ఉన్న ఆ రావణ-వరుణ కుమారులకు దేవదానవులకు వలె, వ్యాకులమైన గొప్ప యుద్ధము జరిగెను. 34

మూ. తతస్తే రావణం యుద్ధే శరైః పావకసంనిభైః, 35
విముఖీకృత్య సంహృష్టా వినేదుర్వివిధాన్ రవాన్.

ప్ర. అ. తేషామ్ = ఆ, వరుణసూనూనామ్ = వరుణపుత్రులయొక్క యోధాన్ = యోధులను, తాన్ = ఆ, హయాన్ చ = గుఱ్ఱములను, హత్వా = చంపి, విరథాన్ = రథములు లేని, స్థితాన్ = నిలచి ఉన్న, తాన్ = వాళ్ళను, ప్రేక్ష్య = చూచి, ఆశు = శీఘ్రముగా, మహానాదమ్ = మహాధ్వనిని, ముమోచ = విడచెను.

తా. మహోదరుడు వరుణపుత్రుల యోధులను, గుఱ్ఱములను చంపి, రథములు లేక నేలమీద నిలచిన వాళ్ళను చూచి గొప్ప ధ్వని చేసెను. 38

మూ. తే తు తేషాం రథాః సాశ్వాః సహసారథిభిర్వరైః, 39
మహోదరేణ నిహతాః పతితాః పృథివీతలే.

ప్ర. అ. తేషామ్ = వాళ్ళయొక్క, సాశ్వాః = గుఱ్ఱములతో కూడిన, తే = ఆ, రథాః = రథములు, వరైః = శ్రేష్ఠులైన, సారథిభిః సహ = సారథులతో కూడ, మహోదరేణ = మహోదరునిచేత, నిహతాః = కొట్టబడినవై, పృథివీతలే = నేలమీద, పతితాః = పడినవి.

తా. మహోదరుడు కొట్టివేయగా అశ్వములతోను, శ్రేష్ఠులైన సారథులతోను సహా ఆ వరుణపుత్రుల రథములు నేలమీద కూలినవి. 39

మూ. తే తు త్యక్త్వా రథాన్ పుత్రా వరుణస్య మహాత్మనః, 40
ఆకాశే విష్ఠితాః శూరాః స్వప్రభావాన్న వివ్యథుః.

ప్ర. అ. మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, వరుణస్య = వరుణునియొక్క, తే = ఆ, శూరాః = శూరులైన, పుత్రాః = పుత్రులు, రథాన్ = రథములను, త్యక్త్వా = విడచి, ఆకాశే = ఆకాశమునందు, విష్ఠితాః = నిలచినవారై, స్వప్రభావాత్ = తమ ప్రభావమువలన, న వివ్యథుః = వ్యథ చెందలేదు.

తా. మహాత్ముడైన వరుణుని శూరులైన కుమారులు రథములు విడచి, ఆకాశముమీద నిలచి సహజముగా ప్రభావవంతులగుటచేత వ్యథ చెందలేదు. 40

మూ. ధనూంషి కృత్వా సజ్జాని వినిర్భిద్య మహోదరమ్, 41
రావణం సమరే క్రుద్ధాః సహితాః సమవారయన్.

మూ. ముసలాని విచిత్రాణి తతో భల్లశతాని చ. 44
పట్టిశాంశ్చైవ శక్తీశ్చ శతఘ్నీర్మహతీరపి,
పాతయామాస దుర్ధర్షస్తేషాముపరి విష్ఠితః. 45

ప్ర. అ. దుర్ధర్షః = ఎదిరింప శక్యము కాని అతడు, విష్ఠితః = స్థిరముగా నిలచినవాడై, తతః = అటుపిమ్మట, విచిత్రాణి = విచిత్రములైన, ముసలాని = ముసలములను, భల్లశతాని చ = వందలకొలది భల్ల బాణములను, పట్టిశాన్ చైవ = పట్టిశములను, శక్తీః = శక్తులను, మహతీః = గొప్ప, శతఘ్నీః = శతఘ్నులను, తేషామ్ = వాళ్లయొక్క, ఉపరి = పైన, పాతయామాస = పడవేసెను.

తా. ఎదురింప శక్యము కాని ఆ రావణుడు స్థిరముగా నిలచి విచిత్రములైన ముసలములను, వందలకొలది భల్ల బాణములను, పట్టిశములను, శక్తులను, గొప్ప శతఘ్నులను వాళ్లపై ప్రయోగించెను. 44, 45

మూ. అపవిద్ధాస్తు తే వీరా వినిష్పేతుః పదాతయః,
తతస్తేనైవ సహసా సీదన్తి స్మ పదాతినః, 46
మహాపఙ్కమివాసాద్య కుఞ్జరాః షష్టిహాయనాః.

ప్ర. అ. అపవిద్ధాః = చెదరగొట్టబడిన, పదాతయః = కాలిబంటులైన, తే వీరాః = ఆ వీరులు, వినిష్పేతుః = శీఘ్రముగా వచ్చిరి. తతః అటుపిమ్మట, తేనైవ = ఆ ఆయుధవర్షముచేతనే, పదాతినః = కాళ్ళతో నడచుచున్న ఆ వరుణపుత్రులు, మహాపఙ్కమ్ = గొప్ప బురదను, ఆసాద్య = పొంది, షష్టిహాయనాః = అరువది సంవత్సరములు గల, కుఞ్జరాః ఇవ = ఏనుగులు వలె, సహసా = వెంటనే, సీదన్తి స్మ = క్షీణించుచుండిరి.

తా. ఆ విధముగా చెదరగొట్టబడిన, పాదచారులైన ఆ వీరులు శీఘ్రముగా అతనిమీదికి వచ్చిరి. పిమ్మట ఆ ఆయుధవర్షముచేత నడచుచు యుద్ధము చేయుచున్న ఆ వరుణపుత్రులు గొప్ప బురదలో చిక్కుకొన్న, అరవై సంవత్సరాల వయస్సు గల ఏనుగులు వలె క్షీణించుచుండిరి. 46

మూ. సీదమానాన్సుతాన్ దృష్ట్వా విహ్వలాన్ స మహాబలః,
ననాద రావణో హర్షాన్మహానమ్బుధరో యథా.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, రక్షః = రావణుడు, తాన్ = వాళ్లను గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. వరుణాయ = వరుణునకు, నివేద్యతామ్ = తెలుపబడుగాక. ప్రహాసో నామ = ప్రహాసు డను, వారుణః = వరుణుని సంబంధమైన, మన్త్రీ = మంత్రి, రావణమ్ = రావణుని గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. అప్పుడు రావణుడు వారితో "వరుణునికి చెప్పుడు" అని పలికెను. ప్రహాసు డను వరుణుని మంత్రి రావణునితో ఇట్లనెను. 50

మూ. గతః ఖలు మహారాజో బ్రహ్మలోకం జలేశ్వరః, 51
గాన్ధర్వం వరుణః శ్రోతుం యం త్వమాహ్వాయసే యుధి.

ప్ర. అ. యమ్ = ఎవనిని, త్వమ్ = నీవు, యుధి = యుద్ధమునందు, ఆహ్వాయసే = పిలచుచున్నావో, అట్టి, మహారాజః = మహారాజైన, జలేశ్వరః = జలముల అధిపతియైన, వరుణః = వరుణుడు, గాన్ధర్వమ్ = సంగీతమును, శ్రోతుమ్ = వినుటకు, బ్రహ్మలోకమ్ = బ్రహ్మలోకమును గూర్చి, గతః ఖలు = వెళ్ళినాడు కదా.

తా. నీవు ఎవనిని యుద్ధానికి పిలచుచున్నావో ఆ మహారాజూ, జలాధిపతీ అయిన వరుణుడు సంగీతము వినుటకై బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్ళినాడు. 51

మూ. తత్కిం తవ వృథా వీర పరిశ్రమ్య గతే నృపే, 52
యే తు సంనిహితా వీరాః కుమారాస్తే పరాజితాః.

ప్ర. అ. వీర = ఓ! వీరుడా! తత్ = ఆ కారణమువలన, నృపే = రాజు, గతే = వెళ్ళిన వాడగుచుండగా, తవ = నీకు, వృథా = వ్యర్థముగా, పరిశ్రమ్య = పరిశ్రమించి, కిమ్ = ఏమి ప్రయోజనము? వీరాః = వీరులైన, యే = ఏ, కుమారాః = కుమారులు, సంనిహితాః = సంనిహితులో, తే = వారు, పరాజితాః = ఓడింపబడినారు.

తా. "అందువలన ఓ వీరుడా! రాజు లేనప్పుడు నీవు వ్యర్థముగా పరిశ్రమ చేసి ఏమి ప్రయోజనము? ఇక్కడ ఉన్న వీరులైన వరుణుని పుత్రులను నీవు ఓడించే ఉన్నావు కదా?" 52

మూ. రాక్షసేన్ద్రస్తు తచ్ఛ్రుత్వా నామ విశ్రావ్య చాత్మనః, 53
హర్షాన్నాదం విముఞ్చన్వై నిష్క్రాన్తో వరుణాలయాత్.

అథ ప్రక్షిప్తాః పఞ్చ సర్గాః

(రాబోవు ఐదు సర్గలు ప్రక్షిప్త సర్గలు. వ్యాఖ్యాతలు వీటికి వ్యాఖ్యలు వ్రాయలేదు.)

[రావణుడు బలిచక్రవర్తి నివసించు అశ్మనగరమునకు వెళ్లి ఆతనిని చూచి మాటలాడుట.]

మూ. తతోఽశ్మనగరం భూయో విచేరుర్యుద్ధదుర్మదాః,
యత్రాపశ్యద్దశగ్రీవో గృహం పరమభాస్వరమ్. 1

వైదూర్యతోరణాకీర్ణం ముక్తాజాలవిభూషితమ్,
సువర్ణస్తమ్భ గహనం వేదికాభిః సమన్తతః. 2

వజ్రస్ఫటికసోపానం కిఙ్కిణీజాల సంవృతమ్,
బహ్వాసనయుతం రమ్యం మహేన్ద్ర భవనోపమమ్. 3

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, యుద్ధదుర్మదాః = యుద్ధమునందు పెద్ద మదము గల ఆ రాక్షసులు, భూయః = మరల, అశ్మనగరమ్ = అశ్మనగరమును, విచేరుః = సంచరించిరి. యత్ర = ఏ నగరమునందు, దశగ్రీవః = రావణుడు, పరమభాస్వరమ్ = చాల ప్రకాశించుచున్నది, వైదూర్య తోరణాకీర్ణమ్ = వైదూర్య మాణిక్యముల వికారమైన ముఖద్వారములతో వ్యాప్తము, ముక్తాజాలవిభూషితమ్ = ముత్యముల సముదాయముచేత అలంకరించ బడినదీ, సువర్ణస్తమ్భ గహనమ్ = బంగారు స్తంభములతో ప్రవేశింప శక్యముకానిదీ, సమన్తతః = అన్ని వైపులా, వేదికాభిః = అరుగులతో కూడినదీ, వజ్రస్ఫటిక సోపానమ్ = వజ్రములయొక్క, స్ఫటికములయొక్క మెట్లు గలది, కిఙ్కిణీజాలసంయుతమ్ = చిరుగంటల సముదాయముతో కూడినదీ, బహ్వాసనయుతమ్ = అనేకమైన ఆసనములతో కూడినదీ, రమ్యమ్ = సుందరము, మహేన్ద్ర భవనోపమమ్ = మహేంద్రుని భవనముతో సమానమూ అయిన, గృహమ్ = గృహమును, అపశ్యత్ = చూచెనో.

తా. పిమ్మట యుద్ధమునందు అత్యధికమైన మదము గల ఆ రాక్షసులు

తా. ప్రహస్తుడు ఆతని ఆజ్ఞ ప్రకారము ఆ గృహశ్రేష్ఠములో ప్రవేశించెను. కాని ఆ ప్రదేశము జనశూన్యమై ఉండుట చూచి మరియొక వాకలిలో ప్రవేశించెను.

మూ. సప్త కక్ష్యాన్తరం గత్వా తతో జ్వాలామపశ్యత, 6
తతో దృష్టః పుమాంస్తత్ర హృష్టో హాసం ముమోచ సః.

ప్ర. అ. సప్తకక్ష్యాన్తరమ్=ఏడు వాకిళ్ల మధ్య భాగమును గూర్చి, గత్వా = వెళ్ళి, తతః = అటుపిమ్మట, జ్వాలామ్ = జ్వాలను, అపశ్యత = చూచెను. తతః = అటుపిమ్మట, తత్ర = అక్కడ, పుమాన్ = ఒక పురుషుడు, దృష్టః = చూడబడెను. హృష్టః=సంతోషించిన, సః=అతడు, హాసమ్=నవ్వును, ముమోచ = విడచెను.

తా. ఏడు వాకిళ్ళ లోపలికి వెళ్ళి అతడు జ్వాలను చూచెను. పిమ్మట ఒక పురుషుడు కనబడెను. అతడు సంతోషించి బిగ్గరగా నవ్వెను. 6

మూ. శ్రుత్వా స తు మహాహాసమూర్ధ్వరోమాభవత్తదా, 7
జ్వాలామధ్యే స్థిత స్తత్ర హేమమాలీ న్యదృశ్యత,
ఆదిత్య ఇవ దుష్ప్రేక్ష్యః సాక్షాదివ యమః స్థితః. 8

ప్ర. అ. సః = అతడు, తదా=అప్పుడు, మహాహాసమ్=గొప్ప నవ్వును, శ్రుత్వా=విని, ఊర్ధ్వరోమా = పైకి రోమములు కలవాడుగా, అభవత్=అయెను. తత్ర=అక్కడ, జ్వాలామధ్యే=జ్వాల మధ్యయందు, స్థితః=ఉన్న, హేమమాలీ= బంగారు మాల గల పురుషుడు, న్యదృశ్యత = చూడబడెను. ఆదిత్యః ఇవ= సూర్యుడు వలె, దుష్ప్రేక్ష్యః=చూడ శక్యము కాని అతడు, సాక్షాత్=సాక్షాత్తు, యమః ఇవ = యముడు వలె, స్థితః = ఉండెను.

తా. ఆ అట్టహాసము వినగానే ఆతని ఒడలు గగుర్పొడిచెను. ఆ జ్వాలా మధ్యమునందు బంగారు మాల ధరించిన పురుషుడు కనబడెను. సూర్యుడు వలె చూడశక్యముకాని ఆ పురుషుడు సాక్షాత్తు యముడు వలె ఉండెను. 7,8

మూ. తథా దృష్ట్వా తు వృత్తాన్తం త్వరమాణో వినిర్గతః,
వినిర్గమ్యాబ్రవీత్సర్వం రావణాయ నిశాచరః. 9

సహసా = వెంటనే, ద్వారమ్ = ద్వారమును, ఆవృత్య = కప్పి, అస్య = వీని యొక్క, అగ్రతః = ఎదుట, స్థితః = నిలబడెను.

తా. శిరస్సుపై చంద్రుణ్ణి ధరించిన పెద్ద శరీరము గల ఒక భయంకరుడైన పురుషుడు హటాత్తుగా వచ్చి ద్వారమునకు అడ్డముగా రావణుని ఎదుట నిలబడెను. ఆతని నాలుక అగ్నిజ్వాల వలె ఉండెను. కళ్ళు ఎఱ్ఱగా ఉండెను. దంతములు అందముగా ఉండెను. పెదవులు దొండపండు వలె ఎఱ్ఱగా ఉండెను. అతడు చూచుటకు అందముగా ఉండెను. ముక్కు చాల భయంకరముగా ఉండెను. శంఖము వంటి కంఠము గల ఆతని దవుడలు చాల పెద్దవిగా ఉండెను. 11, 12

మూ. రూఢశ్మశ్రుర్నిగూఢాస్థిర్దంష్ట్రిలో లోమహర్షణః,
గృహీత్వా లోహముసలం ద్వారం విష్టభ్య తిష్ఠతి. 13

ప్ర. అ. రూఢశ్మశ్రుః = (దట్టముగా) మొలచిన మీసము గలవాడు, నిగూఢాస్థిః = అణగిన (ఎముకలు) గలవాడు, దంష్ట్రిలః = పెద్ద కోరలు గలవాడు, లోమహర్షణః = రోమాంచమును కలిగించువాడు అయిన ఆ పురుషుడు, లోహముసలమ్ = ఇనుప ముసలమును, గృహీత్వా = గ్రహించి, ద్వారమ్ = ద్వారమును, విష్టభ్య = అడ్డుకొని, తిష్ఠతి = నిలచి ఉన్నాడు.

తా. ఇనుప రోకలిని చేతిలో ధరించి ద్వారానికి అడ్డముగా నిలచిన ఆతని మీసములు చాలా దట్టముగా ఉండెను. ఎముకలు పైకి కనబడుటలేదు. (కండరముల పుష్టితో ఉండెను). పెద్ద కోరలతో గగుర్పాటు కలిగించేటట్లు ఉండెను. 13

మూ. అథ సందర్శనాత్తస్య ఊర్ధ్వరోమా బభూవ సః,
హృదయం కమ్పతే చాస్య వేపథుశ్చాప్యజాయత. 14

ప్ర. అ. అథ = పిమ్మట, తస్య = వానియొక్క, సందర్శనాత్ = చూచుట వలన, సః = అతడు, ఊర్ధ్వలోమా = పైకి లేచిన రోమములు కలవాడు, బభూవ = ఆయెను. అస్య = వీనియొక్క, హృదయమ్ = హృదయము, కమ్పతే = కంపించుచున్నది. వేపథుః చ = వణకు కూడ, అజాయత = పుట్టెను.

తా. ఆతనిని చూడగానే రావణుని ఒడలు గగుర్పొడిచెను. గుండె కొట్టుకొనెను. వణకు పుట్టెను. 14

మూ. రావణోఽభిహితో భూయ ఊర్ధ్వరోమా వ్యజాయత,
అథ ధైర్యం సమాలమ్బ్య రావణో వాక్యమబ్రవీత్. 18

ప్ర. అ. అభిహితః=ఇట్లు పలకబడిన, రావణః=రావణుడు, భూయః= మరల, ఊర్ధ్వరోమా = లేచిన రోమములు గలవాడుగా, వ్యజాయత = అయెను. అథ = పిమ్మట, రావణః = రావణుడు, ధైర్యమ్ = ధైర్యమును, సమాలమ్బ్య = అవలంబించి, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. ఆతని మాటలు వినగానే రావణునకు మరల గగుర్పాటు కలిగెను. పిదప అతడు ధైర్యము అవలంబించి ఇట్లు పలికెను. 18

మూ. గృహేషు తిష్ఠతే కో హి తద్ బ్రూహి వదతాం వర,
తేనైవ సహ యోత్స్యామి యథా వా మన్యతే భవాన్. 19

ప్ర. అ. వదతామ్ = మాటలాడుచున్నవారిలో, వర = శ్రేష్ఠుడా ! గృహేషు = గృహమునందు, కః హి = ఎవడు, తిష్ఠతే = ఉన్నాడో, తత్ = దానిని, బ్రూహి=చెప్పుము. తేనైవ సహ = అతనితోనే, యోత్స్యామి=యుద్ధము చేసెదను. భవాన్ = నీవు, యథా వా = ఎట్లు, మన్యసే = తలచుచున్నావో.

తా. మాటలాడువారిలో శ్రేష్ఠుడా! ఈ గృహములో ఎవరున్నారో చెప్పుము; అతనితోనే యుద్ధము చేసెదను. లేదా నీవు ఎట్లు తలచెదవో అట్లే చేసెదను.

మూ. స ఏనం పునరప్యాహ దానవేన్ద్రోఽత్ర తిష్ఠతి,
ఏష వై పరమోదారః శూరః సత్యపరాక్రమః. 20

ప్ర. అ. సః = అతడు, పునరపి = మరల, ఏనమ్ = ఇతనిని గూర్చి, ఆహ = పలికెను. అత్ర = ఇక్కడ, దానవేన్ద్రః = దానవుల ప్రభువు, తిష్ఠతి = ఉన్నాడు. ఏషః = ఇతడు, పరమోదారః=మిక్కిలి ఉదారుడు, శూరః = శూరుడు, సత్యపరాక్రమః వై = సత్యమైన పరాక్రమము గలవాడు.

తా. ఆ పురుషుడు మరల ఇట్లు పలికెను—"ఈ గృహములో దానవప్రభువు నివసించుచున్నాడు. ఇతడు చాల ఔదార్యవంతుడు; శూరుడు; సత్యమైన పరాక్రమము గలవాడు. 20

మునందు ఆసక్తి గలవాడు, ఏషః = ఇతడు, గచ్ఛతి = వెళ్లుచున్నాడు; ఏషః = ఇతడు, వాతి = వీచుచున్నాడు, జ్వలతే = మండుచున్నాడు; తథా = మరియు, తపతే = తపించుచున్నాడు.

తా. గొప్ప ధైర్యము గల ఇతడు తొందరపాటు లేక తగు సమయమునకై వేచి ఉండువాడు, సత్యము పలుకువాడు. ఈతడు చూచుటకు చాల సౌమ్యుడు. కార్యసమర్థుడు. సమస్తగుణములు ఉన్నవాడు, శూరుడు. వేదాధ్యయనమునందు ఆసక్తి గలవాడు. ఇతడు నడచును. ఇతడు వీచును. ఇతడు ప్రజ్వలించును. వేడి కలిగించును. (అనగా వాయ్వగ్న్యాదుల శక్తి ఇతని కున్నదని భావము) 23

మూ. దేవైశ్చ భూతసంఘైశ్చ పన్నగైశ్చ పతత్త్రిభిః 24
భయం యో నాభిజానాతి తేన త్వం యోద్ధుమిచ్ఛసి.

ప్ర. అ. యః = ఎవడు, దేవైశ్చ = దేవతలతోను, భూతసంఘైశ్చ = భూతముల సముదాయములతోను, పన్నగైశ్చ = సర్పములతోను, పతత్త్రిభిః = పక్షులతోను, భయమ్ = భయమును, నాభిజానాతి = ఎరుగడో, తేన = అట్టి వానితో, త్వమ్ = నీవు, యోద్ధుమ్ = యుద్ధముచేయుటకు, ఇచ్ఛసి = కోరుచున్నావు.

తా. ఇతడు దేవతలకు గాని, భూతముల సముదాయములకు గాని, సర్పములకు గాని, పక్షులకు గాని భయపడి ఎరుగడు. అట్టి వానితో నీవు యుద్ధము చేయవలె నని కోరుచున్నావు! 24

మూ. బలినా యది తే యోద్ధుం రోచతే రాక్షసేశ్వర, 25
ప్రవిశ త్వం మహాసత్త్వ సంగ్రామం కురు మా చిరమ్.

ప్ర. అ. మహాసత్త్వ = గొప్ప బలము గలవాడా! రాక్షసేశ్వర = రాక్షసరాజా! బలినా = బలితో, యోద్ధుమ్ = యుద్ధముచేయుటకు, తే = నీకు, రోచతే యది = ఇష్టమైనచో, త్వమ్ = నీవు, ప్రవిశ = ప్రవేశించుము. సంగ్రామమ్ = యుద్ధమును, కురు = చేయుము, చిరమ్ = చిరకాలము (ఆలస్యము), మా = వద్దు.

తా. మహాబలవంతుడవైన రాక్షసరాజా! నీకు బలితో యుద్ధము చేయుట ఇష్టమైనచో లోపలికి వెళ్ళుము. యుద్ధము చేయుము. ఆలస్యము చేయకుము. 25

తా. గొప్ప బాహువులు గల రావణా! నీకు నేను ఏమి కోరిక తీర్చవలెను? రాక్షసరాజా! నీవు వచ్చిన పని యేమి? చెప్పుము. 29

మూ. ఏవముక్తస్తు బలినా రావణో వాక్యమబ్రవీత్,
శ్రుతం మయా మహాభాగ బద్ధస్త్వం విష్ణునా పురా, 30
సోఽహం మోక్షయితుం శక్తో బన్ధనాత్త్వాం న సంశయః.

ప్ర. అ. బలినా = బలిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలకబడిన, రావణః=రావణుడు, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. మహాభాగ= మహాభాగ్యవంతుడా! త్వమ్ = నీవు, పురా = పూర్వము, విష్ణునా = విష్ణువుచేత, బద్ధః = కట్టబడినావు అని, మయా = నాచేత, శ్రుతమ్ = వినబడినది. సః అహమ్ = అట్టి నేను, త్వామ్ = నిన్ను, బన్ధనాత్ = బంధనమునుండి, మోక్షయితుమ్=విడిపించుటకు, శక్తః=సమర్థుడను. సంశయః=సంశయము, న=లేదు.

తా. బలి మాటలు విని రావణుడు ఇట్లు పలికెను-"పూర్వము నిన్ను విష్ణువు బంధించినా డని వింటిని. నేను నిన్ను బంధనమునుండి విడిపించగలను. సందేహము లేదు". 30

మూ. ఏవముక్తే తతో హాసం బలిర్ముక్త్వైనమబ్రవీత్, 31
శ్రూయతామభిధాస్యామి యత్త్వం పృచ్ఛసి రావణ.

ప్ర. అ. ఏవమ్=ఇట్లు, ఉక్తే= పలకబడగా, తతః=పిమ్మట, బలిః= బలి, హాసమ్ = నవ్వును, ముక్త్వా = విడచి, ఏనమ్ = ఇతనిని గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. రావణ = రావణా ! త్వమ్ = నీవు. యత్ = దేనిని, పృచ్ఛసి = అడుగుచున్నావో, అభిధాస్యామి = చెప్పెదను. శ్రూయతామ్ = వినబడుగాక.

తా. బలి ఆ మాటలు విని నవ్వి ఇట్లు పలికెను-"రావణా! నీవు అడిగిన దానిని గూర్చి చెప్పెదను, వినుము. 31

మూ. య ఏష పురుషః శ్యామో ద్వారే తిష్ఠతి నిత్యదా, 32
ఏతేన దానవేన్ద్రాశ్చ తథాన్యే బలవత్తరాః,
వశం నీతా బలవతా పూర్వే పూర్వతరాశ్చ తే. 33

మూ. నత్వం వేద న చైవాహం భూతభవ్యభవత్ప్రభుః,
కలిశ్చైవైష కాలశ్చ సర్వభూతాపహారకః. 36

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, న వేద = ఎరుగవు. అహం చ = నేను కూడ, నైవ = ఎరుగను. భూతభవ్యభవత్ప్రభుః = జరిగిపోయినదానికి జరగనున్న దానికి, జరుగుచున్నదానికి ప్రభువు. ఏషః = ఇతడు, కలిశ్చ = కలి పురుషుడు. కాలశ్చ = కాలము, సర్వభూతపహారకః = సమస్తప్రాణులను సంహరించువాడు.

తా. ఇతడు జరిగిపోయినదానికి, జరగనున్నధానికి, జరుగుచున్నదానికి ప్రభువు. ఇతడే కలి; ఇతడే కాలము. సకలప్రాణులను సంహరించువాడు. ఇతని గూర్చి నీవు గాని నేను గాని తెలిసికొనజాలము. 36

మూ. లోకత్రయస్య సర్వస్య హర్తా స్రష్టా తథైవ చ,
సంహరత్యేష భూతాని స్థావరాణి చరాణి చ. 37

ప్ర. అ. సర్వస్య = సమస్తమైన, లోకత్రయస్య = లోకత్రయమునకు, హర్తా = సంహారకుడు. తథైవ చ = మరియు, స్రష్టా = సృజించువాడు. ఏషః = ఇతడు, స్థావరాణి = స్థిరములు, చరాణి చ = చరములు అయిన, భూతాని = భూతములను (ప్రాణులను), సంహరతి = సంహరించును.

తా. ఇతడు మూడు లోకములనూ సంహరించును; సృజించును. ఇతడు స్థావరములు, జంగమములు అయిన ప్రాణులను సంహరించుచుండును. 37

మూ. పునశ్చ సృజతే సర్వమనాద్యన్తో మహేశ్వరః,
ఇష్టం చైవ హి దత్తం చ హుతం చైవ నిశాచర. 38

ప్ర. అ. నిశాచర = రాక్షసుడా ! అనాద్యన్తః = ఆది కాని అంతము కాని లేని, మహేశ్వరః = మహేశ్వరుడు. సర్వమ్ = సమస్తమునూ, పునశ్చ = మరల, సృజతే = సృజించును. ఇష్టమ్ = యాగము, దత్తం చ = దానము, హుతం చైవ = హోమమూ కూడ ఇతడే.

తా. రావణా ! ఆది కాని అంతము కాని లేని ఈ మహేశ్వరుడు సంహరించినదానిని అంతనూ మరల సృజించుచుండును. ఇతడు యాగస్వరూపుడు; దానస్వరూపుడు; హోమస్వరూపుడు. 38

చ=యమలార్జునులు, కంసశ్చ=కంసుడు, మధునా సహ=మధువుతో కూడ, కైటభః=కైటభుడు, ఏతే=వీరందరు, తపన్తి=తపించుచుదురు (వేడి కలిగింతురు), ద్యోతన్తి=ప్రకాశించుచుందురు. వాన్తి=వీచుదురు; వర్షన్తి చైవ హి=వర్షింతురు.

తా. వృత్రుడు, దనువు, శుకుడు, శంబుడు, నిశుంభుడు, శుంభుడు, కాలనేమి, ప్రహ్లాదునికుమారుడు, కూటుడు, విరోచనుని పుత్రుడు, మృదువు, యమలార్జునులు, కంసుడు, కైటభుడు, మధువు వీరందరూ తపించగలరు; ప్రకాశించగలరు; వీచగలరు; వర్షించగలరు. 41,42

మూ. సర్వైః క్రతుశతైరిష్టం సర్వైస్తప్తం మహత్తపః,
సర్వే తే సుమహాత్మానః సర్వే వై యోగధర్మిణః. 43

ప్ర. అ. సర్వైః=వాళ్ల అందరిచేత, క్రతుశతైః=వందలకొలది క్రతువులచేత, ఇష్టమ్=యాగము చేయబడినది. మహత్=గొప్ప, తపః=తపస్సు, తప్తమ్=చేయబడినది. సర్వే=సమస్తమైన, తే=వారు, సుమహాత్మానః=చాల మహాత్ములు. సర్వే = అందరూ, యోగధర్మిణః వై=యోగధర్మము గలవారే.

తా. వాళ్ళందరూ వందలకొలది యజ్ఞములు చేసిరి. అందరూ గొప్ప తపస్సుచేసిరి. వారందరూ చాల మహాత్ములే. అందరూ యోగాభ్యాసము చేసినవారే.

మూ. సర్వైరైశ్వర్యమాసాద్య భుక్తం భోగైర్మహత్తరైః,
దత్తమిష్టమధీతం చ ప్రజాశ్చ పరిపాలితాః. 44

ప్ర. అ. సర్వైః=అందరిచేతను, ఐశ్వర్యమ్=ఐశ్వర్యమును, ఆసాద్య=పొంది, మహత్తరైః= చాల గొప్ప, భోగైః=భోగములచేత, భుక్తమ్=అనుభవించుట చేయబడినది. దత్తమ్=ఇవ్వబడినది. ఇష్టమ్=యాగము చేయబడినది. అధీతం చ=అధ్యయనము చేయబడినది. ప్రజాశ్చ=ప్రజలు కూడ, పరిపాలితాః=పాలింపబడిరి.

తా. వారందరూ కూడ ఐశ్వర్యము పొంది చాల గొప్ప భోగములు అనుభవించినారు. దానములు, యాగములు చేసినారు. అధ్యయనము చేసినారు. ప్రజలను పాలించినారు. 44

మూ. దేవానామప్రియే సక్తాః స్వపక్షపరిపాలకాః,
ప్రమత్తాశ్చోపసక్తాశ్చ బాలార్కసమతేజసః. 48

ప్ర. అ. దేవానామ్=దేవతలకు, అప్రియే=అప్రియము చేయుటయందు, సక్తాః=ఆసక్తులు. స్వపక్షపరిపాలకాః=తమ పక్షమును పాలించువారు. ప్రమత్తాః = బాగా మదించినవారు. ఉపసక్తాశ్చ=(భోగములయందు) ఆసక్తులు. బాలార్క సమతేజసః = బాలసూర్యునితో సమానమైన తేజస్సు కలవారు.

తా. దేవతలకు అపకారము చేయుటయందు అసక్తి గలవారు. తమ పక్షమును పాలించువారు. మదించినవారు. భోగాసక్తులు. బాలసూర్యునితో సమానమైన తేజస్సు గలవారు. 48

మూ. యే తు దేవాన్ ప్రధర్షన్తే తదేషాం విష్ణురీశ్వరః,
ఉపాయపూర్వకం నాశం సంవేత్తా భగవాన్ హరిః. 49

ప్ర. అ. యే తు = ఎవరు, దేవాన్ = దేవతలను, ప్రధర్షన్తే = అవమానింతురో, తదేషామ్ = అట్టివారియొక్క, ఉపాయపూర్వకమ్ = ఉపాయపూర్వకముగా, నాశమ్=నాశమును గూర్చి, ఈశ్వరః = ప్రభువూ, భగవాన్ = భగవంతుడైన, విష్ణుః = సర్వవ్యాపకుడైన, హరిః = విష్ణువు, సంవేత్తా = ఎరిగినవాడు.

తా. సర్వసమర్థుడు, సర్వవ్యాపకుడూ, భగవంతుడూ అయిన విష్ణువు దేవతలను అవమానించువారిని ఉపాయపూర్వకముగా ఎట్లు నశింపచేయవలెనో బాగుగా తెలిసినవాడు. 49

మూ. ప్రాదుర్భావం వికురుతే యేనైతన్నిధనం భవేత్,
పునరేవాత్మనాత్మానమధిష్ఠాయ స తిష్ఠతి. 50

ప్ర. అ. యేన = దేనిచేత, ఏతన్నిధనమ్ = వీళ్ళ నాశనము, భవేత్ = అగునో, అట్టి, ప్రాదుర్భావమ్=పుట్టుకను, వికురుతే=చేయును. పునరేవ=తిరిగి, ఆత్మానమ్=తనను, ఆత్మనా = తనచేత, అధిష్ఠాయ = అధిష్ఠించి, సః=అతడు, తిష్ఠతి = ఉండును.

తా. అతడు దేవతలను బాధించువారి నాశము చేయుటకే అవతారము లెత్తుచుండును. మరల తన స్వరూపముతో ఉండిపోవును. 50

తా. బలి చక్రవర్తి ఇట్లు పలికి రావణునితో మరల ఇట్లనెను. "గొప్ప బలముగల ఓ ! వీరుడా ! ప్రజ్వలించుచున్న అగ్ని వలె ఉన్న ఆ చక్రమును నా వద్దకు తీసికొని రమ్ము." 53

మూ. తతోఽహం తవ వ్యాఖ్యాస్యే ముక్తికారణమవ్యయమ్, 54
తత్కురుష్వ మహాబాహో మా విలమ్బస్వ రావణ.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, అహమ్ = నేను, అవ్యయమ్ = మార్పు లేని, ముక్తికారణమ్ = నా విముక్తికి కారణమును, తవ = నీకు, ఆఖ్యాస్యే = చెప్పగలను. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు గల, రావణ = రావణా ! తత్ = దానిని, కురుష్వ = చేయుము. మా విలమ్బస్వ = ఆలస్యము చేయకుము.

తా. "తరువాత నేను నీకు నా విడుదలకు తిరుగులేని ఉపాయమును చెప్పెదను. గొప్ప బాహువులు గల రావణా! ఆ పని చేయుము. ఆలసించకుము." 54

మూ. ఏతచ్ఛ్రుత్వా గతో రక్షః ప్రహసంశ్చ మహాబలః, 55
యత్ర స్థితం మహద్దివ్యం కుణ్డలం రఘునన్దన.

ప్ర. అ. రఘునన్దన = రామా ! మహాబలః = గొప్ప బలము గల, రక్షః = రాక్షసుడు, ఏతత్ = ఈ వాక్యమును, శ్రుత్వా = విని, ప్రహసన్ చ = నవ్వుచు, దివ్యమ్ = దివ్యమైన, మహత్ = గొప్ప, కుణ్డలమ్ = కుండలము, యత్ర = ఎక్కడ, స్థితమ్ = ఉన్నదో అక్కడికి, గతః = వెళ్ళెను.

తా. రామా ! గొప్ప బలము గల ఆ రాక్షసుడు ఈ మాట విని నవ్వుచు దివ్యమైన ఆ గొప్ప కుండల మున్న చోటికి వెళ్లెను. 55

మూ. లీలయోత్పాటనం చక్రే రావణో బలదర్పితః, 56
న చ చాలయితుం శక్తో రావణోఽభూత్కథం చన.

ప్ర. అ. బలదర్పితః = బలముచేత గర్వించిన, రావణః = రావణుడు, లీలయా = విలాసతో, ఉత్పాటనమ్ = పైకి లాగుటను, చక్రే = చేసెను. రావణః = రావణుడు, కథం చన = ఏ విధముగానూ కూడ, చాలయితుమ్ = కదల్చుటకు, శక్తః = సమర్థుడు, న చ అభూత్ = కాలేదు.

చేతనామ్ = చేతనను, లబ్ధ్వా = పొంది, ఉత్థితమ్ = లేచిన, లజ్జయా = సిగ్గుచేత, అవనతీభూతమ్ = వంగిన, రక్షః = రాక్షసుని గూర్చి, బలిః = బలి, వాక్యమ్= వాక్యమును, ఉవాచ హ = పలికెను.

తా. పిమ్మట ముహూర్తకాలములో స్పృహ వచ్చి సిగ్గుతో తలవంచుకొని ఉన్న రావణునితో బలి ఇట్లు పలికెను. 60

మూ. ఆగచ్ఛ రాక్షసశ్రేష్ఠ వాక్యం శృణు మయోదితమ్,
యత్త్వయా చోద్యతం వీర కుణ్డలం మణిభూషితమ్, 61
ఏతద్ధి పూర్వజస్యాసీత్కర్ణాభరణమీక్ష్యతామ్.

ప్ర. అ. రాక్షసశ్రేష్ఠ = రాక్షసులలో శ్రేష్ఠుడా ! ఆగచ్ఛ = రమ్ము. మయా = నాచేత, ఉదితమ్ = పలకబడిన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, శృణు = వినుము. వీర = వీరుడా ! మణిభూషితమ్ = మణులచేత అలంకరించబడిన, యత్ = ఏ, కుణ్డలమ్ = కుండలము, ఉద్యతమ్ = ఎత్తబడినదో, ఏతత్ హి = ఇది, పూర్వజస్య = నా వంశములో పూర్వము పుట్టినవానియొక్క, కర్ణాభరణమ్ = చెవికి అలంకారముగా, ఆసీత్ = ఉండెను. ఈక్ష్యతామ్ = చూడబడుగాక.

తా. రావణా ! రమ్ము; నేను చెప్పు మాటలు వినుము. నీవు ఎత్తిన, మణిభూషితమైన ఈ కుండలము మా ముత్తాతగారైన హిరణ్యకశిపుని చెవికి అలంకారముగా ఉండెడిది; చూడుము. 61

మూ. ఏతత్పతితవచ్చైవమత్ర భూమౌ మహాబల, 62
అన్యత్ పర్వతసానౌ హి పతితం కుణ్డలాదను,
ముకుటం వేదిసామీప్యే పతితం యుధ్యతో భువి, 63
హిరణ్యకశిపోః పూర్వం మమ పూర్వపితామహాత్.

ప్ర. అ. మహాబల = గొప్ప బలముగలవాడా ! పూర్వమ్ = పూర్వము, యుధ్యతః = యుద్ధముచేయుచున్న, మమ పూర్వపితామహాత్ = నా ముత్తాతయైన, హిరణ్యకశిపోః = హిరణ్యకశిపునినుండి, ఏతత్ = ఇది, ఏవమ్ = ఇట్లు, అత్ర = ఈ, భూమౌ = భూమిమీద, పతితవత్ = పడినది. అన్యత్ = మరియొకటి, పర్వతసానౌ = పర్వతము చరియమీద, పతితమ్ = పడినది. కుణ్డలాదను = కుండలమును

ప్ర. అ. రాక్షసశ్రేష్ఠ = రాక్షసులలో శ్రేష్ఠుడా ! ప్రహ్లాదేన సమమ్ = ప్రహ్లాదునితో, పరమదారుణమ్ = చాల దారుణమైన, వాదమ్ = వాదమును, చక్రే = చేసెను. తస్య = ఆతనికి, సర్వవర్యస్య = అందరికి పూజ్యుడైన, వీరస్య = వీరుడైన, మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, ప్రహ్లాదస్య = ప్రహ్లాదునికి, వాదే = వాదము, సముత్పన్నే = పుట్టినదగుచుండగా, లోకభయంకరః = లోకములకు భయము కలిగించు, నృసింహాకృతిరూపధృక్ = నృసింహాకారమును, రూపమును ధరించిన, ధీరః = ధీరుడు, ఉత్పన్నః = పుట్టినాడు.

తా. రావణా ! హిరణ్యకశిపుడు ప్రహ్లాదునితో చాల క్రూరమైన వాదమును చేసెను. అందరికి పూజ్యుడూ, మహాత్ముడూ, వీరుడూ అయిన ప్రహ్లాదునకూ, ఆ హిరణ్యకశిపునకూ వాదము ఏర్పడగా నృసింహాకారమును ధరించి లోకములకు భయము కలిగించు వీరుడు ఆవిర్భవించెను. 66, 67

మూ. దృష్టం చ తేన రౌద్రేణ క్షుబ్ధం సర్వమశేషతః, 68
తత ఉద్ధృత్య బాహుభ్యాం నఖైర్నిన్యే యమక్షయమ్,
ఏష తిష్ఠతి ద్వారస్థో వాసుదేవో నిరఞ్జనః. 69

ప్ర. అ. రౌద్రేణ = భయంకరుడైన, తేన = ఆ నృసింహునిచేత, దృష్టమ్ = చూడబడిన, సర్వమ్ = అంతయూ, క్షుబ్ధమ్ = క్షోభింపచేయబడినది. తతః = అటుపిమ్మట, బాహుభ్యామ్ = బాహువులచేత, ఉద్ధృత్య = ఎత్తి, నఖైః = గోళ్ళచేత, యమక్షయమ్ = యమలోకమును, నిన్యే = పొందించబడెను. నిరఞ్జనః = దోషములు లేని, ఏషః = ఈ, వాసుదేవః = వాసుదేవుడు, ద్వారస్థః = ద్వారపాలకుడుగా, తిష్ఠతి = ఉన్నాడు.

తా. భయంకరుడైన ఆ నృసింహుడు చూచిన ప్రతివస్తువును చెల్లా చెదరు చేసి, చేతులతో ఆ హిరణ్యకశిపుణ్ణి ఎత్తి, గోళ్లతో చంపివేసినాడు. ఇడిగో, ఏ దోషములూ అంటని ఆ వాసుదేవుడే ద్వారపాలకుడై నిలచి ఉన్నాడు. 68,69

మూ. తస్య దేవాధిదేవస్య గదతో మే శృణుష్వ హ,
వాక్యం పరమభావేన యది తే వర్తతే హృది. 70

ప్ర. అ. తస్య = ఆ, దేవాధిదేవస్య = దేవతలకు అదిదేవుడైన విష్ణువు

విని, రావణః = రావణుడు, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. మయా = నాచేత, ప్రేతేశ్వరః = మరణించినవాళ్ళ ప్రభువు, మృత్యునా సహ = మృత్యువుతో కూడిన, కృతాన్తః = యముడు, దృష్టః = చూడబడినాడు. పాశహస్తః = పాశము హస్తమునందు గలవాడు, మహాజ్వాలః = గొప్ప జ్వాలలు కలవాడు, ఊర్ధ్వరోమా = పైకి నిలచిన రోమములు గలవాడు, భయానకః = భయంకరుడు, దంష్ట్రిలః = కోరలు గలవాడు, విద్యుజ్జిహ్వశ్చ = మెరపువంటి నాలుక గలవాడు, సర్పవృశ్చిక రోమవాన్ = సర్పములు, తేళ్లు రోమములుగా కలవాడు, రక్తాక్షః = ఎఱ్ఱని కళ్లు గలవాడు, భీమవేగః చ = భయంకరమైన వేగము గలవాడు, సర్వసత్త్వ భయంకరః = అన్ని ప్రాణులకు భయము కలిగించువాడు, ఆదిత్యః ఇవ = సూర్యుడు వలె, దుష్ప్రేక్ష్యః = చూడశక్యము కానివాడు, సమరేషు = యుద్ధములయందు, అనివర్తకః = మరలనివాడు, పాపానామ్ = పాపాత్ములకు, శాసితా = శిక్షకుడు అయిన, సః = ఆ యముడు, మయా = నాచేత, యుధి = యుద్ధమునందు, నిర్జితః = జయింపబడినాడు.

తా. బలిచక్రవర్తి మాటలు విని రావణు డిట్లు పలికెను-"నేను ప్రేత ప్రభువైన యముణ్ణి,మృత్యువును చూచితిని. హస్తమునందు పాశమునుధరించి పెద్ద జ్వాలలను కక్కుచు పైకి లేచిన రోమాలు గల ఆతడు చాల భయంకరుడు. పెద్ద కోరలు, మెరుపువంటి నాలుక గల ఆతనికి సర్పములు, తేళ్లు రోమములుగా ఉండును. ఎఱ్ఱని కళ్లు, భయంకరమైన వేగము గలవాడు, సూర్యుడు వలె చూడ శక్యము కానివాడు అయిన ఆతడు యుద్ధములలో వెనుకకు మరలనివాడు. పాపాత్ములను శిక్షించువాడు. అట్టి యముణ్ణి కూడ నేను జయించితిని. 72-75

మూ. న చ మే తత్ర భీః కాచిద్యథా వా దానవేశ్వర,
ఏనం తు నాభిజానామి తద్భవాన్ వక్తుమర్హసి. 76

ప్ర. అ. దానవేశ్వర = దానవరాజా ! మే = నాకు, తత్ర = ఆ విష్ణువు విషయమున, కాచిత్ = ఏమియు, భీః = భయము, యథా వా = ఎట్లైనను,న = లేదు. తు = కాని, ఏనమ్ = వీనిని, నాభిజానామి = గుర్తించను. తత్ = అందు వలన, భవాన్ = నీవు, వక్తుమ్ = చెప్పుటకు, అర్హసి = తగియున్నావు.

తా- దానవేంద్రా ! నేను ఆ విష్ణువునకు ఏమాత్రము భయపడను. కాని నేను ఆతనిని గుర్తించజాలను. అందుచేత నీవు ఆతనిని గూర్చి చెప్పుము". 76

తా. శ్రీ మహావిష్ణువు పన్నెండుగురు సూర్యులతో సమానుడు. అతి ప్రాచీనుడైన (ఆది లేని) పురుషశ్రేష్ఠుడు. నల్లనిమేఘముతో సమానుడు. దేవతల ప్రభువు. దేవతలలో శ్రేష్ఠుడు. 79

మూ. జ్వాలామాలీ మహాబాహో యోగీ భక్తజనప్రియః,
ఏష ధారయతే లోకానేష వై సృజతే ప్రభుః. 80

ప్ర. అ. మహాబాహో=గొప్ప బాహువులు కలవాడా, ప్రభుః=ప్రభువైన, ఏషః=ఇతడు, జ్వాలామాలీ=జ్వాలల మాలలు కలవాడు, యోగీ=యోగి, భక్తజనప్రియః= భక్తజనులు ప్రియులుగా కలవాడు, ఏషః= ఇతడే, లోకాన్= లోకములను, ధారయ తే=ధరించుచున్నాడు (పోషించుచున్నాడు), సృజతే వై= సృజించుచున్నాడు .

తా. గొప్ప బాహువులు గలవాడా ! ఇతని చుట్టూ జ్వాలల మాలలు ఉండును. ఇతడు యోగీశ్వరుడు. ఇతనికి భక్తులమీద ప్రేమ అధికము. సమర్థుడైన ఇతడే లోకములను సృజించును; వాటిని రక్షించుచుండును. 80

మూ. ఏష సంహరతే చైవ కాలో భూత్వా మహాబలః,
ఏష యజ్ఞశ్చ యాజ్యశ్చ చక్రాయుధధరో హరిః. 81

ప్ర. అ. మహాబలః=గొప్పబలముగల, ఏషః=ఇతడు,కాలః=కాలముగా, భూత్వా= అయి, సంహరతే చైవ= సంహరించుచుండును, చక్రాయుధధరః= చక్రాయుధమును ధరించినస ఏషః=ఈ, హరిః= విష్ణువే, యజ్ఞః చ=యజ్ఞము; యాజ్యశ్చ= యజ్ఞముచేత పూజింపదగినవాడు.

తా. గొప్ప బలము గల ఈ మహావిష్ణువే కాలమై సంహారము చేయుచున్నాడు. యజ్ఞమూ, యజ్ఞము చేసి పూజింపదగినవాడూ కూడ చక్రాయుధధారియైన ఈ మహావిష్ణువే. 81

మూ. సర్వదేవమయశ్చైవ సర్వభూతమయస్తథా,
సర్వలోకమయశ్చైవ సర్వజ్ఞానమయస్తథా. 82

ప్ర. అ. సర్వదేవమయః చ ఏవ = సకలదేవతాస్వరూపుడు. తథా =

మహావిష్ణువును స్మరించుటచేతను, స్తుతించుటచేతను, పూజించుటచేతను అన్ని కోరికలను పొందవచ్చును. 84

మూ. ఏతచ్ఛ్రుత్వా చ వచనం రావణో నిర్యయౌ తదా, 85
క్రోధసంరక్తనయన ఉద్యతాస్త్రో మహాబలః.

ప్ర. అ. ఏతత్ = ఈ, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, తదా = అప్పుడు, మహాబలః = గొప్ప బలముగల, రావణః = రావణుడు, క్రోధసంరక్తనయనః = క్రోధముచేత ఎఱ్ఱనైన నేత్రములు గలవాడై, ఉద్యతాస్త్రః = ఎత్తబడిన అస్త్రములు గలవాడై, నిర్యయౌ = బయల్వెడలెను.

తా. గొప్ప బలము గల రావణుడు ఈ మాటలు విని క్రోధముచేత కళ్లు ఎఱ్ఱజేసి ఆయుధము నెత్తి బయలుదేరెను. 85

మూ. తథాభూతం చ తం దృష్ట్వా హరిర్ముసలధృక్ప్రభుః, 86
నైనం హన్మ్యధునా పాపం చిన్తయిత్వేతి రూపధృక్,
అన్తర్ధానం గతో రామ బ్రహ్మణః ప్రియకామ్యయా. 87

ప్ర. అ. రామ = రామా! రూపధృక్ = రూపమును ధరించి ఉన్న, ముసలధృక్ = ముసలమును ధరించిన, ప్రభుః = సర్వసమర్థుడైన, హరిః = విష్ణువు, తథాభూతమ్ = అట్టి, తమ్ = వానిని, దృష్ట్వా చ = చూచి, పాపమ్ = పాపాత్ముడైన, ఏనమ్ = వీనిని, అధునా = ఇప్పుడు, న హన్మి = చంపను, ఇతి = అని, చిన్తయిత్వా = ఆలోచించి, బ్రహ్మణః = బ్రహ్మకు, ప్రియకామ్యయా = ప్రియము చేయవలెనను కోరికచేత, అన్తర్ధానమ్ = అంతర్ధానమును, గతః = పొందినాడు.

తా. కంటికి కనబడు రూపముతో ముసలము ధరించి ఉన్న మహావిష్ణువు ఆ విధముగా ఉన్న రావణుణ్ణి చూచి, "ఈ పాపాత్ముణ్ణి ఇప్పుడు చంపకూడదు" అని ఆలోచించుకొని, బ్రహ్మకు ప్రియము చేయవలెనను ఉద్దేశ్యముతో అంతర్ధానము చెందెను. 86,87

మూ. న చ తం పురుషం తత్ర పశ్యతే రజనీచరః,
హర్షాన్నాదం విముఞ్చన్వై నిష్క్రామన్వరుణాలయాత్,
యేనైవ సంప్రవిష్టః స పథా తేనైవ నిర్యయౌ. 88

అథ ద్వితీయః ప్రక్షిప్తసర్గః

[రావణుడు సూర్యుని జయించుటకై సూర్యలోకమునకు వెళ్లుట.]

మూ. అథ సంచిన్త్య లఙ్కేశః సూర్యలోకం జగామ హ,
మేరుశృఙ్గే వరే రమ్యే ఉషిత్వా తత్ర శర్వరీమ్. 1

పుష్పకం తత్సమారుహ్య రవేస్తురగసంనిభమ్,
నానాపాతగతిర్దివ్యం విహారవియతి స్థితమ్. 2

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, లఙ్కేశః = రావణుడు, వరే = శ్రేష్ఠమైన, రమ్యే = సుందరమైన, తత్ర = ఆ, మేరుశృఙ్గే = మేరుపర్వతశిఖరమునందు, శర్వరీమ్ = రాత్రిని, ఉషిత్వా = ఉండి, సంచిన్త్య = ఆలోచించి, రవేః = సూర్యునియొక్క, తురగసంనిభమ్ = గుఱ్ఱముతో సమానమైన, దివ్యమ్ = దివ్యమైన, విహారవియతి = విహారము చేయుటకు తగు ఆకాశమునందు, స్థితమ్ = ఉన్న, తత్ = ఆ, పుష్పకమ్ = పుష్పకమును, సమారుహ్య = ఎక్కి, నానాపాతగతిః = అనేకవిధములుగా ఎగురుట అను గమనము కలవాడై, సూర్యలోకమ్ = సూర్యలోకమును గూర్చి, జగామ హ = వెళ్లెను.

తా. పిమ్మట రావణుడు శ్రేష్ఠమూ, సుందరమూ అయిన మేరుపర్వత శిఖరముమీద ఆ రాత్రి ఉండి ఆలోచించి, సూర్యాశ్వముతో సమానమూ, దివ్యమూ, ఆకాశమునందు విహరించుటకు యోగ్యము అయిన ఆ పుష్పకవిమానము నెక్కి, అది అనేకరీతులలో ఎగురునట్లు చేయుచు సూర్యలోకమునకు వెళ్లెను. 1,2

మూ. తత్రాపశ్యద్రవిం దేవం సర్వతేజోమయం శుభమ్,
వరకాఞ్చనకేయూరరత్నామ్బరవిభూషితమ్. 3

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, దేవమ్ = దేవుడు, సర్వతేజోమయమ్ = సమస్తతేజఃస్వరూపుడు, శుభమ్ = మంగళప్రదుడు, వరకాఞ్చన కేయూర రత్నా

మూ. అనాద్యన్తమమధ్యం చ లోకసాక్షిం జగత్పతిమ్,
తం దృష్ట్వా ప్రవరం దేవం రావణో రక్షసాం వరః, 6
స ప్రహస్తమువాచేదం రవితేజోబలార్దితః.

ప్ర. అ. రక్షసామ్ = రాక్షసులలో, వరః = శ్రేష్ఠుడైన, సః రావణః = ఆ రావణుడు, అనాద్యన్తమ్ = ఆది గాని అంతము గాని లేనివాడు, అమధ్యం చ = మధ్యము లేనివాడు, లోకసాక్షిమ్ = లోకమునకు సాక్షి, జగత్పతిమ్ = జగత్తుకు ప్రభువూ అయిన, తమ్ = ఆ, ప్రవరమ్ = శ్రేష్ఠుడైన, దేవమ్ = దేవుణ్ణి, దృష్ట్వా = చూచి, రవితేజోబలార్దితః = ఆ సూర్యుని తేజస్సుయొక్క బలముచేత పీడితుడై, అథ = పిమ్మట, ప్రహస్తమ్ = ప్రహస్తుని గూర్చి, ఉవాచ = పలికెను.

తా. రాక్షసశ్రేష్ఠుడైన ఆ రావణుడు, ఆద్యంతములూ మధ్యమూ కూడ లేనివాడు, లోకమునకు సాక్షి, జగత్తునకు ప్రభువు అయిన శ్రేష్ఠుడైన ఆ సూర్యదేవుని చూచి ఆతని తేజోబలముచేత పీడింపబడినవాడై ప్రహస్తునితో ఇట్లు పలికెను. 6

మూ. గచ్ఛామాత్య వదస్వైనం నిదేశాన్మమ శాసనమ్, 7
యుద్ధార్థం రావణః ప్రాప్తో యుద్ధం తస్య ప్రదీయతామ్.
నిర్జితోఽస్మీతి వా బ్రూహి పక్షమేకతరం కురు. 8

ప్ర. అ. అమాత్య = అమాత్యుడా ! గచ్ఛ = వెళ్లుము. మమ = నాయొక్క, నిదేశాత్ = ఆజ్ఞవలన, శాసనమ్ = నా శాసనమును, ఏనమ్ = వీనిని గూర్చి, వదస్వ = చెప్పుము. యుద్ధార్థమ్ = యుద్ధముకొరకై, రావణః = రావణుడు, ప్రాప్తః = వచ్చినాడు. తస్య = వానికి, యుద్ధమ్ = యుద్ధము, ప్రదీయతామ్ = ఇవ్వబడుగాక. వా = లేదా, నిర్జితః = జయించబడినవాడను, అస్మి = అయినాను, ఇతి = అని, బ్రూహి = చెప్పుము. ఏకతరమ్ = ఒక్క, పక్షమ్ = పక్షమును, కురు = చేయుము.

తా. ప్రహస్తా ! నీవు వెళ్ళి నా ఆజ్ఞగా ఇతనితో చెప్పుము-"రావణుడు యుద్ధానికి వచ్చినాడు; ఆతనికి యుద్ధమైనా ఇమ్ము; లేదా ఓడిపోయినా నని చెప్పుము; ఏదో ఒక పక్షము చేయుము." 7,8

మూ. తస్య తద్వచనాద్రక్షః సూర్యస్యాన్తికమాగమత్,
పిఙ్గలం దణ్డినం చైవ సోఽపశ్యద్ద్వారపాలకౌ. 9

బుద్ధిమంతుడు, రాత్రిని తొలగించువాడు అయిన సూర్యుడు దండినుండి రావణుని వృత్తాంతము విని ఆలోచించి ఇట్లు పలికెను. 11

మూ. గచ్ఛ దణ్డిన్ జయస్వైనం నిర్జితోఽస్మీతి వా వద, 12
యత్తేఽభికాఙ్క్షితం కార్షీః కం చిత్కాలం క్షపాచరమ్.

ప్ర. అ. దణ్డిన్ = దండీ! గచ్ఛ = వెళ్లుము. ఏనమ్ = వీనిని, జయస్వ = జయించుము. వా = లేదా, నిర్జితః అస్మీతి = జయించబడినాను అని, వద = చెప్పుము. తే = నీకు, యత్ = ఏది, అభికాఙ్క్షితమ్ = ఇష్టమో, కంచిత్ కాలమ్ = కొంచెము సమయమును, క్షపాచరమ్ = రాక్షసుని గూర్చి, కార్షీః = చేయుము.

తా. దండీ! నీవు వెళ్ళి ఇతనిని జయింపుము; లేదా ఓడిపోయినా నని చెప్పుము. ఈ రాక్షసుని విషయమున కొంచెము కాలము నీ కెట్లు ఇష్టమో అట్లు చేయుము. 12

మూ. స గత్వా వచనాత్తస్య రాక్షసస్య మహాత్మనః, 13
కథయామాస తత్సర్వం సూర్యోక్తవచనం తదా.

ప్ర. అ. సః = అతడు, తస్య = సూర్యునియొక్క, వచనాత్ = వచనము వలన, గత్వా = వెళ్ళి, తదా = అప్పుడు, తత్ = ఆ, సర్వమ్ = సమస్తమైన, సూర్యోక్తవచనమ్ = సూర్యునిచేత పలకబడిన వాక్యమును, మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, రాక్షసస్య = రాక్షసునకు, కథయామాస = చెప్పెను.

తా. అతడు సూర్యుని ఆజ్ఞ ప్రకారము వెళ్లి అతడు చెప్పిన మాటలను మహాత్ముడైన రావణునకు పూర్తిగా వివరించి చెప్పెను. 13

మూ. స శ్రుత్వా వచనం తస్య దణ్డినో రాక్షసేశ్వరః, 14
ఘోషయిత్వా జగామాథ స్వజయం రాక్షసాధిపః.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
ద్వితీయః ప్రక్షిప్తః సర్గః.

ప్ర. అ. రాక్షసేశ్వరః రాక్షసుల ప్రభువైన, సః = ఆ, రాక్షసాధిపః = రావణుడు, తస్య దణ్డినః = ఆ దండియొక్క, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా =

అథ తృతీయః ప్రక్షిప్తసర్గః

[రావణుడు చంద్రునితో యుద్ధానికి బయలుదేరి వెళ్ళుచు దారిలో స్వర్గలోకాలకు వెళ్ళుచున్న కొందరు పుణ్యాత్ములను చూచుట. మాంధాత కనబడగా అతనితో యుద్ధము చేయుట. పులస్త్యగాలవులు వచ్చి వారి యుద్ధము నిలుపుట.]

మూ. అథ సంచిన్త్య లఙ్కేశః సోమలోకం జగామ హ,
మేరుశృఙ్గవరే రమ్యే రజనీముష్య వీర్యవాన్. 1

ప్ర. అ. అథ=అటుపిమ్మట, వీర్యవాన్=పరాక్రమవంతుడైన, లఙ్కేశః=రావణుడు, రమ్యే=సుందరమైన, మేరుశృఙ్గవరే=శ్రేష్ఠమైన మేరుపర్వత శిఖరముపై, రజనీమ్=రాత్రిని, ఉష్య=ఉండి, సంచిన్త్య=ఆలోచించి, సోమ లోకం=చంద్రలోకమును గూర్చి, జగామ హ=వెళ్ళెను.

తా. పిమ్మట రావణుడు సుందరమైన మేరుపర్వతశిఖరముమీద రాత్రి గడిపి, ఆలోచించి చంద్రలోకమునకు వెళ్ళెను. 1

మూ. అథ స్యన్దనమారూఢో దివ్యస్రగనులేపనః,
అప్సరోగణముఖ్యేన సేవ్యమానస్తు గచ్ఛతి. 2

ప్ర. అ. అథ=పిమ్మట, దివ్యస్రగనులేపనః=దివ్యములైన మాలలు అనులేపనములు (శరీరమునకు పూసికొను సుగంధద్రవ్యములు) గల, ఒక పురుషుడు, అప్సరోగణముఖ్యేన=అప్సరఃస్త్రీలలో ముఖ్యమైనవారి గుంపుచేత, సేవ్యమానః=సేవింపబడుచు, స్యన్దనమ్=రథమును, ఆరూఢః=ఎక్కినవాడై, గచ్ఛతి=వెళ్ళుచున్నాడు.

తా. అప్పుడు ఒక పురుషుడు దివ్యములైన మాలలు ధరించి, అనులేపనము

తా. అప్సరఃస్త్రీలు సేవించగా రథము నెక్కి వెళ్ళుచున్న ఇత డెవడు ? సిగ్గులేకుండా వెళ్ళుచున్నాడు. వచ్చిన భయ హేతువును గుర్తించకున్నాడు. 5

మూ. రావణేనైన ముక్తస్తు పర్వతో వాక్యమబ్రవీత్,
శృణు వత్స యథాతత్త్వం వక్ష్యే చాహం మహామతే. 6

ప్ర. అ. రావణేన = రావణునిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలకబడిన, పర్వతః = పర్వతుడు, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. మహామతే = గొప్ప బుద్ధి గలవాడా ! వత్స = వత్సా ! శృణు = వినుము. అహమ్ = నేను, యథాతత్త్వమ్ = యథార్థముగా, వక్ష్యే = చెప్పగలను.

తా. పర్వతుడు రావణుని మాటలు విని ఇట్లనెను. గొప్ప బుద్ధి గల వత్సా ! వినుము; ఉన్నది ఉన్నట్లు చెప్పెదను. 6

మూ. అనేన నిర్జితా లోకా బ్రహ్మా చైవాభితోషితః,
ఏష గచ్ఛతి మోక్షాయ సుసుఖం స్థానముత్తమమ్. 7

ప్ర. అ. అనేన = వీనిచేత, లోకాః = లోకములు, నిర్జితాః = జయించబడినవి. బ్రహ్మా చైవ = బ్రహ్మకూడ, అభితోషితః = సంతోషింపచేయబడినాడు. ఏషః = ఇతడు, మోక్షాయ = మోక్షముకొరకు, సుసుఖమ్ = చాల సుఖకరమైన, ఉత్తమమ్ = ఉత్తమమైన, స్థానమ్ = స్థానమును గూర్చి, గచ్ఛతి = వెళ్ళుచున్నాడు.

తా. ఇతడు లోకాలను జయించినాడు అనగా ఏ లోకానికైనను వెళ్ళగలిగిన సామర్థ్యమును సంపాదించినాడు. బ్రహ్మదేవుణ్ణి సంతోషపెట్టినాడు. ఇప్పుడితడు మోక్షమునకై చాల సుఖకరమైన ఉత్తమస్థానమునకు వెళ్ళుచున్నాడు. 7

మూ. తపసా నిర్జితా యద్వద్భవతా రాక్షసాధిప,
ప్రయాతి పుణ్యకృత్తద్వత్సోమం పీత్వా న సంశయః. 8

ప్ర. అ. రాక్షసాధిప = రాక్షసరాజా ! భవతా = నీచేత, తపసా = తపస్సుచేత, యద్వత్ = ఏ విధముగా, నిర్జితాః = జయింపబడినవో, తద్వత్ = అట్లే, సోమమ్ = సోమమును, పీత్వా = త్రాగి, పుణ్యకృత్ = పుణ్యము చేసినవాడు, ప్రయాతి = వెళ్ళును. సంశయః = సంశయము, న = లేదు.

తా. దేవర్షీ ! గొప్ప కాంతితో ప్రకాశించుచున్న ఇతడు మనోహరముగా గానము, నృత్యమూ చేయుచున్న కింనరులతో ఎక్కడికి వెళ్ళుచున్నాడు ? 11

మూ. శ్రుత్వా చైనమువాచాథ పర్వతో మునిసత్తమః,
ఏష శూరో రణే యోద్ధా సంగ్రామే ష్వనివర్తకః. 12

ప్ర. అ. అథ = పిమ్మట, మునిసత్తమః = మునిశ్రేష్ఠుడైన, పర్వతః = పర్వతుడు, శ్రుత్వా = విని, ఏనమ్ = ఇతనిని గూర్చి, ఉవాచ = పలికెను. ఏషః = ఇతడు, రణే = యుద్ధమునందు, యోద్ధా = యుద్ధముచేయు, సంగ్రామేషు = యుద్ధములయందు, అనివర్తకః = వెనుకకు మరలని, శూరః = శూరుడు.

తా. మునిశ్రేష్ఠుడైన పర్వతుడు ఆ మాటలు విని ఇట్లు పలికెను "ఇతడు యుద్ధరంగములో యుద్ధము చేయు శూరుడు. యుద్ధములలో వెనుకకు తిరగని వాడు. 12

మూ. యుధ్యమానస్తథైవైష ప్రహారైర్జర్జరీకృతః,
కృతీ శూరో రణే జేతా స్వామ్యర్థే త్యక్తజీవితః. 13

ప్ర. అ. ఏషః = ఇతడు, యుధ్యమానః = యుద్ధముచేయుచు, తథైవ = అట్లే, ప్రహారైః = దెబ్బలచేత, జర్జరీకృతః = జర్జరము చేయబడినాడు. రణే = యుద్ధమునందు, జేతా = జయించువాడు, కృతీ = కృతకృత్యుడు, శూరః = శూరుడూ అయిన ఇతడు, స్వామ్యర్థే = ప్రభువుకొరకై, త్యక్తజీవితః = విడవబడిన జీవితము గలవాడు.

తా. ఇతడు యుద్ధము చేయుచుండగా ఇతని దేహము దెబ్బలచేత తూట్లు పడినది. యుద్ధములలో జయించువాడు, కృతకృత్యుడు శూరుడూ అయిన ఇతడు ప్రభువుకొరకై తన జీవితమును త్యజించినాడు. 13

మూ. సంగ్రామే నిహతోఽమిత్రైర్హత్వా చ సమరే బహూన్,
ఇన్ద్రస్యాతిథిరేవైష అథవా యత్ర గచ్ఛతి. 14

ప్ర. అ. సమరే = యుద్ధమునందు, బహూన్ = చాలమందిని, హత్వా చ = చంపి, సంగ్రామే = యుద్ధమునందు, అమిత్రైః = శత్రువులచేత, నిహతః =

చూడబడుచున్నాడో, ఏషః = ఇతడు, సువర్ణదః = సువర్ణదుడు అను, మహారాజః = మహారాజు. మహాద్యుతిః = గొప్ప కాంతి గల, ఏషః = ఇతడు, శీఘ్రేణ = శీఘ్రమైన, యానేన = వాహనముచేత, గచ్ఛతి = వెళ్ళుచున్నాడు.

తా. రావణుని మాటలు విని పర్వతు డిట్లు చెప్పెను'—రాజా ! అప్సరఃస్త్రీ సముదాయముతో నిండిన, పూర్తిగా బంగారముతో చేసిన విమానమునందు కనబడుచున్న పూర్ణచంద్రుని వంటి ముఖముతో ఉన్న, విచిత్రములైన అభరణములు వస్త్రములు ధరించిన ఇతడు సువర్ణదుడు అను రాజు. గొప్ప తేజస్సు గల ఇతడు శీఘ్రమైన వాహనముపై వెళ్ళుచున్నాడు. 16, 17

మూ. పర్వతస్య వచః శ్రుత్వా రావణో వాక్యమబ్రవీత్. 18
ఏతే వై యాన్తి రాజానో బ్రూహి త్వమృషిసత్తమ,
కో హ్యత్ర యాచితో దద్యాద్యుద్ధాతిథ్యం మమాద్య వై.
తం మమాఖ్యాహి ధర్మజ్ఞ పితా త్వం మే హి ధర్మతః.

ప్ర. అ. పర్వతస్య = పర్వతునియొక్క, వచః = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, రావణః = రావణుడు, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. ఋషిసత్తమ = ఋషిశ్రేష్ఠుడా, త్వమ్ = నీవు, బ్రూహి = చెప్పుము. ఏతే = ఈ, రాజానః = రాజులు, యాన్తి వై = వెళ్ళుచున్నారు. అత్ర = వీరిలో, కః = ఎవడు, యాచితః = కోరబడినవాడై, అద్య = ఇప్పుడు, మమ = నాకు, యుద్ధాతిథ్యమ్ = యుద్ధమనే ఆతిథ్యమును, దద్యాత్ = ఇచ్చును ? తమ్ = అట్టివానిని గూర్చి, మమ = నాకు, ఆఖ్యాహి = చెప్పుము. ధర్మజ్ఞ = ధర్మము తెలిసినవాడా ! త్వమ్ = నీవు, మే = నాకు, ధర్మతః = ధర్మముచేత, పితా హి = తండ్రివి కదా ?

తా. పర్వతుని మాటలు విని రావణుడు ఇట్లు పలికెను -"ఓ ! ఋషిశ్రేష్ఠుడా ! నీవు చెప్పుము. ఈ రాజు లందరూ వెళ్ళుచున్నారు కదా; వీరిలో ఎవడు నేను కోరినచో నాకు ఇప్పుడు యుద్ధాతిథ్యము ఇచ్చును ? చెప్పుము. ధర్మములు తెలిసినవాడా ! నీవు నాకు తండ్రివంటివాడవు కదా ? 18, 19

మూ. ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ రావణం పర్వతస్తదా. 20
స్వర్గార్థినో మహారాజ నైతే యుద్ధార్థినో నృపాః,
వక్ష్యామి తే మహాభాగ యస్తే యుద్ధం ప్రదాస్యతి. 21

మూ. సోఽహం యాస్యామి తత్రైవ యత్రాసౌ నరపుంగవః,
రావణస్య వచః శ్రుత్వా మునిర్వచనమబ్రవీత్. 24

ప్ర. అ. సః అహమ్ = నేను, అసౌ = ఈ, నరపుంగవః = నరశ్రేష్ఠుడు, యత్ర = ఎక్కడ ఉన్నాడో, తత్రైవ = అచటికే, యాస్యామి = వెళ్ళెదను. రావణస్య = రావణునియొక్క, వచః = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, మునిః = ముని, వచనమ్ = వచనమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. "ఆ నరశ్రేష్ఠుడు ఎక్కడ ఉన్నాడో అక్కడికే వెళ్ళెదను." రావణుని మాటలు విని ఆ ముని ఇట్లు పలికెను. 24

మూ. యువనాశ్వసుతో రాజా మాంధాతా రాజసత్తమః,
సప్తద్వీపసముద్రాన్తాం జిత్వేహాభ్యాగమిష్యతి. 25

ప్ర. అ. యువనాశ్వసుతః = యువనాశ్వునికుమారుడు, రాజసత్తమః = రాజశ్రేష్ఠుడూ అయిన, మాంధాతా = మాంధాత అను, రాజా = రాజు, సప్తద్వీపసముద్రాన్తామ్ = సప్తద్వీపములు గల భూమిని, జిత్వా = జయించి, ఇహ = ఇచటికి, అభ్యాగమిష్యతి = రాగలడు.

తా. యువనాశ్వుని కుమారుడు, రాజులలో శ్రేష్ఠుడూ అయిన మాంధాత అను రాజు సప్తద్వీపములు గల భూమిని జయించి ఇక్కడికి రాగలడు. 25

మూ. అథాపశ్యన్మహాబాహుస్త్రైలోక్యే వరదర్పితః,
అయోధ్యాయాః పతిం వీరం మాంధాతారం నృపోత్తమమ్.
సప్తద్వీపాధిపం యాన్తం స్యన్దనేన విరాజతా,
కాఞ్చనేన విచిత్రేణ మాహేన్ద్రేణ భాస్వతా. 27

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, త్రైలోక్యే = మూడు లోకములయందు, వరదర్పితః = వరములచేత గర్వించిన, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల రావణుడు, అయోధ్యాయాః = అయోధ్యయొక్క, పతిమ్ = ప్రభువు, వీరమ్ = వీరుడు, నృపోత్తమమ్ = రాజులలో శ్రేష్ఠుడు, సప్తద్వీపాధిపమ్ = ఏడు ద్వీపములకు ప్రభువు, విరాజతా = ప్రకాశించుచున్న, కాఞ్చనేన = బంగారువికారమైన, విచిత్రేణ = విచిత్రమైన, మాహేన్ద్రేణ = మహేంద్రుని రథమువంటి కాంతి గల,

ప్ర. అ. మాంధాతుః = మాంధాతయొక్క, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, రావణః = రావణుడు, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. రావణః = ఏ రావణుడు, వరుణస్య = వరుణునకు, కుబేరస్య = కుబేరునకు, యమస్యాపి = యమునకూ కూడ, న వివ్యథే = భయపడలేదో, అట్టి రావణుడు, మానుషాత్ = మనుష్యుడవైన, త్వత్తః = నీనుండి, భయమ్ = భయమును, కిం పునః ఆవిశేత్ = పొందునా?

తా. మాంధాత మాటలు విని రావణుడు ఇట్లు పలికెను-"వరుణునికి, కుబేరునికి, యమునికీ కూడ భయపడని రావణుడు మనుష్యమాత్రుడవైన నీకు భయపడునా?" 30

మూ. ఏవముక్త్వా రాక్షసేన్ద్రః క్రోధాత్సంప్రజ్వలన్నివ, 31
అజ్ఞాపయామాస తదా రాక్షసాన్ యుద్ధదుర్మదాన్.

ప్ర. అ. రాక్షసేన్ద్రః = రావణుడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్వా = పలికి, క్రోధాత్ = కోపమువలన, ప్రజ్వలన్నివ = మండుచున్నవాడువలె అయి, యుద్ధదుర్మదాన్ = యుద్ధమునందు చెడ్డ మదము గల, రాక్షసాన్ = రాక్షసులను, అజ్ఞాపయామాస = అజ్ఞాపించెను.

తా. ఆ రావణుడు ఇట్లు వలికి కోపముతో మండిపడుచు యుద్ధమునందు చెడ్డ మదము గల రాక్షసులతో ఇట్లనెను. 31

మూ. అథ క్రుద్ధాస్తు సచివా రావణస్య దురాత్మనః, 32
వవర్షుః శరజాలాని శూరా యుద్ధవిశారదాః.

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, దురాత్మనః = దురాత్ముడైన, రావణస్య = రావణునియొక్క, యుద్ధవిశారదాః = యుద్ధమునందు నేర్పు గలవారు, శూరాః = శూరులూ అయిన, సచివాః = మంత్రులు, క్రుద్ధాః = కోపించినవారై, శరజాలాని = బాణసముదాయములను, వవర్షుః = వర్షించిరి.

తా. పిమ్మట యుద్ధములో సమర్థులైన, శూరులైన, దురాత్ముడైన రావణుని అమాత్యులు కోపముతో బాణముల సముదాయములను కురిపించిరి. 32

తా. పిమ్మట మాంధాత కోపించి, కుమారస్వామి క్రౌంచపర్వతమును భేదించినట్లు, ఆతనిని మహావేగము గల ఐదు తోమరములచేత భేదించెను. 36

మూ. తతో ముహుర్భ్రామయిత్వా ముద్గరం యమసంనిభమ్,
ప్రాహరత్సోఽతివేగేన రాక్షసస్య రథం ప్రతి. 37

ప్ర. అ. తతః=అటుపిమ్మట, సః= అతడు, యమసంనిభమ్= యమునితో సమానముగా, ముద్గరమ్=ముద్గరమును, ముహుః = మాటిమాటికి, భ్రామయిత్వా= త్రిప్పి, రాక్షసస్య= రావణునియొక్క, రథం ప్రతి= రథమును గూర్చి, అతివేగేన= చాల వేగముతో, ప్రాహరత్ = కొట్టెను.

తా. పిమ్మట మాంధాత యముడు వలె ముద్గరమును అనేకపర్యాయములు త్రిప్పి రావణుని రథముమీదికి చాల వేగముతో విసిరెను. 37

మూ. స పపాత మహావేగో ముద్గరో వజ్రసంనిభః,
స తూర్ణం పాతితస్తేన రావణః శక్రకేతువత్. 38

ప్ర. అ. వజ్రసంనిభః=వజ్రముతో సమానమైన, సః ముద్గరః= ఆ ముద్గరము, మహావేగః= గొప్ప వేగము గలదై, పపాత= పడెను. తేన= దానిచేత, సః= ఆ, రావణః= రావణుడు, శక్రకేతువత్=ఇంద్రధ్వజము వలె, తూర్ణమ్= శీఘ్రముగా, పాతితః= పడగొట్టబడెను.

తా. వజ్రమువంటి ఆ ముద్గరము మహావేగముతో పడి శీఘ్రముగా రావణుని ఇంద్రధ్వజమును వలె పడగొట్టెను. 38

మూ. తదా స నృపతిః ప్రీత్యా హర్షోద్గతబలో బభౌ,
సకలేన్దుకలాః స్పృష్ట్వా యథామ్బు లవణామ్భసః. 39

ప్ర. అ. తదా= అప్పుడు, హర్షోద్గతబలః=సంతోషముచేత వృద్ధిచెందిన బలము గల, సః నృపతిః= ఆ రాజు. సకలేన్దుకలాః= పూర్ణచంద్రుని కళలను, స్పృష్ట్వా= స్పృశించి, లవణామ్భసః = లవణసముద్రముయొక్క, అమ్బు యథా=జలము వలె, ప్రీత్యా=ఆనందముతో, బభౌ=ప్రకాశించెను.

తా. అప్పుడా మాంధాత సంతోషముచేత బలము వృద్ధి చెందగా, పరి

మూ. లబ్ధసంజ్ఞో ముహూర్తేన అయోధ్యాధిపతి స్తదా,
దృష్ట్వా తం మన్త్రిభిః శత్రుం పూజ్యమానం నిశాచరైః,
జాతకోపో దురాధర్షశ్చన్ద్రార్కసదృశద్యుతిః,
మహతా శరవర్షేణ పాతయ ద్రాక్షసం బలమ్. 44

ప్ర. అ. దురాధర్షః = ఎదిరింప శక్యము కానివాడు, చన్ద్రార్కసదృశద్యుతిః=చంద్రసూర్యులతో సమానమైన కాంతి గలవాడు అయిన, అయోధ్యాధిపతిః=అయోధ్య ప్రభువైన మాంధాత, తదా=అప్పుడు, ముహూర్తేన=ముహూర్తకాలముచేత, లబ్ధసంజ్ఞః = పొందబడిన సంజ్ఞ గలవాడై, మన్త్రిభిః = మంత్రులైన, నిశాచరైః = రాక్షసులచేత, పూజ్యమానమ్=పూజింపబడుచున్న, తమ్=ఆతనిని, దృష్ట్వా = చూచి, జాతకోపః = పుట్టిన కోపము గలవాడై, రాక్షసమ్ = రాక్షస సంబంధమైన, బలమ్ = సైన్యమును, మహతా = గొప్ప, శరవర్షేణ = బాణ వర్షముచేత, పాతయత్ = పడగొట్టెను.

తా. చంద్రసూర్యుల వంటి కాంతి గల, ఎదిరింప శక్యము కాని మాంధాత ముహూర్తకాలములో తేరికొని, మంత్రులైన రాక్షసుల మన్ననలు పొందుచున్న ఆ రావణుని చూచి, చాల కోపించి, గొప్ప బాణవర్షముచేత రాక్షససైన్యమును పడగొట్టెను. 43, 44

మూ. చాపస్యైవ నినాదేన తస్య బాణరవేణ చ,
సంచచాల తతః సైన్యముద్ధూత ఇవ సాగరః. 45

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, తస్య = వానియొక్క, చాపస్య=ధనస్సుయొక్క, నినాదేనైవ = ధ్వనిమాత్రముచేతనే, బాణరవేణ చ = బాణధ్వనిచేతను, సైన్యమ్ = సైన్యము, ఉద్ధూతః = ఎగరగొట్టబడిన, సాగరః ఇవ = సముద్రము వలె, సంచచాల = చలించెను.

తా. అప్పుడు ఆతని ధనుష్టంకారధ్వనిచేతను, బాణముల ధ్వనిచేతను ఆ సైన్యము ఎగురగొట్టబడిన సముద్రము వలె చలించెను. 45

మూ. తద్యుద్ధమభవద్ఘోరం నరరాక్షససంకులమ్,
అథావిష్టౌ మహాత్మానౌ నరరాక్షససత్తమౌ, 46
కార్ముకాసిధరౌ వీరౌ వీరాసనగతౌ తదా.

తా. (రావణుడు) ధనస్సుమీద రౌద్రాస్త్రమును సంధించి దానిని విడచెను. మాంధాత ఆగ్నేయాస్త్రముచే దానిని నివారించెను. 49

మూ. గాన్ధర్వేణ దశగ్రీవో వారుణేన చ రాజరాట్
గృహీత్వా స తు బ్రహ్మాస్త్రం సర్వభూతభయావహమ్.
వేదయామాస మాంధాతా దివ్యం పాశుపతం మహత్

ప్ర. అ. దశగ్రీవః = రావణుడు, గాన్ధర్వేణ = గాంధర్వాస్త్రముచేత, రాజరాట్ = రాజులరాజు, వారుణేన = వారుణాస్త్రముచేత (యుద్ధము చేసెను). సః = రావణుడు, సర్వభూతభయావహమ్ = సమస్తభూతములకు భయము కలిగించు, బ్రహ్మాస్త్రమ్ = బ్రహ్మాస్త్రమును, గృహీత్వా = గ్రహించి, వేదయామాస = తెలిపెను. మాంధాతా = మాంధాత, మహత్ = గొప్పదైన, దివ్యమ్ = దివ్యమైన, పాశుపతమ్ = పాశుపతాస్త్రమును ప్రయోగించెను.

తా. రావణుడు గాంధర్వాస్త్రమును ప్రయోగించగా మాంధాత దానిని వారుణాస్త్రముచేత కొట్టివేసెను. రావణుడు సకలభూతములకు భయమును కలిగించు బ్రహ్మాస్త్రమును ప్రయోగించగా మాంధాత గొప్పదైన, దివ్యమైన పాశుపతాస్త్రమును గ్రహించెను. 50

మూ. తదస్త్రం ఘోరరూపం తు త్రైలోక్య భయవర్ధనమ్ 51
దృష్ట్వా త్రస్తాని భూతాని స్థావరాణి చరాణి చ
వరదానాత్తు రుద్రస్య తపసాధిగతం మహత్. 52

ప్ర. అ. తపసా = తపస్సుచేత, రుద్రస్య = రుద్రునియొక్క, వరదానాత్ = వరము ఇచ్చుటవలన, అధిగతమ్ = పొందబడిన, మహత్ = గొప్పదైన, ఘోరరూపమ్ = భయంకరమైన రూపము గల, త్రైలోక్యభయవర్ధనమ్ = మూడు లోకముల భయమును వృద్ధిపొందించు, తత్ = ఆ, అస్త్రమ్ = అస్త్రమును, దృష్ట్వా = చూచి, స్థావరాణి = స్థావరములు, చరాణి చ = చరములు అయిన, భూతాని = భూతములు, త్రస్తాని = భయపడినవి.

తా. తపస్సు చేసి రుద్రుని వరముచేత పొందబడిన, భయంకరమైన రూపము గల, మూడు లోకములకు భయమును వృద్ధి పొందించు గొప్పదైన ఆ అస్త్రమును చూచి స్థావరములు, జంగమములు అయిన ప్రాణులు భయపడినవి.

రాక్షసులకు, ప్రీతిమ్ = స్నేహమును, కృత్వా = చేసి, సుసంహృష్టౌ = బాగా సంతోషించినవారై, యేన = ఏ, పథా = మార్గముచేత, ఆగతౌ = వచ్చినారో, తేనైవ = ఆ మార్గముచేతనే, సంప్రస్థితౌ = ప్రయాణమైరి.

తా. ఆ మునులు మాంధాతకు రావణునకూ మధ్య స్నేహము ఏర్పరచి, సంతోషించుచు వచ్చిన మార్గముననే వెళ్ళిపోయిరి. 55

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు ఉత్తరకాండలో తృతీయ ప్రక్షిప్త సర్గ సమాప్తము.

ప్ర. అ. తతః = అంతకంటె, ఊర్ధ్వమ్ = పైన, అనుత్తమమ్ = శ్రేష్ఠమైన, మరుత్పథమ్ = వాయుమార్గమును, గత్వా = పొంది (వెళ్ళెను). తదేవ = అది, దశయోజనసాహస్రమ్ = పది వేల యోజనముల దూరమునం దున్నదిగా, పరిగణ్యతే = చెప్పబడును.

తా. అంతకంటె పైకి శ్రేష్ఠమైన, పదివేల యోజనముల దూరమునం దున్న వాయుమార్గమునకు వెళ్ళెను. 3

మూ. తత్ర సంనిహితా మేఘాస్త్రివిధాస్తత్ర నిత్యశః
ఆగ్నేయాః పక్షిణో బ్రాహ్మాస్త్రివిధా స్తత్ర తే స్థితాః. 4

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, నిత్యశః = ఎల్లప్పుడు, త్రివిధాః = మూడు విధములైన, మేఘాః = మేఘములు, సంనిహితాః = సంనిహితములై, స్థితాః = ఉన్నవి. తత్ర = అక్కడ, ఆగ్నేయాః = ఆగ్నేయములు, పక్షిణః = పక్షులు, బ్రాహ్మాః = బ్రాహ్మములు అని, త్రివిధాః = మూడు విధములైన, తే = ఆ మేఘములు, స్థితాః = ఉన్నవి.

తా. ఆ వాయుపథమునందు నిత్యము ఆగ్నేయములు, పక్షులు, బ్రాహ్మములు అను మూడు విధాలైన మేఘములు ఉండును. 4

మూ. అథ గత్వా తృతీయం తు వాయోః పన్థానముత్తమమ్,
నిత్యం యత్ర స్థితాః సిద్ధాశ్చారణాశ్చ మనస్వినః. 5

ప్ర. అ. అథ = పిమ్మట, ఉత్తమమ్ = ఉత్తమమైన, వాయోః పన్థానమ్ = వాయువుయొక్క మార్గమును, గత్వా = పొంది (వెళ్లెను). యత్ర = ఎక్కడ, సిద్ధాః = సిద్ధులు, మనస్వినః = ఆత్మాభిమానవంతులైన, చారణాశ్చ = చారణులూ, నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడూ, స్థితాః = ఉన్నారో.

తా. పిమ్మట, సిద్ధులు, మానవంతులైన చారణులు నిత్యమూ నివసించు ఉత్తమమైన మూడవ వాయుమార్గమును పొందెను. 5

మూ. దశైవ తు సహస్రాణి యోజనానాం తథైవ చ,
చతుర్థం వాయుమార్గం తు శీఘ్రం గత్వా పరంతప. 6
వసన్తి యత్ర నిత్యస్థా భూతాశ్చ సవినాయకాః.

తా. దానిపైన ఎనభైవేల యోజనాల దూరమునందు చంద్రుడున్న స్థానమును గూర్చి చెప్పెదను. 15

మూ. చన్ద్రమా స్తిష్ఠతే తత్ర నక్షత్రగ్రహసంయుతః, 16
శతం శతసహస్రాణి రశ్మయశ్చన్ద్రమణ్డలాత్,
ప్రకాశయన్తి లోకాంస్తు సర్వసత్త్వసుఖావహాః. 17

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, నక్షత్రగ్రహసంయుతః = నక్షత్రములతోను గ్రహములతోను కూడినవాడై, చన్ద్రమాః = చంద్రుడు, తిష్ఠతే = ఉండును. చన్ద్రమణ్డలాత్ = చంద్రమండలమునుండి, సర్వసత్త్వసుఖావహాః = సకల ప్రాణులకు సుఖము కలిగించు, శతమ్ = నూరు, శతసహస్రాణి = లక్షలు, రశ్మయః = కిరణములు, లోకాన్ = లోకాలను, ప్రకాశయన్తి = ప్రకాశింపచేయు చుండును.

తా. అక్కడ నక్షత్రాలతోను, గ్రహాలతోను కలిసి చంద్రుడు ఉండును. ఆ చంద్రమండలమునుండి బయల్వెడలిన నూరు లక్షల కిరణములు సకలప్రాణులకు భయమును కలిగించుచు లోకాలను ప్రకాశింపచేయుచుండును. 16, 17

మూ. తతో దృష్ట్వా దశగ్రీవం చన్ద్రమా నిర్దహన్నివ,
స తు శీతాగ్నినా శీఘ్రం ప్రాదహద్రావణం తదా. 18

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సః చన్ద్రమాః = ఆ చంద్రుడు, దశగ్రీవమ్ = పది కంఠములు గల, రావణమ్ = రావణుణ్ణి, నిర్దహన్నివ = కాల్చివేయుచున్నవాడువలె, దృష్ట్వా = చూచి, తదా = అప్పుడు, శీఘ్రమ్ = శీఘ్రముగా, శీతాగ్నినా = చల్లదన మనే అగ్నిచేత, ప్రాదహత్ = కాల్చెను.

తా. అప్పుడు చంద్రుడు దశకంఠుడైన రావణుణ్ణి కాల్చివేయుచున్నట్లు చూచి, శీఘ్రముగా శీతాగ్నిచేత అతనిని కాల్చివేసెను. 18

మూ. నాసహం స్తస్య సచివాః శీతాగ్నిభయపీడితాః,
రావణం జయశబ్దేన ప్రహస్తోఽథైన మబ్రవీత్. 19

ప్ర. అ. తస్య = వానియొక్క, సచివాః = మంత్రులు, శీతాగ్ని భయపీడితాః = శీతాగ్నివలన భయముచేత పీడింపబడినవారై, నాసహన్ = సహించ

మూ. అథ బ్రహ్మా తదాగచ్ఛత్సోమలోకం త్వరాన్వితః. 22
దశగ్రీవ మహాబాహో సాక్షాద్విశ్రవసః సుత,
గచ్ఛ శీఘ్రమితః సౌమ్య మా చన్ద్రం పీడయస్వ వై. 23

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, బ్రహ్మా = బ్రహ్మదేవుడు, త్వరాన్వితః = తొందరతో కూడినవాడై, తదా = అప్పుడు, సోమలోకమ్ = చంద్రలోకమును గూర్చి, అగచ్ఛత్ = వచ్చెను. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు గలవాడా! సాక్షాత్ = సాక్షాత్తు, విశ్రవసః = విశ్రవసునియొక్క, సుత = కుమారుడా, సౌమ్య = సౌమ్యుడా! దశగ్రీవ = రావణా! ఇతః = ఇక్కడినుండి, శీఘ్రమ్ = శీఘ్రముగా, గచ్ఛ = వెళ్లుము. చన్ద్రమ్ = చంద్రుణ్ణి, మా పీడయస్వ వై = పీడించకుము.

తా. అప్పుడు బ్రహ్మదేవుడు తొందరగా చంద్రలోకమునకు వచ్చి ఇట్లు పలికెను-"గొప్ప బాహువులు గలవాడా! సాక్షాత్తు విశ్రవసుని కుమారుడవు, సౌమ్యుడవు అయిన ఓ! రావణా! ఇక్కడినుండి వెంటనే వెళ్ళిపొమ్ము. చంద్రుణ్ణి పీడించకుము. 22,23

మూ. లోకస్య హితకామో వై ద్విజరాజో మహాద్యుతిః,
మన్త్రం చ సంప్రదాస్యామి ప్రాణాత్యయగతిర్యదా. 24
యస్త్వేతం సంస్మరేన్మన్త్రం నాసౌ మృత్యుమవాప్నుయాత్.

ప్ర. అ. మహాద్యుతిః = గొప్ప కాంతి గల, ద్విజరాజః = చంద్రుడు, లోకస్య = లోకమునకు, హితకామః = హితమునందు కోరికగలవాడు. మన్త్రం చ = మంత్రమును, సంప్రదాస్యామి = ఇచ్చెదను. యదా = ఎప్పుడు, ప్రాణాత్యయగతిః = ప్రాణాపాయస్థితి ఉండునో అప్పుడు, యః = ఎవడు, ఏతత్ మన్త్రమ్ = ఈ మంత్రమును, సంస్మరేత్ = స్మరించునో, అసౌ = వీడు, మృత్యుమ్ = మృత్యువును, న ఆవాప్నుయాత్ = పొందడు.

తా. గొప్ప కాంతి గల ఈ చంద్రుడు లోకహితము చేయుటయందు ఆసక్తి కలవాడు. నీకు ఒక మంత్రము ఇచ్చెదను. ప్రాణాపాయస్థితిలో ఈ మంత్రమును జపించువాడు మరణించడు." 24

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలకబడిన, బ్రహ్మ = బ్రహ్మదేవుడు, దశగ్రీవమ్ = రావణునిగూర్చి, వచనమ్ = వచనమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. రాక్షసాధిప = రాక్షసరాజా! ప్రాణాత్యయేషు = ప్రాణాపాయసమయములయందు. జప్తవ్యః = జపించదగినది. నిత్యమ్ = నిత్యమూ, న = కాదు.

తా. రావణుని మాటలు విని బ్రహ్మదేవు డిట్లు పలికెను - రావణా! ఈ మంత్రమును ప్రాణాపాయసమయములయందు మాత్రమే జపించవలెను; నిత్యమూ జపించకూడదు. 28

మూ. అక్షసూత్రం గృహీత్వా తు జపేన్మన్త్రమిమం శుభమ్,
జప్త్వా తు రాక్షసపతే త్వమజేయో భవిష్యసి,
అజప్త్వా రాక్షసపతే న తే సిద్ధిర్భవిష్యతి. 30

ప్ర. అ. శుభమ్ = మంగళప్రదమైన, ఇదం మన్త్రమ్ = ఈ మంత్రమును, అక్షసూత్రమ్ = జపమాలను, గృహీత్వా = గ్రహించి, జపేత్ = జపించవలెను. రాక్షసపతే = రాక్షసరాజా! జప్త్వా = జపించి, త్వమ్ = నీవు, అజేయః = జయింప శక్యముకానివాడవు, భవిష్యసి = కాగలవు. రాక్షసపతే = రాక్షసరాజా! అజప్త్వా = జపించకుండగా, తే = నీకు, సిద్ధిః = సిద్ధి, న భవిష్యతి = కలగదు.

తా. మంగళప్రదమైన ఈ మంత్రమును జపమాల (రుద్రాక్షమాల)తోనే జపించవలెను. రావణా! దీనిని జపించినచో నీకు సిద్ధి లభించును; జపించనిచో లభించదు. 29, 30

మూ. శృణు మన్త్రం ప్రవక్ష్యామి యేన రాక్షసపుంగవ,
మన్త్రస్య కీర్తనాదేవ ప్రాప్స్యసే సమరే జయమ్. 31

ప్ర. అ. రాక్షసపుంగవ = రాక్షసశ్రేష్ఠుడా! మన్త్రమ్ = మంత్రమును. ప్రవక్ష్యామి = చెప్పెదను, శృణు = వినుము. యేన = దేనిచేత, మన్త్రస్య = మంత్రముయొక్క, కీర్తనాదేవ = ఉచ్చారణమువల్లనే, సమరే = యుద్ధమునందు, జయమ్ = జయమును, ప్రాప్స్యసే = పొందగలవో.

తా. ఓ! రాక్షసశ్రేష్ఠుడా! మంత్రము చెప్పెదను వినుము. ఈ మంత్రమును ఉచ్చరించినంతమాత్రముననే నీకు యుద్ధములో జయము లభించగలదు.

గణముల ప్రభువు, లోకశంభుశ్చ = లోకముల సుఖమునకు కారణభూతుడవు, లోకపాలః = లోకములను పాలించువాడవు.

తా. గొప్ప భుజములు కలవాడా! నీవు పాపములను హరించువాడవు, దిక్కులు అంచులుగా కలవాడవు (అంతటా వ్యాపించినావు). యుగాంతమునందు దహింపచేయు అగ్నివి. గణముల నాయకుడవు. లోకములకు సుఖ మిచ్చు వాడవు. లోకములను పాలించువాడవు. 34

మూ. మహాభాగో మహాశూలీ మహాదంష్ట్రీ మహేశ్వరః,
కాలశ్చ బలరూపీ చ నీలగ్రీవో మహోదరః. 35

ప్ర. అ. మహాభాగః = గొప్ప భాగ్యము కలవాడవు, మహాశూలీ = గొప్ప శూలము గలవాడవు, మహాదంష్ట్రీ = పెద్ద కోరలు కలవాడవు, మహేశ్వరః = మహేశ్వరుడవు, కాలః చ = కాలస్వరూపుడవు, బలరూపీ చ = బలరూపుడవు, నీలగ్రీవః = నల్లని కంఠము గలవాడవు, మహోదరః = పెద్ద ఉదరము (పొట్ట) కలవాడవు.

తా. నీవు మహాభాగ్యశాలివి, గొప్ప శూలము ధరించినవాడవు, పెద్ద కోరలు కలవాడవు, మహేశ్వరుడవు, కాలరూపుడవు, బలరూపుడవు, నల్లని కంఠము, పెద్ద ఉదరము కలవాడవు. 35

మూ. దేవాన్తగ స్తపో న్తశ్చ పశూనాం పతిరవ్యయః,
శూలపాణిర్వృషః కేతుర్నేతా గోప్తా హరో హరిః. 36

ప్ర. అ. దేవాన్తగః = దేవతల అంతమును పొందినవాడవు, తపోన్తశ్చ = తపస్సుయొక్క అంతమైనవాడవు, పశూనామ్ = జీవులకు, పతిః = ప్రభువు అయినవాడవు, అవ్యయః = నాశము లేనివాడవు, శూలపాణిః = శూలము హస్తము నందు కలవాడవు, వృషః = ధర్మస్వరూపుడవు, కేతుః = కేతువువంటివాడవు (లేదా వృషకేతుః = వృషభము కేతువునందు గలవాడవు), నేతా = నాయకుడవు, గోప్తా = రక్షకుడవు, హరః = హరుడవు, హరిః = విష్ణుస్వరూపుడవు.

తా. దేవతలందరూ నశించినా నిలచువాడవు, తపస్సుకు లక్ష్యమైన వాడవు, జీవులకు పతివి. నాశరహితుడవు. శూలము హస్తమునం దున్నవాడవు.

ప్ర. అ. మాననీయః చ = గౌరవింపదగినవాడవు, ఓంకారః = ఓంకార రూపుడవు, వరిష్ఠః = గొప్పవాడవు, సామవేదగః = సామవేదమును పొందిన వాడవు, మృత్యుః చ = మృత్యువు, మృత్యుదూతశ్చ = మృత్యుదూతవు, పారి యాత్రః చ = సంగవర్జితుడవు, సువ్రతః = మంచి నియమములు కలవాడవు.

తా. నీవు మాననీయుడవు. ఓంకారము. గొప్పవాడవు. సామవేదప్రతి పాద్యుడవు. మృత్యువు; మృత్యుదూతవు, పరివ్రాజకుడవు, మంచి నియమములు కలవాడవు. 39

మూ. బ్రహ్మచారీ గృహావాసీ వీణాపణవతూణవాన్,
అమరో దర్శనీయశ్చ బాలసూర్యనిభ స్తథా. 40

ప్ర. అ. బ్రహ్మచారీ = బ్రహ్మచారివి, గృహావాసీ = గృహస్థుడవు, వీణా పణవతూణవాన్ = వీణ, పణవము, తూణము అను వాద్యములు కలవాడవు, అమరః = మరణరహితుడవు, దర్శనీయశ్చ = సుందరుడవు, తథా = మరియు, బాలసూర్యనిభః = బాలసూర్యునితో సమానుడవు.

తా. నీవు బ్రహ్మచారివి, గృహస్థుడవు. వీణ, పణవము, తూణము అను వాద్యములను ప్రయోగించువాడవు. మరణరహితుడవు, సౌందర్యవంతుడవు, బాల సూర్యునితో సమానుడవు. 40

మూ. శ్మశానవాసీ భగవానుమాపతిరనిన్దితః,
భగస్యాక్షినిపాతీ చ పూష్ణో దశననాశనః. 41

ప్ర. అ. శ్మశానవాసీ = శ్మశానమునందు నివసించువాడవు, భగవాన్ = భగవంతుడవు, ఉమాపతిః = ఉమాపతివి, అనిన్దితః = నిందింపబడనివాడవు, భగస్య = భగునియొక్క, అక్షినిపాతీ చ = నేత్రములను పడగొట్టినవాడవు, పూష్ణః = పూషయొక్క, దశననాశనః = దంతములను నశింపచేసినవాడవు.

తా. శ్మశానమునందు నివసించువాడవు, భగవంతుడవు, ఉమాపతివి, నిందింపబడనివాడవు, భగుని నేత్రములు పడగొట్టినవాడవు, పూషుని దంతాలు రాల్చిన వాడవు. 41

తా. నీవు భిక్షుకుడవు, భిక్షురూపధారివి, మూడు జటలు కలవాడవు, జటాధారివి. ఇంద్రుని హస్తము స్తంభింపచేసినవాడవు, వసువులను స్తంభింప చేసినవాడవు. 44

మూ. ఋతుర్ఋతుకరః కాలో మధుర్మధురలోచనః,
వానస్పత్యః శ్రీకరశ్చ నిత్యమాశ్రితపూజితః. 45

ప్ర. అ. ఋతుః = ఋతువు, ఋతుకరః = ఋతువులను చేయువాడవు, కాలః = కాలము, మధుః = వసంతము, మధురలోచనః = సుందరములైన నేత్రములు కలవాడవు, వానస్పత్యః = మహావృక్షములకు సంబంధించినవాడవు, శ్రీకరః చ = లక్ష్మీప్రదుడవు, నిత్యమ్ = నిత్యమూ, ఆశ్రితపూజితః = ఆశ్రయించిన వారిచేత పూజింపబడినవాడవు.

తా. ఋతుస్వరూపుడవు, ఋతువులను చేయువాడవు, కాలము, వసంతరూపుడవు. సుందరములైన నేత్రములు కలవాడవు, మహావృక్షములకు సంబంధించినవాడవు, ఐశ్వర్య మిచ్చువాడవు. నిత్యమూ ఆశ్రితులచేత పూజింపబడినవాడవు. 45

మూ. జగద్ధాతా చ కర్తా చ పురుషః శాశ్వతో ధ్రువః,
ధర్మాధ్యక్షో విరూపాక్ష స్త్రివర్త్మా భూతభావనః. 46

ప్ర. అ. జగద్ధాతా చ = జగత్తును పోషించువాడవు, కర్తా చ = సృష్టించువాడవు, పురుషః = పురుషుడవు, శాశ్వతః = శాశ్వతుడవు, ధ్రువః = నిత్యుడవు. ధర్మాధ్యక్షః = ధర్మమునకు అధ్యక్షుడవు, విరూపాక్షః = బేసి కన్ను కలవాడవు, త్రివర్త్మా = మూడు మార్గములు కలవాడవు, భూతభావనః = భూతములను చూచువాడవు.

తా. జగత్తును పోషించువాడవు, జగత్తు సృజించువాడవు, పురుషుడవు (జీవుడవు), శాశ్వతుడవు, నిత్యుడవు, ధర్మసాక్షివి, మూడు కన్ను కలవాడవు, మూడు మార్గములు కలవాడవు (త్రిలోకసంచారివి), భూతములను చూచువాడవు.

మూ. త్రినేత్రో బహురూపశ్చ సూర్యాయుతసమప్రభః,
దేవదేవో ఽతిదేవశ్చ చన్ద్రాఙ్కితజట స్తథా. 47

మూ. పుష్పదన్తో విభాగశ్చ ముఖ్యః సర్వహర స్తథా,
హరిశ్మశ్రుర్ధనుర్ధారీ భీమో భీమపరాక్రమః. 50

ప్ర. అ. పుష్పదన్తః = పుష్పదంతుడవు, విభాగః చ = విభాగము చేయువాడవు, ముఖ్యః = ముఖ్యుడవు, తథా = మరియు, సర్వహరః = సర్వమును హరించువాడవు. హరిశ్మశ్రుః = సింహము వంటి మీసములు కలవాడవు, ధనుర్ధారీ = ధనస్సు ధరించువాడవు, భీమః = భయంకరుడవు, భీమపరాక్రమః = భయంకరమైన పరాక్రమము కలవాడవు.

తా. నీవు పుష్పదంతుడవు, విభజించువాడవు, ముఖ్యుడవు, సర్వమును హరించువాడవు. పచ్చని మీసములు కలవాడవు. ధనస్సును ధరించువాడవు, భయంకరుడవు, భయంకరమైన పరాక్రమము కలవాడవు. 50

మూ. మయా ప్రోక్తమిదం పుణ్యం నామాష్టశతముత్తమమ్,
సర్వపాపహరం పుణ్యం శరణ్యం శరణార్థినామ్. 51
జప్తమేతద్దశగ్రీవ కుర్యాచ్ఛత్రువినాశనమ్.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
చతుర్థః ప్రక్షిప్తః సర్గః.

ప్ర. అ. మయా = నాచేత, ప్రోక్తమ్ = చెప్పబడిన, ఉత్తమమ్ = ఉత్తమమైన, పుణ్యమ్ = పుణ్యమైన, ఇదమ్ = ఈ, నామాష్టశతమ్ = నామముల నూట ఎనిమిది, సర్వపాపహరమ్ = సమస్తపాపములను హరించునది, పుణ్యమ్ = పవిత్రమైనది, శరణార్థినామ్ = శరణము కోరువారికి, శరణ్యమ్ = శరణు ఇచ్చునది, దశగ్రీవ = రావణా!, ఏతత్ = ఇది. జప్తమ్ = జపింపబడినదై, శత్రువినాశనమ్ = శత్రునాశనమును, కుర్యాత్ = చేయును.

తా. నేను చెప్పిన ఈ అష్టోత్తరశతనామస్తోత్రము పుణ్యప్రదము, ఉత్తమమైనది, సకలపాపములను తొలగించునది. పవిత్రము, శరణు కోరువారికి శరణు ఇచ్చునది. రావణా! దీనిని జపించినచో ఇది శత్రువినాశము చేయును. 51

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు ఉత్తరకాండలో
నాల్గవ ప్రక్షిప్త సర్గ సమాప్తము.

కొంతకాలము పిమ్మట లోకములను ఏడ్పించు రావణుడు మంత్రులతో కలిసి పశ్చిమసముద్రమునకు వెళ్లెను. 2

మూ. ద్వీపస్థో దృశ్యతే తత్ర పురుషః పావకప్రభః, 3
మహాజామ్బూనదప్రఖ్య ఏక ఏవ వ్యవస్థితః.

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, పావకప్రభః = అగ్నివంటి కాంతి గల, మహా జామ్బూనదప్రఖ్యః = బంగారము వలె ఉన్న, ఏక ఏవ = ఒంటరిగానే, వ్యవస్థితః = ఉన్న, ద్వీపస్థః = ద్వీపమునందున్న, పురుషః = పురుషుడు, దృశ్యతే = కనబడుచున్నాడు.

తా. అక్కడ ద్వీపమునందు ఒంటరిగా ఉన్న అగ్ని వంటి కాంతి గల ఒక పురుషుడు కనబడెను. అతడు బంగారము వలె ఉండెను. 3

మూ. దృశ్యతే భీషణాకారో యుగాన్తానలసంనిభః, 4
దేవానామివ దేవేశో గ్రహాణామివ భాస్కరః,
శరభాణాం యథా సింహో హస్తిష్వైరావణో యథా, 5
పర్వతానాం యథా మేరుః పారిజాతశ్చ శాఖినామ్.

ప్ర. అ. భీషణాకారః = భయంకరమైన ఆకారము గల, యుగాన్తానల సంనిభః = ప్రళయకాలాగ్నితో సమానుడైన అతడు, దేవానామ్ = దేవతలలో, దేవేశః ఇవ = ఇంద్రుడువలె, గ్రహాణామ్ = గ్రహములలో, భాస్కరః ఇవ = సూర్యుడు వలె, శరభాణామ్ = శరభమృగములలో, సింహః యథా = సింహము వలె, హస్తిషు = ఏనుగులలో, ఐరావతః యథా = ఐరావతము వలె, పర్వతానామ్ = పర్వతములలో, మేరుః యథా = మేరుపర్వతము వలె, శాఖినామ్ = వృక్షములలో, పారిజాతశ్చ యథా = పారిజాతము వలె, దృశ్యతే = చూడబడుచున్నాడు.

తా. భయంకరమైన ఆకారముతో ప్రళయకాలాగ్ని వలె ఉన్న అతడు దేవతలలో దేవేంద్రుడు వలె, గ్రహాలలో సూర్యుడు వలె, శరభమృగములలో సింహము వలె. ఏనుగులలో ఐరావతము వలె, పర్వతములలో మేరుపర్వతము వలె, వృక్షములలో పారిజాతము వలె కనబడుచుండెను. 4, 5

జ్వాలామాలాపరిక్షిప్తం కిఙ్కిణీజాలనిఃస్వనమ్,
మాలయా స్వర్ణపద్మానాం కణ్ఠదేశేఽవలమ్బయా. 12

ఋగ్వేదమివ శోభన్తం పద్మమాలావిభూషితమ్,
సోఽఞ్జనాచలసంకాశం కాఞ్చనాచలసంనిభమ్, 13
ప్రాహరద్రాక్షసపతిః శూలశక్త్యృష్టిపట్టిశైః.

ప్ర. అ. సః = ప్రసిద్ధుడైన, సః = ఆ, రాక్షసపతిః = రావణుడు, వివిధైః = అనేకవిధములైన, నాదైః = ధ్వనులతో, గర్జన్ = గర్జించుచు, లమ్బహస్తమ్ = పొడవైన హస్తములు గలవాడు, భయానకమ్ = భయంకరుడు, దంష్ట్రిలమ్ = కోరలతో కూడినవాడు, వికటం చైవ = వికటముగా ఉన్నవాడు, కమ్బుగ్రీవమ్ = శంఖమువంటి కంఠముకలవాడు, మహోరసమ్ = గొప్ప వక్షఃస్థలము గలవాడు, మణ్డూకకుక్షిమ్ = కప్పకడుపు వంటి కడుపు కలవాడు, సింహాస్యమ్ = సింహము వంటి ముఖము కలవాడు, కైలాసశిఖరోపమమ్ = కైలాసశిఖరముతో సమానుడు, పద్మపాదతలమ్ = పద్మముల వంటి అరికాళ్ళు గలవాడు, భీమమ్ = భయంకరుడు, రక్తతాలుకరామ్బుజమ్ = ఎఱ్ఱని చెలివి, హస్తపద్మములు కలవాడు, మహానాదమ్ = గొప్ప ధ్వనికలవాడు, మహాకాయమ్ = పెద్ద దేహము కలవాడు, జవే = వేగమునందు, మనోనిలసమమ్ = మనస్సుతోను వాయువుతోను సమానుడు, భీమమ్ = భయంకరుడు, ఆబద్ధతుణీరమ్ = కట్టబడిన అంబుల పొదులు కలవాడు, సఘణ్టాబద్ధచామరమ్ = ఘంటలతో కూడినట్లు కట్టబడిన చామరములు కలవాడు, జ్వాలామాలాపరిక్షిప్తమ్ = జ్వాలల మాలలచేత చుట్టబడి ఉన్నవాడు, కిఙ్కిణీజాలనిఃస్వనమ్ = చిరుగుంటల సముదాయము ధ్వని కలవాడు, కణ్ఠదేశే = కంఠప్రదేశమునందు, అవలమ్బయా = వ్రేలాడుచున్న, స్వర్ణపద్మానామ్ = బంగారు పద్మములయొక్క, మాలయా = మాలచేత, ఋగ్వేదమివ = ఋగ్వేదమువలె, శోభన్తమ్ = శోభించుచున్నవాడు, పద్మమాలావిభూషితమ్ = పద్మమాలలచేత అలంకరించబడినవాడు, అఞ్జనాచలసంకాశమ్ = అంజనాచలముతో సమానుడు, కాఞ్చనాచలసంనిభమ్ = మేరుపర్వతముతో సమానుడు అయిన ఆ పురుషుణ్ణి, శూలశక్త్యృష్టిపట్టిశైః = శూలములతోను, శక్తులతోను, ఋష్టులతోను, పట్టిశములతోను, ప్రాహరత్ = కొట్టెను.

తా. రావణుడు అనేకవిధములుగా గర్జించుచు దీర్ఘములైన భుజములతో,

మూ. రావణస్య చ యో వేగః సర్వలోకభయంకరః, 16
తథా వేగసహస్రాణి సంశ్రితాని తమేవ హి.

ప్ర. అ. సర్వలోకభయంకరః = సకలలోకములకు భయంకరమైన, రావణస్య = రావణునియొక్క, యః వేగః = ఏ వేగము గలదో, తథా = అట్లు, వేగసహస్రాణి = వేగములయొక్క సహస్రములు, తమ్ = ఆ పురుషుణ్ణి, సంశ్రితాని ఏవ హి = ఆశ్రయించి ఉన్నవి కదా.

తా. రావణునిలో సకలలోకములకు భయము కలిగించు ఏ వేగము కలదో అట్టి వేలకొలది వేగములు ఆ పురుషుణ్ణి ఆశ్రయించి ఉన్నవి. 16

మూ. ధర్మస్తస్య తపశ్చైవ జగతః సిద్ధిహేతుకౌ, 17
ఊరూ హ్యాశ్రిత్య తస్థాతే మన్మథః శిశ్నమాశ్రితః.
విశ్వేదేవాః కటీభాగే మరుతో బస్తిపార్శ్వయోః. 18

ప్ర. అ. జగతః = జగత్తుయొక్క, సిద్ధిహేతుకౌ = సిద్ధికి హేతువులైన, ధర్మః = ధర్మము, తపశ్చైవ = తపస్సూ, తస్య = వానియొక్క, ఊరూ = తొడలను, ఆశ్రిత్య = ఆశ్రయించి, తస్థాతే = ఉన్నవి. మన్మథః = మన్మథుడు, శిశ్నమ్ = శిశ్నమును, ఆశ్రితః = ఆశ్రయించినాడు. విశ్వేదేవాః = విశ్వేదేవతలు, కటీభాగే = కటిప్రదేశమునందు, మరుతః = మరుత్తులు, బస్తిపార్శ్వయోః = బస్తియందు, పార్శ్వములయందు ఉండెను.

తా. జగత్తు సిద్ధికి హేతువులైన ధర్మము, తపస్సు ఆ పురుషుని తొడలను ఆశ్రయించి ఉన్నవి. మన్మథుడు శిశ్నమును, విశ్వేదేవతలు కటిప్రదేశమును, మరుత్తులు బస్తిని పార్శ్వములను ఆశ్రయించి ఉండెను. 17,18

మూ. మధ్యేఽష్టౌ వసవస్తస్య సముద్రాః కుక్షితః స్థితాః,
పార్శ్వాదిషు దిశః సర్వాః సర్వసంధిషు మారుతః. 19

ప్ర. అ. తస్య = ఆతనియొక్క, మధ్యే = మధ్యప్రదేశమునందు, అష్టౌ = ఎనమండుగురు, వసవః = వసువులు, కుక్షితః = కుక్షియందు, సముద్రాః = సముద్రములు, స్థితాః = ఉన్నవి. పార్శ్వాదిషు = పార్శ్వాదిస్థానములయందు, సర్వాః =

తా. హిమవత్పర్వతము, హేమకూటము, మందరము, మేరుపర్వతమూ కూడా ఎముకలుగా అయి ఆ పురుషుణ్ణి ఆశ్రయించుకొని ఉండెను. 22

మూ. పాణిర్వజ్రోఽభవత్తస్య శరీరే ద్యౌరపి స్థితా,
కృకాటికాయాం సన్ధ్యా చ జలవాహాశ్చ యే ఘనాః. 23

ప్ర. అ. వజ్రః = వజ్రాయుధము, తస్య = వానియొక్క, పాణిః = హస్తముగా, అభవత్ = అయెను. శరీరే = శరీరమునందు, ద్యౌః అపి = ఆకాశముకూడ, స్థితా = ఉన్నది. కృకాటికాయామ్ = మెడ వెనుకభాగమునందు, సన్ధ్యా చ = సంధ్యా, జలవాహాః = జలమును మోసికొని వెళ్లు, యే = ఏ, ఘనాః = మేఘములున్నవో అవీ ఉండెను.

తా. వజ్రాయుధము అతని హస్తముగా ఆయెను. శరీరమునందు ఆకాశము, మెడ వెనుకభాగమునందు సంధ్యా, మేఘములూ ఉండెను. 23

మూ. బాహూ ధాతా విధాతా చ తథా విద్యాధరాదయః,
శేషశ్చ వాసుకిశ్చైవ విశాలాక్ష ఇరావతః. 24

కమ్బలాశ్వతరౌ చోభౌ కర్కోటకధనంజయౌ,
స చ ఘోరవిషో నాగ స్తక్షకః సోపతక్షకః. 25

కరజానాశ్రితాశ్చైవ విషవీర్యముముక్షవః,
అగ్నిరాస్యమభూత్తస్య స్కన్ధౌ రుద్రైరధిష్ఠితౌ. 26

ప్ర. అ. ధాతా = ధాత, విధాతా చ = విధాత, తథా = మరియు, విద్యాధరాదయః = విద్యాధరులు మొదలైనవారు, బాహూ = బాహువులను ఆశ్రయించి ఉండిరి శేషశ్చ = శేషుడు, వాసుకిః చైవ = వాసుకి, విశాలాక్షః = విశాలాక్షుడు, ఐరావతః = ఐరావతుడు, ఉభౌ = ఇద్దరైన, కమ్బలాశ్వతరౌ = కంబలుడు, అశ్వతరుడు, కర్కోటక ధనంజయౌ = కర్కోటకధనంజయులు, సోపతక్షకః = ఉపతక్షకునితో కూడిన, ఘోరవిషః = ఘోరమైన విషము గల, సః = ఆ, తక్షకః నాగః = తక్షకు డను నాగుడు, విషవీర్యమ్ = విషముయొక్క వీర్యమును, ముముక్షవః = విడవదలచుకొన్నవారై, కరజాన్ = గోళ్ళను, ఆశ్రితాః చైవ = ఆశ్రయించిరి. అగ్నిః = అగ్ని, తస్య = అతనియొక్క, ఆస్యమ్ = ముఖముగా,

ప్ర. అ. వేదాఙ్గాని=వేదాంగములు, యజ్ఞాః చ=యజ్ఞములు, యాని= ఏ, తారారూపాణి=నక్షత్రరూపము లున్నవో అవీ, సువృత్తాని చ = మంచి వృత్తములు, వాక్యాని = వాక్యములు, తేజాంసి చ = తేజస్సులు, తపాంసి చ = తపస్సులు, ఏతాని = ఇవి, నరరూపస్య = నరరూపుడైన, తస్య = వానియొక్క, దేహాశ్రితాని వై = దేహమును ఆశ్రయించుకొని ఉన్నవి.

తా. వేదాంగములు, యజ్ఞములు, నక్షత్రములు, మంచి వృత్తములు, వాక్యములు, తేజస్సులు, తపస్సులు, ఆ పురుషుని దేహమును ఆశ్రయించుకొని ఉండెను. 29

మూ. తేన ముష్టిప్రహారేణ స్వల్పమాత్రేణ లీలయా, 30
పాణినా పీడితం రక్షో నిపపాత మహీతలే.

ప్ర. అ. తేన = అతనిచేత, స్వల్పమాత్రేణ = స్వల్పమైన, ముష్టిప్రహారేణ = గుద్దుచేత, పాణినా = హస్తముచేత, లీలయా = లీలతో, పీడితమ్ = పీడించబడిన, రక్షః = రాక్షసుడు, మహీతలే = నేలమీద, నిపపాత = పడెను.

తా. ఆ పురుషుడు లీలగా చెయ్యి ఎత్తి పిడికిలి బిగించి మెల్లగా కొట్టగానే ఆ రాక్షసుడు పడిపోయెను. 30

మూ. పతితం రాక్షసం జ్ఞాత్వా విద్రావ్య స నిశాచరాన్, 31
ఋగ్వేదప్రతిమః సోఽథ పద్మమాలావిభూషితః,
ప్రవివేశ చ పాతాలం నిజం పర్వతసంనిభః. 32

ప్ర. అ. పర్వతసంనిభః = పర్వతముతో సమానుడైన, పద్మమాలావిభూషితః = పద్మమాలలచేత అలంకరించబడిన, సః = ఆ, ఋగ్వేదప్రతిమః = ఋగ్వేదముతో సమానుడైన, సః = అతడు, రాక్షసమ్ = రావణుణ్ణి, పతితమ్ = పడినవానినిగా, జ్ఞాత్వా = తెలుసుకొని, నిశాచరాన్ = రాక్షసులను, విద్రావ్య = తరిమివేసి, నిజమ్ = తనసంబంధమైన, పాతాలమ్ = పాతాలమును, ప్రవివేశ = ప్రవేశించెను.

తా. పద్మమాలలు అలంకరించుకొని ఋగ్వేదము వలె ఉన్న, పర్వతము వంటి ఆకారము గల ఆ పురుషుడు రావణుడు పడిపోయినట్లు చూచి రాక్షసులను తరిమివేసి తన నివాసమైన పాతాళములోనికి వెళ్ళిపోయెను. 31, 32

తా. అప్పుడు దుర్మతియైన రావణుడు వేగముగా, గరుత్మంతుడు సర్పమును గ్రహించినట్లు ఖడ్గమును గ్రహించి, శీఘ్రముగా బిలద్వారము సమీపించి, భయము లేనివాడై ఆ ద్వారములోనికి ప్రవేశించెను. 35

మూ. స ప్రవిశ్య చ పశ్యద్వై నీలాఞ్జనచయోపమాన్, 36
కేయూరధారిణః శూరాన్ రక్తమాల్యానులేపనాన్,
వరహాటకరత్నాద్యైర్వివిధైశ్చ విభూషితాన్. 37

ప్ర. అ. సః=రావణుడు, ప్రవిశ్య=ప్రవేశించి, నీలాఞ్జనచయోపమాన్=నల్లని కాటుకరాసితో సమానులు, కేయూరధారిణః=బాహుపురులు ధరించినవారు, రక్తమాల్యానులేపనాన్ = ఎఱ్ఱని పుష్పమాలలు, అనులేపనములు కలవారు, వివిధైః = అనేకవిధములైన, వరహాటకరత్నాద్యైః = శ్రేష్ఠమైన బంగారము, రత్నములు మొదలైనవాటితో, విభూషితాన్ = అలంకరించబడినవారూ అయిన, శూరాన్ = శూరులను, పశ్యత్ వై = చూచెను.

తా. రావణుడు బిలములో ప్రవేశించి అక్కడ నల్లని కాటుకరాసులవంటి శూరులను చూచెను. వారు బాహుపురులు, బంగారము, రత్నములు అలంకరించుకొని ఎఱ్ఱని మాలలు ధరించి అనులేపనములు పూసికొని ఉండిరి. 36, 37

మూ. దృశ్యన్తే తత్ర నృత్యన్త్యస్తిస్రః కోట్యో మహాత్మనామ్,
నృత్యోత్సవా వీతభయా విమలాః పావకప్రభాః. 38

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, నృత్యోత్సవాః = నృత్యము ఉత్సవముగా గల, వీతభయాః = పోయిన భయము గల, విమలాః = నిర్మలములైన, పావకప్రభాః = అగ్నివంటి కాంతి గల, మహాత్మనామ్=మహాత్ములయొక్క, తిస్రః= మూడు, కోట్యః=కోటులు, నృత్యన్త్యః=నాట్యముచేయుచు దృశ్యన్తే=చూడబడుచున్నవి.

తా. అక్కడ నృత్యోత్సవము చేసికొనుచున్న, భయములేని, నిర్మలులైన అగ్ని వంటి కాంతి గల మూడు కోట్లమంది మహాత్ములు నృత్యము చేయుచు ఆతనికి కనబడిరి. 38

మూ. క్రీడతః పశ్యతే తాంస్తు రావణో భీమవిక్రమః,
ద్వారస్థో రావణస్తత్ర తాసు కోటిషు నిర్భయః. 39

ప్ర. అ. స్వయంభువా = బ్రహ్మదేవునిచేత, దత్తవరః = ఇవ్వబడిన వరములు గల అతడు, తతః=అక్కడినుండి, పాణ్డురేణ=తెల్లని, మహార్హేణ= గొప్ప విలువగల, శయనాసనవేశ్మనా = శయనములు, ఆసనములు ఉండు గృహము ద్వారా, శీఘ్రమ్ = శీఘ్రముగా, వినిర్యయౌ = బయల్వెడలెను, అథ= పిమ్మట, తత్ర=అక్కడ, శయనే=శయనమునందు, స్థితమ్=ఉన్న, పరమ్= ఉత్తముడైన, పురుషమ్ = పురుషుణ్ణి, అపశ్యత్ = చూచెను.

తా. బ్రహ్మనుండి వరములు పొందిన ఆ రావణుడు అక్కడినుండి గొప్పవిలువ గల తెల్లని శయనములు, ఆసనములు ఉన్న గృహము ద్వారా శీఘ్రముగా ముందుకు వెళ్ళి అక్కడ శయనముపైన ఉన్న ఒక ఉత్తమపురుషుణ్ణి చూచెను. 42

మూ. శేతే స పురుషస్తత్ర పావకేనావగుణ్ఠితః. 43
దివ్యస్రగనులేపా చ దివ్యాభరణభూషితా,
దివ్యామ్బరధరా సాధ్వీ త్రైలోక్యస్యైకభూషణమ్. 44

వాలవ్యజనహస్తా చ దేవీ తత్ర వ్యవస్థితా,
లక్ష్మీదేవీ సపద్మా వై భ్రాజతే లోకసున్దరీ. 45

ప్ర. అ. సః పురుషః=ఆ పురుషుడు, పావకేన=అగ్నిచేత, అవగుణ్ఠితః= కప్పబడినవాడై, తత్ర = అక్కడ, శేతే = శయనించి ఉన్నాడు, దివ్యస్రగనులేపా చ = దివ్యములైన మాలలు, అనులేపనము గల, దివ్యాభరణభూషితా = దివ్యములైన ఆభరణములచేత అలంకరించబడిన, దివ్యామ్బరధరా = దివ్యములైన వస్త్రములు ధరించిన, సాధ్వీ = పతివ్రతయైన, త్రైలోక్యస్య = మూడు లోకముల సముదాయమునకు, ఏకభూషణమ్ = ఒకే అలంకారమైన, దేవీ=దేవి, వాలవ్యజనహస్తా = వింజామర హస్తమునందు కలదై, తత్ర = అక్కడ, వ్యవస్థితా = నిలచినది. లోకసున్దరీ = లోకములలో సుందరియైన, లక్ష్మీదేవీ = లక్ష్మీదేవి, సపద్మా = పద్మములతో కూడినదై, భ్రాజతే = ప్రకాశించుచున్నది.

తా. ఆ పురుషుడు అగ్నిచేత కప్పబడినవాడై అక్కడ శయనించి ఉండెను. అక్కడ ఒక దేవి వింజామర చేతిలో గ్రహించి నిలబడి ఉండెను. పతివ్రత మూడు లోకములకు అలంకారమూ అయిన ఆమె దివ్యములైన మాలలు,

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, సుప్తః = నిద్రించిన, మహాబాహుః = గొప్పబాహువులు గల. పావకేన = అగ్నిచేత, అవగుణ్ఠితః = కప్పబడిన, దేవః = ఆ దేవుడు, తమ్ = ఆతనిని, గ్రహీతుకామమ్ = గ్రహించుటకు కోరిక కల వానినిగా, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, తదా = అప్పుడు, పటమ్ = వస్త్రమును, వ్యపవిధ్య = తొలగించి, తం రాక్షసాధిపమ్ = ఆ రావణుణ్ణి, దృష్ట్వా = చూచి, భృశమ్ = మిక్కిలి, ఉచ్చైః = గట్టిగా, జహాస = నవ్వెను.

తా. అప్పుడు అగ్నిచేత ఆవరింపబడి నిద్రించుచున్న మహాబాహువైన ఆ దేవుడు, రావణుడు ఆ సాధ్విని గ్రహించనున్నట్లు తెలిసికొని, కప్పుకొనిన వస్త్రమును తొలగించి, బిగ్గరగా నవ్వెను. 48, 49

మూ. తేజసా సహసా దీప్తో రావణో లోకరావణః,
కృత్తమూలో యథా శాఖీ నిపపాత మహీతలే. 50

ప్ర. అ. సహసా = వెంటనే, తేజసా = తేజస్సుచేత, దీప్తః = కాల్చబడిన, లోకరావణః = లోకములను ఏడ్పించు, రావణః = రావణుడు, కృత్తమూలః = ఛేదించబడిన మొదలు గల, శాఖీ యథా = వృక్షము వలె, మహీతలే = నేలమీద, నిపపాత = పడెను.

తా. లోకములను ఏడ్పించు ఆ రావణుడు ఆ తేజస్సుకు కాలిపోయినవాడై, మొదలు నరికిన చెట్టువలె వెంటనే నేలమీద పడెను. 50

మూ. పతితం రాక్షసం జ్ఞాత్వా వచనం చేదమబ్రవీత్,
ఉత్తిష్ఠ రాక్షసశ్రేష్ఠ మృత్యుస్తే నాద్య విద్యతే. 51

ప్ర. అ. రాక్షసమ్ = ఆ రాక్షసుణ్ణి, పతితమ్ = పడిపోయినవానినిగా, జ్ఞాత్వా = తెలుసుకొని, ఇదమ్ = ఈ, వచనం చ = వచనమును కూడ, అబ్రవీత్ = పలికెను. రాక్షసశ్రేష్ఠ = ఓ! రాక్షసశ్రేష్ఠుడా! ఉత్తిష్ఠ = లెమ్ము, అద్య = ఇప్పుడు, తే = నీకు, మృత్యుః = మృత్యువు, న విద్యతే = లేదు.

తా. రావణుడు పడిపోయినట్లు చూచి ఆ పురుషుడు ఇట్లు పలికెను. "రాక్షసశ్రేష్ఠుడా లెమ్ము, నీకింకా ఇప్పుడు మరణము లేదు." 51

దేవా! త్వమ్ = నీవు, బ్రూహి = చెప్పుము. భవాన్ = నీవు, కుతః = ఎందువలన, భూత్వా = ఇట్లు అయి, వ్యవస్థితః = ఉన్నావు ?

తా. "పరాక్రమవంతుడవు, ప్రళయకాలాగ్నివంటివాడవు అయిన నీవు ఎవ్వరవు ? ఓ! దేవా! చెప్పుము నీవు ఇట్లు ఇక్కడ ఎందు కున్నావు ?" 54

మూ. ఏవముక్తస్తతో దేవో రావణేన దురాత్మనా, 55
ప్రత్యువాచ హసన్ దేవో మేఘగమ్భీరయా గిరా.

ప్ర. అ. దురాత్మనా = దుష్టబుద్ధి గల, రావణేన = రావణునిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలకబడిన, దేవః = ప్రకాశించుచున్న, దేవః = ఆ దేవుడు, ప్రహసన్ = నవ్వుచు, మేఘగమ్భీరయా = మేఘము వలె గంభీరమైన, గిరా = వాక్కుతో, ప్రత్యువాచ = పలికెను.

తా. ఆ దేవుడు దురాత్ముడైన రావణుని మాటలు విని నవ్వుచు, మేఘ ధ్వని వలె గంభీరమైన వాక్కుతో ఇట్లు బదులు చెప్పెను. 55

మూ. కిం తే మయా దశగ్రీవ వధ్యోఽసి నచిరాన్మమ, 56
ఏవముక్తో దశగ్రీవః ప్రాఞ్జలిర్వాక్యమబ్రవీత్.

ప్ర. అ. దశగ్రీవ = రావణా! తే = నీకు, మయా = నాచేత, కిమ్ = ఏమి ప్రయోజనము ? నచిరాత్ = అచిరకాలములో, మమ = నాకు. వధ్యః = చంప దగినవాడవు, అసి = అయిఉన్నావు. ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలకబడిన, దశగ్రీవః = రావణుడు, ప్రాఞ్జలిః = కట్టబడిన దోసిలికలవాడై, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. "రావణా! నేను ఎవరినైతే మాత్రము నీకెందుకు ? నిన్ను కొద్ది కాలములో నేను చంపనున్నాను". రావణుడు ఆ మాటలు విని అంజలి ఘటించి ఇట్లు పలికెను. 56

మూ. ప్రజాపతేస్తు వచనాన్నాహం మృత్యుపథం గతః,
న స జాతో జనిష్యో వా మమ తుల్యః సురేష్వపి. 57

ప్ర. అ. ప్రజాపతేః = బ్రహ్మదేవునియొక్క, వచనాత్ = వచనమువలన,

మూ. అథాపి చ భవేన్మృత్యు స్త్వద్ధస్తాన్నాన్యతః ప్రభో, 60
యశస్యం శ్లాఘనీయం చ త్వద్ధస్తాన్మరణం మమ.

ప్ర. అ. ప్రభో = ఓ! ప్రభూ ! మృత్యుః = మృత్యువు, అథాపి చ భవేత్ = కలిగినను, త్వద్ధస్తాత్ = నీ హస్తమువలననే, అన్యతః = మరొకనివలన, న = కలగకూడదు. త్వద్ధస్తాత్ = నీ హస్తమువలన, మరణమ్ = మరణము, మమ = నాకు, యశస్యమ్ = యశస్సును కలిగించునది. శ్లాఘనీయంచ = శ్లాఘించదగినది.

తా. ప్రభూ! నాకు మరణము వచ్చినను నీచేతనే రావచ్చును. నీవలన నాకు మరణము వచ్చినచో అది శ్లాఘింపదగినది, యశస్కరమూ కూడ అగును. 60

మూ. అథాస్య గాత్రే సంపశ్యద్రావణో భీమవిక్రమః, 61
తస్య దేవస్య సకలం త్రైలోక్యం సచరాచరమ్.

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, భీమవిక్రమః = భయంకరమైన పరాక్రమము గల, రావణః = రావణుడు, తస్య = ప్రసిద్ధుడైన, అస్య దేవస్య = ఈ దేవుని యొక్క, గాత్రే = శరీరమునందు, సకలమ్ = సమస్తమైన, సచరాచరమ్ = చరాచరములతో కూడిన, త్రైలోక్యమ్ = మూడు లోకములను, సంపశ్యత్ = చూచెను.

తా. పిమ్మట భయంకరమైన పరాక్రమము గల రావణుడు ఆ దేవుని శరీరమునందు స్థావరజంగమాత్మకమైన మూడు లోకముల సముదాయమును చూచెను. 61

మూ. ఆదిత్యా మరుతః సాధ్యా వసవోఽథాశ్వినావపి, 62
రుద్రాశ్చ పితరశ్చైవ యమో వైశ్రవణస్తథా,
సముద్రా గిరయో నద్యో వేదా విద్యాస్త్రయోఽగ్నయః.

గ్రహాస్తారాగణా వ్యోమ సిద్ధా గన్ధర్వచారణాః,
మహర్షయో వేదవిదో గరుడోఽథ భుజఙ్గమాః. 64

యే చాన్యే దేవతాసంఘాః సంస్థితా దైత్యరాక్షసాః,
గాత్రేషు శయనస్థస్య దృశ్యన్తే సూక్ష్మమూర్తయః 65

ప్ర. అ. ఆదిత్యాః = పన్నెండుగురు ఆదిత్యులు, మరుతః = ఏడుగురు

తా. అప్పుడు ధర్మాత్ముడైన రాముడు మునిశ్రేష్ఠుడైన అగస్త్యుణ్ణి ఇట్లు ప్రశ్నించెను. "ద్వీపమునందున్న ఆ పురుషుడు ఎవడు? ఆ మూడు కోట్లమంది జనులు ఎవరు? దైత్యదానవుల దర్పము అడచిన, శయనించి ఉన్న ఆ పురుషుడు ఎవడు?". 66

మూ. రామస్య వచనం శ్రుత్వా హ్యగస్త్యో వాక్యమబ్రవీత్. 67
శ్రూయతామభిధాస్యామి దేవదేవః సనాతనః,
భగవాన్ కపిలో నామ ద్వీపస్థో నర ఉచ్యతే. 68

ప్ర. అ. రామస్య=రామునియొక్క, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా= విని, అగస్త్యః = అగస్త్యుడు, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. అభిధాస్యామి = చెప్పెదను. శ్రూయతామ్ = వినబడుగాక. ద్వీపస్థః = ద్వీపమునందున్న, నరః=నరుడు, దేవదేవః = దేవదేవుడు, సనాతనః=నిత్యుడు అయిన, భగవాన్ = భగవంతుడైన, కపిలః నామ = కపిలుడుగా, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు".

తా. రాముని మాటలు విని అగస్త్యుడు ఇట్లనెను. "చెప్పెదను; వినుము. ద్వీపమునందున్న పురుషుడు దేవదేవుడు, సనాతనుడు అయిన భగవంతుడైన కపిలుడు" 67,68

మూ. యే తు నృత్యన్తి వై తత్ర సురాస్తే తస్య ధీమతః,
తుల్యతేజఃప్రభావాస్తే కపిలస్య నరస్య వై. 69

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, యే = ఎవరు, నృత్యన్తి = నాట్యముచేయుచున్నారో, తే = వారు, ధీమతః = బుద్ధిమంతుడైన; తస్య = ఆతనియొక్క; సురాః = దేవతలు. తే = వారు, నరస్య = నరుడైన కపిలునికి; తుల్యతేజః ప్రభావాః = తుల్యమైన తేజస్సు ప్రభావము గలవారు.

తా. అక్కడ నృత్యముచేయుచున్నవారు బుద్ధిమంతుడైన ఆతనికి సంబంధించిన దేవతలు; వాళ్ళు కపిలుడనే ఆ పురుషునితో సమానమైన తేజస్సు, ప్రభావమూ గలవారు. 69

బడిన సంజ్ఞ కలవాడై, తే=ఆ, సచివాః=మంత్రులు, యత్ర=ఎక్కడ, స్థితాః= ఉన్నారో, అక్కడికి, ఆజగామ=వచ్చెను.

తా. గొప్ప తేజస్సు గల ఆ రావణుడు చాల సేపటికి స్పృహ రాగా తన మంత్రులున్న చోటికి వచ్చెను. 72

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు ఉత్తరకాండలో ఐదవ ప్రక్షిప్త సర్గ సమాప్తము.

మూ. ఏవం పన్నగకన్యాశ్చ రాక్షసాసురమానుషీః,
యక్షదానవకన్యాశ్చ విమానే సోఽధ్యరోపయత్. 3

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఈ విధముగా, సః = అతడు, పన్నగకన్యాః చ = నాగకన్యలను, రాక్షసాసురమానుషీః = రాక్షస-అసుర-మనుష్యస్త్రీలను, యక్షదానవకన్యాః చ = యక్షదానవకన్యలను, విమానే = విమానమునందు, అధ్యరోపయత్ = ఎక్కించెను.

తా. ఈ విధముగా అతడు నాగ-రాక్షస-అసుర-మనుష్య-యక్ష-దానవ కన్యలను విమానము మీద ఎక్కించుకుని తీసికొనిపోయెను. 3

మూ. తా హి సర్వాః సమం దుఃఖాన్ముముచుర్బాష్పజం జలమ్,
తుల్యమగ్న్యర్చిషాం తత్ర శోకాగ్నిభయసంభవమ్. 4

ప్ర. అ. తాః = ఆ స్త్రీలు, సర్వాః = అందరూ, తత్ర = అక్కడ, దుఃఖాత్ = దుఃఖమువలన, అగ్న్యర్చిషామ్ = అగ్నిజ్వాలలకు, తుల్యమ్ = సమానము, శోకాగ్నిభయసంభవమ్ = శోకాగ్నివలన భయమువలనా పుట్టిన, బాష్పామ్బుజమ్ = కన్నీళ్ళవలన పుట్టిన, జలమ్ = జలమును, సమమ్ = సమముగా, ముముచుః = విడచిరి.

తా. ఆ కన్యలందరూ దుఃఖించుచు శోకాగ్నివలన భయమువలనా జనించిన, అగ్నిజ్వాలలతో సమానమైన కన్నీటిని సమముగా విడచిరి. 4

మూ. తాభిః సర్వానవద్యాభిర్నదీభిరివ సాగరః,
ఆపూరితం విమానం తద్ భయశోకాశివాశ్రుభిః. 5

ప్ర. అ. సర్వానవద్యాభిః = పూర్తిగా దోషరహితలైన, భయశోకాశివాశ్రుభిః = భయముచేత, శోకముచేత అమంగళప్రదమైన కన్నీళ్ళు గల, తాభిః = ఆ కన్యలచేత, తత్ = ఆ, విమానమ్ = విమానము, నదీభిః = నదులచేత, సాగరః ఇవ = సముద్రము వలె, ఆపూరితమ్ = నింపబడినది.

తా. భయముచేత శోకముచేత కన్నీళ్ళు కార్చుచున్న, ఎట్టి దోషములూ లేని ఆ కన్యలచేత, ఆ విమానము, నదులచేత సముద్రము వలె నింపబడెను. 5

మనోహరముగా ఉన్న, చక్కనినడుములు గల ఆ స్త్రీలు శోకదుఃఖములతో కలత చెంది ఉండిరి. 7, 8

మూ. తాసాం నిఃశ్వాసవాతేన సర్వతః సంప్రదీపితమ్, 9
అగ్నిహోత్రమివాభాతి సంనిరుద్ధాగ్ని పుష్పకమ్.

ప్ర. అ. తాసామ్ = ఆ స్త్రీలయొక్క, నిఃశ్వాసవాతేన = నిట్టూర్పుగాలిచేత, సర్వతః = అంతటా, సంప్రదీపితమ్ = మండింపచేయబడిన, పుష్పకమ్ = పుష్పకము, సంనిరుద్ధాగ్ని = దగ్గరగా చేర్చి నిరోధింపబడిన అగ్ని గల, అగ్నిహోత్రమివ = అగ్నికుండము వలె, ఆభాతి = ప్రకాశించుచున్నది.

తా. వాళ్ళ నిట్టూర్పుల గాలులచేత అంతటా ప్రజ్వలింపచేయబడిన పుష్పకము నిరోధింపబడిన అగ్నులు గల అగ్నికుండము వలె ఉండెను. 9

మూ. దశగ్రీవవశం ప్రాప్తాస్తాస్తు శోకాకులాః స్త్రియః, 10
దీనవక్త్రేక్షణాః శ్యామా మృగ్యః సింహవశా ఇవ.

ప్ర. అ. దశగ్రీవవశమ్ = రావణుని వశమును, ప్రాప్తాః = పొందిన, శ్యామాః = యౌవనమధ్యమునందున్న, తాః స్త్రియః = ఆ స్త్రీలు, సింహవశాః = సింహమునకు లొంగిన, మృగ్యః ఇవ = ఆడ లేళ్ళు వలె, దీనవక్త్రేక్షణాః = దీనములైన ముఖములు, నేత్రములు కలవారై, శోకాకులాః = శోకముచే ఆకులలు అయిరి.

తా. రావణునికి చిక్కిన యౌవనమధ్యమునందున్న ఆ స్త్రీలు సింహవశములో ఉన్న ఆడలేళ్ళ వలె దైన్యము చెందిన ముఖములతో నేత్రములతో శోకాక్రాంతలైరి. 10

మూ. కాచిచ్చిన్తయతీ తత్ర కిం ను మాం భక్షయిష్యతి, 11
కాచిద్దధ్యౌ సుదుఃఖార్తా అపి మాం మారయేదయమ్.

ప్ర. అ. తత్ర = వారిలో, కాచిత్ = ఒక స్త్రీ, మామ్ = నన్ను, కిం ను భక్షయిష్యతి = భక్షించునా అని, చిన్తయతీ = చింతించుచు ఉండెను. మామ్ = నన్ను, అయమ్ = ఇతడు, అపి మారయేత్ = చంపివేయునా అని, కా చిత్ =

ప్ర. అ. హా = అయ్యో! అహమ్ = నేను, తస్మాత్ = ఆ, భర్తుః వినా = భర్త లేకుండా, కథమ్ = ఎట్లు, కరిష్యామి = చేయుదును? మృత్యో = ఓ! మృత్యు దేవతా! త్వామ్ = నిన్ను, ప్రసాదయామి = ప్రతిమాలుచున్నాను. దుఃఖభాగినీమ్ = దుఃఖమును పొందిన, మామ్ = నన్ను, నయ = తీసికొనిపొమ్ము. పురా = పూర్వము, దేహాన్తరే = మరియొక దేహమునందు, తత్ = ఆ, కిం ను = ఏ, దుష్కృతమ్ = పాపరూపమైన, కర్మ = కర్మ, కృతమ్ = చేయబడినదో కదా!

తా. ఆ భర్త లేకుండా నేనేమి చేయుదును? ఓ! మృత్యుదేవతా! నిన్ను ప్రతిమాలుకొనుచున్నాను. దుఃఖము అనుభవించవలసి ఉన్న నన్ను తీసికొని పొమ్ము. పూర్వజన్మలో నేనెట్టి పాపము చేసి ఉన్నానో కదా! 14,15

మూ. ఏవం స్మ దుఃఖితాః సర్వాః పతితాః శోకసాగరే,
న ఖల్విదానీం పశ్యామో దుఃఖస్యాస్యాన్తమాత్మనః. 16

ప్ర. అ. దుఃఖితాః = దుఃఖించుచున్న, సర్వాః = మే మందరమూ, శోకసాగరే = దుఃఖసముద్రమునందు, ఏవమ్ = ఈ విధముగా, పతితాః స్మ = పడిపోయినాము. ఇదానీమ్ = ఇప్పుడు, ఆత్మనః = మాయొక్క, అస్య దుఃఖస్య = ఈ దుఃఖమునకు, అన్తమ్ = అంతమును, న పశ్యామః ఖలు = చూచుటలేదు కదా!

తా. ఈ విధముగా దుఃఖము చెంది శోకసాగరములో పడిన మాకు ఈ దుఃఖమునకు అంతము కనబడుటలేదు. 16

మూ. అహో ధిఙ్మానుషం లోకం నాస్తి ఖల్వధమః పరః,
యద్దుర్బలా బలవతా భర్తారో రావణేన నః. 17
సూర్యేణోదయతా కాలే నక్షత్రాణీవ నాశితాః.

ప్ర. అ. అహో = అయ్యో! మానుషం లోకమ్ = మనుష్యలోకమునుగూర్చి, ధిక్ = నింద అగుగాక! పరః = దీనిని మించిన, అధమః = అధమలోకము, నాస్తి ఖలు = లేదు కదా! యత్ = ఎందువలన, దుర్బలాః = దుర్బలులైన, నః భర్తారః = మన భర్తలు, బలవతా = బలవంతుడైన, రావణేన = రావణునిచేత, కాలే = ప్రాతఃకాలమునందు, ఉదయతా = ఉదయించుచున్న, సూర్యేణ = సూర్యుని చేత, నక్షత్రాణీవ = నక్షత్రములు వలె, నాశితాః = నశింప చేయబడినారో!

క్రీడించుచున్నాడో, తస్మాత్ = అకారణమువలన, స్త్రీకృతేనైవ = స్త్రీ మూలము గానే, వధమ్ = వధను, ప్రాప్స్యతి వై = పొందగలడు.

తా. దుర్బుద్ధియైన ఈ రాక్షసాధముడు పరభార్యలయందు అభిలాష కలిగి ఉన్నాడు; అందువలన ఇతడు స్త్రీ మూలముననే మరణించగలడు. 20

మూ. సతీభిర్వరనారీభిరేవం వాక్యేఽభ్యుదీరితే, 21
నేదుర్దున్దుభయః ఖస్థాః పుష్పవృష్టిః పపాత హ.

ప్ర. అ. సతీభిః = పవిత్రలైన, వరనారీభిః = ఉత్తమస్త్రీలచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, వాక్యే = వాక్యము, అభ్యుదీరితే = పలకబడినదగుచుండగా, ఖస్థాః = ఆకాశము నందున్న, దున్దుభయః = దుందుభులు, నేదుః = ధ్వనిచేసినవి. పుష్పవృష్టిః చ = పుష్పవర్షముకూడ, పపాత = పడెను.

తా. పతివ్రతలైన ఆ ఉత్తమస్త్రీలు ఇట్లు పలకగానే ఆకాశమునందున్న దుందుభులు మ్రోగెను. పుష్పవర్షము కురిసెను. 21

మూ. శప్తః స్త్రీభిః స తు సమం హతౌజా ఇవ నిష్ప్రభః, 22
పతివ్రతాభిః సాధ్వీభిర్బభూవ విమనా ఇవ.

ప్ర. అ. పతివ్రతాభిః = పతివ్రతలు, సాధ్వీభిః = మంచివాళ్లు అయిన, స్త్రీభిః = స్త్రీలచేత, సమమ్ = ఒక్కమారుగా, శప్తః = శపించబడిన, సః తు = అతడైతే, హతౌజాః ఇవ = కొట్టబడిన తేజస్సు గలవాడు వలె, నిష్ప్రభః = కాంతి శూన్యుడుగాను, విమనాః ఇవ = వికారము చెందిన మనస్సుకలవాడు వలెను, బభూవ = అయెను.

తా. పతివ్రతలైన ఆ ఉత్తమస్త్రీలు కలిసి ఒక్కమారుగా ఈ విధముగా శపించగానే ఆ రావణుని తేజస్సు అణచివేయబడినట్లయి అతడు కాంతివిహీనుడయ్యెను. ఆతని మనస్సు చెదిరిపోయినట్లు అయ్యెను. 22

మూ. ఏవం విలపితం తాసాం శృణ్వన్ రాక్షసపుంగవః, 23
ప్రవివేశ పురీం లఙ్కాం పూజ్యమానో నిశాచరైః.

ప్ర. అ. రాక్షసపుంగవః = ఆ రాక్షసశ్రేష్ఠుడు, తాసామ్ = వాళ్లయొక్క,

మూ. కృతాస్మి విధవా రాజం స్త్వయా బలవతా బలాత్,
ఏతే రాజం స్త్వయా వీర్యాద్దైత్యా వినిహతా రణే. 27
కాలకేయా ఇతి ఖ్యాతాః సహస్రాణి చతుర్దశ,

ప్ర. అ. రాజన్ = రాజా! బలవతా = బలవంతుడవైన, త్వయా = నీచేత, బలాత్ = బలాత్కారముగా, విధవా = విధవగా, కృతా = చేయబడినదానను, అస్మి = అయిఉన్నాను. రాజన్ = రాజా! కాలకేయాః ఇతి = కాలకేయులు అని, ఖ్యాతాః = ప్రసిద్ధులైన, ఏతే = ఈ, చతుర్దశ సహస్రాణి = పదునాలుగు వేల, దైత్యాః = దైత్యులు, రణే = యుద్ధమునందు, త్వయా = నీచేత, వీర్యాత్ = పరాక్రమమువలన, వినిహతాః = చంపబడిరి.

తా. రాజా! బలవంతుడవైన నీవు నాకు, బలాత్కారముగా వైధవ్యము కల్పించినావు. నీవు కాలకేయు లని ప్రసిద్ధి చెందిన పదునాలుగు వేలమంది దైత్యులను యుద్ధములో నీ పరాక్రమముచేత చంపివేసినావు. 27

మూ. ప్రాణేభ్యోఽపి గరీయాన్మే తత్ర భర్తా మహాబలః, 28
సోఽపి త్వయా హతస్తాత రిపుణా భ్రాతృగన్ధినా.

ప్ర. అ. తత్ర = వారిలో, ప్రాణేభ్యః అపి = ప్రాణములకంటె కూడ, గరీయాన్ = గొప్పవాడైన, మహాబలః = గొప్ప బలము గల, మే భర్తా = నా భర్త ఉండెను. తాత = తండ్రీ! సః అపి = అతడు కూడ, భ్రాతృగన్ధినా = సోదరుడను గంధము గల, రిపుణా = శత్రువైన, త్వయా = నీచేత, హతః = చంపబడినాడు.

తా. నాయనా! నా ప్రాణాలకంటె కూడ ప్రియుడైన బలవంతుడైన నా భర్త వారిలో ఉండెను. సోదరు డను పేరుతో నా శత్రువై నీవు ఆతనిని కూడ చంపివేసినావు. 28

మూ. త్వయాస్మి నిహతా రాజన్ స్వయమేవ హి బన్ధునా, 29
రాజన్వైధవ్యశబ్దం చ భోక్ష్యామి త్వత్కృతం హ్యహమ్.

ప్ర. అ. రాజన్ = రాజా! బన్ధునా = బంధువైన, త్వయా = నీచేత, స్వయమేవ = స్వయముగానే, నిహతా అస్మి హి = బాధించబడితిని కదా? రాజన్ = రాజా!

దానమానప్రసాదైః=దానముచేత, గౌరవముచేత, అనుగ్రహించుటచేత, యత్నతః =ప్రయత్నపూర్వకముగా, తోషయిష్యామి = సంతోష పెట్టెదను.

తా. చెల్లెలా! ఏడవకుము. నీకు ఏ విధముగానూ భయపడవలసిన పని లేదు. నీకు దాన-మాన-ప్రసాదములచేత ప్రయత్నపూర్వకముగా సంతోషము కలిగించెదను. 32

మూ. యుద్ధప్రమత్తో వ్యాక్షిప్తో జయాకాఙ్క్షీ క్షిపన్ శరాన్, 33
నాహమజ్ఞాసిషం యుధ్యన్ స్వాన్ పరాన్వాపి సంయుగే.

ప్ర. అ. యుద్ధప్రమత్తః = యుద్ధములో పొరబాటు పడినవాడను, వ్యాక్షిప్తః = మనస్సు చెదిరిన వాడనూ అయిన, అహమ్ = నేను, జయాకాఙ్క్షీ = జయమును కోరుచున్నవాడనై, శరాన్ = బాణములను, క్షిపన్ = విసరుచు, యుధ్యన్ = యుద్ధముచేయుచు, సంయుగే = యుద్ధమునందు, స్వాన్ = తన వాళ్ళను, పరానపి = ఇతరులనూ కూడ, నాజ్ఞాసిషమ్ = తెలిసికొనలేదు.

తా. యుద్ధములో జయమును కోరుచు బాణములను విడచుచు మనస్సు చెదిరి యుద్ధమునందు పొరబడిన నాకు తనవా రెవరో, ఇతరు లెవరో తెలియలేదు.

మూ. జామాతరం న జానే స్మ ప్రహరన్ యుద్ధదుర్మదః,
తేనాసౌ నిహతః సంఖ్యే మయా భర్తా తవ స్వసః.

ప్ర. అ. స్వసః = ఓ ! సోదరీ ! యుద్ధదుర్మదః = యుద్ధమునందు చెడ్డ మదముకలవాడనై, ప్రహరన్ = కొట్టుచున్న నేను, జామాతరమ్ = అల్లుణ్ణి, న జానే స్మ = గుర్తించలేదు. తేన = ఆ కారణముచేత, అసౌ = ఈ, తవ భర్తా = నీ భర్త, సంఖ్యే = యుద్ధమునందు, నిహతః = చంపబడినాడు.

తా. సోదరీ! యుద్ధమునందు దురావేశములో ఉన్న నేను కొట్టే సమయమునందు అల్లుణ్ణి గుర్తించలేదు. అందుచేతనే నీభర్తను యుద్ధములో చంపి వేసితిని. 34

మూ. అస్మిన్ కాలే తు యత్ప్రాప్తం తత్కరిష్యామి తే హితమ్,
భ్రాతురైశ్వర్యయుక్తస్య ఖరస్య వస పార్శ్వతః.

మూ. ఏవముక్త్వా దశగ్రీవః సైన్యమస్యాదిదేశ హ, 40
చతుర్దశ సహస్రాణి రక్షసాం వీర్యశాలినామ్.

ప్ర. అ. దశగ్రీవః = రావణుడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్వా = పలికి, అస్య = వీనియొక్క, సైన్యమ్ = సైన్యమునుగా, వీర్యశాలినామ్ = పరాక్రమసంపన్నులైన, రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, చతుర్దశ సహస్రాణి = పదునాలుగు వేలు, ఆదిదేశ హ = ఆజ్ఞాపించెను.

తా. రావణుడు ఇట్లు పలికి ఇతనికి సైన్యముగా ఉండవలసినదిగా పరాక్రమవంతులైన పదునాలుగువేలమంది రాక్షసులను ఆదేశించెను. 40

మూ. స తైః పరివృతః సర్వై రాక్షసైర్ఘోరదర్శనైః, 41
ఆగచ్ఛత ఖరః శీఘ్రం దణ్డకానకుతోభయః.

ప్ర. అ. సః ఖరః = ఆ ఖరుడు, ఘోరదర్శనైః = భయంకరమైన దర్శనము గల, తైః = ఆ, రాక్షసైః = రాక్షసులతో, సర్వైః = అందరితోను, పరివృతః = కూడినవాడై, అకుతోభయః = ఎటునుండీ భయము లేనివాడై, శీఘ్రమ్ = శీఘ్రముగా, దణ్డకాన్ = దండకారణ్యమును గూర్చి, ఆగచ్ఛత = వచ్చెను.

తా. ఆ ఖరుడు చూచువారికి భయము కలిగించు ఆ రాక్షసు లందరితో కూడి, ఏ మాత్రమూ భయము లేనివాడై శీఘ్రముగా దండకారణ్యమునకు వచ్చెను. 41

మూ. స తత్ర కారయామాస రాజ్యం నిహతకణ్టకమ్, 42
సా చ శూర్పణఖా తత్ర న్యవసద్దణ్డకే వనే.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
చతుర్వింశః సర్గః.

ప్ర. అ. సః = అతడు, తత్ర = అక్కడ, నిహతకణ్టకమ్ = సంహరింపబడిన శత్రువులు గల, రాజ్యమ్ = రాజ్యమును, కారయామాస = ఏర్పాటుచేసెను. సా శూర్పణఖా చ = ఆ శూర్పణఖ కూడ, తత్ర = ఆ, దణ్డకే వనే = దండకావనమునందు, న్యవసత్ = నివసించెను.

అథ పఞ్చవింశః సర్గః

[మేఘనాదుడు యజ్ఞములు చేసి సఫలత్వము పొందుట. విభీషణుడు పరస్త్రీహరణము మంచిది కాదని రావణునకు బోధించుట. రావణుడు కుంభనసిని ఓదార్చి మధువుతో కలిసి దేవలోకమును ఆక్రమించుటకై వెళ్ళుట.]

మూ. స తు దత్త్వా దశగ్రీవో బలం ఘోరం ఖరస్య తత్,
భగినీం స సమాశ్వాస్య హృష్టః స్వస్థతరోఽభవత్. 1

ప్ర. అ. సః = ప్రసిద్ధుడైన, సః = ఆ, దశగ్రీవః = రావణుడు, ఖరస్య = ఖరునకు, తత్ = ఆ, ఘోరమ్ = భయంకరమైన, బలమ్ = సైన్యమును. దత్త్వా = ఇచ్చి, భగినీమ్ = సోదరిని, సమాశ్వాస్య = ఓదార్చి, హృష్టః = సంతోషించినవాడై, స్వస్థతరః = మిక్కిలి స్వస్థుడు, అభవత్ = అయెను.

తా. రావణుడు ఖరునకు భయంకరమైన సైన్యము నిచ్చి, సోదరిని ఓదార్చి, సంతోషించుచు స్వస్థచిత్తు డయ్యెను. 1

మూ. తతో నికుమ్భిలా నామ లఙ్కోపవనముత్తమమ్,
తద్రాక్షసేన్ద్రో బలవాన్ ప్రవివేశ సహానుగః. 2

ప్ర. అ. నికుమ్భిలా నామ = నికుంభిల అను, ఉత్తమమ్ = ఉత్తమమైన, లఙ్కోపవనమ్ = లంకోద్యానము ఉండెను. తతః = అటుపిమ్మట, బలవాన్ = బలవంతుడైన, రాక్షసేన్ద్రః = రాక్షసరాజు, సహానుగః = అనుచరులతో కూడినవాడై, తత్ = దానిని, ప్రవివేశ = ప్రవేశించెను.

తా. పిమ్మట బలవంతుడైన రావణుడు, అనుచరులతో కలిసి నికుంభిల అను ఉత్తమమైన లంక దగ్గర నున్న ఉద్యానమునకు వెళ్ళెను. 2

మూ. ఉశనా త్వబ్రవీత్తత్ర యజ్ఞసంపత్సమృద్ధయే,
రావణం రాక్షసశ్రేష్ఠం ద్విజశ్రేష్ఠో మహాతపాః. 6

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, ద్విజశ్రేష్ఠః = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుడు, మహాతపాః = గొప్ప తపస్సు కలవాడూ అయిన, ఉశనా = శుక్రుడు, యజ్ఞసంపత్సమృద్ధయే = యజ్ఞసంపద సమృద్ధమగుటకు, రాక్షసశ్రేష్ఠమ్ = రాక్షసశ్రేష్ఠుడైన, రావణమ్ = రావణుని గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. అప్పుడు ద్విజులలో శ్రేష్ఠుడు, గొప్ప తపస్సు కలవాడు అయిన శుక్రుడు యజ్ఞసిద్ధి పరిపూర్ణ మగుటకై రాక్షసశ్రేష్ఠుడైన రావణునితో ఇట్లుపలికెను. మౌనవ్రతము పాటించుచున్న యజమానుడైన మేఘనాదుడు మాటలాడినచో యజ్ఞము అసమృద్ధము (అసంపూర్ణము) అగును గాన శుక్రుడు సమాధానము చెప్పెను. 6

మూ. అహమాఖ్యామి తే రాజన్ శ్రూయతాం సర్వమేవ తత్,
యజ్ఞాస్తే సప్త పుత్రేణ ప్రాప్తాస్తు బహువిస్తరాః. 7

ప్ర. అ. రాజన్ = రాజా ! అహమ్ = నేను, తే = నీకు, ఆఖ్యామి = చెప్పెదను, తత్ = అది, సర్వమేవ = అంతా, శ్రూయతామ్ = వినబడుగాక. తే = నీయొక్క, పుత్రేణ = పుత్రునిచేత, బహువిస్తరాః = అతివిస్తృతములైన, సప్త = ఏడు, యజ్ఞాః = యజ్ఞములు, ప్రాప్తాః = పొందబడినవి.

తా. రాజా ! నేను నీకు ఆ విషయమంతా చెప్పెదను వినుము. నీ పుత్రుడు చాల పెద్దవైన ఏడు యజ్ఞాలు పూర్తిచేసినాడు. 7

మూ. అగ్నిష్టోమోఽశ్వమేధశ్చ యజ్ఞో బహుసువర్ణకః,
రాజసూయస్తథా యజ్ఞో గోమేధో వైష్ణవస్తథా. 8

ప్ర. అ. అగ్నిష్టోమః = అగ్నిష్టోమము, బహుసువర్ణకః = అధికమైన బంగారము గల, అశ్వమేధః యజ్ఞశ్చ = అశ్వమేధయజ్ఞము, తథా = మరియు, రాజసూయః యజ్ఞః = రాజసూయ మను యజ్ఞము, గోమేధః = గోమేధము, తథా = మరియు, వైష్ణవః = వైష్ణవయజ్ఞము చేయబడినవి.

తా. రాక్షసరాజా! యుద్ధములో ఈ మాయను ప్రయోగించినచో సురులు అసురులూ కూడ ఇతని సంచారమును తెలిసికొనజాలరు. 11

మూ. అక్షయావిషుధీ బాణైశ్చాపం చాపి సుదుర్జయమ్,
అస్త్రం చ బలవద్రాజన్ శత్రువిధ్వంసనం రణే. 12

ప్ర. అ. రాజన్ = రాజా! బాణైః = బాణములతో కూడిన, అక్షయౌ = అక్షయములైన, ఇషుధీ = అంబులపొదులను, సుదుర్జయమ్ = జయింప శక్యము కాని, చాపమ్ = ధనస్సును, రణే = యుద్ధమునందు, శత్రువిధ్వంసనమ్ = శత్రువులను నశింపచేయు, బలవత్ = బలము గల, అస్త్రం చ = అస్త్రమును, పొందెను.

తా. బాణములతో నిండిన అక్షయములైన అంబులపొదులను, జయింప శక్యము కాని ధనస్సును, యుద్ధములో శత్రువులను నశింపచేయు బలము గల అస్త్రమునూ కూడ పొందెను. 12

మూ. ఏతాన్ సర్వాన్ వరాన్ లబ్ధ్వా పుత్రస్తేఽయం దశానన,
అద్య యజ్ఞసమాప్తౌ చ త్వాం దిదృక్షన్ స్థితో హ్యాయమ్.

ప్ర. అ. దశానన=రావణా! అయం తే పుత్రః= ఈ నీ పుత్రుడు, ఏతాన్= ఈ, సర్వాన్ = సమస్తమైన, వరాన్ = వరములను, లబ్ధ్వా = పొంది, అద్య = ఇప్పుడు, యజ్ఞసమాప్తౌ = యజ్ఞసమాప్తి సమయమునందు, త్వామ్ = నిన్ను, దిదృక్షన్ = చూడదలచుచున్నవాడై, స్థితః = ఉన్నాడు.

తా. రావణా! నీ కుమారుడు ఈ వరము లన్నీ సంపాదించి, ఈనాడు, యజ్ఞసమాప్తి దివసమునందు, నిన్ను చూడవలె నను కోరికతో ఉన్నాడు. 13

మూ. తతోఽబ్రవీద్దశగ్రీవో న శోభనమిదం కృతమ్,
పూజితాః శత్రవో యస్మాద్ద్రవ్యైరిన్ద్రపురోగమాః. 14

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, దశగ్రీవః = రావణుడు, అబ్రవీత్ = పలికెను. కృతమ్ = చేయబడిన, ఇదమ్ = ఇది, శోభనమ్ = మంచిది, న = కాదు. యస్మాత్ = ఎందువలన, ఇన్ద్రపురోగమాః = ఇంద్రుడు మొదలైన, శత్రవః = శత్రువులు, ద్రవ్యైః = వస్తువులతో, పూజితాః = పూజించబడినారో.

తా. ధర్మాత్ముడైన విభీషణుడు దేవదానవరాక్షసులలో రత్నములైన, సర్వ లక్షణ సంపన్నలైన ఆ స్త్రీలను చూచి, వాళ్ళ విషయమునందు రావణుని అభి ప్రాయము తెలిసికొని ఇట్లు పలికెను. 17

మూ. ఈదృశైస్త్వం సమాచారైర్యశోర్థకులనాశనైః,
ధర్షణం ప్రాణినాం జ్ఞాత్వా స్వమతేన విచేష్టసే. 18

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, జ్ఞాత్వా = తెలిసి కూడ, యశోర్థకులనాశనైః = యశస్సును, ధనమును, కులమును నశింపచేయు, ఈదృశైః = ఇట్టి; సమాచారైః = ప్రవర్తనలచేత, స్వమతేన = తన ఇష్టముచేత, ప్రాణినామ్ = ప్రాణులయొక్క, ధర్షణమ్ = పీడను, విచేష్టసే = చేయుచున్నావు.

తా. నీవు కీర్తిని, అర్థమును, కాలమునూ నశింపచేసే ఈ విధమైన ప్రవృత్తిని అవలంబించి, మంచిచెడ్డలు తెలిసి ఉండి కూడ ఇష్టము వచ్చినట్లు ప్రాణులను హింసించుచున్నావు. 18

మూ. జ్ఞాతీంస్తాన్ధర్షయిత్వేమాం స్త్వయానీతా వరాఙ్గనాః,
త్వామతిక్రమ్య మధునా రాజన్ కుమ్భీనసీ హృతా. 19

ప్ర. అ. రాజన్ = రాజా! తాన్ = ఆ. జ్ఞాతీన్ = జ్ఞాతులను, ధర్షయిత్వా = పీడించి, త్వయా = నీచేత, వరాఙ్గనాః = శ్రేష్ఠలైన స్త్రీలు, ఆనీతాః = తీసికొని రాబడినారు. త్వామ్ = నిన్ను, అతిక్రమ్య = అతిక్రమించి, మధునా = మధువుచేత, కుమ్భీనసీ = కుంభీనసి, హృతా = హరించబడినది.

తా. రాజా! నీవు వీరి బంధువులను పీడించి ఈ స్త్రీలను తీసికొనివచ్చినావు. మధువు నిన్ను లెక్కచేయక కుంభీనసిని హరించినాడు. 19

మూ. రావణస్త్వబ్రవీద్వాక్యం నావగచ్ఛామి కిం త్విదమ్,
కోఽయం యస్తు త్వయాఖ్యాతో మధురిత్యేవ నామతః.

ప్ర. అ. రావణః తు = రావణుడైతే, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. ఇదమ్ = ఇది, కిం తు = ఏమో, త్వయా = నీచేత, అఖ్యాతః = చెప్పబడిన, నామతః = పేరుచేత, మధురితి ఏవ = మధువు అను, అయమ్ = ఇతడు, కః = ఎవడో, నావగచ్ఛామి = తెలుసుకొనజాలకున్నాను.

మూ. మాతృష్వసురథాస్మాకం సా చ కన్యానలోద్భవా,
భవత్యస్మాకమేవైషా భ్రాతౄణాం ధర్మతః స్వసా. 24

ప్ర. అ. అథ = మరియు, అస్మాకమ్ = మనయొక్క, మాతృష్వసుః = తల్లి సోదరియొక్క, కన్యా = కన్యయైన, అనలోద్భవా = అనలనుండి పుట్టిన, సా = ఆ, ఏషా = ఈమె, భ్రాతౄణామ్ = సోదరులమైన, అస్మాకమ్ = మనకు, ధర్మతః = ధర్మమువలన, స్వసా ఏవ = సోదరియే, భవతి = అగును.

తా. మన తల్లి సోదరియైన అనల కుమార్తె యైన ఆ కుంభీనసి సోదరుల మైన మనకు అందరికీ వరసకు చెల్లెలు అగును. 24

మూ. సా హృతా మధునా రాజన్ రాక్షసేన బలీయసా,
యజ్ఞప్రవృత్తే పుత్రే తు మయి చాన్తర్జలోషితే. 25

ప్ర. అ. రాజన్ = రాజా ! పుత్రే = నీ పుత్రుడైన మేఘనాదుడు, యజ్ఞప్రవృత్తే = యజ్ఞమునందు ప్రవర్తించినవా డగుచుండగా, మయి చ = నేను, అన్తర్జలోషితే = నీటిలో నివసించి ఉండగా, సా = ఆమె, బలీయసా = బలవంతుడైన, రాక్షసేన = రాక్షసుడైన, మధునా = మధువుచేత, హృతా = హరించబడినది.

తా. రాజా ! మేఘనాదుడు యజ్ఞము చేయుచుండగా, నేను తపస్సు నిమిత్తము జలములో మునిగి ఉండగా బలవంతుడైన మదువు అను రాక్షసుడు ఆమెను హరించినాడు. 25

మూ కుమ్భకర్ణో మహారాజ నిద్రామనుభవత్యథ,
నిహత్య రాక్షసశ్రేష్ఠానమాత్యానిహ సంమతాన్. 26
ధర్షయిత్వా హృతా రాజన్ గుప్తాప్యన్తఃపురే తవ.

ప్ర. అ మహారాజ = మహారాజా ! కుమ్భకర్ణః = కుంభకర్ణుడు, నిద్రామ్ = నిద్రను, అనుభవతి = అనుభవించుచున్నాడు. అథ = అటుపిమ్మట, రాజన్ = రాజా! ఇహ = ఇక్కడ, సంమతాన్ = పూజింపబడిన, రాక్షసశ్రేష్ఠాన్ = రాక్షసశ్రేష్ఠులైన, అమాత్యాన్ = మంత్రులను, నిహత్య = చంపి, తవ = నీయొక్క, అన్తఃపురే = అంతఃపురమునందు, గుప్తాపి = రక్షింపబడినదైనను ఆమె, ధర్షయిత్వా = బలాత్కరించి, హృతా = హరించబడినది.

చేయబడిన, దౌరాత్మ్యేన = దుష్టత్వముచేత, ఉద్ధూతః = కదల్చివేయబడినవాడై, తప్తామ్బుః = కాచబడిన నీళ్ళు గల, సాగరః ఇవ = సముద్రము వలె అయెను.

తా. రాక్షసరాజైన ఆ రావణుడు విభీషణుని మాటలు విని, తాను చేసిన చెడ్డపనులచేత పీడింపబడి, మరుగుచున్న నీళ్ళు గల సముద్రము వలె అయెను. 29

మూ. తతోఽబ్రవీద్దశగ్రీవః క్రుద్ధః సంరక్తలోచనః, 30
కల్ప్యతాం మే రథః శీఘ్రం శూరాః సజ్జీభవన్తు నః.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, క్రుద్ధః = కోపించిన, సంరక్తలోచనః = ఎఱ్ఱనైన నేత్రములు గల, దశగ్రీవః = రావణుడు, అబ్రవీత్ = పలికెను, మే = నాయొక్క, రథః = రథము, శీఘ్రమ్ = శీఘ్రముగా, కల్ప్యతామ్ = ఏర్పరుపబడుగాక; నః = మనయొక్క, శూరాః = శూరులు; సజ్జీభవన్తు = సిద్ధమగుదురుగాక.

తా. అప్పుడు కోపముచేత ఎఱ్ఱనైన నేత్రములు గల రావణుడు ఇట్లు పలికెను. "శీఘ్రముగా నా రథమును సిద్ధము చేయుడు. మన శూరులు సిద్ధమగుదురు గాక". 30

మూ. భ్రాతా మే కుమ్భకర్ణశ్చ యే చ ముఖ్యా నిశాచరాః, 31
వాహనాన్యధిరోహన్తు నానాప్రహరణాయుధాః.

ప్ర. అ. మే భ్రాతా = నా సోదరుడైన, కుమ్భకర్ణశ్చ = కుంభకర్ణుడు, ముఖ్యాః = ముఖ్యులైన, యే నిశాచరాః = ఏ రాక్షసు లున్నారో వాళ్ళు, నానాప్రహరణాయుధాః = అనేకవిధములైన కొట్టుటకు ఉపయోగించే ఆయుధములు గలవారై, వాహనాని = వాహనములను, అధిరోహన్తు = ఎక్కెదరుగాక.

తా. నా సోదరుడైన కుంభకర్ణుడు, ప్రధానులైన రాక్షసులు వివిధములైన ఆయుధములు ధరించి వాహనములను ఎక్కెదరుగాక. 31

మూ. అద్య తం సమరే హత్వా మధుం రావణనిర్భయమ్, 32
సురలోకం గమిష్యామి యుద్ధాకాఙ్క్షీ సుహృద్వృతః.

ప్ర. అ. అద్య = ఇప్పుడు, రావణనిర్భయమ్ = రావణునినుండి భయము

యామ్ = లంకయందు, ధర్మమ్=ధర్మమును, ఆచరన్=ఆచరించుచు ఉండెను. శేషాః=మిగిలిన, సర్వే = సమస్తమైన మహాభాగాః=మహానుభావులు, మధుపురం ప్రతి = మధుపురమును గూర్చి, యయుః = వెళ్ళిరి.

తా. ధర్మాత్ముడైన విభీషణుడు ధర్మము పాటించుచు లంకలోనే ఉండిపోయెను. మిగిలిన మహానుభావులైన రాక్షసులు మధువు నివసించు పురమునకు వెళ్ళిరి. 35

మూ. ఖరైరుష్ట్రైర్హయైర్దీప్తైః శింశుమారైర్మహోరగైః, 36
రాక్షసాః ప్రయయుః సర్వే కృత్వాకాశం నిరన్తరమ్.

ప్ర. అ. సర్వే = సమస్తమైన, రాక్షసాః=రాక్షసులు, ఆకాశమ్ = ఆకాశమును, నిరన్తరమ్ = అవకాశము లేనిదానినిగా, కృత్వా = చేసి, ఖరైః = గాడిదలతోను, ఉష్ట్రైః = ఒంటెలతోను, హయైః = గుఱ్ఱములతోను, దీప్తైః = ప్రకాశించుచున్న, శింశుమారైః=శింశుమారములతోను, మహోరగైః=మహాసర్పములతోను, ప్రయయుః = వెళ్ళిరి.

తా. ఆ రాక్షసులందరూ ఆకాశమునందు అవకాశము లేకుండు నట్లు చేయుచు, గాడిదలు, ఒంటెలు, గుఱ్ఱములు, ప్రకాశించుచున్న శింశుమారములు (మొసళ్లు) మహాసర్పములు ఎక్కి వెళ్ళిరి. 36

మూ. దైత్యాశ్చ శతశస్తత్ర కృతవైరాశ్చ దైవతైః, 37
రావణం ప్రేక్ష్య గచ్ఛన్తమన్వగచ్ఛన్హి పృష్ఠతః.

ప్ర. అ. దైవతైః=దేవతలతో, కృతవైరాః = చేయబడిన వైరము గల, దైత్యాశ్చ = దైత్యులు కూడ, శతశః = వందలకొలది, తత్ర = అక్కడ, గచ్ఛన్తమ్ = వెళ్ళుచున్న, రావణమ్ = రావణుని, ప్రేక్ష్య = చూచి, పృష్ఠతః = వెనుకనే, అన్వగచ్ఛన్హి = అనుసరించినారు.

తా. దేవతలతో వైరము పెట్టుకొని ఉన్న వందలకొలది దైత్యులు కూడ, అక్కడ వెళ్ళుచున్న రావణుని చూచి అతని వెనుకనే వెళ్ళిరి. 37

మూ. స తు గత్వా మధుపురం ప్రవిశ్య చ దశాననః, 38
న దదర్శ మధుం తత్ర భగినీం తత్ర దృష్టవాన్.

ములు గలవాడా ! మానద=మానమును ఇచ్చువాడా ! రాజన్=రాజా ! త్వమ్= నీవు, మే= నాకు, ప్రసన్నః యది=ప్రసన్నుడవైనట్లయితే, అద్య= ఇప్పుడు, మమ=నాయొక్క, భర్తారమ్=భర్తను, హన్తుమ్=చంపుటకు, నార్హసి= తగవు.

తా. ఆమె ఇట్లు పలికెను - "మానమును సంరక్షించు మహాభుజుడవైన ఓ! రాజా ! నీవు నాయందు ప్రసన్నుడ వైనచో ఇప్పుడు నా భర్తను చంపకుము".

మూ. న హీదృశం భయం కించిత్ కులస్త్రీణామిహోచ్యతే, 42
భయానామపి సర్వేషాం వైధవ్యం వ్యసనం మహత్.

ప్ర. అ. కులస్త్రీణామ్= కులస్త్రీలకు, ఈదృశమ్= ఇట్టి, భయమ్= భయము, కించిత్ = ఏదీ, ఇహ= ఈ లోకమునందు, న ఉచ్యతే హి= చెప్ప బడదు కదా. వైధవ్యమ్=వైధవ్యము, సర్వేషామ్=సమస్తమైన, భయానామపి= భయములలో కూడ, మహత్ = గొప్ప, వ్యసనమ్ = వ్యసనము.

తా. "కులస్త్రీలకు ఈ లోకములో అన్ని భయములలోను వైధవ్యము అనేది గొప్ప వ్యసనము. ఇట్టి భయము మరొకటి లేదు అని అందురు కదా ?"

మూ. సత్యవాగ్భవ రాజేన్ద్ర మామవేక్షస్వ యాచతీమ్, 43
త్వయాప్యుక్తం మహాభాగ న భేతవ్యమితి స్వయమ్.

ప్ర. అ. రాజేన్ద్ర= ఓ రాజేంద్రా ! సత్యవాక్ = సత్యమైన వాక్కు గల వాడవు, భవ= అగుము. యాచతీమ్= యాచించుచున్న, మామ్ = నన్ను, అవేక్షస్వ = చూడుము. మహాభాగ = మహాభాగ్యవంతుడా! న భేతవ్యమ్ ఇతి = భయపడవద్దు అని, స్వయమ్= స్వయముగా, త్వయాపి = నీచేతనే, ఉక్తమ్= పలకబడినది.

తా. "ఓ ! రాజశ్రేష్ఠుడా ! ప్రతిమాలుచున్న నన్ను చూడుము. మహా భాగ్యవంతుడా ! "భయపడకుము" అని నీవే పలికినావుకదా ? నీ మాట నిలబెట్టు కొనుము". 43

మూ. రావణస్త్వ బ్రవీద్దృష్టః స్వసారం తత్ర సంస్థితామ్, 44
క్వ చాసౌ తవ భర్తా వై మమ శీఘ్రం నివేద్యతామ్.

డైన, ఏషః = ఈ, దశగ్రీవః = రావణుడు, ప్రాప్తః = వచ్చినాడు. సురలోక జయాకాఙ్క్షీ = సురలోకముయొక్క జయమును కోరుచున్న ఇతడు, త్వామ్ = నిన్ను, సాహాయ్యే = సాహాయ్యమునందు, వృణోతి చ = కోరుచున్నాడు కూడ.

తా. "ఇదిగో మహాబలశాలియైన నా సోదరుడు రావణుడు వచ్చినాడు, సురలోకమును జయించగోరుచున్న ఇతడు నీ సాహాయ్యము కోరుచున్నాడు. 47

మూ. తదస్య త్వం సహాయార్థం సబన్ధుర్గచ్ఛ రాక్షస, 48
స్నిగ్ధస్య భజమానస్య యుక్తమర్థాయ కల్పితుమ్.

ప్ర. అ. రాక్షస = రాక్షసుడా! తత్ = ఆ కారణమువలన, త్వమ్ = నీవు, సబన్ధుః = బంధువులతో కూడినవాడవై, అస్య = ఈతనియొక్క, సహాయార్థమ్ = సహాయుడుగా ఉండుటకొరకు, గచ్ఛ = వెళ్లుము. భజమానస్య = సేవించుచున్న, స్నిగ్ధస్య = స్నేహముకలవానియొక్క, అర్థాయ = ప్రయోజనము కొరకు, కల్పితుమ్ = అగుటకు, యుక్తమ్ = యుక్తమైనది.

తా. అందువలన, ఓ! రాక్షసా! నీవు సపరివారముగా వెళ్ళి ఇతనికి సాహాయ్యము చేయుము. స్నేహము కలవారు కోరుచున్నప్పుడు వారికి ఉపకరించుట యుక్తము". 48

మూ. తస్యాస్తద్వచనం శ్రుత్వా తథేత్యాహ మధుర్వచః, 49
దదర్శ రాక్షసశ్రేష్ఠం యథాన్యాయముపేత్య సః,
పూజయామాస ధర్మేణ రావణం రాక్షసాధిపమ్. 50

ప్ర. అ. మధుః = మధువు, తస్యాః = ఆమెయొక్క, తత్ = ఆ, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, తథేతి = అట్లే అని, ఆహ = పలికెను; సః = అతడు, ఉపేత్య = వచ్చి, యథాన్యాయమ్ = న్యాయానుసారముగా, రాక్షసశ్రేష్ఠమ్ = రాక్షసరాజును, దదర్శ = చూచెను. రాక్షసాధిపమ్ = రాక్షసప్రభువైన, రావణమ్ = రావణుణ్ణి, ధర్మేణ = ధర్మముచేత, పూజయామాస = పూజించెను.

తా. మధువు ఆమె మాటలు విని "అట్లే చేసెదను" అని పలికి, న్యాయానుసారముగా రావణునివద్దకు వచ్చి కలిసికొని, ఆ రాక్షసరాజును యథావిధిగా సత్కరించెను 49,50

అథ షడ్వింశః సర్గః

[రావణుడు రంభను బలాత్కరించుట; నలకూబరుడు రావణుని శపించుట.]

మూ. స తు తత్ర దశగ్రీవః సహ సైన్యేన వీర్యవాన్,
అస్తం ప్రాప్తే దినకరే నివాసం సమరోచయత్. 1

ప్ర. అ. దినకరే = సూర్యుడు, అస్తమ్ = అస్తాద్రిని, ప్రాప్తే = పొందినవాడగుచుండగా, వీర్యవాన్ = పరాక్రమవంతుడైన, సః దశగ్రీవః = ఆ రావణుడు, సైన్యేన సహ = సైన్యముతో కూడ, తత్ర = అక్కడ, నివాసమ్ = నివాసమును, సమరోచయత్ = ఇష్టపడెను.

తా. సూర్యుడు అస్తమించగానే పరాక్రమవంతుడైన ఆ రావణుడు సైన్యముతో అక్కడ నివసించుటకు ఇచ్ఛయించెను. 1

మూ. ఉదితే విమలే చన్ద్రే తుల్యపర్వతవర్చసి,
ప్రసుప్తం సుమహత్సైన్యం నానాప్రహరణాయుధమ్. 2

ప్ర. అ. తుల్యపర్వతవర్చసి = సమానమైన కైలాసపర్వతకాంతి గల, విమలే = స్వచ్ఛుడైన, చన్ద్రే = చంద్రుడు, ఉదితే = ఉదయించినవాడగుచుండగా, నానాప్రహరణా యుధమ్ = అనేకవిధములైన, శత్రువులను కొట్టే ఆయుధములు గల, సుమహత్ = చాల పెద్దదైన, సైన్యమ్ = సైన్యము, ప్రసుప్తమ్ = నిద్రించినది.

తా. తాము విడిసిన కైలాసపర్వతము వంటి కాంతి గల నిర్మలమైన చంద్రబింబము ఉదయించగానే అనేక విధములైన ఆయుధములు ధరించిన ఆ గొప్ప సైన్యము నిద్రించినది. 2

మూ. రావణస్తు మహావీర్యో నిషణ్ణః శైలమూర్ధని,
స దదర్శ గుణాంస్తత్ర చన్ద్రపాదోపశోభితాన్. 3

రక్తాః = అనురాగవంతులైన, మధురకంఠినః = మధురమైన కంఠస్వరము గల, కింనరాః = కింనరులు, మదనేన = మన్మథునిచేత, ఆర్తాః = పీడింపబడినవారై, సమమ్ = తమ స్త్రీలతో కూడ, మనస్తుష్టివివర్ధనమ్ = మనస్సుకు ప్రీతిని వృద్ధి పొందించునట్లుగా, సంప్రజగుః = గానము చేసిరో.

తా. ఆ కైలాసపర్వతమునందున్న వనప్రాంతములు ప్రకాశించుచున్న కర్ణికారవనములతోను, కదంబ-వకుల వృక్షములతోను, వికసించిన పద్మలతలతోను, మందాకినీ జలములతోను, చంపక-అశోక-పుంనాగ-మందార-చూత-పాటల-లోధ్ర-ప్రియంగు-అర్జున-కేతక-తగర-నారికేల-ప్రియాల-పనసవృక్షములతోను, ఇంకా ఇతరవృక్షములతోను, ప్రకాశించుచుండెను. అట్టి వనప్రాంతములలో మధురమైన కంఠస్వరము గల అనురాగవంతులైన కింనరులు మన్మథపీడితులై తమ ప్రియురాళ్ళతో కూడ మనస్సుకు ఆనందము కలుగునట్లుగా గానము చేయుచుండిరి.

మూ. విద్యాధరా మదక్షీబా మదరక్తాన్తలోచనాః,
యోషిద్భిః సహ సంక్రాన్తాశ్చిక్రీడుర్జహృషుశ్చ వై. 8

ప్ర. అ. విద్యాధరాః = విద్యాధరులు, మదక్షీబాః = మదముచేత మత్తులై, మదరక్తాన్తలోచనాః = మదముచేత ఎఱ్ఱనైన అంతములు గల నేత్రములు గలవారై, యోషిద్భిః సహ = స్త్రీలతో కూడ, సంక్రాన్తాః = కలిసినవారై, చిక్రీడుః = క్రీడించిరి. జహృషుః చ వై = సంతోషించిరి కూడ.

తా. విద్యాధరులు మదముచేత మత్తులై, మదముచేత ఎఱ్ఱనైన నేత్రాంతములు కలవారై స్త్రీలను కలిసి క్రీడించిరి; ఆనందించిరి. 8

మూ. ఘణ్టానామివ సంనాదః శుశ్రువే మధురస్వనః,
అప్సరోగణసంఘానాం గాయతాం ధనదాలయే. 9

ప్ర. అ. ధనదాలయే = కుబేరుని గృహమునందు, గాయతామ్ = గానము చేయుచున్న, అప్సరోగణసంఘానామ్ = అప్సరః స్త్రీలగణములతో కూడిన సంఘములయొక్క, మధురస్వనః = మధురధ్వని, ఘణ్టానామివ = ఘంటల ధ్వని వలె, శుశ్రువే = వినబడెను.

తా. కుబేరుని భవనములో గానము చేయుచున్న అప్సరఃస్త్రీసంఘాల మధురధ్వని ఘంటానినాదము వలె వినబడెను. 9

ప్రవృత్తాయామ్ = ప్రారంభమైన దగుచుండగా, చన్ద్రస్య = చంద్రునియొక్క, ఉదయనేన చ = ఉదయించుటచేతను, కామస్య = కామమునకు, వశమ్ = వశమును, ఆగతః = పొందిన, మహావీర్యః = గొప్ప పరాక్రమము గల, సః రావణః = ఆ రావణుడు, వినిఃశ్వస్య వినిఃశ్వస్య = నిట్టూర్చి నిట్టూర్చి, శశినమ్ = చంద్రుణ్ణి, సమవైక్షత = చూచెను.

తా. సంగీతము వినబడుచుండుటచేత, పుష్పసమృద్ధిచేత, వాయువు చల్లగా ఉండుటచేత, పర్వతసౌందర్యముచేత, రాత్రి ప్రారంభము కాగానే చంద్రుడు ఉదయించుటచేత మహాపరాక్రమవంతుడైన ఆ రావణుడు కామవశుడై మాటిమాటికి నిట్టూర్చుచు చంద్రుని వంక చూచుచుండెను. 12,13

మూ. ఏతస్మిన్నన్తరే తత్ర దివ్యాభరణభూషితా,
సర్వాప్సరోవరా రమ్భా పూర్ణచన్ద్రనిభాననా. 14

దివ్యచన్దనలిప్తాఙ్గీ మన్దారకృతమూర్ధజా,
దివ్యోత్సవకృతారమ్భా దివ్యపుష్పవిభూషితా. 15

చక్షుర్మనోహరం పీనం మేఖలాదామభూషితమ్
సముద్వహన్తీ జఘనం రతిప్రాభృతముత్తమమ్. 16

కృతైర్విశేషకైరార్ద్రైః షడర్తుకుసుమోద్భవైః
బభావన్యతమేవ శ్రీః కాన్తిశ్రీద్యుతికీర్తిభిః. 17

ప్ర. అ. ఏతస్మిన్ = ఈ, అన్తరే = మధ్యకాలములో, దివ్యాభరణభూషితా = దివ్యములైన అలంకారములచేత అలంకరింపబడినది, పూర్ణచన్ద్రనిభాననా = పూర్ణచంద్రునితో సమానమైన ముఖము గలది, దివ్యచన్దనలిప్తాఙ్గీ = దివ్యమైన చందనముచేత పూయబడిన శరీరము గలది, మన్దారకృతమూర్ధజా = మందార పుష్పములచేత అలంకరించబడిన కేశములు గలది, దివ్యోత్సవకృతారమ్భా = దివ్యమైన సురతోత్సవముకొరకై చేయబడిన ఆరంభము కలది, దివ్యపుష్పవిభూషితా = దివ్యములైన పుష్పములచేత అలంకరించబడినది, చక్షుర్మనోహరమ్ = నేత్రములను మనస్సును ఆకర్షించు, మేఖలాదామభూషితమ్ = వడ్డాణముచేత అలంకరించబడిన, ఉత్తమం రతిప్రాభృతమ్ = ఉత్తమమైన రతికి కానుక యైన,

గలవో, కరౌ = చేతులు, పల్లవకోమలౌ = చిగుళ్ళ వలె కోమలముగా ఉన్నవో అట్టి రంభ, సైన్యమధ్యేన = సైన్యముయొక్క మధ్యచేత, గచ్ఛన్తీ=వెళ్ళుచున్నదై, రావణేన = రావణునిచేత, ఉపలక్షితా = చూడబడినది.

తా. చంద్రుని వంటి ముఖము, ధనస్సువంటి అందమైన కనుబొమ్మలు, ఏనుగు తొండము వంటి తొడలు, చిగుళ్ళ వలె కోమలములైన హస్తములు గల ఆ రంభ నీటితో నిండిన మేఘము వంటి కాంతి గల నీలవస్త్రము మేలిముసుగు వేసి కొని సైన్యమధ్యములో నడచి వెళ్లుచుండగా రావణుడు ఆమెను చూచెను. 18,19

మూ. తాం సముత్థాయ గచ్ఛన్తీం కామబాణవశం గతః,
కరే గృహీత్వా లజ్జన్తీం స్మయమానోఽభ్యభాషత. 20

ప్ర. అ. కామబాణవశమ్ = మన్మథబాణవశమును. గతః = పొందిన ఆ రావణుడు, సముత్థాయ = లేచి, గచ్ఛన్తీమ్ = వెళ్ళుచున్న, లజ్జన్తీమ్ = సిగ్గుపడుచున్న, తామ్ = ఆమెను, కరే = హస్తము నందు, గృహీత్వా = గ్రహించి, స్మయమానః = నవ్వుచు, అభ్యభాషత = పలికెను.

తా. మన్మథబాణములకు వశుడైపోయిన ఆ రావణుడు లేచి అట్లు వెళ్ళుచున్న, సిగ్గుపడుచున్న ఆ రంభ చేయి పట్టుకొని నవ్వుచు ఇట్లనెను. 20

మూ. క్వ గచ్ఛసి వరారోహే కాం సిద్ధిం భజసే స్వయమ్,
కస్యాభ్యుదయకాలోఽయం యస్త్వాం సముపభోక్ష్యతే.

ప్ర. అ. వరారోహే = శ్రేష్ఠమైన కటిప్రదేశము గలదానా ! క్వ = ఎక్కడికి, గచ్ఛసి = వెళ్ళుచున్నావు ? కామ్ = ఏ, సిద్ధిమ్ = భోగసిద్ధిని గూర్చి, స్వయమ్ = స్వయముగా, భజసే = పొందుచున్నావు (పొందించుచున్నావు)? త్వామ్ = నిన్ను, యః = ఎవడు, సముపభోక్ష్యతే = అనుభవించగలడో, అట్టి, కస్య = ఎవనికి, అయమ్ = ఇది, అభ్యుదయ కాలః = అభ్యుదయమునకు కాలము ?

తా. అందమైన కటిప్రదేశము గలదానా ! నీవు ఎక్కడికి వెళ్లుచున్నావు ? నీవు స్వయముగా ఎవనికి భోగసిద్ధిని కూర్చుటకై వెళ్ళుచున్నావు ? ఇది నిన్ను అనుభవించనున్న ఎవనికి అభ్యుదయము కలిగే సమయము ? 21

మూ. మద్విశిష్టః పుమాన్ కోఽద్య శక్రో విష్ణురథాశ్వినౌ,
మామతీత్య హి యచ్ఛ త్వం యాసి భీరు న శోభనమ్. 25

ప్ర. అ. అద్య = ఇప్పుడు, మద్విశిష్టః = నాకంటి శ్రేష్ఠుడైన, పుమాన్ = పురుషుడు, కః = ఎవడు ? శక్రః = ఇంద్రుడా ? విష్ణుః = విష్ణువా ? అథ = లేక, అశ్వినౌ = అశ్వినీ దేవతలా ? భీరు = భయస్వభావముగలదానా ! త్వమ్ = నీవు, మామ్ = నను, అతీత్య = దాటి, యాసి ఇతి యత్ = వెళ్లుచున్నావు అనునది ఏది కలదో, అది, న శోభనమ్ = మంచిదికాదు.

తా. ఇప్పుడు నాకంటె గొప్పవాడు ఎవడున్నాడు? ఇంద్రుడా ! విష్ణువా లేక అశ్వినీదేవతలా ? ఓ! భయస్వభావముగలదానా! నీవు నన్ను దాటి వెళ్లుచున్నావు; ఇది మంచి పనికాదు. 25

మూ. విశ్రమ త్వం పృథుశ్రోణి శిలాతలమిదం శుభమ్,
త్రైలోక్యే యః ప్రభుశ్చైవ మదన్యో నైవ విద్యతే. 26

ప్ర. అ. పృథుశ్రోణి = పెద్ద కటిప్రదేశము కలదానా ! త్వమ్ = నీవు, విశ్రమ = విశ్రమించుము. ఇదమ్ = ఈ, శిలాతలమ్ = శిలాఫలకము, శుభమ్ = సుందరమైనది. యః = ఎవడు, ప్రభుః = సర్వసమర్థుడో అట్టి, మదన్యః = నాకంటె అన్యుడు, త్రైలోక్యే = మూడు లోకములందు, నైవ విద్యతే = లేడు.

తా. విశాలమైన కటిప్రదేశము గలదానా, సుందరమైన ఈ శిలాఫలకము మీద విశ్రమించుము. నేను తప్ప ఈ మూడులోకములలో ప్రభువైనవాడు ఎవ్వడూ లేడు. 26

మూ. తదేవం ప్రాఞ్జలిః ప్రహ్వో యాచతే త్వాం దశాననః,
భర్తుర్భర్తా విధాతా చ త్రైలోక్యస్య భజస్వ మామ్. 27

ప్ర. అ. తత్ = అందువలన, త్రైలోక్యస్య = మూడులోకముల సముదాయముయొక్క, భర్తుః = ప్రభువుకు, భర్తా = ప్రభువు, విధాతా చ = పాలకుడూ అయిన, దశాననః = రావణుడు, ప్రహ్వః = వంగినవాడై, ప్రాఞ్జలిః = కట్టబడిన దోసిలికలవాడై, త్వామ్ = నిన్ను, ఏవమ్ = ఇట్లు, యాచతే = యాచించుచున్నాడు. మామ్ = నన్ను, భజస్వ = పొందుము.

దృష్టమాత్రేణ = చూచినంత మాత్రముచేతనే, రోమహర్షమ్ = రోమాంచమును, అనుప్రాప్తామ్ = పొందిన, చరణాధోముఖీమ్ = పాదముల వైపు క్రిందికి ముఖము కలదై, స్థితామ్ = నిలచిన, తామ్ = ఆమెకు గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. తనను చూడగానే భయముచేత ఒడలు గగుర్పొడిచి తల వంచి పాదముల వైపు చూచుచు నిలచి ఉన్న ఆమెతో రావణుడిట్లు పలికెను. 30

మూ. సుతస్య యది మే భార్యా తతస్త్వం హి స్నుషా భవేః,
బాఢమిత్యేవ సా రమ్భా ప్రాహ రావణముత్తరమ్. 31

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, మే = నాయొక్క, సుతస్య = కుమారునియొక్క, భార్యా యది = భార్యవైనట్లయితే, తతః హి = అప్పుడు మాత్రమే, స్నుషా = కోడలివి, భవేః హి = అగుదువు. సా రమ్భా = ఆ రంభ, బాఢమ్ ఇత్యేవ = తప్పక కోడలినే అని, రావణమ్ = రావణుని గూర్చి, ఉత్తరమ్ = జవాబును, ప్రాహ = పలికెను.

తా. "నీవు నా పుత్రుని భార్యవైతే కదా నాకు కోడలివి అగుదువు". ఆ మాట విని రంభ "తప్పక కోడలినే"అని ఆతనికి బదులు చెప్పెను. 31

మూ. ధర్మతస్తే సుతస్యాహం భార్యా రాక్షసపుంగవ,
పుత్రః ప్రియతరః ప్రాణైర్భ్రాతుర్వైశ్రవణస్య తే. 32
విఖ్యాతస్త్రిషు లోకేషు నలకూబర ఇత్యయమ్.

ప్ర. అ. రాక్షసపుంగవ = రాక్షసశ్రేష్ఠుడా! అహమ్ = నేను, ధర్మతః = ధర్మమువలన, తే సుతస్య = నీ కుమారునియొక్క, భార్యా = భార్యను. తే భ్రాతుః = నీ సోదరుడైన, వైశ్రవణస్య = కుబేరునియొక్క, ప్రాణైః = ప్రాణములతో (కంటె), ప్రియతరః = ఎక్కువ ప్రియుడైన, పుత్రః = పుత్రుడైన, నలకూబరః ఇతి = నలకూబరుడు అను. అయమ్ = ఇతడు, త్రిషు లోకేషు = మూడు లోకములయందు, విఖ్యాతః = ప్రసిద్ధుడు.

తా. రాక్షసశ్రేష్ఠుడా! నేను ధర్మానుసారము నీ కుమారుడైనవాని భార్యను. నీ సోదరుడైన కుబేరునికి ప్రాణములకంటె కూడ ప్రియుడైన పుత్రుడైన నలకూబరుడు మూడు లోకములలో ప్రసిద్ధుడు. 32

ప్ర. అ. ధర్మాత్మా=ధర్మాత్ముడైన, సః=అతడు, సముత్సుకః=వేడుక గలవాడై, మామ్=నన్ను, ప్రతీక్ష్య=ప్రతీక్షించి, తిష్ఠతి హి=ఉన్నాడు కదా? తత్ర=ఆ విషయమునందు, ఇహ=ఇక్కడ, తస్య=వానికి, విఘ్నమ్=విఘ్నమును, కర్తుమ్=చేయుటకు, నార్హసి=తగవు. మామ్=నన్ను, ముఞ్చ=విడువుము.

తా. ధర్మాత్ముడైన ఆతడు ఆతురతతో నాకోసము ఎదురుచూచుచుండును. ఈ విషయమునందు ఆతనికి విఘ్నము చేయకుము. నన్ను విడిచిపెట్టుము. 36

మూ. సద్భిరాచరితం మార్గం గచ్ఛ రాక్షసపుంగవ, 37
మాననీయో మమ త్వం హి పాలనీయా తథాస్మి తే.

ప్ర. అ. రాక్షసపుంగవ = రాక్షసశ్రేష్ఠుడా! సద్భిః=సత్పురుషులచేత, ఆచరితమ్=నడవబడిన, మార్గమ్=మార్గమును, గచ్ఛ=పొందుము. త్వమ్=నీవు, మమ=నాకు, మాననీయః హి=గౌరవింపదగినవాడవు కదా? తథా=ఆట్లే, తే=నీకు, పాలనీయా=పాలింపదగినదానను, అస్మి=అయి ఉన్నాను.

తా. రాక్షసశ్రేష్ఠుడా! సత్పురుషులు అనుసరించిన మార్గమును అనుసరించుము. నీవు నాకు గౌరవింపదగినవాడవు. నేను నీకు పాలింపదగినదానను. 37

మూ. ఏవముక్తో దశగ్రీవః ప్రత్యువాచ వినీతవత్, 38
స్నుషాస్మి యదవోచస్త్వమేకపత్నీష్వయం క్రమః.

ప్ర. అ. వినీతవత్=వినయపూర్వకముగా, ఏవమ్=ఇట్లు, ఉక్తః=పలకబడిన, దశగ్రీవః=రావణుడు, ప్రత్యువాచ=తిరిగి పలికెను. స్నుషా అస్మి=కోడలను అయి ఉన్నాను అని, త్వమ్=నీవు, యత్=ఏ వాక్యమును, అవోచః=పలికితివో, ఏకపత్నీషు=ఒకనికే భార్యగా ఉన్నవారిలో, అయమ్=ఈ, క్రమః=పద్ధతి.

తా. ఆమె వినయపూర్వకముగా పలికిన మాటలు విని రావణు డిట్లనెను- "నేను నీ కోడలిని" అని నీవు అన్నావే ఈ నియమము ఒక్కనికి మాత్రమే భార్యగా ఉండువాళ్ళ విషయమునందు మాత్రమే. 38

మూ. లులితాకులకేశాన్తా కరవేపితపల్లవా, 42
పవనేనావధూతేవ లతా కుసుమశాలినీ,
సా వేపమానా లజ్జన్తీ భీతా కరకృతాఞ్జలిః, 43
నలకూబరమాసాద్య పాదయోర్నిపపాత హ.

ప్ర. అ. లులితాకులకేశాన్తా=నలిపివేయబడిన వ్యాకులమైన కేశాగ్రములు కలది, కరవేపితపల్లవా=కదల్చబడిన చిగుళ్ళ వంటి హస్తములు కలది, పవనేన=వాయువుచేత, అవధూతా = కదల్చబడిన, కుసుమశాలినీ = పుష్పములతో ప్రకాశించుచున్న, లతేవ=లత వలె, వేపమానా=వణకిపోవుచున్నదీఅయిన, సా=ఆమె, లజ్జన్తీ= సిగ్గుపడుచున్నదై, కరకృతాఞ్జలిః = హస్తములచేత చేయబడిన దోసిలి కలదై, నలకూబరమ్=నలకూబరుణ్ణి, ఆసాద్య = పొంది, పాదయోః = పాదముల మీద, నిపపాత హ = పడెను.

తా. ఆమె జుట్టు నలిగి చిక్కుపడిపోయెను. చిగుళ్ళవంటి చేతులు వణకుచుండెను. ఆమె భయముతో గాలికి కదలుచున్న, పుష్పములతో నిండిన లత వలె వణకిపోవుచు, సిగ్గుతో అంజలి ఘటించి, నలకూబరుని దగ్గరకు వెళ్ళి ఆతని పాదములమీద వ్రాలెను. 42,43

మూ. తదవస్థాం చ తాం దృష్ట్వా మహాత్మా నలకూబరః, 44
అబ్రవీత్ కిమిదం భద్రే పాదయోః పతితాసి మే.

ప్ర. అ. మహాత్మా = మహాత్ముడైన, నలకూబరః=నలకూబరుడు, తదవస్థామ్ = అట్టి అవస్థ గల, తామ్ = ఆమెను, దృష్ట్వా = చూచి, అబ్రవీత్ = పలికెను. భద్రే = మంగళప్రదురాలా! ఇదమ్=ఇది, కిమ్ = ఏమి? మే = నాయొక్క, పాదయోః = పాదములమీద, పతితా అసి = పడినావు ?

తా. మహాత్ముడైన నలకూబరుడు అట్టి అవస్థలో ఉన్న ఆమెను చూచి"ఓ! మంగళప్రదురాలా! ఇది ఏమి? నా కాళ్ళమీద పడుచున్నావేమి?"అని ప్రశ్నించెను.

మూ. సా వై నిఃశ్వసమానా తు వేపమానా కృతాఞ్జలిః, 45
తస్మై సర్వం యథాతత్త్వమాఖ్యాతుముపచక్రమే.

ప్ర. అ. సా తు = ఆమెయైతే, నిఃశ్వసమానా = నిట్టూర్పుచున్నదై; వేప

ప్ర. అ. దేవ = దేవా! మయా తు = నాచేతనైతే, సర్వమ్ = సమస్తమైన, యత్ = ఏది, సత్యమ్ = సత్యమో, సర్వమ్ = అది అంతా, తస్మై = వానికి, నివేదితమ్ = తెలుపబడినది. ప్రభో = ప్రభూ! అహమ్ = నేను, తే = నీకు! స్నుషా = కోడలిని, ఇతి = అని, మయా = నాచేత, యాచ్యమానః = ప్రార్థింపబడుచున్న వాడైనను, కామమోహాభిభూతాత్మా = కామముచేత, మోహముచేత ఆవరింపబడిన మనస్సు కలవాడై, మమ = నాయొక్క, తత్ = ఆ, వచః = వచనమును, నాశ్రౌషీత్ = వినలేదు.

తా. దేవా ! ఆతనికి సత్యమైన విషయమును అంతా తెలిపితిని. "ప్రభూ ! నేను నీ కోడలిని"అని ప్రార్థించుచున్నను కామమోహములు ఆవేశించిన మనస్సుతో ఆతడు నా మాటలు వినలేదు. 48,49

మూ. తత్సర్వం పృష్ఠతః కృత్వా బలాత్తేనాస్మి ధర్షితా,
ఏవం త్వమపరాధం మే క్షన్తుమర్హసి సువ్రత, 50
న హి తుల్యం బలం సౌమ్య స్త్రియాశ్చ పురుషస్య హి.

ప్ర. అ. తత్ = దానిని, సర్వమ్ = అంతనూ, పృష్ఠతః కృత్వా = వెనకకు నెట్టి, తేన = వానిచేత, బలాత్ = బలాత్కారమువలన, ధర్షితా అస్మి = అవమానింపబడితిని. సువ్రత = మంచి నియమములు కలవాడా ! ఏవమ్ = ఈ విధముగా జరిగిన, మే అపరాధమ్ = నా అపరాధమును, క్షన్తుమ్ = క్షమించుటకు, అర్హసి = తగి ఉన్నావు. సౌమ్య = సౌమ్యుడా ! స్త్రియాశ్చ = స్త్రీయొక్క, పురుషస్య = పురుషునియొక్క, బలమ్ = బలము, తుల్యమ్ = సమానము, న హి = కాదు కదా ?

తా. మంచి నియమములు గల ఓ ! సౌమ్యుడా ! ఆతడు నేను చెప్పిన దేదీ లెక్కచేయక బలాత్కారముగా నన్ను అవమానించినాడు. నీవు నా ఈ అపరాధమును క్షమించుము. స్త్రీబలము పురుషుని బలముతో సమానము కాదు కదా ? 50

మూ. ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు సంక్రుద్ధస్తదా వైశ్రవణాత్మజః, 51
ధర్షణాం తాం పరాం శ్రుత్వా ధ్యానం సంప్రవివేశ హ.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, వైశ్రవణాత్మజః = కుబేరుని కుమారుడైన

వలన, ప్రధర్షితా = అవమానించబడితివో, తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, సః = అతడు, అకామామ్ = కామములేని, అన్యామ్ = మరియొక, యువతీమ్ = స్త్రీని, నోపయాస్యతి = పొందడు.

తా. మంగళప్రదురాలా ! అతడు కామము లేని నిన్ను బలాత్కరించి అవమానించినాడు గాన ఇటుపై అతడు కామము లేని మరియొక ఏ స్త్రీనీ కూడ పొందజాలడు. 54

మూ. యదా హ్యకామాం కామార్తో ధర్షయిష్యతి యోషితమ్, 55
మూర్ధా తు సప్తధా తస్య శకలీభవితా తదా.

ప్ర. అ. కామార్తః = కామపీడితుడైన అతడు, యదా = ఎప్పుడు, అకామామ్ = కామము లేని, యోషితమ్ = స్త్రీని, ధర్షయిష్యతి = అవమానించునో, తదా = అప్పుడు, తస్య = వానియొక్క, మూర్ధా = శిరస్సు, సప్తధా = ఏడు భాగములుగా, శకలీభవితా = ముక్కలు కాగలదు.

తా. కామార్తుడైన ఈ రావణుడు కామము లేని స్త్రీని ఎవ్వరినైన అవమానించినచో అప్పుడు ఈతని శిరస్సు ఏడు ముక్కలుగా బ్రద్దలగును. 55

మూ. తస్మిన్నుదాహృతే శాపే జ్వలితాగ్నిసమప్రభే, 56
దేవదున్దుభయో నేదుః పుష్పవృష్టిశ్చ ఖాచ్చ్యుతా.

ప్ర. అ. జ్వలితాగ్నిసమప్రభే = ప్రజ్వలించుచున్న అగ్నితో సమానమైన కాంతి గల, తస్మిన్ = ఆ, శాపే = శాపము, ఉదాహృతే = పలకబడిన దగుచుండగా, దేవదున్దుభయః = దేవతల దుందుభులు, నేదుః = మ్రోగినవి. ఖాత్ = ఆకాశమునుండి, పుష్పవృష్టిశ్చ = పుష్పవర్షము కూడ, చ్యుతా = జారినది.

తా అతడు ప్రజ్వలించుచున్న అగ్ని వలె తీవ్రమైన ఆ శాపవాక్యమును ఉచ్చరించగానే దేవదుందుభులు మ్రోగెను. ఆకాశమునుండి పుష్పవృష్టి కురిసెను.

మూ. పితామహముఖాశ్చైవ సర్వే దేవాః ప్రహర్షితాః, 57
జ్ఞాత్వా లోకగతిం సర్వాం తస్య మృత్యుం చ రక్షసః,
ఋషయః పితరశ్చైవ ప్రీతిమాపురనుత్తమామ్. 58

తా. రావణుడు అపహరించుకొని వచ్చిన పతివ్రతలైన స్త్రీ లందరు తమ మనస్సుకు ఆనందము కలిగించు, నలకూబరు డిచ్చిన శాపమును గూర్చి విని సంతోషించిరి. 60

"బాలానందని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు ఉత్తరకాండలో ఇరువదిఆరవ సర్గ సమాప్తము.

మూ. శ్రుత్వా తు రావణం ప్రాప్తమిన్ద్రశ్చలిత ఆసనాత్,
దేవానథాబ్రవీత్తత్ర సర్వానేవ సమాగతాన్. 3

ఆదిత్యాంశ్చ వసూన్ రుద్రాన్ సాధ్యాంశ్చ సమరుద్గణాన్,
సజ్జా భవత యుద్ధార్థం రావణస్య దురాత్మనః. 4

ప్ర. అ. రావణమ్ = రావణుణ్ణి, ప్రాప్తమ్ = వచ్చినవానినిగా, శ్రుత్వా = విని, ఇన్ద్రః = ఇంద్రుడు, ఆసనాత్ = ఆసనమునుండి, చలితః = చలించినవాడై, అథ = అటుపిమ్మట, తత్ర = అక్కడ, సమాగతాన్ = వచ్చి ఉన్న, సర్వాన్ = సమస్తమైన, దేవాన్ = దేవతలను, ఆదిత్యాన్ చ = ఆదిత్యులను, వసూన్ = వసువులను, రుద్రాన్ = రుద్రులను, సమరుద్గణాన్ = మరుద్గణముతో కూడిన, సాధ్యాన్ చ = సాధ్యులను గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. దురాత్మనః = దురాత్ముడైన, రావణస్య = రావణునియొక్క, యుద్ధార్థమ్ = యుద్ధముకొరకు, సజ్జాః = సన్నద్ధులు, భవత = అవండి

తా. రావణుడు వచ్చినట్లు విని ఇంద్రుడు ఆసనమునుండి చలించి, అక్కడికి వచ్చి ఉన్న దేవత లందరినీ, ఆదిత్యులనూ, వసువులను, రుద్రులను, సాధ్యులను, మరుత్తులను "దురాత్ముడైన రావణునితో యుద్ధానికి సిద్ధము అవండి" అని ఆజ్ఞాపించెను. 3, 4

మూ. ఏవముక్తాస్తు శక్రేణ దేవాః శక్రసమా యుధి,
సంనహ్య సుమహాసత్త్వా యుద్ధశ్రద్ధాసమన్వితాః. 5

ప్ర. అ. శక్రేణ = ఇంద్రునిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తాః = పలకబడిన, యుధి = యుద్ధమునందు, శక్రసమాః = ఇంద్రునితో సమానులైన, సుమహాసత్త్వాః = చాల గొప్ప బలము గల, దేవాః = దేవతలు, సంనహ్య = సిద్ధమై, యుద్ధశ్రద్ధాసమన్వితాః = యుద్ధమునందు శ్రద్ధతో కూడినవారు అయిరి.

తా. యుద్ధమునందు ఇంద్రునితో సమానులు, మహాబలవంతులు అయిన దేవతలు ఇంద్రుని మాటలు విని యుద్ధమునందు శ్రద్ధ గలవారై సిద్ధమైరి. 5

మూ. స తు దీనః పరిత్రస్తో మహేన్ద్రో రావణం ప్రతి,
విష్ణోః సమీపమాగత్య వాక్యమేతదువాచ హ. 6

ప్ర. అ. తత్ = ఆ కారణమువలన, త్వద్బలమ్ = నీ బలమును, సమవష్టభ్య = ఊతగా గొని, నముచిః = నముచి, వృత్రః = వృత్రాసురుడు, బలిః = బలి, నరకశమ్బరౌ = నరకుడు, శంబరుడు, మయా = నాచేత, యథా = ఎట్లు, దగ్ధాః = కాల్చివేయబడినారో; తథా = అట్లు, కురు = చేయుము.

తా. అందువలన, నీ బలమును ఊతగాగొని నేను ఏ విధముగా నముచి-వృత్ర-బలి-నరక-శంబరులను నశింపచేసితినో ఇతని విషయమునందు కూడ అట్లు చేయుము. 9

మూ. న హ్యాన్యో దేవదేవేశ త్వదృతే మధుసూదన,
గతిః పరాయణం చాపి త్రైలోక్యే సచరాచరే. 10

ప్ర. అ. దేవ = దేవా! దేవేశ = దేవతల ప్రభువైనవాడా! మధుసూదన = మధుసూదనా! సచరాచరే = చరాచరములతో కూడిన, త్రైలోక్యే = మూడు లోకములయందు, గతిః = గతి అయినవాడు, పరాయణం చాపి = శ్రేష్ఠమైన స్థానమైన వాడు, త్వదృతే = నీవు తప్ప, అన్యః = మరి యొకడు; న హి = లేడు కదా?

తా. ఓ! దేవా! ఓ! దేవేశా! ఓ! మధుసూదనా! జంగమస్థావరాత్మకమైన ఈ మూడులోకములలో నీవు తప్ప మరొక గతి, మరొక ఉత్తమస్థానము లేదు కదా? 10

మూ. త్వం హి నారాయణః శ్రీమాన్ పద్మనాభః సనాతనః,
త్వయేమే స్థాపితా లోకాః శక్రశ్చాహం సురేశ్వరః. 11

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, నారాయణః = జలము స్థానముగా గలవాడవు. శ్రీమాన్ = లక్ష్మి గలవాడవు. పద్మనాభః = పద్మము నాభియందు కలవాడవు. సనాతనః = అతిప్రాచీనుడవు. ఇమే లోకాః = ఈ లోకములు, త్వయా = నీచేత, స్థాపితాః = స్థాపింపబడినవి. అహం చ = నేను కూడ, సురేశ్వరః = దేవతల ప్రభువుగా స్థాపింపబడినాను.

తా. నీవు నారాయణుడవు. లక్ష్మీపతివి. పద్మనాభుడవు. సనాతనుడవు. నీవే ఈ లోకములను నిలబెట్టినావు. నన్ను దేవేంద్రుని చేసినావు. 11

మూ. న తావదేష దుష్టాత్మా శక్యో జేతుం సురాసురైః,
హన్తుం చాపి సమాసాద్య వరదానేన దుర్జయః. 15

ప్ర. అ. వరదానేన = వరదానముచేత, దుర్జయః = జయింప శక్యము కాని, దుష్టాత్మా = దుష్టాత్ముడైన, ఏషః = ఇతడు, సురాసురైః = సురులచేతను అసురులచేతనూ కూడ, సమాసాద్య = పొంది, జేతుమ్ = జయించుటకు, హన్తుం చాపి = చంపుటకు, న శక్యః తావత్ = శక్యమైనవాడు కాడు.

తా. వరదానముచేత జయింప శక్యము కాని దుష్టుడైన ఈతనిని సురాసురులు కూడ ఎదిరించి ఓడించజాలరు; చంపజాలరు. 15

మూ. సర్వథా సుమహత్కర్మ కరిష్యతి బలోత్కటః,
రాక్షసః పుత్రసహితో దృష్టమేతన్నిసర్గతః. 16

ప్ర. అ. బలోత్కటః = బలముచేత దృప్తుడైన, పుత్రసహితః = పుత్రునితో కూడిన, రాక్షసః = ఈ రాక్షసుడు, సర్వథా = అన్ని విధములా, సుమహత్ = చాల గొప్పదైన, కర్మ = పనిని, కరిష్యతి = చేయగలడు. ఏతత్ = ఇది, నిసర్గతః = స్వభావముచేత, దృష్టమ్ = చూడబడినది.

తా. బలముచేత దృప్తుడైన, పుత్రసహితుడైన ఈ రాక్షసుడు అన్ని విధములా గొప్ప పని చేయనున్నాడు. ప్రస్తుతస్థితిని పట్టి ఇట్లు కనబడుచున్నది. 16

మూ. యత్తు మాం త్వమభాషిష్ఠా యుధ్యస్వేతి సురేశ్వర,
నాహం తం ప్రతియోత్స్యామి రావణం రాక్షసం యుధి.

ప్ర. అ. సురేశ్వర = దేవేంద్రా! యుధ్యస్వ ఇతి = యుద్ధము చేయుము అని, మామ్ = నన్ను గూర్చి, యత్తు అభాషిష్ఠాః = ఏది పలికితివో (దానికి సమాధాన మేమనగా), రాక్షసమ్ = రాక్షసుడైన, తం రావణమ్ = ఆ రావణుణ్ణి; అహమ్ = నేను. యుధి = యుద్ధమునందు, న ప్రతియోత్స్యామి = ఎదిరించి యుద్ధము చేయను.

తా. దేవేంద్రా! "యుద్ధము చేయుము" అని నీవు నన్ను కోరినావు. కాని నేను యుద్ధరంగములో ఆ రావణుణ్ణి ఎదిరించి యుద్ధము చేయను. 17

ప్ర. అ. శచీపతే = శచీదేవికి పతి వైన, దేవరాజ = దేవేంద్రా ! ఏతత్ = ఈ, తత్త్వమ్ = యథార్థము, తే = నీకు, కథితమ్ = చెప్పబడినది. మహాబల = గొప్ప బలము గలవాడా ! విగతత్రాసః = పోయిన భయము గలవాడవై, సురైః సార్ధమ్ = దేవతలతో కూడినవాడవై, యుధ్యస్వ = యుద్ధము చేయుము.

తా. శచీపతి వైన దేవేంద్రా ! నీకు ఈ యథార్థవిషయమును చెప్పినాను. మహాబలశాలీ ! భయపడక, దేవతలతో కలిసి రావణునితో యుద్ధము చేయుము.

మూ. తతో రుద్రాః సహాదిత్యా వసవో మరుతోఽశ్వినౌ,
సంనద్ధా నిర్యయుస్తూర్ణం రాక్షసానభితః పురాత్. 22

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, రుద్రాః = రుద్రులు, సహాదిత్యాః = ఆదిత్యులతో కూడిన, వసవః = వసువులు, మరుతః = మరుత్తులు, అశ్వినౌ = అశ్వినీ దేవతలు, సంనద్ధాః = యుద్ధానికి సిద్ధమైనవారై, తూర్ణమ్ = శీఘ్రముగా, పురాత్ = పట్టణమునుండి, రాక్షసాన్ అభితః = రాక్షసులకు చుట్టూ, నిర్యయుః = బయలు దేరిరి.

తా. పిమ్మట రుద్రులు, ఆదిత్యులు, వసువులు, మరుత్తులు, అశ్వినీ దేవతలు యుద్ధసన్నద్ధులై వెంటనే నగరమునుండి రాక్షసులను చుట్టుటకై బయలు దేరిరి. 22

మూ. ఏతస్మిన్నన్తరే నాదః శుశ్రువే రజనీక్షయే,
తస్య రావణసైన్యస్య ప్రయుద్ధస్య సమన్తతః. 23

ప్ర. అ. ఏతస్మిన్ = ఈ, అన్తరే = మధ్యయందు, రజనీక్షయే = రాత్రి చివర, సమన్తతః = అంతటా, ప్రయుద్ధస్య = యుద్ధముచేయుచున్న, రావణ సైన్యస్య = రావణుని సైన్యముయొక్క, నాదః = ధ్వని, శుశ్రువే = వినబడెను.

తా. ఇంతలో రాత్రి గడచినపిమ్మట యుద్ధము చేయుచున్న రావణ సైన్యము ధ్వని నలుమూలలనుండి వినవచ్చెను. 23

మూ. తే ప్రయుద్ధా మహావీర్యా అన్యోన్యమభివీక్ష్య వై,
సఙ్గ్రామమేవాభిముఖా అభ్యవర్తన్త హృష్టవత్. 24

మారీచశ్చ ప్రహస్తశ్చ మహాపార్శ్వమహోదరౌ,
అకమ్పనో నికుమ్భశ్చ శుకః సారణ ఏవ చ. 28

సంహ్రాదో ధూమకేతుశ్చ మహాదంష్ట్రో ఘటోదరః,
జమ్బుమాలీ మహాహ్రాదో విరూపాక్షశ్చ రాక్షసః. 29

సుప్తఘ్నో యజ్ఞకోపశ్చ దుర్ముఖో దూషణః ఖరః,
త్రిశిరాః కరవీరాక్షః సూర్యశత్రుశ్చ రాక్షసః, 30
మహాకాయోఽతికాయశ్చ దేవాన్తకనరాన్తకౌ.

ప్ర. అ. ఏతస్మిన్ = ఈ, అన్తరే = మధ్యకాలమునందు, రావణస్య = రావణునియొక్క, సచివాః = మంత్రులైన, శూరాః = శూరులు, ఘోరదర్శనాః = భయంకరమైన దర్శనము కలవారు అయిన, మారీచశ్చ = మారీచుడు, ప్రహస్తః చ = ప్రహస్తుడు, మహాపార్శ్వమహోదరౌ = మహాపార్శ్వమహోదరులు, అకమ్పనః = అకంపనుడు, నికుమ్భః చ = నికుంభుడు, శుకః = శుకుడు, సారణః ఏవ చ = సారణుడు. సంహ్రాదః = సంహ్రాదుడు, ధూమకేతుశ్చ = ధూమకేతువు, మహాదంష్ట్రః = మహాదంష్ట్రుడు, ఘటోదరః = ఘటోదరుడు, జమ్బుమాలీ = జంబుమాలి, మహాహ్రాదః = మహాహ్రాదుడు, రాక్షసః = రాక్షసుడైన, విరూపాక్షశ్చ = విరూపాక్షుడు, సుప్తఘ్నః = సుప్తఘ్నుడు, యజ్ఞకోపః చ = యజ్ఞకోపుడు, దుర్ముఖః = దుర్ముఖుడు, దూషణః = దూషణుడు, ఖరః = ఖరుడు, త్రిశిరాః = త్రిశిరస్సు, కరవీరాక్షః = కరవీరాక్షుడు, రాక్షసః = రాక్షసుడైన, సూర్యశత్రుః = సూర్యశత్రువు, మహాకాయః = మహాకాయుడు, అతికాయః చ = అతికాయుడు, దేవాన్తకనరాన్తకౌ = దేవాంతకనరాంతకులు అను, తే రాక్షసాః = ఆ రాక్షసులు, యుద్ధార్థమ్ = యుద్ధముకొరకు, సమవర్తన్త = వచ్చి చేరిరి.

తా. ఇంతలో శూరులు, చూచుటకు భయంకరులూ అయిన, రావణుని సచివులైన, మారీచ-ప్రహస్త-మహాపార్శ్వ-మహోదరులు, అకంపన-నికుంభ-శుక సారణులు, సంహ్రాద-ధూమకేతు-మహాదంష్ట్ర-ఘటోదర-జంబుమాలి-మహాహ్రాద విరూపాక్షులు, సుప్తఘ్న-యజ్ఞకోప-దుర్ముఖ-దూషణ-ఖరులు, త్రిశిరస్సు, కరవీరాక్ష-సూర్యశత్రు-మహాకాయ- అతికాయ-దేవాంతక- నరాంతకులు అను రాక్షసులు యుద్ధములో పాల్గొనిరి. 27-30

మూ. ఏతస్మిన్నన్తరే శూరో వసూనామష్టమో వసుః, 34
సావిత్ర ఇతి విఖ్యాతః ప్రవివేశ రణాజిరమ్.

ప్ర. అ. ఏతస్మిన్ అన్తరే = ఈ మధ్యలో, సావిత్రః ఇతి = సావిత్రుడు అని, విఖ్యాతః = ప్రసిద్ధుడైన, శూరః = శూరుడైన, వసూనామ్ = వసువులలో, అష్టమః = ఎనిమిదవవాడైన, వసుః = వసువు, రణాజిరమ్ = యుద్ధభూమిని, ప్రవివేశ = ప్రవేశించెను.

తా. ఇంతలో సావిత్రు డను పేరు గల శూరుడైన, వసువులలో ఎనిమిదవవాడైన వసువు యుద్ధభూమిలో ప్రవేశించెను. 34

మూ. సైన్యైః పరివృతో హృష్టైర్నానాప్రహరణోద్యతైః, 35
త్రాసయన్ శత్రుసైన్యాని ప్రవివేశ రణాజిరమ్.

ప్ర. అ. హృష్టైః = సంతోషించిన, నానాప్రహరణోద్యతైః = ఎత్తబడిన అనేకవిధములైన ఆయుధములు గల, సైన్యైః = సైన్యములతో, పరివృతః = కూడినవాడై, శత్రుసైన్యాని = శత్రుసైన్యములను, త్రాసయన్ = భయపెట్టుచు, రణాజిరమ్ = యుద్ధభూమిని, ప్రవివేశ = ప్రవేశించెను.

తా. ఉత్సాహముతో అనేకవిధములైన ఆయుధములను ఎత్తిన సైన్యములతో కూడినవాడై సావిత్రుడు యుద్ధరంగములో ప్రవేశించెను. 35

మూ. తథాదిత్యౌ మహావీర్యౌ త్వష్టా పూషా చ తౌ సమమ్, 36
నిర్భయౌ సహ సైన్యేన తదా ప్రావిశతాం రణే.

ప్ర. అ. తథా = మరియు, మహావీర్యౌ = గొప్ప పరాక్రమము గల, తౌ = ఆ, త్వష్టా = త్వష్ట, పూషా చ = పూష అను, ఆదిత్యౌ = అదిత్యులు, నిర్భయౌ = భయము లేనివారై, సైన్యేన = సైన్యముతో, సమమ్ = ఒక్కమారుగా, రణే = యుద్ధమునందు, ప్రావిశతామ్ = ప్రవేశించిరి.

తా. గొప్ప పరాక్రమము గల త్వష్ట, పూష అను ఆదిత్యులు కూడ భయము లేనివారై, సైన్యముతో ఒక్కమారుగా రణరంగమును ప్రవేశించిరి. 36

మూ. ఏతస్మిన్నన్తరే రామ సుమాలీ నామ రాక్షసః,
నానాప్రహరణైః క్రుద్ధస్తత్సైన్యం సోఽభ్యవర్తత. 40

ప్ర. అ. రామ = రామా ! ఏతస్మిన్ = ఈ, అన్తరే = మధ్యకాలములో, సుమాలీ నామ = సుమాలి అను, రాక్షసః = రాక్షసుడు, క్రుద్ధః = కోపించినవాడై, నానాప్రహరణైః = అనేకవిధములైన ఆయుధములతో, తత్ = ఆ, సైన్యమ్ = సైన్యమును, అభ్యవర్తత = సమీపించెను.

తా. రామా ! ఇంతలో సుమాలి అను రాక్షసుడు కోపించి, అనేకవిధములైన ఆయుధములతో ఆ దేవతాసైన్యమును ప్రవేశించెను. 40

మూ. స దైవతబలం సర్వం నానాప్రహరణైః శితైః,
వ్యధ్వంసయత సంక్రుద్ధో వాయుర్జలధరం యథా. 41

ప్ర. అ. సః = అతడు, సంక్రుద్ధః = కోపించినవాడై, శితైః = వాడియైన, నానాప్రహరణైః = అనేకవిధములైన ఆయుధములతో, సర్వమ్ = సమస్తమైన, దైవతబలమ్ = దేవతల సైన్యమును, వాయుః = వాయువు, జలధరం యథా = మేఘమునువలె, వ్యధ్వంసయత్ = నశింపచేసెను.

తా. ఆతడు కోపించి, వాయువు మేఘమును వలె, దేవతాసైన్యము నంతను వాడిగా ఉన్న అనేకవిధములైన ఆయుధములతో నశింపచేసెను. 41

మూ. తే మహాబాణవర్షైశ్చ శూలప్రాసైః సుదారుణైః,
హన్యమానాః సురాః సర్వే న వ్యతిష్ఠన్త సంహతాః. 42

ప్ర. అ. మహాబాణవర్షైః చ = గొప్ప బాణవర్షములచేత, సుదారుణైః = చాల భయంకరములైన, శూలప్రాసైః = శూలములచేత, ప్రాసలచేత, హన్యమానాః = కొట్టబడుచున్న, తే = ఆ, సర్వే = సమస్తమైన, సురాః = దేవతలు, సంహతాః = కలిసినవారై, న వ్యతిష్ఠన్త = నిలబడజాలకపోయిరి.

తా. బాణవర్షములతోను, చాల భయంకరములైన శూలములతోను, ప్రాసలతోను ఆతడు కొట్టుచుండగా ఆ దేవతలందరూ ఒకచోట కలిసి నిలవజాలక పోయిరి. 42

మూ. తత స్తస్య మహాబాణై ర్వసునా సుమహాత్మనా,
నిహతః పన్నగరథః క్షణేన వినిపాతితః. 46

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సుమహాత్మనా = చాల గొప్పవాడైన, వసునా = వసువుచేత, తస్య = ఆ సుమాలియొక్క, పన్నగరథః = సర్పరూపమైన రథము, మహాబాణైః = గొప్ప బాణములచేత, నిహతః = కొట్టబడినదై, క్షణేన = క్షణకాలముచేత, వినిపాతితః = పడగొట్టబడినది.

తా. అప్పుడు మహాత్ముడైన వసువు గొప్ప బాణములు ప్రయోగించి ఆ ఆ సుమాలి వాహనమైన సర్పమును క్షణకాలములో క్రింద పడగొట్టెను. 46

మూ. హత్వా తు సంయుగే తస్య రథం బాణశతైశ్చితమ్,
గదాం తస్య వధార్థాయ వసుర్జగ్రాహ పాణినా. 47

ప్ర. అ. వసుః = వసువు, సంయుగే = యుద్ధమునందు, బాణశతైః = బాణములయొక్క శతములచేత, చితమ్ = వ్యాప్తమైన, తస్య రథమ్ = అతని రథమును, హత్వా = చంపి, తస్య = వానియొక్క, వధార్థాయ = వధకొరకు, పాణినా = హస్తముచేత, గదామ్ = గదను, జగ్రాహ = గ్రహించెను.

తా. వసువు వందలకొలది బాణములు ప్రయోగించి ఆ సుమాలి రథమును చంపి అతనిని చంపుటకై గదను చేతిలో తీసికొనెను. 47

మూ. తతః ప్రగృహ్య దీప్తాగ్రాం కాలదణ్డోపమాం గదామ్,
తాం మూర్ధ్ని పాతయామాస సావిత్రో వై సుమాలినః.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సావిత్రః = సావిత్రుడు, దీప్తాగ్రామ్ = ప్రజ్వలించుచున్న అగ్రభాగము గల, కాలదణ్డోపమామ్ = యమదండముతో సమానమైన, గదామ్ = గదను, ప్రగృహ్య = గ్రహించి, తామ్ = దానిని, సుమాలినః = సుమాలియొక్క, మూర్ధ్ని = శిరస్సుమీద, పాతయామాస = పడవేసెను.

తా. సావిత్రుడు మండుచున్న అగ్రభాగము గల, యమదండముతో సమానమైన ఆ గదను సుమాలి శిరస్సుమీద పడవేసెను. 48

సహితాః=కలిసినవారై, పరస్పరమ్=పరస్పరమును, క్రోశమానాః=అరచుచున్న వారై, సమన్తతః = అన్ని వైపులా, వ్యద్రవన్ = పారిపోయిరి. వసునా = వసువుచేత, విద్రావ్యమాణాః = తరుమబడుచున్నవారై, రాక్షసాః = రాక్షసులు, నావతస్థిరే = నిలవలేదు.

తా. యుద్ధములో సుమాలి మరణించుట చూచి ఆ రాక్షసు లందరూ ఒకరి నొకరు పిలచుకొనుచు, కలిసి, నాలుగు వైపులకు పారిపోయిరి. ఆ వసువు తరిమివేయుచుండగా, రాక్షసులు నిలవజాలకపోయిరి. 51

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు ఉత్తరకాండలో ఇరువది ఏడవ సర్గ సమాప్తము.

ప్ర. అ. మహారథః = మహారథుడైన, సః = అతడు, అగ్నివర్ణేన = అగ్నివంటి వర్ణము గల, కామగేన = ఇచ్ఛప్రకారము నడుచు, రథేన = రథముతో, జ్వలన్ = మండుచున్న, అగ్నిః = అగ్ని, వనానీవ = వనములను వలె. తామ్ = ఆ, సేనామ్ = సేనను గూర్చి, అభిదుద్రావ = ఎదురుగా పరుగెత్తెను.

తా. అతడు అగ్నివంటి వర్ణము గల, తన ఇష్టము ప్రకారము నడిచే రథమును ఎక్కి, మండుచున్న అగ్ని వనముల వైపు శీఘ్రముగా వెళ్ళినట్లు ఆ దేవతాసైన్యముల వైపు శీఘ్రముగా వెళ్ళెను. 3

మూ. తతః ప్రవిశత స్తస్య వివిధాయుధధారిణః,
విదుద్రువుర్దిశః సర్వా దర్శనాదేవ దేవతాః. 4

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, ప్రవిశతః = ప్రవేశించుచున్న, వివిధాయుధధారిణః = అనేకవిధములైన ఆయుధములను ధరించుచున్న, తస్య = వాని యొక్క, దర్శనాదేవ = దర్శనమువల్లనే, సర్వాః = సమస్తమైన, దేవతాః = దేవతలు, దిశః = దిక్కులను గూర్చి, విదుద్రువుః = పారిపోయిరి.

తా. అప్పుడు అనేక విధములైన ఆయుధములు ధరించి ప్రవేశించుచున్న ఆతనిని చూడగానే దేవత లందరూ పారిపోయిరి. 4

మూ. న బభూవ తదా కశ్చిద్యుయుత్సోరస్య సంముఖే,
సర్వానావిద్ధ్య విత్రస్తాం స్తతః శక్రోఽబ్రవీత్సురాన్. 5

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, యుయుత్సోః = యుద్ధముచేయదలచిన, అస్య = ఈతనియొక్క, సంముఖే = ఎదుట, కశ్చిత్ = ఎవ్వడును, న బభూవ = ఉండలేదు. తతః = అటుపిమ్మట, శక్రః = దేవేంద్రుడు, సర్వాన్ = సమస్తమైన, తాన్ = ఆ, సురాన్ = దేవతలను, ఆవిద్ధ్య = (మాటలతో) కొట్టి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. అప్పుడు యుద్ధము చేయుటకై వచ్చిన ఆ మేఘనాదుని ఎదుట ఎవ్వడూ లేకుండెను. అప్పుడు దేవేంద్రుడు ఆ దేవతల నందరినీ మాటలతో కొట్టి ఇట్లు పలికెను. 5

ప్ర. అ. తేషామ్ = ఆ, దేవరక్షసామ్ = దేవతలకు రాక్షసులకు, మహేన్ద్రస్య = మహేంద్రునియొక్క, పుత్రస్య చ = పుత్రునకు, రాక్షసేన్ద్రసుతస్య చ = రావణుని పుత్రునకు, సదృశమ్ = తగిన, యుద్ధమ్ = యుద్ధము, సమభవత్ = జరిగెను.

తా. ఆ దేవరాక్షసులకూ, జయంత మేఘనాదులకు మధ్య తగిన యుద్ధము జరిగెను. 9

మూ తతో మాతలిపుత్రస్య గోముఖస్య స రావణిః,
సారథేః పాతయామాస శరాన్ కనకభూషణాన్. 10

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సః రావణిః = ఆ ఇంద్రజిత్తు, సారథేః = సారథియైన, మాతలిపుత్రస్య = మాతలి కుమారుడైన, గోముఖస్య = గోముఖునికి, కనకభూషణాన్ = బంగారము అలంకారముగా గల, శరాన్ = బాణములను, పాతయామాస = పడవేసెను.

తా. అప్పుడు ఆ మేఘనాదుడు జయంతుని సారథిగా ఉన్న, మాతలి పుత్రుడైన గోముఖునిపై బంగారముచేత అలంకరింపబడిన బాణములు కురిపించెను. 10

మూ. శచీసుతశ్చాపి తథా జయన్తస్తస్య సారథిమ్,
తం చాపి రావణిః క్రుద్ధః సమన్తాత్ప్రత్యవిధ్యత. 11

ప్ర. అ. తథా = అట్లే, శచీసుతః = శచీదేవి పుత్రుడైన, జయన్తః = జయంతుడు, తస్య = వానియొక్క, సారథిమ్ = సారథిని, క్రుద్ధః = కోపించిన, రావణిః చాపి = మేఘనాదుడు, తం చాపి = అతనినీ, సమన్తాత్ = అంతటా, ప్రత్యవిధ్యత = కొట్టెను.

తా. శచీపుత్రుడైన జయంతుడు మేఘనాదుని సారథిని కొట్టగా, మేఘనాదుడు కోపముతో జయంతుణ్ణి బాణాలతో వేధించెను. 11

మూ. స హి క్రోధసమావిష్టో బలీ విస్ఫారితేక్షణః,
రావణిః శక్రతనయం శరవర్షైరవాకిరత్. 12

శత్రుసైన్యములను, నిఘ్నతః = కొట్టుచుండగా, తతః = ఆటుపిమ్మట, లోకాః = లోకములు, ప్రవ్యథితాః = వ్యథ చెందినవి. మహత్ = గొప్ప, తమః = చీకటి, సంజజ్ఞే = పుట్టెను.

తా. అ మేఘనాదుడు శత్రుసైన్యములను సంహరించుచున్నప్పుడు లోకములన్నీ వ్యథ చెందినవి. దట్టమైన చీకటి అలముకొనెను. 15

మూ. తతస్తద్దైవతబలం సమన్తాత్తం శచీసుతమ్,
బహుప్రకారమస్వస్థమభవచ్ఛరపీడితమ్. 16

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, తం శచీసుతం సమన్తాత్ = ఆ జయంతుని చుట్టూ ఉన్న, తత్ = ఆ, దైవతబలమ్ = దేవతాసైన్యము, శరపీడితమ్ = బాణముల చేత పీడింపబడినదై, బహుప్రకారమ్ = అనేకవిధముల, అస్వస్థమ్ = స్వాస్థ్యము లేనిది, అభవత్ = ఆయెను.

తా. అప్పుడు జయంతుని చుట్టూ ఉన్న ఆ దేవతాసైన్యము బాణములచేత పీడింపబడినదై అనేకవిధముల అస్వస్థము అయినది. 16

మూ. నాభ్యజానన్త చాన్యోన్యం రక్షో వా దేవతాథవా,
తత్ర తత్ర విపర్యస్తం సమన్తాత్పర్యధావత. 17

ప్ర. అ. రక్షో వా = రాక్షసుడా, అథవా = లేక, దేవతా = దేవతయా అని, పరస్పరమ్ = ఒకరిని నొకరు, నాభ్యజానన్త = గుర్తుపట్టలేదు. తత్ర తత్ర = ఆ యా ప్రదేశములయందు, విపర్యస్తమ్ = విపర్యాసమును చెందినదై, సమన్తాత్ = అన్నివైపులా, పర్యధావత = పరుగెత్తెను.

తా. ఆసైన్యములలోనివారు ఎవరు రాక్షసులో, ఎవరు దేవతలో గుర్తించ జాలకపోయిరి. ఆ సైన్య మంతా ఇటు అటు తారుమారగుచు అన్ని వైపులా పరుగెత్తెను. 17

మూ. దేవా దేవాన్నిజఘ్నుస్తే రాక్షసా రాక్షసాంస్తథా,
సంమూఢాస్తమసా చ్ఛన్నా వ్యద్రవన్నపరే తథా. 18

ప్ర. అ. తమసా = చీకటిచేత, ఛన్నాః = కప్పబడినవారై, సంమూఢాః

యొక్క, ప్రణాశమ్=కనబడకపోవుటను, జ్ఞాత్వా=తెలిసికొని, అప్రహృష్టాః=సంతోషము లేనివారై, వ్యథితాః=వ్యథచెందినవారై, సర్వాః=అందరూ కూడ, సంప్రదుద్రువుః = పారిపోయిరి.

తా. అప్పుడు జయంతుడు కనబడకపోవుటచే వ్యథ చెందిన దేవతలందరూ సంతోషవిహీనులై పారిపోయిరి. 21

మూ. రావణిస్త్వథ సంక్రుద్ధో బలైః పరివృతః స్వకైః,
అభ్యధావత దేవాంస్తాన్ ముమోచ చ మహాస్వనమ్. 22

ప్ర. అ. అథ=అటు పిమ్మట, రావణిః తు=మేఘనాదుడైతే, సంక్రుద్ధః=కోపించినవాడై, స్వకైః= తన సంబంధమైన, బలైః= సేనలతో, పరివృతః= కూడినవాడై, తాన్ = ఆ, దేవాన్=దేవతలను గూర్చి, అభ్యధావత = పరుగెత్తెను. మహాస్వనమ్= గొప్ప ధ్వనిని, ముమోచ చ = విడచెను కూడ.

తా. అప్పుడు కోపించిన మేఘనాదుడు గొప్ప ధ్వని చేయుచు, తన సైన్యముతో దేవతలమీదికి పరుగెత్తెను. 22

మూ. దృష్ట్వా ప్రణాశం పుత్రస్య దైవతేషు చ విద్రుతమ్,
మాతలిం చాహ దేవేశో రథః సముపనీయతామ్. 23

ప్ర. అ. పుత్రస్య=కుమారునియొక్క, ప్రణాశమ్ = కనబడపోవుటను, దైవతేషు = దేవతలయందు, విద్రుతం చ = పారిపోవుటను, దృష్ట్వా = చూచి, దేవేశః = దేవేంద్రుడు, మాతలిమ్ = మాతలిని గూర్చి, ఆహ చ = పలికెను. రథః = రథము, సముపనీయతామ్ = తీసికొని రాబడుగాక.

తా. పుత్రుడైన జయంతుడు కనబడకపోవుటను, దేవతలు పారిపోవుటను చూచి దేవేంద్రుడు మాతలిని "నా రథము తీసికొనిరమ్ము"అని ఆజ్ఞాపించెను. 23

మూ. స తు దివ్యో మహాభీమః సజ్జ ఏవ మహారథః,
ఉపస్థితో మాతలినా వాహ్యమానో మహాజవః. 24

ప్ర. అ. సజ్జః ఏవ = సిద్ధముగానే ఉన్న, మహాభీమః = చాల భయంకరమైన, దివ్యః=దివ్యమైన, మాతలినా=మాతలిచేత, వాహ్యమానః=తోలబడుచున్న,

అశ్విభ్యామ్ = అశ్వినీదేవతలతోను, వృతః = కూడినవాడై, నిర్యయౌ = బయ ల్వెడలెను.

తా. దేవేంద్రుడు అనేకవిధములైన ఆయుధములు ధరించిన రుద్రులతోను, వసువులతోను, ఆదిత్యులతోను, అశ్వినీదేవతలతోను, మరుద్గణములతోను కలిసి బయలుదేరెను. 27

మూ. నిర్గచ్ఛతస్తు శక్రస్య పరుషః పవనో వవౌ,
భాస్కరో నిష్ప్రభశ్చైవ మహోల్కాశ్చ ప్రపేదిరే. 28

ప్ర. అ. శక్రస్య = దేవేంద్రుడు, నిర్గచ్ఛతః = బయలుదేరుచుండగా, పవనః = వాయువు, పరుషః = పరుషమై, వవౌ = వీచెను. భాస్కరః చైవ = సూర్యుడు కూడ, నిష్ప్రభః=కాంతివిహీను డయ్యెను. మహోల్కాః చ = గొప్ప ఉల్కలు, ప్రపేదిరే = పొందినవి.

తా. దేవేంద్రుడు బయలుదేరు సమయమునందు గాలి పరుషముగా వీచెను. సూర్యుని కాంతి తగ్గెను. పెద్ద ఉల్కలు (కొరవులవంటి నిప్పుముద్దలు) పడెను.

మూ. ఏతస్మిన్నన్తరే శూరో దశగ్రీవః ప్రతాపవాన్,
ఆరురోహ రథం దివ్యం నిర్మితం విశ్వకర్మణా. 29

ప్ర. అ. ఏతస్మిన్ అన్తరే = ఈ మధ్యకాలములో, శూరః = శూరుడు, ప్రతాపవాన్ = ప్రతాపవంతుడూ అయిన, దశగ్రీవః=రావణుడు, విశ్వకర్మణా= విశ్వకర్మచేత, నిర్మితమ్ = నిర్మించబడిన, దివ్యమ్ = దివ్యమైన, రథమ్ = రథ మును, ఆరురోహ = ఎక్కెను.

తా. ఇంతలో శూరుడు, ప్రతాపవంతుడూ అయిన రావణుడు విశ్వకర్మ నిర్మించిన దివ్యమైన రథము నెక్కెను. 29

మూ. పన్నగైః సుమహాకాయైర్వేష్టితం లోమహర్షణైః,
యేషాం నిఃశ్వాసవాతేన ప్రదీప్తమివ సంయుగే. 30

ప్ర. అ. సుమహాకాయైః = చాల పెద్ద శరీరములు గల, లోమహర్షణైః= రోమాంచమును కలిగించు, పన్నగైః=సర్పములచేత, వేష్టితమ్ = చుట్టుకొనబడిన

మివ = మేఘముల వలె, శస్త్రాణి=ఆయుధములను, వర్షతామ్ = వర్షించుచున్న, తేషామ్ = ఆ, సురాణామ్ = దేవతలకు, రాక్షసైః సహ = రాక్షసులతో కూడ, యుద్ధమ్= యుద్ధము, ప్రవృత్తమ్ = ప్రారంభమైనది.

తా. పిమ్మట మేఘముల వలె, యుద్ధములో శస్త్రములు వర్షించుచున్న దేవతలకు రాక్షసులతో యుద్ధము ప్రారంభ మయ్యెను. 33

మూ. కుమ్భకర్ణస్తు దుష్టాత్మా నానాప్రహరణోద్యతః,
నాజ్ఞాయత తదా రాజన్ యుద్ధం కేనాభ్యపద్యత. 34

ప్ర. అ. రాజన్ = రాజా ! నానాప్రహరణోద్యతః= ఎత్తబడిన అనేక విధములైన ఆయుధములు గల, దుష్టాత్మా = దుష్టబుద్ధియైన, కుమ్భకర్ణస్తు = కుంభకర్ణుడైతే, తదా = అప్పుడు, కేన = ఎవనితో, యుద్ధమ్ = యుద్ధమును, అభ్యవపద్యత = పొందెనో, నాజ్ఞాయత = తెలియబడలేదు.

తా. రామా! ఆ సమయమునందు అనేకవిధములైన ఆయుధములు ధరించిన దుష్టాత్ముడైన కుంభకర్ణుడు ఎవరితో యుద్ధము చేసినాడో తెలియలేదు. 34

మూ. దన్తైః పాదైర్భుజైర్హస్తైః శక్తితోమరముద్గరైః,
యేన తేనైవ సంక్రుద్ధస్తాడయామాస దేవతాః. 35

ప్ర. అ. సంక్రుద్ధః = కోపించిన ఆ కుంభకర్ణుడు, దన్తైః = దంతముల చేత, పాదైః=పాదములచేత, భుజైః=భుజములచేత, హస్తైః=చేతులచేత, శక్తితోమరముద్గరైః = శక్తి-తోమర-ముద్గరములచేత, యేన తేనైవ = ఏదో ఒకదానిచేత, దేవతాః = దేవతలను, తాడయామాస = కొట్టెను.

తా. కోపావేశముతో అతడు దంతాలచేత, పాదాలచేత, భుజాలచేత, హస్తాలచేత, శక్తులచేత, తోమరములచేత, ముద్గరములచేత, ఏది దొరికితే దాని చేత రాక్షసులను కొట్టెను. 35

మూ. స తు రుద్రైర్మహాఘోరైః సంగమ్యాథ నిశాచరం,
ప్రయుద్ధస్తైశ్చ సఙ్గ్రామే క్షతః శస్త్రైర్నిరన్తరమ్. 36

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, ప్రయుద్ధః=బాగా యుద్ధము చేయుచున్న, సః నిశాచరః తు=ఆ రాక్షసుడు, సఙ్గ్రామే = యుద్ధమునందు, మహాఘోరైః =

బడినవారై, మహీతలే = నేలమీద, చేష్టన్తి స్మ = కొట్టుకొనుచున్నారు. అపరే = ఇతరులు, రణే = యుద్ధమునందు, వాహనేషు = వాహనములయందు, అవసక్తాః = తగుల్కొన్నవారై, స్థితాః ఏవ = అట్లే ఉండిపోయిరి.

తా. దెబ్బలు తిన్న కొందరు దేహాలు తెగిపోవుటచే నేలమీద పడి కాళ్ళు చేతులు కొట్టుకొనుచుండిరి. మరికొందరు వాహనాలపై తగుల్కొని అట్లే ఉండిపోయిరి. 39

మూ. రథాన్నాగాన్ ఖరానుష్ట్రాన్ పన్నగాంస్తురగాంస్తథా,
శింశుమారాన్వరాహాంశ్చ పిశాచవదనానపి. 40

తాన్ సమాలిఙ్గ్య బాహుభ్యాం విష్టబ్ధాః కేచిదుత్థితాః,
దేవైస్తు శస్త్రసంభిన్నా మమ్రిరే చ నిశాచరాః. 41

ప్ర అ. విష్టబ్ధాః = బిగిసికొనిపోయిన, కేచిత్ = కొందరు, నిశాచరాః = రాక్షసులు, రథాన్ = రథములను, నాగాన్ = ఏనుగులను, ఖరాన్ = గాడిదలను, ఉష్ట్రాన్ = ఒంటెలను, పన్నగాన్ = సర్పములను, తథా మరియు, తురగాన్ = గుఱ్ఱములను, శింశుమారాన్ = శింశుమారములను, వరాహాన్ చ = వరాహములను, పిశాచవదనానపి = పిశాచముల వంటి ముఖములు గల, తాన్ = ఆ జంతువులను, బాహుభ్యామ్ = చేతులచేత, సమాలిఙ్గ్య = కౌగలించుకొని, ఉత్థితాః = లేచినవారై, దేవైః = దేవతలచేత, శస్త్రసంభిన్నాః = ఆయుధములచేత బ్రద్దలుకొట్టబడినవారై, మమ్రిరే = మరణించిరి.

తా. దేహము బిగిసిపోయిన కొందరు రాక్షసులు బాహువులతో తమ ప్రక్క నున్న రథాలను, ఏనుగులను, గాడిదలను, ఒంటెలను, సర్పాలను, గుఱ్ఱములను, శింశుమారములను, వరాహములను పిశాచముఖములు గల జంతువులను, పట్టుకొని లేచుచుండగా వాళ్ళను దేవతలు ఆయుధాలచేత ఛేదించివేయుటచేత వాళ్లు మరణించిరి. 40,41

మూ. చిత్రకర్మ ఇవాభాతి సర్వేషాం రణసంప్లవః,
నిహతానాం ప్రసుప్తానాం రాక్షసానాం మహీతలే. 42

ప్ర. అ. నిహతానామ్ = చంపబడిన, మహీతలే = నేలమీద, ప్రసుప్తానామ్ =

గొట్టుటచూచి, కోపించి, పెరిగిపోవుచున్న ఆ దేవతాసైన్య సముద్రములో వెంటనే ప్రవేశించి, దేవతలను యుద్ధములో కొట్టుచు ఇంద్రునిమీదికి వెళ్ళెను. 44,45

మూ. ఆగాచ్ఛక్రో మహచ్చాపం విస్ఫార్య సుమహాస్వనమ్,
యస్య విస్ఫారఘోషేణ స్వనన్తి స్మ దిశో దశ. 46

ప్ర. అ. శక్రః=దేవేంద్రుడు, యస్య=దేనియొక్క, విస్ఫారఘోషేణ= చరచుటవలన కలిగిన ధ్వనిచేత, దశ=పది, దిశః = దిక్కులు, స్వనన్తి=ధ్వని చేయుచున్నవో అట్టి, సుమహాస్వనమ్ = చాల గొప్ప ధ్వని గల, మహత్ = గొప్పదైన, చాపమ్ = ధనస్సును. విస్ఫార్య = చరచి, అగాత్ = ముందుకు వచ్చెను.

తా. దేవేంద్రుడు గొప్ప ధ్వని గల పెద్ద ధనస్సును చరచుచు ముందుకు వచ్చెను. దానిని చరచుటవలన కలిగిన ధ్వనికి పది దిక్కులూ మారుమ్రోగు చుండెను. 46

మూ. తద్వికృష్య మహచ్చాపమిన్ద్రో రావణమూర్ధని,
పాతయామాస స శరాన్ పావకాదిత్యవర్చసః. 47

ప్ర. అ. సః = ఆ, ఇన్ద్రః = ఇంద్రుడు, మహత్ = గొప్పదైన, తత్ చాపమ్ = ఆ ధనస్సును, వికృష్య = లాగి, పావకాదిత్యవర్చసః = అగ్నివంటి సూర్యునివంటి కాంతి గల, శరాన్ = బాణములను, రావణమూర్ధని = రావణుని శిరస్సుమీద, పాతయామాస = పడవేసెను.

తా. ఇంద్రుడు ఆ ధనస్సును లాగి, రావణుని శిరస్సుమీద, అగ్ని-సూర్యుల తేజస్సు వంటి తేజస్సు గల బాణములను ప్రయోగించెను. 47

మూ. తథైవ చ మహాబాహుర్దశగ్రీవో నిశాచరః,
శక్రం కార్ముకవిభ్రష్టైః శరవర్షైరవాకిరత్. 48

ప్ర. అ. తథైవ = అట్లే, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల, నిశాచరః=రాక్షసుడైన, దశగ్రీవః చ=రావణుడు కూడ, కార్ముకవిభ్రష్టైః=ధనస్సు నుండి జారిన, శరవర్షైః = బాణవర్షములచేత, శక్రమ్ = ఇంద్రుణ్ణి, అవాకిరత్ = చల్లెను.

అథ ఏకోనత్రింశః సర్గః

[రావణుడు దేవతల సైన్యమునుండి బైటకు పోవుట. ఆతని పట్టుకొనుటకై దేవతలు ప్రయత్నించుట. ఇంతలో మేఘనాదుడు మాయా ప్రయోగముచేత ఇంద్రుణ్ణి బంధించి విజయవంతుడై సైన్యముతో లంకకు ప్రయాణ మగుట.]

మూ. తత స్తమసి సంజాతే సర్వే తే దేవరాక్షసాః,
అయుధ్య న్త బలోన్మత్తాః సూదయ న్తః పరస్పరమ్. 1

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, తమసి = చీకటి, సంజాతే = పుట్టినదగుచుండగా, సర్వే = సమస్తమైన, తే = ఆ, దేవరాక్షసాః = దేవతలు, రాక్షసులు, పరస్పరమ్ = పరస్పరమును, సూదయ న్తః = నశింపచేసికొనుచు, బలోన్మత్తాః = బలముచేత మదించినవారై, అయుధ్య న్త = యుద్ధముచేసిరి.

తా. చీకటి అవరించిన ఆ సమయమునందు దేవతలు, రాక్షసులు బలముచేత ఉన్మత్తులై ఒకరి నొకరు చంపుకొనుచు యుద్ధము చేసిరి. 1

మూ. తతస్తు దేవసైన్యేన రాక్షసానాం బృహద్బలమ్,
దశాంశం స్థాపితం యుద్ధే శేషం నీతం యమక్షయమ్. 2

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, దేవసైన్యేన = దేవతల సైన్యముచేత, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులయొక్క, బృహత్ = గొప్పదైన, బలమ్ = సైన్యము, దశాంశమ్ = పదవ వంతు మాత్రము, స్థాపితమ్ = ఉంచబడినది. శేషమ్ = మిగిలినది, యుద్ధే = యుద్ధమునందు, యమక్షయమ్ = యమలోకమును, నీతమ్ = పొందించబడినది.

తా. పెద్దదైన రాక్షససైన్యములో దేవతాసైన్యము యుద్ధమునందు పదవవంతు మాత్రమే మిగిల్చి, మిగిలిన దానినంతనూ నశింపచేసెను. 2

మూ. క్రోధా త్సూతం చ దుర్ధర్షః స్యన్దనస్థమువాచ హ,
పరసైన్యస్య మధ్యేన యావదన్తో నయస్వ మామ్. 6

ప్ర. అ దుర్ధర్షః = ఎదిరింప శక్యముకానివాడైన అతడు, స్యన్దనస్థమ్ = రథమునందున్న, సూతమ్ = సారథిని గూర్చి, క్రోధాత్ = కోపమువలన, ఉవాచ హ = పలికెను. అన్తః యావత్ = (శత్రువుల) అంతము అయ్యే వరకు, మామ్ = నన్ను, పరసైన్యస్య = శత్రుసైన్యముయొక్క, మధ్యేన = మధ్యచేత, నయస్వ = తీసుకొని వెళ్ళుము.

తా. ఎదిరింప శక్యము కాని ఆ రావణుడు రథమునందున్న సారథితో ఇట్లు పలికెను. "శత్రువులు పూర్తిగా నశించేవరకు నన్ను వాళ్ళ మధ్య నుండి తీసుకొని వెళ్ళుము". 6

మూ. అద్యైవ త్రిదశాన్ సర్వాన్ విక్రమైః సమరే స్వయమ్,
నానాశస్త్రమహాసారైర్నయామి యమసాదనమ్. 7

ప్ర. అ. సమరే = యుద్ధమునందు, అద్యైవ = ఇప్పుడే, సర్వాన్ = సమస్తమైన, త్రిదశాన్ = దేవతలను, స్వయమ్ = స్వయముగా, విక్రమైః = పరాక్రమములచేత, నానాశస్త్రమహాసారైః = అనేకవిధములైన ఆయుధముల మహాప్రవాహములచేత, యమసాదనమ్ = యమలోకమును, నయామి = పొందించెదను.

తా. నేను ఇప్పుడే, స్వయముగా, దేవతల నందరినీ పరాక్రమముచేత అనేకవిధములైన ఆయుధములు నిరంతరముగా వర్షించి యమలోకమునకు పంపెదను. 7

మూ. అహమిన్ద్రం వధిష్యామి ధనదం వరుణం యమమ్,
త్రిదశాన్వినిహత్యాశు స్వయం స్థాస్యామ్యథోపరి. 8

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, ఇన్ద్రమ్ = ఇంద్రుణ్ణి, ధనదమ్ = కుబేరుణ్ణి, వరుణమ్ = వరుణుణ్ణి, యమమ్ = యముణ్ణి, వధిష్యామి = చంపెదను. త్రిదశాన్ = దేవతలను, ఆశు = శీఘ్రముగా, వినిహత్య = చంపి, స్వయమ్ = తాను, అథ = పిమ్మట, ఉపరి = పైన, స్థాస్యామి = ఉండగలను.

మూ. తస్య తం నిశ్చయం జ్ఞాత్వా శక్రో దేవేశ్వరస్తదా,
రథస్థః సమరస్థస్తాన్దేవాన్వాక్యమథాబ్రవీత్. 12

ప్ర. అ. తదా=అప్పుడు, దేవేశ్వరః=దేవతలప్రభువైన, శక్రః=ఇంద్రుడు, తస్య=వానియొక్క, తమ్=ఆ, నిశ్చయమ్=నిశ్చయమును, జ్ఞాత్వా=తెలిసికొని, సమరస్థః=యుద్ధమునందున్నవాడై, రథస్థః=రథమునందున్నవాడై, అథ=అటుపిమ్మట, దేవాన్=దేవతలను గూర్చి, వాక్యమ్=వాక్యమును, అబ్రవీత్=పలికెను.

తా. అప్పుడు యుద్ధరంగములో రథమునందున్న దేవేంద్రుడు ఆ రావణుని నిశ్చయమును తెలిసికొని దేవతలతో ఇట్లు పలికెను. 12

మూ. దేవాః శృణుత మద్వాక్యం యత్తావన్మమ రోచతే,
జీవన్నేవ దశగ్రీవః సాధు రక్షో నిగృహ్యతామ్. 13

ప్ర. అ. దేవాః=దేవతలారా! యత్=ఏది, మమ=నాకు, రోచతే తావత్=ఇష్టమగుచున్నదో, అట్టి, మద్వాక్యమ్=నా వాక్యమును, శృణుత=వినండి. రక్షః=రాక్షసుడైన, దశగ్రీవః=రావణుడు, జీవన్నేవ=జీవించిఉండగానే, సాధు=బాగుగా, నిగృహ్యతామ్=పట్టుకొనబడుగాక.

తా. దేవతలారా! నాకు అభిమతమైన మాట చెప్పుచున్నాను. వినండి రావణుణ్ణి బ్రతికి ఉండగానే పట్టుకొనండి. 13

మూ. ఏష హ్యతిబలః సైన్యే రథేన పవనౌజసా,
గమిష్యతి ప్రవృద్ధోర్మిః సముద్ర ఇవ పర్వణి. 14

ప్ర. అ. అతిబలః=గొప్పబలము గల, ఏషః=ఇతడు, పర్వణి=పర్వదివసమునందు, ప్రవృద్ధోర్మిః=వృద్ధి చెందిన తరంగములు గల, సముద్రః ఇవ=సముద్రము వలె, పవనౌజసా=వాయువేగము గల, రథేన=రథేముతో, సైన్యే=సైన్యమునందు, గమిష్యతి=వెళ్ళగలడు.

తా. గొప్ప బలము గల ఇతడు, పర్వదినమునందు సముద్రము తరంగములతో పెరిగి విజృంభించినట్లు విజృంభించి, వాయువేగము వంటి వేగము గల రథముతో మన సైన్యమధ్యమునుండి వెళ్ళనున్నాడు. 14

తా. రామా ! పిమ్మట దేవేంద్రుడు రావణుణ్ణి విడిచి, మరొక ప్రదేశమున:
వెళ్ళి యుద్ధమునందు రాక్షసులకు భయము కలిగించుచు యుద్ధముచేసెను. 1

మూ. ఉత్తరేణ దశగ్రీవః ప్రవివేశానివర్తకః,
దక్షిణేన తు పార్శ్వేన ప్రవివేశ శతక్రతుః. 1

ప్ర. అ. దశగ్రీవః = రావణుడు, అనివర్తకః = వెనుకకు మరలనివా
ఉత్తరేణ = ఉత్తరపార్శ్వముచేత, ప్రవివేశ = ప్రవేశించెను. శతక్రతుః తు = దే
ద్రుడైతే, దక్షిణేన = దక్షిణపుదైన, పార్శ్వేన = పార్శ్వముచేత, ప్రవివేశ = ప్ర
శించెను.

తా. రావణుడు వెనుకకు మరలకుండా ఉత్తరపార్శ్వమునుండి సైన్యము
ప్రవేశించగా దేవేంద్రుడు దక్షిణపార్శ్వమునుండి ప్రవేశించెను.

మూ. తతః స యోజనశతం ప్రవిష్టో రాక్షసాధిపః,
దేవతానాం బలం సర్వం శరవర్షైరవాకిరత్. 1

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, యోజనశతమ్ = యోజనముల శతము:
ప్రవిష్టః = ప్రవేశించిన, సః రాక్షసాధిపః = ఆ రావణుడు, సర్వమ్ = సమస్తమై
దేవతానామ్ = దేవతలయొక్క, బలమ్ = సైన్యమును, శరవర్షైః = బాణవర్షమ
చేత, అవాకిరత్ = చల్లెను.

తా. అప్పుడు నూరు యోజనముల దూరమువరకు సైన్యములోనికి దు
కొనిపోయి రావణుడు దేవతాసైన్యముపై బాణవర్షము కురిపించెను.

మూ. తతః శక్రో నిరీక్ష్యాథ ప్రణష్టం తు స్వకం బలమ్,
న్యవర్తయదసంభ్రాన్తః సమావృత్య దశాననమ్.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, శక్రః = ఇంద్రుడు, స్వకమ్ = తన సంబ
మైన, బలమ్ = సైన్యమును, ప్రణష్టమ్ = నశించినదానినిగా, నిరీక్ష్య = చూ
అథ = అటుపిమ్మట, సమావృత్య = తిరిగి వచ్చి, అసంభ్రాన్తః = కంగారు
వాడై, దశాననమ్ = రావణుణ్ణి, న్యవర్తయత్ = వెనుకకు మరలింపచేసెను.

మూ. స సర్వా దేవతా స్త్యక్త్వా శక్రమేవాభ్యధావత,
మహేన్ద్రశ్చ మహాతేజా నాపశ్యచ్చ సుతం రిపోః.

ప్ర. అ. సః = అతడు, సర్వాః = సమస్తమైన, దేవతాః = దేవతల త్యక్త్వా = విడచి, శక్రమేవ = దేవేంద్రుణ్ణి గూర్చియే, అభ్యధావత = పరుగెత్తె మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, మహేన్ద్రశ్చ = మహేంద్రుడు, రిపోః = శత్ర యొక్క, సుతమ్ = కుమారుణ్ణి, నాపశ్యత్ చ = చూడలేదు.

తా. అతడు దేవత లందరినీ విడచి ఇంద్రునిమీదికే పరుగెత్తెను. మహాతేజఃశాలియైన ఇంద్రునకు అతడు కనబడలేదు.

మూ. విముక్తకవచ స్తత్ర వధ్యమానోఽపి రావణిః,
త్రిదశైః సుమహావీర్యైర్న చకార చ కించన.

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, విముక్తకవచః = విడవబడిన కవచము రావణిః = మేఘనాదుడు, మహావీర్యైః = గొప్ప పరాక్రమము గల. త్రిదశైః దేవతలచేత, వధ్యమానః అపి = చంపబడుచున్నను, కించన = ఏమీ (భయవ లేదా అపకారమును) న చకార = చేయలేదు.

తా. కవచము జారిపోయిన మేఘనాదుడు గొప్ప పరాక్రమము గల తలు కొట్టుచున్నను వారి నేమీ చేయలేదు. లేదా భయపడలేదు.

మూ. స మాతలిం సమాయాన్తం తాడయిత్వా శరోత్తమైః,
మహేన్ద్రం శరవర్షేణ భూయ ఏవాభ్యవాకిరత్.

ప్ర. అ. సః = అతడు, సమాయాన్తమ్ = వచ్చుచున్న, మాతలిమ్ మాతలిని, శరోత్తమైః = శ్రేష్ఠములైన బాణములచేత, తాడయిత్వా = కొట్టి, భూ ఏవ = మరల, మహేన్ద్రమ్ = మహేంద్రుణ్ణి, శరవర్షేణ = బాణవర్షముచేత, వాకిరత్ = చల్లెను.

తా. అతడు వచ్చుచున్న మాతలిమీద ఉత్తమములైన బాణములు ప్ర గించి, మరల దేవేంద్రునిమీద శరవర్షము కురిపించెను.

మూ. తత స్త్యక్త్వా రథం శక్రో విససర్జ చ సారథిమ్,
ఐరావతం సమారుహ్య మృగయామాస రావణిమ్.

మూ. తం తు దృష్ట్వా బలాత్తేన నీయమానం మహార
మహేన్ద్రమమరాః సర్వే కిం ను స్యాదిత్యచిన్తం

ప్ర. అ. తేన = వానిచేత, మహారణాత్ = మహాయు
బలాత్ = బలాత్కారముగా, నీయమానమ్ = తీసికొనివెళ్ల
తమ్ = ఆ, మహేన్ద్రమ్ = మహేంద్రుణ్ణి, దృష్ట్వా = చూచి, సర్వే =
అమరాః = దేవతలు, కిం ను స్యాత్ ఇతి = ఏమి అగునో కదా అని, అచి
ఆలోచించిరి.

తా. ఆ యుద్ధరంగమునుండి మేఘనాదుడు మహేంద్రుణ్ణి బలా
తీసికొనిపోవుటను చూచి దేవతలు "ఏ మగునో కదా?"అని అనుకొనిరి.

మూ. దృశ్యతే న స మాయావీ శక్రజిత్సమితింజయః,
విద్యావానపి యేనేన్ద్రో మాయయాపహృతో బల

ప్ర. అ. సమితింజయః=యుద్ధమునందు జయించు, మాయావీ=
యైన, సః శక్రజిత్ = ఆ ఇంద్రజిత్తు, న దృశ్యతే = కనబడుటలేదు.
ఎవనిచేత, విద్యావానపి = విద్యకలవాడైనను, ఇన్ద్రః = ఇంద్రుడు,
బలాత్కారముగా, అపహృతః = అపహరించబడినాడో.

తా. "అసురుల మాయలను జయించు విద్యలు ఉన్న ఇంద్రుణ్ణి
త్కారముగా తీసికొనిపోయిన, మాయావి, యుద్ధములలో జయము పొ
అయిన ఇంద్రజిత్తు కనబడుటలేదు"అని అనుకొనిరి.

మూ. ఏతస్మిన్నన్తరే క్రుద్ధాః సర్వే సురగణాస్తదా,
రావణం విముఖీకృత్య శరవర్షైరవాకిరన్.

ప్ర. అ. ఏతస్మిన్ = ఈ, అంతరే = మధ్యకాలమునందు,
కోపించిన, సర్వే = సమస్తమైన, సురగణాః=దేవతాగణములు, తదా =
రావణమ్=రావణుణ్ణి, విముఖీకృత్య = విముఖునిగా చేసి, శరవర్షైః=బా
చేత, అవాకిరన్ = చల్లిరి.

తా. ఇంతలో దేవతాగణము లన్నీ కోపించి, అప్పుడు రావణుణ్ణి
నుండి విముఖు డగు నట్లు చేసి బాణవర్షములు కురిపించినవి.

మూ. అయం హి సురసైన్యస్య త్రైలోక్యస్య చ యః ప్ర
స గృహీతో దేవ బలాద్భగ్నదర్పాః సురాః కృతాః

ప్ర. అ. యః = ఎవడు, సురసైన్యస్య=సురులసైన్యమునకు, త్రైౢ
చ = మూడు లోకములకు, ప్రభుః = ప్రభువో, సః = అట్టి, అయమ్
ఇంద్రుడు, దేవబలాత్ = పరమేశ్వరుని బలమువలన, గృహీతః = పట్టు
నాడు. సురాః = దేవతలు, భగ్నదర్పాః = భగ్నమైన దర్పము కలః
కృతాః = చేయబడినారు.

తా. దేవతాసైన్యమునకు, మూడు లోకాలకూ ప్రభువైన ఈ దేవే
పరమేశ్వరునివలన లభించిన బలముచేత బంధించినాను. దేవతల దర
భగ్నము చేసినాను.

మూ. యథేష్టం భుఙ్క్ష్వ లోకాంస్త్రీన్నిగృహ్యారాతిమోజసా,
వృథా కిం తే శ్రమేణేహ యుద్ధమద్య తు నిష్ఫలమ్

ప్ర. అ. అరాతిమ్ = శత్రువును, ఓజసా = తేజస్సుచేత, నిగృ
నిగ్రహించి, యథేష్టమ్=ఇష్టమువచ్చినట్లు, త్రీన్ = మూడు, లోకాన్=
లను, భుఙ్క్ష్వ = అనుభవింపుము. ఇహ = ఇక్కడ, వృథా = వ్యర్థముగా
నీయొక్క, శ్రమేణ = శ్రమచేత, కిమ్ = ఏమిప్రయోజనము ? అద్య = ఇ
యుద్ధం తు = యుద్ధమైతే, నిష్ఫలమ్ = వ్యర్థము.

తా. నీ శత్రువును తేజస్సుచేత నిగ్రహించి మూడు లోకాలను
వచ్చినట్లు అనుభవించుము. ఇప్పు డిక్కడ వ్యర్థమైన ఈ శ్రమ నీ కె
ఇప్పుడు యుద్ధమువలన ప్రయోజనము లేదు.

మూ. తతస్తే దేవతగణా నివృత్తా రణకర్మణః,
తచ్ఛ్రుత్వా రావణేర్వాక్యం శక్రహీనాః సురా గతా

ప్ర. అ. రావణేః=రావణపుత్రునియొక్క, తత్ వాక్యమ్=ఆ వాక
శ్రుత్వా=విని, దేవతగణాః = దేవతాగణములు, రణకర్మణః=యుద్ధకర్మ
నివృత్తాః=మరలిరి. సురాః=దేవతలు, శక్రహీనాః=ఇంద్రునితో శూన్యులై,

తగిన పరాక్రమములచేత నీవు నా వంశమును, కులమును వృద్ధి పొందించి
ఎందువలన అనగా నీవు సాటి లేని బలము గల ఈ ఇంద్రుణ్ణి, దేవ
జయించినావు.

మూ. నయ రథమధిరోప్య వాసవం
నగరమితో వ్రజ సేనయా వృత స్త్వమ్,
అహమపి తవ పృష్ఠతో ద్రుతం
సహ సచివై రనుయామి హృష్టవత్.

ప్ర. అ. వాసవమ్=ఇంద్రుణ్ణి, రథమ్=రథమును, అధిరోప్య=ఎకి
నయ=తీసికొనివెళ్లుము. త్వమ్=నీవు, సేనయా=సేనతో, వృతః=
వాడవై, ఇతః=ఇక్కడినుండి, నగరమ్=నగరమును గూర్చి, వ్రజ=వె
అహమపి=నేను కూడ, సచివైః సమమ్=మంత్రులతో కూడ, హృష్టవ
సంతోషముగా, ద్రుతమ్=శీఘ్రముగా, తవ=నీయొక్క, పృష్ఠతః=వె
అనుయామి=అనుసరించి వచ్చుచున్నాను.

తా. నీవు దేవేంద్రుణ్ణి రథమునందు ఎక్కించుకొని సేనాసమే
ఇక్కడినుండి నగరమునకు నడుపుము. నేను కూడా సంతోషపూర్వక
మంత్రులతో కలిసి వెంటనే నీ వెనుకనే వచ్చుచున్నాను.

మూ. అథ స బలవృతః సవాహన-
స్త్రిదశపతిం పరిగృహ్య రావణిః,
స్వభవనమధిగమ్య వీర్యవాన్
కృతసమరాన్ విససర్జ రాక్షసాన్.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
ఏకోనత్రింశః సర్గః.

ప్ర. అ. అథ=అటు పిమ్మట, వీర్యవాన్=పరాక్రమవంతుడై న, స
రావణిః=ఇంద్రజిత్తు, త్రిదశపతిమ్=ఇంద్రుణ్ణి, పరిగృహ్య=గ్ర
బలవృతః=సైన్యముతో కూడినవాడై, సవాహనః=వాహనములతో కూడి

అథ త్రింశః సర్గః

[బ్రహ్మదేవుడు ఇంద్రజిత్తుకు వరము ఇచ్చి ఇంద్రుణ్ణి బంధన నుండి విడిపించుట. ఇంద్రుడు పూర్వము చేసిన పాపకృత్యము అతనికి గుర్తుచేసి వైష్ణవ యాగము చేయుటకు సంమతి ఇచ్చుట. య మును పూర్తిచేసి ఇంద్రుడు స్వర్గమునకు వెళ్లుట.]

మూ. జితే మహేన్ద్రేఽతిబలే రావణస్య సుతేన వై,
ప్రజాపతిం పురస్కృత్య యయుర్లఙ్కాం సురాస్తదా.

ప్ర. అ. రావణస్య=రావణునియొక్క, సుతేన=కుమారునిచేత, అతిః =గొప్ప బలముగల, మహేన్ద్రే=మహేంద్రుడు, జితే=జయించబడినవాడ చుండగా, తదా=అప్పుడు, సురాః=దేవతలు, ప్రజాపతిమ్=బ్రహ్మదేవు పురస్కృత్య=ముందు ఉంచుకొని, లఙ్కామ్=లంకను గూర్చి, యయుః=వెళ్

తా. అప్పుడు గొప్ప బలము గల దేవేంద్రుడు ఇంద్రజిత్తు చేత జయిం బడిన పిమ్మట దేవతలు బ్రహ్మదేవుణ్ణి ముందు ఉంచుకొని లంకకు వెళ్ళిరి.

మూ. తత్ర రావణమాసాద్య పుత్రభ్రాతృభిరావృతమ్,
అబ్రవీద్గగనే తిష్ఠన్ సామపూర్వం ప్రజాపతిః.

ప్ర. అ. ప్రజాపతిః=బ్రహ్మదేవుడు, తత్ర=అక్కడ, పుత్రభ్రాతృభిః పుత్రులచేత సోదరులచేత, ఆవృతమ్=చుట్టబడిన, రావణమ్=రావణు ఆసాద్య=సమీపించి, గగనే=ఆకాశమునందు, తిష్ఠన్=నిలచినవాడై, సా పూర్వమ్=బ్రతిమాలుట పూర్వమునందు కలుగునట్లు, అబ్రవీత్=పలికెను.

తా. బ్రహ్మదేవుడు అక్కడ పుత్రులతోను సోదరులతోను కలిసి ఉన రావణునివద్దకు వెళ్ళి, ఆకాశమునందు నిలచి, సామపూర్వకముగా ఇ చెప్పెను.

తా. రావణా! అతిబలవంతుడు, వీర్యవంతుడు అయిన ఈ నీ కుమారుడ జగత్తులో "ఇంద్రజిత్తు" అని ప్రసిద్ధి పొందగలడు.

మూ. బలవాన్ దుర్జయ శ్చైవ భవిష్యత్యేవ రాక్షసః,
యం సమాశ్రిత్య తే రాజన్ స్థాపితాస్త్రిదశా వశే.

ప్ర. అ. యమ్=ఎవనిని, సమాశ్రిత్య=ఆశ్రయించి, త్రిదశాః=దేవత తే=నీయొక్క, వశే=వశమునందు, స్థాపితాః=ఉంచుకొనబడినారో అ రాక్షసః= ఈ రాక్షసుడు, బలవాన్= బలవంతుడు, దుర్జయః చైవ= జయి శక్యము కానివాడు, భవిష్యత్యేవ= అగును.

తా. ఎవని సహాయముచేత నీవు దేవతలను వశములో ఉంచుకొంటి అట్టి ఈ రాక్షసుడు తప్పక మహాబలవంతుడుగాను, జయింప శక్యము కానివా గాను ఉండగలడు.

మూ. తన్ముచ్యతాం మహాబాహో మహేన్ద్రః పాకశాసనః,
కిం చాస్య మోక్షణార్థాయ ప్రయచ్ఛన్తు దివౌకసః.

ప్ర. అ. మహాబాహో= గొప్ప బాహువులు కలవాడా, తత్= ఆకారణ వలన, పాకశాసనః= పాకాసురునకు శాసకుడైన, మహేన్ద్రః= మహేంద్రు ముచ్యతామ్= విడవబడుగాక. అస్య= ఈతనియొక్క, మోక్షణాయ= విడ కొరకు, దివౌకసః= దేవతలు, కిం చ= ఏమి, ప్రయచ్ఛన్తు= ఇవ్వవలెను.

తా. మహాబాహూ! అందువలన పాకశాసనుడైన మహేంద్రుణ్ణి వి పెట్టుము. ఇతనిని విడిచిపెట్టినందుకు దేవతలు ఏమి ఇవ్వవలెను?

మూ. అథాబ్రవీన్మహాతేజా ఇన్ద్రజిత్సమితింజయః,
అమరత్వమహం దేవ వృణే యద్యేష ముచ్యతే.

ప్ర. అ. అథ=అటు పిమ్మట, మహాతేజాః=గొప్ప తేజస్సు గల, సమి జయః= యుద్ధమును జయించు, ఇన్ద్రజిత్= ఇంద్రజిత్తు. అబ్రవీత్= పలిక దేవ=దేవా! ఏషః=ఇతడు, ముచ్యతే యది=విడువబడినట్లయితే అహమ్=న అమరత్వమ్= మరణము లేకుండుటను, వృణే= కోరుచున్నాను.

తా. అప్పుడు మహాతేజఃశాలీ, యుద్ధములలో జయించువాడూ అ

నెను - "ఈ భూలోకములో ఏ ప్రాణికీ కూడ ఎన్నటికీ మరణము లేకపోవుట
అనేది లేదు కదా ?" 11

మూ. పక్షిణశ్చతుష్పదో వా భూతానాం వా మహౌజసామ్,
శ్రుత్వా పితామహే నోక్తమిన్ద్రజిత్ప్రభుణావ్యయమ్, 12
అథాబ్రవీత్స తత్రస్థం మేఘనాదో మహాబలః.

ప్ర. అ. పక్షిణః = పక్షికి గాని, చతుష్పదో వా = చతుష్పాజ్జంతువుక
గాని, మహౌజసామ్ = గొప్ప తేజస్సు గల, భూతానాం వా = భూతములకు గాని
(అమరత్వము లేదు). ఇన్ద్రజిత్ = ఇంద్రుణ్ణి జయించిన, మహాబలః = గొప్ప
బలము గల, సః = ఆ, మేఘనాదః = మేఘనాదుడు, ప్రభుణా = ప్రభువైన
పితామహేన = పితామహునిచేత, ఉక్తమ్ = పలకబడిన వాక్యమును, శ్రుత్వా =
విని, అథ = అటుపిమ్మట, తత్రస్థమ్ = అక్కడ ఉన్న, అవ్యయమ్ = నా
రహితుడైన ఆ బ్రహ్మదేవుని గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. "పక్షులకు గాని, చతుష్పాజ్జంతువులకు గాని, గొప్పతేజస్సు గ
ఇతర భూతములకు గాని అమరత్వము లేదు". అప్పుడు ఇంద్రుణ్ణి జయించిన
మహాబలశాలియైన మేఘనాదుడు, బ్రహ్మదేవుడు పలికిన ఆ మాటలు విని అక్క
డనే ఉన్న వినాశరహితుడైన ఆ బ్రహ్మదేవునితో ఇట్లనెను. 1

మూ. శ్రూయతాం వా భవేత్సిద్ధిః శతక్రతువిమోక్షణే, 13
మమేష్టం నిత్యశో హవ్యైర్మన్త్రైః సంపూజ్య పావకమ్
సఙ్గ్రామమవతర్తుం చ శత్రునిర్జయకాఙ్క్షిణః, 14
అశ్వయుక్తో రథో మహ్యముత్తిష్ఠేత్తు విభావసోః.

ప్ర. అ. వా = లేక, శతక్రతువిమోక్షణే = ఇంద్రునియొక్క విడిపించు
యందు, సిద్ధిః = సిద్ధి, శ్రూయతామ్ = వినబడుగాక. మమ = నాయొక్క, ఇష్టమ్ =
ఇష్టము (వినబడుగాక). శత్రునిర్జయకాఙ్క్షిణః = శత్రువుల జయమును కోరుచున్న
మమ = నాకు, నిత్యశః = ఎల్లప్పుడు, హవ్యైః = హవ్యములచేత, మన్త్రైః =
మంత్రములచేత, పావకమ్ = అగ్నిని, సంపూజ్య = పూజించి, సఙ్గ్రామమ్ =
యుద్ధమును, అవతర్తుమ్ = ప్రవేశించుటకు, మహ్యమ్ = నాకొరకు, విభావసోః =

తా. దేవా ! ప్రతీ పురుషుడూ తపస్సు చేసి అమరత్వమును వరముగా కోరునుకదా ? నేనుమాత్రము నా పరాక్రమము చూపి అమరత్వమును సంపాదింప కోరుచున్నాను. 17

మూ. ఏవమస్త్వితి తం చాహ వాక్యం దేవః పితామహః,
ముక్తశ్చేన్ద్రజితా శక్రో గతాశ్చ త్రిదివం సురాః. 18

ప్ర. అ. దేవః = దేవుడైన, పితామహః = పితామహుడు, ఏవమ్ = ఇట్లే అస్తు = అగుగాక, ఇతి = అని, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ఆహ = పలికెను. శక్రః = ఇంద్రుడు, ఇన్ద్రజితా = ఇంద్రజిత్తుచేత, ముక్తః = విడవబడినాడు. సురాశ్చ = దేవతలు కూడ, త్రిదివమ్ = స్వర్గమును గూర్చి, గతాః = వెళ్ళినారు.

తా. బ్రహ్మదేవుడు "అట్లే అగుగాక" అని పలికెను. ఇంద్రజిత్తు ఇంద్రుని విడచిపెట్టగా దేవత లందరు స్వర్గానికి వెళ్ళిరి. 1

మూ. ఏతస్మిన్నన్తరే రామ దీనో భ్రష్టామరద్యుతిః,
ఇన్ద్రశ్చిన్తాపరీతాత్మా ధ్యానతత్పరతాం గతః. 1

ప్ర. అ. రామ = రామా ! ఏతస్మిన్ = ఈ, అన్తరే = మధ్యకాలమునందు దీనః = దీనుడు, భ్రష్టామరద్యుతిః = భ్రష్టమైన దేవతాతేజస్సు కలవాడు అయి ఇన్ద్రః = ఇంద్రుడు. చిన్తాపరీతాత్మా = చింతతో కూడిన మనస్సు కలవాడై ధ్యానతత్పరతామ్ = ఆలోచనలో మునిగిపోవుటను, గతః = పొందినాడు.

తా. రామా! ఇంతలో ఇంద్రుడు దేవతల కుండవలసిన కాంతి తొలగి పోవుటచేత దీనుడై, చింతాక్రాంతుడై ఏదో ఆలోచనలో మునిగి ఉండెను.

మూ. తం తు దృష్ట్వా తథాభూతం ప్రాహ దేవః పితామహః
శతక్రతో కిము పురా కరోతి స్మ సుదుష్కృతమ్. 2

ప్ర. అ. తథాభూతమ్ = అట్లు ఉన్న, తమ్ = అతనిని, దృష్ట్వా = చూచి దేవః = ప్రభువైన, పితామహః = పితామహుడు, ప్రాహ = పలికెను. శతక్రతో దేవేంద్రా! పురా = పూర్వము, సుదుష్కృతమ్ = చాల చెడ్డ పనిని, కిము కరోతి స్మ = ఎందుకు చేసితివి ?

తా. నేను అప్పుడు ప్రజల ప్రతి అవయవమునందు ఏది యేది శ్రేష్ఠముగా ఉండునో దానిని తీసి వాటితో, ప్రజలలో విశేషముగా ఉండుటకై ఒక స్త్రీని నిర్మించితిని. 23

మూ. తతో మయా రూపగుణైరహల్యా స్త్రీ వినిర్మితా,
హలం నామేతి వైరూప్యం హల్యం తత్ప్రభవం భవేత్.

యస్యా న విద్యతే హల్యం తేనాహల్యేతి విశ్రుతా,
అహల్యేత్యేవ చ మయా తస్యా నామ ప్రకీర్తితమ్. 25

ప్ర. అ. తతః = పిమ్మట, మయా = నాచేత, రూపగుణైః = రూపముతోను, గుణములతోను, అహల్యా = అహల్య అయిన, స్త్రీ = స్త్రీ. వినిర్మితా = నిర్మించబడినది. హలం నామ = హలము అనగా, ఇహ = ఇక్కడ, వైరూప్యమ్ = విరూపముగా ఉండుట. తత్ప్రభవమ్ = ఆ హలమువలన (విరూపత్వమువలన) పుట్టినది, హల్యమ్ = హల్యముగా, భవేత్ = అగును. యస్యాః = ఏ స్త్రీకి, హల్యమ్ = హల్యము, న విద్యతే = లేదో ఆమె, తేన = ఆ కారణముచేత, అహల్యేతి = అహల్య అని, విశ్రుతా = ప్రసిద్ధి కెక్కినది. తస్యాః = ఆమెయొక్క, నామ = పేరు, మయా = నాచేత, అహల్యేత్యేవ = అహల్య అనియే, ప్రకీర్తితమ్ = చెప్పబడినది.

తా. అప్పుడు నేను రూపముతోను, గుణములతోను అహల్య అయిన స్త్రీని సృష్టించితిని. "హలము" అనగా రూపములో వికారము. అట్టి వికారమువలన కలిగినది హల్యము. అట్టి హల్యము లేని దానికి 'అహల్య' అని ప్రసిద్ధి. నేను ఆ స్త్రీకి కూడ 'అహల్య' అనియే పేరు పెట్టితిని. 24, 25

మూ. నిర్మితాయాం చ దేవేన్ద్ర తస్యాం నార్యాం సురర్షభ,
భవిష్యతీతి కస్యైషా మమ చిన్తా తతోఽభవత్. 26

ప్ర. అ. సురర్షభ = దేవతలలో శ్రేష్ఠుడా ! దేవేన్ద్ర = దేవేంద్రా! తస్యాం నార్యామ్ = ఆ స్త్రీ, నిర్మితాయామ్ = నిర్మించబడిన దగుచుండగా, తతః = అటు పిమ్మట, ఏషా = ఈమె, కస్య = ఎవనిది, భవిష్యతి = కాగలదు, ఇతి = అని, మమ = నాకు, చిన్తా = చింత, అభవత్ = ఆయెను.

తా. అప్పుడు ఆ మహాముని లో ఉన్న గొప్ప మానసిక స్థైర్యమును చూచి, ఆతని తపఃసిద్ధిని కూడ గుర్తించి ఆమెను ఆతనికి భార్యనుగా ఇచ్చితిని. 29

మూ. స తయా సహ ధర్మాత్మా రమతే స్మ మహామతిః,
ఆసన్నిరాశా దేవాస్తు గౌతమే దత్తయా తయా. 30

ప్ర. అ. మహామతిః = గొప్ప బుద్ధి గల, సః = ఆ, ధర్మాత్మా = ధర్మాత్ముడు, తయా సహ = ఆమెతో కూడ, రమతే = క్రీడించుచున్నాడు. గౌతమే = గౌతమునియందు, దత్తయా = ఇవ్వబడిన, తయా = ఆమెచేత, దేవాస్తు = దేవతలైతే, నిరాశాః = నిరాశులు, ఆసన్ = అయిరి.

తా. గొప్ప బుద్ధి గల, ధర్మాత్ముడైన ఆ గౌతముడు ఆమెతో ఆనందించుచుండెను. ఆమెను గౌతమునకు ఇచ్చివేయుటచేత దేవతలు నిరాశు లయిరి. 30

మూ. త్వం క్రుద్ధస్త్విహ కామాత్మా గత్వా తస్యాశ్రమం మునేః,
దృష్టవాంశ్చ తదా తాం స్త్రీం దీప్తామగ్నిశిఖామివ. 31

ప్ర. అ కామాత్మా = కామస్వభావుడవైన, త్వం తు = నీవైతే, ఇహ = ఇక్కడ, క్రుద్ధః = కోపించినవాడవై, తస్య మునేః = ఆ మునీశ్వరునియొక్క ఆశ్రమమ్ = ఆశ్రమమును గూర్చి, గత్వా = వెళ్ళి, తదా = అప్పుడు, దీప్తామ్ = మండుచున్న, అగ్నిశిఖామ్ ఇవ = అగ్నిశిఖ వలె ఉన్న, తాం స్త్రీమ్ = ఆ స్త్రీని దృష్టవాన్ చ = చూచినావు.

తా. కామముతో కూడిన మనస్సు గల నీవు కోపించి ఆ మునీశ్వరుని ఆశ్రమమునకు వెళ్ళి అప్పుడు మండుచున్న అగ్నిజ్వాల వలె ఉన్న ఆ అహల్యను చూచితివి. 31

మూ. సా త్వయా ధర్షితా తత్ర కామార్తేన సమన్యునా,
దృష్టస్త్వం స తదా తేన ఆశ్రమే పరమర్షిణా. 32

ప్ర. అ. కామార్తేన = కామపీడితుడవైన, సమన్యునా = కోపముతో కూడిన, త్వయా = నీచేత, సా = ఆమె, తత్ర = అక్కడ, ధర్షితా = ధర్షించబడినది. తదా = అప్పుడు, సః త్వమ్ = అట్టి నీవు, ఆశ్రమే = ఆశ్రమమునందు తేన పరమర్షిణా = ఆ మహర్షిచేత, దృష్టః = చూడబడితివి.

తా. "ఓ ! దుర్బుద్ధీ! నీవు ఇక్కడ ప్రారంభించిన చెడు ప్రవర్తన ఇతర మనుష్యులలో కూడ పుట్టగలదు, సందేహము లేదు " 35

మూ. తత్రార్ధం తస్య యః కర్తా త్వయ్యర్ధం నిపతిష్యతి,
న చ తే స్థావరం స్థానం భవిష్యతి న సంశయః. 36

ప్ర. అ. తస్య = ఆ చెడ్డ పనికి, కర్తా = కర్త, యః = ఎవడో, తత్ర = వానియందు, అర్ధమ్ = సగము, త్వయి = నీయందు, అర్ధమ్ = సగము, నిపతిష్యతి = పడగలదు. తే = నీ యొక్క, స్థానమ్ = స్థానము, స్థావరమ్ = స్థిరము, న భవిష్యతి = కాదు. సంశయః = సంశయము, న = లేదు.

తా. "ఇతర మానవులు ఇట్టి చెడ్డ పని చేసినప్పుడు చేసినవానికి సగము పాపము, నీకు సగము పాపము చెందుచుండును. నీ ఇంద్రపదవి స్థిరముగా ఉండదు, సందేహము లేదు." 36

మూ. యశ్చ యశ్చ సురేన్ద్రః స్యా ద్ధ్రువః స న భవిష్యతి,
ఏష శాపో మయా ముక్త ఇత్యసౌ త్వాం తదాబ్రవీత్. 37

ప్ర. అ. యః చ యః చ = ఎవ డెవడు, సురేన్ద్రః = ఇంద్రుడు, స్యాత్ = అగునో, సః = అతడు, ధ్రువః = స్థిరుడు, న భవిష్యతి = కాడు, ఏషః = ఈ, శాపః = శాపము, మయా = నాచేత, ముక్తః = ఇవ్వబడినది, ఇతి = అని, అసౌ = ఇతడు, తదా = అప్పుడు, త్వామ్ = నిన్ను గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. "ఎవ్వడెవడు ఇంద్రపదవి అధిష్ఠించునో అతడు ఆ పదవిలో స్థిరముగా ఉండడు. నేను నీకు ఈ శాపమిచ్చుచున్నాను'' అని ఆతడప్పుడు నీతో అనెను. 37

మూ. తాం తు భార్యాం సునిర్భర్త్స్య సోఽబ్రవీత్సుమహాతపాః,
దుర్వినీతే వినిధ్వంస మమాశ్రమసమీపతః. 38

ప్ర. అ. సుమహాతపాః = చాల గొప్ప తపస్సు గల, సః = అతడు, తామ్ = ఆ, భార్యామ్ = భార్యను, సునిర్భర్త్స్య = బాగా నిందించి, అబ్రవీత్ = పలికెను. దుర్వినీతే = చెడ్డ నడవడిక గలదానా ! మమ = నాయొక్క, ఆశ్రమ సమీపతః = ఆశ్రమసమీపమునుండి, వినిధ్వంస = దూరముగా తొలగుము.

అప్పుడు, సా = ఆమె, మహర్షిమ్ = మహర్షియైన, తం గౌతమమ్ = ఆ గౌతముణ్ణి, ప్రసాదయామాస = అనుగ్రహింపచేసుకొనెను.

తా. అది మొదలు ప్రజలు చాలవరకు రూపసంపన్నులు అయిరి. అప్పుడు ఆ అహల్య ఆ గౌతమమహామునిని అనుగ్రహింపచేసికొనెను. 41

మూ. అజ్ఞానాద్ధర్షితా విప్ర త్వద్రూపేణ దివౌకసా,
న కామకారాద్విప్రర్షే ప్రసాదం కర్తుమర్హసి. 42

ప్ర. అ. విప్ర = బ్రాహ్మణుడా! త్వద్రూపేణ = నీ రూపము గల, దివౌకసా = సురునిచేత, అజ్ఞానాత్ = అజ్ఞానమువలన, ధర్షితా = అవమానించబడితిని. కామకారాత్ = కోరి చేయుట వలన, న = కాదు. విప్రర్షే = బ్రహ్మర్షీ! ప్రసాదమ్ = అనుగ్రహమును, కర్తుమ్ = చేయుటకు, అర్హసి = తగిఉన్నావు.

తా. ఓ! బ్రహ్మర్షీ! ఇంద్రుడు నీ రూపము ధరించి వచ్చి నాకు తెలియక పోవుటచే నన్ను అవమానించినాడు. ఇది నాకు తెలిసి జరగలేదు. అందుచేత అనుగ్రహించుము. 42

మూ. అహల్యయా త్వేవముక్తః ప్రత్యువాచ స గౌతమః,
ఉత్పత్స్యతి మహాతేజా ఇక్ష్వాకూణాం మహారథః. 43

రామో నామ శ్రుతో లోకే వనం చాప్యుపయాస్యతి,
బ్రాహ్మణార్థే మహాబాహుర్విష్ణుర్మానుషవిగ్రహః. 44

ప్ర. అ. అహల్యయా = అహల్యచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలకబడిన, సః గౌతమః = ఆ గౌతముడు, ప్రత్యువాచ = తిరిగి పలికెను. ఇక్ష్వాకూణామ్ = ఇక్ష్వాకువంశరాజులలో, మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సుగల, మహారథః = మహారథుడు, ఉత్పత్స్యతి = పుట్టగలడు. రామో నామ = రాముడు అను పేరు గలవాడుగా, లోకే = లోకమునందు, శ్రుతః = ప్రసిద్ధుడైన, మానుషవిగ్రహః = మనుష్యశరీరము గల, విష్ణుః = విష్ణువైన, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల అతడు, బ్రాహ్మణార్థే = బ్రాహ్మణుని నిమిత్తమై, వనమ్ = వనమును, ఉపయాస్యతి = పొందగలడు.

తా. ఆ బ్రహ్మర్షి ఇట్లు పలికి తన ఆశ్రమమునకు వెళ్ళిపోయెను. వేదవేత్తయైన ఆ గౌతముని భార్యయైన ఆ అహల్య చాల గొప్ప తపస్సు చేసెను. 47

మూ. శాపోత్సర్గాద్ధి తస్యేదం మునేః సర్వముపస్థితమ్,
తత్స్మర త్వం మహాబాహో దుష్కృతం యత్త్వయా కృతమ్,

ప్ర. అ. తస్య మునేః=ఆ మునీశ్వరునియొక్క, శాపోత్సర్గాత్ = శాపము ఇచ్చుటవలననే, ఇదమ్ = ఇది, సర్వమ్ = అంతా, ఉపస్థితమ్ = వచ్చినది. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు గలవాడా, యత్ = ఏ, దుష్కృతమ్ = దుష్ట కార్యము, త్వయా = నీ చేత, కృతమ్ = చేయబడినదో, తత్ = దానిని, స్మర = స్మరించుము.

తా. ఆ ముని శాపము ఇచ్చుటచేతనే నీకు ఈ ఆపద వచ్చి పడినది. ఓ! మహాబాహూ! నీవు పూర్వము చేసిన దుష్టకార్యమును గుర్తుకు తెచ్చుకొనుము. 48

మూ. తేన త్వం గ్రహణం శత్రోర్యాతో నాన్యేన వాసవ,
శీఘ్రం వై యజ యజ్ఞం త్వం వైష్ణవం సుసమాహితః.

ప్ర. అ. వాసవ=దేవేంద్రా! త్వమ్=నీవు, తేన=ఆ దుష్కార్యముచేతనే, శత్రోః = శత్రువుయొక్క, గ్రహణమ్ = గ్రహణమును, యాతః = పొందినావు. అన్యేన = మరియొక కారణముచేత, న = కాదు. త్వమ్ = నీవు, సమాహితః = సావధానచిత్తుడవై, శీఘ్రమ్ = శీఘ్రముగా, వైష్ణవమ్ = విష్ణుదేవతాకమైన, యజ్ఞమ్ = యజ్ఞమును, యజ = యజించుము.

తా. ఇంద్రా! నీవు ఆ పాపము మూలముననే శత్రువుచేత బంధింపబడినావు. సావధానచిత్తుడవై వెంటనే వైష్ణవయజ్ఞమును (విష్ణుప్రీతికరమైన యజ్ఞమును) చేయుము. 49

మూ. పావితస్తేన యజ్ఞేన యాస్యసే త్రిదివం తతః,
పుత్రశ్చ తవ దేవేన్ద్ర న వినష్టో మహారణే. 50
నీతః సంనిహితశ్చైవ ఆర్యకేణ మహోదధౌ.

ప్ర. అ. తేన యజ్ఞేన=ఆ యజ్ఞముచేత, పావితః=పవిత్రింపబడినవాడవై,

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, అగస్త్యవచనమ్ = అగస్త్యుని వచనమును, శ్రుత్వా = విని, తదా = అప్పుడు, రామశ్చ = రాముడు, ఆశ్చర్యమ్ ఇతి = ఆశ్చర్యముఅని, అబ్రవీత్ = పలికెను. లక్ష్మణః చ = లక్ష్మణుడు, వానరాః చ = వానరులు, రాక్షసాః చ = రాక్షసులూ కూడ ఆశ్చర్యము అని పలికిరి.

తా. అగస్త్యుని వచనమును విని రాముడు, లక్ష్మణుడు, వానరులు, రాక్షసులూ కూడ "ఎంత ఆశ్చర్యము !" అని పలికిరి. 53

మూ. విభీషణస్తు రామస్య పార్శ్వస్థో వాక్యమబ్రవీత్. 54
ఆశ్చర్యం స్మారితోఽస్మ్యద్య యత్తద్దృష్టం పురాతనమ్.

ప్ర. అ. రామస్య = రామునియొక్క, పార్శ్వస్థః = పార్శ్వమునందున్న, విభీషణః తు = విభీషణుడైతే, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. యత్ = ఏది, దృష్టమ్ = చూడబడినదో, పురాతనమ్ = ప్రాచీనమైన, తత్ = ఆ, ఆశ్చర్యమ్ = ఆశ్చర్యమును గూర్చి, అద్య = ఇప్పుడు, స్మారితః = స్మరింపచేయబడినవాడను, అస్మి = అయిఉన్నాను.

తా. రాముని ప్రక్కనే కూర్చొని ఉన్న విభీషణుడు - "పూర్వ మెన్నడో నేను చూచిన ఆశ్చర్యకరమైన విషయము నా కిపుడు జ్ఞాపకము చేయబడినది" అని పలికెను. 54

మూ. అగస్త్యం త్వబ్రవీద్రామః సత్యమేతచ్ఛ్రుతం చ మే. 55
ఏవం రామ సముద్భూతో రావణో లోకకణ్టకః,
సపుత్రో యేన సఙ్గ్రామే జితః శక్రః సురేశ్వరః. 56

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
త్రింశః సర్గః.

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, అగస్త్యమ్ = అగస్త్యుణ్ణి గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. ఏతత్ = ఇది, సత్యమ్ = సత్యము. మే = నాకు, శ్రుతం చ = వినబడినది. రామ = రామా! యేన = ఎవనిచేత, సఙ్గ్రామే = యుద్ధమునందు, సపుత్రః = పుత్రసహితుడైన, సురేశ్వరః = దేవతలప్రభువైన, శక్రః = దేవేంద్రుడు, జితః =

అథ ఏకత్రింశః సర్గః

[రావణుడు మాహిష్మతికి వెళ్ళుట, అక్కడ కార్తవీర్యార్జునుని కానక మంత్రులతో కలిసి వింధ్యగిరిప్రాంతమునం దున్న నర్మదా నదిలో స్నానముచేసి శివుణ్ణి ఆరాధించుట].

మూ. తతో రామో మహాతేజా విస్మయాత్ పునరేవ హి,
ఉవాచ ప్రణతో వాక్యమగస్త్యమృషిసత్తమమ్. 1

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, రామః = రాముడు, ప్రణతః = నమస్కరించుచున్నవాడై, ఋషిసత్తమమ్ = ఋషులలో శ్రేష్ఠుడైన, అగస్త్యమ్ = అగస్త్యుణ్ణి గూర్చి, విస్మయాత్ = ఆశ్చర్యమువలన, పునరేవ హి = మరల, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ఉవాచ = పలికెను.

తా. అప్పుడు మహాతేజఃశాలియైన రాముడు నమస్కరించుచు, ఋషులలో శ్రేష్ఠుడైన అగస్త్యునితో ఆశ్చర్యపూర్వకముగ మరల ఇట్లు పలికెను. 1

మూ. భగవన్ రాక్షసః క్రూరో యదాప్రభృతి మేదినీమ్,
పర్యటత్కిం తదా లోకాః శూన్యా ఆసన్ ద్విజోత్తమ. 2

ప్ర. అ. భగవన్ = పూజ్యుడా! ద్విజోత్తమ = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుడా! క్రూరః = క్రూరుడైన, రాక్షసః = రావణుడు, యదా ప్రభృతి = ఎప్పుడు మొదలు, మేదినీమ్ = భూమిని, పర్యటత్ = పర్యటించెనో, తదా = అప్పుడు, లోకాః = లోకములు, శూన్యాః = శూన్యములుగా, ఆసన్ కిమ్ = ఉండినవా?

తా. పూజ్యుడవైన ఓ! బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుడా! క్రూరుడైన రావణుడు సంచరించు కాలమునందు లోకములలో ఎవరూ శూరులే లేకపోయిరా? 2

మూ. రాజా వా రాజమాత్రో వా కిం తదా నాత్ర కశ్చన,
ధర్షణం యత్ర న ప్రాప్తో రావణో రాక్షసేశ్వరః. 3

ప్ర. అ. పృథివీపతే = భూమికి ప్రభువైనవాడా ! పార్థివర్షభ = రాజులలో శ్రేష్ఠుడా! రామ = రామా! ఇత్యేవమ్ = ఈ విధముగా, పార్థివాన్ = రాజులను, బాధమానః = బాధించుచు, రావణః = రావణుడు, పృథివీమ్ = భూమిని, చచార = సంచరించెను.

తా. రాజులలో శ్రేష్ఠుడా ! మహారాజా! రామా! రావణుడు ఈ విధముగా రాజులను పీడించుచు భూమియందు సంచరించెను. 6

మూ తతో మాహిష్మతీం నామ పురీం స్వర్గపురీప్రభామ్,
సంప్రాప్తో యత్ర సాంనిధ్యం సదాసీద్వసురేతసః. 7

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, స్వర్గపురీప్రభామ్ = స్వర్గలోకపత్తనముతో సమానమైన, మాహిష్మతీం నామ = మాహిష్మతి అను, పురీమ్ = పట్టణమును, సంప్రాప్తః = పొందినాడు, యత్ర = ఎక్కడ, సదా = ఎల్లప్పుడు, వసురేతసః = అగ్నియొక్క, సాంనిధ్యమ్ = సాంనిధ్యము, ఆసీత్ = ఉండెనో.

తా. అతడు అమరావతితో సమానమైన మాహిష్మతీపురమును చేరెను ఆ పురమునందు అగ్నిదేవుడు ఎల్లప్పుడు సంనిహితుడై ఉండెడివాడు. 7

మూ. తుల్య ఆసీన్నృపస్తస్య ప్రభావాద్వసురేతసః,
అర్జునో నామ యత్రాగ్నిః శరకుణ్డేశయః సదా. 8

ప్ర. అ. యత్ర = ఏ నగరమునందు, అగ్నిః = అగ్ని, సదా = ఎల్లప్పుడూ శరకుణ్డేశయః = (ఆభిచారిక క్రియలనిమిత్తము) రెల్లుగడ్డి ఆస్తరించిన కుండమునందు ఉండేవాడో, ఆ నగరమునందు, ప్రభావాత్ = ప్రభావమువలన, తస్య = ఆ వసురేతసః = అగ్నికి, తుల్యః = సమానుడైన, అర్జునో నామ = అర్జునుడు అను వాడు, ఆసీత్ = ఉండెను.

తా. శత్రుబాధానివృత్తికొరకై చేయు అభిచారప్రయోగముకోసమై ఆ నగరములో నిత్యము శరములు (రెల్లుగడ్డి) చుట్టూ కప్పిన అగ్నికుండములో అగ్ని ఉండేది. అట్టి ఆ నగరములో ఆ అగ్నితో సమానమైన ప్రభావము గల అర్జునుడు ఉండెడివాడు. 8

మూ. తమేవ దివసం సోఽథ హైహయాధిపతిర్బలీ,
అర్జునో నర్మదాం రన్తుం గతః స్త్రీభిః సహేశ్వరః. 9

మూ. మమాగమనమప్యగ్రే యుష్మాభిః సంనివేద్యతామ్,
ఇత్యేవం రావణేనోక్తాస్తేఽమాత్యాః సువిపశ్చితః, 12
అబ్రువన్ రాక్షసపతిమసాంనిధ్యం మహీపతేః.

ప్ర. అ. మమ = నాయొక్క, ఆగమనమపి = రాక కూడ, యుష్మాభిః = మీచేత, అగ్రే = అతనిఎదుట, సంనివేద్యతామ్ = తెలుపబడుగాక. ఇత్యేవమ్ = ఇట్లు, రావణేన = రావణునిచేత, ఉక్తాః = పలకబడిన, సువిపశ్చితః = గొప్ప విద్వాంసులైన, తే అమాత్యాః = ఆ మంత్రులు, మహీపతేః = రాజుయొక్క, అసాంనిధ్యమ్ = అక్కడ లేకపోవుటను, రాక్షసపతిమ్ = రావణుని గూర్చి. అబ్రువన్ = చెప్పిరి.

తా. "మీరు నేను వచ్చినట్లుగా ఆతనికి తెలుపుడు". రావణుని మాటలు విని మంచి పండితులైన ఆ అమాత్యులు రాజు అక్కడ లేడను విషయమును రావణునకు తెలిపిరి. 12

మూ. శ్రుత్వా విశ్రవసః పుత్రః పౌరాణామర్జునం గతమ్, 13
అపసృత్యాగతో విన్ధ్యం హిమవత్సంనిభం గిరిమ్.

ప్ర. అ. విశ్రవసః = విశ్రవస్సుయొక్క, పుత్రః = పుత్రుడు, అర్జునమ్ = అర్జునుణ్ణి, గతమ్ = వెళ్ళినవానినిగా, పౌరాణామ్ = పౌరులయొక్క మాటను, శ్రుత్వా = విని, అపసృత్య = అక్కడినుండి కదలి, హిమవత్సంనిభమ్ = హిమవత్పర్వతముతో సమానమైన, విన్ధ్యం గిరిమ్ = వింధ్యపర్వతమును గూర్చి, ఆగతః = వచ్చినాడు.

తా. అర్జునుడు ఎక్కడికో వెళ్ళినట్లు పౌరులవలన తెలిసికొని రావణుడు హిమవత్పర్వతముతో సమానమైన వింధ్యపర్వతమునకు వెళ్లెను. 13

మూ. స తమభ్రమివావిష్టముద్భ్రాన్తమివ మేదినీమ్, 14
అపశ్యద్రావణో విన్ధ్యమాలిఖన్తమివామ్బరమ్.
సహస్రశిఖరోపేతం సింహాధ్యుషితకన్దరమ్. 15

ప్ర. అ. సః రావణః = ఆ రావణుడు, అభ్రమ్ = ఆకాశమును, ఆవిష్టమ్ = ప్రవేశించినది వలె ఉన్నది, మేదినీమ్ = భూమిని, ఉద్భ్రాన్తమ్ ఇవ = చుట్టుకొని పుట్టినది వలె ఉన్నది, అమ్బరమ్ = ఆకాశమును, ఆలిఖన్తమివ = ఒరయు

తా. ఆ వింధ్యపర్వతము ఎత్తైన ప్రదేశములనుండి వేగముగా క్రిందికి పడుచున్న జలములతో అట్టహాసము చేయుచున్నట్లు ఉండెను. దేవ-దానవ-గంధర్వులు అప్సరఃస్త్రీలతోను, కింనరులు తమ స్త్రీలతోను అక్కడ క్రీడించుచుండుటచే అది స్వర్గమువలె ఉండెను. చాల ఎత్తైన ఆ పర్వతము స్ఫటికము వంటి శుభ్రమైన జలముతో ప్రవహించుచున్న నదులతో, కదలుచున్న నాలుకలు గల పడగలతో నిలచిన ఆదిశేషుడు వలె ఉండెను. పైకి లేచుచున్నట్లు కనబడుచు, అనేకగుహలతో నిండి ఉన్న ఆ పర్వతము హిమవత్పర్వతము వలె ఉండెను. అట్టి వింధ్యగిరిని చూచుచు రావణుడు నర్మదానది దగ్గరకు వెళ్లెను. 16-18

మూ. చలోపలజలాం పుణ్యాం పశ్చిమోదధిగామినీమ్, 19
మహిషైః సృమరైః సింహైః శార్దూలర్క్షగజోత్తమైః,
ఉష్ణాభితప్తైస్తృషితైః సంక్షోభితజలాశయామ్. 20

చక్రవాకైః సకారణ్డైః సహంసజలకుక్కుటైః,
సారసైశ్చ సదా మత్తైః కూజద్భిః సుసమావృతామ్. 21

ఫుల్లద్రుమకృతోత్తంసాం చక్రవాకయుగస్తనీమ్,
విస్తీర్ణపులినశ్రోణీం హంసావలిసుమేఖలామ్. 22

పుష్పరేణ్వనులిప్తాఙ్గీం జలఫేనామలాంశుకామ్,
జలావగాహసుస్పర్శాం ఫుల్లోత్పలశుభేక్షణామ్. 23

పుష్పకాదవరుహ్యాశు నర్మదాం సరితాం వరమ్,
ఇష్టామివ వరాం నారీ మవగాహ్య దశాననః. 24

స తస్యాః పులినే రమ్యే నానామునినిషేవితే,
ఉపోపవిష్టః సచివైః సార్ధం రాక్షసపుంగవః. 25

ప్ర. అ. చలోపలజలామ్=కదలుచున్న రాళ్లూ, జలమూ కలది, పుణ్యామ్ =పవిత్రమైనదీ, పశ్చిమోదధిగామినీమ్=పశ్చిమసముద్రమును గూర్చి వెళ్లేదీ, ఉష్ణాభితప్తైః=వేడిచేత తపింపచేయబడిన, తృషితైః=దప్పికొన్న, మహిషైః= మహిషములచేత, సృమరైః=సృమరమృగములచేత, సింహైః=సింహములచేత,

రాగము పూసికొని, నీటినురుగు అనే తెల్లని వస్త్రము ధరించి, వికసించిన న
కలువలు అనే సుందరములైన నేత్రములతో ఆ నర్మద ఒక సుందరి వ
ఉండెను. నీటిలో ప్రవేశించుటచే సుఖకరమైన స్పర్శను కలిగించుచుండెను
ఇట్లు ఇష్టురాలైన స్త్రీ వలె ఉన్న నదులలో శ్రేష్ఠమైన ఆ నర్మదను చూచి
రావణుడు పుష్పకము నుండి దిగి, (యువతిని ఆశ్లేషించి నట్లు) ఆ నదిలో
ప్రవేశించెను. పిమ్మట ఆ రాక్షసశ్రేష్ఠుడు అనేకమునులచేత సేవింపబడిన దాని
ఇసుకతిన్నెపై మంత్రులతో కలిసి కూర్చుండెను. 19-2

మూ. ప్రఖ్యాయ నర్మదాం సోఽథ గఙ్గేయమితి రావణః,
నర్మదాదర్శనే హర్షమాప్తవాన్ స దశాననః, 26
ఉవాచ సచివాంస్తత్ర సలీలం శుకసారణౌ.

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, సః రావణః = ఆ రావణుడు, ఇయమ్ = ఇది, గఙ్గా = గంగ, ఇతి = అని, నర్మదామ్ = నర్మదను, ప్రఖ్యాయ = శ్లాఘించి నర్మదాదర్శనే = నర్మదయొక్క దర్శనమునందు, హర్షమ్ = సంతోషమును ఆప్తవాన్ = పొందినాడు. సః దశాననః = ఆ రావణుడు, తత్ర = అక్కడ, శుకసారణౌ = శుకసారణులను గూర్చి, సచివాన్ = మంత్రులను గూర్చి, సలీలమ్ = విలాసతో కూడినట్లుగా, ఉవాచ = పలికెను.

తా. పిమ్మట ఆ రావణుడు ఈ నదియే గంగ యని నర్మదను శ్లాఘించి, ఆ నదిని చూచినందుకు సంతోషించుచు, విలాసపూర్వకముగా మంత్రులతోను, శుకసారణులతోను ఇట్లు పలికెను.

మూ. ఏష రశ్మిసహస్రేణ జగత్కృత్వేవ కాఞ్చనమ్, 27
తీక్ష్ణతాపకరః సూర్యో నభసో మధ్యమాస్థితః,
మామాసీనం విదిత్వైవ చన్ద్రాయతి దివాకరః. 28

ప్ర. అ. ఏషః = ఈ, సూర్యః = సూర్యుడు, రశ్మిసహస్రేణ = కిరణములయొక్క సహస్రముచేత, జగత్ = జగత్తును, కాఞ్చనమ్ ఇవ = బంగారము వికారమైనదానిని వలె, కృత్వా = చేసి, తీక్ష్ణతాపకరః = తీక్ష్ణమైన తాపమును చేయుచు, నభసః = ఆకాశముయొక్క, మధ్యమ్ = మధ్యమును, ఆస్థితః = అధిష్ఠించి

ప్ర. అ యుధి = యుద్ధమునందు, ఇన్ద్రసమైః = ఇంద్రునితో సమాః
లైన, నృపైః = రాజులచేత, శస్త్రైః = ఆయుధములచేత, క్షతాః = కొట్టబడిః
భవన్తః = మీరు, తత్ = ఆ కారణమువలన, చన్దనస్య = చందనముయొక్క
రసేనేవ = రసముచేత వలె, రుధిరేణ = రక్తముచేత, సముక్షితాః = పూయబ
నారు.

తా. ఇంద్రునితో సమానులైన రాజులు యుద్ధమునందు ఆయుధముల
కొట్టుటచే మీరు (ఎట్టని) చందనరసము వంటి రక్తముచేత పూయబడి ఉన్నార

మూ. తే యూయమవగాహధ్వం నర్మదాం శర్మదాం శుభామ్
సార్వభౌమముఖా మత్తా గఙ్గామివ మహాగజాః. 3

ప్ర. అ. తే = అట్టి, యూయమ్ = మీరు, సార్వభౌమముఖాః = సార
భౌమము మొదలైన, మత్తాః = మదించిన, మహాగజాః = మహాగజములు, గఙ్గాః
ఇవ = గంగను వలె, శర్మదామ్ = సుఖము నిచ్చు, శుభామ్ = మంగళకరమైన
నర్మదామ్ = నర్మదను, అవగాహధ్వమ్ = ప్రవేశించుడు.

తా. అందుచేత మీరు సార్వభౌమము మొదలైన మదించిన దిగ్గజముల
గంగలో ప్రవేశించినట్లు సుఖము నిచ్చే, పవిత్రమైన నర్మదలో దిగి స్నానవ
చేయుడు. 3

మూ. అస్యాం స్నాత్వా మహానద్యాం పాప్మనో విప్రమోక్ష్యథ
అహమప్యద్య పులినే శరదిన్దుసమప్రభే, 3
పుష్పోపహారం శనకైః కరిష్యామి కపర్దినః.

ప్ర. అ. అస్యామ్ = ఈ, మహానద్యామ్ = మహానదిలో, స్నాత్వా =
స్నానముచేసి, పాప్మనః = పాపమునుండి, విప్రమోక్ష్యథ = ముక్తులు అవండి
అహమపి = నేను కూడ, అద్య = ఇప్పుడు, శరదిన్దుసమప్రభే = శరత్కాః
చంద్రునితో సమానమైన కాంతి గల, పులినే = ఇసుకతిన్నెమీద, శనకైః =
మెల్లగా, కపర్దినః = శివునకు, పుష్పోపహారమ్=పుష్పసమర్పణను, కరిష్యామి=
చేయగలను.

తా. ఈ మహానదిలో స్నానము చేసి పాపవిముక్తులు అవండి, నేను కూడ

తా. పిదప ఆ బలశాలులైన రాక్షసులు నర్మదలో స్నానము చేసి, పైకి లేచి వచ్చి రావణుని పూజకొరకై పుష్పములు తీసికొనివచ్చిరి. 36

మూ. నర్మదాపులినే హృద్యే శుభ్రాభ్రసదృశప్రభే, 37
రాక్షసైస్తు ముహూర్తేన కృతః పుష్పమయో గిరిః.

ప్ర. అ. శుభ్రాభ్రసదృశప్రభే = తెల్లని మేఘముతో సమానమైన కాంతి గల, హృద్యే = మనోహరమైన, నర్మదాపులినే = నర్మదానది ఇసుకతిన్నె మీద, ముహూర్తేన = ముహూర్తకాలముచేత, రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, పుష్పమయః = పుష్పవికారమైన, గిరిః = పర్వతము, కృతః = నిర్మించబడినది.

తా. తెల్లని మేఘము వంటి కాంతి గల మనోహరమైన నర్మదానది ఇసుకతిన్నెమీద ఆ రాక్షసులు ముహూర్తకాలములో పుష్పముల పర్వతమును ఏర్పరచిరి. 37

మూ. పుష్పేషూపహృతేష్వేవం రావణో రాక్షసేశ్వరః, 38
అవతీర్ణో నదీం స్నాతుం గఙ్గామివ మహాగజః.

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు, పుష్పేషు = పుష్పములు, ఉపహృతేషు = తీసికొనిరాబడిన వగుచుండగా, రాక్షసేశ్వరః = రాక్షసప్రభువైన, రావణః = రావణుడు, మహాగజః = గొప్ప గజము, గఙ్గామ్ ఇవ = గంగను వలె, స్నాతుమ్ = స్నానము చేయుటకు, నదీమ్ = నదిని, అవతీర్ణః = దిగినాడు.

తా. ఈ విధముగ పుష్పములు తీసికొనివచ్చిన పిమ్మట రాక్షసరాజైన రావణుడు, మహాగజము గంగలో ప్రవేశించినట్లు, స్నానము చేయుటకై నర్మదలో దిగెను. 38

మూ. తత్ర స్నాత్వా చ విధివజ్జప్త్వా జప్యమనుత్తమమ్, 39
నర్మదాసలిలాత్తస్మాదుత్తతార స రావణః.

ప్ర. అ. సః రావణః = ఆ రావణుడు, తత్ర = దానియందు, స్నాత్వా = స్నానముచేసి, అనుత్తమమ్ = శ్రేష్ఠమైన, జప్యమ్ = జపించ దగిన మంత్రమును, విధివత్ = యథావిధిగా, జప్త్వా చ = జపించి, తస్మాత్ = ఆ, నర్మదాసలిలాత్ = నర్మదోదకమునుండి, ఉత్తతార = లేచెను.

కావేదిమధ్యే = ఇసుకతో ఏర్పరచిన వేదిక మధ్యయందు, స్థాప్య = ఉంచి, గన్ధై చ = గంధములతోను, అమృతగన్ధిభిః = అమృతము వంటి సువాసన గల, లేక నాశము లేని సువాసన గల, పుష్పైః = పుష్పములతోను, అర్చయామాస = పూజించెను.

తా. రావణుడు ఆ బంగారులింగమును ఇసుకతో నిర్మించిన తిన్నె మధ్యయందు నిలిపి, దానికి చందనాదిగంధములచేతా, అమృతగంధములైన పుష్పములచేతా పూజ చేసెను

వి. కైలాసముదగ్గర శివుని చేతిలో పరాభవము పొందినది మొదలు రావణుడు ప్రతినిత్యము శివపూజ చేసేవాడు. శివలింగమును ఎక్కడికి వెళ్ళినా అకడికి తీసికొనివెళ్లేవాడు. సువర్ణలింగపూజ ఐశ్వర్యప్రదము (వ్యాఖ్యాతలు).

మూ. తతః సతామార్తిహరం పరం వరం
వరప్రదం చన్ద్రమయూఖభూషణమ్,
సమర్చయిత్వా స నిశాచరో జగౌ
ప్రసార్య హస్తాన్ ప్రణనర్త చాగ్రతః. 4

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
ఏకత్రింశః సర్గః.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సః = ఆ, నిశాచరః = రాక్షసుడు సతామ్ = సత్పురుషులయొక్క, ఆర్తిహరమ్ = పీడను తొలగించువాడు, పరమ్ = సర్వోత్తముడు, వరమ్ = శ్రేష్ఠుడు, వరప్రదమ్ = వరములు ఇచ్చువాడు, చన్ద్రమయూఖభూషణమ్ = చంద్రకిరణములు భూషణములుగా కలవాడు అగు శివుణ్ణి, సమర్చయిత్వా = పూజించి, జగౌ = సామగానము చేసెను. అగ్రతః = ఎదుట, హస్తాన్ = హస్తములను, ప్రసార్య = చాపి, ప్రణనర్త చ = నృత్యము చేసెను కూడ.

తా. పిమ్మట రావణుడు, సత్పురుషుల పీడలను పోగొట్టువాడు, సర్వోత్తముడు, శ్రేష్ఠుడు, వరములను ఇచ్చువాడూ చంద్రుణ్ణి శిరోభూషణముగా ధరిం

అథ ద్వాత్రింశః సర్గః

[కార్తవీర్యార్జునుడు భుజములచేత నర్మదాప్రవాహమును ని
వేయగా రావణుడు శివలింగముపై పూజించిన పుష్పములన్నీ కొట్టుకొ
పోవుట. రావణాదులతో కార్తవీర్యార్జునుడు యుద్ధము చేయుట.
ణుణ్ణి బంధించి ఆతడు తన నగరమునకు బయలుదేరి వెళ్ళుట.]

మూ. నర్మదాపులినే యత్ర రాక్షసేన్ద్రః స దారుణః,
పుష్పోపహారం కురుతే తస్మాద్దేశాదదూరతః.

అర్జునో జయతాం శ్రేష్ఠో మాహిష్మత్యాః పతిః ప్ర
క్రీడతే సహ నారీభిర్నర్మదాతోయమాశ్రితః.

ప్ర. అ. దారుణః = భయంకరుడైన, సః రాక్షసేన్ద్రః = ఆ రాక్షస
నర్మదాపులినే = నర్మదానది ఇసుకతిన్నెమీద, యత్ర = ఎచట, పుష్పోపహారం
పుష్పముల సమర్పణను, కురుతే = చేయుచున్నాడో, తస్మాత్ = ఆ, దేశా
దేశమునుండి, అదూరతః = సమీపమునందు, జయతామ్ = జయించువా
శ్రేష్ఠః = శ్రేష్ఠుడు, మాహిష్మత్యాః = మాహిష్మతీపురికి, పతిః = అధిపతి, ప్రభ
సమర్థుడూ అయిన, అర్జునః = అర్జునుడు, నర్మదాతోయమ్ = నర్మదానదీ
మును, ఆశ్రితః = ఆశ్రయించినవాడై, నారీభిః సహ = స్త్రీలతో కూడ, క్రీడ
ఆడుకొనుచున్నాడు.

తా. భయంకరుడైన ఆ రావణుడు నర్మదానది ఇసుకతిన్నెమీద పుష
లతో శివపూజ చేయుచున్న ప్రదేశమునకు సమీపమునందే, విజయవంతు
శ్రేష్ఠుడు, మాహిష్మతీనగరప్రభువు, సమర్థుడూ అయిన అర్జునుడు నర్మదాన
స్త్రీలతో కలిసి జలక్రీడలాడుచుండెను.

మూ. తాసాం మధ్యగతో రాజా రరాజ చ తదార్జునః,
కరేణూనాం సహస్రస్య మధ్యస్థ ఇవ కుఞ్జరః.

ప్ర. అ. సమీననక్రమకరః = మీనములతోను, నక్రములతోను, మ ములతోను కూడిన, స పుష్పకుశసంస్తరః = పుష్పములతోను, కుశాస్తరణ తోను కూడిన, సః = ఆ, నర్మదామ్భసః = నర్మదాజలముయొక్క, వేగః = వేగ ప్రావృట్కాలే ఇవ = వర్షాకాలమునందు వలె, ఆబభౌ = ప్రకాశించెను.

తా. ఆ నర్మదాజలప్రవాహములో మీనములు, నక్రములు, మకరమ పుష్పములు, దర్భాస్తరణములు కొట్టుకొని పోవుచుండగా అది వర్షాకాల ప్రవాహము వలె ఉండెను.

మూ. స వేగః కార్తవీర్యేణ సంప్రేషిత ఇవామ్భసః,
పుష్పోపహారం సకలం రావణస్య జహార హ.

ప్ర. అ. కార్తవీర్యేణ = కార్తవీర్యునిచేత, సంప్రేషితః ఇవ = పంః నది వలె, అమ్భసః = జలముయొక్క, సః వేగః = ఆ వేగము. రావణస్య = ణునియొక్క, సకలమ్ = సమస్తమైన, పుష్పోపహారమ్ = పుష్పపూజను, జ హ = హరించెను.

తా. కార్తవీర్యుడు పంపినాడా అన్నట్లు వచ్చిన జలప్రవాహములో ణుడు చేసిన పుష్పపూజ అంతా కొట్టుకొనిపోయెను.

మూ. రావణోఽర్ధసమాప్తం తముత్సృజ్య నియమం తదా,
నర్మదాం పశ్యతే కాన్తాం ప్రతికూలాం యథా ప్రియామ్

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, రావణః = రావణుడు, అర్ధసమాప్తమ్ సగము పూర్తి అయిన, తం నియమమ్ = ఆ నియమమును, ఉత్సృజ్య = వి ప్రతికూలామ్ = ఎదురుగా ప్రవహించుచున్న, ప్రతికూలామ్ = ప్రతికూలురా ప్రియామ్ = ప్రియురాలైన, కాన్తామ్ ఇవ = స్త్రీ వలె ఉన్న, నర్మదామ్ = దను, పశ్యతే = చూచుచున్నాడు.

తా. అప్పుడు రావణుడు ఆ నియమమును మధ్యలో వదలివేసి, ప్రతి మైన ప్రియురాలు వలె ఉన్న, ఒడ్డుకు (ప్రవాహానికి) ఎదురుగా ప్రవహించు నర్మదను చూచెను.

ప్ర. అ. వీరౌ = వీరులైన, భ్రాతరౌ = సోదరులైన, తౌ శుకసారణౌ = శుకసారణులు, రావణసందిష్టౌ = రావణునిచేత ఆజ్ఞాపించబడినవారై, వ్యోమా రగతౌ = ఆకాశమధ్యమును పొందినవారై, పశ్చిమాముఖౌ = పశ్చిమదిక్కు ముఖము కలవారై, ప్రస్థితౌ = ప్రయాణమైరి.

తా. రావణునిచేత ఆజ్ఞాపించబడిన వీరులైన ఆ శుకసారణ సోదరు ఆకాశమధ్యమును పొంది పశ్చిమాభిముఖముగా వెళ్ళిరి. 1

మూ. అర్ధయోజనమాత్రం తు గత్వా తౌ రజనీచరౌ,
పశ్యేతాం పురుషం తోయే క్రీడన్తం సహయోషితమ్. 1

ప్ర. అ. తౌ రజనీచరౌ = ఆ రాక్షసులు, అర్ధయోజనమాత్రమ్ = అ యోజనము దూరము, గత్వా = వెళ్ళి, తోయే = ఉదకమునందు, క్రీడన్తమ్ = క్రీడించుచున్న, సహయోషితమ్ = స్త్రీలతో కూడిన, పురుషమ్ = పురుషుణ్ణి, ప తామ్ = చూచిరి.

తా. ఆ రాక్షసు లిద్దరూ అర్ధయోజనము దూరము వెళ్ళి, స్త్రీసమేతుడై జ క్రీడలు చేయుచున్న పురుషుణ్ణి చూచిరి. 1

మూ. బృహత్సాలప్రతీకాశం తోయవ్యాకులమూర్ధజమ్,
మదరక్తాన్తనయనం మదవ్యాకులచేతసమ్. 1

ప్ర. అ. బృహత్సాలప్రతీకాశమ్ = పెద్ద సాలవృక్షముతో సమానుడ తోయవ్యాకులమూర్ధజమ్ = ఉదకముచేత వ్యాకులములైన కేశములు కలవాడ మదరక్తాన్తనయనమ్ = మదముచేత ఎఱ్ఱగా ఉన్న నేత్రాంతములు గలవాడ మదవ్యాకులచేతసమ్ = మదముచేత వ్యాకులమైన చిత్తముకలవాడూ అయిన (పు షుణ్ణి చూచిరి).

తా. పెద్ద మద్దిచెట్టు వలె ఉన్న ఆ పురుషుని కేశములు నీటికి తడిసి చెద ఉండెను. నేత్రముల కొనలు మదముచేత ఎఱ్ఱగా ఉండెను. అతని మనస్సు మ ముచేత వ్యాకులముగా ఉండెను. 1

మూ. నదీం బాహుసహస్రేణ రున్ధన్తమరిమర్దనమ్,
గిరిం పాదసహస్రేణ రున్ధన్తమివ మేదినీమ్. 1

నర్మదను, రోధవత్ = ఆనకట్ట వలె, రుద్ధ్వా = అరికట్టి, యోషితః = స్త్రీల
క్రీడాపయతి = ఆడించుచున్నాడు.

తా. రాక్షసరాజా ! పెద్ద సాలవృక్షము వలె ఉన్న ఇతడెవడో ఆన
వలె నర్మదానదిని అడ్డగించి స్త్రీలను క్రీడింపచేయుచున్నాడు.

మూ. తేన బాహుసహస్రేణ సంనిరుద్ధజలా నదీ,
సాగరోద్గారసంకాశానుద్గారాన్ సృజతే ముహుః.

ప్ర. అ. తేన=ఆతనిచేత, బాహుసహస్రేణ=బాహువుల సహస్రముచే
సంనిరుద్ధజలా = అడ్డుకొనబడిన జలము గల, నదీ=నది, సాగరోద్గారసంకాశ
=సముద్రముయొక్క ఉద్గారముతో (నీటిని వ్యాపింపచేయుటతో) సమానము
ఉద్గారాన్=ఉద్గారములను, ముహుః = మాటిమాటికి, సృజతే=సృష్టించుచున్న

తా. ఆతడు వేయి బాహువులతో నీటిని ఆపివేయుటచే ఈ నది సముద్ర
ఎదురుతన్ని నీరు వ్యాపింపచేయు నట్లు నీటిని వ్యాపింపచేయుచున్నది.

మూ. ఇత్యేవం భాషమాణౌ తౌ నిశమ్య శుకసారణౌ,
రావణోఽర్జున ఇత్యుక్త్వా స యయౌ యుద్ధలాలసః.

ప్ర. అ. ఇత్యేవమ్ = ఇట్లు, భాషమాణౌ = మాటలాడుచున్న, తౌ =
శుకసారణౌ = శుకసారణులను, నిశమ్య = విని, సః రావణః = ఆ రావణు
అర్జునః ఇతి = అర్జునుడు అని, ఉక్త్వా = పలికి, యుద్ధలాలసః = యుద్ధాసక్తు
యయౌ = వెళ్ళెను.

తా. శుకసారణుల మాటలు విన్న రావణుడు "ఇతడే అర్జునుడు"
అనుచు, యుద్ధముకొరకై ఆసక్తితో వెళ్ళెను.

మూ. అర్జునాభిముఖే తస్మిన్ రావణే రాక్షసాధిపే,
చణ్డః ప్రవాతి పవనః సనాదః సరజాస్తథా.

ప్ర. అ. రాక్షసాధిపే = రాక్షసరాజైన, తస్మిన్=ఆ, రావణే=రావణు
అర్జునాభిముఖే = అర్జునునకు అభిముఖు డగుచుండగా, సనాదః = ధ్వనితో కూడి
తథా = మరియు, సరజాః = పరాగముతో కూడిన, చణ్డః = తీవ్రమైన, పవనః
వాయువు, ప్రవాతి = వీచుచున్నది.

స్త్రీలచేత చుట్టువారుకొనబడిన, నరేన్ద్రమ్ = రాజైన, అర్జునమ్ = అర్జునుణ్ణి, = అక్కడ, పశ్యతే = చూచెను.

తా. అప్పుడు రావణుడు చుట్టూ ఆడఏనుగు లున్న ఏనుగ వలె ః స్త్రీలు ఉన్న కార్తవీర్యార్జునుణ్ణి చూచెను.

మూ. స రోషాద్రక్తనయనో రాక్షసేన్ద్రో బలోద్ధతః,
ఇత్యేవమర్జునామాత్యానాహ గమ్భీరయా గిరా.

ప్ర. అ. రోషాత్ = కోపమువలన, రక్తనయనః = ఎఱ్ఱనైన నేత్రః గల, బలోద్ధతః = బలముచేత గర్వించి ఉన్న, సః రాక్షసేన్ద్రః = ఆ రావః అర్జునామాత్యాన్ = అర్జునుని అమాత్యులను గూర్చి, గమ్భీరయా = గంభీర గిరా = వాక్కుతో, ఇత్యేవమ్ = ఇట్లు, ఆహ = పలికెను.

తా. బలముచేత దృప్తుడై రోషముచేత ఎఱ్ఱబడిన నేత్రములతో ఆ ణుడు గంభీరమైన వాక్కుతో అర్జునుని అమాత్యులతో ఇట్లు పలికెను.

మూ. అమాత్యాః క్షిప్రమాఖ్యాత హైహయస్య నృపస్య వై,
యుద్ధార్థం సమనుప్రాప్తో రావణో నామ నామతః.

ప్ర. అ. అమాత్యాః = మంత్రులారా! హైహయస్య = హేహాయవం నందు పుట్టిన, నృపస్య = రాజునకు, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, అఖ్యాత ః చెప్పండి. నామతః = పేరువలన, రావణో నామ = రావణు డని ప్రసిద్ధి పొ వాడు, యుద్ధార్థమ్ = యుద్ధముకొరకు, సమనుప్రాప్తః = వచ్చినాడు.

తా. అమాత్యులారా! "రావణుడు యుద్ధము చేయుటకై వచ్చినాడు' వెంటనే కార్తవీర్యార్జునునకు చెప్పండి.

మూ. రావణస్య వచః శ్రుత్వా మన్త్రిణోఽథార్జునస్య తే,
ఉత్తస్థుః సాయుధాస్తం చ రావణం వాక్యమబ్రువన్.

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, తే = ఆ, అర్జునస్య మన్త్రిణః = అర్జ మంత్రులు, రావణస్య = రావణునియొక్క, వచః = వచనమును, శ్రుత్వా = సాయుధాః = ఆయుధములతో కూడినవారై, ఉత్తస్థుః = లేచిరి. రావణమ్ = ణుని గూర్చి, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రువన్ = పలికిరి.

తా. నాయనా! రావణా! ఇప్పుడు ఓపిక పట్టుము. ఈ రాత్రి ఆ
నీకు అసక్తి ఉన్నచో రేపు అర్జునునితో యుద్ధము చేయుము.

మూ. యది వాపి త్వరా తుభ్యం యుద్ధతృష్ణాసమావృత,
నిపాత్యాస్మాన్ రణే యుద్ధమార్జునేనోపయాస్యసి.

ప్ర. అ. యుద్ధతృష్ణాసమావృత = యుద్ధమునందు ఆసక్తితో
వాడా! తుభ్యమ్ = నీకు, త్వరా యది వాపి = తొందర ఉన్నచో, ర
యుద్ధమునందు, అస్మాన్ = మమ్ములను, నిపాత్య = పడగొట్టి, అర్జునే
అర్జునినుతో, యుద్ధమ్ = యుద్ధమును, ఉపయాస్యసి = పొందగలవు.

తా. యుద్ధమునందు అత్యాసక్తి కలవాడా! నీకు తొందరగా ఉ
నీవు ముందు యుద్ధములో మమ్ములను పడగొట్టి తరవాత అర్జునునితో యు
చేయవచ్చును.

మూ. తతస్తై రావణామాత్యైరమాత్యాస్తే నృపస్య తు,
సూదితాశ్చాపి తే యుద్ధే భక్షితాశ్చ బుభుక్షితైః

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, తైః = ఆ, రావణామాత్యైః = రా
అమాత్యులచేత, నృపస్య = రాజుయొక్క, తే = ఆ, అమాత్యాః = అమాత
యుద్ధే = యుద్ధమునందు, సూదితాః చ అపి = చంపబడినారు. బుభుక్షితై
ఆకలిగొన్న, తైః = వారిచేత, భక్షితాః చ = భక్షింపబడిరి.

తా. పిమ్మట రావణుని అమాత్యులు యుద్ధములో రాజామాత్యులను
ఆకలికొని ఉన్న వాళ్ళు వాళ్ళని భక్షించివేసిరి.

మూ. తతో హలహలాశబ్దో నర్మదాతీరగో బభౌ,
అర్జునస్యానుయాత్రాణాం రావణస్య చ మన్త్రిణామ్.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, అర్జునస్య = అర్జునునియొక్క,
యాత్రాణామ్ = అనుచరులయొక్క, రావణస్య = రావణునియొక్క, మన్త్రిణా
= మంత్రులయొక్కా, నర్మదాతీరగః = నర్మదాతీరమును పొందిన, హలః
శబ్దః = హలహలాశబ్దము, బభౌ = ప్రకాశించెను.

తా. రావణుని అమాత్యులైన ప్రహస్త-శుక-సారణులు కోపించి తేజస్సుతో కార్తవీర్యార్జునుని సైన్యమును సంహరించిరి.

మూ. అర్జునాయ తు తత్కర్మ రావణస్య సమన్త్రిణః,
క్రీడమానాయ కథితం పురుషైర్భయవిహ్వలైః.

ప్ర. అ. భయవిహ్వలైః = భయముచేత వ్యాకులులైన, పురుషైః = షులచేత, సమన్త్రిణః = మంత్రులతో కూడిన, రావణస్య = రావణునియొ తత్ = ఆ, కర్మ = పని, క్రీడమానాయ = క్రీడించుచున్న, అర్జునాయ = అ నకు, కథితమ్ = చెప్పబడినది.

తా. భయభ్రాంతులైన కొందరు పురుషులు వెళ్ళి మంత్రిసహితుడై ణుడు చేసిన ఆ పని గూర్చి క్రీడించుచున్న కార్తవీర్యార్జుననకు తెలిపిరి.

మూ. శ్రుత్వా న భేతవ్యమితి స్త్రీజనం స తదార్జునః,
ఉత్తతార జలాత్తస్మాద్గఙ్గాతోయాదివాఞ్జనః.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, సః అర్జునః = ఆ అర్జునుడు, శ్రుత్వా = న భేతవ్యమ్ ఇతి = భయపడదగినది కాదు అని, స్త్రీజనమ్ = స్త్రీజనమును గు (పలికి), గఙ్గాతోయాత్ = గంగోదకమునుండి, అఞ్జనః ఇవ = అంజన ః గజము వలె, తస్మాత్ జలాత్ = ఆ జలమునుండి, ఉత్తతార = పైకి లేచెను.

తా. అప్పుడా అర్జునుడు "భయపడకుడు" అని ఆ స్త్రీలతో చెప్పి గ జలమునుండి అంజన మను దిగ్గజము లేచినట్లు ఆ జలమునుండి పైకి లేచెను.

మూ. క్రోధదూషితనేత్రస్తు స తదార్జునపావకః,
ప్రజజ్వాల మహాఘోరో యుగాన్త ఇవ పావకః.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, క్రోధదూషితనేత్రః = క్రోధముచేత, దూషి బడిన నేత్రములు గల, సః అర్జునపావకః = ఆ కార్తవీర్యార్జును డనే అగ్ని, మ ఘోరః = చాల ఘోరమైన, యుగాన్తే = ప్రళయకాలమునందలి, పావకః ఇవ అగ్ని వలె, ప్రజజ్వాల = ప్రజ్వలించెను.

తా. అప్పుడు క్రోధముచేత ఎఱ్ఱబడిన నేత్రములు గల కార్తవీర్యార్జు డనే అగ్ని మహాభయంకరమైన ప్రలయకాలాగ్ని వలె మండిపడెను.

మూ. సతూర్ణతరమాదాయ వరహేమాఙ్గదో గదామ్, 4
అభిదుద్రావ రక్షాంసి తమాంసీవ దివాకరః.

మూ. తతోఽస్య ముసలం ఘోరం లోహబద్ధం మదోద్ధతః, 4
ప్రహస్తః ప్రేషయన్ క్రుద్ధో రరాస చ యథాన్తకః.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, మదోద్ధతః = మదముచేత ఉద్ధతుడై ప్రహస్తః = ప్రహస్తుడు, లోహబద్ధమ్ = లోహముచేత బిగించబడిన, ఘోరమ్ = భయంకరమైన, ముసలమ్ = ముసలమును, ప్రేషయన్ = పంపుచు, క్రుద్ధః = కోపించినవాడై, అన్తకః యథా = యముడు వలె, రరాస చ = ధ్వనిచేసెను కూడ

తా. మదముచేత మితిమీరి ఉన్న ఆ ప్రహస్తుడు కోపించి, ఇనుముచే బిగించిన, భయంకరమైన ముసలమును ఆతనిపై ప్రయోగించుచు యముడు వలె అరచెను. 4

మూ. తస్యాగ్రే ముసలస్యాగ్నిరశోకాపీడసంనిభః, 4
ప్రహస్తకరముక్తస్య బభూవ ప్రదహన్నివ.

ప్ర. అ. ప్రహస్తకరముక్తస్య = ప్రహస్తుని హస్తముచేత విడువబడిన తస్య ముసలస్య = ఆ ముసలముయొక్క, అగ్రే = అగ్రమునందు, ప్రదహన్నివ = దహించుచున్నదా అన్నట్లున్న, అశోకాపీడసంనిభః = అశోకపుష్పగుచ్ఛముతో సమానమైన, అగ్నిః = అగ్ని, బభూవ = పుట్టెను.

తా. ప్రహస్తుడు విడచిన ఆ ముసలము చివర అశోకపుష్పముల గుత్తి వలె ఎఱ్ఱగా ఉన్న, దహించుచున్న అగ్ని పుట్టెను. 4

మూ. ఆధావమానం ముసలం కార్తవీర్యస్తదార్జునః. 4
నిపుణం వఞ్చయామాస గదయా గతవిక్లబః.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, కార్తవీర్యః అర్జునః = కార్తవీర్యార్జునుడు ఆధావమానమ్ = శీఘ్రముగా వచ్చి పడుచున్న, ముసలమ్ = ముసలమును, గతవిక్లబః = పోయిన దిగులు కలవాడై, గదయా = గదచేత, నిపుణమ్ = నేర్పుగా వఞ్చయామాస = తప్పించుకొనెను.

తా. అప్పుడు కార్తవీర్యార్జునుడు ఏ మాత్రము దిగులు చెందక, శీఘ్రముగా వచ్చి మీద పడుచున్న ముసలమును, గదతో నేర్పుగా తప్పించుకొనెను.

మూ. అపక్రాన్తేష్వమాత్యేషు ప్రహస్తే చ నిపాతితే, 49
రావణోఽభ్యద్రవత్తూర్ణమర్జునం నృపసత్తమమ్.

ప్ర. అ. అమాత్యేషు = అమాత్యులు, అపక్రాన్తేషు = తొలగిపోయిన వారగుచుండగా, ప్రహస్తే = ప్రహస్తుడు, నిపాతితే చ = పడగొట్టబడినవాడగు చుండగా, రావణః = రావణుడు, నృపసత్తమమ్ = రాజశ్రేష్ఠుడైన, అర్జునమ్ = అర్జునుణ్ణి గూర్చి, అభ్యద్రవత్ = శీఘ్రముగా వెళ్ళెను.

తా. ప్రహస్తుడు పడిపోయిన పిమ్మట అమాత్యులు పారిపోగా రావణుడు రాజశ్రేష్ఠుడైన కార్తవీర్యార్జునునిమీదికి శీఘ్రముగా వెళ్ళెను. 49

మూ. సహస్రబాహోస్తద్యుద్ధం వింశద్బాహోశ్చ దారుణమ్, 50
నృపరాక్షసయోస్తత్ర ఆరబ్ధం రోమహర్షణమ్.

ప్ర. అ. సహస్రబాహోః = వేయి బాహువులు కలవానికి, వింశద్బాహోః చ = ఇరవై బాహువులు కలవానికి, నృపరాక్షసయోః = రాజ-రాక్షసులిద్దరికీ, తత్ర = అక్కడ, దారుణమ్ = భయంకరము, రోమహర్షణమ్ = రోమాంచము కలిగించేదీ అయిన, తత్ = ఆ, యుద్ధమ్ = యుద్ధము, ఆరబ్ధమ్ = ప్రారంభమైనది.

తా. అక్కడ వేయి బాహువులున్న కార్తవీర్యార్జునునికీ ఇరవై బాహువులున్న రావణునికీ మధ్య భయంకరమూ, ఆశ్చర్యజనకమూ అయిన యుద్ధము ప్రారంభ మయ్యెను.

మూ. సాగరావివ సంక్షుబ్ధౌ చలమూలావివాచలౌ, 51
తేజోయుక్తావివాదిత్యౌ ప్రదహన్తావివానలౌ.
బలోద్ధతౌ యథా నాగౌ వాసితార్థే యథా వృషౌ. 52

మేఘావివ వినర్దన్తౌ సింహావివ బలోత్కటౌ,
రుద్రకాలావివ క్రుద్ధౌ తౌ తదా రాక్షసార్జునౌ 53
పరస్పరం గదాం గృహ్య తాడయామాసతుర్భృశమ్.

ప్ర. అ. సంక్షుబ్ధౌ = క్షోభచెందిన, సాగరౌ ఇవ = రెండు సముద్రములు

ప్ర. అ. అథ = పిమ్మట, అశనిరవేభ్యః = పిడుగుల ధ్వనుల
యథా = ఎట్లు, ప్రతిశ్రుతిః = ప్రతిధ్వని, జాయతే = పుట్టునో, తథా =
తయోః = వారియొక్క, గదాపోథైః = గదల కుమ్ములాటలచేత, సర్వ
సమస్తమైన, దిశః = దిక్కులు, ప్రతిశ్రుతాః = ప్రతిధ్వనించినవి.

తా. ఉరుములవలన ప్రతిధ్వనులు పుట్టినట్లు వారిద్దరి గదల కు
లాటలచేత అన్ని దిక్కులూ ప్రతిధ్వనించినవి.

మూ. అర్జునస్య గదా సా తు పాత్యమానాహితోరసి,
కాఞ్చనాభం నభశ్చక్రే విద్యుత్సౌదామనీ యథా.

ప్ర. అ. అహితోరసి = శత్రువుయొక్క వక్షఃస్థలముమీద, పాత్యమా
పడవేయబడుచున్న, సా = ఆ, అర్జునస్య గదా తు = అర్జునుని గద
విద్యుత్ = బాగా ప్రకాశించుచున్న, సౌదామనీ యథా = మెరుపు వలె, నభ
ఆకాశమును, కాఞ్చనాభమ్ = బంగారు కాంతి గలదానినిగా, చక్రే = చే

తా. శత్రువు వక్షఃస్థలముమీద పడవేయబడిన అర్జునుని గద,
ప్రకాశించుచున్న మెరుపు వలె, ఆకాశమును బంగారు రంగు గలదానిని చే

మూ. తథైవ రావణేనాపి పాత్యమానా ముహుర్ముహుః,
అర్జునోరసి నిర్భాతి గదోల్కేవ మహాగిరౌ.

ప్ర. అ. తథైవ = అట్లే, రావణేనాపి = రావణునిచేత, ముహుర్ముహ
మాటిమాటికి, అర్జునోరసి = అర్జునుని వక్షఃస్థలముమీద, పాత్యమానా = పడ
బడుచున్న, గదా = గద, మహాగిరౌ = గొప్ప పర్వతముమీద, ఉల్కేవ = ఉ
(అగ్నిపిండము) వలె, నిర్భాతి = ప్రకాశించుచున్నది.

తా. అట్లే రావణుడు మాటి మాటికి అర్జునుని వక్షస్థలముమీద వేసి
చున్న గద మహాపర్వతముమీద పడుచున్న ఉల్క వలె ప్రకాశించెను.

మూ. నార్జునః ఖేదమాయాతి న రాక్షసగణేశ్వరః,
సమమాసీత్తయోర్యుద్ధం యథా పూర్వం బలీన్ద్రయోః

ప్ర. అ. అర్జునః = అర్జునుడు, ఖేదమ్ = అలసటను, నాయాతి = పొం

ప్ర. అ. సా = ఆ, గదా = గద, వరదానకృతత్రాణే = వరదాన
చేయబడిన రక్షణ గల, రావణోరసి = రావణుని వక్షఃస్థలముమీద, దుర్బ
దుర్బలము వలె అయి, యథావేగమ్ = వేగానుసారముగా, క్షితౌ = నే
ద్విధా భూతా = రెండుగా అయి, అపతత్ = పడెను.

తా. ఆ గద వరదానముచేత రక్షింపబడుచున్న ఆ రావణుని వక్షఃస్థ
మీద బలహీనము వలె అయి, పడినవేగానికి రెండు ముక్కలై నేలమీద ప

మూ. స త్వర్జునప్రయుక్తేన గదాఘాతేన రావణః,
అపాసర్పద్ధనుర్మాత్రం నిషసాద చ నిష్టనన్.

ప్ర. అ. సః రావణః తు = ఆ రావణుడైతే, అర్జునప్రయుక్తేన = అర్జ
చేత ప్రయోగించబడిన, గదాఘాతేన = గదాప్రహారముచేత, ధనుర్మాత్రం
ధనస్సంత దూరము, అపాసర్పత్ = తొలగెను. నిష్టనన్ = అరచుచు, నిష
చ = కూర్చుండెను.

తా. అర్జునుడు ప్రయోగించిన ఆ గద దెబ్బకు రావణుడు బ
దూరము వెనుకకు పోయి అరచుచు క్రింద పడిపోయెను.

మూ. స విహ్వలం తదాలక్ష్య దశగ్రీవం తతోఽర్జునః,
సహసోత్పత్య జగ్రాహ గరుత్మానివ పన్నగమ్.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, సః అర్జునః = ఆ అర్జునుడు, విహ్వలమ్
వ్యాకులుడైన, దశగ్రీవమ్ = రావణుణ్ణి, ఆలక్ష్య = చూచి, తతః = అటుపిమ
సహసా = వెంటనే, ఉత్పత్య = వానిపైకి ఎగిరి, గరుత్మాన్ = గరుత్మంత
పన్నగమ్ ఇవ = సర్పమును వలె, జగ్రాహ = పట్టుకొనెను.

తా. కార్తవీర్యార్జునుడు అప్పుడు రావణుడు వ్యాకులుడై ఉండుట చ
వెంటనే ఎగిరి మీదపడి, గరుత్మంతుడు సర్పమును పట్టినట్లు వానిని పట్టుకొ

మూ. స తు బాహుసహస్రేణ బలాద్గృహ్య దశాననమ్,
బబన్ధ బలవాన్ రాజా బలిం నారాయణో యథా.

ప్ర. అ. బలవాన్ = బలవంతుడైన, సః = ఆ, రాజా తు = రా

చూచి, క్రుద్ధః = కోపించినవాడై, సహసా = శీఘ్రముగా, హైహయమ్ =
ర్యార్జునుణ్ణి గూర్చి, అభిదుద్రావ = శీఘ్రముగా పరుగెత్తెను.

తా. ప్రహస్తుడు తెప్పరిల్లి రావణుడు బంధింపబడి ఉండుటచూచి
కోపముతో కార్తవీర్యార్జును మీదికి వెళ్లెను.

మూ. నక్తంచరణాం వేగస్తు తేషా మాపతతాం బభౌ,
ఉద్భూత ఆతపాపాయే పయోదానామివామ్బుధౌ.

ప్ర. అ. ఆపతతామ్ = వచ్చి పడుచున్న, తేషామ్ = ఆ, నక్త
ణామ్ = రాక్షసులయొక్క, వేగస్తు = వేగమైతే, ఆతపాపాయే = వర్షాకాలము
అమ్బుధౌ = సముద్రమునందు, ఉద్భూతః = పుట్టిన, పయోదానామ్ ఇవ = మే
లయొక్క వేగము వలె, బభౌ = ప్రకాశించెను.

తా. వచ్చిపడుచున్న ఆ రాక్షసుల వేగము వర్షాకాలమునందు స
ములో ఏర్పడిన మేఘముల వేగము వలె ఉండెను.

మూ. ముఞ్చ ముఞ్చేతి భాషన్తస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాసకృత్,
ముసలాని చ శూలాని సోత్ససర్జ తదా రణే.

ప్ర. అ. ముఞ్చ ముఞ్చ = విడువుము, విడువుము, తిష్ఠ తిష్ఠ = నిలు
నిలువుము, ఇతి = అని, అసకృత్ = మాటిమాటికి, భాషన్తః = పలుకుచు,
సులు వచ్చిరి). తదా = అప్పుడు, సః = ప్రహస్తుడు, రణే = యుద్ధమునందు,
లాని చ = ముసలములను, శూలాని = శూలములను, ఉత్ససర్జ = విడచెను.

తా. "విడువుము విడువుము, ఆగుము ఆగుము" అని మాటిమాటికి
చుచు రాక్షసులు వచ్చిరి. ప్రహస్తుడు అప్పుడు యుద్ధమునందు ముసల
శూలములు కురిపించెను.

మూ. అప్రాప్తాన్యేవ తాన్యాశు అసంభ్రాన్తస్తదార్జునః,
ఆయుధాన్యమరారీణాం జగ్రాహారినిషూదనః.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, అరినిషూదనః = శత్రువినాశకుడైన,
= అర్జునుడు, అమరారీణామ్ = దేవతాశత్రువులయొక్క, తాని ఆయుధాని

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, పురుహూతసంనిభః = ఇంద్రునితో నుడైన, సః అర్జునః = ఆ అర్జునుడు, సపౌరైః = పౌరులతో కూడిన, ద్విః బ్రాహ్మణులచేత, కుసుమాక్షతోత్కరైః = పుష్పములయొక్క, అక్షతలం సముదాయములచేత, కీర్యమాణః = చల్లబడుచున్నవాడై, బలిమ్ = నిగృహ్య = నిగ్రహించి, సహస్రలోచనః ఇవ = ఇంద్రుడు వలె, స్వామ్ సంబంధమైన, తాం పురీమ్ = ఆ పట్టణమును, ప్రవివేశ = ప్రవేశించెను.

తా. పిమ్మట దేవేంద్రునితో సమానమైన ఆ కార్తవీర్యార్జునుడు నిగ్రహించి దేవేంద్రుడు వలె బ్రాహ్మణులు, పౌరులు, పుష్పములు, అః చల్లుచుండగా తన నగరములో ప్రవేశించెను.

"బాలానందిని"అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు ఉత్తరకాం
ముప్పదిరెండవ సర్గ సమాప్తము.

ప్ర. అ. వాయుతుల్యగతిః = వాయువుతో సమానమైన గమనము గ
సః ద్విజః = ఆ బ్రాహ్మణుడు, వాయుమార్గమ్ = వాయుమార్గమును, ఆస్థాయ
అధిష్ఠించి, మనఃసంపాతవిక్రమః = మనోగమనమువంటి గమనము కలవాడై
మాహిష్మతీం పురీమ్=మాహిష్మతీనగరమును, ప్రాప్తః = పొందినాడు.

తా. వాయువుతో సమానమైన గమనము గల ఆ పులస్త్యుడు వా
మార్గమునందు ప్రయాణము చేసి, మనోవేగములో మాహిష్మతీనగరము
చేరెను.

మూ. సోఽమరావతిసంకాశాం హృష్టపుష్టజనావృతామ్,
ప్రవివేశ పురీం బ్రహ్మ ఇన్ద్రస్యేవామరావతీమ్.

ప్ర. అ. సః = అతడు, అమరావతిసంకాశామ్ = అమరావతితో సమా
మైన, హృష్టపుష్టజనావృతామ్ = సంతోషించుచున్న బలిసిన జనులతో కూడి
పురీమ్ = ఆ పట్టణమును, బ్రహ్మ = బ్రహ్మదేవుడు, ఇన్ద్రస్య=ఇంద్రుని యొక్క
అమరావతీమ్ ఇవ = అమరావతిని వలె, ప్రవివేశ = ప్రవేశించెను.

తా. బ్రహ్మదేవుడు ఇంద్రుని అమరావతిలో ప్రవేశించినట్లు ఆ పులస్త్యు
అమరావతితో సమానమై, బలిసి సంతోషముతో ఉన్న జనులతో నిండిన మా
ష్మతీపురమును ప్రవేశించెను.

మూ. పాదచారమివాదిత్యం నిష్పతన్తం సుదుర్దృశమ్,
తతస్తే ప్రత్యభిజ్ఞాయ అర్జునాయ న్యవేదయన్.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, తే = ఆ జనులు, పాదచారమ్ = పాద
లతో నడచుచున్న, ఆదిత్యమివ = సూర్యుడు వలె ఉన్న, నిష్పతన్తమ్ = వచ
చున్న, సుదుర్దృశమ్ = మిక్కిలి చూచుటకు శక్యముకాకుండ ఉన్న ఆతని
ప్రత్యభిజ్ఞాయ = గుర్తించి, అర్జునాయ = అర్జునునికొరకు, న్యవేదయన్ =
తెలిపిరి.

తా. అప్పుడు అక్కడి జనులు కాలినడకతో వచ్చుచున్న సూర్యుడు వ
ఉన్న, వచ్చుచున్న, చూచుటకు శక్యముకాకుండా ఉన్న ఆ పులస్త్యుణ్ణి చూ
గుర్తించి, అర్జునునకు తెలిపిరి.

మూ. స తస్య మధుపర్కం గాం పాద్యమర్ఘ్యం నివేద్య
పులస్త్యమాహ రాజేన్ద్రో హర్షగద్గదయా గిరా.

ప్ర. అ. సః రాజేన్ద్రః=ఆ రాజశ్రేష్ఠుడు, తస్య=ఆతనికి, మధుపర మధుపర్కమును, గామ్ = గోవును, పాద్యమ్=పాద్యమును, అర్ఘ్యం చ మును, నివేద్య = సమర్పించి, హర్షగద్గదయా = సంతోషముతో గద్గ గిరా = వాక్కుతో, పులస్త్యమ్ = పులస్త్యుణ్ణి గూర్చి, ఆహ = పలికెను

తా. ఆ రాజేంద్రుడు ఆ పులస్త్యునకు మధుపర్కము, గోవు, పా అర్ఘ్యము సమర్పించి సంతోషముతో గద్గదమైన వాక్కుతో ఆతనితో ఇట్ల

మూ. అద్యైవమమరావత్యా తుల్యా మాహిష్మతీ కృతా
అద్యాహం తు ద్విజేన్ద్ర త్వాం యస్మాత్పశ్యామి దుర్

ప్ర. అ. ద్విజేన్ద్ర=బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుడా ! యస్మాత్ = ఏ కారణ అద్య = ఇప్పుడు, అహమ్ = నేను, దుర్దృశమ్ = చూడ శక్యము కాని, నిన్ను, పశ్యామి = చూచుచున్నానో, అందువలన, అద్య = ఇప్పుడు, ఈ విధముగా, మాహిష్మతీ=మాహిష్మతీనగరము, అమరావత్యా = అమ తుల్యా = సమానమైనదిగా, కృతా = చేయబడినది.

తా. ఓ! బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుడా ! నేడు నేను చూచుటకు శక్యముకా చూడగలుగుచున్నాను. అందుచే నేడు ఈ మాహిష్మతీనగరము అవ సమానమైనదిగా చేయబడినది.

మూ. అద్య మే కుశలం దేవ అద్య మే కుశలం వ్రతే
అద్య మే సఫలం జన్మ అద్య మే సఫలం తపః,
యత్తే దేవగణైర్వన్ద్యౌ వన్దేఽహం చరణౌ తవ.

ప్ర. అ. దేవ = ఓ! దేవా ! అద్య = నేడు, మే = నాకు, కు క్షేమము. అద్య = నేడు, మే = నాయొక్క, వ్రతమ్ = వ్రతము, కు కుశలమైనది. అద్య = నేడు, మే జన్మ = నా జన్మ, సఫలమ్ = స అద్య = నేడు, మే తపః = నా తపస్సు, సఫలమ్ = సఫలమైనది. కారణమువలన , తే = నీయొక్క, దేవగణైః = దేవతాగణములచేత,

ప్ర. అ. అమ్బుజపత్త్రాక్ష = పద్మపత్త్రములవంటి నేత్రములు కలవా పూర్ణచంద్రనిభానన = పూర్ణచంద్రునితో సమానమైన ముఖము గలవాడా! న = రాజా! యేన = ఏ నీచేత, దశగ్రీవః = రావణుడు, జితః = జయించబడివా తే = అట్టి నీయొక్క, బలమ్ = బలము, అతులమ్ = సాటిలేనిది.

తా. పద్మపత్త్రముల వంటి నేత్రములు, పూర్ణచంద్రుని వంటి ముఖ గల ఓ! రాజా! రావణుణ్ణికూడ జయించిన నీ బలము సాటి లేనిది.

మూ. భయాద్యస్యోపతిష్ఠేతాం నిష్పన్దౌ సాగరానిలౌ,
సోఽయం మృధే త్వయా బద్ధః పౌత్త్రో మే రణదుర్జ

ప్ర. అ. యస్య = ఎవనియొక్క, భయాత్ = భయమువలన, నిష్ప చలించనివై, సాగరానిలౌ = సముద్రమూ వాయువూ, ఉపతిష్ఠేతామ్ = చేయునో, సః = అట్టి, రణదుర్జయః = రణమునందు జయింప శక్యము అయమ్ = ఈ, మే పౌత్త్రః = నా పౌత్త్రుడు, త్వయా = నీచేత. మృధే = యు నందు, జితః = జయింపబడినాడు.

తా. సముద్రమూ వాయుపూ కూడ ఎవనికి భయపడి, నిశ్చలములై చేయుచుండునో, అట్టి, యుద్ధములో జయింప శక్యము కాని నా పౌత్త్రుణ్ణి యుద్ధములో జయించినావు.

మూ. పుత్త్రకస్య యశః పీతం నామ విశ్రావితం త్వయా,
మద్వాక్యాద్యాచ్యమానోఽద్య ముఞ్చ వత్స దశానన

ప్ర. అ. వత్స = నాయనా! పుత్త్రకస్య = నా పిల్లవానియొక్క, య కీర్తి, పీతమ్ = త్రాగివేయబడినది. త్వయా = నీచేత, నామ = పేరు, విశ్రావిత ప్రసిద్ధము చేయబడినది. అద్య = ఇప్పుడు, యాచ్యమానః = యాచింపబడు నీవు, మద్వాక్యాత్ = నా మాటవలన, దశాననమ్ = రావణుణ్ణి, ముఞ విడువుము.

తా. నాయనా! నీవు నా మనుమని కీర్తిని త్రాగివేసి 'రావణవిజేత' పేరు చాటుకొనినావు. నేను యాచించుచున్నాను. నా మాట విని రావణుణ్ణి పెట్టుము.

ప్రతాపవాన్=ప్రతాపవంతుడైన, రాక్షసేన్ద్రః=రావణుడు, కృతాతిథ్యః=
చేత చేయబడిన ఆతిథ్యము కలవాడై, పరిష్వక్తః=కౌగలించుకొనబడినవా
స్త్యేనాపి = పులస్త్యునిచేత కూడ, సంత్యక్తః = విడువబడెను.

తా. జయింపబడుటచే సిగ్గుపడుచున్న ప్రతాపవంతుడైన రా
అర్జునుడు ఆతిథ్యము చేసి, కౌగలించుకొని పంపివేసెను. పులస్త్యు
లంకకు వెళ్లుటకై అనుమతి ఇచ్చెను.

మూ. పితామహసుతశ్చాపి పులస్త్యో మునిపుంగవః,
మోచయిత్వా దశగ్రీవం బ్రహ్మలోకం జగామ హ

ప్ర. అ. పితామహసుతః = బ్రహ్మదేవుని కుమారుడైన, మునిపుం
మునిశ్రేష్ఠుడైన, పులస్త్యః = పులస్త్యుడు, దశగ్రీవమ్=రావణుణ్ణి, మోచ
విడిపించి, బ్రహ్మలోకమ్ = బ్రహ్మలోకమునుగూర్చి, జగామ హ = వెళ్లెన

తా. బ్రహ్మదేవుని కుమారుడు, మునిశ్రేష్ఠుడూ అయిన పులస్త్యుడు ర
విడిపించి బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్ళి పోయెను.

మూ. ఏవం స రావణః ప్రాప్తః కార్తవీర్యాత్ప్రధర్షణమ్,
పులస్త్యవచనాచ్చాపి పునర్ముక్తో మహాబలః.

ప్ర. అ. మహాబలః=గొప్ప బలము గల, సః=ఆ, రావణః=రా
ఏవమ్ = ఈ విధముగా, కార్తవీర్యాత్=కార్తవీర్యునివలన, ప్రధర్షణమ్=అ
మును, ప్రాప్తః = పొందినాడు. పులస్త్యవచనాత్ = పులస్త్యునివచనమ
పునః = మరల, ముక్తః చ అపి = విడువబడినాడు.

తా. మహాబలశాలియైన ఆ రావణుడు ఈ విధముగ కార్తవీర్యు
అవమానమును పొందెను. పులస్త్యుని మాటలవలన మరల విడువబడెను.

మూ. ఏవం బలిభ్యో బలినః సన్తి రాఘవనన్దన,
నావజ్ఞా హి పరే కార్యా య ఇచ్ఛేచ్ఛ్రేయ ఆత్మనః.

ప్ర. అ. రాఘవనన్దన = రామా! ఏవమ్ = ఈ విధముగా, బలిభ
బలవంతులకంటె, బలినః = బలవంతులు, సన్తి = ఉన్నారు. యః =

అథ చతుస్త్రింశః సర్గః

[రావణుడు వాలినుండి పరాభవము పొంది ఆతనితో
చేసుకొనుట.]

మూ. అర్జునేన విముక్తస్తు రావణో రాక్షసాధిపః,
చచార పృథివీం సర్వామనిర్విణ్ణస్తథా కృతః.

ప్ర. అ. అర్జునేన = అర్జునునిచేత, విముక్తః = విడువబడిన, రాక్షసాధి
రాక్షసరాజైన, రావణః తు = రావణుడైతే, తథా = అట్లు, కృతః = చేయ
వాడై, అనిర్విణ్ణః = దిగులు చెందనివాడై, సర్వామ్ = సమస్తమైన, పృథివీ
భూమిని, చచార = సంచరించెను.

తా. అర్జునుని చేత విడవబడిన రాక్షసప్రభువైన రావణుడు, అట్లు నిర
డుగా చేయబడి, దిగులు లేక భూమిమీద అంతటా సంచరించెను.

మూ. రాక్షసం వా మనుష్యం వా శృణుతే యం బలాధికమ్
రావణస్తం సమాసాద్య యుద్ధే హ్వాయతి దర్పితః.

ప్ర. అ. దర్పితః = గర్వించిన, రావణః = రావణుడు, రాక్షసం =
రాక్షసుణ్ణి అయినా, మనుష్యం వా = మనుష్యుణ్ణి అయినా, యమ్ = ఎ
బలాధికమ్ = బలముచేత అధికుణ్ణిగా, శృణుతే = వినునో, తమ్ = వానిని,
సాద్య = పొంది, యుద్ధే = యుద్ధమునందు, హ్వాయతి = పిలచును.

తా. దృప్తుడైన రావణుడు రాక్షసుడైనా, మనుష్యుడైనా ఎవడు గొప్ప బ
కలవాడు అని వినునో ఆతనివద్దకు వెళ్ళి యుద్ధమునకు పిలచుచుండెడివాడు.

మూ. తతః కదాచిత్ కిష్కిన్ధాం నగరీం వాలిపాలితామ్,
గత్వాహ్వాయతి యుద్ధాయ వాలినం హేమమాలినమ్.

ద్రేభ్యః అపి=సముద్రములనుండి కూడ, సంధ్యామ్ = సంధ్యను, ఉపాస్య= సించి, ఇదం ముహూర్తమ్=ఈ ముహూర్తమునందే, ఆయాతి = వచ్చుచున ముహూర్తకమ్ = ముహూర్తకాలము, తిష్ఠ = నిలువుము.

తా. రావణా! వాలి నాలుగు సముద్రములవద్దా సంధ్యోపాసన చేసి ముహూర్తకాలమునందే రాగలడు. ముహూర్తకాలము నిలబడుము.

మూ. ఏతానస్థిచయాన్ పశ్య య ఏతే శఙ్ఖపాణ్డురాః,
యుద్ధార్థినామిమే రాజన్వానరాధిపతేజసా.

ప్ర. అ. యే = ఏ, ఏతే = ఇవి, శఙ్ఖపాణ్డురాః = శంఖములవలె నున్నవో, ఏతాన్ = ఈ, అస్థిచయాన్ = ఎముకల సముదాయములను, పశ్య చూడుము, రాజన్ = రాజా! ఇమే = ఇవి, వానరాధిపతేజసా = వాలి తేజస (మరణించిన), యుద్ధార్థినామ్ = యుద్ధమును కోరి వచ్చినవారికి సంబంధిం

తా. ఇక్కడ పడి ఉన్న శంఖములవలె తెల్లగా ఉన్న ఎముకల గు చూడుము. ఇవి యుద్ధమును కోరి వచ్చి వాలి తేజస్సుచేత మరణించిన ఎముకలు.

మూ. యద్యామృతరసః పీతస్త్వయా రావణ రాక్షస,
తదా వాలినమాసాద్య తదన్తం తవ జీవితమ్.

ప్ర. అ. రాక్షస = రాక్షసుడవైన, రావణ = రావణా! త్వయా = నీ అమృతరసః = అమృతరసము, యద్యా పీతః = త్రాగబడినను, తదా = అ నను, తవ జీవితమ్ = నీ జీవితము, వాలినమ్ = వాలిని, ఆసాద్య = పొ తదన్తమ్ = అదే అంతమునందు గలది.

తా. రాక్షసుడవైన రావణా! నీవు అమృతరసము త్రాగి ఉన్నా క నీవు వాలిని సమీపించితివా-నీజీవితము అంతటితో ఆఖరు.

మూ. పశ్యేదానీం జగచ్చిత్రమిమం విశ్రవసః సుత,
ఇదం ముహూర్తం తిష్ఠస్వ దుర్లభం తే భవిష్యతి.

ప్ర. అ. విశ్రవసః సుత=విశ్రవసుని కుమారుడా! ఇదానీమ్ = ఇప్పు

పుష్పకాదవరుహ్యాథ రావణోఽఞ్జనసంనిభః,
గ్రహీతుం వాలినం తూర్ణం నిఃశబ్దపదమవ్రజత్. 13

ప్ర. అ. రావణః = రావణుడు, తత్ర = అక్కడ, హేమగిరిప్రఖ్యమ్ = మేరుపర్వతముతో సమానుడు, తరుణార్కనిభాననమ్ = లేతసూర్యుని వంటి ముఖముగలవాడు, సంధ్యోపాసనతత్పరమ్ = సంధ్యోపాసనయందు ఆసక్తుడూ అయిన, వాలినమ్ = వాలిని, దృష్ట్వా = చూచి, అథ = అటుపిమ్మట, అఞ్జనసంనిభః = కాటుకతో సమానుడైన, రావణః = రావణుడు, పుష్పకాత్ = పుష్పకమునుండి, అవరుహ్య = దిగి, వాలినమ్ = వాలిని, గ్రహీతుమ్ = గ్రహించుటకు, తూర్ణమ్ = శీఘ్రముగా, నిఃశబ్దపదమ్ = శబ్దములేని అడుగులు కలుగునట్లుగా, అవ్రజత్ = వెళ్లెను.

తా. రావణుడు అక్కడ సంధ్యోపాసన చేయుచున్న వాలిని చూచెను. అతడు మేరుపర్వతము వలె ఉండెను. ఆతని ముఖము లేత సూర్యునివలె ఉండెను. పిమ్మట కాటుక వంటి శరీరచ్ఛాయ గల ఆ రావణుడు పుష్పకమునుండి దిగి వాలిని పట్టుకొనుటకై అడుగుల చప్పుడు కాకుండగా, శీఘ్రముగా వెళ్లెను. 12,13

మూ. యదృచ్ఛయా తదా దృష్టో వాలినాపి స రావణః,
పాపాభిప్రాయకం దృష్ట్వా చకార న తు సంభ్రమమ్. 14

ప్ర. అ. సః రావణః = ఆ రావణుడు, తదా = అప్పుడు, యదృచ్ఛయా = దైవవశముచేత, వాలినాపి = వాలిచేత కూడా, దృష్టః = చూడబడినాడు. తు = కాని, పాపాభిప్రాయకమ్ = చెడ్డ అభిప్రాయము కలవానినిగా, దృష్ట్వా = చూచి, సంభ్రమమ్ = తొందరను, న చకార = చేయలేదు.

తా. అప్పుడు వాలి కూడ రావణుణ్ణి దైవవశముచేత చూచెను. కాని అతడు వాని చెడ్డ అభిప్రాయమును తెలిసికొని కూడ కంగారుపడలేదు. 14

మూ. శశమాలక్ష్య సింహో వా పన్నగం గరుడో యథా,
న చిన్తయతి తం వాలీ రావణం పాపనిశ్చయమ్. 15

ప్ర. అ. శశమ్ = చెవులపిల్లిని, ఆలక్ష్య = చూచి, సింహో వా = సింహము వలె, పన్నగమ్ = సర్పమును చూచి, గరుడో యథా = గరుత్మంతుడు వలె, వాలీ =

ప్ర. అ. ఇత్యేవమ్ = ఇట్లు, మతిమ్ = బుద్ధిని, ఆస్థాయ = అవలంబించి, వాలీ = వాలి, మౌనమ్ = మౌనమును, ఉపాస్థితః = ఆశ్రయించినవాడై, నైగమాన్ = వేదములకు సంబంధించిన, మన్త్రాన్ = మంత్రములను, జపన్ = జపించుచు, పర్వతరాడివ = పర్వతరాజు వలె, తస్థౌ = ఉండెను.

తా. వాలి ఈ విధముగా ఆలోచించి, ఏమీ మాటలాడక, వేదమంత్రములు జపించుచు, పర్వతరాజువలె కదలకుండా ఉండెను. 18

మూ. తావన్యోన్యం జిఘృక్షన్తౌ హరిరాక్షసపార్థివౌ,
ప్రయత్నవన్తౌ తత్కర్మ ఈహతుర్బలదర్పితౌ. 19

ప్ర. అ. అన్యోన్యమ్ = పరస్పరమును, జిఘృక్షన్తౌ = గ్రహింపదలచుచున్న, బలదర్పితౌ = బలముచేత దృప్తులైన, తౌ = ఆ, హరిరాక్షసపార్థివౌ = వానరరాక్షసరాజులు, ప్రయత్నవన్తౌ = ప్రయత్నము కలవారై, తత్ = ఆ, కర్మ = పనిని, ఈహతుః = కోరిరి.

తా. ఒకరి నొకరు పట్టుకొనగోరుచున్న, బలముచేత దృప్తులైన ఆ వాలి రావణులు ఆ పని సాధించుటకై ప్రయత్నము చేసిరి. 19

మూ. హస్తగ్రాహం తు తం మత్వా పాదశబ్దేన రావణమ్,
పరాఙ్ముఖోఽపి జగ్రాహ వాలీ సర్పమివాణ్డజః. 20

ప్ర. అ. వాలీ = వాలి, పరాఙ్ముఖోఽపి = పరాఙ్ముఖుడైనను, పాదశబ్దేన = అడుగుల చప్పుడుచేత, తం రావణమ్ = ఆ రావణుణ్ణి, హస్తగ్రాహమ్ = చేతికి దొరికేవానినిగా, మత్వా = తెలిసికొని, అణ్డజః = పక్షి, సర్పమివ = సర్పమును వలె, జగ్రాహ = పట్టుకొనెను.

తా. వాలి అటు వైపు తిరిగి ఉన్నా కూడ అడుగుల చప్పుడును పట్టి ఆ రావణుడు చేతికి అందేటట్లు ఉన్నాడని గ్రహించి పక్షి సర్పమును పట్టుకొనినట్లు అతనిని పట్టుకొనెను. 20

మూ. గ్రహీతుకామం తం గృహ్య రక్షసామీశ్వరం హరిః,
ఖముత్పపాత వేగేన కృత్వా కక్షావలమ్బినమ్. 21

సముదాయములచేత, అన్వీయమానః = అనుసరించబడుచున్న, అమ్బరస్థః = ఆకాశమునందున్న, అంశుమానివ = సూర్యుడు వలె, భ్రాజతే = ప్రకాశించుచున్నాడు.

తా. ఆ రాక్షసులు వెంబడించుచుండగా ఆకాశమధ్యమునందు ఉన్న ఆ వాలి, మేఘములచేత వెంబడింపబడిన, ఆకాశమునందున్న సూర్యుడు వలె ప్రకాశించెను. 24

మూ. తేఽశక్నువన్తః సంప్రాప్తుం వాలినం రాక్షసోత్తమాః,
తస్య బాహూరువేగేన పరిశ్రాన్తా వ్యవస్థితాః. 25

ప్ర. అ. తే రాక్షసోత్తమాః = ఆ రాక్షసశ్రేష్ఠులు, వాలినమ్ = వాలిని, సంప్రాప్తుమ్ = పొందుటకు, అశక్నువన్తః = సమర్థులు కానివారై, తస్య = ఆతనియొక్క, బాహూరువేగేన = బాహువులయొక్క ఊరువులయొక్క వేగముచేత, పరిశ్రాన్తాః = అలసినవారై, వ్యవస్థితాః = ఆగిపోయిరి.

తా. ఆ రాక్షసశ్రేష్ఠులు వాలిని చేరజాలక ఆతని బాహువుల, తొడల వేగముచేత అలసిపోయినవారై ఆగిపోయిరి. 25

మూ. వాలిమార్గాదపాక్రామన్ పర్వతేన్ద్రాఽపి గచ్ఛతః,
కింపునర్జీవనప్రేప్సుర్బిభ్రద్వై మాంసశోణితమ్. 26

ప్ర. అ. గచ్ఛతః = వెళ్ళుచున్న, వాలిమార్గాత్ = వాలియొక్క మార్గమునుండి, పర్వతేన్ద్రాఽపి = పెద్ద పర్వతములు కూడ, అపాక్రామన్ = దూరముగా తొలగిపోయినవి. మాంసశోణితమ్ = మాంసమును రక్తమును, బిభ్రత్ = ధరించుచున్న, జీవనప్రేప్సుః = జీవనమును పొందదలచినవాడు, కిం పునః = చెప్పనేల ?

తా. వాలి వెళ్ళుచుండగా ఆతని మార్గమునుండి పెద్ద పర్వతములు కూడ తప్పుకొన్నవి. మాంసశోణితములు ఉన్న, ప్రాణములపై తీపి ఉన్నవాని మాట చెప్పవలెనా ? 26

మూ. అపక్షిగణసంపాతాన్వానరేన్ద్రోఽ మహాజవః,
క్రమశః సాగరాన్సర్వాన్ సంధ్యాకాలమవన్దత. 27

చాల వేల యోజనములను, వహమానః = మోయుచు (లేదా ఎగురుచు), శత్రుణా సహ = శత్రువుతో కూడ, వాయువచ్చ = వాయువు వలె, మనోవచ్చ = మనస్సు వలె, జగామ = వెళ్లెను.

తా. వాలి ఈ విధముగా శత్రువుతో కూడ ఎగురుచు ఎన్నో వేల యోజనముల దూరము వాయువు వలె, మనస్సు వలె వెళ్లెను. 30

మూ. ఉత్తరే సాగరే సంధ్యాముపాసిత్వా దశాననమ్,
వహమానోఽగమద్వాలీ పూర్వం వై స మహోదధిమ్.

ప్ర. అ. సః వాలీ = ఆ వాలి, ఉత్తరే సాగరే = ఉత్తరసముద్రమునందు, సంధ్యామ్ = సంధ్యను, ఉపాసిత్వా = ఉపాసించి, దశాననమ్ = రావణుణ్ణి, వహమానః = మోయుచు, పూర్వమ్ = తూర్పుదైన, మహోదధిమ్ = మహాసముద్రమును గూర్చి, అగమత్ = వెళ్ళెను.

తా. వాలి ఉత్తరసముద్రమునందు సంధ్యోపాసన చేసి రావణుణ్ణి మోసికొనుచూ తూర్పు సముద్రమునకు వెళ్ళెను. 31

మూ. తత్రాపి సంధ్యామన్వాస్య వాసవిః స హరీశ్వరః,
కిష్కిన్ధామభితో గృహ్య రావణం పునరాగమత్. 32

ప్ర. అ. వాసవిః = ఇంద్రుని కుమారుడైన, సః హరీశ్వరః = ఆ వాలి, తత్రాపి = అక్కడ కూడ, సంధ్యామ్ = సంధ్యను, అన్వాస్య = ఉపాసించి, రావణమ్ = రావణుణ్ణి, గృహ్య = గ్రహించి, పునః = తిరిగి, కిష్కిన్ధామ్ అభితః = కిష్కింధను గూర్చి, ఆగమత్ = వచ్చెను.

తా. ఇంద్రుని పుత్రుడైన ఆ వాలి అక్కడ కూడ సంధ్యోపాసన చేసి రావణుణ్ణి తీసికొని కిష్కింధవైపు వెళ్లెను. 32

మూ. చతుర్ష్వపి సముద్రేషు సంధ్యామన్వాస్య వానరః,
రావణోద్వహనశ్రాన్తః కిష్కిన్ధోపవనేఽపతత్. 33

ప్ర. అ. వానరః = వాలి, చతుర్షు = నాలుగు, సముద్రేషు అపి = సముద్రములయందూ కూడ, సంధ్యామ్ = సంధ్యను, అన్వాస్య = ఉపాసించి, రావణోద్వ

అయి ఉన్నాను, యుద్ధేప్సుః = యుద్ధము పొందదలచినవాడనై, ఇహ = ఇక్కడికి, సంప్రాప్తః = వచ్చినాను, సః = అట్టి నేను, త్వయా = నీచేత, ఆసాదితః = పీడింపబడితిని.

తా. మహేంద్రునివంటి వానరేంద్రా! నేను రాక్షసరాజునైన రావణుడను. యుద్ధముకొరకై ఇక్కడికి వచ్చినాను. అట్టి నన్ను నీవీ విధముగా పీడించితివి. 36

మూ. అహో బలమహో వీర్య మహో గామ్భీర్యమేవ చ,
యేనాహం పశువద్గృహ్య భ్రామితశ్చతురోఽర్ణవాన్. 37

ప్ర. అ. బలమ్ = బలము, అహో = ఎంత ఆశ్చర్యకరమైనది? వీర్యమ్ = వీర్యము, అహో = ఎంత ఆశ్చర్యకరమైనది! గామ్భీర్యమ ఏవ చ = గాంభీర్యము కూడ, అహో = ఎంత ఆశ్చర్యకరము! యేన = ఏ నీచేత, అహమ్ = నేను, పశువత్ = పశువు వలె, గృహ్య = గ్రహించి, చతురః = నాలుగు, అర్ణవాన్ = సముద్రములను, భ్రామితః = త్రిప్పబడితినో.

తా. నీవు నన్ను పశువును వలె పట్టి నాలుగు సముద్రములు త్రిప్పించినావు. ఏమి బలము! ఏమి పరాక్రమము! ఏమి గాంభీర్యము! 37

మూ. ఏవమశ్రాన్తవద్వీర శీఘ్రమేవ మహార్ణవాన్,
మాం చైవోద్వహమానస్తు కోఽన్యో వీరః క్రమిష్యతి. 38

ప్ర. అ. వీర = వీరుడా! ఏవమ్ = ఈ విధముగా, అశ్రాన్తవత్ = అలసట లేకుండగా, అన్యః = ఇతరుడైన, కః వీరః = ఏ వీరుడు, మాం చైవ = నన్ను కూడ, ఉద్వహమానః = మోయుచు, శీఘ్రమేవ = శీఘ్రముగా, మహార్ణవాన్ = మహాసముద్రములను, క్రమిష్యతి = దాటగలడు?

తా. వీరుడా! ఈ విధముగా అలసట లేకుండ, నన్ను కూడ మోయుచు మరొక ఏ వీరుడు శీఘ్రముగా మహాసముద్రములకు వెళ్ళగలడు? 38

మూ. త్రయాణామేవ భూతానాం గతిరేషా ప్లవంగమ,
మనోనిలసుపర్ణానాం తవ చాత్ర న సంశయః. 39

ఉభౌ = ఇద్దరూ, అగ్నిమ్ = అగ్నిని, ప్రజ్వాలయిత్వా = మండింపచేసి, పరస రమ్ = పరస్పరము, పరిష్వజ్య = కౌగలించుకొని, భ్రాతృత్వమ్ = భ్రాతృత మును, ఉపసంపన్నౌ = పొందిరి.

తా. పిమ్మట ఆ వాలిరావణులు అగ్నిని రగిల్చి, పరస్పరము కౌగలిం కొని భ్రాతృత్వమును (సోదరస్నేహమును) పొందిరి. 4

మూ. అన్యోన్యం లమ్బితకరౌ తతస్తౌ హరిరాక్షసౌ,
కిష్కిన్ధాం విశతుర్హృష్టౌ సింహౌ గిరిగుహామివ. 4

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, తౌ = ఆ, హరిరాక్షసౌ = వానరరాక్షసుల అన్యోన్యమ్ = పరస్పరము, లమ్బితకరౌ = పట్టుకొనబడిన హస్తములు గలవారై హృష్టౌ = సంతోషించినవారై, సింహౌ = సింహములు, గిరిగుహామివ = పర్వ గుహను వలె, కిష్కిన్ధామ్ = కిష్కింధను, విశతుః = ప్రవేశించిరి.

తా. పిమ్మట ఆ వాలిరావణులు పరస్పరము చేతులు కలిపి సంతోషించు రెండు సింహములు పర్వతగుహలో ప్రవేశించినట్లు కిష్కింధలో ప్రవేశించిరి. 4

మూ. స తత్ర మాసముషితః సుగ్రీవ ఇవ రావణః,
అమాత్యైరాగతైర్నీతస్త్రైలోక్యోత్సాదనార్థిభిః. 4

ప్ర. అ. సః రావణః = ఆ రావణుడు, తత్ర = అక్కడ, సుగ్రీవః ఇవ = సుగ్రీవుడు వలె, మాసమ్ = మాసమును, ఉషిత్వా = నివసించి, ఆగతైః = వచ్చిన, త్రైలోక్యోత్సాదనార్థిభిః = మూడు లోకములను పీడించుటకు కోరుచున్న అమాత్యైః = అమాత్యులచేత, నీతః = తీసికొని వెళ్ళబడినాడు

తా. ఆ రావణుడు అక్కడ సుగ్రీవుడు వలె (సోదరుడు వలె) ఒక మాసము ఉండెను. ఇంతలో మూడు లోకములను పీడింపవలె నని కోరిక గ అమాత్యులు వచ్చి అతనిని తీసికొని వెళ్ళిరి. 4

మూ. ఏవమేతత్పురావృత్తం వాలినా రావణః ప్రభో,
ధర్షితశ్చ వృతశ్చాపి భ్రాతా పావకసంనిధౌ. 45

ప్ర అ. ప్రభో = ప్రభువైన రామా! ఏవమ్ = ఇట్లు, ఏతత్ = ఇది పురా = పూర్వము, వృత్తమ్ = జరిగినది. రావణః = రావణుడు, వాలినా = వా

అథ పఞ్చత్రింశః సర్గః

[రావణుడు ప్రశ్నించగా అగస్త్యుడు హనుమంతుని జన్మపరాక్రమాదులను వర్ణించి చెప్పుట].

మూ. అపృచ్ఛత తదా రామో దక్షిణాశాశ్రయం మునిమ్,
ప్రాఞ్జలిర్వినయోపేత ఇదమాహ వచోఽర్థవత్. 1

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, రామః = రాముడు, దక్షిణాశాశ్రయమ్ = దక్షిణ దిక్కు ఆశ్రయముగా గల, మునిమ్ = మునిని, అపృచ్ఛత్ = అడిగెను. ప్రాఞ్జలిః = కట్టబడిన దోసిలికలవాడై, వినయోపేతః = వినయముతో కూడినవాడై, అర్థవత్ = అర్థము గల, ఇదం వచః = ఈ వచనమును, ఆహ = పలికెను.

తా. అప్పుడు రాముడు అగస్త్యుణ్ణి ప్రశ్నించెను. వినయవంతుడై అంజలి ఘటించి అర్థయుక్తమైన వచనమును ఇట్లు పలికెను. 1

మూ. అతులం బలమేతద్వై వాలినో రావణస్య చ,
న త్వేతాభ్యాం హనుమతా సమం త్వితి మతిర్మమ. 2

ప్ర. అ. వాలినః = వాలియొక్క, రావణస్య చ = రావణునియొక్క, ఏతత్ = ఈ, బలమ్ = జలము, అతులమ్ = సాటి లేనిది. తు = కాని, ఏతాభ్యామ్ = వీరిద్దరియొక్క బలము, హనుమతా = హనుమంతునితో, న సమమ్ = సమానమైనది కాదు, ఇతి = అని, మమ = నాయొక్క, మతిః = బుద్ధి.

తా. వాలి బలము, రావణుని బలము సాటిలేనిదే. కాని వీళ్ళిద్దరి బలమూ హనుమంతుని బలముతో సమానము కాదని నా అభిప్రాయము. 2

మూ. శౌర్యం దాక్ష్యం బలం ధైర్యం ప్రాజ్ఞతా నయసాధనమ్,
విక్రమశ్చ ప్రభావశ్చ హనూమతి కృతాలయాః. 3

ప్ర. అ. సేనాగ్రగాః = సేనకు ముందు నడచివచ్చిన, మన్త్రిసుతాః = మంత్రుల కుమారులు, కింకరాః = కింకరులు, రావణాత్మజః = రావణుని కుమారుడైన అక్షుడు, ఏతే = వీరు, తత్ర = అక్కడ, ఏకేన = ఒక్క, హనుమతా = హనుమంతునిచేత, వినిపాతితాః = పడగొట్టబడినారు.

తా. అక్కడ ఒక్క హనుమంతుడు సేనానాయకులైన మంత్రికుమారులను, కింకరులను, అక్షకుమారుని చంపినాడు. 6

మూ. భూయో బన్ధాద్విముక్తేన భాషయిత్వా దశాననమ్,
లఙ్కా భస్మీకృతా యేన పావకేనేవ మేదినీ. 7

ప్ర. అ. భూయః = మరల, బన్ధాత్ = బంధమునుండి, విముక్తేన = విడవబడిన, యేన = ఎవనిచేత, దశాననమ్ = రావణునిగూర్చి, ఆభాష్య = పలికి, మేదినీ = భూమి, పావకేనేవ = అగ్నిచేత వలె, లఙ్కా = లంక, భస్మీకృతా = భస్మముచేయబడినదో.

తా. బంధమునుండి విముక్తుడై ఇతడు మరల రావణునితో మాటలాడి, అగ్ని భూమిని భస్మము చేసినట్లు లంకను భస్మముచేసెను. 7

మూ. న కాలస్య న శక్రస్య న విష్ణోర్విత్తపస్య చ,
కర్మాణి తాని శ్రూయన్తే యాని యుద్ధే హనూమతః. 8

ప్ర. అ. యుద్ధే = యుద్ధమునందు, హనూమతః = హనుమంతునియొక్క, యాని = ఏ, కర్మాణి = పనులు, శ్రూయన్తే = వినబడుచున్నవో, తాని = అవి, కాలస్య = యమునివి, న = వినబడుటలేదు. శక్రస్య = ఇంద్రునివి, న = వినబడుటలేదు. విష్ణోః = విష్ణువుయొక్క కర్మలు, న = వినబడుటలేదు. విత్తపస్య చ = కుబేరునివి మాడ, న = వినబడుటలేదు.

తా. యుద్ధములో హనుమంతుడు ఎట్టి పనులు చేసెనో అట్టి పనులు యముడు గాని, ఇంద్రుడు గాని, విష్ణువు గాని, కుబేరుడు కాని చేసినట్లు వినబడుటలేదు. 8

మూ. ఏతస్య బాహువీర్యేణ లఙ్కా సీతా చ లక్ష్మణః,
ప్రాప్తా మయా జయశ్చైవ రాజ్యం మిత్రాణి బాన్ధవాః. 9

ప్ర. అ హనుమాన్ = హనుమంతుడు, ఆత్మనః = తనయొక్క, బలమ్ = బలమును, న హి వేదితవాన్ = తెలిసికొనలేదు అని, మన్యే = తలచుచున్నాను యత్ = ఎందువలన, ఆత్మనః = తనకు, జీవితేష్టమ్ = జీవితము వలె ఇష్టుడైన వానరాధిపమ్ = సుగ్రీవుణ్ణి, క్లిశ్యన్తమ్ = బాధపడుచుండగా, దృష్టవాన్ = చూచినాడో.

తా. హనుమంతుడు తన జీవితముతో సమానముగా ఇష్టుడైన సుగ్రీవుడు బాధపడుచుండగా చూచుచు ఊరుకొన్నాడనగా-అతనికి తన బలము ఎంతటిదో తెలియలేదు అని నేను అనుకొనుచున్నాను. 1.

మూ. ఏతన్మే భగవన్సర్వం హనూమతి మహామునే,
విస్తరేణ యథాతత్త్వం కథయామరపూజిత. 13

ప్ర. అ. భగవన్ = పూజ్యుడా! అమరపూజిత = దేవతలచేత పూజింపబడినవాడా! మహామునే = మహామునీ! హనూమతి = హనుమంతునివిషయమునందు ఏతత్ = దీనిని, సర్వమ్ = సమస్తమును, యథాతత్త్వమ్ = యథార్థముగా, విస్తరేణ = విస్తారముగా, మే = నాకు, కథయ = చెప్పుము.

తా. పూజ్యుడా! దేవతలచేత పూజింపబడువాడా! మహామునీ! హనుమంతునికి సంబంధించిన ఈ విషయము నంతనూ నాకు సవిస్తరముగా, ఉన్నది ఉన్నట్లు చెప్పుము. 13

మూ. రాఘవస్య వచః శ్రుత్వా హేతుయుక్తమృషిస్తతః,
హనూమతః సమక్షం తమిదం వచన మబ్రవీత్. 14

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, ఋషిః = ఋషి, రాఘవస్య = రామునియొక్క, హేతుయుక్తమ్ = హేతువులతో కూడిన, వచః = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, హనూమతః = హనుమంతునియొక్క, సమక్షమ్ = ఎదుటనే, తమ్ = ఆ రాముణ్ణి గూర్చి, ఇదమ్ = ఈ, వచనమ్ = వచనమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. అప్పుడు అగస్త్యుడు హేతుయుక్తమైన రాముని మాట విని హనుమంతుని ఎదుటనే ఇట్లు పలికెను. 14

మూ. సత్యమేతద్రఘుశ్రేష్ఠ యద్బ్రవీషి హనూమతి,
న బలే విద్యతే తుల్యో న గతౌ న మతౌ పరః. 15

మూ. యది వాస్తి త్వభిప్రాయః సంశ్రోతుం తవ రాఘవ,
సమాధాయ మతిం రామ నిశామయ వదామ్యహమ్. 18

ప్ర. అ. రాఘవ = రఘువంశమునందు పుట్టినవాడా! రామ = రామా! సంశ్రోతుమ్ = వినుటకు, తవ = నీకు, అభిప్రాయః = అభిప్రాయము, అస్తి యది వా = ఉన్నచో, మతిమ్ = బుద్ధిని, సమాధాయ = సావధానము చేసికొని, నిశామయ = వినుము. అహమ్ = నేను, వదామి = చెప్పుచున్నాను.

తా. రామా! నీకు వినవలె నని కోరిక ఉన్నచో సావధానచిత్తముతో వినుము; చెప్పెదను. 18

మూ. సూర్యదత్తవరస్వర్ణః సుమేరుర్నామ పర్వతః,
యత్ర రాజ్యం ప్రశాస్త్యస్య కేసరీ నామ వై పితా. 19

ప్ర. అ. సూర్యదత్తవరస్వర్ణః = సూర్యుని చేత ఇవ్వబడిన వరముచేత బంగారువికారమైన, సుమేరుః నామ = సుమేరువు అను, పర్వతః = పర్వతమున్నది, యత్ర = ఎక్కడ, అస్య = ఈతనియొక్క, పితా = తండ్రియైన, కేసరీ నామ = కేసరి అను నతడు, రాజ్యమ్ = రాజ్యమును, ప్రశాస్తి = పాలించుచున్నాడో!

తా. సూర్యు డిచ్చిన వరముచేత సువర్ణమయమైన మేరు పర్వత మున్నది. అక్కడ ఈ హనుమంతుని తండ్రియైన కేసరి రాజ్యమును పాలించుచున్నాడు. 19

మూ. తస్య భార్యా బభూవేష్టా హ్యఞ్జనేతి పరిశ్రుతా,
జనయామాస తస్యాం వై వాయురాత్మజముత్తమమ్. 20

ప్ర. అ. అఞ్జనా ఇతి = అంజన అని, పరిశ్రుతా = ప్రసిద్ధురాలైన, తస్య = అతనియొక్క, ఇష్టా = ఇష్టురాలైన, భార్యా = భార్య, బభూవ = ఉండెను. తస్యామ్ = ఆమెయందు, వాయుః = వాయువు, ఉత్తమమ్ = ఉత్తముడైన, ఆత్మజమ్ = కుమారుణ్ణి, జనయామాస వై = పుట్టించెను.

తా. ఆతనికి అంజన అను పేరుతో ప్రసిద్ధి చెందిన ఇష్టురాలైన భార్య ఉండెను. ఆమెయందు వాయుదేవుడు ఉత్తముడైన పుత్రుణ్ణి పుట్టించెను. 20

తా. అప్పుడు ఆ శిశువునకు జపాపుష్పముల ప్రోగువలె ఉన్న ఉదయించు చున్న సూర్యుడు కనబడెను. అది ఫల మనుకొని దానియందు ఆసక్తి చేత ఆ శిశువు సూర్యుని దగ్గరకు ఎగిరెను. 23

మూ. బాలార్కాభిముఖో బాలో బాలార్క ఇవ మూర్తిమాన్,
గ్రహీతుకామో బాలార్కం ప్లవతేఽమ్బరమధ్యగః. 24

ప్ర. అ. మూర్తిమాన్ = మూర్తిగల, బాలార్కః ఇవ = బాలసూర్యుడు వలె ఉన్న, బాలః = ఆ బాలుడు, బాలార్కమ్ = బాలార్కుణ్ణి, గ్రహీతుకామః = గ్రహించుటకు కోరికగలవాడై, అమ్బరమధ్యగః = ఆకాశమధ్యమును పొందిన వాడై, బాలార్కాభిముఖః = బాలసూర్యునికి అభిముఖుడై, ప్లవతే = ఎగురుచున్నాడు.

తా. రెండవ బాలసూర్యుడు వలె ఉన్న ఆ బాలుడు బాలార్కుణ్ణి గ్రహించు కోరికతో, బాలార్కునికి అభిముఖుడై అకాశమధ్యమునందు ఎగిరెను. 24

మూ. ఏతస్మిన్ ప్లవమానే తు శిశుభావే హనూమతి,
దేవదానవయక్షాణాం విస్మయః సుమహానభూత్. 25

ప్ర. అ. ఏతస్మిన్ = ఈ, హనూమతి = హనుమంతుడు, శిశుభావే = శైశవమునందు, ప్లవమానే = ఎగురుచుండగా, దేవదానవయక్షాణామ్ = దేవతలకు, దానవులకు, యక్షులకు, సుమహాన్ = చాల గొప్పదైన, విస్మయః = ఆశ్చర్యము, అభూత్ = ఆయెను.

తా. హనుమంతుడు ఈవిధముగా శైశవమునందు ఎగురుచుండగా దేవ-దానవ-యక్షులు చాల ఆశ్చర్యము చెందిరి 25

మూ. నాప్యేవం వేగవాన్ వాయుర్గరుడో న మనస్తథా,
యథాయం వాయుపుత్రస్తు క్రమతేఽమ్బరముత్తమమ్.

ప్ర. అ. అయమ్ = ఈ, వాయుపుత్రః తు = వాయుపుత్రుడు, ఉత్తమమ్ = చాల ఎత్తైన, అమ్బరమ్ = ఆకాశమును, యథా = ఎట్లు, క్రమతే = ఆక్రమించు చున్నాడో, ఏవమ్ = ఇట్లు, వాయుః అపి = వాయువు కూడ, వేగవాన్ = వేగము గలవాడు, న = కాడు. గరుడః = గరుత్మంతుడు, న = కాడు. తథా = మరియు, మనః = మనస్సు, న = కాదు.

క్రామన్ = ఆక్రమించుచు, అమ్బరమ్ = ఆకాశమును, గతః = పొందినవాడై, భాస్కరాభ్యాశమ్ = సూర్యుని సమీపమును, ఆగతః = పొందినాడు.

తా. ఆ శిశువు తండ్రియైన వాయువు బలమువలనా, బాల్యమువలనా, కొన్నివేల యోజనముల దూరమును ఆక్రమించుచు, ఆకాశములో సూర్యునిదగ్గరకు వెళ్లెను. 29

మూ. శిశురేష త్వదోషజ్ఞ ఇతి మత్వా దివాకరః,
కార్యం చాస్మిన్ సమాయత్త మిత్యేవం న దదాహ సః.

ప్ర. అ. శిశుః = శిశువైన, ఏషః = ఇతడు, అదోషజ్ఞః = దోషములు తెలియనివాడు, ఇతి = అనీ, అస్మిన్ = దీనియందు, కార్యం చ = దేవకార్యము కూడ, సమాయత్తమ్ = ఆధారపడి ఉన్నది, ఇత్యేవమ్ = ఇట్లు, మత్వా = తలచి, సః దివాకరః = ఆ సూర్యుడు, న దదాహ = కాల్చలేదు.

తా. "ఇతడు శిశువు; తప్పొప్పులు తెలియనివాడు. ఇతడు దేవతాకార్యము కూడ చేయవలసి ఉన్నది". అని ఆలోచించి సూర్యుడు అతనిని కాల్చలేదు. 30

మూ. యమేవ దివసం హ్యేష గ్రహీతుం భాస్కరం ప్లుతః,
తమేవ దివసం రాహుర్జిఘృక్షతి దివాకరమ్. 31

ప్ర. అ. ఏషః = ఇతడు, యమ్ ఏవ = ఏ, దివసమ్ = దివసమును, భాస్కరమ్ = సూర్యుణ్ణి, గ్రహీతుమ్ = గ్రహించుటకు, ప్లుతః = ఎగిరినాడో, తం దివసమ్ ఏవ = ఆ రోజునే, రాహుః = రాహువు, దివాకరమ్ = సూర్యుణ్ణి, జిఘృక్షతి = గ్రహించ దలచుచున్నాడు.

తా. ఈ హనుమంతుడు సూర్యునిదగ్గరకు ఎగిరిన దివసమునందే రాహువు సూర్యుణ్ణి పట్టుకొనుటకు వచ్చెను. 31

మూ. అనేన చ పరామృష్టో రాహుః సూర్యరథోపరి,
అపక్రాన్త స్తతస్త్రస్తో రాహుశ్చన్ద్రార్కమర్దనః. 32

ప్ర. అ. సూర్యరథోపరి = సూర్యుని రథము పైభాగమునందు, రాహుః = రాహువు, అనేన = ఇతనిచేత, పరామృష్టః = స్పృశించబడెను. చన్ద్రార్క

సూర్యమ్=సూర్యుణ్ణి, జిఘృక్షుః=పట్టుకొన దలచినవాడనై, ఆగతః=వచ్చినాను. అథ = అనంతరము, అన్యః = మరియొక, రాహుః = రాహువు, ఆసాద్య = సమీపించి, సహసా = వెంటనే, రవిమ్ = సూర్యుణ్ణి, జగ్రాహ = పట్టుకొనెను.

తా. ఈ రోజున పర్వకాలమునందు సూర్యుణ్ణి పట్టుకొనుటకై నేను వచ్చుసరికి మరొకడు సూర్యుణ్ణి పట్టుకొనినాడు. 35

మూ. స రాహోర్వచనం శ్రుత్వా వాసవః సంభ్రమాన్వితః,
ఉత్పపాతాసనం హిత్వా ఉద్వహన్ కాఞ్చనీం స్రజమ్.

ప్ర. అ. సః వాసవః = ఆ ఇంద్రుడు, రాహోః = రాహువుయొక్క, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, సంభ్రమాన్వితః=తొందరతో కూడినవాడై, కాఞ్చనీమ్=బంగారు, స్రజమ్ = మాలికను, ఉద్వహన్ = ధరించి, ఆసనమ్ = ఆసనమును, హిత్వా = విడచి, ఉత్పపాత = లేచెను.

తా. ఆ మాటలు విని ఇంద్రుడు తొందరపడుచు, బంగారుమాల ధరించి ఆసనమును విడచి వెంటనే లేచెను. 36

మూ. తతః కైలాసకూటాభం చతుర్దన్తం మదస్రవమ్,
శృఙ్గారధారిణం ప్రాంశుం స్వర్ణఘణ్టాట్టహాసినమ్. 37
ఇన్ద్రః కరీన్ద్రమారుహ్య రాహుం కృత్వా పురఃసరమ్,
ప్రాయాద్యత్రాభవత్సూర్యః సహానేన హనూమతా. 38

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, ఇన్ద్రః = ఇంద్రుడు, కైలాసకూటాభమ్= కైలాసశిఖరము వంటి కాంతిగల, చతుర్దన్తమ్ = నాలుగు దంతములు గల, మదస్రవమ్ = మదమును స్రవించుచున్న, శృఙ్గారధారిణమ్=అలంకారమును ధరించుచున్న, ప్రాంశుమ్ = ఎత్తైన, స్వర్ణఘణ్టాట్టహాసినమ్ = బంగారు ఘంటల అట్టహాసము (పెద్దనవ్వు) గల, కరీన్ద్రమ్ = గజేంద్రమును, ఆరుహ్య = ఎక్కి, రాహుమ్ = రాహువును, పురఃసరమ్=ముందు నడచువానినిగా, కృత్వా=చేసి, సూర్యః=సూర్యుడు, అనేన=ఈ, హనూమతా సహ=హనుమంతునితో కూడ, యత్ర=ఎక్కడ, అభవత్ = ఉండెనో అక్కడికి, ప్రాయాత్=వెళ్లెను.

తా. పిమ్మట ఇంద్రుడు కైలాసశిఖరము వంటి కాంతి గల నాలుగు

(రాహువు), పరాఙ్ముఖః = వెనుకకు ముఖము గలవాడై, పరావృత్తః = వెనుకకు తిరిగినాడు.

తా. సూర్యుణ్ణి విడచి ఆ విధముగా తనమీదికి పరుగెత్తి వచ్చుచున్న హనుమంతుణ్ణి చూచి రాహువు ముఖము వెనుకకు చేసి, వెనుకకు మరలెను. 41

మూ. ఇన్ద్రమాశంసమానస్తు త్రాతారం సింహికాసుతః,
ఇన్ద్ర ఇన్ద్రేతి సంత్రాసాన్ముహుర్ముహురభాషత. 42

ప్ర. అ. సింహికాసుతః = రాహువు, ఇన్ద్రమ్ = ఇంద్రుణ్ణి, త్రాతారమ్ = రక్షకుణ్ణిగా, ఆశంసమానః = కోరుచు, సంత్రాసాత్ = భయమువలన, ఇన్ద్ర ఇన్ద్ర ఇతి = ఇంద్రా, ఇంద్రా అని, ముహుర్ముహుః = మాటిమాటికి, అభాషత = పలికెను.

తా. రాహువు తనను ఇంద్రుడు రక్షించవలె నని కోరుచు, భయముతో ఇంద్రా ! ఇంద్రా ! అని మాటిమాటికి అరచెను. 42

మూ. రాహోర్విక్రోశమానస్య ప్రాగేవాలక్షితం స్వరమ్,
శ్రుత్వేన్ద్రోవాచ మా భైషీరహమేనం నిషూదయే. 43

ప్ర. అ. ఆక్రోశమానస్య = అరచుచున్న, రాహోః = రాహువుయొక్క, ప్రాగేవ = పూర్వమే, ఆలక్షితమ్ = గుర్తించబడిన, స్వరమ్ = స్వరమును, శ్రుత్వా = విని, ఇన్ద్రః = ఇంద్రుడు, మా భైషీః = భయపడకుము. అహమ్ = నేను, ఏనమ్ = వీనిని, నిషూదయే = సంహరించెదను అని, ఉవాచ = పలికెను.

తా. రాహువు అరచుచుండగా ఇంద్రుడు పూర్వపరిచితమైన ఆతని స్వరమును గుర్తించి, "భయపడకుము; నేను ఈతనిని సంహరించెదను" అని పలికెను. 43

మూ. ఐరావతం తతో దృష్ట్వా మహత్తదిదమిత్యపి,
ఫలం మత్వా హస్తిరాజమభిదుద్రావ మారుతిః. 44

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, మారుతిః = హనుమంతుడు, ఐరావతమ్ = ఐరావతమును, దృష్ట్వా = చూచి, ఇదమపి = ఇది కూడ, మహత్ = గొప్ప, ఫలమ్ = ఫలము, ఇతి = అని, మత్వా = తలచి, హస్తిరాజమ్ = ఆ గజరాజును గూర్చి, అభిదుద్రావ = పరుగెత్తెను.

తా. అప్పుడు ఇతడు ఇంద్రుని వజ్రము దెబ్బకు పర్వతముమీద పడి పోయెను. పడిపోయినప్పుడు ఇతని ఎడమ దౌడ విఱిగెను. 47

మూ. తస్మింస్తు పతితే చాపి వజ్రతాడనవిహ్వలే,
చుక్రోధేన్ద్రాయ పవనః ప్రజానామహితాయ సః. 48

ప్ర. అ. తస్మిన్ = అతడు, వజ్రతాడనవిహ్వలే = వజ్రముచేత కొట్టుటచేత వ్యాకులుడై, పతితే చాపి = పడిపోయినవాడగుచుండగా, సః = ఆ, పవనః = వాయువు, ప్రజానామ్ = ప్రజలయొక్క, అహితాయ = అహితముకొరకు, ఇన్ద్రాయ = ఇంద్రునికొరకు, చుక్రోధ = కోపించెను.

తా. వజ్రము దెబ్బ తగిలి వ్యాకులుడైన హనుమంతుడు పడిపోగానే వాయువు ప్రజలకు కష్టము కలుగు విధముగ ఇంద్రునిమీద కోపించెను. 48

మూ. ప్రచారం స తు సంగృహ్య ప్రజాస్వన్తర్గతః ప్రభుః,
గుహాం ప్రవిష్టః స్వసుతం శిశుమాదాయ మారుతః. 49

ప్ర. అ. ప్రజాసు = ప్రజలలో, అన్తర్గతః = అంతర్గతుడైన, ప్రభుః = సమర్థుడైన, సః మారుతః = ఆ వాయువు, ప్రచారమ్ = సంచారమును, సంగృహ్య = సంగ్రహించి, శిశుమ్ = శిశువైన, స్వసుతమ్ = తన కుమారుణ్ణి, ఆదాయ = గ్రహించి, గుహామ్ = గుహను, ప్రవిష్టః = ప్రవేశించినాడు.

తా. ప్రజలలోపల నివసించు సర్వసమర్థుడైన ఆ వాయువు, తన సంచారమును ఆపివేసి, శిశువైన తన కుమారుణ్ణి తీసికొని ఒక గుహలో ప్రవేశించెను. 49

మూ. విణ్మూత్రాశయమావృత్య ప్రజానాం పరమార్తికృత్,
రురోధ సర్వభూతాని యథా వర్షాణి వాసవః. 50

ప్ర. అ. ప్రజానామ్ = ప్రజలయొక్క, విణ్మూత్రాశయమ్ = మలమూత్రస్థానమును, ఆవృత్య = అడ్డగించి, పరమార్తికృత్ = గొప్ప పీడను చేయుచున్నవాడై, వాసవః = ఇంద్రుడు, వర్షాణి యథా = వర్షములను వలె, సర్వభూతాని = సకలప్రాణులను, రురోధ = కదలజాలకుండునట్లు చేసెను.

తా. ప్రజల మలమూత్రస్థానములను అడ్డగించి, గొప్ప బాధ కలిగించుచు సకలభూతములను, ఇంద్రుడు వర్షములను నిరోధించి నట్లు నిరోధించెను. 50

తా. పిమ్మట గంధర్వులు, దేవతలు, అసురులు, మనుష్యులు దుఃఖా క్రాంతులై, సుఖమును కోరుచు బ్రహ్మదేవునివద్దకు వెళ్ళిరి. 53

మూ. ఊచుః ప్రాఞ్జలయో దేవా మహోదరనిభోదరాః,
త్వయా తు భగవన్ సృష్టాః ప్రజానాథ చతుర్విధాః. 54

ప్ర. అ. మహోదరనిభోదరాః = మహోదరునితో సమానమైన పెద్ద ఉదరములు గల, దేవాః = దేవతలు, ప్రాఞ్జలయః = కట్టబడిన దోసిళ్ళు గలవారై, ఊచుః = పలికిరి. భగవన్ = భగవంతుడా! ప్రజానాథ = ప్రజాపతీ! త్వయా తు = నీచేతనే, చతుర్విధాః = నాలుగు విధములైన మేము, సృష్టాః = సృజింపబడితిమి.

తా. మహోదరుడు వలె పెద్ద పొట్టలు గల ఆ దేవతలు ఇట్లు పలికిరి- "పూజ్యుడవైన బ్రహ్మదేవా! నాలుగు విధములైన ప్రజలను నీవే సృజించితివి. 54

మూ. త్వయా దత్తోఽయమస్మాకమాయుషః పవనః పతిః,
సోఽస్మాన్ ప్రాణేశ్వరో భూత్వా కస్మాదేషోఽద్య సత్తమ,
రురోధ దుఃఖం జనయన్నన్తఃపుర ఇవ స్త్రియః,
తస్మాత్త్వాం శరణం ప్రాప్తా వాయునోపహతా వయమ్.
వాయుసంరోధజం దుఃఖమిదం నో నుద దుఃఖహన్.

ప్ర. అ. అయమ్ = ఈ, పవనః = వాయువు, అస్మాకమ్ = మాయొక్క, ఆయుషః = ఆయుర్దాయముయొక్క, పతిః = ప్రభువుగా, దత్తః = ఇవ్వబడినాడు. సత్తమ = చాల శ్రేష్ఠుడా! సః ఏషః = అట్టి ఈ వాయువు, ప్రాణేశ్వరః = ప్రాణములకు అధిపతిగా, భూత్వా = అయి ఉండి, కస్మాత్ = ఎందువలన, అద్య = ఇప్పుడు, దుఃఖమ్ = దుఃఖమును, జనయన్ = కలిగించుచు, అన్తఃపురే = అంతఃపురమునందు, స్త్రియః ఇవ = స్త్రీలను వలె, అస్మాన్ = మమ్ములను, రురోధ = నిరోధించెను? తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, వాయునా = వాయువుచేత, ఉపహతాః = కొట్టబడిన, వయమ్ = మేము, త్వామ్ = నిన్ను, శరణం ప్రాప్తాః = శరణు జొచ్చినాము. దుఃఖహన్ = దుఃఖములను తొలగించువాడా! నః = మాయొక్క, వాయుసంరోధజమ్ = వాయు నిరోధమువలన కలిగిన, ఇదం దుఃఖమ్ = ఈ దుఃఖమును, నుద = పోగొట్టుము.

ప్రభువైన, ఇన్ద్రేణ = ఇంద్రునిచేత, రాహోః = రాహువుయొక్క, వచనమ్ = వచనమును, ఆస్థాయ = అవలంబించి, అద్య = ఇప్పుడు, నిపాతితః = పడగొట్టబడినాడు. తతః = ఆ కారణమువలన, సః అనిలః = ఆ వాయువు, కుపితః = కోపించినాడు.

తా. రాహువు మాటలు విని దేవతల ప్రభువైన ఇంద్రుడు నేడు, వాయుదేవుని పుత్రుని పడగొట్టినాడు. అందుచేత అతడు కోపించినాడు. 59

మూ. అశరీరః శరీరేషు వాయుశ్చరతి పాలయన్, 60
శరీరం హి వినా వాయుం సమతాం యాతి దారుభిః.

ప్ర. అ. వాయుః = వాయువు, అశరీరః = శరీరము లేనివాడై, పాలయన్ = పాలించుచు, శరీరేషు = శరీరములయందు, చరతి = సంచరించుచున్నాడు. వాయుం వినా = వాయువు లేకుండగా, శరీరమ్ = శరీరము, దారుభిః = కట్టెలతో, సమతామ్ = సమత్వమును, యాతి = పొందును.

తా. శరీరము లేని వాయువు శరీరమును పాలించుచు దానిలో సంచరించుచుండును. వాయువు లేనిచో శరీరము కట్టెవలె అయిపోవును. 60

మూ. వాయుః ప్రాణః సుఖం వాయుర్వాయుః సర్వమిదం జగత్,
వాయునా సంపరిత్యక్తం న సుఖం విన్దతే జగత్.

ప్ర. అ. వాయుః = వాయువే, ప్రాణః = ప్రాణము. వాయుః = వాయువే, సుఖమ్ = సుఖము. వాయుః = వాయువే, సర్వమ్ = సమస్తమైన, ఇదం జగత్ = ఈ జగత్తు. వాయునా = వాయువుచేత, సంపరిత్యక్తమ్ = విడవబడిన, జగత్ = జగత్తు, సుఖమ్ = సుఖమును, న విన్దతే = పొందదు.

తా. వాయువే ప్రాణము. వాయువే సుఖము. ఈ సమస్తజగత్తూ వాయువే. వాయువు విడిచివేసినచో జగత్తుకు సుఖ ముండదు. 61

మూ. అద్యైవ చ పరిత్యక్తం వాయునా జగదాయుషా, 62
అద్యైవ తే నిరుచ్ఛ్వాసాః కాష్ఠకుడ్యోపమాః స్థితాః.

ప్ర. అ. జగత్ = జగత్తు, ఆయుషా = ఆయుర్దాయమైన, వాయునా = వాయువుచేత, అద్యైవ = ఇప్పుడే, పరిత్యక్తమ్ = విడవబడినది. అద్యైవ = ఇప్పుడే,

ప్రజలందరితోని కలిసి, మహేంద్రునిచేత కొట్టబడిన తన కుమారుణ్ణి తీసికొనివెళ్లి వాయువు ఉన్నచోటికి వెళ్ళెను. 64

మూ. తతోఽర్క వైశ్వానరకాఞ్చనప్రభం
సుతం తదోత్సఙ్గగతం సదాగతేః,
చతుర్ముఖో వీక్ష్య కృపామథాకరో
త్సదేవగన్ధర్వఋషియక్షరాక్షసైః. 65

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
పఞ్చత్రింశః సర్గః.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, దేవగన్ధర్వఋషియక్షరాక్షసైః = దేవ గంధర్వఋషియక్షరాక్షసులతో కూడిన, సః చతుర్ముఖః = ఆ బ్రహ్మదేవుడు, సదాగతేః = వాయువుయొక్క, ఉత్సఙ్గగతమ్ = ఒడిలో ఉన్న, అర్క వైశ్వానర కాఞ్చనప్రభమ్ = సూర్య-అగ్ని-సువర్ణముల కాంతి వంటి కాంతి గల, సుతమ్ = కుమారుణ్ణి, వీక్ష్య = చూచి, తదా = అప్పుడు, కృపామ్ = కృపను, అకరోత్ = చేసెను.

తా. పిమ్మట దేవ-గంధర్వ-ఋషి - యక్ష-రాక్షసులతో కలసి వెళ్ళిన బ్రహ్మదేవుడు వాయువు ఒడిలో ఉన్న. సూర్యాగ్నిసువర్ణముల కాంతి వంటి కాంతి గల అతని కుమారుణ్ణి చూచి జాలిపడెను. 65

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు ఉత్తరకాండలో
ముప్పదియైదవ సర్గ సమాప్తము.

మూ॥ తం తు వేదవిదా తేన లమ్బాభరణశోభినా,
వాయుముత్థాప్య హస్తేన శిశుం తం పరిమృష్టవాన్. 3

ప్ర. అ. వేదవిదా = వేదములను ఎరిగిన, లమ్బాభరణశోభినా = వ్రేలాడుచున్న ఆభరణములతో ప్రకాశించుచున్న, తేన హస్తేన = ఆ హస్తముతో, తం వాయుమ్ = ఆ వాయువును, ఉత్థాప్య = లేవదీసి, తం శిశుమ్ = ఆ శిశువును పరిమృష్టవాన్ = స్పృశించినాడు.

తా. బ్రహ్మదేవుడు వేదములను ఎరిగిన, వ్రేలాడుచున్న ఆభరణములతో ప్రకాశించుచున్న హస్తముతో ఆ వాయువును పైకి లేవదీసి ఆ శిశువును స్పృశించెను. 3

మూ. స్పృష్టమాత్రస్తతః సోఽయం సలీలం పద్మజన్మనా,
జలసిక్తం యథా సస్యం పునర్జీవితమాప్తవాన్. 4

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, పద్మజన్మనా = బ్రహ్మదేవునిచేత, సలీలమ్ = విలాసపూర్వకముగా, స్పృష్టమాత్రః = స్పృశించబడిన, సః అయమ్ = అట్టి ఈ శిశువు, జలసిక్తమ్ = నీటితో తడపబడిన, సస్యం యథా = సస్యము వలె, పునః = మరల, జీవితమ్ = జీవితమును, ఆప్తవాన్ = పొందినాడు.

తా. బ్రహ్మదేవుడు విలాసపూర్వకముగా స్పృశించగానే ఆ శిశువు నీరు చల్లిన సస్యము వలె మరల జీవితమును పొందెను. 4

మూ. ప్రాణవన్తమిమం దృష్ట్వా ప్రాణో గన్ధవహో ముదా,
చచార సర్వభూతేషు సంనిరుద్ధం యథా పురా. 5

ప్ర. అ. ప్రాణః = ప్రాణస్వరూపుడైన, గన్ధవహః = వాయువు, ప్రాణవన్తమ్ = ప్రాణముగల, ఇమమ్ = ఈ శిశువును, దృష్ట్వా = చూచి, ముదా = సంతోషముతో, యథాపురా = పూర్వమునందు వలె, సంనిరుద్ధమ్ = శరీరములో నిరోధింపబడునట్లుగా, సర్వభూతేషు = సమస్తప్రాణులయందు, చచార = సంచరించెను.

తా. ప్రాణస్వరూపుడైన వాయువు ఆ శిశువునకు ప్రాణము వచ్చుట చూచి

లారా! మహేశ్వరధనేశ్వరౌ = మహేశ్వర కుబేరులారా! జానతామ్ అపి = తెలిసినవారే అయినను, వః = మీకు, సర్వమ్ = సమస్తమును, వక్ష్యామి = చెప్పెదను. హితమ్ = హితము, శ్రూయతామ్ = వినబడుగాక.

తా. ఓ! మహేంద్ర-అగ్ని-వరుణ-మహేశ్వర-కుబేరులారా! మీ కందరికీ ఈ విషయము తెలిసినదే అయినను చెప్పుచున్నాను. నేను చెప్పు హితమును వినండి. 8

మూ. అనేన శిశునా కార్యం కర్తవ్యం వో భవిష్యతి,
తద్దదధ్వం వరాన్ సర్వే మారుతస్యాస్య తుష్టయే. 9

ప్ర. అ. అనేన శిశునా = ఈ శిశువు చేత, వః = మీయొక్క, కార్యమ్ = కార్యము, కర్తవ్యమ్ = చేయదగినది, భవిష్యతి = కాగలదు, తత్ = ఆ కారణమువలన, సర్వే = అందరూ, అస్య = ఈ, మారుతస్య = వాయువుయొక్క, తుష్టయే = సంతోషముకొరకు, వరాన్ = వరములను, దదధ్వమ్ = ఇవ్వండి.

తా. ఈ శిశువు మున్ముందు మీ కార్యమును సాధించవలసింది ఉన్నది. అందువలనా, ఈ వాయుదేవుని సంతోషముకొరకు మీరందరూ ఇతనికి వరములను ఇవ్వండి. 9

మూ. తతః సహస్రనయనః ప్రీతియుక్తః శుభాననః,
కుశేశయమయీం మాలాముత్క్షిప్యేదం వచోఽబ్రవీత్. 10

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, శుభాననః = శుభమైన ముఖము గల, సహస్రనయనః = ఇంద్రుడు, ప్రీతియుక్తః = ప్రేమతో కూడినవాడై, కుశేశయమయీమ్ = బంగారు పద్మముల వికారమైన, మాలామ్ = మాలను, ఉత్క్షిప్య = ఎత్తి, ఇదం వచః = ఈ వచనమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. పిమ్మట మంగళకరమైన ముఖముగల దేవేంద్రుడు ఆనందముతో బంగారు పద్మముల మాలను పైకి చూపి (ఇచ్చి) ఇట్లు పలికెను. 10

మూ. మత్కరోత్సృష్టవజ్రేణ హనురస్య యథా హతః,
నామ్నా వై కపిశార్దూలో భవితా హనుమానితి. 11

ప్ర. అ. శాస్త్రాణి = శాస్త్రములను, అధ్యేతుమ్ = చదువుటకొరకు, అస్య = వీనికి, యదా = ఎప్పుడు, శక్తిః = శక్తి, భవిష్యతి = కాగలదో, తదా = అప్పుడు, అస్య = వీనికి, శాస్త్రమ్ = శాస్త్రమును, దాస్యామి = ఇవ్వగలను, యేన = దేనిచేత, వాగ్మీ = ఉత్తమవాక్కు గలవాడు, భవిష్యతి = కాగలడో. శాస్త్రదర్శనే = శాస్త్రజ్ఞానమునందు, అస్య = ఇతనికి, సదృశః = సమానుడు, కశ్చిత్ = ఒక్కడూ కూడ, న భవితా చ = ఉండడు.

తా. శాస్త్రాధ్యయనము చేసే శక్తి వచ్చినపుడు ఇతనికి నేను శాస్త్రము నేర్పెదను. దానిచేత ఇతడు మాటలలో నేర్పరి కాగలడు. శాస్త్రజ్ఞానములో ఇతనిని పోలినవాడు ఉండడు. 14

మూ. వరుణశ్చ వరం ప్రాదాన్నాస్య మృత్యుర్భవిష్యతి,
వర్షాయుతశతేనాపి మత్పాశాదుదకాదపి. 15

ప్ర. అ. వరుణః చ = వరుణుడు కూడ, వరమ్ = వరమును, ప్రాదాత్ = ఇచ్చెను. వర్షాయుతశతేనాపి = నూరు అయుతముల సంవత్సరములచేత కూడ, మత్పాశాత్ = నా పాశమువలనా, ఉదకాదపి = ఉదకమువలనా, అస్య = ఇతనికి మృత్యుః = మృత్యువు, న భవిష్యతి = కలుగదు.

తా. పది లక్షల సంవత్సరాలకు కూడ నా పాశముచేత గాని, జలముచేత గాని ఇతనికి మృత్యువు కలగదు. 15

మూ. యమో దణ్డాదవధ్యత్వ మరోగత్వం చ దత్తవాన్,
వరం దదామి సంతుష్ట అవిషాదం చ సంయుగే. 16

ప్ర. అ. యమః = యముడు, దణ్డాత్ = దండమువలన, అవధ్యత్వమ్ = చంప శక్యము కాక పోవుటను, అరోగత్వం చ = రోగము లేకపోవుటను, దత్తవాన్ = ఇచ్చినాడు. సంతుష్టః = సంతోషించిన నేను, సంయుగే = యుద్ధమునందు, అవిషాదం చ = దిగులుపాటు లేకపోవుటను కూడ, వరమ్ = వరమును, దదామి = ఇచ్చుచున్నాను.

తా. యముడు సంతోషించి తన దండము వలన చావు లేకపోవుటను, రోగము కలుగకపోవుటను, యుద్ధములో దిగులుచెందకుండుటను వరముగా ఇచ్చెను. 16

మూ. మత్కృతాని చ శస్త్రాణి యాని దివ్యాని తాని చ,
తైరవధ్యత్వమాపన్నశ్చిరజీవీ భవిష్యతి. 20

దీర్ఘాయుశ్చ మహాత్మా చ బ్రహ్మా తం ప్రాబ్రవీద్వచః,
సర్వేషాం బ్రహ్మదణ్డానామవధ్యత్వం భవిష్యతి. 21

ప్ర. అ. మత్కృతాని = నాచేత తయారుచేయబడిన, యాని = ఏ, శస్త్రాణి = ఆయుధములు గలవో, తాని = ప్రసిద్ధములైన, యాని = ఏ, దివ్యాని దివ్యములైన శస్త్రము లున్నవో, తైః = వాటిచేత, అవధ్యత్వమ్ = వధింప శక్యము కాకపోవుటను, ఆపన్నః = పొందినవాడై, చిరజీవీ = చిరకాలము జీవించువాడు, దీర్ఘాయుః చ = దీర్ఘాయుర్దాయము కలవాడూ, భవిష్యతి = కాగలడు. మహాత్మా = మహాత్ముడైన, బ్రహ్మా = బ్రహ్మ, తమ్ = అతనిని గూర్చి, వచః = వచనమును, ప్రాబ్రవీత్ = పలికెను. సర్వేషాం = సమస్తమైన, బ్రహ్మదణ్డానామ్ = బ్రహ్మ దండములకు, అవధ్యత్వమ్ = వధ్యుడు కాకపోవుట, భవిష్యతి = కాగలదు.

తా. "నేను తయారుచేసిన అస్త్రములచేత గాని, ఇతరములైన దివ్యాస్త్రముల చేతగాని చంప శక్యము కానివాడై ఇతడు దీర్ఘాయుర్దాయవంతుడై చిరకాలము జీవించగలడు". మహాత్ముడైన బ్రహ్మదేవుడు కూడ-"ఇతడు ఏ బ్రహ్మదండముల చేతను చంపబడడు"అని పలికెను. 20,21

మూ. తతః సురాణాం తు వరైర్దృష్ట్వా హ్యేనమలంకృతమ్,
చతుర్ముఖస్తుష్టమనా వాయుమాహ జగద్గురుః. 22

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సురాణామ్ = దేవతలయొక్క, వరైః = వరములచేత, అలంకృతమ్ = అలంకరించబడిన, ఏనమ్ = ఇతనిని, దృష్ట్వా = చూచి, జగద్గురుః = జగద్గురువైన, చతుర్ముఖః = బ్రహ్మదేవుడు, తుష్టమనాః = సంతోషించిన మనస్సు కలవాడై, వాయుమ్ = వాయువును గూర్చి, ఆహ = పలికెను.

తా. అప్పుడు దేవతలు ఇచ్చిన వరములచేత అలంకరించబడిన ఇతనిని చూచి జగత్తునకు అంతకూ పూజ్యుడైన బ్రహ్మదేవుడు మనస్సులో సంతోషించి వాయువుతో ఇట్లు పలికెను. 22

మూ. ఏవముక్త్వా తమామన్త్ర్య మారుతం త్వమరైః సహ,
యథాగతం యయుః సర్వే పితామహపురోగమాః. 26

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్వా = పలికి, తం మారుతమ్ = ఆ వాయువును, అమన్త్ర్య = ఆమంత్రించి, పితామహపురోగమాః = బ్రహ్మదేవుడు మొదలైన, సర్వే = అందరూ, అమరైః సహ = దేవతలతో కూడ, యథాగతమ్ = వచ్చిన విధముగానే, యయుః = వెళ్ళిరి.

తా. బ్రహ్మదేవుడు మొదలైన వారందరూ వాయువుతో ఇట్లు పలికి, అతని అనుమతి తీసికొని (వెళ్లెదము అని చెప్పి), వచ్చిన విధముగ వెళ్ళిరి. 26

మూ. సోఽపి గన్ధవహః పుత్రం ప్రగృహ్య గృహమానయత్,
అఞ్జనాయాస్తమాఖ్యాయ వరదత్తం వినిర్గతః. 27

ప్ర. అ. సః గన్ధవహః అపి = ఆ వాయువు కూడ, పుత్రమ్ = పుత్రుణ్ణి, ప్రగృహ్య=గ్రహించి, గృహమ్=గృహమును గూర్చి, ఆనయత్=తీసికొనివచ్చెను. అఞ్జనాయాః = అంజనకు, తమ్ = వానిని, వరదత్తమ్ = ఇవ్వబడిన వరములు కలవానినిగా, ఆఖ్యాయ = చెప్పి, వినిర్గతః = వెళ్ళిపోయినాడు.

తా. వాయువు ఆ పుత్రుణ్ణి ఇంటికి తీసికొని వెళ్ళి, ఆతనికి వరములు లభించిన విషయమును అంజనకు తెలిపి వెళ్ళిపోయెను. 27

మూ. ప్రాప్య రామ వరానేష వరదానబలాన్వితః,
జవేనాత్మని సంస్థేన సోఽసౌ పూర్ణ ఇవార్ణవః. 28

ప్ర. అ. రామ = రామా ! ఏషః = ఇతడు, వరాన్ = వరములను, ప్రాప్య = పొంది, వరదానబలాన్వితః = వరదానముతోను బలముతోను కూడినవాడై, ఆత్మని = తనయందు, సంస్థేన = ఉన్న, జవేన = వేగముతో, సః అసౌ = అట్టి ఇతడు, అర్ణవః ఇవ = సముద్రము వలె, పూర్ణః = నిండినవాడుగా (ఆయెను).

తా. రామా! ఇతడు వరములు పొంది, వరదానమువలన కలిగిన బలముతోను, సహజబలముతోను కూడినవాడై, సముద్రము వలె తనలో ఉన్న వేగముతో నిండి ఉండెను. 28

మూ. జానన్త ఋషయః సర్వే సహన్తే తస్య శక్తితః,
తథా కేసరిణా త్వేష వాయునా త్వఞ్జనీసుతః. 32
ప్రతిషిద్ధోఽపి మర్యాదాం లఙ్ఘయత్యేవ వానరః.

ప్ర. అ. సర్వే = సమస్తమైన, ఋషయః = ఋషులు, శక్తితః = శక్తి వలన, తస్య = ఆతనికి (ఆతనిని), జానన్తః = ఎరిగినవారై, సహన్తే = సహించుచున్నారు. తథా = అట్లు, ఏషః = ఈ, వానరః = వానరుడైన, అఞ్జనీసుతః = హనుమంతుడు, కేసరిణా = కేసరిచేతను, వాయునా = వాయువుచేతను, ప్రతిషిద్ధోఽపి = నిషేధించబడినను, మర్యాదామ్ = కట్టుబాటును, లఙ్ఘయత్యేవ = లంఘించుచునే ఉన్నాడు.

తా. ఆతని శక్తిని గూర్చి తెలిసిన ఋషు లందరూ సహించుచుండిరి. కేసరీ, వాయుపూ నిషేధించినా కూడ ఈ అంజనాకుమారుడైన హనుమంతుడు బాలుడగుటచేత కట్టుబాట్లను అతిక్రమించెను. 32

మూ. తతో మహర్షయః క్రుద్ధా భృగ్వఙ్గిరసవంశజాః, 33
శేపురేనం రఘుశ్రేష్ఠ నాతిక్రుద్ధాతిమన్యవః.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, భృగ్వఙ్గిరసవంశజాః = భృగుఅంగిరసుల వంశములయందు పుట్టిన, మహర్షయః = మహర్షులు. క్రుద్ధాః = కోపించిరి. రఘుశ్రేష్ఠ = రామా ! నాతిక్రుద్ధాతిమన్యవః = ఎక్కువగా కోపించనివారు, ఎక్కువ పగ లేనివారు అయిన ఆ ఋషులు, ఏనమ్ = ఇతనిని, శేపుః = శపించిరి.

తా. అప్పుడు భృగ్వంగిరసవంశీయులైన ఆ ఋషులు కోపించిరి. రామా ! కాని వారు ఎక్కువ కోపము గాని, పగ గాని లేనివారై ఇతనిని శపించిరి. 33

మూ. బాధసే యత్సమాశ్రిత్య బలమస్మాన్ ప్లవంగమ, 34
తద్దీర్ఘకాలం వేత్తాసి నాస్మాకం శాపమోహితః,
యదా తే స్మార్యతే కీర్తిస్తదా తే వర్ధతే బలమ్. 35

ప్ర. అ. ప్లవంగమ = వానరా ! యత్ = ఏ, బలమ్ = బలమును, సమాశ్రిత్య = ఆశ్రయించి, అస్మాన్ = మమ్ములను, బాధసే = బాధించుచున్నావో,

మూ. స తు రాజ్యం చిరం కృత్వా వానరాణాం మహేశ్వరః,
తత స్త్వృక్షరజా నామ కాలధర్మేణ యోజితః. 38

ప్ర. అ. ఋక్షరజా నామ = ఋక్షరజస్సు అను పేరు గల, సః = ఆ, వానరాణామ్ = వానరులయొక్క, మహేశ్వరః = మహాప్రభువు, చిరమ్ = చిర కాలము, రాజ్యమ్ = రాజ్యమును, కృత్వా = చేసి, తతః = అటుపిమ్మట, కాల ధర్మేణ = మృత్యువుచేత, యోజితః = కూర్చబడినాడు.

తా. వానరరాజైన ఆ ఋక్షరజస్సు చాల కాలము రాజ్యము చేసి మర ణించినాడు. 38

మూ. తస్మిన్న స్తమితే చాథ మన్త్రిభిర్మన్త్రకోవిదైః,
పిత్ర్యే పదే కృతో వాలీ సుగ్రీవో వాలినః పదే. 39

ప్ర. అ. తస్మిన్ = అతడు, అస్తమితే = మరణించినవాడగుచుండగా, అథ = అటుపిమ్మట, మన్త్రకోవిదైః = ఆలోచనల ఎరిగిన, మన్త్రిభిః = మంత్రుల చేత, వాలీ = వాలి, పిత్ర్యే = తండ్రికి సంబంధించిన, పదే = స్థానమునందు, కృతః = చేయబడెను. (ఉంచబడెను). సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు, వాలినః = వాలి యొక్క, పదే = స్థానమునందు, చేయబడెను.

తా. ఆతని మరణానంతరము ఆలోచనలో సమర్థులైన మంత్రులు తండ్రి స్థానములో వాలిని రాజుగాను, వాలిస్థానములో సుగ్రీవుణ్ణి యువరాజునుగాను చేసిరి. 39

మూ. సుగ్రీవేణ సమం తస్య అద్వైధం ఛిద్రవర్జితమ్,
ఆబాల్యం సఖ్యమభవదనిలస్యాగ్నినా యథా. 40

ప్ర. అ. తస్య = ఆ వాలికి, ఆబాల్యమ్ = బాల్యమునుండీ, సుగ్రీవేణ సమమ్ = సుగ్రీవునితో కూడ, అద్వైధమ్ = భేదభావము లేని, ఛిద్రవర్జితమ్ = ఛిద్రములు లేని, సఖ్యమ్ = స్నేహము, అనలస్య = వాయువునకు, అగ్నినా యథా = అగ్నితో వలె, అభవత్ = ఆయెను.

తా. బాల్యమునుండీ కూడ వాలికి సుగ్రీవునితో, వాయువునకు అగ్నితో వలె, భేదభావము కాని, కపటము కాని లేని స్నేహము ఉండెను. 40

వాలిసుగ్రీవులయుద్ధమునందు, సుగ్రీవునితో నిలచిపోయినాడు ; యుద్ధము చేయ లేదు. 43

మూ. పరాక్రమోత్సాహమతిప్రతాప
సౌశీల్యమాధుర్యనయానయైశ్చ,
గామ్భీర్యచాతుర్యసువీర్యధైర్యై
ర్హనూమతః కోఽప్యధికోఽస్తి లోకే. 44

ప్ర. అ. పరాక్రమోత్సాహమతిప్రతాపసౌశీల్యమాధుర్యనయానయైః చ= పరాక్రమము, ఉత్సాహము, బుద్ధి, ప్రతాపము, మంచిస్వభావము, మధురత్వము (మంచితనము), నీతి, అనీతుల జ్ఞానము-వీటిచేత, గామ్భీర్యచాతుర్యసువీర్య ధైర్యైః = గాంభీర్యము, నేర్పు, గొప్పపరాక్రమము, ధైర్యము-వీటిచేత, లోకే = లోకమునందు, హనూమతః = హనుమంతునికంటె, అధికః = అధికుడు, కోఽపి =ఎవడైనా, అస్తి = ఉన్నాడా ?

తా. పరాక్రమము, ఉత్సాహము, బుద్ధి, ప్రతాపము, మంచి స్వభావము, మాధుర్యము, ఏది నీతి, ఏది కాదు అనే జ్ఞానము, గాంభీర్యము, నేర్పు, గొప్ప బలము, ధైర్యము అనే గుణములచేత హనుమంతునికంటె గొప్పవాడు, ఈ లోకములో, ఎవడైనా ఉన్నాడా ? 44

మూ. అసౌ పునర్వ్యాకరణం గ్రహీష్యన్
సూర్యోన్ముఖః ప్రష్టుమనాః కపీన్ద్రః,
ఉద్యద్గిరేర స్తగిరిం జగామ
గ్రన్థం మహద్ధారయన్నప్రమేయః. 45

ప్ర. అ. అప్రమేయః=ఇంతటివాడని చెప్ప శక్యము కాని, అసౌ = ఈ, కపీన్ద్రః= హనుమంతుడు, వ్యాకరణమ్= వ్యాకరణమును, గ్రహీష్యన్ = గ్రహించ దలచినవాడై, సూర్యోన్ముఖః = సూర్యాభిముఖుడై, ప్రష్టుమనాః = అడుగుటకు మనస్సు కలవాడై, మహత్ = గొప్పదైన, గ్రన్థమ్ = గ్రంథమును, ధారయన్ = ధరించుచు, ఉద్యద్గిరేః= ఉదయాద్రి నుండి, అస్తగిరిమ్= అస్తాద్రిని గూర్చి, జగామ = వెళ్ళెను.

తా. అప్రమేయుడైన ఈ హనుమంతుడు వ్యాకరణమును అభ్యసించుటకై

వ్యాఖ్యాతలు 'సంగ్రహ' గ్రంథాన్ని గూర్చి వినలేదు కాబోలు, అందుచేత 'సంగ్రహ' శబ్దానికి ప్రకరణాదికము అని అర్థము వ్రాసినారు. ఈ శ్లోకం ప్రాచ్య ప్రతిలో లేదు. 46

మూ. సర్వాసు విద్యాసు తపోవిధానే
ప్రస్పర్ధతేఽయం హి గురుం సురాణామ్,
సోఽయం నవవ్యాకరణార్థవేత్తా
బ్రహ్మ భవిష్యత్యపి తే ప్రసాదాత్. 47

ప్ర. అ. అయమ్ = ఇతడు, సర్వాసు = సమస్తములైన, విద్యాసు = విద్యలయందు, తపోవిధానే = తపశ్చరణమునందు, సురాణాం గురుమ్ = బృహస్పతిని, ప్రస్పర్ధతే = పోటీపడుచున్నాడు. నవవ్యాకరణార్థవేత్తా = తొమ్మిది వ్యాకరణముల అర్థము తెలిసిన, సః అయమ్ = అట్టి ఇతడు, తవ = నీయొక్క, ప్రసాదాత్ = అనుగ్రహమువలన, బ్రహ్మ = బ్రహ్మగా, భవిష్యతి = కాగలడు.

తా. ఇతడు సకలవిద్యలలోను, తపశ్చర్యలోను బృహస్పతితో పోటీ చేయుచున్నాడు. తొమ్మిది వ్యాకరణములు ఎరిగిన ఇతడు నీ అనుగ్రహమువలన (రాబోవు కల్పములో) బ్రహ్మదేవుడు కాగలడు.

వి. ప్రాచ్యప్రతులు మొదలైనవాటిలో ఈ శ్లోకము లేదు. 47

మూ. ప్రవివిక్షోరివ సాగరస్య
లోకాన్ దిధక్షోరివ పావకస్య,
లోకక్షయే ష్వేవ యథాన్తకస్య
హనూమతః స్థాస్యతి కః పురస్తాత్. 48

ప్ర. అ. ప్రవివిక్షోః = ప్రవేశింపదలచిన, సాగరస్య ఇవ = సముద్రము యొక్క వలె, లోకాన్ = లోకములను, దిధక్షోః = కాల్చదలచిన, పావకస్య ఇవ = అగ్నియొక్క వలె, లోకక్షయేషు ఏవ = ప్రళయకాలములయందు, అన్తకస్య యథా = యమునియొక్క వలె, హనూమతః = హనుమంతునియొక్క, పురస్తాత్ = ఎదుట, కః = ఎవడు, స్థాస్యతి = ఉండగలడు.

తా. భూమిని ముంచెత్తదలచిన సముద్రానికి వలె, లోకాలను కాల్చివేయ

జ్యోతిముఖ-నలు లనే ఈ భల్లూకములను, వానరనాయకులను నీకొరకే దేవతలు సృష్టించినారు. 50

మూ. తదేతత్కథితం సర్వం యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి,
హనూమతో బాలభావే కర్మైతత్కథితం మయా. 51

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, మామ్ = నన్ను, యత్ = దేనిని, పరిపృచ్ఛసి = అడుగుచున్నావో, తత్ = అట్టి, ఏతత్ సర్వమ్ = ఇది అంతా, కథితమ్ = చెప్పబడినది. హనూమతః = హనుమంతునియొక్క, బాలభావే = బాల్యమునందు, ఏతత్ = ఈ, కర్మ = పని, మయా = నాచేత, కథితమ్ = చెప్పబడినది.

తా. నీవు ప్రశ్నించిన విషయము లన్నీ చెప్పినాను. బాల్యములో హనుమంతుడు చేసిన పనికూడ చెప్పినాను. 51

మూ. శ్రుత్వాగస్త్యస్య కథితం రామః సౌమిత్రిరేవ చ,
విస్మయం పరమం జగ్ముర్వానరా రాక్షసైః సహ. 52

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, సౌమిత్రిః ఏవ చ = లక్ష్మణుడు, రాక్షసైః సహ = రాక్షసులతో కూడ, వానరాః = వానరులు, అగస్త్యస్య = అగస్త్యుని యొక్క, కథితమ్ = చెప్పుటను, శ్రుత్వా = విని, పరమమ్ = గొప్ప, విస్మయమ్ = ఆశ్చర్యమును, జగ్ముః = పొందిరి.

తా. అగస్త్యుడు చెప్పిన వృత్తాంతమును విని రాముడు, లక్ష్మణుడు, వానరులు, రాక్షసులు చాల ఆశ్చర్యము పొందిరి. 52

మూ. అగస్త్యస్త్వబ్రవీద్రామం సర్వమేతచ్ఛ్రుతం త్వయా,
దృష్టః సంభాషితశ్చాసి రామ గచ్ఛామహే వయమ్. 53

ప్ర. అ. అగస్త్యః తు = అగస్త్యుడు, రామమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను, రామ = రామా ! ఏతత్ = ఇది, సర్వమ్ = సమస్తమూ, త్వయా = నీచేత, శ్రుతమ్ = వినబడినది. దృష్టః = చూడబడినవాడవు, సంభాషితః = మాటలాడబడినవాడవు, అసి = అయితివి. వయమ్ = మేము, గచ్ఛామహే = వెళ్ళుచున్నాము.

తా. అగస్త్యుడు రామునితో-''రామా ! ఈ కథ అంతా విన్నావు కదా.

తా. "నేను విజ్ఞాపన చేయవలసినది ఒక టున్నది, కోరికతో నేను చెప్పు చున్న దానిని మీరు నా కోసమై దయతో చేయవలెను." 56

మూ. పౌరజానపదాన్ స్థాప్య స్వకార్యేష్వహమాగతః,
క్రతూనహం కరిష్యామి ప్రభావాద్భవతాం సతామ్. 57

ప్ర. అ. పౌరజానపదాన్ = పౌరులను, జానపదులను, స్వకార్యేషు = తమ కర్తవ్యములయందు, స్థాప్య = ఉంచి, ఆగతః = వచ్చిన, అహమ్ = నేను, సతామ్ = సత్పురుషులైన, భవతామ్ = మీయొక్క, ప్రభావాత్ = ప్రభావము వలన, క్రతూన్ = యజ్ఞములను, కరిష్యామి = చేయగలను.

తా. "నేను పౌరులను, జానపదులను వారి వారి కార్యములందు నియమించి వచ్చి సత్పురుషులైన మీ ప్రభావమువలన క్రతువులు చేసెదను". 57

మూ. సదస్యా మమ యజ్ఞేషు భవన్తో నిత్యమేవ తు,
భవిష్యథ మహావీర్యా మమానుగ్రహకాఙ్క్షిణః. 58

ప్ర. అ. మహావీర్యాః = గొప్ప తపోబలము గల, భవన్తః = మీరు, మమ = నాయొక్క, యజ్ఞేషు = యజ్ఞములయందు, సదస్యాః = సదస్యులై (సభ్యులై). నిత్యమ్ ఏవ తు = ఎల్లప్పుడూ, మమ = నాయొక్క, అనుగ్రహ కాఙ్క్షిణః = అనుగ్రహమును కోరుచున్నవారు, భవిష్యథ = కాగలరు.

తా. "తపోబలసంపన్నులైన మీరు, నాపై నిత్యము అనుగ్రహము చూపుచు, నేను చేయబోవు యజ్ఞములయందు సభ్యులుగా ఉందురుగాక". 58

మూ. అహం యుష్మాన్ సమాశ్రిత్య తపోనిర్ధూతకల్మషాన్,
అనుగృహీతః పితృభిర్భవిష్యామి సునిర్వృతః. 59

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, తపోనిర్ధూతకల్మషాన్ = తపస్సుచేత కడిగి వేయబడిన పాపములు గల, యుష్మాన్ = మిమ్ములను, సమాశ్రిత్య = ఆశ్రయించి, పితృభిః = పితృదేవతలచేత, అనుగృహీతః = అనుగ్రహింపబడినవాడనై, సునిర్వృతః = చాల సంతోషించినవాడను, భవిష్యామి = కాగలను.

తా. "నేను తపస్సుచేత అన్ని పాపములను తొలగించుకొనిన మిమ్ములను ఆశ్రయించి, పితృదేవతల అనుగ్రహము పొంది సంతోషముతో ఉండగలను."

డైన రాముడు, నృపవానరాన్ = రాజులను వానరులను, విసృజ్య = విడచి, విధివత్ = యథావిధిగా, సంధ్యామ్ = సంధ్యను, ఉపాస్య = సేవించి. రజన్యామ్ = రాత్రి, ప్రవృత్తాయామ్ = ప్రారంభ మైనదగుచుండగా, అన్తఃపురచరః = అంతఃపురమునందు సంచరించేవాడు, అభవత్ = ఆయెను.

తా. రాముడు ఆశ్చర్యముతో కొంతసేపు ఆ విషయములను గూర్చియే ఆలోచించెను. ఇంతలో సూర్యుడు అస్తాద్రికి వెళ్ళెను. అప్పుడు రాముడు రాజులను, వానరులను వారి వారి విడిదులకు పంపివేసి, యథావిధిగా సంధ్యోపాసన చేసి, రాత్రి కాగానే అంతఃపురములో ప్రవేశించెను. 62

"బాలానందిని"అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు ఉత్తరకాండలో ముప్పైఆరవ సర్గ సమాప్తము.

ప్ర. అ. రక్తకణ్ఠినః = మధురమైన కంఠస్వరము గలవారు, శిక్షితాః = బాగుగా నేర్పబడిన, కింనరాః ఇవ = కింనరులవలె ఉన్న, తే సర్వే = వాళ్ళందరూ, సంప్రహర్షిణః = సంతోషముగలవారై, వీరమ్ = వీరుడైన, నృపతిమ్ = రాజును, యథావత్ = యథావిధిగా, తుష్టువుః = స్తుతించిరి.

తా. సుశిక్షితులైన కింనరుల వలె మధురకంఠధ్వని గల వాళ్ళందరూ సంతోషవంతులై వీరుడైన రాజును యథావిధిగా స్తుతించిరి 3

మూ. వీర సౌమ్య ప్రబుధ్యస్వ కౌసల్యాప్రీతివర్ధన,
జగద్ధి సర్వం స్వపితి త్వయి సుప్తే నరాధిప. 4

ప్ర. అ. వీర = వీరుడా ! సౌమ్య = సౌమ్యుడా ! కౌసల్యాప్రీతివర్ధన = కౌసల్యకు సంతోషమును వృద్ధిపొందించువాడా ! ప్రబుధ్యస్వ = మేల్కొనుము. నరాధిప = రాజా! త్వయి = నీవు, సుప్తే = నిద్రపోవుచుండగా, సర్వమ్ = సమస్తమైన, జగత్ = జగత్తు, స్వపితి హి = నిద్రపోవును కదా ?

తా. కౌసల్యకు ఆనందమును వృద్ధిపొందించు, వీరుడవు, సౌమ్యుడవు అయిన రామా ! మేల్కొనుము. రాజా ! నీవు నిద్రపోవుచున్నచో జగత్తు అంతా నిద్రపోవునుగదా? 4

మూ. విక్రమస్తే యథా విష్ణో రూపం చైవాశ్వినోరివ,
బుద్ధ్యా బృహస్పతేస్తుల్యః ప్రజాపతిసమో హ్యసి. 5

ప్ర. అ. తే = నీయొక్క, విక్రమః = పరాక్రమము, విష్ణోః యథా = విష్ణువుయొక్క విక్రమము వంటిది. రూపం చ = రూపము, అశ్వినోరివ = అశ్వినీ దేవతల రూపమువంటిది. బుద్ధ్యా = బుద్ధిచేత, బృహస్పతేః = బృహస్పతికి, తుల్యః = సమానుడవు. ప్రజాపతిసమః = ప్రజాపతితో సమానుడవు, అసి హి = అయి ఉన్నావు కదా ?

తా. నీ పరాక్రమము విష్ణువుపరాక్రమము వంటిది. రూపము అశ్వినీదేవతల రూపము వంటిది. నీవు బుద్ధిచేత బృహస్పతితో సమానుడవు, ప్రజాపతివంటివాడవు.

మూ. క్షమా తే పృథివీతుల్యా తేజసా భాస్కరోపమః,
వేగస్తే వాయునా తుల్యో గామ్భీర్యముదధేరివ. 6

మూ. శ్రీశ్చ ధర్మశ్చ కాకుత్స్థ త్వయి నిత్యం ప్రతిష్ఠితౌ,
ఏతాశ్చాన్యాశ్చ మధురా వన్దిభిః పరికీర్తితాః. 9

ప్ర. అ. కాకుత్స్థ = రామా ! శ్రీశ్చ = లక్ష్మి, ధర్మశ్చ = ధర్మమూ, త్వయ = నీయందు, నిత్యమ్ = నిత్యమూ, ప్రతిష్ఠితౌ = స్థిరముగా ఉన్నవి. వన్దిభిః = వందులచేత, ఏతాశ్చ = ఇవీ, మదురాః = మధురములైన, అన్యాశ్చ = ఇతరస్తుతులూ, పరికీర్తితాః = పలకబడినవి.

తా. "రామా ! నీయందు లక్ష్మి, ధర్మము స్థిరముగా నిలచి ఉన్నవి". వందులు ఈ స్తుతులను, మధురములైన మరి కొన్ని స్తుతులను చేసిరి. 9

మూ. సూతాశ్చ సంస్తవైర్దివ్యైర్బోధయన్తి స్మ రాఘవమ్,
స్తుతిభిః స్తూయమానాభిః ప్రత్యబుధ్యత రాఘవః. 10

ప్ర. అ. సూతాః చ = సూతులు కూడ, దివ్యైః = ఉత్తమములైన, సంస్తవైః = స్తుతులతో, రాఘవమ్ = రాముణ్ణి, బోధయన్తి స్మ = మేల్కొలిపిరి. రాఘవః = రాముడు, స్తూయమానాభిః = స్తుతింపబడుచున్న, స్తుతిభిః = స్తుతుల చేత, ప్రత్యబుధ్యత = మేల్కొనెను.

తా. సూతులు కూడ ఉత్తమములైన స్తుతులతో రాముణ్ణి మేల్కొలిపిరి. రాముడు ఈ విధముగ వందిసూతాదులు చేసిన స్తుతులకు మేల్కొనెను. 10

మూ. స తద్విహాయ శయనం పాణ్డురాచ్ఛాదనాస్తృతమ్,
ఉత్తస్థౌ నాగశయనాద్ధరిర్నారాయణో యథా. 11

ప్ర. అ. సః = అతడు, పాణ్డురాచ్ఛాదనాస్తృతమ్ = తెల్లని ఆచ్ఛాదనము చేత కప్పబడిన, తత్ = ఆ, శయనమ్ = శయనమును, విహాయ = విడచి, నాగ శయనాత్ = ఆదిశేషశయనమునుండి, హరిః = పాపములను హరించు, నారాయణః యథా = విష్ణువు వలె, ఉత్తస్థౌ = లేచెను.

తా. రాముడు తెల్లని ఆచ్ఛాదనవస్త్రముచేత కప్పబడిన ఆ శయనమును విడచి ఆదిశేషశయనమునుండి సర్వపాపహరుడైన నారాయణుడు లేచినట్లు లేచెను. 11

తా. రాముడు అక్కడ దేవతలను, పితృదేవతలను, బ్రాహ్మణులను యథా విధిగా పూజించి, జనులతో కలిసి బైట నున్న వాకిలి దాటి వచ్చెను. 14

మూ. ఉపతస్థుర్మహాత్మానో మన్త్రిణః సపురోహితాః,
వసిష్ఠప్రముఖాః సర్వే దీప్యమానా ఇవాగ్నయః. 15

ప్ర. అ. సపురోహితాః=పురోహితులతో కూడిన, మహాత్మానః=మహాత్ములైన, మన్త్రిణః=మంత్రులు, దీప్యమానాః=ప్రజ్వలించుచున్న, అగ్నయః ఇవ=అగ్నులు వలె ఉన్న, సర్వే=మసస్తమైన, వసిష్ఠప్రముఖాః=వసిష్ఠుడు మొదలైనవారు, ఉపతస్థుః=సమీపించిరి.

తా. పురోహితులు, మహాత్ములైన మంత్రులు, ప్రజ్వలించుచున్న అగ్నుల వలె ఉన్న వసిష్ఠాదులు ఆదరపూర్వకముగా ఆతని దగ్గరకు చేరిరి. 15

మూ. క్షత్రియాశ్చ మహాత్మానో నానాజనపదేశ్వరాః,
రామస్యోపావిశన్ పార్శ్వే శక్రస్యేవ యథామరాః. 16

ప్ర. అ. నానాజనపదేశ్వరాః=అనేకదేశముల ప్రభువులైన, మహాత్మానః=మహాత్ములైన, క్షత్రియాః చ=క్షత్రియులు కూడ, శక్రస్య=ఇంద్రుని పార్శ్వమునందు, అమరాః ఇవ=దేవతలు వలె, రామస్య=రామునియొక్క, పార్శ్వే=పార్శ్వమునందు, ఉపావిశన్=కూర్చుండిరి.

తా. అనేకదేశముల ప్రభువులైన మహాత్ములైన క్షత్రియులు కూడ, ఇంద్రుని ప్రక్క దేవతలు కూర్చున్నట్లు రాముని ప్రక్క కూర్చుండిరి. 16

మూ. భరతో లక్ష్మణశ్చాత్ర శత్రుఘ్నశ్చ మహాయశాః,
ఉపాసాంచక్రిరే హృష్టా వేదాస్త్రయ ఇవాధ్వరమ్. 17

ప్ర. అ. అత్ర=ఇచట, భరతః=భరతుడు, లక్ష్మణః చ=లక్ష్మణుడు, మహాయశాః=గొప్ప కీర్తిగల, శత్రుఘ్నః చ=శత్రుఘ్నుడు, హృష్టాః=సంతోషించినవారై, త్రయః=మూడు, వేదాః=వేదములు, అధ్వరమ్ ఇవ=యజ్ఞమును వలె, ఉపాసాంచక్రిరే=ఉపాసించిరి.

తా. అక్కడ భరతుడు, లక్ష్మణుడు, గొప్ప కీర్తి గల శత్రుఘ్నుడు మూడు వేదములు యజ్ఞమును ఉపాసించినట్లు రాముణ్ణి ఉపాసించిరి. 17

మూ. తథా నిగమవృద్ధాశ్చ కులీనా యే చ మానవాః,
శిరసా వన్ద్య రాజానముపాసన్తే విచక్షణాః. 21

ప్ర. అ. తథా = మరియు, నిగమవృద్ధాః చ = ఆ యా సంఘములలో పెద్దలు, కులీనాః = సత్కులములందు పుట్టిన, యే = ఏ, మానవాః = మానవులు గలరో, విచక్షణాః = నేర్పు గల, తే = వారు, రాజానమ్ = రాజును, శిరసా = శిరస్సుచేత, వన్ద్య = నమస్కరించి, ఉపాసన్తే = ఉపాసించుచుండిరి.

తా. ఆ యా సంఘముల పెద్దలు, నేర్పు గల, సత్కులప్రసూతులైన మానవులు రామునకు శిరస్సు వంచి నమస్కరించి ఉపాసించుచుండిరి. 21

మూ. తథా పరివృతో రాజా శ్రీమద్భిరృషిభిర్వరైః,
రాజభిశ్చ మహావీర్యైర్వానరైశ్చ సరాక్షసైః. 22
యథా దేవేశ్వరో నిత్యమృషిభిః సముపాస్యతే,
అధికస్తేన రూపేణ సహస్రాక్షాద్విరోచతే. 23

ప్ర. అ దేవేశ్వరః = దేవేంద్రుడు, నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడూ, ఋషిభిః = ఋషులచేత, యథా = ఎట్లు, సముపాస్యతే = ఉపాసించబడునో, తథా = అట్లే, రాజా = రాముడు, శ్రీమద్భిః = శ్రీమంతులు, వరైః = శ్రేష్ఠులూ అయిన, ఋషిభిః = ఋషులతోను, మహావీర్యైః = గొప్ప పరాక్రమము గల, రాజభిః చ = రాజులతోను, సరాక్షసైః = రాక్షసులతో కూడిన, వానరైః చ = వానరులతోను, పరివృతః = కూడి ఉండెను. తేన = ఆ, రూపేణ = రూపముచేత, సాక్షాత్ = సాక్షాత్తూ, సహస్రాక్షాత్ = ఇంద్రునికంటె, అధికః = అధికుడై, విరోచతే = ప్రకాశించుచుండెను.

తా. దేవేంద్రుని చుట్టూ ఎల్లప్పుడూ ఋషులు ఉన్నట్లు రాముని చుట్టూ తేజోవంతులూ, ఉత్తములూ అయిన ఋషులూ, గొప్ప పరాక్రమము గల రాజులూ, వానరులూ, రాక్షసులూ కూర్చుండి ఉండిరి. కాని రూపసంపదచేత రాముడు దేవేంద్రునికంటె అధికముగా ప్రకాశించుచుండెను. 22,23

మూ. తేషాం సముపవిష్టానాం తాస్తాః సుమధురాః కథాః,
కథ్యన్తే ధర్మసంయుక్తాః పురాణజ్ఞైర్మహాత్మభిః. 24

ప్రక్షిప్తః సర్గః ప్రథమః

[బ్రహ్మదేవుని కన్నీటినుండి ఋక్షరజస్సు అను వానరుడు పుట్టుట. ఒక సరస్సులో మునగగానే అతడు స్త్రీ అగుట. ఆమెను చూచి మోహించిన ఇంద్రసూర్యుల ద్వారా వాలిసుగ్రీవులు పుట్టుట. ఋక్షరజస్సును బ్రహ్మదేవుడు కిష్కింధలో వానరరాజుగా చేయుట].

మూ. ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు నిఖిలం రాఘవోఽగస్త్యమబ్రవీత్,
య ఏషర్క్షరజా నామ వాలిసుగ్రీవయోః పితా. 1
జననీ కా చ భవనం సా త్వయా పరికీర్తితా,
వాలిసుగ్రీవయోశ్చాపి నామనీ కేన హేతునా. 2
ఏతద్బ్రహ్మన్ సమాచక్ష్వ కౌతూహలమిదం హి నః.

ప్ర. అ. రాఘవః=రాముడు, ఏతత్ = దీనిని, నిఖిలమ్=సమస్తమునూ, శ్రుత్వా = విని, అగస్త్యమ్ = అగస్త్యుని గూర్చి, అబ్రవీత్=పలికెను. ఋక్షరజా నామ = ఋక్షరజస్సు అను, యః ఏషః = ఏ ఇతడు గలడో, అతడు, వాలిసుగ్రీవయోః = వాలిసుగ్రీవుల, పితా = తండ్రి. భవనమ్ = వాళ్ళ ఉత్పత్తిస్థానమైన, జననీ=తల్లి, కా = ఎవతె, త్వయా = నీచేత, పరికీర్తితా = చెప్పబడినది ? వాలిసుగ్రీవయోః = వాలిసుగ్రీవుల, నామనీ = పేర్లు, కేన హేతునా = ఏ హేతువు చేత ? బ్రహ్మన్ = ఓ! బ్రాహ్మణుడా ! ఏతత్=దీనిని, సమాచక్ష్వ = చెప్పుము; నః = మాకు, ఇదమ్ = ఇది, కౌతూహలం హి = వేడుక గదా !

తా. రాముడు ఇదంతా విని అగస్త్యునితో ఇట్లు పలికెను - "ఋక్షరజస్సు అను నతడు వాలిసుగ్రీవుల తండ్రి కదా ? వీళ్ళ తల్లి ఎవరని నీవు చెప్పినావు? వాలిసుగ్రీవులకు ఆ పేర్లు ఎందుకు వచ్చినవి ? ఈ విషయమును చెప్పుము. మాకు చాల విన వేడుకగా ఉన్నది". 1, 2

తా. శాస్త్రోక్తప్రకారము న్యాయానుసారముగా పూజింపబడి సుఖముగా కూర్చొని ఉన్న ఆతనిని నేను వేడుకచేత అడుగగా ఆతడు "మహర్షీ! వినుము" అని ఉపక్రమించి ఈ కథను చెప్పెను. 5, 6

మూ. మేరుర్నగవరః శ్రీమాన్ జామ్బూనదమయః శుభః,
తస్య యన్మధ్యమం శృఙ్గం సర్వదైవతపూజితమ్. 7

తస్మిన్ దివ్యా సభా రమ్యా బ్రహ్మణః శతయోజనా,
తస్యామాస్తే సదా దేవః పద్మయోనిశ్చతుర్ముఖః. 8

ప్ర. అ. శ్రీమాన్ = శోభాయుక్తము, జామ్బూనదమయః = సువర్ణమయము, శుభః = సుందరమూ అయిన, నగధరః = పర్వతశ్రేష్ఠమైన, మేరుః = మేరుపర్వత మున్నది. తస్య = దానియొక్క, సర్వదైవతపూజితమ్ = సమస్త దేవతలచేతా పూజింపబడిన, యత్ = ఏ, మధ్యమం శృఙ్గమ్ = మధ్యమశిఖరము గలదో, తస్మిన్ = దానిమీద, బ్రహ్మణః = బ్రహ్మదేవునియొక్క, శతయోజనా = నూరు యోజనముల విస్తారము గల, రమ్యా = సుందరమైన, దివ్యా = దివ్యమైన, సభా = సభ ఉన్నది. పద్మయోనిః = పద్మము ఉత్పత్తిస్థానముగా గల, చతుర్ముఖః = నాలుగు ముఖములు గల, దేవః = బ్రహ్మదేవుడు, సదా = ఎల్లప్పుడూ, తస్యామ్ = దానియందు, ఆస్తే = ఉన్నాడు.

తా. బంగారము వికారమైన, శోభాయుక్తము, మంగళప్రదమూ, పర్వతశ్రేష్ఠమూ అయిన మేరుపర్వత మున్నది. దాని మధ్యమశిఖరము దేవతలందరిచేత పూజింపబడునది. దానిమీద నూరుయోజనముల విస్తారము గల బ్రహ్మదేవుని రమ్యమైన దివ్యసభ ఉన్నది. పద్మమునుండి పుట్టిన, చతుర్ముఖుడైన బ్రహ్మదేవుడు నిత్యమూ ఆ సభలో ఉండును. 7, 8

మూ. యోగమభ్యస్యతస్తస్య నేత్రాభ్యాం యదసుస్రువత్,
తద్గృహీతం భగవతా పాణినా చర్చితం తు తత్. 9

ప్ర. అ. యోగమ్ = యోగమును, అభ్యస్యతః = అభ్యసించుచున్న, తస్య = ఆ బ్రహ్మదేవునియొక్క, నేత్రాభ్యామ్ = నేత్రములనుండి, యత్ = ఏది, అసుస్రువత్ = స్రవించెనో, తత్ = అది, భగవతా = భగవంతునిచేత, గృహీతమ్ =

సురైః = దేవతలచేత, అధ్యుషితమ్ = అధిష్ఠించబడిన, సువిస్తీర్ణమ్ = చాల విశాల మైన, శైలమ్ = పర్వతమును, పశ్య = చూడుము. తస్మిన్ = ఆ, రమ్యే = రమ్యమైన, గిరివరే = పర్వతశ్రేష్ఠమునందు, బహుమూలఫలాశనః = అనేకమూల ఫలములను తినుచున్నవాడవై, నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడూ, మమ = నాయొక్క, అన్తికచరః = సమీపమునందు సంచరించువాడవు, భవ = అగుము. త్వమ్ = నీవు, కంచిత్ కాలమ్ = కొంత కాలము, ఇహ = ఇక్కడ, ఆస్వ = ఉండుము. తతః = అటుపిమ్మట, శ్రేయః = శ్రేయస్సు, భవిష్యతి = కాగలదు.

తా. ఓ! వానరశ్రేష్ఠుడా! ఎల్లప్పుడూ దేవతలచే అధిష్ఠింపబడిన అతివిశాల మైన ఈ పర్వతమును చూడుము. రమ్యమైన ఆ పర్వతముమీద లభించు అనేకము లైన ఫలములు, మూలములు భుజించుచు నిత్యమూ నాదగ్గర సంచరించు చుండుము. కొంతకాలము ఇక్కడే ఉండుము. తరవాత నీకు శ్రేయస్సు కలుగును. 12, 13

మూ. ఏవముక్తః స చైతేన బ్రహ్మణా వానరోత్తమః,
ప్రణమ్య శిరసా పాదౌ దేవదేవస్య రాఘవ. 14

ఉక్తవాన్ లోకకర్తారమాదిదేవం జగత్పతిమ్,
యథాజ్ఞాపయసే దేవ స్థితోఽహం తవ శాసనే. 15

ప్ర. అ. రాఘవ = రామా! ఏతేన = ఈ, బ్రహ్మణా = బ్రహ్మచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలకబడిన, సః వానరోత్తమః = ఆ వానరోత్తముడు, దేవదేవస్య = ఆ దేవదేవునియొక్క, పాదౌ = పాదములను, శిరసా = శిరస్సుచేత, ప్రణమ్య = సమస్కరించి, లోకకర్తారమ్ = లోకముల కర్తయైన, జగత్పతిమ్ = జగత్తుకు ప్రభువైన, ఆదిదేవమ్ = ఆదిదేవుడైన ఆ బ్రహ్మను గూర్చి, ఉక్తవాన్ = పలికి నాడు. దేవ = దేవా! యథా = ఎట్లు, ఆజ్ఞాపయసే = ఆజ్ఞాపించుచున్నావో అట్లు, తవ = నీయొక్క, శాసనే = శాసనమునందు, అహమ్ = నేను, స్థితః = ఉన్నాను.

తా. రామా! బ్రహ్మదేవుని మాటలు విని ఆ వానరోత్తముడు దేవదేవుని పాదములకు శిరస్సు వంచి నమస్కరించి, జగత్తును సృజించిన, జగత్తుకు ప్రభు

ములను, ఫలాని చ = ఫలములను, గృహీత్వా = గ్రహించి, దేవదేవస్య = దేవతల దేవతయైన, బ్రహ్మణః = బ్రహ్మయొక్క, పాదమూలే = పాదముల మూలము నందు, న్యవేదయత్ = నివేదించెను.

తా. ఉత్తమములైన పుష్పములు, ఫలములు తీసికొని వెళ్ళి దేవదేవుడైన బ్రహ్మదేవుని పాదాలవద్ద సమర్పించుచుండెడివాడు. 18

మూ. ఏవం తస్య గతః కాలో బహు పర్యటతో గిరిమ్, 19
కస్య చిత్త్వథ కాలస్య సమతీతస్య రాఘవ,
ఋక్షరాడ్వానరశ్రేష్ఠస్తృషయా పరిపీడితః, 20

ప్ర. అ. రాఘవ = రామా! తస్య = అతడు, బహు = అధికముగా, గిరిమ్ = పర్వతమును, పర్యటతః = సంచరించుచుండగా, కాలః = కాలము, గతః = గడచినది. అథ = అటు పిమ్మట, కస్య చిత్ = ఒకానొక (కొంత), కాలస్య = కాలము, సమతీతస్య = గడచినదగుచుండగా, ఋక్షరాడ్ = ఋక్షముల రాజు, వానరశ్రేష్ఠః = వానరశ్రేష్ఠుడూ అయిన అతడు, తృషయా = దప్పికచేత, పరిపీడితః = పీడింపబడెను.

తా. ఈ విధముగా అతడు అత్యధికముగా పర్వతముమీద తిరుగుచుండగా కాలము గడచుచుండెను. రామా! కొంత కాలము గడచిన పిమ్మట, ఒకనాడు భల్లూకములకు కూడ ప్రభువైన ఆ వానరశ్రేష్ఠుడు దప్పికచేత పీడింపబడెను.

మూ. ఉత్తరం మేరుశిఖరం గతస్తత్ర చ దృష్టవాన్,
నానావిహగసంఘుష్టం ప్రసన్నసలిలం సరః. 21

ప్ర. అ. ఉత్తరమ్ = ఉత్తరమున నున్న, మేరుశిఖరమ్ = మేరుపర్వత శిఖరమును గూర్చి, గతః = వెళ్ళినవాడై, తత్ర = అక్కడ నానావిహగసంఘుష్టమ్ = అనేకవిధములైన పక్షులచేత ధ్వనిచేయించబడిన, ప్రసన్నసలిలమ్ = ప్రసన్నమైన ఉదకము గల, సరః = సరస్సును, దృష్టవాన్ = చూచినాడు.

తా. అతడు మేరుపర్వతమునందలి ఉత్తరశిఖరమునకు వెళ్ళి అక్కడ అనేకవిధములైన పక్షులచేత ధ్వనింపచేయబడుచున్న, నిర్మలమైన ఉదకము గల సరస్సును చూచెను. 21

ప్ర. అ. సః వానరసత్తమః = ఆ వానరశ్రేష్ఠుడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, మనసా = మనస్సుచేత, సంచిన్త్య = ఆలోచించి, వానరచాపలాత్ = వానరచపలత్వమువలన, ఆప్లుత్య = ఎగిరి, తస్మిన్ = ఆ, హ్రదే = మడుగునందు, అపతత్ = పడెను.

తా. ఆ వానరశ్రేష్ఠుడు ఈ విధముగా ఆలోచించి, వానరసహజమైన చాపలముచేత ఎగిరి ఆ మడుగులలోనికి దుమికెను. 25

మూ. ఉత్ప్లుత్య తస్మాత్స హ్రదాదుత్థితః ప్లవగః పునః,
తస్మిన్నేవ క్షణే రామ స్త్రీత్వం ప్రాప స వానరః. 26

ప్ర. అ. సః ప్లవగః = ఆ వానరుడు, తస్మాత్ = ఆ, హ్రదాత్ = హ్రదమునుండి, ఉత్ప్లుత్య = ఎగిరి, పునః = మరల, ఉత్థితః = లేచినాడు. రామ = రామా! సః వానరః = ఆ వానరుడు, తస్మిన్ క్షణే ఏవ = ఆ క్షణమునందే, స్త్రీత్వమ్ = స్త్రీత్వమును, ప్రాప = పొందెను.

తా. ఆ వానరుడు ఆ హ్రదమునుండి ఎగిరి మరల పైకి లేచెను. రామా! ఆ క్షణమునందే ఆ వానరుడు స్త్రీగా మారిపోయెను. 26

మూ. మనోజ్ఞరూపా సా నారీ లావణ్యలలితా శుభా,
విస్తీర్ణజఘనా సుభ్రూర్నీలకున్తలమూర్ధజా. 27
ముగ్ధసస్మితవక్త్రా చ పీనస్తనతటా శుభా,
హ్రదతీరే చ సా భాతి ఋజుయష్టిర్లతా యథా. 28

ప్ర. అ. సా నారీ = ఆ స్త్రీ, మనోజ్ఞరూపా = మనోహరమైన రూపముగలది, లావణ్యలలితా = లావణ్యముచేత సుందరమైనది, శుభా = మంగళప్రదురాలు, విస్తీర్ణజఘనా = విశాలమైన జఘనము కలది, సుభ్రూః = అందమైన కనుబొమ్మలు గలది, నీలకున్తలమూర్ధజా = నల్లని ముంగురులు కేశములూ గలది, ముగ్ధసస్మితవక్త్రా చ = సుందరమైన, చిరునవ్వుతో కూడిన ముఖము గలది, పీనస్తనతటా = బలిసిన స్తనప్రదేశము గలది, శుభా = సుందరి. సా = ఆమె, హ్రదతీరే = హ్రదముతీరమునందు, ఋజుయష్టిః = ఋజువైన దండము గల, లతా యథా = లత వలె భాతి = ప్రకాశించుచున్నది.

యొక్క, పాదౌ = పాదములను, ఉపాస్య = సేవించి, తేన పథా = ఆ మార్గము చేత, నివృత్తః వై = మరలినాడు.

తా. ఇంతలో దేవేంద్రుడు బ్రహ్మదేవుని పాదములను సేవించి ఆ మార్గమునసే తిరిగి వెళ్ళుచుండెను. 31

మూ. తస్యామపి చ వేళాయా మాదిత్యోఽపి పరిభ్రమన్,
తస్మిన్నేవ పదే సోఽభూద్యస్మిన్సా తనుమధ్యమా. 32

ప్ర. అ. తస్యామ్ = ఆ, వేళాయామ్ = సమయమునందు, పరిభ్రమన్ = సంచరించుచున్న, ఆదిత్యః = సూర్యుడు, సా = ఆ, తనుమధ్యమా = సన్నని నడుము గల స్త్రీ, యత్ర = ఎక్కడ ఉండునో, తస్మిన్ = ఆ, పదే ఏవ = స్థానమునందే, అభూత్ = ఉండెను.

తా. ఆ సమయమునందు సంచరించుచున్న సూర్యుడు ఆ స్త్రీ ఏ ప్రదేశమునందు ఉండెనో ఆ స్థానమునందే ఉండెను. 32

మూ. యుగపత్సా తదా దృష్టా దేవాభ్యాం సురసున్దరీ,
కన్దర్పవశగౌ తౌ తు దృష్ట్వా తాం సంబభూవతుః. 33

ప్ర. అ. సా = ఆ, సురసున్దరీ = దేవతాస్త్రీ, దేవాభ్యామ్ = ఆ దేవతలిద్దరి చేత, యుగపత్ = ఒక్కమారుగ, దృష్టా = చూడబడినది. తౌ = వారిద్దరూ, తామ్ = ఆమెను, దృష్ట్వా = చూచి, కన్దర్పవశగౌ = మన్మథవశులు, సంబభూవతుః = అయిరి.

తా. ఆ దేవతాస్త్రీని వారిద్దరూ ఒకే సమయమునందు చూచిరి. ఆమెను చూచి వారు మన్మథునకు వశులైరి. 33

మూ. తతః క్షుభితసర్వాఙ్గౌ సురేన్ద్రౌ పన్నగావివ,
తద్రూపమద్భుతం దృష్ట్వా త్యాజితౌ ధైర్యమాత్మనః 34

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, పన్నగౌ ఇవ = సర్పముల వలె, క్షుభిత సర్వాఙ్గౌ = క్షోభింపచేయబడిన సకలశరీరములు గల, సురేన్ద్రౌ = ఆ దేవతా నాయకులు, అద్భుతమ్ = ఆశ్చర్యకరమైన, తద్రూపమ్ = ఆమె రూపమును,

అతడు, వాలీ నామ = వాలి అను పేరు కలవాడు, బభూవ = ఆయెను. కన్దర్ప వశవర్తినా = మన్మథునకు వశుడైన, విధానమ్ = తన కర్తవ్యమును, అనువర్తతా = అనుసరించుచున్న, భాస్కరేణాపి = సూర్యునిచేతకూడ, తస్యామ్ = ఆమె యందు, గ్రీవాయామ్ = కంఠమునందు, బీజమ్ = బీజము, నిషిక్తమ్ = తడపబడినది.

తా. ఆ రేతస్సు వాలమునందు పడుటచేత అతడు వాలి అయ్యెను. తన కర్తవ్యమును ఆచరించుచున్న సూర్యుడు మన్మథ వశంవదుడై ఆమె కంఠము మీద రేతస్సును ఉంచెను. 37

మూ. తేనాపి సా వరతనుర్నోక్తా కించిద్వచః శుభమ్, 38
నివృత్తమదనశ్చాథ సూర్యోఽపి సమపద్యత,
గ్రీవాయాం పతితం బీజం సుగ్రీవః సమజాయత. 39

ప్ర. అ. సా = ఆ, వరతనుః = శ్రేష్ఠమైన శరీరము గల స్త్రీ, తేనాపి = వానిచేతకూడ, శుభమ్ = శుభమైన, కించిత్ వచః = ఏ మాటా కూడ, న ఉక్తా = చెప్పబడలేదు. అథ = పిమ్మట, సూర్యః అపి = సూర్యుడు కూడ, నివృత్తమదనః = తొలగిన మన్మథుడు కలవాడు, సమపద్యత = ఆయెను. గ్రీవాయామ్ = కంఠము నందు, పతితమ్ = పడిన, బీజమ్ = బీజము, సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడుగా, సమజాయత = ఆయెను.

తా. ఆ సూర్యుడు ఆమెతో ఒక మాట కూడ మాట్లాడలేదు. అతనినుండి మన్మథుడు దూరమాయెను. కంఠము మీద పడిన ఆ రేతస్సు సుగ్రీవుడయ్యెను. 38, 39

మూ. ఏవముత్పాదితౌ వీరౌ వానరేన్ద్రౌ మహాబలౌ,
దత్త్వా తు కాఞ్చనీం మాలాం వానరేన్ద్రస్య వాలినః, 40
అక్షయ్యాం గుణసంపూర్ణాం శక్రస్తు త్రిదివం యయౌ.

ప్ర. అ. వీరౌ = వీరులైన, మహాబలౌ = గొప్ప బలము గల, వానరేన్ద్రౌ = వానరనాయకులు, ఏవమ్ = ఈ విధముగా, ఉత్పాదితౌ = పుట్టించబడినారు. శక్రస్తు = దేవేంద్రుడు, వానరేన్ద్రస్య = వానరనాయకుడైన, వాలినః = వాలికి, కాఞ్చనీమ్ = బంగారము వికారమైన, అక్షయ్యామ్ = నాశము లేని, గుణ సంపూర్ణామ్ = మంచి గుణములతో నిండిన, మాలామ్ = మాలను, దత్త్వా తు = ఇచ్చి, త్రిదివమ్ = స్వర్గమును గూర్చి, యయౌ = వెళ్లెను.

తదా = అప్పుడు, తేన = అతనిచేత, అమృతకల్పాని = అమృతముతో సమానములైన, మధూని = తేనెలను, పాయితౌ = త్రాగించబడిరి.

తా. అతడు వానరుడుగా మారి, పచ్చని కళ్ళు గల,బలవంతులు, స్వేచ్ఛా రూపము గలవారు వానరశ్రేష్ఠులూ అయిన తన పుత్రులైన ఆ వానరులను చూచెను. అప్పుడు అతడు వారిద్దరికీ అమృతమువంటి తేనెలు త్రాగించెను. 43, 44

మూ. గృహ్యా ఋక్షరజాస్తౌ తు బ్రహ్మణోఽన్తిక మాగమత్,
దృష్ట్వర్క్షరజసం పుత్రం బ్రహ్మాలోకపితామహః, 45
బహుశః సాన్త్వయామాస పుత్రాభ్యాం సహితం హరిమ్.

ప్ర. అ. ఋక్షరజాః = ఋక్షరజస్సు, తౌ = వాళ్ళిద్దరినీ, గృహ్య = గ్రహించి, బ్రహ్మణః = బ్రహ్మయొక్క, అన్తికమ్ = సమీపమును, ఆగమత్ = పొందెను. లోకపితామహః = లోకములకు పితామహుడైన, బ్రహ్మా = బ్రహ్మ, పుత్రమ్ = పుత్రుడైన, ఋక్షరజసమ్ = ఋక్షరజస్సును, దృష్ట్వా = చూచి, పుత్రాభ్యామ్ = పుత్రులతో, సహితమ్ = కూడిన, హరిమ్ = ఆ వానరుణ్ణి, బహుశః = అనేక విధములుగా, సాన్త్వయామాస = ఓదార్చెను.

తా. ఋక్షరజస్సు వారిద్దరినీ తీసికొని బ్రహ్మదగ్గరకు వచ్చెను. లోకములకు పితామహుడైన బ్రహ్మదేవుడు పుత్రుడైన ఋక్షరజస్సును చూచి, పుత్రులతో కూడిన అతనిని అనేక విధముల ఓదార్చెను. 45

మూ. సాన్త్వయిత్వా తతః పశ్చాద్దేవదూతమథాదిశత్, 46
గచ్ఛ మద్వచనాద్దూత కిష్కిన్ధాం నామ వై శుభామ్.
సా హ్యస్య గుణసంపన్నా మహతీ చ పురీ శుభా. 47

ప్ర. అ. సాన్త్వయిత్వా = ఓదార్చి, తతః పశ్చాత్ = అటు పిమ్మట, అథ = అనంతరము, దేవదూతమ్ = దేవదూతను, ఆదిశత్ = ఆజ్ఞాపించెను. దూత = దూతా! మద్వచనాత్ = నా మాటవలన, శుభామ్ = శుభమైన, కిష్కిన్ధాం నామ = కిష్కింధ అను నగరమును గూర్చి, గచ్ఛ = వెళ్లుము. గుణసంపన్నా = మంచి గుణములతో నిండిన, మహతీ = గొప్పదైన, శుభా = మంగళప్రదమైన, సా పురీ = ఆ పట్టణము, అస్య హి = ఈతనిది కదా ?

తా. ఓదార్చి పిమ్మట బ్రహ్మదేవుడు దేవదూతతో ఇట్లు పలికెను."దూతా!

= వానరశ్రేష్ఠుడైన ఋక్షరజసమ్=ఋక్షరజస్సును, దృష్ట్వా=చూచి (చూపించి), యూథపాలాన్ = గుంపుల పాలకులను, అన్యాన్ = ఇతరులైన, యాన్ చ = ఏ, ప్రాకృతాన్ = ప్రాకృతులైన, హరీన్ = వానరులను, సమాహ్వాయ = పిలచి, జనసంది = జనుల సభయందు, సర్వేషామ్ = సమస్తమైన, తేషామ్ = వాళ్ళకు, మదీయమ్ = నా సంబంధమైన అభిప్రాయమును, సంభావ్య = తెలిపి, మహదాసనే = గొప్ప ఆసనమునందు, ఆరోప్య = ఎక్కించి, రాజానమ్ = రాజునుగా, అభిషేచయ = అభిషిక్తుని చేయుము.

తా. అక్కడ పుత్రసహితుడైన వానరశ్రేష్ఠుడైన ఋక్షరజస్సును చూపి, వానరయూథనాయకులను, సామాన్యవానరులను పిలచి, జనుల సభలో అందరికి నా అభిప్రాయమును తెలిపి, ఇతనిని సింహాసనముమీద కూర్చుండబెట్టి రాజునుగా అభిషిక్తుని చేయుము. 50,51

మూ. దృష్టమాత్రాశ్చ తే సర్వే వానరేణ చ ధీమతా,
అస్యర్క్షరజసో నిత్యం భవిష్యన్తి వశానుగాః. 52

ప్ర. అ. తే సర్వే = వాళ్ళందరూ, ధీమతా = బుద్ధిమంతుడైన, వానరేణ = వానరునిచేత, దృష్టమాత్రాః చ = చూడబడగానే, నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడూ, అస్య = ఈ, ఋక్షరజసః = ఋక్షరజస్సుకు, వశానుగాః = వశమునందున్నవారు, భవిష్యన్తి = కాగలరు.

తా. ధీమంతుడైన ఈ ఋక్షరజస్సు చూడగానే వాళ్ళందరూ ఈతనికి నిత్యమూ వశులై ఉండగలరు. 52

మూ. ఇత్యేవముక్తే వచనే బ్రహ్మణా తం హరీశ్వరమ్,
పురతః కృత్య దూతోఽసౌ ప్రయయౌ తాం పురీం శుభామ్.

ప్ర. అ. బ్రహ్మణా = బ్రహ్మచేత, ఇత్యేవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తే = పలకబడిన దగుచుండగా, అసౌ = ఆ, దూతః = దూత, తమ్ = ఆ, హరీశ్వరమ్ = వానరనాయకుణ్ణి, పురతఃకృత్య = ముందు ఉంచుకొని, శుభామ్ = సుందరమైన, తాం పురీమ్ = ఆ పట్టణమును గూర్చి, ప్రయయౌ = వెళ్లెను.

తా. అతడు సంతోషించిన మనస్సుతో ఏడు ద్వీపములు, సముద్రములూ గల భూమిమీద ఉన్న వానరు లందరినీ అజ్ఞాపించెను. (పాలించెను). 56

మూ. వాలిసుగ్రీవయోరేవమేష చర్షరజాః పితా,
జననీ చైవ తు హరిరిత్యేతద్భద్రమస్తు తే. 57

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఈ విధముగా, ఏషః = ఈ, ఋక్షరజాః = ఋక్షరజస్సు, వాలిసుగ్రీవయోః = వాలిసుగ్రీవులకు, పితా = తండ్రి. ఏషః = ఈ, హరిః = వానరుడే, జననీ చ = తల్లి కూడ. ఇత్యేతత్ = అనునది చెప్పబడినది. తే = నీకు, భద్రమ్ = క్షేమము. అస్తు = అగుగాక.

తా. ఈ విధముగా ఈ ఋక్షరజస్సు వాలిసుగ్రీవులకు తండ్రి. ఇతడే తల్లి కూడ. ఈ విషయము నీకు చెప్పితిని. నీకు క్షేమ మగుగాక. 57

మూ. యశ్చైతచ్ఛ్రావయేద్విద్వాన్యశ్చైతచ్ఛృణుయాన్నరః,
సిధ్యన్తి తస్య కార్యార్థా మనసో హర్షవర్ధనాః. 58

ప్ర. అ. యః = ఏ, విద్వాన్ = విద్వాంసుడు, ఏతత్ = దీనిని, శ్రావయేత్ = వినిపించునో, యః = ఏ, నరః = మనుష్యుడు, ఏతత్ = దీనిని, శృణుయాత్ = వినునో, తస్య = వానియొక్క, మనసః = మనస్సునకు, హర్షవర్ధనాః = సంతోషమును వృద్ధి పొందించు, కార్యార్థాః = కార్యములు, ప్రయోజనములు, సిధ్యన్తి = సిద్ధించును.

తా. ఏ విద్వాంసుడు ఈ కథను వినిపించునో, ఎవడు దీనిని వినునో వాళ్ల మనస్సుకు ఆనందమును వృద్ధిపొందించు కార్యములు సిద్ధించును. 58

మూ. ఏతచ్చ సర్వం కథితం మయా విభో
ప్రవిస్తరేణేహ యథార్థతస్తత్,
ఉత్పత్తిరేషా రజనీచరాణా
ముక్తా తథైవేహ హరీశ్వరాణామ్. 59

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
ప్రక్షిప్తః సర్గః ప్రథమః.

ప్రక్షిప్తః సర్గః ద్వితీయః

[రావణుడు సనత్కుమారునినుండి శ్రీ మహావిష్ణువునకు గల మాహాత్మ్యము తెలిసికొని అతని చేతిలో మరణము తన కెట్లు లభించునా అని ఆలోచించుట].

మూ. ఏతాం శ్రుత్వా కథాం దివ్యాం పౌరాణీం రాఘవస్తదా,
భ్రాతృభిః సహితో వీరో విస్మయం పరమం యయౌ. 1

ప్ర.అ తదా = అప్పుడు, భ్రాతృభిః = సోదరులతో, సహితః = కూడిన, వీరః = వీరుడైన, రాఘవః = రాముడు, దివ్యామ్ = దివ్యమైన, పౌరాణీమ్ = పురాణమునకు సంబంధించిన, ఏతాం కథామ్ = ఈ కథను, శ్రుత్వా = విని, పరమమ్ = గొప్ప, విస్మయమ్ = ఆశ్చర్యమును, యయౌ = పొందెను.

తా. సోదరులతో కూడిన వీరుడైన రాముడు దివ్యమైన పురాతనమైన ఈ కథను విని గొప్ప ఆశ్చర్యమును పొందెను.

మూ. రాఘవోఽథ ఋషేర్వాక్యం శ్రుత్వా వచన మబ్రవీత్,
కథేయం మహతీ పుణ్యా త్వత్ప్రసాదాచ్ఛ్రుతా మయా. 2

ప్ర. అ. రాఘవః = రాముడు, ఋషేః = ఋషియొక్క, వాక్యమ్ = వాక్యమును, శ్రుత్వా = విని, అథ = అటుపిమ్మట. వచనమ్ = వచనమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. త్వత్ప్రసాదాత్ = నీ అనుగ్రహమువలన, పుణ్యా = పుణ్యమైన, మహతీ = గొప్పదైన, ఇయం కథా = ఈ కథ, మయా = నాచేత, శ్రుతా = వినబడినది.

తా. రాముడు అగస్త్యుని మాటలు విని ఇట్లు పలికెను. నీ అనుగ్రహము వలన పుణ్యప్రదమైన ఈ గొప్ప కథను విన్నాను. 2

మూ. అథాపరాం కథాం దివ్యాం శృణు రాజన్ సనాతనీమ్
యదర్థం రామ వైదేహీ రావణేన పురా హృతా. 6
తత్తేఽహం సంప్రవక్ష్యామి సమాధిం శ్రవణే కురు.

ప్ర.అ. రాజన్ = రాజా! అథ = మరియు, అపరామ్ = మరియొక, దివ్యామ్ = దివ్యమైన, సనాతనీమ్ = ప్రాచీనమైన, కథామ్ = కథను, శృణు = వినుము. రామ = రామా! పురా = పూర్వము, రావణేన = రావణునిచేత, వైదేహీ = సీత, యదర్థమ్ = ఎందునిమిత్తము, హృతా = హరింపబడినదో, తత్ = దానిని, అహమ్ = నేను, తే = నీకు, సంప్రవక్ష్యామి = చెప్పెదను. శ్రవణే = వినుటయందు, సమాధిమ్ = ఏకాగ్రతను, కురు = చేయుము.

తా. రామా! ప్రాచీనమైన మరొక దివ్యమైన కథ చెప్పెదను; వినుము. పూర్వము రావణుడు సీతను ఎందుకు హరించినాడో చెప్పెదను. సావధానచిత్తముతో వినుము. 6

మూ. పురా కృతయుగే రామ ప్రజాపతిసుతం ప్రభుమ్ 7
సనత్కుమారమాసీనం రావణో రాక్షసాధిపః

ప్ర. అ. రామ = రామా! పురా = పూర్వము, కృతయుగే = కృతయుగమునందు, రాక్షసాధిపః = రాక్షసప్రభువైన, రావణః = రావణుడు, ప్రజాపతిసుతమ్ = బ్రహ్మపుత్రుడు, ప్రభుమ్ = సమర్థుడు అయిన, ఆసీనమ్ = కూర్చొని ఉన్న, సనత్కుమారమ్ = సనత్కుమారుణ్ణి (చూచెను.)

తా. రామా! పూర్వము కృతయుగమునందు రాక్షసరాజైన రావణుడు, బ్రహ్మదేవుని పుత్రుడూ, సర్వథాసమర్థుడూ అయిన సనత్కుమారుడు ఒక చోట కూర్చొని ఉండగా చూచెను. 7

మూ. వపుషా సూర్యసంకాశం జ్వలన్తమివ తేజసా, 8
వినయావనతో భూత్వా హ్యభివాద్య కృతాఞ్జలిః,
ఉక్తవాన్ రావణో రామ తమృషిం సత్యవాదినమ్. 9

ప్ర. అ. రామ = రామా! రావణః = రావణుడు, వపుషా = దేహముచేత,

మూ. విదిత్వా హృద్గతం తస్య ధ్యానదృష్టిర్మహాయశాః,
ఉవాచ రావణం ప్రేమ్ణా శ్రూయతామితి పుత్రక. 12

ప్ర. అ. ధ్యానదృష్టిః=ధ్యానదృష్టి గల, మహాయశాః = గొప్ప కీర్తి గల సనత్కుమారుడు. తస్య = వానియొక్క, హృద్గతమ్ = మనస్సులో ఉన్న అభిప్రాయమును, విదిత్వా=తెలుసుకొని, రావణమ్= రావణునిగూర్చి, పుత్రక= పుత్రా! శ్రూయతామ్ = వినబడుగాక, ఇతి = అని, ప్రేమ్ణా = ప్రేమతో, ఉవాచ = పలికెను.

తా. ధ్యానదృష్టి గల మహాయశఃశాలియైన ఆ సనత్కుమారుడు రావణుని మనస్సులో ఉన్న అభిప్రాయమును తెలుసుకొని "నాయనా! వినుము" అని ఇట్లు చెప్పెను. 12

మూ. యో వై భర్తా జగత్కృత్స్నం యస్యోత్పత్తిం న విద్మహే,
సురాసురైర్నతో నిత్యం హరిర్నారాయణః ప్రభుః. 13

యస్య నాభ్యుద్గతో బ్రహ్మా విశ్వస్య జగతః పతిః,
యేన సర్వమిదం సృష్టం విశ్వం స్థావరజఙ్గమమ్. 14

తం సమాశ్రిత్య విబుధా విధినా హరిమధ్వరే
పిబన్తి హ్యమృతం చైవ మానితాశ్చ యజన్తి తమ్. 15

ప్ర. అ. యః=ఎవడు, కృత్స్నమ్= సమస్తమైన, జగత్=జగత్తును, భర్తా= భరించువాడో, యస్య = ఎవనియొక్క, ఉత్పత్తిమ్ = పుట్టుకను, న విద్మహే = ఎరుగమో, హరిః = సర్వపాపములను హరించువాడు, నారాయణః = జలము నివాసస్థానముగా గలవాడు, ప్రభుః = సమర్థుడు అయిన ఎవడు, నిత్యమ్ = నిత్యమూ, సురాసురైః = సురులచేతను, అసురులచేతను, నతః = నమస్కరించబడుచున్నాడో, విశ్వస్య = సమస్తమైన, జగతః = జగత్తుకు, పతిః = ప్రభువైన, బ్రహ్మా = బ్రహ్మ, యస్య = ఎవనియొక్క, నాభ్యుద్భవః= నాభినుండి పుట్టినాడో, యేన = ఎవనిచేత, స్థావరజఙ్గమమ్=స్థావరజంగమాత్మకమైన, ఇదమ్= ఈ, విశ్వమ్=ప్రపంచము, సృష్టమ్=సృజింపబడినదో, తమ్= ఆ, హరిమ్ = విష్ణువును, సమాశ్రిత్య = ఆశ్రయించి, విబుధాః = దేవతలు

సదా = ఎల్లప్పుడూ, సర్వైః = అందరిచేతా, సః = అతడు, పూజ్యతే = పూజింపబడుచున్నాడు.

తా. దైత్యదానవ రాక్షసులను, దేవతల శత్రువులైన ఇతరులను అందరినీ శ్రీమహావిష్ణువు యుద్ధములో జయించుచుండును. అందరూ పూజించుచున్నది ఈతనినే. 17

మూ. శ్రుత్వా మహర్షేస్తద్వాక్యం రావణో రాక్షసాధిపః,
ఉవాచ ప్రణతో భూత్వా పునరేవ మహామునిమ్. 18

ప్ర. అ. రాక్షసాధిపః = రాక్షసరాజైన, రావణః = రావణుడు, మహర్షేః = మహర్షియొక్క, తత్ = ఆ, వాక్యమ్ = వాక్యమును, శ్రుత్వా = విని, ప్రణతః = వంగినవాడు, భూత్వా = అయి, పునః ఏవ = మరల, మహామునిమ్ = మహామునిని గూర్చి, ఉవాచ = పలికెను.

తా. రాక్షసరాజైన రావణుడు మహర్షి పలికిన ఆ మాటలు విని, మరల వినయపూర్వకముగ అతనితో ఇట్లనెను. 18

మూ. దైత్యదానవరక్షాంసి యే హతాః సమరేఽరయః,
కాం గతిం ప్రతిపద్యన్తే కాం చ తే హరిణా హతాః. 19

ప్ర. అ. అరయః = శత్రువులైన, యే = ఏ, సమరే = యుద్ధమునందు, హతాః = చంపబడిన, దైత్యదానవరక్షాంసి = దైత్యులు, దానవులు, రాక్షసులూ ఉన్నారో, వారు, కామ్ = ఏ, గతిమ్ = గతిని, ప్రతిపద్యన్తే = పొందుదురు ? హరిణా = విష్ణువుచేత, హతాః = చంపబడినవారు, కాం గతిమ్ = ఏ గతిని, ప్రతిపద్యన్తే = పొందుదురు.

తా. యుద్ధములో చంపబడిన శత్రువులైన దైత్యదానవరాక్షసులకు ఏ గతి వచ్చును ! విష్ణుమూర్తిచేత చంపబడిన వారికి ఏ గతి కలుగును ? 19

మూ. రావణవ్య వచః శ్రుత్వా ప్రత్యువాచ మహామునిః,
దైవతైర్నిహతా నిత్యం ప్రాప్నువన్తి దివః స్థలమ్. 20

ప్ర. అ. రావణస్య = రావణునియొక్క, వచః = వచనమును, శ్రుత్వా =

మరణించిన రాజు లందరూ ఆ విష్ణువు స్థానమైన వైకుంఠమునకే వెళ్ళుదురు. శ్రీ మహావిష్ణువు కోపము కూడ వరముతో సమానము 22

మూ. శ్రుత్వా తత స్తద్వచనం నిశాచరః
సనత్కుమారస్య ముఖాద్వినిర్గతమ్.
తథా ప్రహృష్టః స బభూవ విస్మితః
కథం ను యాస్యామి హరిం మహాహవే. 23

ఇత్యార్షే శ్రీ మద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
ప్రక్షిప్తః సర్గః ద్వితీయః.

ప్ర. అ. సః = ఆ, నిశాచరః = రావణుడు, తతః = పిమ్మట, సనత్కుమారస్య = సనత్కుమారునియొక్క, ముఖాత్ = ముఖమునుండి, వినిర్గతమ్ = బయల్వెడలిన, తత్ = ఆ, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, తథా = అట్లు, ప్రహృష్టః = సంతోషించినవాడై, విస్మితః = ఆశ్చర్యము చెందినవాడు, బభూవ = ఆయెను. మహాహవే = మహాయుద్ధమునందు, హరిమ్ = విష్ణువును గూర్చి, కథం ను = ఎట్లు, యాస్యామి = వెళ్ళుదును (అని ఆలోచించెను).

తా. ఆ రావణుడు సనత్కుమారుని మాటలు విని, సంతోషము, ఆశ్చర్యము కూడ పొంది, నేను హరిని యుద్ధములో ఎదిరించుట ఎట్లు సిద్ధించును? " అని ఆలోచించెను. 23

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు,
ఉత్తరకాండలో రెండవ ప్రక్షిప్త సర్గ సమాప్తము.

ప్ర. అ. మహాబాహుః=గొప్ప బాహువులు గల, సః=అతడు, ఏవమ్= ఇట్లు, శ్రుత్వా=విని, తమ్ = ఆ, ఋషిమ్=ఋషిని గూర్చి, ప్రత్యువాచ = తిరిగి పలికెను. తస్య = ఆ విష్ణువుయొక్క, లక్షణమ్=లక్షణము, కీదృశమ్= ఎట్టిది? సర్వమ్ = సమస్తమును, అశేషతః = పూర్తిగా, బ్రూహి = చెప్పుము.

తా. రావణుడు ఆ మాటలు విని ఆ ఋషితో మరల ఇట్లు పలికెను. ఆ మహావిష్ణువు లక్షణము లేవో పూర్తిగా చెప్పుము. 3

మూ. రాక్షసేశవచః శ్రుత్వా స మునిః ప్రత్యభాషత,
శ్రూయతాం సర్వమాఖ్యాస్యే తవ రాక్షసపుంగవ. 4

ప్ర. అ. రాక్షసేశవచః = రాక్షసరాజు వచనమును, శ్రుత్వా=విని, సః మునిః=ఆ ముని, ప్రత్యభాషత = తిరిగి పలికెను. రాక్షసపుంగవ = రాక్షస శ్రేష్ఠుడా! సర్వమ్ = సమస్తమునూ, తవ=నీకు, ఆఖ్యాస్యే=చెప్పగలను. శ్రూయతామ్ = వినబడుగాక.

తా. రావణుని మాటలు విని ఆ ముని మరల ఇట్లనెను. రాక్షసశ్రేష్ఠుడా! నీకు అంతా చెప్పెదను వినుము. 4

మూ. స హి సర్వగతో దేవః సూక్ష్మోఽవ్యక్తః సనాతనః,
తేన సర్వ మిదం వ్యాప్తం త్రైలోక్యం సచరాచరమ్. 5

ప్ర. అ. సః దేవః=ఆ దేవుడు, సర్వగతః హి=అంతటా ఉన్నవాడు కదా. సూక్ష్మః=సూక్ష్మమైనవాడు. అవ్యక్తః = వ్యక్తుడు కానివాడు. సనాతనః = అతి పురాతనుడు. సచరాచరమ్ = జంగమస్థావరాత్మకమైన, ఇదమ్ = ఈ, త్రైలోక్యమ్=మూడులోకముల సముదాయము, సర్వమ్ = సమస్తమూ, తేన = వానిచేత, వ్యాప్తమ్ = వ్యాపింపబడినది.

తా. ఆ శ్రీమహావిష్ణువు అంతటా ఉన్నాడు. సూక్ష్ముడు. స్పష్టముగా ఇంద్రియములకు గోచరుడు కానివాడు. అతిప్రాచీనుడు. స్థావరజంగమాత్మకములైన ఈ మూడు లోకములను అతడు వ్యాపించి ఉన్నాడు. 5

మూ. స భూమౌ దివి పాతాలే పర్వతేషు వనేషు చ,
స్థావరేషు చ సర్వేషు నదీషు నగరీషు చ. 6

మూ. విద్యోతతి జ్వలతి భాతి లోకాన్
సృజత్యయం సంహరతి ప్రశాస్తి,
క్రీడాం కరోత్యవ్యయలోకనాథో
విష్ణుః పురాణో భవనాశకైకః. 9

ప్ర. అ. అవ్యయలోకనాథః=వినాశరహితుడైన లోకప్రభువైన,పురాణః= ప్రాచీనుడైన, భవనాశకైకః= సంసారమును నశింపచేయు ఏకైక దేవుడైన, విష్ణుః=విష్ణువు, విద్యోతతి=ప్రకాశింపజేయుచున్నాడు. జ్వలతి=మండుచున్నాడు. భాతి=ప్రకాశించుచున్నాడు. అయమ్=ఇతడే, లోకాన్=లోకములను, సృజతి= సృజించుచున్నాడు. ప్రశాస్తి = రక్షించుచున్నాడు, సంహరతి = సంహరించు చున్నాడు. క్రీడామ్=క్రీడను, కరోతి=చేయుచున్నాడు.

తా. వినాశము లేని లోకప్రభువైన, అతిప్రాచీనుడైన ఈ విష్ణువు ఒక్కడే సంసారదుఃఖమును నశింపజేయగలవాడు. అన్నింటినీ ప్రకాశింపచేయును. లోకములను సృజించి, రక్షించి, సంహరించుచుండును. ఈ విధముగా క్రీడించు చుండును. 9

మూ. అథవా బహునానేవ కిముక్తేన దశానన.
తేన సర్వమిదం వ్యాప్తం త్రైలోక్యం సచరాచరమ్. 10

ప్ర. అ. దశానన= రావణా! అథవా= లేదా, ఉక్తేన = చెప్పబడిన, బహునా= అధికమైన, అనేన = దీనిచేత, కిమ్=ఏమి ప్రయోజనము? సచరా చరమ్=జంగమస్థావరములతో కూడిన, ఇదమ్ = ఈ, త్రైలోక్యమ్ = మూడు లోకముల సముదాయము. తేన=వానిచేత, వ్యాప్తమ్=వ్యాపించబడినది.

తా. రావణా! లేదా-ఇదంతా చెప్పి ఏమి ప్రయోజనము? ఒక్క మాటలో చెప్పవలెననగా జంగమస్థావరాత్మకమైన ఈ మూడు లోకములను ఈ విష్ణువు వ్యాపించి ఉన్నాడు. 10

మూ. నీలోత్పలదలశ్యామః కిఞ్జల్కారుణవాససా,
ప్రావృట్కాలే యథా వ్యోమ్ని సతడిత్తోయదో యథా. 11

ప్ర. అ. కిఞ్జల్కారుణవాససా = కింజల్కముల వలె ఎఱ్ఱనైన వస్త్రముతో కూడిన, నీలోత్పలదలశ్యామః= నల్లకలువల రేకుల వలె శ్యామవర్ణము గల అతడు, యథా=ఎట్లుండును అనగా, ప్రావృట్కాలే=వర్షకాలమునందు, వ్యోమ్ని

ప్ర. అ. సః = అతడు, సురైః = దేవతలచేత, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు, న శక్యః = శక్యమైన వాడు కాడు అసురైః = అసురులచేత, న = కాదు. పన్నగైః చ = సర్పములచేత, న = కాదు. యస్య = ఎవనికి, ప్రసాదమ్ = అనుగ్రహమును, కురుతే = చేయునో, సః = అతడు, తమ్ = అతనిని, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు, అర్హతి = తగి ఉన్నాడు.

తా. ఆతనిని దేవతలు గాని, అసురులు గాని, పన్నగులు గాని, చూడజాలరు. అతడు ఎవరిని అనుగ్రహించునో వారుమాత్రమే చూడగలరు. 14

మూ. న హి యజ్ఞఫలైస్తాత న తపోభిస్తు సంచితైః,
శక్యతే భగవాన్ ద్రష్టుం న దానేన న చేజ్యయా. 15

ప్ర. అ. తాత = తండ్రీ! భగవాన్ = భగవంతుడు, యజ్ఞఫలైః = యజ్ఞముల ఫలములచేత, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు, న శక్యతే హి = శక్యము కాదు కదా. సంచితైః = సంపాదించబడిన, తపోభిః = తపస్సులచేత, న = శక్యముకాదు. దానేన = దానములచేత, న = కాదు. ఇజ్యయా చ = యాగముచేత కూడ, న = కాదు.

తా. నాయనా! ఆ భగవంతుణ్ణి యజ్ఞఫలములచేత గాని, బాగా చేసిన తపస్సులచేత గాని, దానముచేత గాని, యాగముచేత గాని చూడ శక్యము కాదు. 15

మూ. తద్భక్తైస్తద్గతప్రాణైస్తచ్చిత్తైస్తత్పరాయణైః,
శక్యతే భగవాన్ ద్రష్టుం జ్ఞాననిర్దగ్ధకిల్బిషైః. 16

ప్ర. అ. తద్గతప్రాణైః = ఆతనినే పొందిన ప్రాణములు గల, తచ్చిత్తైః = అతనియందే చిత్తము గల, తత్పరాయణైః = ఆతనియందే ఆసక్తి గల, జ్ఞాననిర్దగ్ధకిల్బిషైః = జ్ఞానముచేత కాల్చివేయబడిన పాపములు గల, తద్భక్తైః = అతని భక్తులచేతనే, భగవాన్ = భగవంతుడు, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు, శక్యతే = శక్య మగుచున్నాడు.

తా. ప్రాణములను ఆ భగవంతునికే సమర్పించి, చిత్తములను అతనియందే

నున్నాడో, తస్య = అతనికి, మహాతేజాః = గొప్పతేజస్సు గల, రామో నామ = రాము డను, సూనుః = కుమారుడు, భవిష్యతి = పుట్టగలడు. మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల అతడు, మహాబుద్ధిః = గొప్ప బుద్ధి గలవాడు. మహాబలపరాక్రమః = గొప్ప బలపరాక్రమములు గలవాడు, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు కలవాడు. మహాసత్త్వః = గొప్ప ధైర్యము గలవాడు, క్షమయా = ఓర్పుచేత, పృథివీసమః = భూమితో సమానుడు.

తా. భూలోకములో ఇక్ష్వాకువంశమునందు దశరథమహారాజు పుట్ట గలడు. అతనికి మహాఃతేజశాలియైన రాము డను పుత్రుడు జనించును. గొప్ప బుద్ధి, బలము, పరాక్రమము, ధైర్యము గల ఆ మహాబాహువు ఓర్పుచేత భూమితో సమానుడుగా ఉండును. 19, 20

మూ. ఆదిత్య ఇవ దుష్ప్రేక్ష్యః సమరే శత్రుభిస్తదా,
భవితా హి తదా రామో నరో నారాయణః ప్రభుః. 21

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, ప్రభుః = ప్రభువైన, నారాయణః = నారాయణుడు, సమరేః = యుద్ధమునందు, ఆదిత్యః ఇవ = సూర్యుడు వలె, దుష్ప్రేక్ష్యః = చూడశక్యముకాని, నరః = నరుడైన, రామః = రాముడుగా, భవితా హి = పుట్టగలడు.

తా. అప్పుడు ప్రభువైన నారాయణుడు యుద్ధరంగంలో శత్రువులకు సూర్యుడు వలె చూడశక్యముగాని రాముడుగా నరరూపమున అవతరించ గలడు. 21

మూ. పితుర్నియోగాత్స విభుర్దణ్డకే వివిధే వనే,
విచరిష్యతి ధర్మాత్మా భ్రాత్రా సహ మహామనాః. 22

ప్ర. అ. ధర్మాత్మా = ధర్మాత్ముడు, మహామనాః = గొప్ప మనస్సు కలవాడూ అయిన, సః = ఆ, విభుః = ప్రభువు, పితుః = తండ్రియొక్క, నియోగాత్ = ఆజ్ఞవలన, వివిధే = అనేకవిధములైన, దణ్డకే వనే = దండకవనమునందు, భ్రాత్రా సహ = సోదరునితో కూడ, విచరిష్యతి = సంచరించగలడు.

తా. ధర్మాత్ముడు, గొప్ప మనస్సు గలవాడు అయిన రామప్రభువు

కూడిన ఆ సీత, సహస్రాంశోః = సూర్యునియొక్క, రశ్మిరివ = కిరణము వలె, ఏకా = ఒక, మూర్తిరివ = మూర్తివలె, స్థితా = ఉన్నది.

తా. మంచి శీలము, ఆచారము, సద్గుణములూ గల ఆ సీత గొప్ప ధైర్యము గలదై, సూర్యుని కిరణము వలె, ఆ కిరణముయొక్క మరొక మూర్తి వలె ఉన్నది. (ఉండగలదు). 25

మూ. ఏవం తే సర్వమాఖ్యాతం మయా రావణ విస్తరాత్,
మహతో దేవదేవస్య శాశ్వతస్యావ్యయస్య చ. 26

ప్ర. అ. రావణ = రావణా! ఏవమ్ = ఈ విధముగా, మయా = నాచేత, తే = నీకు, సర్వమ్ = అంతా, విస్తరాత్ = విస్తరమువలన, మహతః = గొప్పవాడు, శాశ్వతస్య = నిత్యుడు, అవ్యయస్య చ = నాశరహితుడూ అయిన, దేవదేవస్య = దేవదేవునియొక్క ప్రభావాదికము, కథితమ్ = చెప్పబడినది.

తా. రావణా! ఈ విధముగా నీకు, నేను, సర్వోత్తముడు, నిత్యుడు, వినాశరహితుడు, దేవదేవుడూ అయిన శ్రీమహావిష్ణువు ప్రభావమును సవిస్తరముగా చెప్పినాను. 26

మూ. ఏవం శ్రుత్వా మహాబాహూ రాక్షసేన్ద్రః ప్రతాపవాన్,
త్వయా సహ విరోధేచ్ఛుశ్చిన్తయామాస రాఘవ. 27

ప్ర. అ. రాఘవ = రామా! మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల, ప్రతాపవాన్ = ప్రతాపవంతుడైన, రాక్షసేన్ద్రః = రాక్షసరాజు, ఏవమ్ = ఇట్లు, శ్రుత్వా = విని, త్వయా సహ = నీతో కూడ, విరోధేచ్ఛుః = విరోధమును కోరుచున్నవాడై, చిన్తయామాస = ఆలోచించెను.

తా. రామా! మహాబాహువు, ప్రతాపవంతుడూ అయిన రావణుడు ఈ విషయము విని, నీతో వైరము పెట్టుకొనవలె నని కోరుచు మనస్సులో ఆలోచించెను. 27

మూ. సనత్కుమారాత్తద్వాక్యం చిన్తయానో ముహుర్ముహుః,
రావణో ముముదే శ్రీమాన్ యుద్ధార్థం విచచార హ. 28

ప్ర. అ. శ్రీమాన్ = శ్రీమంతుడైన, రావణః = రావణుడు, సనత్కుమా

తా. అప్పుడు ఆ వాక్యములు విన్న రాముడు సంతోషించుచు, ఆశ్చర్యముచేత వికసించిన నేత్రములు గలవాడై "ప్రాచీనకథను చెప్పుము"అని మరల జ్ఞానవంతులలో శ్రేష్ఠుడైన ఆ అగస్త్యమునిని కోరెను. 30

"బాలానందిని"అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
ఉత్తరకాండలో మూడవ ప్రక్షిప్తసర్గ సమాప్తము.

ప్ర. అ. మహామతిః = గొప్ప బుద్ధి గల అగస్త్యుడు, ప్రీతాత్మా = సంతోషించిన మనస్సు గలవాడై, యథాఖ్యానమ్ = తనకు ఇతరులు చెప్పినవిధముగా, శ్రుతం చైవ = తనచేత వినబడిన కథను, యథావృత్తమ్ = జరిగిన విధముగా, యథా తథా = ఉన్నదున్నట్లు, రాఘవాయ = రామునకు, కథయామాస = చెప్పెను.

తా. మహాబుద్ధిశాలియైన అగస్త్యుడు సంతోషించిన మనస్సుతో ఆ కథను తనకు ఇతరులు ఎట్లు చెప్పిరో, తాను ఎట్లు వినెనో అట్లే, జరిగినది జరిగినట్లు రామునకు చెప్పెను. 3

మూ. ఏతదర్థం మహాబాహో రావణేన దురాత్మనా,
సుతా జనకరాజస్య హృతా రామ మహామతే. 4

ప్ర. అ. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు గలవాడా ! మహామతే = గొప్ప బుద్ధి గలవాడా ! రామ = రామా ! దురాత్మనా = దుర్బుద్ధియైన, రావణేన = రావణునిచేత, ఏతదర్థమ్ = ఇందునిమిత్తమే, జనకరాజస్య సుతా = సీత, హృతా = హరించబడినది.

తా. గొప్ప బుద్ధి గల, మంచి బాహుబలము గల రామా ! దురాత్ముడైన రావణుడు అందుకొరకే సీతను హరించినాడు. 4

మూ. ఏతాం కథాం మహాబాహో నారదః సుమహాయశాః,
కథయామాస దుర్ధర్ష మేరౌ గిరివరోత్తమే. 5

ప్ర. అ. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులుగలవాడా! దుర్ధర్ష = ఎదిరింప శక్యము కానివాడా ! ఏతాం కథామ్ = ఈ కథను, సుమహాయశాః = చాల గొప్ప కీర్తి గల, నారదః = నారదుడు, గిరివరోత్తమే = శ్రేష్ఠపర్వతములలో ఉత్తమమైన, మేరౌ = మేరుపర్వతముమీద, కథయామాస = చెప్పెను.

తా. ఓ! మహాబాహూ! జయింప శక్యముకాని ఓ! రామా! ఈ కథను గొప్ప కీర్తి గల నారదుడు పర్వతములలో ఉత్తమమైన మేరుపర్వతముమీద చెప్పినాడు.

మూ. దేవగన్ధర్వసిద్ధానామృషీణాం చ మహాత్మనామ్,
కథాశేషం పునః సోఽథ కథయామాస రాఘవ, 6
నారదః సుమహాతేజాః ప్రహసన్నివ మానద.

అపి = వినునో, సః = అతడు, పుత్రపౌత్రవాన్ = పుత్రపౌత్రులుకలవాడై, స్వర్గలోకే = స్వర్గలోకమునందు, మహీయతే = పూజింపబడును.

తా. రామా! ఆ ఋష్యాదులు ఇట్లనిరి-"ఎవడు ఈ కథను భక్తిపూర్వకముగా వినిపించునో, ఎవడు వినునో ఆ ఇద్దరూ పుత్రపౌత్రాదిసుఖ మనుభవించి స్వర్గములో పూజింపబడుదురు." 9

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు ఉత్తరకాండలో నాల్గవ ప్రక్షిప్త సర్గ సమాప్తము.

ప్ర. అ. పృథివీపతే=ఓ! రాజా! ఏవమ్ = ఇట్లు, సర్వామ్=సమస్తమైన, పృథివీమ్ = భూమిని, పర్యటన్ = సంచరించుచున్న, రావణః = రావణుడు, అథ = అటుపిమ్మట, బ్రహ్మలోకాత్ = బ్రహ్మలోకమునుండి, నివర్తన్తమ్ = మరలి వచ్చుచున్న, మేరుపృష్ఠస్థమ్ = మేరుపర్వతము పైభాగమునందున్న, వ్రజన్తమ్=వెళ్లుచున్న, అపరమ్ = మరి యొక, అంశుమన్తమ్ ఇవ=సూర్యుడు వలె ఉన్న, నారదమ్ = నారదుణ్ణి, సమాసాద్య = సమీపించి, ప్రీతాత్మా = సంతోషించిన మనస్సు గలవాడై, తమ్=ఆతనిని, అభిసృత్య=చేరి, కృతాఞ్జలిః = చేయబడిన దోసిలి కలవాడై, అభివాద్య = నమస్కరించి, తదా = అప్పుడు, రావణః=ఆ లోకరావణుడు, హృష్టమనసా=సంతోషించిన మనస్సుతో, ఉవాచ = పలికెను.

తా. రామా! ఈ విధముగా భూమిపై చరించుచున్న రావణుడు ఒకనాడు బ్రహ్మలోకమునుండి తిరిగి వచ్చుచున్న నారదుణ్ణి చూచెను. వెళ్ళుచున్న అతడు మేరుపర్వతము పైభాగమునందు రెండవ సూర్యుడు వలె ప్రకాశించుచుండెను. రావణుడు మనస్సులో సంతోషించుచు ఆతనిని సమీపించి, అంజలి ఘటించి నమస్కరించి ఇట్లు పలికెను. 3,4

మూ. ఆ బ్రహ్మభువనం లోకాస్త్వయా దృష్టాహ్యనేకశః, 5
కస్మిన్ లోకే మహాభాగ మానవా బలవత్తరాః,
యోద్ధుమిచ్ఛామి తైః సార్ధం యథాకామం యథాసుఖమ్.

ప్ర. అ. మహాభాగ = మహాభాగ్యవంతుడా! ఆ బ్రహ్మభువనమ్ = బ్రహ్మలోకమువరకు, లోకాః = లోకములు, త్వయా = నీ చేత, అనేకశః = అనేక పర్యాయములు, దృష్టాః హి = చూడబడినవికదా. కస్మిన్=ఏ, లోకే = లోకమునందు, మానవాః=మానవులు, బలవత్తరాః=అధికబలము కలవారు? తైః సార్ధమ్ = వాళ్ళతో, యథాకామమ్ = ఇచ్ఛానుసారముగా, యథాసుఖమ్ = సుఖముగా, యోద్ధుమ్ = యుద్ధముచేయుటకు, ఇచ్ఛామి = కోరుచున్నాను.

తా. మహాభాగ్యశాలి వైన నారదా! బ్రహ్మలోకమువరకూ ఉన్న అన్ని లోకములను నీవు అనేక పర్యాయములు చూచి ఉన్నావు. ఏ లోకములోని మానవులు అధికబలవంతులు? ఇచ్ఛానుసారము వాళ్ళతో సుఖముగా యుద్ధము చేయ గోరుచున్నాను. 5,6

తా. రాక్షసరాజా! బలమూ, పరాక్రమమూ రెండూ సమముగా ఉన్న ఎట్టివారు కావలె నని కోరుచున్నావో అట్టి మానవులను నేను శ్వేతద్వీపములో చూచినాను. పెద్ద దేహప్రమాణము, పెద్ద పరిఘల (కోటగడియలు) వంటి బాహువులూ గల ఆ మానవులు చాల ధైర్యమున్నవారు. 9

మూ. నారదస్య వచః శ్రుత్వా రావణః ప్రత్యువాచ హ, 10
కథం నారద జాయన్తే తస్మిన్ ద్వీపే మహాబలాః,
శ్వేతద్వీపే కథం వాసః ప్రాప్తస్తైస్తు మహాత్మభిః. 11

ప్ర. అ. నారదస్య = నారదుని యొక్క, వచః = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, రావణః = రావణుడు, ప్రత్యువాచ హ = తిరిగి పలికెను. నారద = నారదుడా! తస్మిన్ = ఆ, ద్వీపే = ద్వీపమునందు, మహాబలాః = గొప్పబలము గలవారు, కథమ్ = ఎట్లు, జాయన్తే = పుట్టుదురు? తైః = ఆ, మహాత్మభిః = మహాత్ములచేత, శ్వేతద్వీపే = శ్వేతద్వీపమునందు, వాసః = నివాసము, కథమ్ = ఎట్లు, ప్రాప్తః = పొందబడినది.

తా. నారదుని మాటలు విని రావణుడు మరల ఇట్లడిగెను. ''నారదా! మహాబలశాలులు ఆ ద్వీపమునందు ఎట్లు పుట్టుదురు? ఆ మహాత్ములకు శ్వేతద్వీపమునందు నివాసము ఎట్లు లభించినది? 10, 11

మూ. ఏతన్మే సర్వమాఖ్యాహి ప్రభో నారద తత్త్వతః,
త్వయా దృష్టం జగత్సర్వం హస్తామలకవత్సదా. 12

ప్ర. అ. ప్రభో = సమర్థుడవైన, నారద = నారదా! మే = నాకు, ఏతత్ = = దీనిని, సర్వమ్ = సమస్తమునూ, తత్త్వతః = యథార్థముగా, ఆఖ్యాహి = చెప్పుము. త్వయా = నాచేత, సర్వమ్ = సమస్తమైన, జగత్ = జగత్తు, సదా = ఎల్లప్పుడూ, హస్తామలకవత్ = చేతిలోని ఉసిరికాయ వలె, దృష్టమ్ = చూడబడినది.

తా. సమర్థుడవైన ఓ నారదా! నాకు ఈ విషయము నంతనూ యథార్థముగా చెప్పుము. నీవు ప్రపంచకము నంతను సర్వదా అరచేతిలోని ఉసిరికాయ వలె చూచుచుందువు కదా. 12

మూ. యే హతా లోకనాథేన శార్ఙ్గమానమ్య సంయుగే,
చక్రాయుధేన దేవేన తేషాం వాసస్త్రివిష్టపే. 16

ప్ర. అ. లోకనాథేన = లోకముల నాథుడైన, దేవేన = దేవునిచేత, యే = ఎవరు, సంయుగే = యుద్ధమునందు, శార్ఙ్గమ్ = శార్ఙ్గ ధనస్సును, ఆనమ్య = వంచిగాని, చక్రాయుధేన = చక్రాయుధముచేత గాని, హతాః = చంపబడినారో, తేషామ్ = వారికి, త్రివిష్టపే = స్వర్గమునందు, వాసః = నివాసము.

తా. లోకముల ప్రభు వైన ఆ నారాయణుడు శార్ఙ్గమును వంచి గాని, చక్రాయుధము ప్రయోగించి గాని ఎవరిని చంపునో వారికి స్వర్గమునందే నివాసము లభించును. 16

మూ. న హి యజ్ఞఫలైస్తాత న తపోభిర్న సంయమైః,
న చ దానఫలైర్ముఖ్యైః స లోకః ప్రాప్యతే సుఖమ్. 17

ప్ర. అ. తాత = నాయనా! సః లోకః = ఆ లోకము, యజ్ఞఫలైః = యజ్ఞముల ఫలములచేత, సుఖమ్ = అనాయాసముగా, న ప్రాప్యతే = పొందబడదు, తపోభిః = తపస్సులచేత, న = పొందబడదు. సంయమైః = నియమముల చేత, న = పొందబడదు. ముఖ్యైః = ముఖ్యములైన, దానఫలైః = దానఫలముల చేత, న చ = పొందబడదు.

తా. నాయనా! ఆ లోకమును యజ్ఞములచేత గాని, తపస్సులచేత గాని, నియమములచేత గాని, ముఖ్యములైన దానములచేత గాని ఎవ్వరూ అనాయాసముగా పొందజాలరు. 17

మూ. నారదస్య వచః శ్రుత్వా దశగ్రీవః సువిస్మితః,
ధ్యాత్వా తు సుచిరం కాలం తేన యోత్స్యామి సంయుగే,
ఆపృచ్ఛ్య నారదం ప్రాయాచ్ఛ్వేతద్వీపాయ రావణః.

ప్ర. అ. దశగ్రీవః = పది కంఠములు గల, రావణః = రావణుడు, నారదస్య = నారదునియొక్క, వచః = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, సువిస్మితః = చాల ఆశ్చర్యపడినవాడై, సంయుగే = యుద్ధమునందు, తేన = ఆ నారాయణునితో, యోత్స్యామి = యుద్ధము చేసెదను అని, సుచిరమ్ కాలమ్ = చాలా సేపు,

మూ. గతే తు నారదే తత్ర రావణోఽపి మహాయశాః,
ప్రాప శ్వేతం మహాద్వీపం దుర్లభం యత్సురైరపి 22

ప్ర. అ. నారదే=నారదుడు, తత్ర = అచటికి, గతే = వెళ్ళినవాడగుచుండగా, మహాయశాః = గొప్ప కీర్తి గల, రావణః అపి = రావణుడు కూడ, యత్ = ఏది, సురైరపి = దేవతలచేత కూడ, దుర్లభమ్ = పొంద శక్యము కానిదో అట్టి, శ్వేతమహాద్వీపమ్ = శ్వేతద్వీపమును, ప్రాప = పొందెను.

తా. నారదుడు అచటికి వెళ్ళిన తరవాత గొప్ప కీర్తి గల రావణుడు కూడ దేవతలకుకూడ పొంద శక్యము కాని ఆ శ్వేతద్వీపమును చేరుకొనెను. 22

మూ. తేజసా తస్య ద్వీపస్య రావణస్య బలీయసః,
తత్తస్య పుష్పకం యానం వాతవేగసమాహతమ్. 23
అవస్థాతుం న శక్నోతి వాతాహత ఇవామ్బుదః.

ప్ర. అ. తస్య ద్వీపస్య = ఆ ద్వీపముయొక్క, తేజసా = తేజస్సుచేత, బలీయసః = బలవంతుడైన, తస్య రావణస్య = ఆ రావణునియొక్క, యానమ్ = వాహనమైన, తత్ పుష్పకమ్ = ఆ పుష్పకము, వాతవేగసమాహతమ్ = గాలియొక్క వేగముచేత కొట్టబడినదై, వాతాహతః = గాలిచేతకొట్టబడిన, అమ్బుదః ఇవ = మేఘము వలె, అవస్థాతుమ్ = నిలచుటకు, న శక్నోతి = సమర్థము కాలేదు.

తా. బలవంతుడైన ఆ రావణుని వాహనమైన పుష్పకము, ఆ ద్వీపము తేజస్సుచేత, వాయువేగముచేత కొట్టబడినదై, గాలిచేత ఎగురగొట్టబడిన మేఘము వలె నిలబడ లేకపోయెను. 23

మూ. సచివా రాక్షసేన్ద్రస్య ద్వీపమాసాద్య దుర్దృశమ్, 24
అబ్రువన్ రావణం భీతా రాక్షసా జాతసాధ్వసాః.

ప్ర.అ. రాక్షసేన్ద్రస్య=రావణునియొక్క, సచివాః=మంత్రులైన, రాక్షసాః = రాక్షసులు, దుర్దృశమ్ = చూడశక్యము కాని, ద్వీపమ్=ద్వీపమును, ఆసాద్య = పొంది, భీతాః=భయపడినవారై, జాతసాధ్వసాః = పుట్టిన కంపము గలవారై, రావణమ్ = రావణుని గూర్చి, అబ్రువన్ = పలికిరి.

ప్ర. అ. రామ = రామా! పుష్పకం తు = పుష్పకమైతే, గతమ్ = వెళ్ళిపోయినది సర్వరాక్షసవర్జితః = సమస్తరాక్షసులచేత విడువబడిన, రాక్షసాధిపః = రాక్షసరాజైన, రావణః = రావణుడు, మహాభీమమ్ = చాలా భయంకరమైన, రూపమ్ = రూపమును, కృత్వా = చేసి, తదా = అప్పుడు, తస్మిన్ = ఆ, శ్వేతద్వీపే = శ్వేతద్వీపమునందు, ప్రవివేశ = ప్రవేశించెను. తత్ర = అక్కడ, ప్రవిశన్ ఏవ = ప్రవేశించుచుండగానే, సః రావణః = ఆ రావణుడు, ఆశు = శీఘ్రముగా, నారీభిః = స్త్రీలచేత, ఉపలక్షితః = చూడబడినాడు.

తా. రామా! పుష్పకము వెళ్ళిపోయినది. రాక్షసు లెవ్వరూ దగ్గర లేని ఆ రావణుడు చాలా భయంకరమైన రూపము ధరించి అప్పుడు ఆ శ్వేతద్వీపములో ప్రవేశించెను. అతడు అక్కడ ప్రవేశించిన వెంటనే ఆతనిని అక్కడ ఉన్న స్త్రీలు చూచిరి. 28, 29

మూ. ఏకయా స స్మితం కృత్వా హస్తే గృహ్య దశాననః,
పృష్టశ్చాగమనం బ్రూహి కిమర్థమిహ చాగతః, 30
కో వా త్వం కస్య వా పుత్రః కేన వా ప్రహితో వద.

ప్ర. అ. ఏకయా = ఒక స్త్రీచేత, స్మితమ్ = చిరునవ్వును, కృత్వా = చేసి, హస్తే = హస్తమునందు, గృహ్య = గ్రహించి, సః దశాననః = ఆ రావణుడు, ఆగమనమ్ = ఆగమనమును గూర్చి, పృష్టః = అడగబడినాడు; బ్రూహి = చెప్పుము, కిమర్థమ్ = ఎందుకు, ఇహ = ఇక్కడికి, ఆగతః = వచ్చినావు? త్వమ్ = నీవు, కః వా = ఎవడవు? కస్య వా = ఎవనియొక్క, పుత్రః = పుత్రుడవు? కేన వా = ఎవనిచేత, ప్రహితః = పంపబడినావు? వద = చెప్పుము.

తా. ఒక స్త్రీ చిరునవ్వు నవ్వుచు వానిని చేతితో పట్టి లేవదీసి "నీవు ఎందుకు వచ్చినావు? నీవు ఎవ్వడవు? ఎవని పుత్రుడవు? ఎవరు పంపినారు? చెప్పుము" అని అతని రాకను గూర్చి ప్రశ్నించెను. 30

మూ. ఇత్యుక్తో రావణో రాజన్ క్రుద్ధో వచనమబ్రవీత్. 31
అహం విశ్వవసః పుత్రో రావణో నామ రాక్షసః,
యుద్ధార్థమిహ సంప్రాప్తో న చ పశ్యామి కం చన. 32

ప్ర.అ. రాజన్ = రాజా! ఇతి = ఇట్లు, ఉక్తః = పలకబడిన, రావణః =

ప్ర అ. అన్యామ్ = మరియొక, సఖీమ్ = సఖురాలిని, సమాహూయ = పిలచి, త్వమ్ = నీవు, ధృతమ్ = పట్టుకొనబడిన, దశాస్యమ్ = పదిముఖములు గల, వింశతిభుజమ్ = ఇరువది భుజములు గల, కృష్ణాఞ్జన సమప్రభమ్ = నల్లని కాటుకతో సమానమైన కాంతి గల, కీటకమ్ = పురుగును, పశ్య = చూడుము అని చెప్పెను.

తా. ఆమె మరొక సఖురాలిని పిలిచి "పది ముఖాలు, ఇరవై చేతులూ ఉన్న కాటుక రంగు పురుగును పట్టుకొన్నాను, చూడుము" అని చెప్పెను. 35

మూ. హస్తాద్ధస్తం స చ క్షిప్తో భ్రామ్యతే శ్రమలాలసః,
భ్రామ్యమాణేన బలినా రాక్షసేన విపశ్చితా, 36

ప్రాణావేకాథ సందష్టా రోషేణ వనితా శుభా,
ముక్తస్తయాశుభః కీటో ధున్వన్త్యా హస్తవేదనాత్. 37

ప్ర. అ. సః = అతడు, హస్తాత్ = ఒకరి చేతి నుండి, హస్తమ్ = మరియొకరి చేతిని గూర్చి, క్షిప్తః = విసరబడినవాడై, శ్రమలాలసః = శ్రమవ్యాకులుడై, భ్రామ్యతే = తిరుగుచున్నాడు. అథ = పిమ్మట, భ్రామ్యమాణేన = త్రిప్పబడుచున్న, బలినా = బలవంతుడైన, విపశ్చితా = బుద్ధిమంతుడైన, రాక్షసేన = రాక్షసునిచేత, రోషేణ = కోపముతో, ఏకా = ఒక, శుభా = సుందరియైన, వనితా = స్త్రీ, సందష్టా = కరవబడినది. హస్తవేదనాత్ = చేతియందు నొప్పివలన, ధున్వన్త్యా = దులుపుచున్న, తయా = ఆమెచేత, అశుభః = అమంగళకరమైన, కీటః = పురుగు, ముక్తః = విడవబడినది.

తా. ఒక స్త్రీ చేతినుండి మరొక స్త్రీ చేతిలోనికి విసరుటచే అలసిపోయిన బలవంతుడు, తెలివిగలవాడు అయిన ఆ రావణుడు ఆ విధముగా కొంతసేపు జరిగిన పిమ్మట కోపముతో ఒక స్త్రీ చెయ్యి కరచెను. అపుడు ఆమె చేతియందు నొప్పిచేత దులిపి ఆ అశుభమైన పురుగును క్రింద పడవేసెను. 36, 37

మూ. గృహీత్వాన్యా తు రక్షేన్ద్రముత్పపాత విహాయసా,
తతస్తామపి సంక్రుద్ధో విదదార నఖైర్భృశమ్. 38

ప్ర. అ. అన్యా తు = మరియొక స్త్రీ యైతే. రక్షేన్ద్రమ్ = ఆ రాక్షస రాజును, గృహీత్వా = పట్టుకొని, విహాయసా = ఆకాశముచేత, ఉత్పపాత =

తిభిః = స్త్రీలచేత, ఆశు = శీఘ్రముగా, విగృహ్య = పట్టుకొని, తత స్తతః = అటు ఇటు, భ్రామితః చ = త్రిప్పబడినాడు.

తా. రామా! ఈ విధముగా శ్వేతద్వీపములో నివసించు స్త్రీలు ఆ రావణుణ్ణి పట్టుకొని ఇటు అటూ విసిరివేసిరి. 41

మూ. నారదోఽపి మహాతేజా రావణం ప్రాప్య ధర్షితమ్,
విస్మయం పరమం కృత్వా ప్రజహాస ననర్త చ. 42

ప్ర. అ. మహాతేజాః = గొప్పతేజస్సు గల, నారదః అపి = నారదుడు కూడ, ధర్షితమ్ = అవమానింపబడిన, రావణమ్ = రావణుణ్ణి, ప్రాప్య = పొంది, పరమమ్ = గొప్ప. విస్మయమ్ = ఆశ్చర్యమును, కృత్వా = చేసి, ప్రజహాస = బిగ్గరగా నవ్వెను. ననర్త చ = నాట్యము చేసెను కూడ.

తా. గొప్ప తేజస్సు గల నారదుడు అవమానింపబడిన రావణుని వద్దకు వెళ్ళి, చాలా ఆశ్చర్యము ప్రకటించుచు బిగ్గరగా నవ్వి నృత్యము చేసెను. 42

మూ. ఏతదర్థం మహాబాహో రావణేన దురాత్మనా,
విజ్ఞాయాపహృతా సీతా త్వత్తో మరణకాఙ్క్షయా. 43

ప్ర.అ. మహాబాహో = గొప్పబాహువులు గలవాడా! ఏతదర్థమ్ = ఇందు నిమిత్తమే, దురాత్మనా = దుష్టబుద్ధిగల, రావణేన = రావణునిచేత, త్వత్తః = నీనుండి, మరణకాఙ్క్షయా = మరణమునందు కోరికచేత, విజ్ఞాయ = తెలిసియే, సీతా = సీత, అపహృతా = అపహరించబడినది.

తా. ఓ మహాబాహూ! దురాత్ముడైన రావణుడు ఇందువలననే, నీనుండి మరణము పొందవలె నను కోరికతో సీతను కావలె నని అపహరించినాడు. 43

మూ. భవాన్నారాయణో విష్ణుః శఙ్ఖచక్రగదాధరః,
శార్ఙ్గపద్మాయుధో వజ్రీ సర్వదేవనమస్కృతః. 44
శ్రీవత్సాఙ్కో హృషీకేశః సర్వదేవాభిపూజితః,
పద్మనాభో మహాయోగీ భక్తానామభయప్రదః. 45

ప్ర. అ. భవాన్ = నీవు, నారాయణః = జలము స్థానముగా గల, శఙ్ఖ

= ఎక్కువ రహస్యమైనవాడవుకదా ? పితామహః = బ్రహ్మదేవుడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఆహ హి = చెప్పినాడు కదా !

తా. మహాభాగ్యవంతుడైన రామా ! మోహము చెందకుము. నిన్ను గూర్చి స్వయముగనే తెలిసికొనుము. నీవు రహస్యములలో పరమరహస్యము అని బ్రహ్మదేవుడే చెప్పినాడు కదా ? 47

మూ. త్రిగుణశ్చ త్రివేదీ చ త్రిధామా త్రిపదాత్మకః,
త్రికాలకర్మా త్రైవిద్యస్త్రిదశారిప్రమర్దన. 48

ప్ర. అ. త్రిదశారిప్రమర్దన = దేవశత్రువులను మర్దించినవాడా ! (నీవు) త్రిగుణః చ = సత్త్వరజస్తమోగుణములు కలవాడవు. త్రివేదీ చ = మూడు కాలములను ఎరిగినవాడవు. త్రిధామా = మూడు స్థానములు కలవాడవు. త్రిపదాత్మకః = మూడు పదములచేత గ్రహించినవాడవు. త్రికాలకర్మా = మూడు కాలములందు కర్మలు చేయువాడవు. త్రైవిద్యః = మూడు విద్యలకు (వేదములకు) సంబంధించినవాడవు.

తా. ఓ ! రాక్షససంహారకా ! నీవు మూడు గుణములను నియమించువాడవు. మూడు కాలములు (భూత - వర్తమాన - భవిష్యత్తులు) తెలిసినవాడవు. మూడు అడుగులచేత బలిరాజ్యము నంతనూ హరించినవాడవు. (లేదా "ఓం తత్ సత్" అను మూడు పదములచేత చెప్పబడువాడవు). మూడు కాలములందు జరుగు పనులు నడిపించువాడవు. మూడు వేదములచేత ప్రతిపాదించబడువాడవు. 48

మూ. త్వయాక్రాన్తాస్త్రయో లోకాః పురాణైర్విక్రమైస్త్రిభిః,
త్వం మహేన్ద్రానుజః శ్రీమాన్ బలిబన్ధనకారణాత్. 49

అదిత్యా గర్భసంభూతో విష్ణుస్త్వం హి సనాతనః,
లోకాననుగ్రహీతుం వై ప్రవిష్టో మానుషీం తనుమ్. 50

ప్ర. అ. త్వయా = నీచేత, త్రయః = మూడు, లోకాః = లోకములు, పురాణైః = ప్రాచీనములైన, త్రిభిః = మూడు, విక్రమైః = పాదవిన్యాసములచేత, ఆక్రాన్తాః = ఆక్రమించబడినవి. త్వమ్ = నీవు, బలిబన్ధనకారణాత్ = బలిని

మూ. సీతాలక్ష్మీర్మహాభాగా సంభూతా వసుధాతలాత్,
త్వదర్థమిహ చోత్పన్నా జనకస్య గృహే ప్రభో. 53

ప్ర. అ. మహాభాగా = మహాభాగ్యవంతురాలైన, లక్ష్మీః = లక్ష్మి, వసుధా తలాత్ = భూమినుండి, సీతా = సీతగా, సంభూతా = పుట్టినది ప్రభో = ఓ! ప్రభూ! త్వదర్థమ్ = నీకొరకే, ఇహ = ఇక్కడ, జనకస్య = జనకునియొక్క, గృహే = గృహమునందు, ఉత్పన్నా = పుట్టినది.

తా. మహాభాగ్యవంతురాలైన లక్ష్మీదేవి భూతలమునుండి సీతగా ఆవిర్భ వించినది. ఓ! ప్రభూ! ఈమె నీకోసమే జనకుని గృహములో జన్మించినది. 53

మూ. లఙ్కామానీయ యత్నేన మాతేవ పరిరక్షితా,
ఏవమేతత్సమాఖ్యాతం తవ రామ మహాయశః. 54

ప్ర. అ. మహాయశః = గొప్ప కీర్తిగలవాడా! రామ = రామా! లఙ్కామ్ = లంకను గూర్చి, ఆనీయ = తీసికొనివచ్చి, యత్నేన = ప్రయత్నముచేత, మాతేవ = తల్లి వలె, పరిరక్షితా = రక్షించబడినది. ఏవమ్ = ఈ విధముగా, ఏతత్ = ఇది, తవ = నీకు, సమాఖ్యాతమ్ = చెప్పబడినది.

తా. గొప్ప కీర్తి గల రామా! రావణుడు సీతను లంకకు తీసికొనివచ్చి తల్లిని వలె ప్రయత్నపూర్వకముగ రక్షించినాడు. ఈ విషయము నంతనూ ఈ విధముగ నీకు చెప్పినాను. 54

మూ. మమాపి నారదేనోక్తమృషిణా దీర్ఘజీవినా,
యథా సనత్కుమారేణ వ్యాఖ్యాతం తస్య రక్షసః, 55
తేనాపి చ తదేవాశు కృతం సర్వమశేషతః.

ప్ర. అ. మమాపి = నాకు కూడ, దీర్ఘజీవినా = దీర్ఘకాలము జీవించు, ఋషిణా = ఋషియైన, నారదేన = నారదునిచేత, ఉక్తమ్ = చెప్పబడినది. సనత్కుమారేణ = సనత్కుమారునిచేత, తస్య రక్షసః = ఆ రాక్షసునకు, యథా = ఎట్లు, వ్యాఖ్యాతమ్ = చెప్పబడినదో, తేనాపి = వానిచేత కూడ, తదేవ = అదే, ఆశు = శీఘ్రముగా, సర్వమ్ = సమస్తమూ, అశేషతః = పూర్తిగా, కృతమ్ = చేయబడినది.

అమాత్యులతో కూడిన, రాజానః చ = రాజులు, యే = ఏ, అన్యే అపి = ఇతరులు, సమాగతాః = వచ్చినారో, వారు, బ్రాహ్మణాః = బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియాః = క్షత్రియులు, వైశ్యాః = వైశ్యులు, ధర్మసమన్వితాః = ధర్మముతో కూడిన, శూద్రాః = శూద్రులు, సర్వే చ = అందరూ, ఉత్ఫుల్లనయనాః = వికసించిన నేత్రములు కలవారైరి. సర్వే = అందరూ, హర్షసమన్వితాః = సంతోషముతో కూడినవారైరి. అత్యన్తహర్షితాః = మిక్కిలి సంతోషించుచు, భృశమ్ = మిక్కిలి, రామమ్ ఏవ = రాముణ్ణే, అనుపశ్యన్తి = చూచుచుండిరి.

తా. సుగ్రీవాదివానరులు, విభీషణాది రాక్షసులు, రాజులు, వారి అమాత్యులు, అక్కడికి చేరిన ఇతరులు, బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, ధార్మికులైన శూద్రులు, అందరూ కూడ ఆనందపరవశులు అయిరి. వికసించిన నేత్రములతో అందరూ రామునివైపే చూచుచుండిరి. 58-60

మూ. తతోఽగస్త్యో మహాతేజా రాఘవం చేదమబ్రవీత్,
దృష్టాః సభాజితాశ్చాపి రామ యాస్యామహే వయమ్. 61
ఏవముక్త్వా గతాః సర్వే పూజితాస్తే యథాగతమ్.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే ఉత్తరకాణ్డే
ప్రక్షిప్తః సర్గః పంచమః.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, అగస్త్యః = అగస్త్యుడు, రాఘవమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, ఇదమ్ = ఈ వాక్యమును, అబ్రవీత్ పలికెను. రామ = రామా! వయమ్ = మేము, దృష్టాః = చూడబడినాము, సభాజితాః చ అపి = గౌరవించబడినాము కూడ, యాస్యామహే = వెళ్లెదము. ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్వా = పలికి, సర్వే = వారందరూ, పూజితాః = పూజింపబడినవారై, యథాగతమ్ = వచ్చినట్లుగానే, గతాః = వెళ్ళినారు.

తా. పిమ్మట గొప్ప తేజస్సు గల అగస్త్యుడు రామునితో-"రామా! మాకు దర్శన మిచ్చి మమ్ములను గౌరవించినావు. ఇక మేము వెళ్ళెదము"అని పలికెను. ఇట్లు పలికి అందరూ పూజింపబడినవారై వచ్చినట్లుగానే తిరిగి వెళ్ళిరి. 61

"బాలానందిని"అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు ఉత్తరకాండలో
ఐదవ ప్రక్షిప్త సర్గ సమాప్తము.